

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 20, Sayı: 2, Eylül-2018

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Science

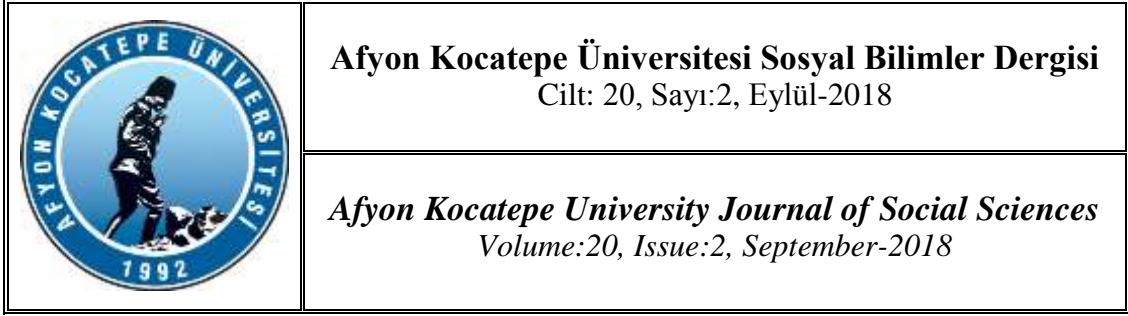
Volume: 20, Issue: 2, September-2018

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894



**Afyon
Kocatepe
Üniversitesi**

**Sosyal
Bilimler
Enstitüsü**



Sahibi/Owner:

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Celal DEMİR

Editörler/Editors:

Prof. Dr. Celal DEMİR
Doç. Dr. Elbeyi PELİT
Dr.Öğr.Üyesi Selim KAYA

Yardımcı Editörler/Co-Editors:

Arş. Grv. Mehmet YAĞCI

Dergi Sekreteryası/Journal Secretary:

Arş. Grv. Mehmet YAĞCI

Yayın Kurulu/Editorial Boards:

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR
Prof. Dr. Celal DEMİR
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN
Prof. Dr. Mustafa GÜLER
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ
Pof. Dr. Kasım TURHAN
Prof. Dr. Hilmi UÇAN
Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Prof. Dr. Hakkı YAZICI
Prof. Dr. İrfan MORİNA
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Prof. Dr. Mustafa FIŞNE
Prof. Dr. Arhur KOZLOWSKI
Doç. Dr. Elbeyi PELİT
Doç. Dr. Zivar Hüseyinl BAYLAN
Doç. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU
Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Selim KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KILIÇ
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Sabri FANİ
Dr. Christopher S. LIGHTFOOT
Dr. Reem BAAZA
Dr. Adel M. ZEYADA
Dr. Leyla KERIMOVA

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir.

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndexler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexing:



Yazışma Adresi/Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar

Tel.: +90 272 2281255/10565 – **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr - **web:** <http://www.sbd.aku.edu.tr>

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE*

SIRA NO	Unvan-Ad-Soyad / Name-Surname	Kurum / Institution
1	Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
2	Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
3	Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi
4	Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
5	Prof. Dr. Erkan AKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
6	Prof. Dr. Ersin Kaya SANDAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
7	Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ	Erciyes Üniversitesi
8	Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
9	Prof. Dr. Mehmet GÜVEN	Gazi Üniversitesi
10	Prof. Dr. Memet YETİŞGİN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
11	Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
12	Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
13	Prof. Dr. Olga HASANOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
14	Prof. Dr. Sezer KORKMAZ	Gazi Üniversitesi
15	Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
16	Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
17	Prof. Dr. Yakup BULUT	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
18	Prof. Binnur EKBER	Hacettepe Üniversitesi
19	Doç. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
20	Doç. Dr. Azize Nilgün CANEL	Marmara Üniversitesi
21	Doç. Dr. Cem Şafak ÇUKUR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
22	Doç. Dr. Dündar KÖK	Pamukkale Üniversitesi
23	Doç. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
24	Doç. Dr. Enderhan KARAKOÇ	Selçuk Üniversitesi
25	Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
26	Doç. Dr. Evren GÜÇER	Gazi Üniversitesi
27	Doç. Dr. Fuat USTAKARA	Gaziantep Üniversitesi
28	Doç. Dr. Gül GÜNEŞ	Selçuk Üniversitesi
29	Doç. Dr. Hasan Hüseyin SOYBALI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
30	Doç. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Gazi Üniversitesi
31	Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR	Osmaniye Üniversitesi
32	Doç. Dr. Mehmet YILMAZ	Adıyaman Üniversitesi
33	Doç. Dr. Murat YEŞİLTAŞ	Burdur Mehmet Akif Üniversitesi
34	Doç. Dr. Mustafa SANDIKÇI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
35	Doç. Dr. Özcan ZORLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
36	Doç. Dr. Şaban ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
37	Doç. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK	Gazi Üniversitesi

38	Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
39	Doç. Dr. Zekiye Tamer GENCER	Cumhuriyet Üniversitesi
40	Doç. Özgür UNALDI	Uludağ Üniversitesi
41	Dr. Öğr. Üyesi Ali AVAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
42	Dr. Öğr. Üyesi Asuman PEKYAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
43	Dr. Öğr. Üyesi Ayhan URAL	Gazi Üniversitesi
44	Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU	Karabük Üniversitesi
45	Dr. Öğr. Üyesi Hakan KOÇ	Gazi Üniversitesi
46	Dr. Öğr. Üyesi Mecit ASLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
47	Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
48	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
49	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi
50	Dr. Öğr. Üyesi Nihan YARMAÇI	Niğantaşı Üniversitesi
51	Dr. Öğr. Üyesi Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
52	Dr. Öğr. Üyesi Selim SOMUNCU	Adıyaman Üniversitesi
53	Dr. Öğr. Üyesi Şahin DANIŞMAN	Düzce Üniversitesi
54	Dr. Öğr. Üyesi Şerefettin ADSOY	Aksaray Üniversitesi
55	Dr. Öğr. Üyesi Yasin KELEŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

* Hakem listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS			
Makale Sıra No	Makale Başlığı / Article Title	Yazar(lar) / Author(s)	Sayfa / Page
1	Kadın İşgörenlerin Karşılaştığı Sorunların Örgütsel Sessizlikleri Üzerindeki Etkisi: Bodrum'daki Otel İşletmelerinde Bir Çalışma <i>The Effects of The Problems Faced by Female Employees on Their Organizational Silence: A Study on Hotels in Bodrum</i>	Doç. Dr. Evren GÜÇER, Dr. Öğr. Üyesi Yasin KELEŞ, Öğr. Gör. Şerif Ahmet DEMİRDAĞ, Öğr. Gör. Nazik ÇELİKKANAT	1-18
2	Aydın İlindeki Efsanelerde Geçen Coğrafi Ögelerin Analizi <i>An Investigation of Geographical Elements in the Legends of Aydın Province</i>	Zehra DÜNDAR, Prof. Dr. Sultan BAYSAN	19-39
3	19. Yüzyıl Post-Romantik Bestecilerinden Aleksandr Nikolayeviç Skriyabin: Sanatı, Piyano Tekniği, Felsefesi <i>The Art, Piano Technique and Philosophy of Alexander Nikolayeviç Scriabin; 19th Century Post-Romantic Composer</i>	Dr. Öğr. Üyesi Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN, Öğr. El. Mustafa Emir BARUTCU	41-64
4	Yavaş Şehir Kriterleri Üzerinden Seferihisar Belediyesinin Faaliyetlerinden Vatandaş Memnuniyetinin Analizi <i>Cittaslow Seferihisar: Assesment Of Citizens' Satisfaction With Municipal Services In The Context Of Cittaslow</i>	Dr. Öğr. Üyesi Elvettin Akman, Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Akman, Yüksek Lisans Öğrencisi Meltem Karakuş	65-84
5	Teknostresin İş Performansı Üzerindeki Etkisi; Tükenmişliğin Aracı Rolü <i>The Effects of Technostress on Employee Performance: The Mediating Role of Burnout</i>	Dr. Öğr. Üyesi Serdar YENER	85-101
6	Müzelerdeki Hizmet Kalitesinin Memnuniyet Algısı ve Tavsiye Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Örneği <i>The Impact Of Service Quality On Perception of Satisfaction and Intention To Recommend: The Museum of Anatolian Civilizations Case</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nevin SERT, Dr. Arş. Gör. Sıla KARACAOĞLU	103-122
7	Öğretmen Adaylarının Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeyleri <i>Prospective Teachers' Levels of Curriculum Literacy</i>	Dr. Cahit ERDEM, Dr. Öğr. Üyesi Eray EĞMİR	123-138
8	Narsist Kişiliğin Makyavelist Davranışlara Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik Öğrencileri Örneği <i>Narsist Personal Effect on Machiavelistic Behavior:Kocaeli University of Private Security Student Case</i>	Doç. Dr. C. Gazi UÇKUN, Dr. Burcu ÜZÜM, Dr. Öğr. Üyesi Seher UÇKUN	139-154
9	Bir Değer Yargısı Olarak 'Vakar' ve 'Kibir' Bağlamında Güray Süngü'nün 'Kibir' Adlı Öyküsünün Göstergibilimsel Çözümlemesi	Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN	155-164

	<i>As Elements of Value Judgement 'Solemnity And Arrogance'; The Contextual Semiotic Analysis of Güray Süngü's Story 'Kibir' (Arrogance)</i>		
10	Pozitif Ses Çıkartma Davranışının Öncülü Olarak İletişim Doyumu <i>Communication Satisfaction As A Predictor of Positive Voice Behaviour</i>	Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞENER, Dr. Öğr. Üyesi Fatif Ferhat ÇETİNKAYA, Arş. Gör. Ayşe Nurefşan YÜKSEL, Arş. Gör. Yusuf AKKOCA	165-175
11	Yönetim Kurulu ve Sahiplik Yapısının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: BIST İmalat Sanayi Sektöründe Bir Alan Araştırması <i>Impact of the Board of Directors and Ownership Structure on Financial Performance: A Field Study in BIST Manufacturing Industry</i>	Dr. Meltem KILIÇ, Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY	177-192
12	Tüketicilerin Online Alışverişlerindeki Sanal Kart Kullanımlarının Teknoloji Kabul Modeli İle İncelenmesi <i>Investigation of Consumers' Virtual Card Use in their Online Shopping with Technology Acceptance Model</i>	Dr. Öğr. Üyesi Selma KALYONCU	193-213
13	Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu <i>The Cyprus Issue During Democrat Party Rule</i>	Dr. Öğr. Üyesi Yakup KAYA, YL Öğr. Bülent YETER	215-229
14	Termal Tesis Tasarımları İçin Müşteri Gereksinimlerinin Belirlenmesi <i>Determination of Customer Requirements for Thermal Accommodation Facility Designs</i>	Arş. Gör. Fatma KÜRÜM VAROLGÜNEŞ, Dr. Öğr. Üyesi Fatih CANAN	231-248
15	İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti <i>Ismet Pasha's Visit to Soviet Russia in 1932</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU	249-260
16	Ergenlerin Sosyal Kaygı Düzeyleri ile Güvengenlik ve Özsaygıları Arasındaki İlişki <i>The Relationship between Assertiveness Self-Esteem and Social Anxiety of Adolescent</i>	Doç. Dr. Özlem Tagay, Dr. Öğr. Üyesi Özgür Önen	261-269
17	Hizmet Güven Endeksi İle Hizmet Sektör Alt Endeksleri Arasındaki İlişkisinin Test Edilmesi <i>Testing Relationship between Services Confidence Index and Borsa Istanbul Services Sub-Indices</i>	Arş. Gör. Dr. Sinem EYÜBOĞLU, Arş. Gör. Dr. Kemal EYÜBOĞLU	271-282
18	Kriz Yönetimi ve Hermeneutik <i>Crisis Management and Hermeneutics</i>	Öğr. Gör. Erkam TEMİR	283-302
19	İllerin Yaşam Endeksi Göstergelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-ortalamlar Kümeleme Yöntemi ile Analizi <i>Life Index of Proviences in Turkey Via Multidimensional Scaling and K-Means Clustering</i>	Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem Özarı, Dr.Öğr.Üyesi Özge Eren	303-313

Kadın İşgörenlerin Karşılaştığı Sorunların Örgütsel Sessizlikleri Üzerindeki Etkisi: Bodrum'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma

The Effects of The Problems Faced by Female Employees on Their Organizational Silence: A Research on Hotels in Bodrum

Doç. Dr. Evren GÜÇER¹, Dr. Öğr. Üyesi Yasin KELEŞ², Öğr. Gör. Şerif Ahmet DEMİRDAG³, Öğr. Gör. Nazik ÇELİKKANAT⁴

Özet

Çalışma hayatındaki kadın işgörenler zorlu çalışma koşullarının yanı sıra sırf kadın olmaktan kaynaklanan birçok sorunla da karşılaşabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunların analiz edilmesi ve karşılaştıkları bu sorunların örgütsel sessizlikleri üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmış ve Bodrum'daki 3-4-5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan toplam 429 kadın işgören üzerinde uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kadın işgörenlerin işleriyle ilgili karşılaştığı sorunların başında “aldıkları ücretin yetersiz olması”, “karşılaştıkları farklı sorunların ruh hallerini olumsuz etkilediğini düşünmeleri” ve “zaman zaman kapasitelerinin üstünde iş yapmak zorunda kaldıkları” gelmektedir. Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenler örgütsel sessizlikle ilgili olarak iş ortamı boyutunda “duygu ve düşüncelerini dile getirmelerinin yüksek düzeyde örgütsel öğrenme ve gelişmeyi destekleyeceğine” inanmaktadır. Bunun yanında, örgütsel sessizliğin duygu boyutuyla ilgili olarak “belirli konular hakkında konuşmaktan kaçındıklarını” belirtmişlerdir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda karşılaşılan sorunlar ve örgütsel sessizlik arasında çok kuvvetli ve pozitif yönlü; karşılaşılan sorunların psikolojik boyutu, fiziksel boyutu ve kişisel boyutu ile örgütsel sessizlik arasında ise kuvvetli ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın işgörenler, sorunlar, örgütsel sessizlik, oteller

Abstract

In the working life, female employees may face many problems arising from being a woman, in addition to the difficult working conditions. The purpose of this study is to analyze the problems faced by female employees and to determine the impact of these problems on their organizational silences. Survey technique was used as data collection method in this study and the survey technique was applied on total of 429 female employees working in 3-4-5-star hotels in Bodrum. According to the findings, the problems faced by female employees related to their work are “insufficient wages”, “their thoughts about different problems they encounter affects their moods” and “occasionally they have to work above their capacities”. Female employees who work in hotels believe that “expressing emotions and thoughts will support a high level of organizational learning and development” in the terms of organizational silence. Besides, the female employees have stated that “they are afraid to talk

¹ Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, evregucer@gazi.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0001-5454-6162

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, yasin.keles@omu.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-6879-448X

³ Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş U.B.Y.O., serif.demirdag@giresun.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-4317-5727

⁴ Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş U.B.Y.O., nazik.celikanat@giresun.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-2606-3088

about some certain subjects” in the emotional dimension of organizational silence. As a result of the correlation analysis, there is a very strong and positive relationship between the problems faced by female employees and their organizational silence, and also the strong and positive relationship were found between the dimensions (psychological, physical and personal) of the problems faced and the organizational silence.

Keywords: Female employees, problems, organizational silence, hotels

Giriş

Bir toplumun kalkınmasında nüfus ve işgücü faktörleri önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye nüfusunun %49,8'ini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2017a). Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) göre, 2016 yılında kadın istihdam oranı toplam nüfusun %30,6'sı iken, kadınların işgücüne katılım oranı toplam nüfusun %36,6'sı oranında (TÜİK, 2017b) olup dünya ortalamasının (%46) altındadır (ILO, 2016).

Kadın nüfusunun işgücüne katılma oranının yüksek olması ekonomiler açısından istenilen bir durumdur. Fakat kadını işgücü piyasasının dışına iten; cinsiyet ayrımcılığı, eğitim ve meslek edinmedeki fırsat eşitsizliği, toplumun ataerkil bir yapıya sahip olması, medeni durum gibi pek çok sebep bulunmaktadır (Korkmaz ve Korkut, 2012: 42; Çakır, 2008: 42; Dalkıranoglu ve Çetinel, 2008: 277; Sayın, 2011: 24; Demirkol vd., 2004: 77). Çünkü çalışan bir kadının iş sorumluluklarının yanı sıra özel yaşamında da eş, anne, kız çocuk, gelin, abla, kayınvalide olmak gibi aile içi ilişkilerden kaynaklanan rolleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, kadınların işgücüne katıldıkları andan itibaren hem kariyerlerini hem de aile yaşamlarını dengede tutabilmek için fazladan çaba harcamaları gerekebilmektedir. Aile ekonomisine katkıda bulunmak, kendi ekonomik özgürlüğünü kazanmak gibi nedenlerle çalışma yaşamına giren kadınlar, üstlenmiş oldukları bu sorumluluklar dışında, çalışma hayatlarında da birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu sorunların belirli bir bölümü genellikle fiziksel güçlerinden, belirli bir bölümü de cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanabilmektedir. Kaynağı ne olursa olsun, kadın çalışanlar karşılaştıkları sorunlar karşısında genellikle tepki verme eğilimi gösterirken, bazı çalışanlar ise tepkisiz ve sessiz kalabilmektedir. Örneğin, Pelit vd. (2016: 43)'nin çalışmasında, kadınlar iş yaşamında karşılaştığı sorunlar neticesinde tepki olarak iş bırakma eğiliminde bulunurken; Demir (2014: 1108)'in çalışmasında ise tepki ya da tepkisizlik olarak örgütsel sessizlik davranışı gösterebildikleri tespit edilmiştir. Örgütsel sessizlik, işgörenlerin yapmakla yükümlü oldukları işleri veya örgütteki diğer faaliyetleri ile ilgili fikir, düşünce, kaygı ve önerilerini dile getirememeleri durumunda ortaya çıkan bir davranıştır (Önal, 2015: 81). Bu davranış örgütsel değişimin ve gelişimin önünde oldukça önemli bir engel oluşturmaktadır (Kahveci ve Demirtaş, 2013a; 63). Bu çalışmada, otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların örgütsel sessizlikleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bunun yanı sıra konuyla ilgili yapılacak iyileştirmeler ve geliştirilecek politikalar açısından ilgili kişi ve kuruluşlar için önerilerde bulunulmuştur.

1. Kadın İşgücünün Çalışma Yaşamındaki Yeri

Kadınlar her dönemde ve her toplumda, çeşitli çalışma biçimleri ile üretim faaliyetleri içerisinde yer almıştır (Özçatal, 2011: 22). Sanayi devrimi ve sonrasında oluşan teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişiklikler, kadınlara ekonomik faaliyetlere ücret karşılığı daha fazla katılma imkânı sağlamış ve “ücretli kadın işgücü” kavramının doğmasına

yol açmıştır (Parlaktuna, 2010: 1217). Kadının tarım dışı sektörlerde çalışmaya katılması, endüstrileşme ile başlamışsa da özellikle II. Dünya Savaşı sonrası hız kazanmıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 198). Türkiye’de kadınlar cumhuriyetin kuruluşundan sonra eğitim, siyasi temsil ve istihdam alanlarında daha geniş olanaklar elde etmiştir (Bebekoğlu ve Wasti, 2002: 7).

Nüfus olarak kadınlar dünya nüfusunun yaklaşık yarısına sahip olmalarına rağmen, toplumsal ve ekonomik yaşama katılımları oransal olarak erkeklerden daha düşüktür (Örücü vd., 2007: 118). Kadınların toplumsal ve ekonomik alanda istenilen düzeyde katılımlarının olmamasının nedenleri çok çeşitlidir. Bu nedenler göreceli olmakla beraber, toplumsal ve kültürel yapının özelliklerinin de bir sonucudur (Kocacık ve Ayan, 2011: 465). Söz konusu nedenlerin başında medeni durum, 0-5 yaş arası çocukların varlığı ve sayısı, eğitim seviyesi, ücret eşitsizliği, kadınların çalışmasına yönelik çevrenin tutumu ve kadın istihdamını arttırmaya yönelik yasal düzenlemelerin yetersizliği gibi faktörler gelmektedir (Korkmaz ve Korkut, 2012: 61). Cinsiyete dayalı iş bölümü, evli kadına ev işleri ve çocuk bakımı gibi görevler yüklerken, evin geçimi ise erkeğin görevi olarak görülmektedir (Özçatal, 2011; 24). Aile yaşamında ev ve çocuk sorumluluğunun kadına yüklenmiş olması, kadının iş hayatına katılmasına veya iş hayatında kariyer yapmasına engel olmaktadır (Dalkıranoglu ve Çetinel, 2008: 280). İşgücüne katılımda, eğitim durumunun da önemli bir faktör olduğu görülmektedir (Ayvaz Kızılgöl, 2012: 100). Yapılan bazı çalışmalar (Koray, 1992; Kuzgun ve Sevim, 2004; Çakır, 2008; Gül vd., 2014) eğitim düzeyi ilerledikçe işgücüne katılım oranının yükseldiğini göstermektedir. Ayrıca, toplumun kadına bakış açısı da kadının işgücüne katılımında etkilidir (Korkmaz ve Korkut, 2012: 51).

Kadınlar, tarih boyunca cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliklerle karşı karşıya kalmışlardır. Birçok ülkede eşitliğe yönelik gelişmeler, yeni uygulamalar kaydedilmesine rağmen, kadınlar hala ayrımcılığa, cinsel istismara ve aile içi şiddete maruz kalabilmektedirler (Kahraman, 2010: 34). Buna karşın kadınların işgücüne katılımının artırılması, bireysel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinde önemli bir unsur haline gelmiştir (Karabıyık, 2012:232). İnsan unsurunun önemli olduğu ve bir hizmet sektörü olan turizm sektöründe de kadın çalışanların önemi göz ardı edilemez. Ancak birçok sektörde olduğu gibi kadınlar, turizm sektöründe de fiziksel, psikolojik ve duygusal boyutlarda birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedir. Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunların analiz edilerek ortaya konması konuyla ilgili geliştirilecek politikalar ve yapılacak iyileştirmeler açısından önem taşımaktadır.

2. Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Turizm Sektöründe Mevcut Durum

Kadın işgörenler her türlü çalışma ortamında erkek işgörenlerin yaşadığı sorunları yaşamayan yanı sıra, kadın olmalarından kaynaklı birçok farklı sorunla da mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Yılmaz vd., 2008: 91). Kadınlar çalışma yaşamlarında; uzun çalışma saatleri, eşit işe eşit ücret ödenmemesi, düşük ücretle erkeklerin alternatifi olarak görülmesi, işe alınmada eşitlik ilkesinin uygulanmaması, annelik ve aile yaşamının kadının çalışmasını kısıtlaması, terfi ettirilmemesi, taciz gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Yılmaz vd., 2008: 91; Gül, vd., 2014: 174; Küçük, 2015: 3). Kadınların sahip olduğu bilgi ve becerileri dikkate alınmadan, aile ilişkisinin incelenmesi ve bunun neticesinde genellikle bekâr ve genç olan kadınların tercih edilmesi, işe alımlarda eşitlik ilkesinin uygulanmıyor olmasına örnek

olarak gösterilebilir. Bu durumda evli kadınların aile yaşantılarını aksatmayacak düzeyde iş bulmaları, bekâr kadınlara oranla daha zor olabilmektedir. (Alparslan vd., 2015: 70).

Kadınların, iş ve aile yaşamı arasında denge kurmada genellikle zorlandıkları görülmektedir (Aydın Tükeltürk ve Perçin, 2008: 114). Kadınlar evlendiklerinde, toplum buna uygun bir statü ve davranış bekler. Anne, ev hanımı, eş gibi birden fazla kimlik ve sorumlulukla birlikte çalışma yaşamında var olmaya çalışan kadınlar, birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir (Gül vd., 2014: 174). Dolayısıyla, çalışma yaşamları dışında, yoğun iş temposundan kaynaklı olarak sosyal yaşantılarını (aile, dostluklar gibi ilişkilerini) bazen arka plana atabilmektedirler (Küçük, 2015: 14).

Kadın işgörenlerin turizm sektörü başta olmak üzere karşılaştığı sorunlarla ilgili Türkiye ve dünyada birçok çalışma yapılmıştır. Bazı araştırmacılar, kadın çalışanların karşılaştıkları kariyer engelleri ve cam tavan sendromunu (Örücü vd., 2007; Aydın Tükeltürk ve Perçin, 2008); bazıları kadın işgörenlerin karşılaştıkları sorunların iş bırakma eğilimine etkisini (Pelit vd., 2016); bazıları kadının çalışma yaşamından dışlanması (Çakır, 2008); bazıları cinsiyet ayrımcılığını (Bebekoğlu ve Wasti, 2002; Parlaktuna, 2010; Alparslan vd., 2015); bazıları kadınların çalışmasına karşı tutumlarla dini yönelim arasındaki ilişkiyi (Kuzgun ve Sevim, 2004); bazıları çalışma yaşamında stres ve kadın çalışanlar üzerindeki etkisini (Cam, 2004); bazıları kadının çalışma yaşamında karşılaştığı genel sorunları (Demirkol vd., 2004; Maqsood vd., 2005; Kocacık ve Gökkaya, 2005; Yılmaz vd., 2008; Kocacık ve Ayan, 2011; Nawaz vd., 2013; Gül vd., 2014; Mittal vd., 2015) incelemişlerdir. Yapılan bu çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, kadınların çalışma hayatında karşılaşılmış olduğu sorunların zamanla daha büyük örgütsel sorunlara yol açabileceğinin vurgulanmış olduğu görülmektedir. Bazı kadın işgörenler, karşılaştıkları bu sorunlarla baş etme noktasında olağanüstü bir çaba gösterirken, bazıları ise belirli tedirginlik sebebiyle (işyerinde dışlanma, işletmede sorun çıkarıcı ve şikâyetçi birisi gibi görünme, saygı ve güven kaybına uğramak, terfi edememek, işini kaybetme, aile huzurunun bozulması, adının kötüye çıkması gibi korkular) sessiz kalmayı tercih ederek, bu sorunlara boyun eğme yoluna gitmektedir.

Hizmet sektörü içinde yer alan turizm sektöründe, her geçen gün kadın çalışanların sayısı giderek artmaktadır (Aydın Tükeltürk ve Perçin, 2008: 114). Diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de kadın işgörenler bireysel ve toplumsal sorunların yanı sıra, işle ilgili sektörel sıkıntılar ve cinsiyete dayalı ayrımcılığa dayanan sorunlar yaşamaktadır (Pelit vd., 2016: 47). Demirkol vd. (2004: 85)'nin yaptıkları çalışmada; iş yükü ve çalışma sürelerinin fazlalığı, sorumluluk verilmesine karşın yetkinin azlığı, sendikal hakkın fazla yaygın olmaması, hizmet içi eğitim olanağı yetersizlikleri, iş güvencesi-ücret-rotasyon uygulanma imkânları yetersizlikleri, taciz olayları gibi önemli sorunların baş gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu sorunlar, kadınlarda sessizliğe yol açabilmektedir.

3. Örgütsel Sessizlik

Örgütler, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için; sürekli değişen çevresel tehditlere cevap verebilen, sahip olduğu bilgi, fikir ve görüşünü örgüt ve çalışma arkadaşları ile paylaşmaktan korkmayan çalışanlara daha çok ihtiyaç duymaktadır (Acaray vd., 2015: 152). Çünkü çalışanların fikirlerini, görüşlerini açıkça dile getirmemeleri, örgütün devamlılığını ve gelişmesini engellemektedir.

Ancak, tam aksinin doğru olduğuna inanan ve çalışanlarını örgütsel bir sessizlik kültürü içinde baskılayan örgütler de mevcuttur (Algın, 2014: 1; Dilek ve Taşkıran, 2016: 403).

Örgütte çalışan bireylerin davranışlarından biri olan örgütsel sessizlik, örgütün faaliyetlerini etkileyen kavramlardan birisini oluşturmaktadır (Bayın vd., 2015: 249). Örgütsel sessizlik, çalışanların örgüt ile ilgili görüş ve düşüncelerini paylaşmamları ve örgütün kararlarından kendilerini uzak tutmaları (Morrison ve Milliken, 2000: 707) olarak tanımlanmaktadır. İşgörenlerin örgütsel sessizliği tercih etmeleri ya da sessiz kalmalarını açıklayabilecek çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Literatürde öne çıkan teoriler, “Bekleyiş Teorisi”, “Fayda-Maliyet Analizi Teorisi”, “Sessizlik Sarmalı Teorisi” ve “Kendini Uyarlama Teorisi” olarak değerlendirilebilir.

Victor H. Vroom (1964) tarafından geliştirilen “*Bekleyiş Teorisi*”ne göre, çalışanlar verdikleri emek ve çabaları karşılığında işten elde etmeyi umduğu ve arzuladığı değer, ödül, amaç gibi beklentiler içerisine girmektedir ve bu beklentiler karşılandıkça çalışanların işlerinden tatmin olması beklenmektedir (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2005: 184). Bekleyiş teorisi, performansla sonuç arasındaki ilişkiye ağırlık veren bir teori olduğu için, bu tezinin uygulanması ancak performans ile varılacak sonuç arasında açıkça hissedilen ve işleyen bir ilişki ile mümkün olabilmektedir (Demirel, 1989: 23). Diğer taraftan işgörenler, yöneticileri tarafından alacakları tepkilerin özelliğine göre de davranışlarını sürdürme ya da bitirme eğilimi göstermektedir (Altok, 2009: 76). Dolayısıyla, bekleyiş teorisine göre işgörenler verdikleri emek ve çabanın neticesinde elde edecekleri kazanımlara bağlı olarak örgütsel sessizlik davranışı da sergileyebilecektir.

“*Fayda-Maliyet Analizi Teorisi*”ne göre çalışanlar, örgüt ile ilgili konularda fikirlerini ifade ederken fayda-maliyet analizi yapmaktadır. Örgüt ile ilgili fikirlerini ifade ettiklerinde sağlayacakları faydaları ve maliyetleri karşılaştırarak, konuşmayı veya sessiz kalmayı tercih ederler. Konuşmanın olası sonuçları karşısında dışlanma, karşıt görüşler, itibarın azalması, çatışma korkusu vb. durumlarla (Premeaux ve Bedeian, 2003: 1540) karşılaşmaları muhtemeldir. Ayrıca işgörenin terfi kaybı ve işini kaybetme de ödenen bedeller arasındadır (Çakıcı, 2007: 152). Örgütsel sessizlik de söz konusu olumsuz durumlardan kaynaklı olarak ortaya çıkabilmektedir.

İşgörenlerin çalışma yaşamlarında sessiz kalmayı tercih etmelerini açıklayan diğer önemli bir teori de Noelle-Neumann (1974: 43-51)’ın geliştirdiği “*Sessizlik Sarmalı Teorisi*”dir. Bu teori kapsamında insanlar, çoğunluğun içerisinde yer almadıkları zaman, başkalarının kendilerine inanmayacağını ya da fikirlerinin ciddiye alınmayacağını ve bunun neticesinde yalnız kalacaklarını düşünmelerinden kaynaklı olarak sessizlik davranışı gösterebilmektedirler (Dönmez, 2016: 39). Bu davranış kültürüne göre farklılık gösterebilir.

“*Kendini Uyarlama Teorisi*”nde ise işgörenler, çevre ve iş ortamına göre davranışlarında değişiklikler göstermektedir (Greenberg ve Baron, 2003: 90). Çünkü

çoğu insan için toplumda kabul görmek ve beğenilmek önemli bir rol oynamaktadır (Çakıcı: 2007: 154). Kendini uyarılama düzeyi düşük olan bireyler, düşünce ve duygularını yansıtmaya eğiliminde olan kişilerdir. Kendini uyarılama düzeyi yüksek olan bireyler ise bu kişilere göre daha az konuşmayı tercih etmektedir (Premeaux ve Bedeian, 2003: 1541).

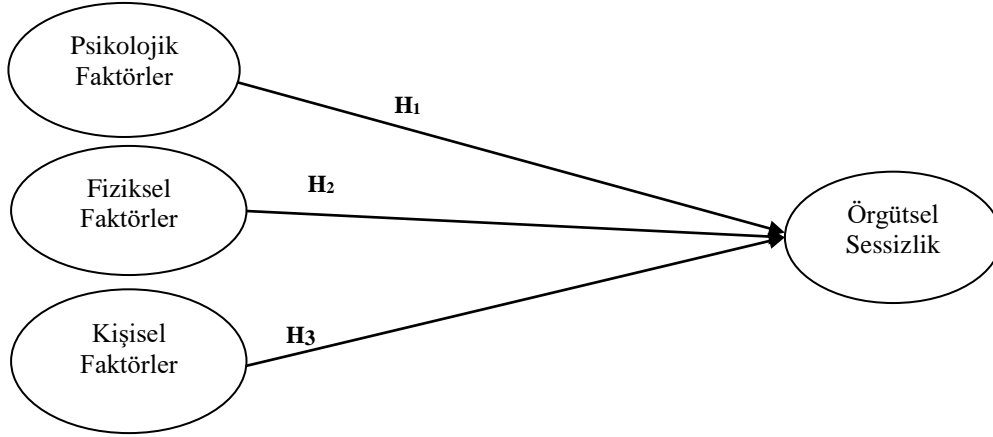
Çalışanların sessiz kalmayı tercih etme nedenlerinin başında; kişisel, örgütsel ve yönetsel faktörlerin etkin rol oynadığı ifade edilmektedir (Arlı, 2013: 80; Erol ve Köroğlu, 2013: 61; Üçok ve Torun, 2015: 31-32). Bu anlamda sessizliği etkileyen bireysel faktörleri “geçmiş tecrübeler, yöneticilere duyulan güvensizlik, ötelenme/dışlanma korkusu, konuşmanın riskli görülmesi, ilişkileri zedeleme korkusu ve işgörenlerin kişilik özellikleri”; örgütsel faktörleri “adaletsizlik kültürü ve sessizlik iklimi” oluştururken, yönetsel faktörleri ise “negatif geri bildirim alma korkusu ve yöneticilerin örtük inançlarının” oluşturduğu belirtilmektedir (Önal, 2015: 106-117). Özellikle yönetsel yetersizliğe sahip olan örgütlerde işgören sessizliğinin daha yoğun yaşandığı bilinmektedir (Demir, 2014: 1100). Kurumda hâkim olan katı hiyerarşik yapıdan kaynaklı olarak çalışanlar, işle ilgili konularda yöneticileriyle konuşmaktan çoğunlukla çekinmektedir (Üçok ve Torun, 2015: 33). Diğer taraftan çalışanlar üzerindeki baskı arttıkça çalışanların kendini korumaya ve korkuya dayalı sessizlik davranışının arttığı sonucuna ulaşıldığı belirtilmektedir (Çavuş vd., 2015: 19). Alparslan ve Kayalar (2012)'in çalışmasına göre; örgütsel sessizliğin oluşumundaki temel faktör üst yönetim olarak ifade edilmektedir. Sonuç olarak gerek hizmet sektöründe gerekse diğer sektörlerde faaliyet gösteren örgütlerde pek çok nedenden meydana gelen stresin hem bireylere hem de örgüte olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır (Kılıç vd., 2013: 19).

Çalışanların sergilediği sessizlik davranışı, örgütlerin üstün performans elde etmek için çalışanlarının çeşitli yeteneklerinden yararlanma girişiminde büyük engeller oluşturmaktadır (Amah ve Okafor, 2008: 1). İşgörenlerin örgütte sessiz kalmayı seçmesiyle ilgili olarak ise birçok faktör sayılabilir (Eroğlu vd., 2011: 100). Örneğin, işgörenlerin örgüte bağlılığının olmaması (Bryant ve Cox, 2004: 588) ve örgütte dile getirecekleri konuların bir fark yaratmayacağını düşünmeleri (Van Dyne vd., 2003: 1363) sessizlik nedenleri arasında sayılabilir. Ulusal ve kültürel normların işgörenlerin örgütsel sessizlikleri üzerinde (Çakıcı, 2007: 155) etkili olabileceği düşünülebilir. Diğer taraftan, işgörenler imajının zarar görmesi, olumsuz olarak nitelendirilme, ilişkilerinin zarar görmesi, cezalandırılma ve diğerleri üzerinde olumsuz etki yaratma kaygısından dolayı sessiz kalma davranışı sergileyebilmektedir (Aktaş ve Şimşek, 2014: 26). Ayrıca, mobbinge maruz kalma durumları da işgörenleri sessizliğe iterek, örgütte yeni fikirlerin, sinerjinin ve yaratıcılığın ortaya çıkmasını engellemektedir (Gül ve Özcan, 2011: 108). Bütün bu faktörler dikkate alındığında, örgüt üyelerinin sessizlik tutumları “iş ortamından”, “duygularından”, “sessizliğin kaynağından”, “yöneticilerinden” ve “izolasyondan” kaynaklı olarak ortaya çıkabilmektedir. İş ortamından kaynaklanan sessizlik, genellikle çalışma ortamı ve koşullarından (işin kendisi, iş arkadaşları, temizlik, havalandırma,

ışıklandırma, yeterli teçhizat gibi) kaynaklanmaktadır. İşgörenlerin sahip oldukları kişilik özellikleri, ruhsal durumları, bireysel/demografik özellikleri gibi duygularıyla doğrudan ilişkili olan faktörler işgörenlerin duygularından kaynaklı sessizliğine sebep olabileceği söylenebilir. Sessizliğin kaynağı olarak nitelendiren diğer sessizlik faktörleri; çalışanların duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edememeleri, örgütteki israf ve kayıplara karşı sessiz kalmaları, kendilerine adil davranılmadıklarını düşünmeleri ve kendilerini işleri ile ilgili yetersiz görmeleri gibi faktörler olarak sayılabilir. İşgörenlerin yöneticilerinden kaynaklanan sessizlik davranışları ise tamamen yöneticilerden kaynaklanan faktörlerdir. İnsanların sosyal olarak kendisini bir gurubun parçası ya da bir gruba ait olmadıklarını hissetmeleri ile ilgili olan izolasyon boyutuyla ilgili olarak ise işgörenler dışlanma, mimlenme gibi endişelerinden kaynaklı olarak sessiz kalmayı tercih edebilmektedir.

Araştırmanın modeline aşağıda yer verilmiştir:

Şekil 1. Araştırma modeli



Örgütün varlığını sürdürebilmesi ve rakipleri arasında fark yaratabilmesi için yeni fikir ve görüşlere ihtiyaç duyulmaktadır (Dilek ve Taşkiran, 2016: 403). Bu doğrultuda işgören sessizliğinin önlenmesi, kurumların kıt kaynaklarının daha etkin kullanılabilmesi, daha verimli ve üretken olunabilmesi için önem arz etmektedir (Çakıcı, 2007: 159). Kadın işgörenlerin turizm sektöründeki yeri ve önemi dikkate alındığında, konuyla ilgili yapılmış olan çalışmaların sınırlı olduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda bu araştırmada kadın çalışanların karşılaştıkları sorunların örgütsel sessizlikleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla şu hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı psikolojik sorunlar, örgütsel sessizliklerini pozitif yönde etkilemektedir.

H2: Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı fiziksel sorunlar, örgütsel sessizliklerini pozitif yönde etkilemektedir.

H3: Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı kişisel sorunlar, örgütsel sessizliklerini pozitif yönde etkilemektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma uygulamalı bir araştırma olup betimsel nitelik taşımaktadır. Araştırmanın evrenini Bodrum İlçesinde bulunan 3, 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşılması zaman, maliyet ve kontrol güçlüklerinden dolayı zor olduğundan örneklem alma yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda Bodrum'da faaliyet gösteren ve uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 3, 4 ve 5 yıldızlı toplam 26 otel işletmesinde çalışan 450 kadın işgörene anket dağıtılmıştır. Geri dönen anketlerden bir kısmının hatalı ve eksik olması sebebiyle elenmesi sonucunda toplam 429 anket araştırma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Kadın işgörenlere dağıtılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 8 ifade (yaş, medeni durum, eğitim durumu, turizm eğitimi alma durumu, sektördeki toplam çalışma süresi, son işletmedeki toplam çalışma süresi, ortalama aylık gelir durumu ve çalışılan bölüm) yer almaktadır. İkinci bölümde kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunları belirlemeye yönelik Doğan (2012) ile Pelit vd. (2016) tarafından kullanılan 24 ifadeden ve psikolojik, fiziksel ve kişisel olmak üzere 3 boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde ise Kahveci ve Demirtaş (2013b) tarafından öğretmenler için geliştirilmiş olan ve 18 ifadeden oluşan “örgütsel sessizlik ölçeği” turizm sektörü ve kadın işgörenler için uyarlanmış ve ölçeğin ikinci ifadesinden ayrı iki ifade (yönetici ve iş arkadaşları) oluşturma yoluyla toplamda 19 ifadeden oluşan örgütsel sessizlik ölçeğinden yararlanılmıştır. Her iki ölçekteki ifadelerle ilişkin görüşler, 5’li Likert tipi derecelendirmeye göre tasarlanmıştır.

5. Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında yapılan analizler doğrultusunda elde edilen bulgular ve bu bulguların yorumlarına bu bölümde ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

5.1. Kadın İşgörenlerin Bireysel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan toplam 429 kadın işgörenin bireysel özelliklerine ilişkin betimsel istatistik testi yapılmış olup, elde edilen frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen toplam 429 kadın işgörenin %49,0 ile büyük bir çoğunluğunu “23-32 yaş” arasındaki katılımcılar ile %28,0 oranında “33-42 yaş” arasındaki katılımcılar oluşturmaktadır. Kadın işgörenlerin %46,4’ü “bekâr”, %49,9’u “evli” ve %3,7’si ise “diğer” (boşanmış, nişanlı vb.) kategorisinden oluşan katılımcılardan oluşmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların %45,5’i “üniversite”, %42,7’si “lise” ve %11,9’u ise “ortaöğretim” mezunudur. Alanında uzman ve eğitilmiş kişilerin istihdam edilmesi, her meslek grubu ve sektör türünde olduğu gibi turizm ve otelcilik sektöründe de oldukça önem teşkil eden bir konudur. Kadın işgörenlerin %49,7’sinin turizm eğitimi almamış olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan katılımcıların %21,4’ü lise düzeyinde, %17,5’i önlisans düzeyinde ve %11,4’ü ise lisans düzeyinde turizm eğitimi almıştır. Kadın işgörenlerin sektördeki toplam çalışma süreleri incelendiğinde, büyük çoğunluğunun (%71,3) 0-5 yıldır turizm

sektöründe çalıştıkları görülmektedir. Kadın işgörenlerin %94,4'ünün 0-5 yıldır son çalıştıkları işletmede görev yapıyor olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Kadın işgörenlerin bireysel özelliklerine ilişkin bulgular

Değişkenler	Gruplar	f	%	Değişkenler	Gruplar	f	%
Medeni Durum	Evli	214	49,9	Yaş	22 yaş ve altı	61	14,2
	Bekar	199	46,4		23-32 yaş arası	210	49,0
	Diğer	16	3,7		33-42 yaş arası	120	28,0
Eğitim Durumu	Ortaöğretim	51	11,9	Bölüm	43 yaş ve üzeri	38	8,9
	Lise	183	42,7		Kat Hizmetleri	67	15,6
	Üniversite	195	45,5		Ön-büro	99	23,1
Turizm Eğitimi	Almamış	213	49,7	Sektördeki Toplam Çalışma Süresi	Yiyecek-İçecek	145	33,8
	Lise Düzeyi	92	21,4		Diğer	118	27,5
Alma Durumu	Önlisans Düzeyi	75	17,5	Sektördeki Toplam Çalışma Süresi	2 yıldan az	148	34,5
	Lisans Düzeyi	49	11,4		2-5 yıl arası	158	36,8
Ortalama Aylık Geliri (TL)	1500 ve altı	162	37,8	Sektördeki Toplam Çalışma Süresi	5-9 yıl arası	82	19,1
	1501-2000 arası	142	33,1		10 yıldan fazla	41	9,6
	2001-2500 arası	51	11,9		2 yıldan az	284	66,2
	2501-3000 arası	53	12,4		2-5 yıl arası	121	28,2
	3001-3500 arası	11	2,6		5-9 yıl arası	20	4,7
3501 ve üzeri	10	2,3	10 yıldan fazla	4	0,9		
TOPLAM		429	100	TOPLAM		429	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere, katılımcıların %37,8'inin asgari ücret düzeylerinde 1500 TL ve altında, %33,1'inin de yine benzer oranlarda 1501-2000 TL arasında gelir elde ettiği tespit edilmiştir. Ortalama aylık 1500 TL altında gelir elde eden katılımcıların belirli bir bölümünün ise kısmî zamanlı işgörenler tarafından oluşturduğu düşünülmektedir. Araştırmaya dâhil edilmiş olan toplam 429 kadın işgörenin %33,8'i yiyecek-içecek bölümünde, %23,1'i önbüro bölümünde, %15,6'sı ise kat hizmetleri bölümünde istihdam edilmektedir.

5.2. Kadın İşgörenlerin Karşılaştığı Sorunların Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, öncelikle kadın işgörenlerin karşılaştıkları sorunlar karşılaştırılmış, ardından örgütsel sessizlik ile ilişkisi ve etkisi incelenmiştir. Kadın işgörenlerin karşılaştıkları sorunların birbirine göre farklılıklarını tespit edebilmek amacıyla gerçekleştirilen ilişkili ölçümler için tek faktörlü varyans analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2'deki bulgulara göre, kadın işgörenlerin karşılaştıkları sorunların boyutlarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F=79,549$; $p<0,001$). Boyutların ikili olarak çoklu karşılaştırmasına yönelik gerçekleştirilen Bonferroni testi sonuçlarına göre, bütün boyutların birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların fiziksel faktörlerden kaynaklı karşılaştığı sorunların aritmetik ortalaması $\bar{x} = 1,65$ ile psikolojik ($\bar{x} = 1,58$) ve kişisel ($\bar{x} = 1,37$) faktörlerden kaynaklı sorunların ortalamasından nispeten daha yüksek hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle, kadın işgörenlerin daha çok somut sorunlarla (ücret, kapasite üzerinde iş yapma, ağır işlerde çalıştırılma ve işyeri koşulları gibi) karşılaştığı yorumu yapılabilir. Benzer bir şekilde, Oaxaca (1973) kentsel işgücü ile ilgili yaptığı çalışmada kadınların erkeklere oranla daha az ücret aldığını; Pelit vd. (2016)

kadınların turizm sektöründe çoğu zaman kapasitelerinin üzerinde iş yapmak zorunda kaldıklarını ve Maqsood vd. (2005) ise Pakistan'da farklı sektörlerde çalışan kadınların uygun olmayan çalışma koşullarından kaynaklanan sorunlarla karşılaştığını belirtmiştir. Bununla birlikte fiziksel sorunlar diğer sorunlara nazaran yüksek olsa da genel olarak karşılaşılan sorunlara ilişkin ortalamaların düşük seviyede olduğu göze çarpmaktadır. Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlarla ilgili yapılan birçok araştırma sonucunda (Gutek ve Morash, 1982; Fitzgerald vd., 1997; Bebekoğlu ve Wasti, 2002; Kocacık ve Gökçaya, 2005; Kocacık ve Ayan, 2011 gibi) önemli bir sorun niteliğinde ön plana çıkmış olan ve psikolojik sorunlar kapsamında ele alınan cinsel taciz sorunsalı, bu çalışmada ise çok az karşılaşılan bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunların karşılaştırılması

Boyutlar	\bar{X}	s.s	F	p	Çoklu karşılaştırma
Psikolojik Sorunlar	1,58	0,65			a
Fiziksel Sorunlar	1,65	0,57	79,549	0,000*	b
Kişisel Sorunlar	1,37	0,54			c

* $p < 0,001$ a, b: farklı harfleri içeren boyutlar arasında anlamlı farklılık vardır ($p < 0,05$).

Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Yapılan korelasyon analizinde, kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve alt boyutları bağımsız değişken; örgütsel sessizlik ve alt boyutları ise bağımlı değişken olarak analize tabi tutulmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere ait ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri

	\bar{X}	s.s	1	2	3	4
Psikolojik Faktörler	1,58	0,65	(0,865)	0,703**	0,617**	0,743**
Fiziksel Faktörler	1,65	0,57	0,703**	(0,761)	0,645**	0,722**
Kişisel Faktörler	1,36	0,64	0,617**	0,645**	(0,801)	0,635**
Örgütsel Sessizlik	1,97	0,75	0,743**	0,722**	0,635**	(0,938)

$p < 0,05$, ** $p < 0,01$, Parantez içindeki değerler, ölçeklerin Cronbach Alfa Katsayılarıdır.

Tablo 3'teki sonuçlar incelendiğinde, kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve alt boyutları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında 0,001 anlamlılık düzeyinde anlamlı ilişkiler ($p = 0,000 < 0,001$) olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, kadın işgörenlerin karşılaştığı psikolojik faktörlerden kaynaklı sorunlar ile örgütsel sessizliğin ($r = 0,743$) ile pozitif yönlü ve yüksek kuvvette; fiziksel faktörlerden kaynaklı sorunlar ($r = 0,722$) ile pozitif yönlü ve yüksek kuvvette; kişisel faktörlerden kaynaklı sorunlar ile ise ($r = 0,635$) ile pozitif yönlü ve orta kuvvette ilişkiler saptanmıştır. Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunların hangi faktörlerden kaynaklandığını gösteren alt boyutları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki/etkinin matematiksel bir modelle açıklanması amacıyla gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. İşyerinde karşılaşılan psikolojik boyuttaki sorunların Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	b_j	$S(b_j)$	t	p	R^2	ANOVA
Örgütsel Sessizlik	Sabit	0,603	0,065	9,334	0,000***	0,550	F=524,788 p=0,000***
	Psikolojik Faktörler	0,864	0,038	22,908	0,000***		

** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ b_j : Katsayı $S(b_j)$: Standart Hata

Tablo 4'teki bulgulara göre, bağımlı değişken (örgütsel sessizlik) ile bağımsız değişken (psikolojik faktörler) arasındaki ilişkiye ait basit doğrusal regresyon modeli şu şekilde verilebilir: Örgütsel Sessizlik = 0,603 + 0,864 PF

Tablo 4, psikolojik faktörlerin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon modelinin anlamlı olduğunu göstermektedir (F=524,788; $p < 0,001$). Tablo 4'teki belirtme katsayısına göre (R^2), kadın işgörenlerin Örgütsel sessizlikleri üzerindeki değişimlerin %55'inin ($R^2=0,550$) psikolojik faktörlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buna göre; "**H1**: Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı psikolojik sorunlar, örgütsel sessizliklerini pozitif yönde etkilemektedir" hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 5. İşyerinde karşılaşılan fiziksel boyuttaki sorunların örgütsel sessizlik üzerindeki etkisine ilişkin basit doğrusal regresyon analizi sonucu

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	b_j	$S(b_j)$	t	p	R^2	ANOVA
Örgütsel Sessizlik	Sabit	0,407	0,077	5,304	0,000***	0,521	F=466,040 p=0,000***
	Fiziksel Faktörler	0,947	0,044	21,588	0,000***		

** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ b_j : Katsayı $S(b_j)$: Standart Hata

Tablo 5'teki bulgulara göre, bağımlı değişken (örgütsel sessizlik) ile bağımsız değişken (fiziksel faktörler) arasındaki ilişkiye ait basit doğrusal regresyon modeli şu şekilde verilebilir: Örgütsel Sessizlik = 0,407 + 0,947 FF

Tablo 5, fiziksel faktörlerin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon modelinin anlamlı olduğunu göstermektedir (F=466,040; $p < 0,001$). Tablo 5'teki belirtme katsayısına göre (R^2), kadın işgörenlerin Örgütsel sessizlikleri üzerindeki değişimlerin %52,1'inin ($R^2=0,521$) fiziksel faktörlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buna göre; "**H2**: Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı fiziksel sorunlar, örgütsel sessizliklerini pozitif yönde etkilemektedir" hipotezi desteklenmiştir.

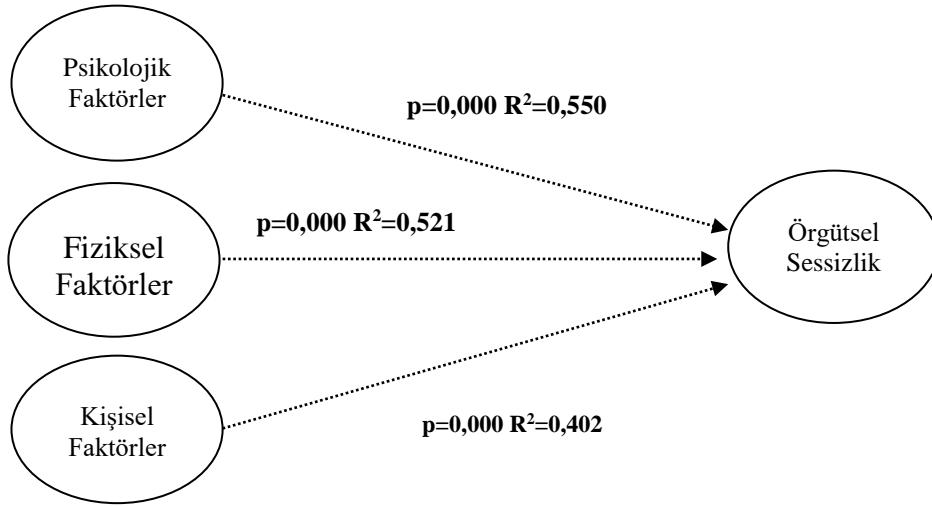
Tablo 6. İşyerinde karşılaşılan kişisel boyuttaki sorunların örgütsel sessizlik üzerindeki etkisine ilişkin basit doğrusal regresyon analizi sonucu

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	b _j	S(b _j)	t	p	R ²	ANOVA
Örgütsel Sessizlik	Sabit	0,761	0,077	9,926	0,000***	0,402	F=288,263 p=0,000***
	Kişisel Faktörler	0,887	0,052	16,978	0,000***		

p<0,01 *p<0,001 b_j: Katsayı S(b_j): Standart Hata

Tablo 6'daki bulgulara göre, bağımlı değişken (örgütsel sessizlik) ile bağımsız değişken (kişisel faktörler) arasındaki ilişkiye ait basit doğrusal regresyon modeli şu şekilde verilebilir: Örgütsel Sessizlik = 0,761 + 0,887 KF

Şekil 2. Araştırma Modeli Üzerinde Regresyon Analizleri Sonuçlarının Görünümü



Tablo 6, kişisel faktörlerin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon modelinin anlamlı olduğunu göstermektedir (F=288,263; p<0,001). Tablo 6'daki belirtme katsayısına göre (R²), kadın işgörenlerin Örgütsel sessizlikleri üzerindeki değişimlerin %40,2'sinin (R²=0,402) kişisel faktörlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buna göre; "**H3**: Otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı kişisel sorunlar, örgütsel sessizliklerini pozitif yönde etkilemektedir" hipotezi de desteklenmiş olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında yapılan analiz sonuçları dikkate alındığında, kadın işgörenlerin işyerinde karşılaştığı sorunların örgütsel sessizlik düzeyleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlar neticesinde gösterdikleri örgütsel sessizlik davranışı hem bireyin kendisini hem de örgütü önemli ölçüde olumsuz yönde etkileyebilecek olan örgütsel sorun niteliği taşımaktadır. İşgörenlerin bu tür sorunlarla karşı karşıya kalması, zamanla mutsuz bireyler haline gelmelerine, böylelikle düşük motivasyon ve düşük tatmin ile düşük verimlilik ve düşük performans sergilemelerine

neden olabilir. Bu noktada, işletme yöneticileri örgütün sağlığını ve varlığını sürdürebilmesi amacıyla, işgörenlerin karşılaştığı sorunları ve bu sorunların kaynağını iyi analiz etmeli ve örgütsel sessizliği ortadan kaldırmaya ya da en az düzeye indirmeye yönelik duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri konusunda işgörenleri cesaretlendirmelidir.

Gerek kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlarla gerekse örgütsel sessizlik sorunsalı ile ilgili yapılan bazı çalışmaların sonuçları ile otel işletmelerinde çalışan kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve örgütsel sessizlik düzeyleri üzerine yapılan bu çalışmanın sonuçları arasında benzerlikler olduğu görülmüştür. Örneğin, Demirkol vd. (2004) tarafından turizm sektöründe çalışan kadınların sorunlarıyla ilgili 209 kadın ile gerçekleştirilen çalışmada “iş yükü ve çalışma sürelerinin fazlalığı”, “sorumluluk verilmesine karşın yetkinin azlığı”, “sendikal hakkın fazla yaygın olmadığı”, “hizmet içi eğitim olanağı yetersizlikleri”, “iş güvencesi, ücret, rotasyon uygulama imkânları yetersizlikleri”, “taciz” gibi sorunların daha fazla ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anafarta vd. (2008)’nin konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin cam tavan algısını ölçmeye yönelik 151 kadın yönetici ile gerçekleştirdiği çalışmada kadınların “sırf cinsiyetten dolayı örgütte yükselememesi” ve “ücret ayrımcılığı” gibi sorunlarla karşılaştıkları belirtilmiştir. Benzer bir şekilde Yılmaz vd. (2008)’nin kamu örgütlerinde çalışan kadınların sorunlarına ilişkin 120 kadın çalışan ile yaptıkları çalışmada “yönetimsel tutumların iyi olmayışı”, “cinsiyet ayrımcılığı”, “işten kaynaklı meslek hastalıkları yaşamak” gibi sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir. Soysal (2010) tarafından kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunlar üzerine 60 kadın ile gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda ise en fazla “toplumun geleneksel bakış açısı ve algısı” sorunsalı ile karşılaşıldığı vurgulanmıştır. Bu çalışmaya oranla biraz daha farklı bulgulara sahip olan Avais vd. (2014), Pakistan Sukkur’da kadın çalışanların sorunlarına ilişkin 150 kadın çalışan ile gerçekleştirdiği çalışmada en fazla “cinsel taciz” ve “aileye yeterli zaman ayıramama” sorunlarının olduğunu belirtilmiştir. Bunun sebebi ise ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve sahip olduğu kültürel yapı ile açıklanabilir. Kadın çalışanların örgütsel sessizlik davranışlarıyla ilgili olarak Bayın vd. (2015)’nin hemşirelerde örgütsel sessizlik nedenlerinin belirlenmesine yönelik 237 hemşire üzerinde yaptıkları çalışmada da benzer bir şekilde en fazla “yönetimsel ve örgütsel” nedenlerden dolayı sessiz kalma davranışı gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, kaynağı ne olursa olsun kadın işgörenlerin karşılaşmış olduğu sorunlar ve bazı nedenlerden kaynaklı olarak örgüt içinde örgütle ilgili duygu ve düşüncelerini ifade edememeleri olarak bilinen örgütsel sessizlik davranışı sergilemeleri zamanla örgütün sağlığını ve verimliliğini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Böylesine önemli örgütsel sorun niteliğinde olan kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve örgütsel sessizlik davranışlarına ilişkin elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda konuyla ilgili birtakım öneriler geliştirilmiştir:

- Öncelikle kadın işgörenlerin örgütsel sessizlik davranışı sergilemelerinin önüne geçilebilmesi adına işleriyle ilgili duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeleri için cesaretlendirilmeli ve örgütsel kararlara katılımları sağlanmalıdır.

- Kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunların daha net belirlenebilmesi amacıyla düzenli olarak haftalık personel toplantıları yapılabilir, birebir iletişim gerektiren özel konular için toplantı sonrasında 1-2 saatlik görüşmelerin ayarlanması fayda sağlayabilir.

- Çalışmada tespit edilmiş olan önemli sorunlardan bir diğeri kadın işgörenlerin aldıkları ücreti yetersiz bulmalarındır. Kadın ve erkek işgörenler arasında cinsiyet ayrımcılığı yapılmadan eşit ücret ve eşit terfi/yükselme imkânlarının sunulması işgörenlerin motivasyonunu ve tatminini artırmada etkin bir rol oynayabilecektir.

- Örgüt içinde örgüt üyeleri arasında etkili bir iletişim ağının oluşturulması, işgörenlerin örgüte olan bağlılığını artıracak ve işgörenlerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine olanak sağlayacaktır.

- Yöneticiler, işgörenler arasındaki iş dağılımını iyi planlamalı ve çalışanlar kapasitelerinin üzerinde iş yapmaları için zor durumda bırakılmamalıdır. Çünkü yoğun bir tempo gerektiren otel işletmelerinde yapılan ve yapılacak işler günlük olarak düşünülmemeli, haftalık, aylık ve sezonluk olarak planlar yapılmalıdır.

- Bu araştırma deniz-kum-güneş turizminin yoğun yaşandığı popüler bir destinasyon olan Bodrum İlçesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, farklı faktörlerden (kültürel yapı, toplum yapısı, kadın çalışanlara bakış açısı gibi) kaynaklı olarak kadın işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve örgütsel sessizlik davranış düzeyleri sayfiye otel işletmelerinde ve şehir otel işletmelerinde farklılık gösterebileceği düşünülmektedir. Aynı çalışma şehir otellerinde çalışan kadın işgörenler üzerinde gerçekleştirilebilir ve sonuçlar karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Acaray, A., Gündüz Çekmecelioğlu, H. ve Akturan, A. (2015). "Örgüt Kültürü ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *International Journal of Social Science*, 2015(32):139-157.
- Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2014). "Örgütsel Sessizlik İle Algılanan Bireysel Performans, Örgüt Kültürü Ve Demografik Değişkenler Arasındaki Etkileşim", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014(28):24-52.
- Algın, İ. (2014). *Üniversitelerde Örgütsel Sessizlik*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Alparslan, A. M. ve Kayalar, M. (2012). "Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6):136-147.
- Alparslan, A. M., Çetinkaya Bozkurt, Ö. ve Özgöz, A. (2015). "İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları", *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3):66-81.
- Altok, T. (2009). *Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörlere İlişkin Hizmet ve İmalat İşletmelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Amah, O. E., and Okafor, C. A. (2008). "Relationships Among Silence Climate, Employee Silence Behavior and Work Attitudes: The Role of Self-Esteem and Locus of Control", *Asian Journal of Scientific Research*, 1(1):1-11.
- Anafarta, N., Sarvan, F. ve Yapıcı, N. (2008). "Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2008(15):111-137.
- Arlı, D. (2013). "İlkokul Müdürlerinin Örgütsel Sessizlik İle İlgili Görüşleri", *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2):69-84.

- Avais, M. A.; Wassan, A. A. and Shah, S. (2014). "A Case Study on Problems of Working Women in City Sukkur" *Academic Research International*, 5(2):325-333.
- Aydın Tükeltürk, Ş. ve Perçin Şahin, N. (2008). "Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2):113-128.
- Ayvaz Kızılgöl, Ö. (2012). "Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz", *Doğuş University Journal*, 13(1):88-101.
- Bayın, G., Yeşilaydın, G. ve Esatoğlu, A. E. (2015). "Hemşirelerde Örgütsel Sessizlik Nedenlerinin Belirlenmesi", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1):248-266.
- Bryant, M. and Wolfram Cox, J. (2004). "Conversion Stories as Shifting Narratives of Organizational Change", *Journal of Organizational Change Management*, 17(6):578-592.
- Bebekoğlu, G. ve Wasti, S. A. (2002). "Çalışan Kadımlara Yönelik Cinsiyet Temelli Düşmanca Davranışların Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2):1-40.
- Cam, E. (2004). "Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1):1-10.
- Çakıcı, A. (2007). "Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1):145-162.
- Çakır, Ö. (2008). "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008(31):25-47.
- Çavuş, M. F., Develi, A. ve Sarioğlu, G. S. (2015). "Mobbing ve Örgütsel Sessizlik: Enerji Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(1):10-20.
- Dalkıranoğlu, T. ve Çetinel, F. G. (2008). "Konaklama İşletmelerinde Kadın ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008(20):277-298.
- Demir, M. (2014). "İşgörenlerin Adalet Algılamaları Kapsamında Sessizlik Davranışının Kariyer Beklentisi ile İlişkisi", *International Journal of Human Science*, 11(1):1095-1113.
- Demirel, R. (1989). Yaş, Cinsiyet ve Mesleki Deneyimin Üniversite Kütüphanelerinde Çalışan Kütüphanecilerin İş Tatminine Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Demirkol, Ş., Fidan, F. ve Pelit, E. (2004). "Turizm Sektöründeki Bayan İşgörenlerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8):71-88.
- Dilek, Y. ve Taşkıran, E. (2016). "Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13):402-434.
- Doğan, İ. (2012). İşyerinde Psikolojik Taciz ve Yıldırmannın İşten Ayrılmalar Üzerine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Dönmez, E. (2016). Örgütsel Sosyalleşme İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Eroğlu, A. H., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U. C. (2011). "Sessizlik Gıdabı ve Bağlılık İkilemi: İşgören Sessizliği ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi ve Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2):97-124.
- Erol, G. ve Köroğlu, A. (2013). "Liderlik Tarzları ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(3):45-64.

- Fitzgerald, L. F., Drasgow, F., Hulin C. L., Gelfand, M. J. and Magley, V. J. (1997). "Antecedents and Consequences of Sexual Harassment in Organizations: A Test of An Integrated Model", *Journal of Applied Psychology*, 82(4):578-589.
- Greenberg, J. and Baron, R. A. (2003). "Behavior in Organization: Understanding and Managing the Human Side of Organization", (8th Edition). New Jersey, USA.
- Gutek, B. A. and Morash, B. (1982). "Sex-Ratios, Sex-Role Spillover, and Sexual Harassment of Women at Work", *Journal of Social Issues*, 38(4):55-74.
- Gül, H. ve Özcan, N. (2011). "Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2):80-134.
- Gül, H., Yalçınoğlu, N. ve Atılı, C. Z. (2014). "Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadının Konumu ve Sorunları", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(2):169-176.
- ILO (2016). Women at work. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_457086.pdf (15.07.2017)
- Kahraman, S. (2010). "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(1):30-35.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2013a). "Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Algıları", *Eğitim ve Bilim*, 38(167):50-64.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2013b). "Öğretmenler İçin Örgütsel Sessizlik Ölçeği Geliştirme Çalışması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43):167-182.
- Karabıyık, İ. (2012). "Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32(1):231-260.
- Kılıç, G., Tunç, T., Saraçlı, S. ve Kılıç, İ. (2013). "Örgütsel Stresin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Termal Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1):17-32.
- Kocacık, F. ve Gökkaya, V. B. (2005). "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1):195-219.
- Kocacık, F. ve Ayan, S. (2011). "Türkiye'de Tekstil Alanında Çalışan Kadınlar ve Sorunları: (İstanbul-Adana-Denizli-Sivas ve Tekirdağ İli Örnekleri)", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1):464-483.
- Koray, M. (1992). "Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 25(1):93-122.
- Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012). "Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2):41-65.
- Kuşlivan, Z. ve Kuşlivan, S. (2005). "Otel İşletmelerinde İş ve İşletme İle İlgili Faktörlerin İşgören Tatmini Üzerindeki Görece Etkisi: Nevşehir Örneği", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(2):183-203.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, S. A. (2004). "Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1):14-27.
- Küçük, M. (2015). "Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(1):1-17.
- Maqsood, R., CH, B.; Zia, Q. and Cheema, A. (2005). "Problems of Employed Women at Faisalabad-Pakistan", *Journal of Agriculture and Social Sciences*, 1(3):245-247.

- Mittal, S., Sharma, S. and Srivastava, P. (2015). "Challenges Faced by Working Women at Workplace, Family and Society- Its Major Issues, Impact and Remedial Measures", *International Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 5(2):64-77.
- Morrison, E. W. and Milliken, F. J. (2000). "Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World", *Academy of Management Review*, 25(4):706-725.
- Nawaz, M. A., Afzal, N. and Shehzadi, K. (2013). "Problems of Formally Employed Women: A Case Study of Bahawalnagar, Pakistan", *Asian Journal of Empirical Research*, 3(10):1291-1299.
- Noelle-Neumann, E. (1974). "The Spiral of Silence, A Theory of Public Opinion", *Journal of Communication*, 24(2):43-51.
- Oaxaca, R. (1973). "Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets", *International Economic Review*, 14(3):693-709.
- Önal, S. (2015). *Örgütsel Sessizlik Yabancılaşma İlişkisi: Çanakkale'deki Orta ve Büyük Ölçekli Oteller Üzerine Bir Araştırma*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). "Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği", *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2):117-135.
- Özçatal, E. Ö. (2011). "Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1):21-39.
- Parlaktuna, İ. (2010). "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", *Ege Akademik Bakış*, 10(4):1217-1230.
- Pelit, E., Güçer, E. ve Demirdağ, Ş. A. (2016). "Kadın İşgörenlerin Karşılaştığı Sorunların İş Bırakma Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15):43-65.
- Premeaux, S. F. and Bedeian, A. G. (2003). "Breaking the Silence: The Moderating Effects of Self-Monitoring in Predicting Speaking Up in the Workplace", *Journal of Management Studies*, 40(6):1537-1562.
- Sayın, E. (2011). "Kadın Girişimcilerin Sorunlarının Betimleyici Analizi", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1):23-32.
- Soysal, A. (2010). "Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(1):71-95.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haber Bülteni (2017a). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2016", Sayı 24638, 31 Ocak 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638> (03.03.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haber Bülteni. (2017b). "İşgücü İstatistikleri, Kasım 2016", Sayı: 24624, 15 Şubat 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24624> (03.03.2017).
- Üçok, D. ve Torun, A. (2015). "Örgütsel Sessizliğin Nedenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1):27-37.
- Van Dyne, L., Ang, S. and Botero, I. C. (2003). "Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs", *Journal of Management Studies*, 40(6):1359-1392.
- Vroom, V. H. (1964). "Work and Motivation", New York: John Wiley & Sons.

Yılmaz, A., Bozkurt, Y. ve İzci, F. (2008). "Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2):89-114.

Aydın İlindeki Efsanelerde Geçen Coğrafi Ögelerin Analizi

An Investigation of Geographical Elements in the Legends of Aydın Province

Zehra DÜNDAR¹, Prof. Dr. Sultan BAYSAN²

Özet

Efsaneler, bir doğa olayını, bir varlığın meydana gelişini ya da doğa olaylarından birinde meydana gelen değişikliği olağanüstü açıklamalarla kuşaktan kuşağa aktaran söylencelerdir. Fen ve sosyal bilimlere konu olan, insan hayatını şekillendiren fiziki ve beşeri birçok coğrafi unsur efsanelere de ilham kaynağıdır. Ancak, insanın çevreye bağımlılığı geçmişten günümüze azalmış ve bununla birlikte kültürler hakkında bilgi veren efsaneler gibi birçok sözel ürün de unutulmuştur. Bu çalışmada Aydın ve çevresinde derlemeleri yapılan efsanelerde geçen coğrafi ögeler incelenmiş; elde edilen coğrafi ögelerin eğitim amaçlı kullanılabilmesine işaret edilmek istenmiştir. Eğitimde efsane kullanımı ile bireylerin yaşadığı coğrafyayı bir bütün olarak anlamlı bir hale getirerek kültürel coğrafi bilgilerin devamlılığı sağlanabilir. Bu çalışmanın araştırma sahası Aydın ili sınırlarıdır. Çalışmada kullanılan efsaneler literatür taraması ile elde edilmiştir. Veri analizinde kullanılan yöntem ise betimsel analizdir. Çalışmada Aydın ili ile ilgili derlemeleri yapılan on dört adet efsaneye ulaşılmış ve bu efsanelerde geçen coğrafi ögeler analiz edilmiştir. *Çine Çayı Efsanesi, Meander Irmağı Efsanesi, Güzelhisar, Kızlarhisarı, Nazlı ile Beyin Oğlu* bu efsanelerden birkaçıdır. Bu efsanelerde geçen coğrafi ögeler fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya unsurları açısından incelenmiştir. Bunun için coğrafi ögelerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış; bunlar tablolar halinde metin içerisinde verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda frekans değerlerine bakıldığında fiziki coğrafyaya ait (*Meander, dağ, kaya, göl*) ögelerin beşeri ve ekonomik coğrafya ögelerine kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Efsane, mit, Aydın, coğrafi öge, eğitim.

Abstract

Legends are the statements conveying the nature of a phenomenon, the arrival of an entity, or the change that occurs in any of the phenomena of nature with extraordinary explanations. The physical and human geographical elements that shape the human life have also inspired legends. However, the dependence of humans on the environment has been reduced therefore; many verbal items such as epics and tales have been forgotten. This study focuses on the geographical terms, of the legends that have been compiled in Aydın and its surrounding area wondering if these elements might be used as educational purposes. Through the use of legends in education, continuity of cultural geographical information can be ensured by making the geographical area of individuals as a whole meaningful. The research area is within the borders of Aydın province. Therefore, 14 legends were compiled by literature review. Then, a descriptive analysis was carried out in terms of physical, human and economic geography elements. *Çine Çayı, Meander River, Güzelhisar, Kızlarhisarı, Nazlı and Beyin Oğlu* are some of these legends compiled. The frequency and percentage values of the geographical

¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Öğrencisi., zhr_dundar@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9808-7786>

² Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sbaysan@adu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7431-7973>

terms in the legends are calculated and tabulated in the text. It is determined that the frequency values of physical geography (such as Meander, mountain, rock, lake) are higher than those of human and economic geography.

Keywords: Legend, myth, Aydın, geographical element, education

Giriş

İnsanlar özellikle sırrını çözemedikleri konuları farklı şekillerde yorumlar ve bunlara yaşanmış bazı olayları da katıp kültürel ürünleri oluştururlar. Efsaneler de bu ürünler arasındadır. Efsaneler, bir doğa olayını, bir varlığın meydana gelişini ya da doğa olaylarından herhangi birinde meydana gelen değişikliği olağanüstü açıklamalarla kuşaktan kuşağa aktaran söylencelerdir. Efsaneler geçmişle bugün arasında köprü kuran, insanın çevresinde oluşturduğu coğrafi, sosyal ve kültürel yapının anlaşılmasını sağlayan araçlardandır.

Luthi'ye (1962) göre efsane (*legende, sage*) aslında, gerçekte meydana gelmiş olayları hikaye eder. Ancak efsane gerçekten iki şekilde uzaklaşır. Efsaneler ağızdan ağıza nakledilirken değişikliğe uğrar ve aynı zamanda şairler tarafından edebi olarak işlenirken de değişirler. Dar anlamda efsane, masallarda olduğu gibi tabiatüstü bir hadisenin takdimi, hikaye edilişidir. Asıl halk efsanesi ise alışılmamış, tuhaf ve ekseriyetle huzursuzluk meydana getiren şeylerden, şekillerden ve hadiselerden bahseder (Luthi, 1962. Akt: Sakaoğlu, 1980).

Bugün, genellikle kabul edilen dört grup efsane vardır. Bunlar:

- I. Yaratılış Efsaneleri: Bir ulusun ya da dünyanın oluşumu, kıyamet ve mahşer günü gibi konulara ait efsaneler,
- II. Tarihsel Olaylar Hakkındaki Efsaneler: Tarihte yaşanan veya yaşandığına inanılan önemli olaylara ilişkin efsaneler,
- III. Olağanüstü Şeyler Hakkındaki Efsaneler: Olağanüstü varlık, kişi ve güçleri konu alıp işleyen efsaneler,
- IV. Menkıbeler: Dinsel konu ve kişileri ele alan anlatılardır (Civaroğlu, 2000).

Efsaneler gerçekleşebilmeleri için belirli bir coğrafi mekâna ihtiyaç duyar. Bu özellik efsaneleri diğer halk anlatılarından (masal, fıkra gibi) ayırır. Yine efsaneler, ait olduğu toplumlara belirli bir nitelik ve kimlik kazandırır. Efsaneler, o yerin coğrafyası, insanların yaşam biçimi, tarihi ve sahip olduğu değerleriyle yakından ilintilidir. Öyle ki, herhangi bir efsanede Anadolu coğrafyasına ait ya da toplumu ilgilendiren bir olayla karşılaşılabılır. Efsanelerin sanatsal özelliğinin yanında, halkın fikirlerine temel oluşturan inanışlara yer vermesi onun geleneksel özünü kaybetmeyen bir halk ürünü olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Nar, 2014). Dolayısıyla, efsanelerin çok yönlü olması toplumda ahlak kurallarının ve inanışların yerleşmesine katkıda bulunması, kültürü yayma ve devam ettirme (Yılar, 2005) özellikleri efsanelerin eğitimde kullanılabileceğini düşündürmektedir.

Efsane derlemeleri ile ilgili yapılmış çalışmalar arasında Kabağağaçlı'nın (1983) *Anadolu Efsaneleri*, Seyidoğlu'nun (1997) *Erzurum Efsaneleri*, Bayladı'nın (2004) *Efsaneler Dünyasında Anadolu*, Tokgöz'ün (2005) *Anadolu Efsaneleri*, Tatar'ın (2012) *Efsaneler-Söylenceler*, Sakaoğlu'nun (2013) *101 Anadolu Efsanesi*, Kılıçkaya'nın (2014) *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu*, Batur'un (2016) *Kent Kent Yurdumuzun Söylenceleri*, Püsküllüoğlu'nun (2016) *Efsaneler*, Güler'in (2017) *Efsane Dolu Anadolu* eserleri yer almaktadır. Bu çalışmalarda Anadolu'ya ilişkin efsaneler derlenmiştir. Aynı zamanda Ögel (1971) *Türk Mitolojisi 1-2* adlı eserinde Türk tarihine ait pek çok destan ve efsane metnini incelemiş ve bu metinler üzerinde de değerlendirmeler ve karşılaştırmalı incelemeler yapmıştır.

Sakaoğlu (1992) *Efsane Araştırmaları* adlı eserinde efsane kavramı ve Anadolu efsaneleri üzerine incelemelerde bulunmuş ve Türk dünyasından efsane örnekleri vermiştir. Eyüboğlu (2007) *Anadolu Mitolojisi* adlı eserinde mitoloji kavramı ve Anadolu'daki efsane ve söylenceler üzerinde incelemelerde bulunmuştur.

Eğitimde efsane çalışmalarına bakılacak olursa Şimşek'in (2001) *Tarih Eğitiminde Efsane ve Destanların Rolü* adlı makalesinde sözlü tarih metodu ile efsane ve destanların tarih eğitimine katkısı ve milli bilinç oluşturmadaki faydaları incelenmiştir. Öztürk ve Otluoğlu'nun (2002) *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller* adlı kitabının 6. bölümünde “*Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Edebi Metinler*” başlığı altında efsane kavramı ve efsanelerin Sosyal Bilgiler dersinde kullanımına yönelik örnek bir çalışmaya yer verdikleri tespit edilmiştir.

Atakan (2002) *Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezinde Afyonkarahisar ilindeki derlenmiş olan efsanelerin eğitim açısından etkilerini ele almıştır. Yılar (2005-2015) *Mit, Efsane ve Eğitim* adlı makale ve *Halk Bilimi ve Eğitim* adlı eserinde efsaneler ile eğitim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Cemiloğlu (2006) eğitim bilimi açısından halk anlatılarını örtük program bağlamında değerlendirmiştir. Tangülü (2016) *Efsaneler ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* adlı çalışmasında efsane kavramı, sınıflandırılması ve Sosyal Bilgiler öğretiminde efsane kullanımına yönelik incelemelerde bulunmuş ve örnek çalışmalara yer vermiştir. Işık ve Karakuş (2017), *Erken Çocukluk Döneminde Efsane, Destan ve Masal Metinlerinin Kullanımı* adlı çalışmada erken çocukluk döneminde çocuğun bilişsel, sosyal, kişilik ve dil gelişimi için önemli olan masal, efsane ve destan türlerinden hangi örneklerle karşılaştığını ve bu örneklerin çocuk gelişimine ne kadar uygun olduğunun tespitini yapmıştır.

Gönen (2007), *Efsanelere Göre İnsan Adlarından Kaynaklanan Yerleşim Yeri Adları ve Beyşehir Gölü* adlı çalışmasında insanların yaşadıkları mekânı adlandırmada kullandıkları çeşitli yöntemler ve efsanelere göre Beyşehir adının nasıl oluştuğu konusu üzerinde durmuştur. Karakuzulu ve Atnur (2007), *Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) Gölleri* adlı çalışmalarında Anadolu efsanelerinde Türk insanının belirtilen gölleri algılayış biçimini kültür coğrafyası açısından incelemiştir.

Ögel (1971), tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsanelerin mitolojiye girdiğini belirtir. Ögel (1971), efsanelere *mythus* veya *mythe* (*mit*) dediğini; mitolojinin ise bu efsaneleri inceleyen bir bilim kolu olduğunu savunur. Bu çalışmada yalnızca efsaneler ele alınmış; ancak efsane yerine zaman zaman mit ya da

mitoloji kavramları da kullanılmıştır. Bu durum kavram karmaşası gibi görünse de literatür tarandığında ve alandaki yetkin eserler incelendiğinde efsane, mit ve mitoloji kavramlarının birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Derleme çalışmaları açısından Aydın'ın komşu illerinde yapılan derleme çalışmalarında çok sayıda efsanenin derlendiği göze çarpmaktadır. Örneğin, Aydın'ın güneyinde bulunan Muğla ili ile ilgili Önal'ın (2003) *Muğla Efsaneleri* adlı eserinde 150'den fazla efsanenin derlendiği görülmüştür. Doğudaki Denizli ili ile ilgili Osan'ın (2006) *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* adlı yüksek lisans tezinde ve Türkteş'in (2012) *Denizli Efsaneleri* adlı doktora tezinde yapmış oldukları derleme çalışmalarında 200'den fazla efsaneye ulaşılmıştır.

Aydın ili ile ilgili derleme çalışmalarına bakıldığında sayının fazla olmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada da derlemelerine ulaşılan 14 adet efsane incelenmiştir. Bu efsanelerden 6'sına Aydın Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sitesinden, diğer derlemelere ise Bayladı'nın (2004), Sakaoğlu'nun (2013) ve Batur'un (2016) kitaplarından ulaşılmıştır.

Bayladı (2004) "*Efsaneler Dünyası Anadolu*" adlı eserinde Aydın ili ile ilgili 4 efsane derlemesine yer vermiştir. Bunlar *Para Cezasına Çarptırılan Nehir, Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı, Çömlekçi Kız Kaeria ve Antheus ya da Sadakatin Cezası* adlı efsanelerdir. Sakaoğlu (2013) "*101 Anadolu Efsanesi*" adlı eserinde Aydın ili ile ilgili 1 efsane derlemesine yer vermiştir. Bu *Nazlı ile Beyin Oğlu* adlı efsanedir. Batur (2016) "*Kent Kent Yurdumuzun Söylenceleri*" adlı eserinde ise Aydın ili ile ilgili 3 efsane derlemesine yer vermiştir. Bunlar *Güzelhisar, Aydın ve Menderes (Meander)* adlı efsanelerdir. Sakaoğlu (2013) ve Batur (2016) efsaneleri sade anlatım ve günlük konuşma diline uygun yazıya geçirmiştir. Bayladı (2004) ise derleme çalışmalarında edebi bir üslup ve dil kullanmıştır. Efsanelerin genel özelliklerinden biri sade ve süssüz bir anlatımları olmasına karşın Bayladı'nın süslü anlatımı dikkat çekmektedir.

1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Araştırma Sahasının Özellikleri

Bu çalışmanın amacı, Aydın ili sınırları içinde ortaya çıkan/söylenen ve derlemeleri yapılmış olan sözlü edebiyat ürünlerinden efsanelerdeki coğrafi ögelerin tespit edilmesi; buradan hareketle, coğrafi ögelerin Aydın efsanelerindeki durumuna bakarak bu efsanelerin eğitim amaçlı kullanılabilmesine dair veri elde etmektir. Araştırmanın önemi, sözlü edebiyat ürünlerinden olan efsanelerin sosyal bilgiler ve coğrafya gibi derslerde hem motivasyonu artırıcı rolü, hem de öğrenme ortamını zenginleştirebileceğine işaret etmesinden gelmektedir.

Aydın ili 37°-38° Kuzey paralelleri ile 27°-29° Doğu meridyenleri arasındadır. Doğusunda Denizli, kuzeyinde İzmir ve Manisa, güneyinde ise Muğla ile komşudur. Batı sınırlarını Ege Denizi kıyıları çizer (Şekil 1). İlin denizden yüksekliği 40 metredir. İlin orta ve batı kesiminde Büyük Menderes Ovası uzanır. Yerleşim kuzeyde Aydın Dağları, güneyde Mentеше Dağları ile çevrilidir. Yerleşim, Büyük Menderes Havzası üzerinde 8007 km²lik bir yüzölçüme sahiptir.

Şekil 1. Aydın ili haritası



Kaynak: http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html, 8.5.2018.

Araştırma sahası olan Aydın ili uygarlıklara merkez olmuş, sınırları içinde kalan Antik Çağ'ın Afrodisias, Milet, Alabanda, Alinda, Didyma, Nisa, Priene, Magnesia gibi önde gelen kentlerinde sayısız bilgin ve bilge kişiler yetişmiştir. Bugünkü Aydın, kuzeyindeki Topyatağı sırtında Traklar tarafından kurulan Tralleis Kenti ile birlikte MÖ. 2500 yılında Hititler zamanında gelişmiş, VII. yy.da Lydia zamanında parlak çağını yaşamıştır. Friglerden sonra, İyonlar, Lidyalılar, Persler ve Romalılar hâkimiyet kurarak yörenin kültürüne katkı yapmışlardır (<http://www.aydin.gov.tr/aydin-ili-tarih>, 11.12.2017). Aydın'ın tarihi geçmişi gibi coğrafi özelliklerinin de kültürü, dolayısıyla efsaneleri üzerinde etkileri yadsınamaz.

Aydın'ın Türk egemenliğinde bir yönetim birimi olması süreci 1390 yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Ertuğrul Bey'in Vali olarak Aydın'a atanmasıyla başlamıştır. Aydınogulları zamanında şehrin adı *Aydın Güzelhisarı*, daha sonra *Aydın* adını almıştır. Şehir, XIV yy.da bugünkü yerine kurularak idari kademelendirme sırasıyla, 1390 yılında eyalet, 1426 yılında sancak, 1811'de İzmir, Saruhan (Manisa), Mentеше (Muğla), Antalya, Isparta sancaklarını kapsayan eyaletin merkezi olmuştur. Eyalet merkezi 1857'de İzmir'e taşındıysa da bu yönetim biriminin adı Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar "*Aydın Vilayeti*" olarak kalmıştır. Aydın'ın 1919 yılına kadar sancak şeklinde devam eden yönetim şekli, 25 Mayıs 1919-7 Eylül 1922 tarihleri arasında yaklaşık 40 ay olan işgalden sonra ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte 1923 yılında değişmiş; bu tarihten sonra kent vilayet olmuştur (<http://www.aydin.gov.tr/aydin-ili-tarih>, 11.12.2017). Kent, 2012 yılında *büyükşehir* statüsü kazanmış ve Aydın Büyükşehir Belediyesi ismini almıştır.

Yörede Akdeniz iklimi özellikleri belirgindir. Ortalama sıcaklık 17.6°C, yağışlı gün sayısı 80.6, yağış miktarı ise 677,5 mm/yıl'dır. Büyük Menderes vadisi, diğer Ege ovaları gibi batıda denize doğru açılan bir oluk biçimindedir. Bu yüzden denizin ılıtıcı etkisi ve yağış getiren rüzgârlar iç kısımlara kadar kolaylıkla girer (Koçman, 1993). Dağlık alanlarda delice ve aşu zeytin, mersin, yemiş, menengiç, ahlat, kekik gibi maki bitki örtüsü üyelerine

rastlanır. İlin %37'si ormandır. Düzlük ve verimli topraklarda ise incir, erik, şeftali ağaçları, narenciye bahçeleri ve zeytinlikler bulunmaktadır (Aydın Valiliği, t.y.).

2. Yöntem

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, araştırılan konuda diğer düşünür, araştırmacı ve uygulayıcıların ürettikleri bilgilerin bulunması, değerlendirilmesi ve sentezlenmesi ile mevcut durumun öğrenilmesi için yürütülen sistemli bir süreçtir (Booth, Papaionnou ve Sutton, 2012. Akt: Karasar, 2016). Literatür taramasından sonra elde edilen Aydın ve çevresinde derlemesi yapılan efsane metinleri tanımlayıcı analize tabi tutulmuştur. Analiz için önce efsaneler numaralandırılmış; toplam kelime sayıları elde edilmiştir. Daha sonra, coğrafi anlama sahip kelimelerin tümü işaretlenmiş, bunlar coğrafi açıdan kategorize edilerek elde edilen coğrafi öğeler frekanslarına göre tablolastırılmıştır.

Çalışmada incelenen 14 adet efsaneden 1-2-3 numaralı efsaneler Batur'un (2016), 10 numaralı efsane Sakaoğlu'nun (2013), 11-12-13-14 numaralı efsaneler ise Bayladı'nın (2004) yapmış olduğu derlemelerdir. 4-5-6-7-8-9 numaralı efsanelere ise Aydın Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sitesinden (<http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/efsaneler.html>, 10.12.2017) ulaşılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1'de bu çalışmada incelenen efsanelerin özelliklerine göre sınıflandırılması yer almaktadır. Buna göre, Aydın çevresinde söylenegelen efsaneler arasında *Menderes (Meander)*, *Çine Çayı* ve *Çömlekçi Kız Kaeria* yaratılış; *Güzelhisar*, *Aydın*, *Kızlarhisar*, *Nazlı ile Beyin Oğlu* tarihsel olay hakkında; *Medusa*, *Para Cezasına Çarptırılan Nehir*, *Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı* ve *Antheus ya da Sadakatin Cezası* olağanüstü şeyler hakkındaki ve *Nal İzi*, *Ahmet Gazi Camii* ile *Çocuklu Kaya* menkıbeler sınıfında yer almaktadır.

Tablo 1. Aydın çevresinde söylenen efsanelerin sınıflandırılması

Efsanelerin Sınıflandırılması	Efsane Adları (Efsane No)
Yaratılış efsaneleri	* <i>Menderes (Meander)</i> (3) * <i>Çine Çayı</i> (9) * <i>Çömlekçi Kız Kaeria</i> (13)
Tarihsel olay hakkındaki efsaneler	* <i>Güzelhisar</i> (1) * <i>Aydın</i> (2) * <i>Kızlarhisarı</i> (4) * <i>Nazlı ile Beyin Oğlu</i> (10)
Olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler	* <i>Medusa Efsanesi</i> (5) * <i>Para Cezasına Çarptırılan Nehir</i> (11) * <i>Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı</i> (12) * <i>Antheus ya da Sadakatin Cezası</i> (14)
Menkıbeler	* <i>Nal İzi</i> (6) * <i>Ahmet Gazi Camii</i> (7) * <i>Çocuklu Kaya</i> (8)

Yaratılış efsanelerinden *Menderes Nehri* ve *Çine Çayı* adlı efsanelerde nehirlerin oluşumu, *Çömlekçi Kız Kaeria* adlı efsane ise Miletos antik kentinin kuruluşunu anlatmaktadır. Tarihsel olay hakkındaki efsanelerden *Güzelhisar* ve *Aydın* adlı efsanelerde Aydın İli'nin kuruluşundaki tarihsel olaylar ele alınırken, *Kızlarhisarı* adlı efsanede Alabanda antik kentindeki Senato Binası'nın yapımı; *Nazlı ile Beyin Oğlu* adlı efsanede ise Nazilli ilçesinin adının nereden geldiği anlatılmaktadır. Olağanüstü şeyler hakkındaki efsanelerden *Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı* adlı efsanede ise ay tanrıçası olan Selene ile Latmos Dağları'nda çoban olan Endymion arasındaki aşk; menkıbeler sınıfındaki *Ahmet Gazi Camii* adlı efsanede ise Eskiçine köyündeki caminin dış duvarları yapıldıktan sonra halkın kubbenin bir gecede ve Allah tarafından kondukluğuna dair inanışı anlatılmaktadır.

Tanımlayıcı analiz sonucunda incelenen efsaneler ve bu efsanelerde geçen coğrafi öğelerin oranları Tablo 2'de görülmektedir. Toplam 14 efsanenin 9'unda coğrafi öge oranı % 10-20 arasındadır. Geriye kalan 5 efsanede oran % 2-8 arasındadır. Ortalama coğrafi öge ise % 8,56 'dır.

Tablo 2: İncelenen efsaneler ve bu efsanelerde geçen coğrafi öğelerin sayısı ve oranları

Efsane No	Efsane Adı	Toplam kelime sayısı	Coğrafi öge sayısı	Coğrafi öge oranı (%)
11	<i>Para Cezasına Çarptırılan Nehir</i>	105	22	20,95
1	<i>Güzelhisar</i>	99	17	17,17
6	<i>Nal İzi</i>	36	6	16,67
13	<i>Çömlekçi Kız Kaeria</i>	114	19	16,67
2	<i>Aydın</i>	103	17	16,50
3	<i>Menderes (Meander)</i>	101	15	14,85
8	<i>Çocuklu Kaya</i>	95	11	11,58
7	<i>Ahmet Gazi Camii</i>	35	4	11,43
12	<i>Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı</i>	551	58	10,53
10	<i>Nazlı ile Beyin Oğlu</i>	188	16	8,51
14	<i>Antheus ya da Sadakatin Cezası</i>	82	6	7,32
9	<i>Çine Çayı</i>	183	8	4,37
4	<i>Kızlarhisarı</i>	197	7	3,55
5	<i>Medusa Efsanesi</i>	692	15	2,17
	Toplam	2581	221	8,56

Bayladı'nın (2004) derlediği 11 numaralı "*Para Cezasına Çarptırılan Nehir*" adlı efsane coğrafi öğeler bakımından en zengin efsanedir. Metnin %20,95'sini coğrafi öğeler oluşturmaktadır. Bayladı'nın (2004) derlediği "*Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı*" efsanesinde coğrafi öge sayısı incelenen tüm efsanelerden fazladır (58 adet). Aydın Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Internet sitesinden ulaşılan 5 numaralı "*Medusa Efsanesi*" ise coğrafi öğelerin en az yer aldığı efsanedir. Efsane metninin sadece %2,17'sini coğrafi öğeler oluşturmaktadır.

Tablo 3: Efsanelerde geçen coğrafi öğelerin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya kelime zincirleri açısından sınıflandırılması (f)

Sıra	Fiziki Coğrafya öğeleri	f	Beşeri Coğrafya öğeleri	f	Ekonomik Coğrafya öğeleri	f
1	Gece	10	Çoban	7	At	4
2	Su	8	Halk	7	Sürü	3
3	B. Menderes Nehri	7	Kale	6	Panayır	2
4	Meander	7	Kent	5	Liman Şehri	1
5	Taş	7	Şehir	4	Nehir Taşıtı	1
6	Kaya	6	Miletos	4	Pazar Yeri	1
7	Yeryüzü	5	Karia	3	Ticaret	1
8	Beşparmak Dağları	5	Hisar	3	Kavşak Yeri	1
9	Dağ	5	Alabanda	3	Zeytin	1
10	Göl	5	Kuyu	3	Altın	1
11	Nehir	4	Bölge	2	<i>Toplam</i>	<i>16</i>
12	Kıyı	4	Ülke	2		
13	Toprak	4	Atina	2		
14	Olimpos Dağı	4	Türk	2		
15	Deniz	3	Rum	2		
16	Ay	3	Uygarlık	1		
17	Çine Çayı	3	Anadolu	1		
18	Dünya	2	Göç	1		
19	Ağaç	2	Aydın	1		
20	Gökyüzü	2	Alabandalı	1		
21	Güney	2	Korintos Şehri	1		
22	Latmos	2	Köy	1		
23	Latmos Dağları	2	Eskiçine	1		
24	Sabah	2	Akçaova Bucağı	1		
25	Aydınlık	2	Belen Mevkii	1		
26	Kuzey	1	Yöre	1		
27	Batı	1	Oba	1		
28	Doğu	1	Çevre	1		
29	Mağara	1	Civar	1		
30	Karanlık	1	Dağ Köyleri	1		
31	İrmak	1	Köylü	1		
32	Kıvrım	1	Menderes Köprüsü	1		
33	Alüvyon	1	Priene	1		
34	Anabelen Vadisi	1	İonia	1		
35	Anabelen Irmağı	1	Karialı	1		
36	Dağ Silsilesi	1	Ephesos	1		
37	Dağ Yamacı	1	<i>Toplam</i>	<i>76</i>		

38	Dağ Sırası	1
39	Gün	1
40	Tepe	1
41	Sınır	1
42	Bataklık	1
43	Akarsu	1
44	Bafa Gölü	1
45	Doruk	1
46	Güneş	1
47	Çam	1
48	Vadi	1
	<i>Toplam</i>	<i>129</i>

Tablo 3, efsanelerde geçen coğrafi ögelerin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya açısından sınıflandırılmasını içermektedir. Efsanelerde yer alan fiziki coğrafya ögeleri beşeri ve ekonomik coğrafya ögelerinden daha fazladır. Fiziki coğrafya ögelerinden *gece (10)*, *su (8)*, *Büyük Menderes nehri (7)*, *taş (7)* en fazla tekrar eden ögeler iken; beşeri ögeler arasında *çoban (7)*, *halk (7)*, *kale (6)*; ekonomik coğrafya ögeleri arasında ise *at (4)*, *sürü (3)*, *panayır (2)* vb. kelimeler bulunmaktadır. Metinlerde geçen toplam 221 coğrafi ögeden 129 tanesi (%58,37) fiziki coğrafyaya, 76 tanesi (%34,39) beşeri coğrafyaya ve 16 tanesi ise (%7,24) ekonomik coğrafyaya ilişkin ögelerdir.

Çalışmanın bu bölümünde her efsane ile ilgili bulgular ayrı olarak verilmektedir. Bunlardan Batur'un (2016) derlediği tarihsel olay sınıfındaki "*Güzelhisar*" adlı efsanede başlıkla birlikte toplam 99 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 17 tanesi (%17,17) coğrafi ögedir (Tablo 4). *Kale (6)*, *hisar (3)*, *halk (2)*, *at (2)*, *Anadolu (1)*, *kent (1)*, *göç (1)* ve *taş (1)* kavramları doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam barındırmadığı; *ancak kale ve hisar* kelimelerinde görüldüğü gibi bazı kelimelerin eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda şehrin adının verilmesini anlatan "*Güzelhisar*" adlı 1 numaralı efsane örnek metin olarak verilmiştir.

Tablo 4: *Güzelhisar* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Kale	6
Hisar	3
Halk	2
At	2
Anadolu	1
Kent	1
Göç	1
Taş	1
Toplam	17

Selçuklu akıncısı Mentеш Bey, Anadolu'yu bir uçtan bir uca dolanıp Andropolis Kalesi önlerine kadar ulaşmış. Bir kuşuyu andıran beyaz taşlardan yapılmış kaleyi görünce âdeta büyülenmiş. Bugüne kadar çok kaleler almış ama bu denli güzeliyle karşılaşmamış. Atının üzerindeyken kendi kendine, "Güzel

hisar, çok güzel hisar yapmışlar!” diye mırıldanmış. Sonra, yanındaki akıncılara dönmüş, "Haydi yiğitlerim!" diye haykarmış. "Bu güzel hisarı alalım..."

Akıncılar, atlarını dörtnala kaleye sürmüşler. Kısa bir çatışmanın ardından kale ele geçirilmiş. Halkın isteyenini orada kalmış, isteyenini malını mülkünü alıp başka yerlere göçüp gitmiş. Kimseye zarar verilmemiş. O günden sonra kalenin ve kentin adı Güzelhisar olarak yerleşmiş halkın diline.

Batur'un (2016) derlediği tarihsel olay sınıfındaki "Aydın" adlı efsanede 103 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 17 tanesi (%16,50) coğrafi ögedir (Tablo 5). *Türk (2), Rum (2), sabah (2), aydınlık (2), at (2), ülke (1), toprak (1), karanlık (1), gün (1), gece (1), kent (1)* ve *Aydın (1)* kavramları doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 5. Aydın adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Türk	2
Rum	2
Sabah	2
Aydınlık	2
At	2
Ülke	1
Toprak	1
Karanlık	1
Gün	1
Gece	1
Kent	1
Aydın	1
Toplam	17

Yine Batur'un (2016) derlediği yaratılış efsaneleri sınıfındaki "Menderes (Meander)" adlı efsanede 101 kelime vardır. Bu kelimelerin 15 tanesi (%14,85) coğrafi ögedir (Tablo 6). *Meander (7), Menderes (2), Anabelen Vadisi (1) Anabelen Irmağı (1), ırmak (1), su (1), kaya (1)* ve *kent (1)* kavramları doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Efsanede Menderes, meander, Anabelen vadisi ve ırmağı terimleri Büyük Menderes nehrini ifade etmektedir. Büyük Menderes nehrinin ilk ismi Anabelen'dir. Bu ismin M.Ö. 4000 civarında bölgede yaşayan Etrüskler tarafından verildiği düşünülmektedir. Anabelen Vadisi M.Ö. 1155 yılında Anabelen isminin yerine Frigler "Ma-an-dere" ismini kullanmışlardır (Bayındır ve Poyrazoğlu, 1966). TDK (2018) *bellemek* sözcüğünü coğrafi yönden 'bel denilen araçla toprağı işlemek, aktarmak' olarak tanımlamaktadır. *Anabelen* kelimesinde de Türkçe çağrışımla 'toprağı işleyen' 'ana' etmeninin Büyük Menderes ırmağı olduğuna gönderme olabilir. Kaldı ki Herodot'un Menderes nehri için 'çalışan nehir' yakıştırması (Bean, 2001:199) bu savı destekler niteliktedir. Terim coğrafi anlamda *aşınım yapan ana etmenin* bugünkü ismiyle Büyük Menderes yani Anabelen ırmağı olduğunu çağrıştırmaktadır.

Tablo 6. Menderes (Meander)” adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Meander	7
Menderes	2
Anabelen Vadisi	1
Anabelen Irmağı	1
Irmak	1
Su	1
Kaya	1
Kent	1
Toplam	15

Tarihsel olay sınıfındaki “Kızlarhisarı” adlı efsanede 197 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin sadece 7 tanesi (%3,55) coğrafi ögedir (Tablo 7). *Su* (4) *Alabanda* (1), *Alabandalı* (1) ve *kent* (1) kavramları doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu ögelerin cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam görülmemiştir. Bu efsanede Kızlarhisarı isminin nasıl verildiği anlatılmaktadır: Alabanda (Araphisar) adıyla anılan antik kentin üzerinde bulunduğu Çine ilçesine bağlı Araphisar Doğanyurt köyünün bir mahallesidir. Efsaneye göre Alabanda kralının kızına iki sanatçı talip olur, kızını kraldan isterler. Kral birisine kente su getirmesini, ötekine de senato binasını yapmasını ve aynı anda işe başlamalarını, üstlendikleri işi kim önce bitirirse kızını ona vereceğini söyler. Suyu getirecek olan damat adayı çok hızlı çalışır ve işini bitirmesine az kalır. Diğerinin işi ise henüz yarıya ulaşmamıştır. Bu durumda kızı alamayacağını anlayan ikincisi kendine göre plan yapar ve çok para verip bir aracı bulur. Aracı büyük bir yalan uydurur, suyu getirecek olan damat adayına gider ve senato binasının çoktan bittiğini, kızın mimara verildiğini söyler. Suyu getirecek olan çok şaşırır. Sonra yerdeki balyozunu alır, havaya fırlatır ve havada iken balyozun altına dikilir. Hızla inmekte olan balyoz adamı paramparça eder. Bir başka söylentiye göre ise adam kendi yaptığı İncekemer’den aşağıya atlayarak intihar eder. Böylece rakipsiz kalan mimar kızı alır ve o günden sonra senato binasına Kızlarhisarı ismi verilir.

Tablo 7. *Kızlarhisarı* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Su	4
Alabanda	1
Alabandalı	1
Kent	1
Toplam	7

Olağanüstü şeyleri anlatan efsaneler sınıfında yer alan “*Medusa*” adlı efsanede 692 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin sadece 15 tanesi (%2,17) coğrafi ögedir (Tablo 8). *Olimpos Dağı* (4), *deniz* (3), *yeryüzü* (2), *gökyüzü* (1), *dağ* (1), *taş* (1), *tepe* (1), *dünya* (1) ve *Korintos şehri* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 8. *Medusa* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Olimpos Dağı	4
Deniz	3
Yeryüzü	2
Gökyüzü	1
Dağ	1
Taş	1
Tepe	1
Dünya	1
Korintos Şehri	1
Toplam	15

Medusa Efsanesi 'nde Athena'nın Medusa ve kız kardeşlerini birer ifrite çevirmesi ve Medusa'nın saç tellerinin yılan dönüşmesi ve sonrasında da Athena'nın bununla da yetinmeyip Medusa'nın yılan saçlı kafasını bedeninden ayırdığı anlatılmaktadır. Bugünkü Yunanistan'da bulunan Mora yarımadasındaki ilkçağ bir şehir devleti olan *Korintos şehri* kavramı bu efsanenin İyon uygarlığının bağlantılarına işaret etmektedir. Ayrıca, bugün kehanet merkezi olarak anılan Didim (Didyma) antik kentinde yer alan Apollon Tapınağı'nda Medusa kabartması bulunmakta ve adeta bu efsaneye gönderme yapmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Medusa kabartması, Didim Apollon Tapınağı



(Kaynak:<http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR,64419/apollon-tapinagi.html#>, 17.02.2018)

Menkıbeler sınıfındaki "*Nal İzi*" adlı efsanede 36 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 6 tanesi (%16,67) coğrafi ögedir (Tablo 9). Bu efsanedeki *Alabanda* (2), *taş* (2), *kent* (1) ve *halk* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Bu efsanede Alabanda antik kentinin yapısında kullanılan blok taşlardan bazılarının üzerinde nal izi bulunduğu ve bu nal izinin Hz. Ali'nin küheylanının bastığı taşlardaki ayak izleri olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca *Nal İzi* ve *Kızlarhisarı* (Tablo 7) adlı efsanelerde kullanılan coğrafi ögelerde (Alabanda ve kent gibi) benzerlikler bulunmaktadır. İki efsanenin

de geçtiği coğrafi mekânın aynı olması nedeniyle böyle bir benzerlik olduğu düşünülmektedir.

Tablo 9. *Nal İzi* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Alabanda	2
Taş	2
Kent	1
Halk	1
Toplam	6

Nal İzi gibi menkıbeler sınıfındaki “*Ahmet Gazi Camii*” efsanesinde 35 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 4 tanesi (%11,43) coğrafi ögedir (Tablo 10). *Halk* (2), *köy* (1) ve *Eskiçine* (1) gibi beşeri ve mekân bildiren kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Bu efsanede Eskiçine köyündeki caminin dış duvarları yapıldıktan sonra halkın kubbenin bir gecede ve Allah tarafından kondu olduğuna inandığı anlatılmaktadır.

Tablo 10. *Ahmet Gazi Camii* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Halk	2
Köy	1
Eskiçine	1
Toplam	4

Menkıbeler sınıfında yer alan “*Çocuklu Kaya*” adlı üçüncü efsanede 95 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 11 tanesi (%11,58) coğrafi ögedir (Tablo 11). *Kaya* (5), *taş* (2), *Akçaova Bucağı* (1), *Belen mevki* (1), *kuzey* (1), *doğu* (1) ve *bucak* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 11. “*Çocuklu Kaya*” adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Kaya	5
Taş	2
Akçaova Bucağı	1
Belen Mevkii	1
Kuzey	1
Doğu	1
Toplam	11

Efsanelerdeki çeşitli motifler incelemeye de tabii tutulmuştur. Örn. Sakaoğlu (1980), taş kesilme motifi üzerine bu motifin yer aldığı efsaneleri incelemiştir. “*Çocuklu Kaya*” adlı efsanede de anne ve çocuğu arasında geçen bir olayda tüm ailenin taş kesilmesi hikâye edilmektedir. Bugün Aydın’ın güneyinde yer alan Çine ilçesine bağlı Akçaova bucağının Belen mevkiinde gövdeden birbirine bitişik iki insanı andıran sivri bir kaya bulunduğu ve kuzeye bakan bu iki kayadan doğudakinin gövdesine yapışık küçük bir kaya daha olduğu ifade edilmektedir. Küçük kayanın annenin kucağındaki çocuğu temsil ettiğine inanılmaktadır. Efsaneye göre bir kadının yanında oyun oynayan küçük çocuğuyla ekmek için hamur yoğururken, çocuğun pis ellerini hamur teknesine batırması ile kutsal nimeti

koruyamayan anne, baba ve çocuğunun o anda taş kesildiği anlatılmaktadır. Yarattığı efsaneleri sınıfındaki “Çine Çayı” adlı ikinci efsanede 183 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 8 tanesi (%4,37) coğrafi öğedir (Tablo 12). *Çine Çayı* (3), *nehir* (1), *vadi* (1), *yeryüzü* (1), *gökyüzü* (1) ve *yöre* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam bulunmamıştır. Efsaneye göre Apollon ve *bir satyr* (yarı insan yarı hayvan) olan Marsyas arasındaki müzik yarışmasını Marsyas’ın kazanması sonucunda Apollon buna çok öfkelenmiş ve Marsyas’ı ölüm ile cezalandırılmıştır. Marsyas’ın ölümü sonrasında periler bu olaya çok üzülmüş ve gözyaşı dökmüşlerdir. Akan gözyaşları sonucunda da *Çine Çayı*’nın oluştuğu anlatılmaktadır.

Tablo 12. *Çine Çayı* adlı efsanede geçen coğrafi öğeler

Kodlar	f
Çine Çayı	3
Nehir	1
Vadi	1
Yeryüzü	1
Gökyüzü	1
Yöre	1
Toplam	8

Sakaoğlu’nun (2013) derlediği tarihsel olay hakkında efsaneler sınıfındaki “*Nazlı ile Beyin Oğlu*” adlı efsanede 188 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 16 tanesi (%8,51) coğrafi öğe olarak tespit edilmiştir (Tablo 13). *Panayır* (2), *Pazar yeri* (1), *oba* (1), *ticaret* (1), *kavşak yeri* (1), *çevre* (1), *halk* (1), *civar* (1), *dağ köyleri* (1), *dağ* (1), *köylü* (1), *Menderes Nehri* (1), *kıyı* (1), *Menderes Köprüsü* (1) ve *su* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 13. *Nazlı ile Beyin Oğlu* efsanesinde geçen coğrafi öğeler

Kodlar	f
Panayır	2
Pazar yeri	1
Oba	1
Ticaret	1
Kavşak yeri	1
Çevre	1
Halk	1
Civar	1
Dağ köyleri	1
Dağ	1
Köylü	1
Menderes nehri	1
Kıyı	1
Menderes köprüsü	1
Su	1
Toplam	16

Bayladı’nın (2004) derlediği olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler sınıfında yer alan “*Para Cezasına Çarptırılan Nehir*” adlı efsanede 105 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 22 tanesi (%20,95) coğrafi öğedir (Tablo 14). *Büyük Menderes Nehri/Maiandros*

(4), nehir (3), akarsu (1), toprak (1), alüvyon (1), bataklık (1), kıvrım (1), kıyı (1), Karia (1), bölge (1), şehir (1), liman şehri (1), nehir taşıtı (1), ülke (1), halk (1), uygarlık (1) ve sınır (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam bulunmamaktadır.

Tablo 14. *Para Cezasına Çarptırılan Nehir* adlı efsanede geçen coğrafi öğeler

Kodlar	f
Büyük Menderes Nehri/Maiandros	4
Nehir	3
Akarsu	1
Toprak	1
Alüvyon	1
Bataklık	1
Kıvrım	1
Kıyı	1
Karia	1
Bölge	1
Şehir	1
Liman şehri	1
Nehir taşıtı	1
Ülke	1
Halk	1
Uygarlık	1
Sınır	1
Toplam	22

Efsanede Menderes Nehri'nin Karia bölgesini suladığı; getirdiği alüvyonlarla bir yandan toprağın verimini artırıp bir yandan da liman şehirlerini denizden uzaklaştırdığı, bataklıklar meydana getirdiği; yaptığı kıvrımlarla da kıyısındaki ülkelerin sınırlarını değiştirdiği ve bu nedenle de para cezasına çarptırıldığı ifade edilmektedir.

Efsaneye göre bu duruma dayanamayan halkın öfkelenip, nehri dava ettiği; nehrin yargılama sonucunda para cezasına çarptırıldığı ve cezasını da karşıdan karşıya geçen nehir taşıtlarından aldığı ücretlerle ödemiş olduğu anlatılmaktadır.

Aydın ili ile ilgili on ikinci efsane Bayladı'nın (2004) derlediği olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler sınıfında yer alan "*Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı*" adlı efsanedir. Bu efsanede toplam 551 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 58 tanesi (%10,53) coğrafi öğedir (Tablo 15). *Gece (9), çoban (7), Beşparmak Dağları (5), göl (5), Ay (3), sürü (3), dağ (3), ağaç (2), Latmos (2), Latmos Dağları (2), yeryüzü (2), kıyı (2), Bafa Gölü (1), dağ silsilesi (1), dağ sırası (1), dağ yamacı (1), doruk (1), Güneş (1), zeytin (1), çam (1), batı (1), güney (1), mağara (1), Karia (1) ve dünya (1)* gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Beşparmak Dağları antik çağda Latmos Dağları olarak bilinmektedir. Bu dağlar, parmaklarını göle doğru uzatmış dev bir ele benzeyen bir dağ sırasıdır. Buradaki rengi zaman zaman mavi, zaman zaman da laciverde çalan gölün adı Bafa Gölü'dür.

Efsanede Beşparmak Dağları'nda çoban olan Endymion ile ay tanrıçası Selene arasındaki aşk anlatılmaktadır. Endymion'un her gece Beşparmak Dağları'ndaki mağarasında uykuya daldığı ve Selene'yi düşünde gördüğü; Selene'nin ise geceleri aydınlatma görevine başlamadan önce mutlaka Karia diyarından geçip; Güneş doğana kadar Endymion'u uykusunda seyrettiği anlatılmaktadır.

Tablo 15. *Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Gece	9
Çoban	7
Beşparmak Dağları	5
Göl	5
Ay	3
Sürü	3
Dağ	3
Ağaç	2
Latmos	2
Latmos Dağları	2
Yeryüzü	2
Kıyı	2
Bafa Gölü	1
Dağ silsilesi	1
Dağ sırası	1
Dağ yamacı	1
Doruk	1
Güneş	1
Zeytin	1
Çam	1
Batı	1
Güney	1
Mağara	1
Karia	1
Dünya	1
Toplam	58

Bayladı'nın (2004) derlediği yaratılış efsaneleri sınıfındaki "Çömlekçi Kız Kaeria" adlı efsanede 114 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 19 tanesi (%16,67) coğrafi ögedir (Tablo 16). *Miletos (3), şehir (3), su (2), toprak (2), Atina (2), İonia (1), Karia (1), Kariyalı (1), Priene (1), Ephesos (1), bölge (1) ve güney (1)* gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Antik çağda Homeros'a göre 'Kariyalıların yurdu' (Bean, 2001: 200) olarak geçen Miletos şehrinin kuruluşu anlatılmaktadır. Akurgal da buraya yerleşen insanların çoğunlukla Karia'dan geldiğini ifade etmektedir. Bu efsanede Kaeria adlı bir kızın toprak ve suyu karıştırarak yapmış olduğu çamuru Atina kralının oğlu olan Neileus'a verdiği ve bugün Didim'de Akkoy'un 5 km. kuzeyinde yer alan ve ilkçağda bir liman kenti olan Miletos'un bu çamurun verildiği yerde kurulduğu anlatılmaktadır. Strabon da Miletos'un Pyloslu Neleus tarafından kurulduğunu doğrulamaktadır (Strabon, 1993: 146).

Tablo 16. *Çömlekçi Kız Kaeria* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Miletos	3
Şehir	3
Su	2
Toprak	2
Atina	2
İonia	1
Karia	1
Karialı	1
Priene	1
Ephesos	1
Bölge	1
Güney	1
Toplam	19

Bayladı'nın (2004) derlediği efsaneler genellikle uzun olmasına rağmen olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler sınıfında yer alan "*Antheus ya da Sadakatin Cezası*" adlı efsanede toplam 82 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin %7,32'si coğrafi ögedir. Bu efsanede *Kuyu (3)*, *Miletos (1)*, *taş (1)*, *altın (1)* gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam görülmemiştir. Bu efsanede Halikarnassos kralının oğlu olan Antheus'un *Miletoslu Phoibos*'un sarayında tutsak olarak yaşamakta olduğu ve Phoibos'un karısı Kleoboia (ya da Phiaikhme) Antheus'a âşık olduğu; ancak konukluk haklarına saygıda kusur etmek istemeyen Antheus'un Kleoboia'nın aşkına karşılık vermediği anlatılmaktadır. Kleoboia'nın öcünü almak için altın bir şarap kadehini kuyuya attığı, sonra da Antheus'a kuyuya inip kadehi aramasını söylediği delikanlı kuyuya inince de Kleoboia'nın Antheus'un üzerine bir taş atarak öldürdüğü, fakat sonra yaptığına pişman olduğu ve kendisini astığı anlatılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Efsaneler içerisinde barındırdıkları pek çok toplumsal mesajın yanı sıra yerel coğrafyaya ilişkin bilgiler de taşımaktadır. Bu çalışma yerel coğrafi bilginin yayılması açısından önemlidir. Derlenen bilgilerin gelecek nesillere ulaşabilmesi için efsanelerin korunmaları ve farklı açılardan incelenmeleri gerekmektedir.

Bu araştırmada Aydın ilindeki sözlü edebiyat ürünlerinden efsanelerde geçen coğrafi ögeler tespit edilmiş; fiziki coğrafyaya ilişkin kavramların dağ, ova, vadi, nehir, toprak vb. %58,4 ile daha fazla olduğu bulunmuştur. Beşeri coğrafya ögelerinin halk, Karia, bölge, şehir vb. olmak üzere %34,4 ve ekonomik coğrafyaya ait çoban, sürü, zeytin, nehir taşıtı vb. ögelerin ise %7,2 oranında olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3). Literatürdeki yerel coğrafya çalışmalarında (Aliağaoğlu, 2013; Baysan ve Kara, 2014; Kara 2016) fiziki coğrafyaya ilişkin kavramların daha fazla kullanıldığı rapor edilmektedir. Bu çalışmada da fiziki coğrafya ögelerinin fazla oluşu insanların mekâna dair fiziki ögeleri daha fazla/önce algılamasından kaynaklanabilir.

Efsane ve mitleri tanımakla belli bir toplumun davranışlarını, isteklerini, zevklerini anlamak mümkündür. Günümüzdeki eğitim etkinliklerinin bulunmadığı zamanlarda efsanelerin ve mitlerin bir bakıma toplumda bazı ahlak kurallarının ve inanışların yerleşmesini sağlayan önemli araçlar olduğu düşünülebilir. Mit ve efsanelerin rolü eğitimin kültürü yayma ve devam ettirme ilkesi açısından önemli olmuştur (Yılar, 2005). Efsane, hikâye, destan, masal vb. metinler okullarda kullanıldığında yerel coğrafi bilgiler hakkında öğrencilerin çıkarımlarda bulunması ve öğrenilen bilgilerin içselleştirilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Örneğin, M.Ö. 1500'lerden itibaren Büyük Menderes nehrinin etkisiyle Latmos Körfezi'nin alüvyonla dolması, Bafa Gölü'nün bu nedenle bir alüvyon set gölü haline dönüşümü, Latmos Körfezi'ne, dolayısıyla denize bir zamanlar kıyısı olan Miletos, Herakleia, Myus, Priene gibi kentlerin karalaşma sonucu deniz ticaretinin bitmesiyle bu kentlerin sönükleşmeleri "*Para Cezasına Çarptırılan Nehir*" adlı efsanedeki coğrafi öğeler kullanılarak anlatılabilir. Bunlar gibi metinlerin kullanılması öğrencilerin düşünme becerilerinin de gelişmesine katkı sağlayabilir. Aynı zamanda da sözü geçen metinlerin incelenmesi ile PISA, ALES gibi dil açısından anlam bilgisini ölçen sınavlar düşünüldüğünde öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeye katkı sağlayacağı hatırd tutulmalıdır.

Çocukların yaratıcı düşüncelerini geliştirmedeki en önemli yollardan birisi onların farklı düşünme, dolayısıyla bir probleme birden fazla çözüm yolu bulma yeteneğini geliştirmektir. Mit ve efsaneler, farklı düşünme ve yaratıcı düşünme konusunda birçok fırsat sağlayabilirler. Efsaneler sayesinde sosyal yaşam ve tabiat olaylarını farklı şekilde yorumlayan çocuklar, duygusal ve sosyal zeka açılarından kendilerini geliştirebilme ve olaylara farklı açılardan yorum yapabilme yeteneği kazanma olanağı bulabilir (Yılar, 2015).

İnsan-çevre etkileşiminin temeli olan efsanelerin sayısı fazla olmasına rağmen Aydın ili ile ilgili derleme çalışmaları yeterli sayıda değildir. Aydın'ın komşu illerinden Muğla'da Önal'ın (2003) ve Denizli'de Türkteş'in (2012) yaptığı çalışmalarda daha çok efsane derlendiği belirtilmişti. Ancak Aydın ili ile ilgili kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, hala yazıya geçirilmemiş efsanelerin bulunduğu düşünülmektedir. Bu eksiğin giderilebilmesi için derleme çalışmalarına daha çok ağırlık verilebilir.

Aydın ili ile sınırlandırılmış olan bu çalışmanın diğer iller ya da bölgelerde yapılacak incelemeler ve efsanelerin eğitimde kullanılabilirliğine ilişkin örneklerle çoğaltılması önerilir. Ayrıca bu çalışmanın yapılacak olan başka çalışmalara da öncülük edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akurgal, E. (2014). *Anadolu Uygarlıkları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aliagaoglu, A. (2013). "Şehirselleşme Toponomi: Balıkesir İlinde Mahalle Adları, Bir Sınıflandırma Denemesi". *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 16(29): 45-62.
- Atakan, A. (2002). *Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İzmir.
- Aydın Valiliği. (t.y.). *Aydın İl Tarihi, İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayını*, Aydın.
- Batur, S. (2016). *Kent Kent Yurdumuzun Söylenceleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 4. Baskı.

- Bayındır, H.H. ve Poyrazoğlu, H.F. (1966). *Aydın Kenti Tarihi, Coğrafyası ve Bugünü*. Aydın: Kolalı Matbaası.
- Bayladı, D. (2004). *Efsaneler Dünyasında Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları, 3. Baskı.
- Baysan, S. ve Kara, A. (2014). “Aydın’da Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları: Şehirsel Toponomik Özellikler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12(1): 23-48.
- Bean, G.E. (2001). *Eski Çağda Ege Bölgesi*, İstanbul: Arion Yayınevi, 3. Baskı.
- Cemiloğlu, M. (2006). “Eğitim Bilimi Açısından Örtük Program ve Halk Anlatılarının Örtük Program Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Bursa Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2): 257-269.
- Civaroğlu, Ö. (2000). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Esin Yayınevi, 3. Baskı.
- Eyüboğlu, İ.Z. (2007). *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Gönen, S. (2007). “Efsanelere Göre İnsan Adlarından Kaynaklanan Yerleşim Yeri Adları ve Beyşehir Gölü”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 17: 257-266.
- Güler, M. (2017). *Efsane Dolu Anadolu*. İstanbul: Doğan ve Egmont Yayıncılık.
- Işık, N. ve Karakuş, N. (2017). “Erken Çocukluk Döneminde Efsane, Destan ve Masal Metinlerinin Kullanımı”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(41): 118-133.
- Kabağaçlı, C.Ş. (1983). *Anadolu Efsaneleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 4. Baskı.
- Kara, A. (2016). *Aydın Efeler İlçesi Yer Adlarının Değerlendirilmesi*. Adnan Menderes Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın.
- Karakuzulu, Z. ve Atınur, G. (2007). “Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) Gölleri”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 34: 1 57-167.
- Kılıçkaya, A. (2014). *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Koçman, A. (1993). *Ege Ovalarının İklimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Nar, M.Ş. (2014). “Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Kıbrıs, Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20(79): 55-77.
- Osan, M. (2006). *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*. Pamukkale Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önal, M.N. (2003). *Muğla Efsaneleri*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu R. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Püsküllüoğlu, A. (2016). *Efsaneler*. İstanbul: Arkadaş Yayınevi, 13. Baskı.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2013). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 7. Baskı.
- Seyidoğlu, B. (1997). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2015). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Strabon. (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 3.Baskı.
- Şimşek, A. (2001). “Tarih Eğitiminde Efsane ve Destanların Rolü”. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(3): 11-21.
- Tangülü, Z. (2016). “Efsaneler ile Sosyal Bilgiler Öğretimi”, *Sosyal Bilgilerde Sözlü ve Yazılı Edebiyat İncelemeleri*. (Ed: Halil Tokcan). Ankara: Pegem Akademi.
- Tatar, R.S. (2012). *Efsaneler-Söylenceler*. İstanbul: Su Yayınları.

TDK (2018) *Güncel Türkçe Sözlük*

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a97eadbb60ce6.99851832 Erişim tarihi: 01.03.2018.

Tokgöz, Z. (2005). *Anadolu Efsaneleri*. Konya: Kervan Yayınları.

Türktaş, M.M. (2012). *Denizli Efsaneleri*. Pamukkale Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli.

www.aydin.gov.tr/aydin-ili-tarih, 11.12.2017.

www.aydinkulturturizm.gov.tr/efsaneler.html, 10.12.2017.

www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR,64419/apollon-tapinagi.html#, 17.02.2018.

www.cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html, 8.5.2018.

Yılar, Ö. (2005). "Mit, Efsane ve Eğitim". *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11: 383-392.

Yılar, Ö. (2015). *Halk Bilimi ve Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4. Baskı.

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Mart/March-2018 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2018

19. Yüzyıl Post-Romantik Bestecilerinden Aleksandr Nikolayeviç Skriyabin: Sanatı, Piyano Tekniği, Felsefesi*

*The Art, Piano Technique and Philosophy of Alexander Nikolayeviç Scriabin;
19th Century Post-Romantic Composer*

Dr. Öğr. Üyesi Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN¹, Öğr. El. Mustafa Emir BARUTCU²

Özet

Rus müziğinin önemli bestecilerinden biri olan Aleksandr Skriyabin, kattığı değerler ve bıraktığı eserler açısından müzik tarihinin ve piyano edebiyatının önemli bestecilerinden biri olmuştur. Skriyabin'in gizemci ve simgeci müzik anlayışı O'na uzak geleceğin bestecisi olma unvanını kazandırmış, piyano tekniğine, armonik yapılar ve nota yazımına getirdiği farklılıklar, O'nun karmaşık ve anlaşılması zor bir besteci olmasına neden olmuştur. Eserlerinde mitolojik bir kahraman olan "Prometheus" karakterini kullanan Skriyabin, bundan etkilenerek özel akor ve zincir gamlar ortaya çıkarmıştır. Bu araştırma; ülkemizde hakkında yeterince bilimsel araştırma bulunmayan 19. yüzyıl Post-Romantik bestecilerinden A. Skriyabin'in müzik dünyasındaki önemini belirtmek; hayatını, müzik felsefesini ve yarattığı eserleriyle 20. yüzyıl müziğine etkisini araştırmak ve bu çalışmaya benzer konular hakkında yapılacak diğer araştırmalara kaynak oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma, A. Skriyabin'in hayatını ve 20. yüzyıl müziğine katkılarını konu alan betimsel bir araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: Aleksandr Skriyabin, piyano, piyano tekniği

Abstract

Alexander Scriabin, one of the most important composers of Russian music, has been one of the most important composers of music history and piano literature in terms of values and works he left behind. Scriabin's mysterious and symbolist understanding of music has earned him the title of composer of distant future; the diversities he brought to the piano technique, the harmonic structure and the notating; caused him to be an abstruse and a complicated composer. Scriabin, using a mythological hero character "Prometheus" in his works, has been inspired from him and discovered special chord and chain scales. This research; performed to point out the importance of the 19th century Post-Romantic composer A. Scriabin in music world who doesn't have been researched sufficiently in our country; to investigate his life, his musical philosophy and influence the works he created on the music of the 20th century and to create research resources to be made about subjects similar to this

* Bu çalışma Mustafa Emir Barutcu'nun 2013 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığı "19. Yüzyıl Post-Romantik Bestecilerinden Aleksandr Skriyabin'in Op. 62 No. 6 Piyano Sonatının İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, duyugusokez@aku.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2755-4225>

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, e.barutcu@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-0096>

study. The study is a descriptive research that expresses A. Scriabin's life and contributions to the 20th century music.

Keywords: Alexander Scriabin, piano, piano technique

Giriş

Piyano, tarihsel gelişimi ve müziğe kattığı değerler açısından günümüzün vazgeçilmez enstrümanlarından biri olmuştur. Bu enstrüman için sayısız yapıtlar bırakan besteciler, tarihsel sürece de yenilikler katmışlardır. İlk icat edilen halinden çok uzakta olan günümüz piyanoları, ifadesi ve çalınışı bakımından zor bir enstrümandır. Dönemler boyunca işlevi ve kullanımı farklı olan piyano, kendi yarattığı edebiyatıyla bir kültür mirası olarak bize ulaşmış, tekniksel anlamda yenilikler kazandırılarak solo ve orkestra içerisinde yer alan bir çalgıya dönüştürülmüştür. Klasik dönemin ilk yarısında icat edilen piyano, daha çok saraylar içerisinde kullanılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda özellikle de Romantik dönemde büyük konser salonlarına alınmıştır.

Büyük besteciler, müzikal ifade de önemli bir yeri olan piyanoya, tekniksel açıdan yenilikler getirmişler ve araştırmalar yapmışlardır. Örneğin Beethoven, arpej, oktav ve hızlı parmak hareketleri gerektiren pasajlar yazmış, O'nun açtığı yolda Liszt, Chopin, Mendelssohn, Brahms, Rahmaninov, Çaykovski ve Skriyabin gibi besteciler devam ederek, piyanonun gelişimini devam ettirmişlerdir. Form, armoni gibi yapılar ile uzun ve anlamlı eserler yaratmışlar ve piyanoyu duygu patlamalarının yaşatılabildiği bir ifade aracı olarak kullanmışlardır. Yaşadıkları dönemler içerisinde besteciler, doğa, manzara, savaş, zafer, kahramanlık, ulusçuluk, memleket özlemi, siyasi hareketler, mistik olaylar gibi öğeleri sıkça kullanarak eser yazımı gerçekleştirmişler ve bunu ifade etmede piyanoyu kullanmışlardır. Yazdıkları eserlerde birbirlerini etkilemişler ve araştırmaları doğrultusunda hep ileriye gitmeyi istemişlerdir. Bu bağlamda incelediğimiz Rus besteci Aleksandr Skriyabin, piyano müziğine yenilikler katmış, armonik ve tekniksel anlamda değişimler göstermiştir. Gizemci tutumu ve kendini aşma isteğini benimsemesi, diğer bestecilere göre farklı bir noktaya gelmesine sebep olmuştur. O'nu, düşsel bir tını ozanı ve eşsiz bir minyatür ustası olarak tanımlayan 20. yüzyıl piyano tutkunları, Skriyabin'in piyanistliği ve besteciliği dışında felsefeci olarak da anılmasına neden olmuşlardır. İlk dönem yapıtlarında Chopin etkisiyle Romantik akımı yansıtan, orta döneminde yükselme çabası ile Liszt, Debussy ve Ravel'i benimseyen ve son döneminde Wagner'den etkilenerek sınırları aşmayı arzulayan düşüncesi, O'nun ne kadar farklı bir besteci olduğu kanısına varmamıza neden olmuştur. Ünlü müzik yazarı ve eleştirmeni Leyla Pamir'in (1993: 247) dediği gibi; "kendinden geçen ve kendini aşan yapısı sanatsal varlığının kodudur" sözü, Skriyabin'in kendi dönem bestecilerinden farklı olduğunun kanıtıdır.

Orta ve son dönem eserlerinde kullandığı karmaşık ritimler, atlamalı oktavlar, atonaliteye yönelişi ve kendi yarattığı armonisi ile hep en yukarıya ulaşma çabasında olan Skriyabin, mitolojik bir kahraman olan "Prometheus" karakterini kullanarak müziğe yeni bir yön kazandırmıştır. Bu araştırmada, 19. yüzyıl Post-Romantik bestecilerinden biri olan Aleksandr Skriyabin'in hayatı, sanatı, felsefesi incelenecek ve piyano eğitimine katkıları ele alınacaktır.

1. Sanat Eğitimi, Müzik Eğitimi ve Çalgı Eğitimi

Sanat, insanlığın geçirdiği evrimler doğrultusunda gelişmiş, her toplumda farklı bir görünüme bürünmüş ve insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. Sanatın duygusal, estetik ve düşünsel anlamda insan üzerinde etkin bir gücü olduğu da bilinmektedir. Nerede insan varsa, orada sanat vardır. Bu sebeple sanatsız toplum düşünülemez. Günlük yaşamı güzelleştiren ve zenginleştiren sanat, bireylerin birbirlerine yakınlaşmasını ve kaynaşmasını da sağlamaktadır. Sanat tarihçi E. H. Gombrich (1997: 15), sanat adı verilen bir şeyin olmadığını, aslında yalnızca sanatçıların olduğunu, yani bir zamanlar renkli toprakla bir mağaranın duvarına becerebildiklerince bizon resimleri çiziktiren, bugünse boya satın alıp reklam afişleri yapan ve yüzyıllardan beri daha birçok başka şeyleri üretenin insanlar olduğunu belirtmiştir. Hiç kuşku yok ki sanatın işlevi ve önemi, insan yaşamının vazgeçilmezidir. Duyguların, düşüncelerin ifade edilmesi ve bir anlama kavuşturulması, kendi kendine olabilecek bir durum değildir. Bu durumun işlev kazanması ve yol bulması ancak “sanat eğitimi” ile mümkün olabilmektedir. Sanat eğitimi, estetik davranış oluşturma ve kazandırma işidir. Aldığı sanatsal eğitim çerçevesinde birey, yaratma içgüdüsünü, farklı ve estetik düşünmesini, ayrıca bilincini kullanmasını öğrenmekte, bu bilgi doğrultusunda yaratmak istediği eseri estetiksel olarak ortaya koymayı ve biçimlendirmeyi hedef olarak seçmektedir. Sanat eğitiminin önemli bir dalı da müzik eğitimidir. Müzik eğitiminde amaç, nitelikli bir toplum oluşturulması, yaratıcı kişilik geliştirilmesi ve müziğin etkili bir araç olarak kullanılmasıdır (Bilen, 1995: 8).

“Müzik eğitimi, müziksel bilgi, beceri ve davranışların programlı bir şekilde bireylere/öğrencilere kazandırılmasıdır. Eski toplumlarda müzik öğretimi ile kulak eğitimi, ses eğitimi ve estetik/zevk eğitimi amaçlanıyor iken, günümüzde müziğin insan üzerindeki etkilerinin çok daha iyi anlaşılmasıyla bu amaçların geliştiği ve beklentinin arttığı görülür” (Türkmen, 2017: 49). Bu beklentiler içerisinde çalgı eğitimi ve yaratıcılık eğitimi de mevcuttur. Günümüzde müzik eğitimi dallarından biri olarak kabul edilen çalgı eğitimi, bireyin çalgı becerisinin artmasında ve müzikal kulağının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Kişinin zihinsel, bedensel ve ruhsal gelişiminde önemli bir yer tutan çalgı eğitiminin amacı, bireyin nitelikli bir insan olmasına, çalgı becerisinin geliştirilmesine ve yanında müzik sevgisini artırmasına sebep olmaktadır (Parasız, 2001: 3-4). Öğrenci, çalgı eğitimi aracılığıyla bütün müzikal bilgileri harmanlayıp yepyeni ifadeler yaratma fırsatı bulmaktadır. Bu bağlamda da müzikalitesini geliştirmektedir (Şeker, 2011: 1). Çalgı eğitimi içerisinde bulunan piyano, tarihsel gelişimi ve yarattığı etki bakımından günümüzün önemli enstrümanları arasında sayılmaktadır (Barutcu, 2013: 7).

Yaşadıkları dönemler içerisinde besteciler, doğa, manzara, savaş, zafer, kahramanlık, ulusçuluk, memleket özlemi, siyasi hareketler, mistik olaylar gibi öğeleri sıkça kullanarak eser yazımı gerçekleştirmişler ve bunu ifade etmede de piyanoyu sıklıkla kullanmışlardır. Yazdıkları eserlerde birbirlerini etkilemişler ve araştırmaları doğrultusunda hep ileriye gitmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda incelediğimiz Rus besteci Aleksandr Skriyabin, piyano müziğine yenilikler katmış, armonik ve tekniksel anlamda değişimler göstermiştir. Yazdığı piyano eserleriyle yaşadığı yüzyılı ve sonrasını derinden etkileyen ve tekniksel anlamda piyanonun gelişimine katkıda bulunan bestecilerden biri olan Skriyabin’e geçmeden önce piyano, piyano tekniği ile piyano eğitimi konularını da ele almak yerinde olacaktır.

1.1. Piyano ve Piyano Tekniği

Piyanonun ilk ortaya çıkışı 1711 yılında İtalya'nın Floransa kentinde "Bartolomeo Cristofori" tarafından "Piano e Forte" (hafif ve kuvvetli) adıyla olmuştur. Bu alet üzerinde hem güçlü hem de hafif ses çıkarmak mümkün olduğundan ismine "Piano e Forte" denmiştir (Fenmen, 1947: 5). Klavyeli bir çalgı olan piyanoda ses üretimi, tuşa basıldığı anda harekete geçen çekiçlerin tellere vurması sonucu oluşmaktadır (Gültek, 2007: 15).

Piyanoyu ilk kullanan ve piyano için ilk beste yapan kişi, Muzio Clementi'dir. 1773 yılında henüz 18 yaşında olmasına rağmen üç tane piyano sonatı bestelemiştir. Piyanonun yaygınlaşmasını sağlayanlar ise; Clementi, C. Bach ve Schroeter'dir. Bu bestecilerin sıklıkla bu enstrümanı kullanması, belki de piyano yapımcılarının dikkatini çekmiş ve günümüz piyanolarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Fenmen, 1947: 7-9).

Piyano tekniğinin tarihsel gelişimi, 18. yüzyılda yani Klasik dönemde M. Clementi, J. Haydn, W. A. Mozart, C. Czerny, L. v. Beethoven ile başlamıştır. Ancak piyanoya ilk etüt yazan kişi C. Czerny'dir. Piyanonun teknik sınırlarını aşan Beethoven, kullandığı zor pasajlarla, oktav hareketleri ile bir sonraki dönem olan Romantik döneme piyanoyu hazırlamıştır. Beethoven'ın bıraktığı izden devam eden piyanistler; F. Schubert, F. Chopin, R. Schumann, F. Liszt ve J. Brahms piyanonun gelişimine katkı sağlamışlardır (Barutcu, 2013: 14). Bu bakımdan piyano, teknik ve müzikal açıdan zor bir enstrümandır. Eğitimin ilk aşamalarında el tutuş pozisyonu, oturuş şekli, tuşa basma açısından parmak hareketleri, el, kol ve omuz rahatlığı oluşturmak önemlidir. Başlangıç seviyesindeki bir piyaniste eser seçerken dikkat edilmeli ve onu zorlamayacak seviyede eserler verilmelidir. Sağlam bir teknik yapı oluşturmak adına iyi bir öğretmenle çalışmak, öğrencinin piyanistlik geleceği açısından çok önemlidir. Sağlam bir eğitim almayan birey, ileride sakatlıklara kadar giden sorunlarla mücadele etmek zorunda kalabilir. Bunun için iyi bir eğitime ve disiplinli çalışmaya ihtiyaç vardır. Piyano tekniğinin ve müzikal yeteneğinin tam anlamıyla oluşabilmesi için küçük yaşlarda eğitime başlamak, bu enstrümanın zorluk derecesini bir nebze de olsa azaltmaktadır. Çünkü 7 yaşında piyano çalmaya başlayan bir bireyin kas yapısı ile 20 yaşında piyano çalmaya başlayan bir bireyin kas yapısı aynı değildir.

Piyanoda el, kol ve parmak kullanımı dışında pedal kullanımı da önemlidir. Çünkü yorumlanan esere ifade katmak, bir anlam vermek pedal ile mümkündür. Doğru pedal kullanmak için, iyi ve hassas bir kulağa ihtiyaç vardır. Bu yüzden piyano eğitimi sürecinde teknik bilgilerin dışında pedal bilgisi de öğrenciye sunulmalıdır. Son iki yüzyıldan beri bütün dünyada yaygınlık kazanan piyano, okullara evlere kadar girmiş, kendisinden önce ve sonra üretilmiş olan diğer klavyeli çalgıların yanında üst düzey bir konuma gelmiştir (Say, 2005a: 423).

1.2. Piyano Eğitimi

"Uzun ve karmaşık bir süreç olan piyano eğitiminde, öğrenciye ilk derslerden başlayarak bilinçli, sürekli ve özenli uygulanması gereken temel davranışların kazandırılması son derece önem taşımaktadır" (Ercan: 2008: 8).

Piyano eğitimi, sabır ve disiplin gerektiren bir eğitim sürecidir. Başlangıç seviyesinde bulunan bir öğrenciye, oturuş şeklinden el pozisyonuna kadar olan kısmın tamamının, sıkılmadan ve yorulmadan anlatılması ve çalıştırılması önemlidir. Ayrıca parmak kullanımı açısından egzersiz verilmeli ve bu yolda, ileride karşılaşılabilecek sorunları en aza indirebilmek için yol gösterilmelidir. Piyano öğreniminde, alıştırma ve müzikal etki, piyano eğitiminin ilkelerinden biridir. Bu süreçte piyano eğitimindeki temel davranışlar kazandırılmalı, bilgi, uygulama ve hissetme davranışları da bir bütünlük içerisinde geliştirilmelidir. Piyano eğitimi, çalmayı öğrenme durumu dışında, yorumlama, yaratıcılık ve müzikal kişiliğin oturtulması açısından da önemlidir (Ercan, 2008: 8).

Piyano eğitimi başlangıcında bir öğretmenin dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır. Bu hususlar piyanodaki oturuş biçimi, elin tuşlar üzerindeki duruş biçimi ve adalenin gevşetilme şeklidir. Piyano çalarken yapılacak hareketlerde birçok adale (el, kol, omuz vb.) iş görmektedir. Hareketlerin rahat yapılabilmesi için bu adaleler sıkılmadan ve gerginleştirilmeden piyano çalınmalıdır. Eğer sıkma ve gerginleştirme durumu gerçekleştirilirse, çalışılan eser sonuna kadar getirilemeyebilir. Bu hususlara dikkat edilmediğinde, bir piyanistin sağlam ve kaliteli çalması beklenmediği gibi, ileride sakatlık gibi büyük problemlerle karşılaşabileceği de düşünülmektedir. Bu yüzden iyi bir eğitim ve çalışma, piyano çalma temelinin yapı taşıdır.

Piyanoya hâkim olabilmek için piyanistik organları kontrol altına almanın öneminden bahseden piyanist Seba Baştuğ Şen, bu konuyla ilgili şöyle bir açıklama yapar: “Enstrümana hâkimiyet, piyanistik organları kontrol altına alarak onları istediğimiz gibi kullanabilmektir. İsteddiğimiz gibi kullanamazsak duyduklarımızı, hissettiklerimizi bütünüyle aktaramayız ve o zaman da piyanoyu kendimizin bir parçası, bir uzantısı olarak göremeyiz. Dolayısıyla enstrüman üzerinde hâkimiyet de kuramayız” (1999: 21-22) diyerek piyanistik organları kontrol altına almanın önemine vurgu yapar. Bir piyano öğrencisi çalışacağı eseri iyi analiz etmeli, tekniksel çalışma durumunu iyi belirlemeli ve o eser üzerinde uzun bir zaman harcamalıdır. Bu paralelde öğretmen, öğrencinin yeterli olmadığı yerlerde yardım etmeli ve öğrenciye kolaylık sağlaması açısından çalışma yöntemleri geliştirmelidir.

Gerekli teknik seviyeye ulaşmış bir piyanist, eser çalımı konusunda inceliklere sahip olabildiği gibi, eser seçimini de özgürce yapabilmektedir. Birçok eğitim sürecinden geçmiş olmasına karşın hâlâ çalışacağı eserlerde öğrenecek çok şeyi olduğunu fark edebilmektedir. Eser konusunda virtüozitesini gösterebilecek eserlere yönelmesi, onun bilgi, beceri ve isteğine kalmıştır.

Bu makalenin konusu olan Aleksandr Skriyabin, yaşadığı yüzyılda piyano eğitimine önemli katkılar sağlamış Rus bestecilerinden biridir. Gizemci tutumu ve kendini aşma isteğini benimsemesi, diğer bestecilere göre farklı bir noktaya gelmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı piyano eğitimi sürecinde Skriyabin çalmak, hem tekniksel hem de müzikal anlamda zordur. Skriyabin 19. yüzyıl sonlarında yaşamış ve yaşadığı döneme de damgasını vurmuştur. Romantik Dönemin son aşaması olan Post-Romantizm, Skriyabin’in içinde yaşadığı dönem olduğundan, burada Romantik Dönem’den ve Post-Romantizm’den de kısaca bahsetmenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

2. Romantik Dönem ve Post-Romantizm

Romantik dönem, 18. yüzyıl sonundan başlayarak 19. yüzyılı baştanbaşa kapsayan ve 20. yüzyılın başına kadar uzanan dönem olarak bilinmektedir (İlyasoğlu, 1999: 77). Romantik dönem duygu, coşku ve imgeye aşırı yer veren bir dönemdir. Besteciler klasiklerden ayrılıp, izlenimcilik ve anlatımcılığa yönelmişlerdir. Almanya’da Beethoven, Polonya’da Chopin, Macaristan’da Liszt, İtalya’da Verdi, Fransa’da Berlioz 19. yüzyılı tümüyle kapsayan Romantik dönemin temsilcileri olarak anılmışlardır (Sözer, 1986: 654).

Romantik dönem üç gruba ayrılmıştır. Erken Romantik 1800 ve 1830 arası, Yüksek Romantizm 1830 ve 1850 arası ve Geç Romantizm diğer adıyla Post-Romantizm 1850 ve 1890 arasındadır (Bahadır, 2008: 12). Post-Romantik bestecileri “Geç Romantizm içinde yaşayanlar” ve “Çağdaş dönemi hazırlayanlar” şeklinde kendi içinde ikiye ayrılır. Geç Romantizm içinde yaşayan besteciler: Bruckner, Brahms, Franck ve Çaykovski; Çağdaş dönemi hazırlayan besteciler ise: Faure, Grieg, Mahler, Rimski-Korsakov, Wolf, Skriyabin, Regner, Rahmaninov ve Richard Strauss’dur (İlyasoğlu, 1999: 82).

Post-Romantizm, 19. yüzyılı 20. yüzyıla hazırlayan başlıca müzik akımlarından biridir. Ahmet Say Post-Romantizmi şöyle anlatır; Post-Romantizm’de düş dolu dünya kurma istemi yaygındır ancak buna karşıt olarak da gerçeklik ve maddecilik de kullanılmıştır. Bu, önceleri edebiyatta ortaya çıksa da zaman kaybetmeden müziğe doğru kaymıştır (2010: 115). Dönemin getirdiği yenilikler doğrultusunda besteciler eserlerinde yoğun bir biçimde dramatiklikten ve ulusçuluktan bahsetmişlerdir. Ayrıca değişen dünyada yeni arayışlar içerisine girmişler ve yeni müziğin adımlarını atmışlardır. Bu değişim ve gelişim 20. yüzyıl müziğini hazırlamış ve modernizm yapısını ortaya çıkarmıştır (Barutcu, 2013: 25). Post-Romantizm aslında bir geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu geçiş döneminde yaşamış ve Çağdaş döneme geçişi hazırlamış olan besteciler, Yüksek Romantik olarak adlandırılan ikinci dönem Romantiklerden olan Wagner’in izinden gitmişler ve eserlerinde şiirsellik öğesini, mitolojik ve masalsı betimlemeleri sıkça kullanmışlardır. Buna örnek verebilecek besteci Aleksandr Skriyabin’dır. Skriyabin, eserlerinde mitolojik bir kahraman olan “Prometheus” karakterini kullanmış ve bundan etkilenerek özel akorlar ortaya çıkarmıştır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma; ülkemizde hakkında yeterince bilimsel araştırma bulunmayan 19. yüzyıl Post-Romantik bestecilerinden Aleksandr Skriyabin’in müzik dünyasındaki önemini belirtmek; hayatını, müzik felsefesini ve yarattığı eserleriyle 20. yüzyıl müziğine etkisini araştırmak ve bu çalışmaya benzer konular hakkında yapılacak diğer araştırmalara kaynak oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

Araştırma; Aleksandr Skriyabin’in hayatını incelemesi, bestecinin müzik felsefesini konu edinmesi, ülkemizde hakkında çok fazla bilgi bulunmayan bestecinin öneminin vurgulanması, besteci hakkında ülkemizde yeterli araştırma yapılmadığından konu hakkında kaynak oluşturması bakımından önemli görülmektedir.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma; 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında yaşamış olan Aleksandr Skriyabin'in hayatını, sanatını, eserlerini, felsefi tutumunu, piyano tekniğini araştırarak ve tarama modelini esas alan betimsel bir araştırmadır.

“Betimleme yöntemi, olayların, olguların, nesnelerin, kurumların veya çeşitli durumların ne olduklarını veya belli özelliklerin neler olduğunu ortaya çıkarma işlemleridir” (Cebeci, 2010: 7). Betimle yönteminde araştırmacı neye yönelmişse önce onu tanıyıp anlaması ve anlatabilmesi yani betimlemesi gerekir. Bu yönüyle betimle yöntemi her araştırmanın bir bölümünü veya tamamını da oluşturabilir (Cebeci, 2010: 7). Bu araştırma ayrıca, A. Skriyabin'in hayatını, sanatını, eserlerini, felsefesini, piyano eğitimine katkılarını ve piyano tekniğini anlatan bir biyografi çalışmasıdır. Alpaslan (2009) biyografiyi edebiyat, siyaset, spor, müzik gibi alanlarda başarı göstermiş, önderlik etmiş kişilerin yaşamlarının anlatıldığı kısa veya uzun metinlere verilen genel ad olarak; Ağca (1999) ise biyografiyi, toplumların çeşitli alanlardaki gelişim ve değişiminde önemli roller üstlenmiş kişilerin yetişme tarzlarının, yaşadıkları olayların, bu olaylardaki etkilerinin ve eserlerinin ele alınıp anlatılması (Akt; Erdem, 2010: 66) olarak tanımlamaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, 19. Yüzyıl Post-Romantik bestecileri; örneklemi ise, 19. Yüzyıl Post-Romantik bestecilerinden biri olan ünlü Rus besteci ve piyanist Aleksandr Nikolayeviç Skriyabin oluşturmaktadır.

5. Bulgular

Bu bölümde Aleksandr Nikolayeviç Skriyabin'in hayatı, sanatı, eserleri, felsefesi, piyano eğitimine katkıları ve piyano tekniği ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

5.1. Hayatı

Aleksandr Nikolayeviç Skriyabin 6 Ocak 1872 yılında Rusya'da doğmuştur (İlyasoğlu, 1999: 172). Aslen asker olan babası, yaşamını hariciyeciyi olarak yurt dışında geçirmiş olup, aynı zamanda Türkiye'de de bulunmuştur. Annesi Ljubov Petrovna'nın St. Petersburg Konservatuarı'ndan mezun olduğu ve parlak bir konser piyanisti olduğu bilinmektedir. Skriyabin'in doğumundan bir yıl sonra annesi vefat etmiş, Skriyabin, annesi gibi piyanist olan teyzesi tarafından yetiştirilmiş ve ilk piyano derslerini teyzesinden almıştır. Baskıcı babası yüzünden askeri okula gitmek zorunda kalmış olan Skriyabin, buna rağmen müzikten hiçbir zaman kopmamıştır. 11 yaşında müziğe profesyonel anlamda başlamış, piyano, solfej, form bilgisi, armoni derslerini besteci ve kuramcı olan George Konjus'tan almıştır. 1884'te Konjus, O'nu

ünlü Rus besteci Sergei Tanayev ile tanıştırmış ve müzik eğitimine devam etmesini sağlamıştır. Müzik ve piyano eğitiminin verildiği, sadece erkek öğrencilerin girebildiği ve yatılı olarak okunabilen Nikolai Sveryev Müzik Okulu'na dâhil olmuş ve burada sınıf arkadaşı Rahmaninov ile birlikte Tanayev'in sınıfında kontrpuan derslerini sürdürmüştür (Pamir, 1993: 29).

1888 yılında Moskova Konservatuvarı'na giren Skriyabin, burada Vasily Safonov ile piyano, Tanayev ve Arenski ile de kompozisyon çalışmıştır (Say, 2005b: 330; Selanik, 2010: 289). Aşırı çalışması sonucu sağ elini sakatlamış ve bu yüzden sol el için yazılan op. 9 noktürn prelüdünü bestelemiştir. Öğrencilik yıllarında kompozisyon çalışmalarını geliştirmiş ve editör olan Belaiyev tarafından ilk eserleri yayımlanmıştır. 1895'te parlak bir piyanist olan Skriyabin'in eserlerini tanıtan Avrupa turnesi, Belaiyev'in sponsorluğunda gerçekleştirilmiştir (Feridunoğlu, 2005: 181).

Skriyabin'e "Rusya'nın Chopin'i" unvanını veren hocası Safonov ile yakın bir arkadaşlık içerisinde giren Skriyabin, piyano bölümünden 1892 yılında altın madalya ile mezun olmuştur. Moskova Konservatuvarı'nda okuduğu yıllar içerisinde opus sayısı olmayan "sol diyez minör fantezi sonat" ve yine opus sayısı olmayan "mi bemol majör sonat"ı bestelemiştir (Pamir, 1993: 30). "1897 yılında Skriyabin, ilk büyük eseri op. 20 piyano konçertosunu tamamlayarak Odesa'da ilk çalınışını gerçekleştirmiştir" (Feridunoğlu, 2005: 181-182).

Skriyabin; Moskova, St. Petersburg ve Paris, sonrasında da Avrupa'nın tüm ülkelerinde hatta Amerika'da sürekli olarak konserler vermiş ve büyük üne kavuşmuştur. 1900'den sonra da artık kendi eserlerini kronolojik bir sıraya göre sergilemeyi sürdürmüştür. Ayrıca 1898-1903 yılları arasında Moskova Konservatuvarı'nda piyano ve kompozisyon bölümlerinde profesör olarak çalışmıştır (Pamir, 1993: 30). Müzik etkinliğini 1905'e kadar İsviçre'de, 1908'den 1910'a kadar da Belçika'da sürdürmüştür (Selanik, 2010: 289).

1910 yılında arkadaşı olan şef S. Kuzevitzki'nin önerisi üzerine Volga Nehri'nde bir gemiyle resital turnesine çıkan besteci, bu dostuna ithaf ettiği "*Prometheus, Le Poeme Du Feu/ Prometee, Ateşin Şiiri*" adlı piyano ve orkestra için yazdığı eserin dünya prömiyerini, Kuzevitzki yönetimindeki Moskova Senfoni Orkestrası eşliğinde 1911 yılında gerçekleştirmiştir (Say, 2005b: 331). Konser sonrası eleştirilenlerden biri bu eser için; "çağımız müziğinin en özgün yapıtı, bugün ile yarın arasındaki köprü" değerlendirmesini yapmıştır (Pamir, 1993: 31). 1914 yılında Londra'ya giden besteci, Henry Wood yönetiminde "*Prometee*" adlı eserinin solistliğini yapmış, ayrıca kendi piyano eserlerinden oluşan bir resital vermiştir. 15 Nisan 1915 akşamı St. Petersburg'da sunduğu son resitalinden sonra dudağında beliren iltihap, birkaç gün içinde kan zehirlenmesine dönüşmüş, müzik tarihinin en büyük yeteneklerinden biri olarak kabul edilen Skriyabin, 27 Nisan 1915 günü 43 yaşında dünyaya gözlerini yummuştur (Say, 2005b: 331). Ve böylece Skriyabin'in

yaşamı, müzik tarihindeki en olağanüstü ve en özgün bestecilerden biri olarak ani yükselişinin orta yerinde yarıda kesilmiştir (Leikin, 2011: 1).

Besteci 1915'te öldüğünde Rusya, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkım ve kaosuyla ezilmiş durumda olmasına rağmen, Moskova sokakları baştanbaşa cenaze töreninde yürüyen binlerce insanla doluydu. Skriyabin ölümünden çok kısa bir süre sonra da Bach, Beethoven, Chopin ve Wagner'le eşit öneme sahip "20. Yüzyılın en büyük dehası" olarak ilan edildi (Leikin, 2011: 1).

5.2. Sanatı

Skriyabin evrensel bir dahi, gizemci ve simgeci bir besteci olarak tanınmaktadır. Müzikolog ve felsefeci, aynı zamanda yakın bir dostu olan Boris de Schloezer, Skriyabin'in yapıtlarını ve düşünce dünyasını üç döneme ayırarak şöyle sıralamıştır:

1888-96 yılları arasındaki çocukluk yapıtlarını (örneğin, op.1 fa minör valsten başlayarak) ve 1902'nin 2. Senfoni ve op. 30/4. piyano sonatına kadar ki süreyi birinci döneme; 1902'nin op. 30/4. sonattan 1910'un orkestra, koro ve piyano için yazılan op. 60 "Prometheus" yapıtına kadar ki süreyi ikinci döneme; 1909-1910 "Prometheus"tan başlayarak, 6, 7, 8, 9 ve 10. piyano sonatlarını, op. 72 "Aleve Doğru" yapıtını ve op. 73, op. 74 Prelüd'lerini kapsayan süreyi de üçüncü döneme ayırmıştır (Pamir, 1998: 251).

İlk eserleri (iki senfoni, piyano konçertosu, üç sonat, yedi prelüd, piyano parçaları) 1890-1903 yıllarının Rus müziği ile pek ilgili görünmez. Skriyabin'in müzik kökeni Romantizmdir, bu yüzden de ilk dönem eserleri Chopin'in müzik anlayışını yansıtmaktadır. Önceleri Chopin'e hayranlık duyan daha sonra Richard Strauss'un felsefi eğilimli senfonik şiirlerini keşfedince, partiyonlarını teosofik bir mesaj ifade edebilecek noktaya dek yükseltmek isteyen Skriyabin'deki bu dikkate değer değişim, Debussy ve R. Strauss'un eserlerini dinlemesinden sonra ortaya çıkmıştır. Özellikle R. Strauss'un "Ölüm ve Değişim" ile "Zerdüş Böyle Dedi" Senfonik Şiirleri, metafiziğe yönelmesine neden olmuştur. Skriyabin'in amacı empresyonizm ile tasavvufu (Teosofi) birleştirmektir. İlahi Şiir (1903), Vecd'in Şiiri (1907-08), Promethee Ateşin Şiiri (1909-10) gibi eserlerinde ya da piyano sonatlarında müziğin özünü değiştirmek ve notalar aracılığı ile varlığın ve ruhun özünü anlatmak çabası içindedir. Ayrıca Skriyabin'in orta dönem eserlerinde Liszt, Debussy ve Ravel etkileri de görülmektedir (Pamir, 1998: 249; Selanik, 2010: 288-289)

Skriyabin'in son dönem eserleri de R. Wagner'in "Tristan Armonileri"ni, hatta Anton Webern'in müzik anlayışını yansıtmaktadır (Pamir, 1998: 249). R. Wagner, "Tristan Armoni" yapısını "Tristan Und İsolde" eserinde göstermiştir. Bu eser 3 perdelik romantik bir eserdir (Sözer, 1986: 787). Wagner, kullandığı armonisinin ismini bu eserden almıştır. Tristan akoru'nu, fa-si-re diyez-sol diyez notaları oluşturmaktadır. Fa-si arası artık dörtlü Tritonus, si-re diyez arası majör üçlü ve re diyez-sol diyez arası ise tam dörtlüdür. Bu akor sonraki ölçüde, mi-sol diyez-si-re akoruna yani dominant yedili akoruna çözümlenmektedir. Skriyabin, "Prometheus akoru"nda bu akordan (Tristan) esinlenmiştir.

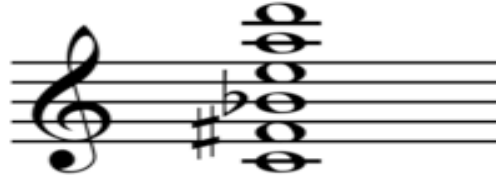
Şekil 1. Tristan akoru



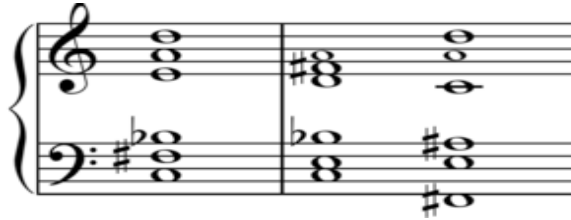
Skriyabin son döneminde tonal müzikten uzaklaşmış, ilk dönemde sergilediği sakin, birbirini tamamlayan tonal armoni sezinlemesini bir kenara bırakarak, dörtlü armoniye yönelmiş ve kendi buluşu olan “Prometheus akoru”nu ortaya çıkarmıştır.

Bestecinin “Prometheus akoru” olarak nitelenen öncü armonik yaklaşımı, O’nun ölümünden sonra da uzun yıllar tartışmalara sebep olmuştur (Say, 2005b: 331). 1911’de yazdığı “Prometheus” adlı senfonik şiirinde de “Prometheus akoru”nun renkli ışıklarla birlikte kullanılmasını istemiştir (Say, 2001: 120). Skriyabin bu akorla (Prometheus) yeni bir müzik üslubu doğurmuştur. Prometheus akoru, dörtlü aralıkların üst üste dizilmesiyle oluşan 6 sesli bir bileşendir. Bu 6 sesin sesleri do-fa diyez- si bemol-mi-la-re’dir. Do-fa diyez arası artık dörtlü yani “Tritonus”, fa diyez-si bemol arası eksiltilmiş dörtlü (majör üçlü), si bemol-mi arası yine “Tritonus”, mi-la ve la-re arası tam dörtlüdür. Kimi müzikologlara göre bu akor, doğuşkanlardan ve doğa seslerinden türetilmiştir. Kimilerine göre ise “Klasik-Romantik” müzikten türetilip geliştirilmiştir (Pamir, 1993: 24).

Şekil 2. Prometheus akoru



Şekil 3. Do ve Fa Diyez üzerine kurulan prometheus akoru



Şekil 3’ün 2. ölçüsünde bulunan la notası küçük yazılmıştır. Bunun nedeni, iki akorda bulunan la sesinin ortak ses olmasıdır.

ayıtı kullanarak dinleyicilere “Promethee Ateşin Şiiri” eserini yorumlamıştır. Aslında bunu, başka bir esere hazırlık olarak yaptığı düşünülmemekte, amacının da ses, renk, koku, dans, şiir ve mimariyi birleştirerek bir eser yaratmak olduğu bilinmektedir. Fakat bu yapacağı eserinin sadece birinci kısmının taslağını yazabilmiştir ve bunu hayata geçirememiştir (www.gundemrusya.com, 2012) şeklinde yorumda bulunmuş ve şöyle devam etmiştir:

Skriyabin’in bazı düşüncelerini hayata geçirmek günümüzde teknik olarak mümkündür, fakat gerçekte kimse bestecinin düşüncelerini hayata geçirememiştir. Eserlerinde ifade ettiği fikirleri anlamak için ilerici bir insan olmak gerekir. Böylelikle eskiden olduğu gibi bugün de Skriyabin, uzak geleceğin bestecisi olarak yerini korumaktadır (www.gundemrusya.com, 2012).

İngiliz müzik eleştirmeni, yazar, besteci ve organist Arthur Eaglefield Hull, Skriyabin’le ilgili olarak yazmış olduğu makalesinde O’nun sanatını şöyle ifade eder: “Müzik sanatındaki hiçbir devrim –belki de bütün sanat tarihi içinde- Rusya’nın büyük müzik dehâsı Aleksandr Skriyabin’in etkisinden daha dikkat çekici değildir” (1916: 601).

5.3. Eserleri

Skriyabin, Post-Romantik dönemde yaşamış ve hiçbir akımla da özdeşleşmemiştir (İlyasoğlu, 1999: 173). Kendi yaratmak istediği müzik düşüncesini geliştirmek ve onu yaygınlaştırmak istemiştir. Eserlerinde dönem dönem farklılıklar gözetmiştir. İlk dönem eserleri içerisinde Chopin hayranlığı ilk göze çarpan özelliğidir. Müzikal açıdan gelişimi, açılması ve kendini bularak özgürce ifade etmesi belki de Chopin sayesinde olmuştur. O’nun için söylediği şu söz, belki de bu kaniya varılmasına neden olmuştur: “Onu kardeşim gibi seviyorum, geceleri notalarını yastığımın altına koyuyorum” (Pamir, 1998: 255). Ancak Skriyabin’in armonileri, Chopin’in armonilerine göre daha önde, Vals’leri ise Chopin’inkine göre daha şematiktir. Üç eseri dışında (Sol Diyez Minör, Fa Minör, Re Bemol Majör Vals’leri) Skriyabin de, Chopin’de olduğu gibi sert Polonez ritimler, vurgular, sürekli devam eden akorlar ve tekrarlanan ezgi motifleri görülmektedir (Pamir, 1998: 252).

Şekil 5. Op. 38 la bemol majör vals (159. ölçüden 169. ölçüye kadar)



Skriyabin, impromptu formunu mazurka formuyla birleştirerek, “İmpromptu a’la Mazur” adıyla ortaya yeni bir form çıkarmıştır. Mazurkalarındaki teknik zorlukların üstesinden gelebilmek için Skriyabin, rubato, riterdando ve accelerando gibi terimleri fazla kullanmıştır. Bununla beraber ilk dönem nota yazımını sade tutmuştur.

Şekil 6. “İmpromptu a’la Mazur” op. 7 no. 1’den örnek (İlk 6 ölçü)



Şekil 7. “İmpromptu a’la Mazur” op. 7 no. 2’den örnek (İlk 6 ölçü)



Elini sakatlamasının acısıyla bestelediği ve sol el için olan op. 9 noktürn prelüdü, içe dönük yapısı ile birlikte umut ve zafer dürtülerini hissettirir. Burada amacının kadere boyun eğmemek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü kullandığı noktalı ritim figürler, dinleyicide bu izlenimi bırakmaktadır.

Şekil 8. Op. 9 Noktürn Prelüd’ün 7, 8 ve 9. ölçülerinde bulunan noktalı figürler



Piyano için yazdığı op. 6 no. 1 piyano sonatını, Chopin’in Cenaze Marşı’ndan etkilenerek yazdığını kendisi söylemiştir. Gençlik döneminde inişler çıkışlar yaşayan besteci, bu eserinde “ppp” ve “pppp” terimleri ile hafiflik ve incelik istemiştir (Pamir, 1998: 254).

Şekil 9. Op. 6 no. 1 piyano sonatının 1. bölümünün son 3 ölçüsü



Skriyabin'ın teknik pasajlarında bol arpejlere, karışık ritimlere, büyük fortelere, oktavlara ve çift seslere sık rastlanmaktadır. Bu durumdan dolayı teknik açıdan piyanonun piri sayılan bestecileri örnek alması ve bunları geliştirmesi, piyano tekniği açısından Skriyabin'ın ne kadar zorlayıcı bir besteci olduğunu kanıtlamaktadır (Barutcu, 2013: 34).

Şekil 10. Op. 6 no. 1 piyano sonatından teknik pasajlar için bir örnek (100, 101 ve 102. ölçüler)



2. Sonatında da Chopin etkisi devam etmektedir. Skriyabin'ın piyano sonatlarında ve etütlerinde Liszt etkisi de görülmektedir.

Şekil 11. Op. 8 no. 12 re diyez minör etütten örnek (34. ve 35. ölçüler)



Şekil 11'de görülen op. 8 no. 12 etüdündeki oktav ve akor kümeleri Liszt'in birçok eserinde de göze çarpmaktadır. Skriyabin ilk dönem yapıtlarının sonlarına doğru artık tonalite kavramından yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Bestecinin 15 ve 31 yaşları arasında ki (1886-1902) eserlerine bakıldığında, O'nun tipik bir Geç Romantik ve benzersiz biri olduğu görülmektedir (Pamir, 1993: 50).

Şekil 12. Skriyabin'ın İlk Dönem nota yazımı (si minör Mazurkanın ilk 13 ölçüsü)



Skriyabin orta döneminde yani 1900 sonrasında ki dönemde felsefe ile ilgilenmeye başlamıştır.

Orta dönemin başlangıcı olan ve ilk döneminin sonu olan 4. Piyano sonatı ve 2. Senfonisiyle birlikte Skriyabin'de Chopin etkisi bitmiş, Liszt ve Wagner etkisi kendini göstermeye başlamıştır. Tonaliteden uzaklaşan yapısı ve "Lietmotif" (bir ezginin belirli aralıklarla kendini tekrar etmesi) düşüncesi, op. 30 4. ve op. 53 5. sonatlarında sıkça kullanılmıştır. Üçlü armonik yapısı kendini dördü armoniye bırakmaktadır. Bu armonik değişim zaman içerisinde gelişmektedir. Eksik beşli ve artık beşli aralıkların komşu seslerle geçici olarak gezmesi, 9'lu dominant ve alterasyon seslerin sıkça kullanılması çok yaygındır. Disonansların giderek artması da özgürlüğün bir göstergesi olarak görülmektedir (Pamir, 1993: 131).

Şekil 13. Skriyabin'in Orta Dönem nota yazımı (op. 31 no. 1 prelüd)



1903 yılı Skriyabin'in yaşamındaki belki de en verimli yıldır. Dokuz ayda dört sonat, 3. Senfoni ve çok sayıda etüd, prelüd, vals ve şiir dahil, op. 30'dan 43'e kadar olan parçaların hepsini bu yıl yazmıştır (Hull, 1916: 605).

20. yüzyılın başlarında Skriyabin, eserlerinde pentatonik gamı, yani tam ses gamını da çok sık kullanmıştır.

Şekil 14. Tam ses gamı

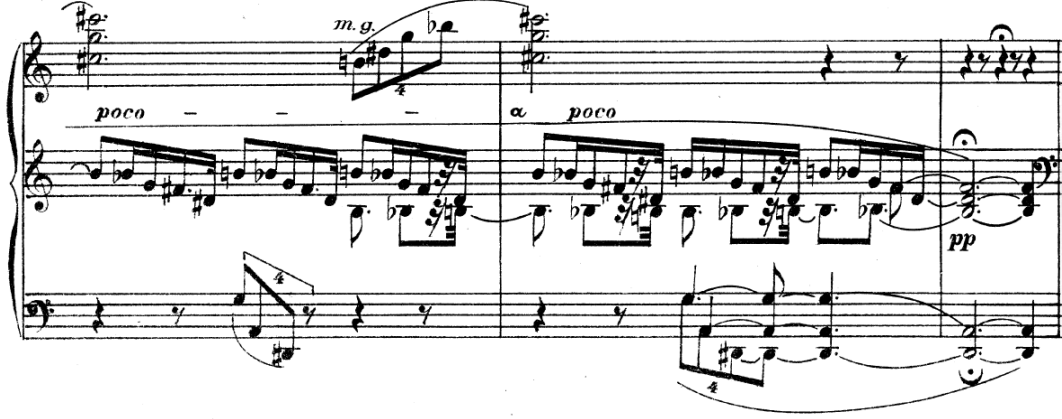


Bestecinin son dönemi olan "Prometheus Döneminde", kendini aşan armoniler, tonalite ve teknik farklılıklar kendini belirgin bir şekilde hissettirir. Aynı zamanda sınırlarını aştığı, iyilik ve kötülüğü karşıt olarak anlattığı, simgesel bir anlatım içine girdiği dönemidir. Simgesel anlatımın en güzel örneği "Promethee Ateşin Şiiri" (1910) eseridir. Bu eserinde Skriyabin, orkestra, koro, org, piyano, ışık ve renk kullanmıştır. Bu eser, müzik tarihi bakımından da bir dönüm noktası olmuştur. Hatta New York konserinde bir kadının kalp

krizi geçirerek öldüğü bile bilinmektedir (Pamir, 1993: 247). Kendi yarattığı meşhur Prometheus akoru da bu eserde sık sık duyulmaktadır.

Şekil 15. Skriyabin'in Son Dönem nota yazımı (piyano sonatı op. 66 no. 8)

(20, 21 ve 22. ölçüler)



Skriyabin'in 1914 yılında bestelediği son dönem yapıtlarından biri olan "Ateş Doğru" adlı piyano için şiirini yorumlayan dünyaca ünlü piyanist Vladimir Horowitz eserle ilgili şöyle der: "Bu göz kamaştırıcı müzikle Skriyabin, ateşin gizemli gücünü yansıtırken bir yandan da tüm insanlığı yok edecek atom bombasının kehanetini yapmaktadır" (İlyasoğlu, 1999: 173).

5.3.1. Skriyabin'in Piyano Eserleri

A. Skriyabin'in piyano eserleri kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1881 Re minör Kanon
- 1884/85 Noktürn: As Dur
- 1885/86 Vals; Op. I, f moll
- 1886 Fantezi – Sonat: gis moll
- 1886 Mazurka: F Dur
- 1886/89 Mazurka: h moll
- 1887/89 Sonat: es moll
- 1887/89 Op. 2 üç parça
- 1887/89 Prelüd H Dur

- 1887/89 Impromptu a la Mazur: C Dur
- 1889 “Feuillet d’Album” (Albüm Yaprağı): As Dur
- 1889 Op. 3/ 10 Mazurka
- 1892/93 İki piyano için Fantezi: C Dur
- 1887/92 Allegro Appassionato: Op. 4 es moll
- 1890 Op. 5 iki Noktürn
- 1892 Füg: e moll
- 1891/92 Op. 6/1. Sonat: f moll
- 1891/92 Op. 7/2 Impromptu a’la Mazur
- 1894 Op. 8/12 Etüd
- 1894 Op. 9 iki parça: Prelüd cis moll/ Noktürn Des Dur (sol el için)
- 1894 Op. 10/2 Impromptu: Fis Dur – A Dur
- 1888/96 Op. 2/24 Prelüd
- 1895 Op. 12/2 Impromptu: Fis Dur – b moll
- 1895 Op. 13/6 Prelüd
- 1895 Op. 14/2
- 1895/96 Op. 15/5 Prelüd
- 1894/95 Op. 10/5 Prelüd
- 1895/96 Op. 17/7 Prelüd
- 1896 Op. 18 Allegro de Concert: b moll
- 1892/97 Op. 19/2. Fantezi Sonat: gis moll
- 1896 Op. 20 Piyano Konçertosu: fis moll
- 1897 Op. 21 Polonez: b moll
- 1897 Op. 22/4 Prelüd
- 1897/98 Op. 23/3. Sonat: fis moll

- 1898/1900 Op. 25/9 Mazurka
- 1900 Op. 27/2 Prelüd
- 1900/01 Op. 28 Fantezi: h moll
- 1903 Op. 30/4. Sonat: Fis Dur
- 1903 Op. 31/4 Prelüd
- 1903 Op. 32/2 Poem
- 1903 Op. 33/4 Prelüd
- 1903 Op. 3 Poem Trajik: b moll
- 1903 Op. 35/3 Prelüd
- 1903 Op. 36 Poem Sataniq: C Dur
- 1903 Op. 37/4 Prelüd
- 1903 Op. 38 Vals: As Dur
- 1903 Op. 39/3 Prelüd
- 1903 Op. 40/2 Mazurka
- 1903 Op. 41 Poem: Des Dur
- 1903 Op. 42/8 Etüd
- 1904 Op. 44/2 Poem
- 1904/05 Op. 45/3 parça “Feuillet d’Album” (Albüm Yaprağı)
- 1905 Op. 46 Scherzo: C Dur
- 1905 Op. 47 Quasi Vals: F Dur
- 1905 Op. 48/4 Prelüd
- 1905 Op. 49/4 Parça
- 1905 “Feuillet d’Album” (Albüm Yaprağı): Fis Dur
- 1906 Op. 51/4 Parça
- 1906/07 Op. 52/3 Parça

- 1907 Op. 53/5. Sonat: Fis Dur
- 1907/08 Op. 56/4 Parça
- 1907/08 Op. 57/2 Parça
- 1909/10 Op. 58 “Feuillet d’Album” (Album Yaprağı)
- 1910 Op. 59/2 Poem – Prelüd
- 1911/12 Op. 61 Poeme-Noktürn
- 1911 Op. 62/6. Sonat
- 1911/12 Op. 63/2 Poem
- 1911 Op. 64/7. Sonat (Beyaz Ayin)
- 1911/12 Op. 65/3 Etüd
- 1912/13 Op. 66/8. Sonat
- 1912/13 Op. 67/2 Prelüd
- 1912/13 Op. 68/9. Sonat
- 1912/13 Op. 69/2 Poem
- 1912/13 Op. 70/10. Sonat
- 1914 Op. 71/2 Poem
- 1914 Op. 72 “Vers la Flamme”
- 1914 Op. 73/2 Dans
- 1914 Op. 74/5 Prelüd (Pamir, 1993: 279-281).

5.4. Felsefesi

Skriyabin, besteci ve piyanist olması dışında felsefeci olarak da ele alınması gereken bir müzisyendir. Çünkü idealleri, düşünce yapısı ve felsefeye olan merakı, eserlerine yansımıştır. Skriyabin ilk döneminde Romantik olsa da sonradan bu tutumunu ikinci plana atmıştır. Yeni müziğe doğru giden yolda ise birçok besteciye yol göstermiştir.

Felsefi açıdan ilk dönem eserlerini Hıristiyanlık etkisiyle, orta ve son dönem eserlerini ise “insanüstü” kavramlarla birleştirmiştir. Kendini geçme, aşma, yükselme, başka bir âleme ulaşma ve bunun sonucunda sonsuzluğa varma isteğindedir. Skriyabin gizemsellik olgusunu benimsemiştir ve gizemci düşüncede varoluşun, sürekli değişim içerisinde

olduğunu söylemektedir. Bunu da canlı ve cansız bütün varlıkların, tek bir varlığın çeşitli görünümü olarak açıklamaktadır. Ruh dünyasını, nesnel gerçeklikten önde görmektedir. İnsanın ruhsal titreşimlerinin, doğa olaylarının tümüne yanıt verebilecek güçte olduğunu savunmaktadır (Pamir, 1993: 129).

Besteci, Alman felsefecilerinden çok fazla etkilenmiştir. Bu felsefeciler; Kant, Leibnitz, Schopenhauer, Fichte, Schelling, Hegel ve Nietzsche'dir ve bu felsefeciler bestecinin düşünsel dünyasında büyük rol oynamıştır. Ancak içlerinde O'nu en çok etkileyenler Schopenhauer ve Nietzsche'dir. Belki de Skriyabin Nietzsche'den hakikati bulma çabası içerisinde olduğu için etkilenmiştir.

Nietzsche, yazarlık yıllarının ilk zamanlarında müzik esinini, müzik heyecanını, metafizik gerçekliğin bir aracı olarak görmüştür. Nietzsche'ye göre zenginleşmiş, ama akıl ve ahlak yönünden yozlaşmış bir milletin dirilebilmesi ancak müzik yoluyla gerçekleşebilmektedir. Nietzsche, müzik sanatını diğer sanatlara göre yukarıda görmüştür (Laserre, 2007: 7). Bu düşünce kuramı, Schopenhauer'un düşünce kuramıyla aynıdır. Schopenhauer, müziğin her şeyden önce diğer sanatlarla karşılaştırılmayacağını, çalgısal anlatımın insanlar üzerinde derin etki bıraktığını, tutkulu ve sonuna varılamaz bir kovalama duygusu içinde olduğunu söylemiştir (Laserre, 2007: 24). Skriyabin, Alman felsefecileri dışında, Teosofi felsefesi ile de ilgilenmiştir.

Görülen dünya ile görülmeyen şeylerin ilişkisini, yaşamın özüne varılmasını, birbirleriyle ilişkisi olmayan imgelerin birleştirilmesini müziğin temeli saymıştır. Bu tinsel (ruhsal) yaklaşımı Skriyabin, düşünce, müzik, ezgi ve armoni senteziyle birleştirmiştir. Besteci, eserlerin tını merkezlerini, dinamizmini, temposunu ve simgesel yönergelerini felsefi bir tutumla anlatmak istemiştir (Pamir, 1993: 130-131). O'na göre insan ruhunun gelişmesi ve olgunlaşması önemlidir. İrade gücünün, yüksek ve sınırları aşabildiği inancı temel özelliğidir.

Bu irade gücü ile ilgili olarak, bir gün köprüden geçerken yanında bulunan bir arkadaşına: "Bu köprüden aşağıya atlayarak irade gücümle havada asılı kalacağım" dediği bilinmektedir (www.gundemrusya.com, 2012).

Aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük karşıtlığı Rus felsefesinde yer almaktadır. Skriyabin, Alman felsefecilerinden etkilendiği gibi Rus felsefesini de benimsemiştir. Rus felsefesinde iblislik sanatı; resimde, düz yazıda, şiirde ve müzikte ön plana çıkmıştır. İblislik sanatı, Skriyabin'in ruhsal dünyasının bir parçasıdır ve aynı zamanda iblislik simgesini müzikte anlatan tek Rus bestecidir. Bu yüzdendir ki Skriyabin'in müziğinde, evhamlar, halüsinasyonlar, korkular ve kuşular derinlik kazanmıştır (Pamir, 1993: 137). Simgesel dünyasıyla, iblislik, uçma ve kendini aşma isteği gibi öğelerle gizli Romantik sanat anlayışını ortaya koymuştur. Tonaliteyi yıkan tavrı, edindiği armonik bileşenler ile bunları belirli kompozisyon tekniği kavramlarına bağlamaması ve kendi ekolünü yaratamaması onun müziğinin geri planda kalmasına neden olmuştur. Sovyetler döneminde sanatsal gerçeklikler ortaya konulmaya başlandıkça, Skriyabin'in müziği de zamanla etkisini kaybetmiştir (Pamir, 1993: 267-268).

5.5. Piyano Eğitime Katkıları

Skriyabin, bıraktığı eserlerle, yenilikçi yapısıyla piyano tekniğine ve piyano edebiyatına büyük katkılar sağlamıştır. Piyanist olmasından dolayı eserlerinde oktavlara, çift seslere, atlamalı akorlara çok sık yer vermiştir. Bundan dolayıdır ki konservatuvar piyano bölümünde belirli bir seviyeye gelmemiş olan bir öğrenciye Skriyabin çaldırarak oldukça güçtür. Ankara Devlet Konservatuvarında piyano öğretmenliği yapmış olan Mithat Fenmen (1947: 111-112) piyano öğretmenleri için hazırladığı eserler kılavuzunda, Skriyabin Prelüd'lerinin eğitimin altıncı yılında, sonat ve etütlerinin ise eğitimin yedinci yılında çalınması gerektiğini söylemiştir.

Eserlerindeki teknik geliştirici pasajlar, öğrencinin piyano eğitimine oldukça katkı sağlamaktadır. Yaşadığı yıllar içerisinde Skriyabin, piyano eğitmenliği çok fazla yapmamıştır. Sadece sanatsal gücüyle dünyayı değiştirme istemine yönelmiştir. Kendi yarattığı akımla, müzik düşüncesiyle ve armonik yapısıyla özdeşleşmek istemiş, Rus müziğinin ve Rus ulusal akımının gelişmesinde önem arz etmiş olan Rus beşlerinin (Mily Balakirev, Cesar Cui, Aleksandr Borodin, Modest Musorgski ve Nikolay Rimski-Korsakov) bir parçası olmamıştır. Bundan dolayı Skriyabin'in müziği Rusya'da örnek olmuş ve kendilerine "Skriyabinistler" olarak tanıtan bir gurup besteci, kuramcı, müzikolog ve piyanist Skriyabin'in izinden gitmiştir.

Bestecinin izinden gitmiş olan Rus piyanistlerin torunları 1997 yılında Paris'te "*The Russian Conservatory Alexander Scriabin*" adında bir okul kurmuşlardır. Bu okulda yarı zamanlı, tam zamanlı ve kursiyer olarak eğitim verilmekte, ayrıca 2000 yılından başlayarak günümüze kadar olan kısımda bu okulda düzenli olarak "Uluslararası Piyano Yarışması" da düzenlenmektedir. Çoğunluğu Rus hocadan oluşan ve piyano dersleri dışında keman, gitar, elektrogitar ve balalayka için de dersler verilen okulda, Avrupa standartları doğrultusunda eğitim verildiği de bilinmektedir (www.conservatoire-russe.com, 2018).

5.6. Piyano Tekniği

Skriyabin yaşamı boyunca birçok bestecinin etkisi altında kalmıştır. Piyano eserlerine bakıldığında teknik olarak Chopin, Liszt etkileri çok açık şekilde görülmektedir. Piyano tekniğinin gelişimini sağlayan bu iki besteci (Chopin, Liszt), piyanonun sınırlarını zorlamış ve günümüzün sağlam piyanolarının icat edilmesine neden olmuşlardır. Chopin ve Liszt'in eserlerinde hızlı pasajların çok olduğu, nüans farklılıklarının uçlarda olduğu, oktav, çift ses, kromatik gamların, oktav gamlarının sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir, bundan dolayı eserlerindeki teknik gelişim, diğer bestecilere de ışık tutmuştur. Skriyabin, teknik gelişimini bu iki besteciden almış ve kendi isteği doğrultusunda geliştirmiştir. Mazurkalarında ve valslerinde tıpkı Chopin'de olduğu gibi parmak hassasiyetini çok önemsemmiştir ve bu eserlerine bakıldığında da hafiflik ve incelik görülmektedir. Ancak sonatlarında, etütlerinde ve piyano konçertosunda teknik zorluklar çok fazladır. Aynı Liszt'de olduğu gibi Skriyabin de bu zor teknik pasajları fazlasıyla göstermiştir. İkisinin de (Liszt, Skriyabin) piyanist olması, bu durumu daha net bir şekilde açıklamaktadır. İyi bir piyano eğitimi almış olan piyanistler, Skriyabin'i rahatlıkla yorumlayabilmektedirler. Teknik pasajların çoğu el altında olduğundan, bu zorlukların üstesinden kolaylıkla gelebilmektedirler.

Dünyanın en iyi piyanistleri arasında gösterilen Vladimir Horowitz, Juliard Akademisi öğretim üyesi ve aynı zamanda radyocu olan David Dubai ile yaptığı uzun bir söyleşide; Skriyabin'in ruhsal açıdan, duyumsal açıdan, okuma ve öğrenme açısından zorluklar içerdiğini, özellikle 7. ve 8. Sonatlarının notasyon bakımından çok zor ve karmaşık olduğunu belirtmiştir (www.muziksoylesileri.net, 2012).

Rahmaninov, Çaykovski ve Skriyabin, piyano müziğinin gelişiminde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu bestecilerin nota yazımları birbirlerine çok benzemektedir. Skriyabin'in eserlerinde, Rahmaninov'un eserlerindeki gibi geniş aralıklı akorlara, arpejlere rastlanmaktadır. Bu yüzdendir ki bir piyanistin, bu bestecileri çalabilmesi için belirli bir seviyede olması gerekmektedir. Fenmen'in dediği gibi: Herhangi bir müzik aletini başarılı bir şekilde çalabilmemiz için iki yeteneğimizin gelişmiş olması gerekmektedir. Birincisi, duyu ve düşüncelerimizi ifade ettiğimiz hissel yeteneğimiz. İkincisi ise, el, kol ve parmak rahatlığımızı sağladığımız bedensel yeteneğimiz. Bu iki özellik piyano çalmada çok büyük rol oynar. Zekâmız ve kültürümüz ne kadar gelişirse, ruhi ve bedensel yeteneğimiz de bir o kadar gelişmiş olur. İyi bir teknik bilgiye sahip olmayan birinin çalışmaları neticesiz kalır ve ilerleme gösteremez. Ancak sağlam bir teknik bilgi ve birikime sahip olan biri ise, büyük ilerleme gösterir. Ruhi hallerimiz ne kadar çeşitli olursa olsun, onları alet üzerinde ifade etmemiz teknik rahatlığımızla mümkün olur (1947: 45). Buradan da anlaşıldığı gibi Skriyabin'in eserlerinde ki teknik zorluklar, duyu yoğunlukları, kendini uç noktalarda ifade etmesi ve yorumlanması piyanistlik açısından güçtür. Teknik bilginin dışında, ruhsal ve duygusal açıdan gelişmek de önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Rus müziğinin önemli bestecilerinden biri olarak kabul edilen Aleksandr Skriyabin, kattığı değerler ve bıraktığı eserler açısından müzik tarihinin ve piyano edebiyatının önemli bestecilerinden biri olmuştur. Skriyabin'in gizemci ve simgeci müzik anlayışı O'na uzak geleceğin bestecisi olma unvanını kazandırmış, piyano tekniğine, armonik yapılarla ve nota yazımına getirdiği farklılıklar, O'nun karmaşık ve anlaşılması zor bir besteci olmasına neden olmuştur. Skriyabin sıradan bir müzik yeteneğine sahip olmadığı gibi kendi dönemi sanatçıları arasında da değişik bir kişilik gösterdiği düşünülmektedir.

Ünlü müzikolog ve müzik yazarı Leyla Pamir, piyano ve piyano dersi ile ilgili olan herkese seslenmek için yazdığı "Çağdaş Piyano Eğitimi" (1984) adlı kitabında, normal yeteneğe sahip bireyler için piyano edebiyatı ile ilgili bir basamaklama yapmış ve bu basamaklama da Skriyabin'i 8, 10 ve son basamak olan 11. basamağa yerleştirmiştir. Bu basamaklarda önerdiği eserler, Skriyabin'in ilk ve orta dönem yapıtlarından oluşmaktadır. Sadece 11. basamakta (son basamak) yer alan Op. 63 İki Poeme'i Skriyabin'in son dönem yapıtlarındandır. Skriyabin'in son basamaklarda yer almasının nedeni, teknik ve müzikal anlamda zor bir besteci olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı teknik anlamda iyi gelişmiş ve müzikalitesini geliştirmiş bir piyanist daha üst basamaklardaki eserlerini yorumlayabilmektedir.

Ayrıca Skriyabin'in eserlerini iyi anlayabilmek için öncelikle eserlerini çok fazla dinlemek ve çözümlenmek gerekmektedir. Bunun yanında eserlerini iyi yorumlayabilmek için de iyi bir armoni eğitimi almak ve eserlerinin armonik yapılarını iyi incelemek gerekir. Bu armoni bilgisi, piyanistlerin Skriyabin'i daha iyi anlayıp yorumlamalarına katkıda

bulunacaktır. Skriyabin'in kendinden sonra gelen bestecilere armonik açıdan yol gösterdiği ve Çağdaş dönemin armonik yapısına öncülük ettiği, ayrıca 12 ton sisteminin bulucusu olan A. Schönberg'e ışık tuttuğu da düşünülmektedir.

Bu konuyla ilgili 1973 yılında müzikbilimci Bowers şöyle der: "Schönberg ancak Skriyabin'in öldüğü yılda bu yoldaki çalışmalarına başlamıştır" (Pamir, 1993: 27).

Öneriler;

- Aleksandr Skriyabin'in eserleri çalışılmadan önce O'na yakın olan besteciler araştırılmalıdır.
- Aleksandr Skriyabin'in önce ilk dönem eserleri çalışılmalı ve yeterli bir teknik seviyeye gelindiğinde orta ve son dönem eserlerine geçilmelidir.
- Felsefi açıdan yoğun ve gizemli olan bestecinin piyano eserlerini çalmak isteyen piyanistler önce bestecinin sanatı hakkında yeterli bilgi sahibi olmalı ve bestecinin hayatını araştırmalıdır.
- Aleksandr Skriyabin'i düşünsel anlamda anlayabilmek ve yorumlayabilmek için, O'nu anlayabilecek olgunlukta bir insan ve gelişmiş bir piyano tekniğine sahip olmak gerekmektedir.

Kaynakça

- Bahadır, S. İ. (2008). *20. Yüzyılın Çağdaş Bestecilerinden Kara Karayev'in Hayatı: Yedi Güzel ve Yıldırımli Yollarla Balelerinin İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Barutcu, M. (2013). *19. Yüzyıl Post-Romantik Bestecilerinden Aleksandr Skriyabin'in Op. 62 No. 6 Piyano Sonatının İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Baştuğ Şen, S. (1999). *Piyano Tekniğinin Biyomekanik Temeli*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bilen, S. (1995). *İşbirlikli Öğrenmenin Müzik Öğretimi ve Güdusel Süreçler Üzerindeki Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Cebeci, S. (2010). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, (3. Basım). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Ercan, N. (2008). *Piyano Eğitiminde İlke ve Yöntemler*, Ankara: Sözkese Matbaası.
- Erdem, R. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımı*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Feridunoğlu, L. (2005). *İz Bırakan Besteciler Yaşamları ve Eserleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Fenmen, M. (1947). *Piyanistin Kitabı*, Ankara: Akba Kitabevi.
- Gombrich, E. H. (1997). *Sanatın Öyküsü*, (16. Basım). (Çev. E. Erduran ve Ö. Erduran) İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Gültek, B. (2007). *Piyano/ Bir Çalgının Anatomisi*, Ankara: Epilog Yayıncılık.
- Hull, A. E. (1916). "A Survey of the Pianoforte Works of Scriabin", *The Musical Quarterly*, 2(4): 601-614.
- İlyasoğlu, E. (1999). *Zaman İçinde Müzik*, (5. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Laserre, P. (2007). *Nietzsche'nin Müzik Üzerine Düşünceleri*, (3. Baskı). (Çev. İ. Usmanbaş),

İstanbul: Pan Yayıncılık.

Leikin, A. (2011). *The Performing Style of Alexander Scriabin*, USA: Ashgate Publishing.

Pamir, L. (1984). *Çağdaş Piyano Eğitimi*, İstanbul: Beyaz Köşk Yayınları.

Pamir, L. (1993). *Skriyabin/Piyano Yapıtlarındaki Evrim ve Düşünce Dünyası*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Pamir, L. (1998). *Müzikte Geniş Soluklar*, (2. Basım). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Parasız, G. (2001). *Türkiye’de, Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümlerinde Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşlerine Göre Ana Çalgı Keman Eğitiminde Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Say, A. (2001). *Müziğin Kitabı*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Say, A. (2005a). *Müzik Sözlüğü*, (2. Basım). Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Say, A. (2005b). *Müzik Ansiklopedisi*, (3. Cilt). Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Say, A. (2006). *Müzik Tarihi*, (6. Basım). Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Say, A. (2010). *Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır?* (2. Basım). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Selanik, C. (2010). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, (2. Basım). İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Sözer, V. (1986). *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şeker, S. S. (2011). *9-11 Yaş Grubu Çocuklarda Orff Schulwerk Destekli Keman Eğitiminin Keman Dersine İlişkin Tutum, Öz Yeterlik, Öz Güven ve Keman Çalma Becerisi Üzerindeki Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Türkmen, E. F. (2017). *Müzik Eğitiminde Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.

İnternet Kaynakları

www.gundemrusya.com (Erişim tarihi: 03.12.2012 ve 04.12.2012).

www.toros.home.anadolu.edu.tr (Erişim tarihi: 13.11.2012).

<http://www.conservatoire-russe.com> (Erişim tarihi: 12.03.2018).

www.muziksoylesileri.net (Erişim tarihi: 11.12.2012).

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Mayıs/May-2018 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2018

Yavaş Şehir Kriterleri Çerçevesinde Seferihisar Belediyesinin Faaliyetlerinden Yerel Halkın Memnuniyet Düzeyi

*The Satisfaction Level of Local Residents with the Activities of Seferihisar
Municipality within the framework of Cittaslow Criteria*

Dr. Öğr. Üyesi Elvettin AKMAN¹, Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN², Yüksek
Lisans Öğrencisi Meltem KARAKUŞ³

Özet

Küçük şehirlerin organize bir ağı olan Cittaslow, bu şehirlerin sahip olduğu tüm yerel değerleri korumayı amaçlayan ve bu yönde belirlediği kriterler çerçevesinde çalışmalar yapan bir oluşumdur. Kısa sürede dünyanın beş kıtasında iki yüz elliye yakın üyesi ile büyük bir oluşum haline dönüşmüş olması etki değerini ortaya koymaktadır. On dokuz yıl gibi kısa bir sürede böylesine önemli bir oluşum haline gelen ve yerel düzeyde yönetimleri ve vatandaşları küresel dünyanın yarattığı rutinün ötesine taşıyan Cittaslow hareketi konunun bu çerçevede irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmada amaç, 2009 yılında Türkiye’de ilk Yavaş Şehir olan Seferihisar’ın ilgili tarihten itibaren gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde vatandaşlarda oluşan algıyı ortaya koyabilmektir. Bu kapsamda Seferihisar’da gerçekleştirilen anket uygulaması neticesinde bazı politika uygulamalarında eksikliklerin olduğu vatandaşlar tarafından ortaya konulsa da, Yavaş Şehir kriterlerinin çoğunun belediye tarafından yerine getirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yavaş şehir, yerel yönetimler, Seferihisar, belediye, yerel halk, memnuniyet.

Abstract

Established by small towns, Cittaslow movement is an organization that aims to save local values of these small towns by setting criteria and applying them to candidate and member cities. Becoming about 250-member organization in five continents in a short period of time shows this movement’s impact. Therefore, becoming such an effective movement in worldwide in a short time of nineteen years and offering people in member cities a life beyond the routine shaped by globalization, Cittaslow movement necessitates investigating the fact in such frame. In this respect, this study aims to depict citizens’ perception about activities in Seferihisar, the first Cittaslow in Turkey, since being a Cittaslow member in 2009. Within this scope, as a result of the questionnaire conducted in Seferihisar, it is concluded that most of the Cittaslow criteria have been fulfilled by the municipality although some local residents have stated that there are deficiencies in some policy practices.

Keywords: Cittaslow, local governments, Seferihisar, municipality, local people, satisfaction.

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, elvettinakman@sdu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2303-840X>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, cigdemakman@sdu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-6884>

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, meltemm_93@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0637-5498>

Giriş

Mesafenin göreceli bir kavram haline geldiği küreselleşme sürecinde yaşamın her alanı büyük bir hızla devam etmektedir. Yaşanan bu hızdan kaçmanın verdiği rahatlığı kısa ya da uzun süreli yaşama duygusu küçük ve kendine özgü değerlerini ön plana koyabilen şehirlere olan ilgiyi de son zamanlarda arttırmıştır. Büyük ölçekli şehirlerin kalabalıklaşması, çevresel kirliliklerin artması, teknoloji ve özellikle de hava ulaşımında yaşanan gelişmeler buralarda yaşayan insanların yeni alternatifler üretmesini zorunlu kılmaktadır. Büyük ölçekli bu şehirlerin tam tersi özellikleri barındırarak alternatif oluşturan küçük ölçekli şehirlerde kendini ait hissetme, işbirliği, katılım ve sosyal refah gibi bazı temel unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedendir ki, küçük yerleşim birimleri olan bu şehirlerde yaşayan vatandaşların yaşam kalitesini iyileştirmek, yöresel kültür ve değerlerini ortaya çıkarmak ve korumak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve sakin bir yaşam sürmeleri için imkân oluşturmak adına ‘yavaş’ felsefesi ortaya çıkmıştır.

*Hz. Mevlana'nın Mesnevi'de "Hilâl yeni doğmuş ay göklerde dolaşırken geceden geceye yavaşlık hususunda ders verir. Üzüntünün sıkıntının yavaş yavaş açılacağını gösterir. Ey tez canlı aceleci ham kişi der; Bir dama bile basamak basamak merdivenle çıkılır. Tencereyi bile ocakta yavaş yavaş ustaca kaynatmak gerekir der. Bilmez misin delice kaynayan tencere de pişen yemekten hayır gelmez"*⁴ dediği üzere ‘yavaş’ felsefesi farklı kültürel değerleri ortak payda da buluşturmaktadır. Hele ki çağdaşlaşmanın önemli özelliklerinden birinin de zamanın hız kazanması olduğu düşünüldüğünde ‘yavaş’ felsefesi günümüzde daha da anlamlı hal almaktadır.

İlk olarak 1989 yılında yavaş felsefesinin temelleri “Slow Food (Yavaş Yemek)” hareketinin İtalya’da Carlo Petrini öncülüğünde kurulmasıyla atılmıştır. On yıl sonrasında ise, Greve in Chianti’nin belediye başkanı Paolo Saturnini öncülüğünde Cittaslow (Yavaş Şehir) ağı kurulmuştur. On dokuz yıl gibi kısa bir sürede beş kıta ve yaklaşık iki yüz elli şehre yayılan uluslararası bir organizasyon haline gelmiştir. Bu rakamların içerisinde başvuru süreci devam eden pek çok şehir de yer almamaktadır. Kısa sürede böylesine yaygınlaşmasının altında yatan sebepleri doğru okumak gerekmektedir. Özellikle küreselleşme ile dayatılan tek tipleşme, yerel değerlerden uzaklaşma ve her şeyi hızlı tüketme anlayışının temel nedenler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yavaşlık akımı sadece Slow Food ve Cittaslow gibi uluslararası kurumsal organizasyonlarla da sınırlı kalmamıştır. Yavaş seyahat, yavaş moda, yavaş eğitim, yavaş teknoloji vb. akımlarda ortaya çıkmıştır. Bu durum insanların ve kurumların böyle bir gelişmeyi beklediklerini göstermektedir.

Yerel kalkınmayı, sağlıklı büyümeyi ve tarihsel kimliği korumayı amaçlayan Uluslararası Yavaş Şehir birliğine Türkiye, İzmir’in ilçesi olan Seferihisar’ın 2009 yılında başvurusunun kabul edilmesi ile dâhil olmuştur. Birliğin başkan yardımcılarında birisi de Seferihisar Belediye Başkanı Tunç Soyer’dir. Ayrıca çalışmada da belirtileceği üzere en çok üye şehri olan ülkelerin başında Türkiye de gelmektedir. Bolu’nun Mudurnu, Malatya’nın Arapgir, Erzincan’ın Kemaliye, Ankara’nın Gündül, Bitlis’in Ahlat ve Adilcevaz ile Batman’ın Hasankeyf ilçeleri Uluslararası Cittaslow Birliğine üyelik başvurularını Türkiye

⁴ Bakınız: http://www.semazen.net/yazar_yazi.php?id=1119, Mesnevî clt.6.1210.

koordinatörlüğüne yapmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere ülkemizde de “yavaşlık” akımına karşı bir ilgi söz konusudur.

Çalışmada böylesine kısa bir sürede büyük bir ağı haline gelen Cittaslow hakkında genel bilgilere yer verildikten sonra Türkiye'nin Yavaş Şehir başkenti olarak da adlandırılan Seferihisar'ın yaptığı çalışmalardan bahsedilmiştir. Son kısımda ise, Seferihisar'da yaşayan vatandaşların ve ziyaretçilerin yavaş şehir kriterleri çerçevesinde hazırlanan anket formuna verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir. Aslında bu çalışmanın temel amacı, 2009 yılından itibaren Seferihisar Belediyesinin yavaş şehir kapsamındaki faaliyetlerinin vatandaşlar tarafından nasıl algılandığını ortaya koyabilmektir.

1. Cittaslow (Yavaş Şehir) Felsefesi: Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Küreselleşme ekonomik hayatı ve sosyal hayatı etkilemeye başladıktan sonra günümüz dünyasında her zaman karşılıklı etkileşime giren insanların birbirine benzemesine neden olmuştur. Şehirler de toplumsal yaşamdaki tüm sistemler kadar yerel özelliklerinden uzaklaşarak birbirlerine benzemektedir. Bununla birlikte, bu hızlı değişim ve asimilasyon süreci, doğal ve beşeri çevre zenginliğinin aşamalı olarak kaybedilmesine neden olmuştur (Tayfun ve Acuner, 2014: 239). Sanayileşme, teknolojik gelişmeler sağlamış, iletişim fırsatları yaratmış ve toplumları, kültürler arasında tek tipleşmeye olanak tanıyan hızlı yaşam biçimlerine sokmuştur. Bu çağımızın bir zorunluluğu haline gelmesine ve birçok yararı olmasına rağmen, birçok boyutta yan etkileri de tartışılmaktadır (Karatosun ve Çakar, 2017: 73). İçinde bulunduğumuz çağ tüm bu gelişmelerden ötürü ‘hız’ çağı olarak görülmektedir.

Günümüz dünyasının getirmiş olduğu hız kavramına ayak uydurmayanın yaşama şansı bulunmadığına ve modern insanın en büyük kâbusunun zamanın gerisinde kalma olduğuna her alanda sıkça vurgu yapılmaktadır (Güven, 2011: 113). Zaman kaybı yaşanmaması için bir yandan fastfood ile hızlı beslenme yaygın hale gelirken, bir yandan da sosyal medya kullanımının artması ile “FOMO (fearing of missing out): gelişmeleri kaçırma korkusu” hastalığı⁵ ortaya çıkmıştır. Bu durum hız kavramının günümüzde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

“Hız” kavramı özellikle endüstri şehirlerini şekillendiren önemli fenomenlerden biri olarak, sürdürülebilirlik için önemli bir engel oluşturmaktadır. Makineleşme ve sanayileşme ile elde edilen hız, kentsel çevrede parçalanmaya, yer ve birey arasındaki ilişkinin bozulmasına ve bir zamanlar yerin ait olduğu kültürel ve çevresel değerlerin hızlı dönüşümüne neden olmuştur. Bu noktada “yavaşlama”, sürdürülebilirlik arayışında ve kentsel çevre ile birey arasındaki ilişkiyi yeniden kazanmak için önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Doğrusoy ve Dalgakıran, 2011: 127). Küreselleşme ve onun getirdiği hızın da simgesi olarak görülmeye başlanılan fastfood zincirleri, ‘yavaş’ felsefesini doğurmuştur.

Yavaş yemek, yavaş şehirler, yavaş yaşama, yavaş para, yavaş medya, yavaş ebeveynlik, yavaş burs ve yavaş seyahat... Öyle görünüyor ki nereye bakarsak bakalım ‘yavaş’ ön eki başka bir sektör, olgu veya endüstriye eklenmektedir. Yavaş olmak bir

⁵ Detaylı bilgi için bakınız: http://psikomed.com/psikiyatri_psikoloji/fomo-gelismeleri-kacirma-korkusu/.

zamanlar tamamen küçümseyici terim olarak kullanılmaktaydı. Oysa bugünkü ‘yavaş’ anlamı kaymaya başlıyor. Yavaşlama ile başarılı, üretken ve göze çarpan tüketiciler olarak değerlendirilmek üzere girişimci kendisini hızlandırmaya, mobil hale getirmeye ve daha fazla çalışmaya çağıran, hızla ilerlemiş küresel kapitalizmin zorunluluklarına bir panzehir haline gelmiştir (Fullagar vd., 2012: 15).

Yavaş felsefesine ilişkin ilk adımı, ‘Slow Food Gurusu’ olarak da adlandırılan Carlo Petrini ve bir grup eylemcinin protesto gösterileri ile başlayıp 1989 yılına gelindiğinde ise Slow Food (Yavaş Yemek) isimli bir uluslararası sivil toplum kuruluşuna uzanmasıyla başlamaktadır. Yavaş Yemek Hareketinin başarısı, Yavaş Yemek felsefesini kentsel yaşamın tüm yönlerine yaymaya çalışan Cittaslow hareketini doğurması olmuştur (Parkins and Geoffrey, 2006: 30). Bu nedenle Cittaslow için en önemli adım, Carlo Petrini ve Yavaş Yemek’tir diyebiliriz.

Cittaslow hareketi 1999 yılında başlamıştır. Toskana’nın tepe kasabası olan Greve in Chianti’nin belediye başkanı Paolo Saturnini, Cittaslow (yavaş şehir) şehrini karakterize eden nitelikleri tanımlamak için üç belediyenin belediye başkanları (Orvieto, Bra ve Positano) ile bir toplantı düzenlemiştir. Orvieto’daki kurucu toplantılarında dört belediye başkanı, daha sakin ve daha az kirlenmiş fiziksel ortamlara doğru ilerlemek, yerel estetik gelenekleri korumak ve yerel el sanatlarını üretmek ve yöresel mutfağı teşvik etmek gibi bir dizi ilke kararı almışlardır (Mayer ve Knox, 2010: 1554).

Cittaslow hareketi yukarıda da belirtildiği üzere, İtalya’daki Greve in Chianti belediye başkanı olan Paolo Saturnini tarafından 1999 yılında başlatılmıştır. Bu nedenle, harekete katılan çok sayıda şehir de İtalyan şehridir. Cittaslow birliğine üye olan şehirlerin sayısı katlanarak artmaktadır. Birlik, şu anda Avrupa, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Amerika, Güney Kore, Kanada ve Birleşik Devletler gibi geniş bir toprak parçasını içerisine almıştır (Grzelak-Kostulska vd., 2011: 188).

2001 yılında şaşırtıcı olmayan bir şekilde hepsi İtalyan olan ilk 28 Yavaş Şehir Uluslararası Cittaslow Birliğine üyelik sertifikaları almışlardır. Bu öncü yavaş şehirlerin başarısı, 2006 yılına kadar 77 yeni şehrin daha yavaş ilkelere uymasını teşvik etmiştir (Panait, 2013: 79). Günümüzde ise, Uluslararası Cittaslow ağı 30 ülkede, 5 kıtada 240 şehirden oluşmaktadır. Bu küresel yayılıma rağmen, yavaş şehirlerin çoğu Avrupa’da -207 yavaş şehir- yer almaktadır. Avrupa’da en fazla üyeliğe sahip ülkeler arasında 84 üye şehir ile İtalya ilk sırada yer alırken, 28 üye şehir ile Polonya ikinci sırada, 19 üye şehir ile Almanya üçüncü sırada, 15 üye şehir ile Türkiye dördüncü sırada ve 11 üye şehir ile Hollanda beşinci sırada yer almaktadır. Diğer Avrupa ülkelerinin üye sayısı 10’dan daha azdır.

Üyelik için uygun olabilmek adına, aday şehirlerin 50.000’den fazla nüfusu olmaması ve organik tarımın tanıtımından ziyaretçilerin yerel geleneksel yiyecekleri örnekleyebileceği merkezlerin oluşturulmasına kadar çeşitli önlemler sunması için teminat vermesi gerekmektedir. Ayrıca hammaddelerin kaynaklarını ve saflığını korumak için adımlar atmaları ve fast food ve kültürel tek tipleşmenin ilerlemesinden kurtulmaları gerekmektedir. (Mayer ve Knox, 2010: 1554).

Aday şehir, şehrin tanıtım sunumunda (tarih, coğrafya, nüfus ait özellikler vs.) gibi başlıklardan söz etmelidir. Cittaslow ağı, başvuranın Cittaslow felsefesine ilgisi, neden Cittaslow birliğine üye olmak istediği gibi gerekçelere bakmaktadır. Şehrin Cittaslow kriterlerinden hangilerini karşılayıp karşılamadığı ve yapılacak projeleri gerçekleştirmeye uygun olup olmadığına bakılmaktadır. Bu nedenle birlik ile iletişim kurmak için başvuran aday şehir, istek belgesinde şehrin kurumsal ve/veya teknik irtibat kişisine yer vermesi gerekmektedir. Aday şehrin başvuru mektubu kabul edildikten sonra adaylık için ön değerlendirme yapılmaktadır (Tayfun ve Acuner, 2014: 240).

Cittaslow üyesi olarak akreditasyon elde etmek için aday şehrin belediye meclisinin çevre ve altyapı politikaları, kentsel dokunun kalitesi, yerel üretimin teşvik edilmesi, misafirperverlik ve Cittaslow farkındalığının yaratılması ile ilgili belirli kriterlerden en az %50 puan almalıdır. Aday şehir yeterli puan alırsa, başvuru dosyası Uluslararası Cittaslow Birliğine gönderilmektedir. Birlik koordinasyon komitesi Cittaslow üyeliği başvurusunu onayladıktan sonra üye şehirler daha sonra belirtilen Cittaslow Felsefesini destekleyen projeler ve etkinlikler düzenleyerek bu alanlarda gelişmeye devam etmektedirler (Karabağ vd., 2012: 69-70).

Uluslararası Cittaslow Birliğinin Organları ise, Uluslararası Meclis, Uluslararası Koordinasyon Komitesi, Uluslararası Başkan, Başkanlar Konseyi, Garantörler Kurulu, Uluslararası Bilimsel Komite ve Muhasebe Denetçisinden oluşmaktadır. Cittaslow ağına üye olmak için, aday şehrin başkanı adaylık talep başvurusunu ulusal koordinasyon komitesine göndermelidir (Tayfun ve Acuner, 2014: 240). Türkiye’de adaylık başvurusu yapacak şehirlerin Cittaslow Türkiye ulusal koordinasyon sorumlusu Seferihisar’a başvuru yapması gerekmektedir.

Bakıldığında Cittaslow hareketinin amacı, küreselleşen dünyada toplumların monoton yaşam tarzlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve kültürel değerleri kaybetme sonucu yaşanan kimlik kaybına karşı direnerek kaliteli yaşam tarzı sunmaktır. Honoré’ye göre, hareketin amacı kapitalizme karşı hareket etmek değil, bunun yerine insan faktörünü eklemektir. Ayrıca, modern yaşamın getirdiği yaşam biçimini değiştirerek ‘hızlı’ ve ‘yavaş’ arasında dengelenmiş bir yaşamı savunmaktadır (Karatosun ve Çakar, 2017: 73).

Uluslararası Cittaslow Birliği, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini şehirlerde yaygınlaştırmakta ve küreselleşmenin olumsuz etkilerini, tekdüzelik ve standartlaştırma baskısı açısından nasıl sınırlandırılacağı konusunda öneriler sunmaktadır. Cittaslow alternatif bir kalkınma yolunu temsil etmektedir. Bu düşünceler, Cittaslow felsefesinin çoğu zaman en küçük kasabalarda değil, birçok şehirde farklı eylemler için bir temel olarak ele alınması gerektiğinin altını çizilmesini sağlamaktadır (Grzelak-Kostulska vd., 2011: 187).

Türkiye’de birçok şehir tarafından uygulanmakta olan Cittaslow kavramı nispeten yenidir. Seferihisar, 2009 yılında küreselleşmenin şehirleri ayınlıştırmasına karşı çıkan Uluslararası Cittaslow Şehirler Ağına katılan ilk şehir olmuştur. Sonrasında Akyaka, Gökçeada, Halfeti, Perşembe, Şavşat, Taraklı, Uzundere, Vize, Yalvaç ve Yenipazar şehirleri ağa katılan üyeler olmuşlardır. 3-5 Şubat 2017 tarihleri arasında Artvin Şavşat’ta toplanan Cittaslow Türkiye Koordinasyon Toplantısında Gerze, Egirdir ve Göynük Belediyelerine Cittaslow sertifikaları verilerek üyelik işlemleri tamamlanmıştır. Son olarak da 17 Mart 2018

tarihinde Belçika'nın Maaseik kentinde düzenlenen törende Mudurnu Cittaslow sertifikasını teslim almıştır. Böylece toplam 15 şehir üye olmuştur.

2. Seferihisar'ın Cittaslow Kapsamında Yaptığı Çalışmalar

2009 yılında Uluslararası Cittaslow Birliğine kabul edilerek Türkiye'den ilk Yavaş Şehri olma unvanını kazanmayı hak eden Seferihisar, o günden günümüze değin pek çok çalışma gerçekleştirmiştir. Birlik tarafından ortaya konulan kriterler çerçevesinde farklı politika alanlarında önemli projelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Aşağıda yer alan tabloda da Seferihisar Belediyesinin yaptığı çalışmalardan bazılarına yer verilmiştir. Böylece hangi politika alanlarında daha güçlü ya da zayıf oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Seferihisar belediyesi çalışmalarının politikalar çerçevesinde değerlendirilmesi

Çevre Politikaları	
Politika	Gerçekleştirilen Faaliyetler
<i>Anıt Zeytin Ağaçları Projesi</i>	Seferihisar'da bulunan asırlık zeytin ağaçlarından toplanan zeytinler fabrikada sıkılarak zeytinyağı ortaya çıkarılmış ve bu zeytinyağları özel şişeleme yapılarak yapılan müzayede ile değerlerinin ortaya konulması sağlanmıştır.
<i>Can Yücel Tohum Merkezi</i>	Seferihisar'da kurulan Can Yücel Tohum Merkezi ile kaybolmaya yüz tutmuş birçok tohumu gün yüzüne çıkarmıştır. Seferihisar ilçesi içerisindeki birçok köyden alınan tohumlar tohum merkezinde tutulmakta ve çeşitlendirilmektedir. Satışın yasak olduğu bu süreçte, hayata geçirilen tohum takas şenlikleriyle birçok tohuma ilçe halkı ya da ziyaretçilere eriştirilmektedir.
<i>Türkiye ve İtalya Ortaklığında Sürdürülebilir Balıkçılık Projesi</i>	Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bu proje ile Seferihisar'da küçük ölçekli balıkçılık standartlarının yükseltilmesi ve İtalyan ortakların deneyiminden yararlanmak amaçlanmıştır.
<i>Doğa Okulu ve Seferihisar Doğa Mirası (Orhanlı Mahallesi)</i>	Doğa Derneği ile birlikte kerpicin nasıl hazırlandığı, zeytinyağından sabunun nasıl üretildiği vb. geçmişten bugüne kadar ulaşan ve kaybolmaya yüz tutmuş kültürel değerleri tekrar gün ışığına çıkarmak amacıyla Doğa Okulu kurulmuştur. Ayrıca doğa derneği ile birlikte bir doğa envanteri ortaya çıkarılmıştır.
<i>Seferihisar Belediyesi Kapalı Pazar Yerinde Fotovoltaik Güç Santrali Kurulumu</i>	Seferihisar'da kapalı pazar yeri çatısına kurulan güneş enerji santrali ile belediye binasının elektrik ihtiyacı karşılanmaktadır. Artan elektrik ise satılmaktadır.
<i>Teos Sulak Alanı ve Kumullarını Destekleme Projesi</i>	Seferihisar'ın Sığacık mahallesinde Teos antik kentinde bulunan sulak alan ve kumul ekosistemini korumak amacıyla 2012 yılında bu proje başlatılmıştır. Bir yıl süren Teos Sulak Alanı ve Kumullarını Destekleme Projesinde Teos antik alan çevresinde bulunan doğal oluşumun bir doğa parkı haline gelmesi amacıyla çalışmalar yürütülmüştür.
<i>Sığacık Peyzaj Tasarım Projesi</i>	Seferihisar'ın sosyal yaşam alanının güzelleşmesi amacıyla 100'ün üzerinde farklı türde ağaçlar dikilerek görsel güzelliği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yağmur nedeniyle oluşabilecek herhangi bir tehlikeye karşı drenaj sistemi yapılmıştır.
<i>Bereketli Sulama Projesi</i>	Seferihisar Belediyesi Beyler Barajı ana isale hattı yenilenmiştir. Bu proje tarım alanlarının daha verimli kullanılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.
Sosyal ve Kültürel Politikalar	

Politika	Gerçekleştirilen Faaliyetler
<i>Yaşayan Kale</i>	Sığıracık mahallesinde bulunan Sığıracık kale içi, içerisinde 300'e yakın konut bulundurmakta ve yüzyıllardır sur ile çevrili alan içerisinde yaşam ilk günkü gibi devam etmektedir. 2013 yılında başlatılan restorasyon çalışması ile Sığıracık kale içi, görsel güzellik olarak tekrardan yenilenerek yeni görüntüsüne kavuşmuştur.
<i>Çocuk Belediyesi</i>	Seferihisar'da çocukların hayatı öğrenmelerini, eğitim hayatlarının sadece okulda olmadığı bir ortam yaratmak amacıyla 2011 yılından itibaren Belediye çalışmalarında karar alıcı bir mekanizma olarak Çocuk Belediyesi kurulmuştur. Seferihisar Belediye Meclisinde alınan karar ile Seferihisar Belediyesi bütçesinden 60.000 TL çocukların kullanımına tahsis edilmiştir. Çocuk Belediyesi 2017 yılı içerisinde Çocukça Arkeoloji, Bilim Gösterileri, Karagöz Hacivat Gösterileri, Sahil Temizliği Kampanyası, Geri Dönüşüm Kampanyası, Kitap Bağış Kampanyası gibi birçok çalışmayı gerçekleştirmiştir (http://seferihisar.bel.tr/artik-butceleri-var).
<i>Seferihisar Anı Evi</i>	Seferihisar Merkez'de bulunan tarihi Zenşiye Güler konağı kiralanan Kent Belleği ve Anı Evi oluşturulmuştur.
<i>Mandalina Festivali</i>	20 Kasım 2017 tarihinde on yedincisi düzenlenen Mandalina Festivali ile hem Mandalina tanıtımı yapılmakta hem de ilçe halkı ve ilçe dışından ziyaret eden vatandaşların bir arada olma imkânı yaratılmaktadır.
<i>Genç Bank ve Genç Bank Festivali</i>	Seferihisar Belediyesi ve Toplum Gönüllüleri Vakfı ile birlikte 2012 yılından itibaren yürütülen Genç Bank projesi ile gençlerin proje yapma kültürü kazanmaları hedeflenmiştir. Bu tarihten itibaren 10'dan fazla proje hayata geçirilmiştir.
<i>Yaratıcı Yazarlık Okulu</i>	Oxford Üniversitesi ve 19 Mayıs Üniversitesi işbirliği ile 2015 yılında hayata geçirilen Yaratıcı Yazarlık Okulu ile vatandaşların hayallerinin gelişmesine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.
<i>Masal Evi Projesi</i>	Seferihisar'da yaşayan dezavantajlı çocukların masal ile terapi yöntemi sayesinde toplumsal uyumunu kolaylaştırmak amacıyla Masal Evi açılmıştır.
<i>TURMEPA Masmavi Deniz Kampı</i>	Proje kapsamında 8-17 yaşları arasında yurt içi ve yurt dışından farklı grupların Seferihisar'da düzenlenen deniz eğitim kampına katılmaları sağlanmıştır.
Ekonomi Politikaları	
Politika	Gerçekleştirilen Faaliyetler
<i>Üretici Pazarları</i>	2009 yılında 45 tezgâh ile faaliyete geçen üretici pazarları 2017 yılına gelindiğinde 350 tezgâh ile özellikle başta kadınlar olmak üzere yerel üreticinin kendi ürettiği ürünleri satarak ev ekonomilerine katkı sağlamalarına imkân tanımıştır.
<i>Doğanbey Jeotermal Sera İşletmesi ve Meyve Kurutma Tesisi</i>	Önemli bir ekonomi kaynağı olarak görülen Seferihisar mandalinasının yılın 12 ayı sofralarda olmasını sağlamak amacıyla dilimleyip kurutma imkânı veren bu tesis kurularak faaliyete geçmiştir.
<i>Mandalina Üreticiliği Birliği</i>	Seferihisar Mandalina Üretici Birliği, üretici ve tüketici arasındaki aracıyı kaldırarak üretilen ürünü değerlendirmek ve ürünün değerini arttırmak amacıyla 2013'te kurulmuştur.
<i>Mandalina ve Zeytinyağı Üreticiliği Birliği Kurulumu</i>	Seferihisar'da tüm üreticilerin bir birlik çatısı altında toplanarak mandalina ve zeytin üretiminde hem üretici ve tüketici arasındaki aracıyı kaldırmak hem de sürdürülebilir olarak birlikler sayesinde varlığını sürdürebilmelerini sağlamak amaçlanmıştır.

<i>Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı</i>	Seferihisar Belediyesi, Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Yavaş Yaşamı Destekleme Derneği ve İzmir Ekonomi Üniversitesi ortaklığı ile Seferihisar'ın kendi değerlerini, ürünlerini ve yemeklerini kullanarak sürdürülebilir turizm alanında kapasitesini geliştirmesi amaçlanmıştır.
<i>İşlenmiş Mandalina ve Enginar Ürünlerinin Çeşitliliğinin Sağlanarak Ürünlerin İç ve Dış Pazarda Yer Alması - Mandalina Reçeli, Enginar Konservesi Üretim Hattı</i>	İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) “Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik Mali Destek Programı” çerçevesinde Mandalina Reçeli-Enginar Konservesi Tesisinin Kurulması Projesi, Ulaşım Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi işbirliği ile enginar ve mandalina da çeşitliliği arttırmak ve hem yurtiçi hem de yurtdışında pazara sunmak üzere hayata geçirilmiştir.
<i>Zeytinyağı Dolum-Paketleme Tesisinin Kurulması Projesi</i>	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı” çerçevesinde Zeytinyağı Dolum ve Paketleme Tesisinin Kurulması Projesi ile hem istihdam yaratmak ve ürünlerin kalitesini arttırmak hem de yerelde ürünleri koruma hedefiyle yerel kalkınmanın önünü açmak amaçlanmıştır.
<i>Turizmde Ekolojik Markalaşma</i>	İzmir Kalkınma Ajansı destek programı çerçevesinde Seferihisar Kaymakamlığı işbirliğiyle ekoloji odaklı yerel ekonominin canlandırılması için bir sektör analizi ortaya konulmuştur.
<i>Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Pekmez Üretim Tesisi</i>	Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin “Seferihisar Yerel Üzümü Pekmez Üretimi ile Katma Değerinin Arttırılması Satış Pazarlama Olanaklarının Geliştirilmesi” projesi İzmir Kalkınma Ajansı'ndan (İZKA) 478 Bin Türk Lirası hibe almaya hak kazanmıştır. Seferihisar ilçesinde üretilen üzümün değerlendirilmesi amacıyla proje kapsamında Payamlı'da 3 ton/gün kapasiteli pekmez üretim tesisi kurulmuştur.
<i>Beyler Zeytinyağı Fabrikası</i>	Seferihisar Belediyesi yerel ürünlerin ekonomiye kazandırılması, markalaştırılması ve istihdam yaratılması hedef programı kapsamında potansiyel kaynakları değerlendirmeye çalışmaktadır. Beyler Mahallesi'nde var olan tesis yenilenerek 20 ton kapasiteli zeytinyağı sıkım hattı devreye girmiştir. Aynı zamanda marka değeri yaratılarak zeytinyağı iç ve dış pazara sunulmaktadır.
<i>Seferihisar Samos Feribot Seferlerinin Düzenlenmesi</i>	Seferihisar ile Yunanistan'ın Samos adası arasında düzenli feribot seferleri başlatılarak ikili işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.
<i>Kadın Emeği Evleri</i>	Çeşitli nedenlerle problemler yaşayan ya da yaşam kalitelerini yükseltmek isteyen kadınların bu taleplerini karşılamak adına 2010 yılında iki adet Kadın Emeği Evi kurulmuştur.
Eğitim Politikaları	
Politika	Gerçekleştirilen Faaliyetler
<i>Okul Tarlaları</i>	Öğrencilerin küçük yaşta toprakla buluşabilmesi ve bu sayede daha bilinçli bir vatandaş olabilmeleri amacıyla 8 ayrı okulda tarla kurulmuştur.

Kaynak: <http://seferihisar.bel.tr> web sayfasından derlenmiştir.

Yukarıda yer alan tablo ele alındığında özellikle sürdürülebilir kalkınma, çevre, kentsel yaşam kalitesi, tarımsal ve turistik politikalara ilişkin önemli çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle tarım ve turizm şehri olan Seferihisar'ın bu yönde politikalar geliştirmesi önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların farklı

eğitilmelere erişme imkânının olması ve bunun sonucunda istihdam sürecine dâhil olması önemli bir çalışmadır. Mandalina, Zeytinyağı ve Enginar gibi temel tarım ürünlerinin işlenerek Seferihisar'a daha fazla girdi sağlanması ekonomik canlılığı arttırmak adına önemli bir girişimdir. Eğitim alanında gerçekleştirilen faaliyetler az gibi görünse de diğer politika alanlarında yapılan birçok faaliyet bu politika kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlere eklenebilir. Bunun yanı sıra sosyal uyum, misafirperverlik ve farkındalık konularına da daha fazla önemiyet gösterilmelidir.

3. Seferihisar'da Yavaş Şehir Uygulamalarının Değerlendirilmesi

2009 yılında Türkiye'nin ilk Yavaş Şehri olan Seferihisar'ın, üyelik tarihinden günümüze değin 13 şehir daha Uluslararası Yavaş Şehir Birliğine üye olmuştur. Kısa süre zarfında Türkiye'de hızla yayılan bir ağ haline gelen Yavaş Şehir hareketine üye olmak için başvuru yapan pek çok belediye bulunmaktadır. Böylesine revaçta olan bir uluslararası şehir ağının Türkiye'deki ilk temsilcisi Seferihisar Belediyesinin gerçekleştirdiği çalışmalar önem kazanmaktadır. Seferihisar'da gerçekleştirilen anket uygulaması ile birlik üyeliğinin üzerinden yaklaşık dokuz yıl geçen Seferihisar'da, özellikle vatandaşların ve turistlerin yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerden memnuniyet düzeyleri ile farkındalık oluşup oluşmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma İzmir ilinin Seferihisar ilçesinde yaşayan vatandaşların ve ziyaret eden turistlerin Seferihisar'ın Yavaş Şehir olması sonrasında yaşanan değişim ve uygulanan politikalar ile ilgili görüş ve düşüncelerini tespit etmek üzerinedir. Seferihisar ilçesinin 2016 verilerine göre toplam nüfusu 37.697 olup araştırma adı geçen ilçede yaşayan veya ziyaret eden vatandaşlar ile gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda evren büyüklüğüne karşılık gelen örneklem büyüklüğü 40.000 kişiyi temsil etmede minimum 379 kişi olması (Ural ve Kılıç, 2006: 49), dikkate alınarak toplam 402 vatandaşla gerçekleştirilmiştir. 402 vatandaşa kolayda örneklem yöntemi ile ulaşılmıştır.

Kolayda örneklem yöntemi, isteyen herkesin örneklem içerisine ve örnekleme dâhil edilmesiyle gerçekleşmekte olup denek bulma işleminin belirlenen örneklem hacmine ulaşmaya kadar devam ettiği bir yöntemdir (Ural ve Kılıç, 2006: 44).

3.2. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırma sürecinde, birincil veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. İlgili literatürden uyarlanan soru formu *Tamamen Katılıyorum - Hiç Katılmıyorum* arasında tercihleri yansıtan 5'li likert tipi ölçek yöntemiyle hazırlanmıştır.

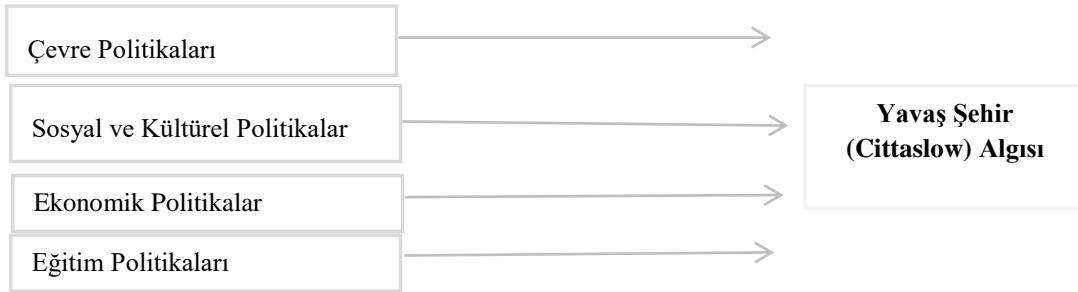
Anket formu, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya katılan vatandaşların demografik bilgilerine (cinsiyet, medeni durum, ikamet yeri, yaş, aylık toplam gelir, ikamet süresi, meslek, eğitim durumu) ilişkin çeşitli tanımlayıcı bilgiler sorulmaktadır. İkinci bölümde ise yavaş şehir kriterleri baz alınarak uyarlanan sorular vatandaşların Seferihisar'ın yavaş şehir olması sonrasında yaşanan değişim ve uygulanan politikalar ile

ilgili görüş ve düşüncelerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Anket formunda yavaş şehir hareketinin gerçekleşmesi için uygulanan politikaların etkilerine dair ifadeler 4 boyutta ele alınmıştır. Bunlar çevre politikaları, sosyal ve kültürel politikalar, ekonomik politikalar ve eğitim politikalarıdır. Bu bağlamda anket formunda çevre politikalarına dair sekiz ifade, sosyal ve kültürel politikalara dair yedi, ekonomik politikalara dair sekiz, eğitim politikalarına dair yedi ifade yer almaktadır. Araştırma verileri ise yüz yüze anket yöntemi ile toplanmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Aşağıda yer alan şekilde araştırmanın modeline yer verilmiştir. Modele ilişkin detaylara bir sonraki şekilde (Şekil 2’de) yer verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli



Görüldüğü üzere araştırmanın modeli yavaş şehir algısını (bağımlı değişken) ölçmek üzere 4 farklı boyut olan çevre politikaları, sosyal ve kültürel politikalar, ekonomik politikalar ve eğitim politikalarından (bağımsız değişkenler) oluşmaktadır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Anket çalışması kapsamında elde edilen veriler analiz programı aracılığıyla incelenmiştir. Verilere, güvenilirlik testi Cronbach’s Alpha (α), demografik değişkenlere yönelik Frekans Analizi uygulanmıştır. Fonksiyonel değişkenlere yönelik uygulanan analizler ise, yavaş şehir algısına bağlı 4 boyuta yönelik Regresyon analizi ve boyutlara bağlı değişkenlere yönelik One Sample t test istatistiğidir. Bu bağlamda belirlenen alt hipotezler t istatistiği tablosunda gösterilmiştir ve her bir soru bir hipotez çiftine denk gelmektedir.

3.5. Bulgular ve Değerlendirme

Alan araştırmasından elde edilen verilerin istatistiksel analizi yapılarak elde edilen analiz sonuçlarına ilişkin bulguların yorumuna bu bölümde yer verilmiştir.

Güvenilirlik katsayısı 0 ve 1 arasında değer alır ve bu değer 1’e yaklaştıkça güvenilirlik artmaktadır (Büyüköztürk, 2015: 182). Buna göre anket formunun güvenilirliği ile ilgili olarak yapılan analizde Cronbach’s Alpha değerleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Cronbach's alpha değerleri

Boyutlar	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Çevre Politikaları	8	0,755
Sosyal ve Kültürel Politikalar	7	0,619
Ekonomik Politikalar	8	0,817
Eğitim Politikaları	7	0,850

Tablodan anlaşılacağı üzere Cronbach's Alpha (α) değerleri çevre politikaları ($\alpha = 0,755$), sosyal ve kültürel politikalar ($\alpha = 0,719$), ekonomik politikalar ($\alpha = 0,817$), eğitim politikaları ($\alpha = 0,850$) olmak üzere dört boyutta ayrı ayrı incelenmiştir. Cronbach's Alpha (α) değeri tüm fonksiyonel değişkenleri kapsayacak biçimde bir bütün olarak incelendiğinde ise ($\alpha = 0,889$) olarak hesaplanmıştır. Ankete katılan 402 vatandaşa dair demografik bilgiler ile ilgili veriler ise frekans ve yüzdeler şeklinde aşağıda Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Demografik bilgiler

Özellikleri	Dağılımı	Sayı	%	Özellikleri	Dağılımı	Sayı	%
Cinsiyeti	Kadın	205	51,0	Medeni Durum	Bekâr	145	36,1
	Erkek	197	49,0		Evli	257	63,9
	Toplam	402	100		Toplam	402	100
Yaş	18-24 yaş	59	14,7	İkamet Süresi	0-5 yıl	26	6,5
	25-34 yaş	88	21,9		6-15 yıl	52	12,9
	35-44 yaş	108	26,9		16-25 yıl	84	20,9
	45-54 yaş	65	16,2		26-35 yıl	87	21,6
	55-64 yaş	56	13,9		36-45 yıl	61	15,2
	65 ve üstü	26	6,5		46 yıl ve üstü	78	19,4
	Toplam	402	100		Toplam	402	100
Eğitim Durumu	Lise ve altı	261	64,9	Geliş Sayısı	1-10 kez	154	38,5
	Ön lisans	13	3,2		11-90 kez	185	46,2
	Lisans	120	29,9		91 kez üstü	62	15,4
	Lisansüstü	8	1,9		Toplam	402	100
	Toplam	402	100		İşçi	35	8,7
Aylık Gelir	1404 ve altı gelir aralığı	124	30,8	Meslek	Memur	41	10,2
	1405 TL-2000 TL	148	36,8		Esnaf	87	21,6
	2001-3500 TL	80	19,9		Emekli	38	9,5
	3501-5000 TL	34	8,5		Öğrenci	31	7,7
	5001 TL ve üstü	16	4,0		Ev hanımı	47	11,7
	Toplam	402	100		Diğer	123	30,6
					Toplam	402	100

Demografik verilere ilişkin değerlendirmede ilk olarak ankete katılan vatandaşlara dair *cinsiyet* değişkeni incelendiğinde %51 kadın, %49 ise erkektir. Buna göre ankete katılanların kadın, erkek dağılımları birbirine yakındır. Araştırmaya katılanların *medeni durumu* incelendiğinde yaklaşık olarak %36 bekâr % 60 ile büyük çoğunluğu evlidir. Yaş aralıkları incelendiğinde %14,7'si 18 ila 24 yaş arasındadır. %21,9'u 25 ila 34 yaş arasındadır. %26,9'u 35 ila 44 yaş aralığındadır. %16,2'si 45 ila 54 yaş arasındadır. %13,9'u 55 ila 64 yaş arasındadır. %6,5'i ise 65 yaş üzerindedir. Buna göre ankete katılanların yaş dağılımları dengelidir.

Eğitim durumları incelendiğinde, %64,9 ile araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu lise ve altı, %3,2'si ön lisans, %29,9'u lisans, %1,9'u ise lisansüstü mezunlardan oluşmaktadır. *Aylık gelir* durumları incelendiğinde %30,8'i 1404 TL ve altı gelir grubuna dâhildir. %36,8 1405 TL ila 2000 TL gelir grubuna dâhildir. %19,9'u ise 2001 TL ila 3500 TL gelir aralığında iken, %8,5'i 3501 TL ila 5000 TL gelir aralığında olup diğer %4,0 ise 5001 ve üstü gelir grubunda yer almaktadır. *Meslekleri* incelendiğinde araştırmaya katılanların %8,7'si işçi, %10,2'si memur, %21,6'sı esnaf, %9,5'i emekli %7,7'si öğrenci, %11,7'si ev hanımı iken %30'unun diğer meslek gruplarına tabi oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılanların Seferihisar ilçesindeki *İkamet Süreleri* incelendiğinde %28,6'sının 1 ila 5 yıl, %5,7'sinin 5 ila 10 yıl ve büyük çoğunluk olan % 65,7'sinin ise 10 yıldan fazla süredir ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılanların Seferihisar ilçesine *geliş sayıları* incelendiğinde %38,5'inin 1 ila 10 kez, %46,2 oranıyla çoğunluğun ise 11 ila 90 kez orada buldukları anlaşılmaktadır. %15,4 ise 91 ve üzeri geliş aralığındadır.

Tablo 4. Yavaş şehir algısına bağlı regresyon modeline ilişkin parametreler

Yavaş Şehir (Cittaslow) Algısına Bağlı Katsayılar (Coefficients ^a)						
Model		Standartlaştırılmış Katsayılar		Standartlaştırılmamış Katsayılar	t	Sig.
		B	Standart Hata	Beta		
1	<i>Sabit Terim</i>	-711	0,377		-1,885	0,060
	Çevre Politikaları	1,093	0,014	0,317	76,120	,000
	Sosyal ve Kültürel Politikalar	1,030	0,013	0,319	79,254	,000
	Ekonomik Politikalar	,991	0,015	0,278	66,509	,000
	Eğitim Politikaları	1,029	0,012	0,331	88,711	,000

a. Bağımlı Değişken: Yavaş Şehir (Cittaslow)

Yukarıda yer alan tabloda ise, regresyon analizi sonucunda oluşturulan modele ilişkin parametreler yer almaktadır. Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin anlamlılığına bakıldığında *çevre politikalarının* B değeri 1,093 olup buna ilişkin standart hata değeri ,014'tür. B değerine karşılık gelen standardize edilmiş regresyon katsayısı Beta ise ,317 olup buna ilişkin t değeri 76,120'dir ve t değeri ile ilgili anlamlılık düzeyi (Sig.) $p < 0,05$ 'tir. Bu durumda çevre politikaları bileşeni yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir.

Sosyal ve kültürel politikaların B değeri 1,030 olup buna ilişkin standart hata değeri 0,13'tür. B değerine karşılık gelen standardize edilmiş regresyon katsayısı Beta ise 0,319 olup buna ilişkin t değeri 79,254'tür ve t değeri ile ilgili anlamlılık düzeyi bir diğer ifadeyle olasılık değeri $p<0,05$ 'tir. Bu durumda sosyal ve kültürel politikalar yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir.

Ekonomik politikalar bağımsız değişkeninin ise B değeri ,991 olup buna ilişkin standart hata değeri ,015'tir. B değerine karşılık gelen standardize edilmiş regresyon katsayısı Beta ise ,278 olup buna ilişkin t değeri 66,509'dur ve t değeri ile ilgili anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olup ekonomik politikalar yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir.

Eğitim politikaları bağımsız değişkeninin ise B değeri 1,029 olup buna ilişkin standart hata değeri ,012'dir. B değerine karşılık gelen standardize edilmiş regresyon katsayısı Beta ise ,331 olup buna ilişkin t değeri 88,711'dir ve t değeri ile ilgili anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olup eğitim politikaları yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir. Aşağıda ki tabloda ise, yavaş şehir (cittaslow) hareketinin gerçekleşmesi için uygulanan politikaların etkilerine bağlı dört boyuttan birincisi olan çevre politikaları boyutuna bağlı değişkenlerin (anket formunda yer alan soruların) her birine yönelik one sample t test değerleri yer almaktadır.

Tablo 4.1. Çevre politikaları boyutuna bağlı bileşenlere yönelik bulgular

Hipotez	Sorular	Ortalama	t	Sonuç (Sig.)	p
	H₁ Çevre Politikaları				
H _{1a}	Şehir merkezinde trafik yoğunluğunu azaltıcı tedbirler alınmıştır.	2,9900	-,162	0,872	P>0.05 ^{ns}
H _{1b}	Organik tarımın geliştirilmesi için gerekli çabalar artırılmıştır.	3,8134	16,956	0,000	P<0,001**
H _{1c}	Yapılaşmayı/kentsel büyümeyi hızlandırmıştır.	4,0945	26,243	0,000	P<0,001***
H _{1d}	Kentsel çöp ve özel atıkların ayrıştırılarak toplanması sağlamıştır.	3,5547	11,146	0,000	P<0,001***
H _{1e}	Kanalizasyon için atık su arıtma tesisi kurulmuştur.	3,6294	12,766	0,000	P<0,001***
H _{1f}	Güneş enerjisi vb. alternatif enerji türlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır.	3,6517	12,750	0,000	P<0,001***
H _{1g}	Şehir genelinde planlı yapılanma artmıştır (bina dış rengi, çevreye uygun çöp kutuları vb.)	3,5373	9,535	0,000	P<0,001***
H _{1h}	Genel olarak çevreye ve çevre korumaya duyarlılığı artırmıştır.	3,4851	9,733	0,000	P<0,001***

Not: Yanıt Kategorileri: kesinlikle katılmıyorum.....kesinlikle katılıyorum, Test edilen değer: 3,5

Tablodan da görüldüğü üzere yavaş şehir (cittaslow) hareketinin gerçekleşmesi için uygulanan politikaların etkilerine yönelik t istatistiği bulguları ve hipotez sonuçları şöyledir;

Çevre politikaları boyutuna bağlı bileşenler incelendiğinde reddedilen tek bir alt hipotez bulunmaktadır. Bununla birlikte bileşenlerin çoğunlukla ileri düzeyde anlamlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bileşenler (alt hipotezler) ayrı ayrı değerlendirildiğinde sonuçlar şöyledir; yavaş şehir olgusuyla birlikte H_{1a} ‘şehir merkezinde trafik yoğunluğunu azaltıcı tedbirler alınmıştır’ hipotezi incelendiğinde yeterli tedbirlerin alınmadığı anlaşılmaktadır (H_{1a} red, P>0.05^{ns}). H_{1b} hipotezi değerlendirildiğinde yavaş şehir olgusuyla birlikte ‘Organik tarımın geliştirilmesi için gerekli çabaların artırıldığı’ söylenebilir (H_{1b} kabul, P<0,001**). H_{1c} hipotezi değerlendirildiğinde ‘kentsel büyümenin hızlandığı’ anlaşılmaktadır (H_{1c} kabul, P<0,001***). H_{1d} hipotezine bakıldığında ‘kentsel çöp ve özel atıkların ayrıştırılarak toplanmasının sağlandığı’ anlaşılmaktadır (H_{1d} kabul, P<0,001***). H_{1e} hipotezi değerlendirildiğinde ‘kanalizasyon için atık su arıtma tesisi kurulduğu’ anlaşılmaktadır (H_{1e} kabul, P<0,001***). H_{1f} hipotezi olan ‘güneş enerjisi vb. alternatif enerji türlerinin kullanımı’ incelendiğinde alternatif enerji türlerinin kullanıldığı söylenebilir (H_{1f} kabul, P<0,001***). H_{1g} ‘şehir genelinde planlı yapılanma artmıştır (bina dış rengi, çevreye uygun çöp kutuları vb.)’ hipotezi incelendiğinde planlı yapılanmanın arttığı sonucuna ulaşılmaktadır (H_{1g} kabul, P<0,001***). H_{1h} ‘genel olarak çevreye ve çevre korumaya duyarlılık artırmıştır’ hipotezi incelendiğinde sakin şehir olgusu ile birlikte çevre duyarlılığında artışın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (H_{1h} kabul, P<0,001***).

Aşağıda tablodaysa sosyal ve kültürel politikalar boyutuna bağlı soruların her birine yönelik one sample t test değerleri yer almaktadır.

Tablo 4.2. Sosyal ve kültürel politikalar boyutuna bağlı bileşenlere yönelik bulgular

Hipotez	Sorular	Ortalama	t	Sonuç (Sig.)	p Değeri
H₂ Sosyal ve Kültürel Politikalar					
H _{2a}	Seferihisar Yavaş Şehir olmadan önceki hayatımla şu an ki hayatım arasında değişiklik olmuştur.	3,7786	6,839	,000	p<0,001***
H _{2b}	Seferihisar’ın Yavaş Şehir olması yöresel sanata olan ilgiyi arttırmıştır.	3,9701	23,633	,000	p<0,001***
H _{2c}	Seferihisar’ın Yavaş Şehir olması bölgeye göçü arttırmıştır.	4,2363	28,077	,000	p<0,001***
H _{2d}	Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra daha fazla kültürel etkinlik yapılmaktadır.	4,0572	25,026	,000	p<0,001***
H _{2e}	Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra şehirde ki tarihi yerlerin restorasyonu gerçekleştirilmiştir.	3,8507	7,897	,000	p<0,001***
H _{2f}	Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra bisiklet yolları oluşturulmuştur.	2,7537	-4,028	,000	p<0,001***
H _{2c}	Yavaş Şehre üyelik ile gelen ziyaretçi sayısının artması Seferihisar’ı memnun etmiştir.	3,7761	15,545	,000	p<0,001***

Not: Yanıt Kategorileri: kesinlikle katılmıyorum.....kesinlikle katılıyorum, Test edilen değer: 3,5

Sosyal ve kültürel politikalar boyutuna bağlı bileşenler incelendiğinde bu boyuta bağlı bileşenlerin tamamı ileri düzeyde anlamlı bulunmaktadır. Bu bağlamda bileşenler (alt hipotezler) ayrı ayrı değerlendirildiğinde sonuçlar şöyledir; H_{2a} ‘Seferihisar Yavaş Şehir olmadan önceki hayatımla şu an ki hayatım arasında oldukça fazla değişiklik olmuştur’ hipotezi incelendiğinde katılımcıların yaşamsal değişiklik algısı içinde oldukları anlaşılmaktadır (H_{2a} kabul, P<0,001***). H_{2b} ‘Seferihisar’ın Yavaş Şehir olması yöresel sanata olan ilgiyi arttırmıştır’ hipotezi incelendiğinde yöresel sanata olan ilginin arttığı anlaşılmaktadır (H_{2b} kabul, P<0,001***). H_{2c} ‘Seferihisar’ın Yavaş Şehir olması bölgeye göçü arttırmıştır’ hipotezi incelendiğinde bölgesel göçün arttığı söylenebilir (H_{2c} kabul, P<0,001***). H_{2d} ‘Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra daha fazla kültürel etkinlik yapılmaktadır’ hipotezi değerlendirildiğinde kültürel etkinliklerin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır (H_{2d} kabul, P<0,001***). H_{2e} ‘Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra şehirde ki tarihi yerlerin restorasyonu gerçekleştirilmiştir’ hipotezi incelendiğinde restorasyon çalışmalarının gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmaktadır (H_{2e} kabul, P<0,001***). H_{2f} ‘Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra bisiklet yolları oluşturulmuştur’ hipotezi incelendiğinde bisiklet yollarının oluşturduğu araştırmaya katılan vatandaşlar tarafından gözlemlendiği anlaşılmaktadır (H_{2f} kabul, P<0,001***).

Ekonomik politikalar boyutuna bağlı soruların her birine yönelik one sample t test değerlerine de aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Ekonomik politikalar boyutuna bağlı bileşenlere yönelik bulgular

Hipotez	Sorular	Ortalama	t	Sonuç (Sig.)	p Değeri
H₃ Ekonomik Politikalar					
H _{3a}	Şehrin tanınmasına katkı sağlamıştır.	4,2935	33,292	,000	p<0,001** *
H _{3b}	Yerel halkın ekonomik gelirini arttırmıştır.	4,1866	27,459	,000	p<0,001** *
H _{3c}	Turizmin gelişimine katkı yapmıştır.	4,1642	28,490	,000	p<0,001** *
H _{3d}	Şehir seyahat rehberleri hazırlanmıştır.	3,4229	7,848	,000	p<0,001** *
H _{3e}	Ev yapımı yerel ürünlere olan ilgiyi arttırmıştır.	4,2313	33,219	,000	p<0,001** *
H _{3f}	Kadınların ev ekonomisine katkısını arttırmıştır.	4,4179	36,461	,000	p<0,001** *
H _{3g}	Yerel ürünlerin satışı için üretici satış noktaları oluşturulmuştur.	3,9179	20,990	,000	p<0,001** *
H _{3h}	Yerel işletmelerin fiyatlar konusunda saydam olması ve tarifelerinin işletmelerin önünde sergilenmesi için gerekli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.	3,3582	7,223	,000	p<0,001** *

Not: Yanıt Kategorileri: kesinlikle katılmıyorum.....kesinlikle katılıyorum, Test edilen değer: 3,5

Yukarıda yer alan tabloda ki ekonomik politikalar boyutuna bağlı bileşenler incelendiğinde bu boyuta bağlı bileşenlerin tamamı ileri düzeyde anlamlı bulunmaktadır. Bu

bağlamda bileşenler (alt hipotezler) ayrı ayrı değerlendirildiğinde sonuçlar şöyledir; H_{3a} ‘Şehrin tanınmasına katkı sağlamıştır’ hipotezi değerlendirildiğinde yavaş şehir hareketinin şehrin tanınmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır (H_{3a} kabul, P<0,001***). H_{3b} ‘Yerel halkın ekonomik gelirini arttırmıştır’ hipotezi değerlendirildiğinde yavaş şehir hareketinin halkın ekonomik gelirini artırdığı anlaşılmaktadır (H_{3b} kabul, P<0,001***). H_{3c} ‘Turizmin gelişimine katkı yapmıştır’ hipotezi değerlendirildiğinde yavaş şehir imgesiyle birlikte turizmin geliştiği anlaşılmaktadır (H_{3c} kabul, P<0,001***). H_{3d} ‘Şehir seyahat rehberlerinin hazırlandığı’ anlaşılmaktadır (H_{3d} kabul, P<0,001***). H_{3e} ‘ev yapımı yerel ürünlere olan ilgiyi arttırmıştır’ hipotezine bakıldığında yavaş şehir olgusuyla birlikte ev yapımı yerel ürünlere ilginin arttığı anlaşılmaktadır (H_{3e} kabul, P<0,001***). Ayrıca, yavaş şehir ile birlikte H_{3f} Kadınların ev ekonomisine katkısı artmıştır (H_{3f} kabul, P<0,001***). H_{3g} Yerel ürünlerin satışı için üretici satış noktaları oluşturulmuştur (H_{3g} kabul, P<0,001***). H_{3h} Yerel işletmelerin fiyatlar konusunda saydam olması ve tarifelerinin işletmelerin önünde sergilenmesi için gerekli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (H_{3h} kabul, P<0,001***).

Son olarak yavaş şehir (cittaslow) hareketinin gerçekleşmesi için uygulanan politikaların etkilerini ölçmeye yönelik dördüncü boyut olan eğitim politikaları boyutuna bağlı anket formunda yer alan soruların her birine yönelik one sample t test değerleri aşağıda yer almaktadır.

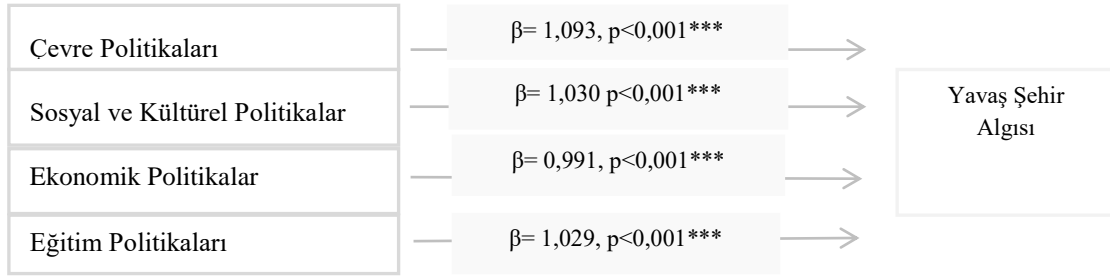
Tablo 4.4. Eğitim politikaları boyutuna bağlı bileşenlere yönelik bulgular

Hipotez	Sorular	Ortalama	t	Sonuç Sig.	p Değeri
H₄ Eğitim Politikalar					
H _{4a}	Yavaş şehir hareketinin amaçları ve yapılacak uygulamalar hakkında vatandaşlar belirli periyotlarda bilgilendirilmektedir.	3,0896	1,600	,110	P>0.05 ^{ns}
H _{4b}	‘Yavaş Yemek’ (Slowfood) ile işbirliği içerisinde okullarda tat ve beslenme konusunda bilinçlendirme faaliyetleri yapılmaktadır.	3,0299	,600	,549	P>0.05 ^{ns}
H _{4c}	Turist bilgilendirme ve konukseverlik kalitesi ile ilgili eğitimler verilmiştir.	3,2015	3,963	,000	P<0,001***
H _{4d}	Belediye tarafından esnaf ve zanaatkarların ürettiği ürünlerin, el işlerinin kalitesinin sertifikalandırılması için çalışmalar yürütülmektedir.	3,5348	11,317	,000	P<0,001***
H _{4e}	Belediye tarafından yerel ürünlerin şehir, okul ya da kişi bahçelerinde geleneksel yöntemlerle yetiştirilmesi teşvik edilmektedir.	3,4677	9,118	,000	P<0,001***
H _{4f}	Yöresel yemeklerin korunması ve tanıtılması için çalışmalar yürütülmektedir.	3,7463	15,017	,000	P<0,001***
H _{4g}	Ulusal ve küresel yemek markalarının-zincirlerinin şehirde ki sayısında artış olmuştur.	3,2488	4,179	,000	P<0,001***

Not: Yanıt Kategorileri: kesinlikle katılmıyorum.....kesinlikle katılıyorum, Test edilen değer: 3,5

Tabloda eğitim politikaları boyutuna bağlı bileşenler incelendiğinde red edilen iki alt hipotez söz konusudur. Bununla birlikte bileşenlerin çoğunlukla ileri düzeyde anlamlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bileşenler (alt hipotezler) ayrı ayrı değerlendirildiğinde sonuçlar şöyledir; H_{4a} ‘Yavaş şehir hareketinin amaçları ve yapılacak uygulamalar hakkında vatandaşlar belirli periyotlarda bilgilendirilmektedir’ hipotezi incelendiğinde katılımcıların yavaş şehir hareketi kapsamında bilgilendirilmedikleri algısının oluştuğu anlaşılmaktadır (H_{4a} red, P>0.05^{ns}). H_{4b} ‘Yavaş Yemek’ (Slowfood) ile işbirliği içerisinde okullarda tat ve beslenme konusunda bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılmadığı algısının oluştuğu anlaşılmaktadır (H_{4b} red, P>0.05^{ns}). Bununla birlikte yavaş şehir hareketiyle birlikte H_{4c} ‘Turist bilgilendirme ve konukseverlik kalitesi ile ilgili eğitimler verilmiştir’ (H_{4c} kabul, P<0,001***). H_{4d} ‘Belediye tarafından esnaf ve zanaatkârların ürettiği ürünlerin, el işlerinin kalitesinin sertifikalandırılması için çalışmalar yürütülmektedir’ (H_{4d} kabul, P<0,001***). H_{4e} ‘Belediye tarafından yerel ürünlerin şehir, okul ya da kişi bahçelerinde geleneksel yöntemlerle yetiştirilmesi teşvik edilmektedir’ (H_{4e} kabul, P<0,001***). H_{4f} ‘Yöresel yemeklerin korunması ve tanıtılması için çalışmalar yürütülmektedir’ (H_{4f} kabul, P<0,001***). H_{4g} ‘Ulusal ve küresel yemek markalarının-zincirlerinin şehirde ki sayısında artış olmuştur’ (H_{4g} kabul, P<0,001***).

Şekil 2. Model Testi



Yukarıda Şekil 2’ de görüldüğü üzere çevre politikalarının B değeri 1,093 olup t değeri ile ilgili anlamlılık düzeyi (Sig.) bir diğer ifadeyle olasılık değeri p<0,001’dir. Bu durumda çevre politikaları bileşeni yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir. Sosyal ve kültürel politikaların B değeri 1,030 olup olasılık değeri p<0,001’dir. Bu durumda sosyal ve kültürel politikalar yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir. Ekonomik politikalar bağımsız değişkeninin ise B değeri 0,991 olup olasılık düzeyi p<0,001’dir. Yani ekonomik politikalar yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir. Eğitim politikaları bağımsız değişkeninin ise B değeri 1,029 olup anlamlılık düzeyi p<0,001’dir. Eğitim politikaları da yavaş şehir algısını anlamlı bir biçimde açıklamakta ve pozitif yönde etkilemektedir. Özetle bağımsız değişkenlerin tamamı (çevre politikaları, sosyal ve kültürel politikalar, ekonomik politikalar ve eğitim politikaları) çoğunlukla kabul edilmiş olup bağımlı değişken olan yavaş şehir algısını olumlu yönde etkilemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yerel yönetimler, 5393 sayılı Belediye Kanununun kendisine verdiği yetkiye dayanarak şehirdeki su ve kanalizasyon, ulaşım, zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans, şehir içi trafik, defin ve mezarlıklar, ağaçlandırma, yüzme havuzları, parklar, kütüphaneler, alt yapı vb. tüm kamu hizmetlerini yerine getirerek yerel halkın gündelik hayatının diğer birçok alanını ve turistlerin günlük yaşamlarını yönetmektedir. Ancak yerel yönetimlerin ortaya koydukları hedeflerini tek başına başarıları mümkün değildir. Bu noktada merkezi hükümet, diğer kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, Kalkınma ajansları, Valilik, diğer belediyelerle (özellikle kurdukları birlikler vasıtasıyla) ve uluslararası birlikler ile beraber çalışmaktadırlar.

Özellikle de küreselleşmenin getirdiği tek tipleşme, yöresel değerlerin kaybolmaya yüz tutması, teknolojik gelişmeler karşısında vatandaşların artan beklentilerine cevap verebilme gibi farklı pek çok husus yerel yönetimleri farklı arayış ve birlikteliklere itmektedir. Cittaslow Hareketi de yaşanan bu hızlı değişim, ‘değer’ ve ‘kimlik’ kaybına karşı ortaya çıkan alternatif bir oluşum olarak küresel etkileri azaltmak ve yerel değerleri ön plana çıkarmak adına yerel yönetimler için önemli bir fırsat olarak karşılına çıkmaktadır. Şehirlerin tek tipleştiği ve yaşanılmaz bir hal aldığı bu dönemde hem kültürel değerleri ön plana çıkarması hem de sürdürülebilir yerel kalkınmayı oluşturma adına bu ağa üyeliğin gerçekleştirilmesi önemlidir.

Türkiye’de de bu durumun farkına vararak Uluslararası Cittaslow Birliğine üye olan ilk şehir Seferihisar olmuştur. Aynı zamanda Cittaslow Türkiye Koordinatörlüğünü de yürüten Seferihisar Belediyesi 2009 yılından günümüze değin önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Çalışmanın ilk kısımlarında da gerçekleştirdiği önemli faaliyetlere yer verilmiştir. Bu gerçekleştirilen faaliyetlerin vatandaşlar ve ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığının ortaya konulması bu çalışma ile amaçlanmış ve bu kapsamda Seferihisar’ın tüm mahallelerinde hazırlanan anket formu çerçevesinde bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

Seferihisar’da yaşayan vatandaşlar ile günübirlik ziyaretçiler yavaş şehir hareketinin şehrin tanınmasına ve özellikle de turizmin gelişmesine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra yerel halkın ekonomik gelirini, kadınların ev ekonomisine katkı düzeyini ve ev yapımı yerel ürünlere ilgiyi de arttırdığını belirtmişlerdir. Bu durum yavaş şehir felsefesinin önemli bir sacayağının başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü yavaş şehir felsefesinde yerel değerleri ön plana çıkararak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak önemli bir kriterdir.

Seferihisar Yavaş Şehir olduktan sonra yaşamlarında önemli değişiklik olduğunu düşünen vatandaşlar, yavaş şehir kriterlerinden önemli bir kısmının Seferihisar Belediyesi tarafından gerçekleştirildiğini düşünmektedirler. Yavaş şehir olgusuyla birlikte; kentsel çöp ve özel atıkların ayrıştırılarak toplanmasının sağlandığı, kanalizasyon için atık su arıtma tesisi kurulduğu, güneş enerjisi vb. alternatif enerji türlerinin kullanımı incelendiğinde alternatif enerji türlerinin kullanıldığı, şehir genelinde planlı yapılanmanın (bina dış rengi, çevreye uygun çöp kutuları vb.) planlı arttığı, çevreye duyarlılığın arttığı, yöresel sanata olan ilginin arttığı, kültürel etkinliklerin arttığı, yerel ürünlerin satışı için üretici satış noktaları oluşturulduğu, yerel işletmelerin fiyatlar konusunda saydam olması, tarifelerinin işletmelerin

önünde sergilenmesi için gerekli çalışmaların gerçekleştirildiği, organik tarımın geliştirilmesi için gerekli çabaların artırıldığı ve tarihi yerlerin restorasyonun yapıldığı görülmektedir.

Bütün bu olumlu yönlerinin yanı sıra bazı politika uygulamalarında eksikliklerin olduğu vatandaşlar tarafından ortaya konulmuştur. Yavaş şehir olan yerleşim birimlerini bekleyen bazı tehlikeler vatandaşlar tarafından dile getirilmiştir. Özellikle kentsel büyümenin hızlanması ve bölgesel göçün artması en belirgin örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yavaşlık felsefesinin temel nüfus kriteri ve diğer kriterler dikkate alındığında tanınırlığın ve sürdürülebilir kalkınmanın artması bu denli olumsuz sonuçları doğurma riskini de taşımaktadır. Bunun yanı sıra küreselleşme ile beraber insanların yaşamlarının tamamı hız içerisinde geçmektedir. Bu yaşam tarzı bakkal, manav gibi küçük esnaflar yerine alışveriş merkezlerine ya da ulusal/uluslararası zincirlere olan rağbeti arttırmaktadır. Yavaşlık felsefesinde ise aksine bir düşünce tarzı söz konusudur. Ancak küreseli tamamen reddetmek gibi bir durumda söz konusu değildir. Bu durum Seferihisar'da da kendini göstermektedir. Vatandaşlar ulusal ve küresel yemek marka zincirlerinin şehirde sayısının arttığını belirtmişlerdir. Ayrıca yavaş şehir hareketinin amaçları ve yapılacak uygulamalar hakkında vatandaşların Seferihisar Belediyesi tarafından belirli aralıklarla bilgilendirilmedikleri algısı da söz konusudur.

Teorik kısımda da belirtildiği üzere okullara ilişkin yürütülen faaliyetlerin artırılmasında fayda vardır. Araştırma neticesinde de aynı sonuca ulaşılmıştır. Vatandaşlar 'Yavaş Yemek' (Slowfood) ile işbirliği içerisinde okullarda tat ve beslenme konusunda bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca şehir merkezinde yaşanan trafik yoğunluğunu azaltıcı herhangi bir tedbirin de alınmadığı ifade edilmektedir.

Yavaş Şehir hareketinin çevresel, sosyal ve kültürel, ekonomik ve eğitim anlamında Seferihisar ilçesine genel olarak olumlu sonuçlar getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte şehir merkezinde trafik yoğunluğunu azaltıcı tedbirler alınması, yavaş şehir hareketinin amaçları ve yapılacak uygulamalar hakkında vatandaşların belirli periyotlarla bilgilendirilmesi, 'Yavaş Yemek' (Slowfood) ile işbirliği içerisinde okullarda tat ve beslenme konusunda bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması yerinde olacaktır. Son olarak söylemek gerekir ki, Seferihisar'ın özellikle ilkbahar ve yaz aylarında yoğun ziyaretçi akınına uğradığı dikkate alındığında bu durumun 'yavaş' felsefesinden bir kopuş riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Seferihisar Belediyesinin ortaya çıkabilecek problemleri dikkate alarak şimdiden gerekli önlemleri almasında fayda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Büyüköztürk, Ş. (2015). "Veri Analizi El Kitabı: İstatistik Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorumu", Ankara: Pegem Akademi Yayın.
- Cittaslow International, <http://www.cittaslow.org/> (Erişim Tarihi: 14.01.2018).
- Doğrusoy Türkseven, İ. & Dalgakıran A. (2011). "An Alternative Approach in Sustainable Planning: Slow Urbanism", Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research, 5(1): 127-142.
- Fullagar, S., Wilson, E. & Markwell, K. (2012). "Starting Slow: Thinking Through Slow Mobilities and Experiences", Slow Tourism: Experiences and Mobilities, S. Fullagar, E. Wilson ve K. Markwell (Ed.). Bristol: Channel View Publications.

- Grzelak-Kostulska, E., Hołowiecka, B. & Kwiatkowski, G. (2011). "Cittaslow International Network: An Example of a Globalization Idea?", In *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, Ostrava: University of Ostrava, 186-192, http://conference.osu.eu/globalization/publ2011/186-192_Grzelak-Kostulska-Holowiecka-Kwiatkowski.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2018).
- Güven, E. (2011). "Yavaş Güzeldir: "Yavaş Yemek"ten "Yavaş Medya"ya Hızlı Tüketime Dair Bir Çözüm Önerisi", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(1): 113-121.
http://www.semazen.net/yazar_yazi.php?id=1119, *Mesnevî* cilt.6.1210 (Erişim Tarihi: 01.01.2018).
http://psikomed.com/psikiyatri_psikoloji/fomo-gelismeleri-kacirma-korkusu/ (Erişim Tarihi: 01.01.2018).
- Karabağ, Ö., Yücel, F. & İnal, M. E. (2012). "Cittaslow Movement: An Opportunity for Branding Small Towns and Economic Development In Turkey", *International Journal of Economics and Research*, 3(3): 64-75. ISSN: 2229-6158.
- Karatosun, M. & Çakar, D. (2017). "Effects of Cittaslow Movement on Conservation of Cultural Heritage: Case of Seferihisar & Halfeti, Turkey", *Civil Engineering and Architecture*, 5(3): 71-82. DOI: 10.13189/cea.2017.050301.
- Mayer, H. & Knox, P. L. (2010). "Small-Town Sustainability: Prospects in the Second Modernity", *European Planning Studies*, 18(10): 1545-1565. <https://doi.org/10.1080/09654313.2010.504336>.
- Panait, I-A. (2013). "From Futurama to Cittaslow: Slowing Down in a Fast World", MSc Landscape Architecture and Planning, Wageningen University, Registration number: 870518640030, Netherlands.
- Parkins, W. & Craig G. (2006). "Slow Living", New York: Berg Publishers.
- Tayfun, A. & Acuner, E. (2014). "Cittaslow: A Comparative Research Turkey and The World", *Conference of the International Journal of Arts & Sciences*, 7(3): 239-246. ISSN: 1943-6114.
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2006). "Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi", Ankara: Detay Yayınevi.

Teknostresin İş Performansı Üzerindeki Etkisi; Tükenmişliğin Aracı Rolü¹

The Effects of Technostress on Employee Performance: The Mediating Role of Burnout¹

Dr. Öğr. Üyesi Serdar YENER²

Özet

Bu çalışmada bilgisayarı çok sık kullanan ofis çalışanlarının tükenmişlik algılarının teknostres ve bağlamsal performans arasındaki ilişkide aracı rolü incelenmiştir. Teknostres işle ilgili teknoloji kaynaklı olumsuz etkenlere bireyin vermiş olduğu tepki olarak tanımlanmaktadır. Tükenmişlik, işle ilgili yaşanan stresin kronik hale gelmesiyle çalışanların yaşamış oldukları duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve iş becerilerindeki düşüş davranışlarıyla tanımlanmaktadır. Kaynakların korunması kuramı çerçevesinde çalışanların yaşayacağı teknostresin tükenmişliğe yol açarak bireylerin performanslarını düşüreceği öngörülmektedir. Sinop il ve ilçelerindeki sık bilgisayar kullanan ofis çalışanlarına uygulanan anket sonuçları SPSS 21' e entegre olarak kullanılabilen Process 3.0 adlı makro ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre tükenmişlik algısının teknostres ve performans arasında aracı rolü gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknostres, tükenmişlik, bağlamsal performans

Abstract

Mediation role of burnout perceptions of office employees who use computer intensively, on the relation between technostress and contextual performance is questioned in this research. Technostress is defined as reactions of employees to the negative effects of technology related factors in work. Burnout is defined as emotional exhaustion, depersonalization, decreased personal accomplishments with prolonged stress related to work. Within the frames of theory of conservation of resources (COR Theory) technostress is thought to lead burnout and burnout is thought to decrease contextual performance of employees. Results of surveys conducted on office employees in Sinop and its districts are analyzed with Process 3.0 which can be used as integrated to SPSS 21. According to the test results mediation effect of burnout on the relationship between technostress and performance is observed.

Keywords: Technostress, burnout, contextual performance

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin öne çıkan sonuçlarından bir tanesi insanlığın yaşamını kolaylaştırmasıdır (Salanova vd., 2013:428). Bilgi ve iletişim

¹ Bu çalışma Sinop Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü Proje No: BİİBF-1901-18-31 çerçevesinde desteklenmiştir. This research has been supported by Sinop University Scientific Research Projects Coordination Unit. Project Number: BİİBF-1901-18-31.

² Sinop Üniversitesi Boyabat İİBF, serdaryener@sinop.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-1413-7422

teknolojilerindeki gelişmeler bilgiye ulaşımı hızlandırırken geçmişe göre yapabildiğimiz işten çok daha fazlasını yapmamızı sağlamaktadır. Günümüz dünyasında bireyler, iş ve yaşamın diğer alanlarındaki gereksinimlerinden dolayı teknolojiyle her geçen gün daha fazla kullanılmaktadırlar. Yapılan işlerin teknolojiye bağımlı hale gelmesi bireylerin teknolojiyi daha fazla takip etmesini gerekli kılmaktadır. İşletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajını sağlaması için teknolojiyi takip ederek en az sektördeki diğer işletmeler kadar kullanması gerekmektedir. Bu süreçte işletmeler örgütsel yapılarını düzenleyerek, yeni teknolojiyle uyumlu uygulama ve araçları iş süreçlerine dahil ederek ve personeline bu değişimlere ayak uydurması için eğitimler vererek sürdürülebilir rekabet avantajını elde etmeye çalışmaktadırlar.

Stres bireylerin iç ve dış çevresindeki faktörlerin bireyin kaynaklarını aşan beklentiye yol açması durumunda bireyin vermiş olduğu tepki olarak ifade edilmektedir (Keller vd., 2012:679). Çalışma alanları için artan ve sürekli hale gelen değişimler çalışanlardan beklentileri farklılaştırırken iş yüklerini farklı boyutlarıyla (değişimlere uyum, eğitim ihtiyacı, esnekleşen çalışma koşulları vb.) arttırmaktadır. Çalışma alanlarında artan ve farklılaşan iş beklentileri çalışanlarda stres kaynaklı birçok rahatsızlığa yol açmaktadır. Yaşamında sürekli yüksek strese maruz kalan bireylerin kanser, diyabet, depresyon, obezite vb. hastalıklara yakalanma riskinin arttığı ifade edilmektedir (Wolever vd., 2012:248). Bilgisayarı sık kullanan çalışanların % 30'unun boyun ağrısı, bel, el, kol, omuz, ağrısı ve uyuşması ve bitkinlik gibi belirtilere sahip olduğu ifade edilmektedir (Tarafdar, 2007: 310; Kaila, 2002:51). Özellikle günlük mesaisinin büyük bir kısmını bilgisayar karşısında geçiren bilgisayar teknisyeni veya mühendisi gibi çalışanların bu tür rahatsızlıklara daha fazla yakalandıkları gözlenmektedir.

Maslach vd. (1996:41) çalışanların sürekli olarak işle ilgili stres yaşamalarının sonucunda duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve bireysel becerilerinde düşüşler yaşayabileceğini iddia etmektedirler. Teknostresin belirleyenleri olan tekno iş yükünün, tekno belirsizliğin, tekno karmaşıklığın, tekno güvensizliğin ve tekno istilanın (Tarafdar vd., 2007:309) sürekli yaşanması bireylerin gereksinim duyduğu sağlıklı iş yaşamı, dengeli iş ve aile yaşamına sahip olma beklentilerini azaltabilir. Tekno belirsizlik ve tekno karmaşıklık süreçlerinde çalışanların ne kadar gayret gösterirlerse gösterebilirler karmaşıklık ve belirsizliğin önüne geçemediklerini görmesi ayrıca güvensizlik, ve sinizm yoluyla tükenmişliğin bir başka belirleyeni olan duyarsızlaşmaya yol açabilir. Tekno istila nedeniyle bireylerin özel yaşamlarıyla iş yaşamı arasındaki sınırların ve dengenin kaybolması çalışanların maruz kaldığı etkiyi ortadan kaldıracak kaynakları ve sosyal desteği bulamamalarına yol açabilir. Bu durumda bireylerin işe ilişkin yeterliliklerinde de düşüşler yaşanabilir. İşe ilişkin yeterliliklerindeki düşüşler bireylerin tükenmişliklerinin bir diğer belirleyendir. Tüm bu yaşananlar bireylerin yaptıkları işten duyacakları memnuniyeti azaltabilir. Bireyler tükenmişliğin etkisiyle işlerine karşı sinik duygular besleyerek olumsuz duygularının kaynağı olarak gördükleri iş çevresinden uzaklaşmak isteyebilirler. Bu ise bireylerin iş performansını düşürebilir.

Teknolojinin iş çevresinde yoğun kullanımının strese nasıl yol açtığını açıklamaya çalışan Tu vd. (2005), çalışanların elektronik iş postalarıyla sürekli yoğun tutulduğunu, toplantı esnasında acil bir iş emrinin geldiğinde çalışanın kaygı yaşadığını, iş yetişmediğinde çalışanın işini evinde bilgisayar üzerinden bitirmesinin beklendiğini, izinli veya tatilde olan çalışanla ilgili bir iş olduğunda akıllı telefon veya bilgisayar üzerinden anında çalışana ulaşılarak işi yapmasının beklendiğini iddia etmektedirler. Çalışandan bu şekilde beklenti oluştuğunda çalışanın o an içinde bulunduğu çevreden zihinsel, psikolojik ve duygusal

olarak soyutlanarak işiyle ilgili beklentiyi karşılamaya çalıştığı iddia edilmektedir (Fuglseth ve Sorebo, 2015). Yaşam alanlarının sınırlarının muğlaklaşmasıyla işle ilgili beklentilerin diğer beklentilerin önüne geçmesi çalışanın bilişsel süreçlerinde olumsuzluklar yaşamasına neden olabilir. Nitekim Ragu-Nathan vd.'nin (2008) yapmış oldukları çalışmalarda da bu olumsuz sonuçlar gözlenmiştir. Alanyazında Ragu-Nathan vd. (2008) ve Fuglseth ve Sorebo'nun (2014) çalışmalarında teknostresin yaşam memnuniyeti üzerinden iyi oluş üzerindeki etkisi incelenirken bu çalışmada olumsuz bir duygu olan tükenmişlik duygusu araştırılmıştır.

Yukarıdaki anlatılanlar ışığında kaynakların korunması kuramı (Conservation of Reserves Theory, Hobfoll, 1989:514) çerçevesinde maruz kalınan sürekli stres nedeniyle çalışanların tükenmişlik duygusunu yaşayacağı; tükenmişlik duygusuyla oluşan duyarsızlaşma, kaçınma, bireysel becerilerdeki düşüşle performanslarının düşebileceği öngörülmüştür. Kaynakların korunması kuramına göre bireyin yaşamın farklı alanlarındaki performansını etkileyen kaynaklarını koruma eğiliminde olduğu, bu kaynakların tüketimine yol açacak etkileri tehdit olarak algılayarak stres kaynağı olarak görebileceği öngörülmektedir. Bu çerçevede Sinop il ve ilçelerinde bilgisayarı sık kullanan özel sektör çalışanlarından oluşan 224 kişilik örneklem üzerinde yapılan çalışmada bireylerin yaşayabilecekleri teknostresin tükenmişlik üzerinden bireylerin iş performansını düşürebileceği öngörülmüştür. Toplanan anketlerden elde edilen veriler SPSS 21' e entegre olarak kullanılabilen Process 3.0 adlı makro ile analiz edilmiştir

1. Literatür Taraması

1.1. Teknostres

1.1.1. Stres

Lazarus (1966:44) stresi bireylerin durumlarını etkileyen etkenlere karşı verdikleri tepki olarak tanımlamaktadır. Bireylerin içinde yaşadığı çevreye uyum sürecini olumsuz olarak etkileyen, rahatsız eden, gereksinimlerinden mahrum bırakan faktörlere karşı bireyde oluşan korku, öfke, depresyon, acizyet, umutsuzluk ve suçluluk duyguları stres süreciyle oluşmaktadır (Lazarus, 1966:48). Stres kavramı ilk olarak Hans Selye tarafından 1926 yılında biyolojide salgı bezlerine enjekte ettiği hormonlara karşı salgı bezlerinin vermiş olduğu tepkileri tanımlamak için kullanılmış olup daha sonra psikoloji alanında da yaygın olarak kullanılmıştır. Selye, bu biyolojik tepkimeyi uyum sendromu olarak tanımlamasına rağmen günümüze kadar yaygın olarak stres olarak tanımlanmıştır. Stres günümüzde psikolojik tepki olarak ifade edilirken, stresör bu tepkiyi oluşturan etkenler olarak tanımlanmaktadır. Araştırmalar bireylerin stres süreçlerinde adrenal bezlerinden yüksek derecede adrenal ve noraadrenalin salgıladığını ortaya koymaktadır (Arnetz ve Berg, 1993:893). Yüksek miktarda adrenal ve noradrenalin salgılanması bireylerde yüksek derecede uyarılmaya yol açmaktadır (Frankenhaeuser, 1978:129). Kalp atışının ve kan basıncının yükselmesi, terleme, titreme stres sürecinin diğer sonuçlarıdır. Lazarus (1966: 58) bireyin psikolojik stres sürecinde stresörlere karşı bilişsel bir süreç işlettiğini iddia etmiştir. Lazarus ve Folkman (1984:78) bireyin çevresiyle olan ilişkisinde bireyin kaynaklarını aşan beklenti ve gereksinim doğduğunda yada bireyin iyi oluşunu olumsuz etkileyen faktörler doğduğunda oluşan psikolojik tepkiyi stres olarak tanımlamaktadır. Lazarus bireyin stres sürecinde iki değerlendirme yaptığını iddia etmektedir. İlk değerlendirmesinde bireyin içinde bulunduğu çevreyi tehdit edici, zararlı veya zorlu olarak değerlendirdiği iddia edilmektedir. Birey ikinci değerlendirme aşamasında ilk değerlendirme sürecine göre tepki vermek için ihtiyaç duyacağı kaynakları değerlendirmektedir. İkinci değerlendirme aşamasında sahip

olduğu kaynakların ilk değerlendirme aşamasına göre vereceği tepkiler için yetersiz kalması durumunda heyecan, terleme, kan basıncının yükselmesi, öfke, üzüntü, nefret, kıskançlık gibi tepkiler oluşmaktadır.

1.1.2. Teknostres

Bireyin teknolojiden kaynaklanan nedenlerden dolayı stres sürecini yaşamasıyla endişe, kaygı, korku, öfke, tedirginlik gibi stres tepkilerini vermesi teknostres olarak adlandırılmaktadır (Weil ve Rosen, 1997:5). Sürekli değişen ve gelişen teknoloji, eğitim eksikliği, artan iş yükü, teknolojiye uyum eksikliği, uygun olmayan donanım ve yazılımın teknolojik strese yol açabileceği ifade edilmektedir. Teknostresin dört boyutu fiziksel, duygusal, davranışsal, ve psikolojik olarak adlandırılmaktadır (Ennis, 2005:11). Fiziksel teknostres boyutu sırt ağrıları, baş ağrıları, kan basıncının yükselmesi, göğüs ağrıları gibi belirtilerle özdeşleştirilmektedir. Duygusal teknostres boyutunda kızgınlık, kaygı, davranışsal teknostres boyutunda bilgisayarla fazla vakit geçirme, diğer çalışanlarla birlikte olmama isteği, gündelik hayatta bilgisayar dilini kullanma, sigara ve içki tüketimi, psikolojik teknostres boyutunda bilgisayarda saklanan verilerin sınıflandırılması ve korunmasıyla ilgili artan bilgi yükü, teknolojiye bağımlılık, motivasyon düşmesi, işle ilgili rollerin belirsizleşmesi gibi belirtiler yer almaktadır.

Wang vd. (1995:3005) teknostres yaşayan bireylerin tekno stres yaşadığı objeye karşı önyargı oluşturduğunu iddia etmektedir. Ragu-Nathan vd. (2008:421) çalışanların bilgi ve iletişim teknolojileri nedeniyle daha hızlı ve uzun süreli çalışmaya zorlandıklarını bundan dolayı teknolojiyle aşırı yüklendiklerini ifade etmektedirler. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler nedeniyle istenilen yer ve zamanda bireylere ulaşılmasının kolaylaşması tekno istila olarak adlandırılırken tekno istila bireylerin iş ve özel yaşamlarındaki sorumluluk ve zaman sınırlarını bulanıklaştırmıştır. Tekno karmaşıklık bireyin sorumluluklarını yerine getirmek için kullanmak zorunda olduğu bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenmede yaşadığı yetersizlikleri ve sıkıntıları ifade etmektedir. Tekno güvensizlik bireyin bilgi ve iletişim teknolojisindeki yetersizlikleri nedeniyle işlerini kaybetme korkusundan dolayı ortaya çıkmaktadır. Tekno belirsizlik bilgi ve iletişim teknolojilerindeki sürekli değişimin kullanıcıların bilgiyi konumlandırmasını engellemesi olarak ifade edilmektedir. Teknostres işletme sürecindeki işlerin bilgisayara bağımlılık oranı ve bireyin bilgisayar özyeterliliğiyle ilişkili olarak görülmektedir (Shu vd., 2011:19).

Teknostresin belirleyicilerine bakıldığında bilgi ve iletişim teknolojilerinden kaynaklanan yüksek endişe, şüphecilik, düşük özyeterlilik algısının olduğu görülmektedir (Salanova vd., 2013:427). Çalışanların işyerinde iletişim ve bilgi teknolojilerine ilişkin hata yapmaktan korkmasından dolayı yaşadıkları kaygı ve endişe duygularıyla bilgisayara karşı rahatsız edici bir önyargı geliştirmesi teknostresin oluşum sürecidir (Ragu-Nathan vd., 2008:419). Bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik öz yeterlilik seviyesinin düşük olmasından dolayı sadece stres yaşamadıkları aynı zamanda sürekli bu teknolojilerle içli dışlı olmalarından dolayı psikolojik ve fiziksel yorgunluk hissettikleri de iddia edilmektedir (Salanova vd., 2013:429).

Teknostresin en önemli sonuçlarından bir tanesi bilgi ve iletişim teknolojilerine karşı oluşan şüphe duygusudur. Bireyin bilgi ve iletişim teknolojileriyle etkileşiminde olumsuz deneyim yaşaması durumunda bireyin bu teknolojilere yönelik güveni azalarak şüphe duymaya başlar (Salanova, 2013:430). Bireyin bu teknolojilerle etkileşiminden dolayı iş yükü artmış, işlerinin özel hayatına müdahalesi artmış ve işine ilişkin bilgi yükü artmış olabilir. Yada bireyden beklentilerin yüksek olmasına rağmen kullandığı teknolojilerin kapasiteleri beklentileri karşılamaya yetmiyor olabilir. Teknolojik faktörler nedeniyle işe ilişkin faktörlerin bireylerin yaşamlarına olan etkisiyle bireyler özel yaşamlarında da olumsuzluklar yaşayabilir. Birey teknolojiden dolayı artan iş yükünden dolayı ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiremeyebilir. Birey işe yönelik aşırı bilgi yüklemesinden dolayı motive olmak istediğinde motive olamayabilir. Bu süreçte bireyin yaşadığı olumsuzlukların nedenini işindeki teknoloji kullanımına bağlayabileceği düşünülebilir. Bundan dolayı bireyde kullandığı teknolojiye karşı şüphe ve güvensizlik doğabilir. Teknolojinin gerçekten söylendiği gibi insanoğlunun yaşamını kolaylaştırmadığını hatta yaşadığı olumsuzlukları arttırdığını düşünebilir. Birey işyerinde teknolojiyle etkileşim düzeyi arttıkça daha fazla iş yükünün altında kalacağından güvensizlik ve şüphe duygusunun da artacağı öngörülmektedir.

Tarafdar vd. (2007:305) teknostresin bireylerin içinde bulunduğu çevrede bilgi ve iletişim teknolojilerine uyum sağlayamaması sonucu ortaya çıktığını iddia etmektedirler. Tarafdar vd. teknostresin beş bileşeni olduğunu iddia etmektedirler (Tarafdar vd., 2007:306).

- Tekno Aşırı Yük : Bilgi ve iletişim teknolojisi kullanıcılarına yönelik daha hızlı ve uzun süre çalışma beklentisini ifade etmektedir.
- Tekno İstila : Bilgi ve iletişim teknolojisi kullanıcılarının sürekli ulaşılma beklentisi bu personelin iş ve aile ayrımını yapmasını zorlaştırmaktadır.
- Tekno Karmaşıklık : Bilgi ve iletişim teknolojilerinin karmaşıklığı sonucu çalışanların bu teknolojilere uyum sağlayacak öz yeterliliğe sahip olması konusunda şüphesi olması diğer bir bileşendir. Bundan dolayı bireyin karmaşık teknolojide görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için daha fazla çalışma ve öğrenme ihtiyacı duyması işle daha çok vakit geçirmesine yol açmaktadır.
- Tekno Güvensizlik : Tekno güvensizlik bireylerin sürekli değişen ve gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri nedeniyle işlerini kaybetmekten korkmasını ifade etmektedir.
- Tekno Belirsizlik : Bilgi ve iletişim teknolojisi kullanıcılarının sürekli değişen ortamda durumlarını belirsiz görmesini ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edilen bileşenlerden dolayı stresin türlerinden biri olarak kabul edilen teknostresin çalışma alanlarından yaygınlaştığı görülmektedir.

1.2. Tükenmişlik

Tükenmişlik bireylerin yaşamış oldukları kronik stres sonucu yaşamış oldukları olumsuz duyguyu ifade etmektedir (Maslach vd., 2001:399). Tükenmişlik alanyazında yapılan çalışmalarla duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve bireysel becerilerdeki düşüşle özdeşleştirilmiştir. Duygusal tükenmişlik bireyin görev ve sorumluluklarını yerine getirirken ihtiyaç duyacağı psikolojik kaynakların tükenmesi sonucu motivasyonunun yokolmasını

ifade etmektedir. Duyarsızlaşma bireyin algısındaki nesneleşmeyi ifade etmektedir. Duyarsızlaşan bireyin hizmet verdiği bireylerin taleplerine karşı ilgisizliği artmaktadır. Kişisel becerilerdeki düşüş yukarıda ifade edilen duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşmayla birlikte tükenmişlik sürecinde karşılaşılan yaygın bir sonuç olmaktadır. Kişisel becerilerdeki düşüşle birey temel yeterliliklerini dahi gösteremeyebilir. Tükenmişlik sürecinde bireylerin işlerini yapmak için ihtiyaç duyacağı coşkuyu kaybettiği iddia edilmektedir (Demerouti vd., 2001:501).

Bireylerin durumlarını tehdit eden veya normal durumlarını bozan etkilere verdikleri tepki stres olarak adlandırılırken bunun sürekli hale gelmesi bireylerin tepki vermek için ihtiyaç duyacakları kaynağı bulamamasına yol açabilir. Schaufeli vd. (2009:209) bireyin durumlarını tehdit eden etkiye cevap verecek kaynağı bulamamasını tükenmişlik olarak adlandırmaktadır. Genellikle sağlık, eğitim, sosyal hizmetler vb. alanlardaki çalışanların yaşadığı tükenmişlik duygusu iş hayatını içten içe kemiren bir duygu olarak görülmektedir (Lee ve Ashfort, 1993). Birey durumunu tehdit eden etkiyi ortadan kaldırmak için vereceği tepkiyle (stres) tehditi ortadan kaldıracığını düşünür. Birey durumunu olumsuz etkileyen tehditle ilk karşılaştığında bunu ortadan kaldırmak için bütün kaynaklarını kullanmak ister. Birey tehditi ortadan kaldırdığında herşeyin düzeleceğini ve işlerin dengede yürüyeceğini düşünür. Karşılaşılan tehditin belirleyenleri birey dışındaki faktörlerden oluşuyorsa bu tehditin sadece bireyin gayretleriyle ortadan kaldırılması zor olabilir. Stresin belirleyenleri birey dışındaki faktörler olduğunda bu etkilerin sürekli olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Hizmet sektörü çalışanları olan hemşireler, öğretmenler vb. meslek grubu çalışanlarına bakıldığında bu çalışanlara yönelik sürekli artan beklentiler mevcuttur. Hastaların ve öğrencilerin ilgiye muhtaç olması, velilerin ve hasta yakınlarının artan hassasiyetleri bu beklentilerin sebebi olabilir. Bireysel beklentiler başlangıçta stres olarak adlandırılırken bu durum çalışanların altından kalkabileceği seviyede olabilir. Fakat ilerleyen zamanlarda beklentiler çalışanların altından kalkamayacağı seviyelere çıkabilir. Sürekli değişen ve artan beklentilerin kronik strese yol açması bireyin bu beklentileri karşılayacak gücü kendisinde bulamamasına yol açabilir. Burisch (2006:34) tükenmişlik duygusunun sadece hizmet sektöründeki çalışanlarda değil diğer meslek gruplarında da oluşabileceğini iddia etmektedir. Birey durumunu tehdit eden etkileri ne kadar ortadan kaldırmaya çalışırsa çalışsın bir süre sonra bu durumun artarak devam ettiğini gördüğünde inançsızlık da baş gösterebilir. Durumun normale döneceğine ilişkin beklentisi ortadan kalkabilir. Bireyde bu durumda bir umutsuzluk oluşabilir. Bireyin ne kadar uğraşırsa uğraşsın işleri düzeltebileceğine yönelik inancı kaybolduğu için umutsuzlukla öz yeterlilik algısı da düşebilir. Görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyacağı motivasyon duygusal tükenmişlik nedeniyle azalabilir yada yokolabilir.

1.2.1. Tükenmişliğin Oluşumu

Tükenmişlik duygusunun bir gecede oluşmadığını iddia eden Burisch (2006:46) bireyin imkan ve kabiliyetlerini aşan beklenti ve taleplerin bireyin enerjisini ve diğer kaynaklarını tükettiğini ifade etmektedir. Bu durumda ilk olarak duygusal tükenmişliğin yaşandığını ifade eden Taris vd. (2005:241) bu süreçte bireyin hizmet verdiği veya çalıştığı çevreden duygusal olarak kendini çektiğini iddia etmektedirler. Duygusal tükenmişlikle duyarsızlaşan bireyin hizmet verdiği hastalarına, müşterilerine, öğrencilerine karşı duyarsızlaşmaya başlayacağı öngörülmektedir (Maslach vd., 2001: 399).

Bununla birlikte Demerouti vd. (2001:505) duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşmanın birlikte gelişebileceğini ve her ikisinin de farklı belirleyenlerinin olduğunu

iddia etmektedirler. Tükenmişliğin iki süreç izlediğini iddia eden Demerouti vd. (2001:508) ilk olarak bireyin kaynaklarını aşan iş talepleri nedeniyle tükenmişlik belirtileri görülürken bireyin gereken desteği göremediği durumda kendini işinden çekeceğini iddia etmektedirler. Bireyin işin gereksinimlerini ve beklentilerini karşılayamadığında ve yeterli desteği bulamadığında kendini işten uzaklaştıracağı, işine olumsuz tutum besleyeceği düşünülmektedir (Demerouti, 2001:509). Tükenmişliğin üçüncü bileşeni olan özyeterlilik seviyesinin düşmesi ise yukarıdaki süreçlerle bir sıra halinde görülmez. İşinden kendini çeken ve duyarsızlaşan bireyin motivasyonu da düşeceği için işinde eskisi kadar yeterlilik gösteremez. Burisch (2006:76) tükenmişliğin aşağıdaki süreçlerle oluştuğunu iddia etmektedir;

1. Aşama. Yüksek iş yükü, yüksek iş stresi ve yüksek iş beklentilerinin olması aşaması ;

- İş beklentilerinin bireyin kaynaklarını aşması,
- İşin bireyin beklentilerine uymaması,

2. Aşama. Fiziksel ve duygusal tükenmişlik aşaması :

• Kronik tükenmişlik; yüksek beklentili işin gereklerini yerine getirirken bireyin çok fazla yorulması, dinlenememesi, uyku ve çalışma düzeninin bozulmasından dolayı şiddetli ağrılar hissetmesi.

• Duygusal Tükenmişlik: Bireyin iş aklına geldiğinde olumsuz düşünmeye başlaması.

3. Aşama Duyarsızlaşma/ sinizm / monotonlaşma aşaması; :

- Hissizlik, depresyon, sıkıntı,
- Mesleğe, meslektaşlara, müşterilere, hastalara vb. taraflara olumsuz tavır,
- İşle ilgili problemlerin yaşanması, kendini meslekten çekme, iş temposunda ve performansında düşüş yaşanması.

4. Aşama : Umutsuzluk, çaresizlik, isteksizlik ve nefret oluşum aşaması :

• Bireyin kendinden, diğer bireylerden veya işe ilişkin herşeyden nefret etmesi,

- Bireyin suçluluk ve yetersizlik hissetmesi.

Bireyin kaynaklarını aşan iş gereksinimleri ve taleplerinin yanında bireylerin işi nasıl yapacağına dair yeterli bilgi ve desteğe sahip olmaması ve tam olarak işin gerektirdiği görev ve sorumluluğun bilinmemesi de tükenmişliğe yol açan faktörler olarak görülmektedir. İş çevresinin gürültüsü, normal şartların üzerinde sıcaklık seviyeleri, vardiya tipleri de tükenmişlik seviyesini etkileyen işle ilgili beirleyenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Demerouti vd., 2001:504). İşle ilgili yukarıda sayılan faktörler az yada çok hemen hemen birçok iş çevresinde görülebileceği için tüm iş türlerinde tükenmişlik duygusunun yaşanabileceği düşünülmektedir (Maslach vd. 2001:399).

İşle ilgili görev ve sorumlulukları yerine getirirken hem örgüt hemde diğer çalışanlardan destek görülmemesi, çalışanın yeterince özerkliğe sahip olmaması, katılım süreçlerinin yetersiz olması tükenmişliğe yol açan faktörler olarak görülebilir (Maslach ve Leiter, 1997). Bireylerin işe ilişkin bir tatmin arayışında olduğunu ifade eden Demerouti vd. (2001:506) bu tatmin çerçevesinde bireylerin yaptığı işte otonomiye ve geri beslemeye ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedirler. Bunun yanında yaptıkları işin sonucunda beklentileri de oluşmaktadır. İş güveni ve diğer ödüllerin sağlanması bireyin tatmin seviyesini yükseltirken bunların sağlanamaması bireyin beklentilerinde hayal kırıklığı yaşamasına yol açmaktadır. Bireylerin çalışmış oldukları örgütte beklenti ve sorumluluklarını belirleyen bu düşüncelerinin kurmuş oldukları psikolojik sözleşme çerçevesinde oluştuğu

düşünülmektedir. Çalışanların örgütleriyle kurmuş oldukları psikolojik sözleşme yoluyla örgütlerin beklentilerini karşıladığında örgütten beklenti oluşturduğu düşünülmektedir. Çalışanlar kendilerinden beklentileri karşılayıp örgütten olan beklentilerinin karşılanmadığını gördüklerinde psikolojik sözleşme çerçevesinde hayal kırıklığı ve güvensizlik yaşamaya başlarlar. Tükenmişlik sürecinde oluşan sinik duyguların belirleyenlerinden bir tanesi de bu yaşanan hayal kırıklığıdır.

Peeters vd. (2005:48) bireylerin içinde büyümüş olduğu aile çevresinin tükenmişlik duygusu üzerindeki etkisinin gözardı edilmemesi gerektiğini iddia etmektedirler. Bireylerin tutum ve davranış kalıplarının içinde yaşadığı aile çevresinde olduğu gözönüne alınırsa ailelerin beklentilerinin ve bireylerin bu beklentileri karşılama düzeyinin tükenmişlik üzerinde etkili olabileceği düşünülebilir. Diğer yandan kadın çalışanların iş ve aile alanlarına ilişkin rollerinin çatışması bu çerçevede tükenmişliğin bir başka belirleyeni olarak düşünülebilir.

1.2.2. Tükenmişliğin Tıbbi Boyutu

Tükenmişliğin tıbbi boyutu işle ilgili nörostenya (Work related Neurasthenia) olarak adlandırılmaktadır (Schaufeli ve Enzman, 1998:64). Zihinsel bozuklukların diyagnostik ve istatistik başlığında sınıflandırılan tükenmişlik psikososyal stres ve stres kaynaklarına karşı duygusal ve davranışsal tepkiler çerçevesinde tanımlanmaktadır. İşle ilgili nörostenyanın belirtileri aşağıda sıralanmıştır ;

- Çalışanların düşük bir zihni veya fiziksel çalışmadan sonra dahi güçsüzlük, yorgunluk, zayıflık hissetmesi,
- Kas acıları ve ağrıları, gelip giden baş ağrıları, uyku bozuklukları, dinlenememe, sürekli rahatsızlık hissetme,
- Çalışanların ağrılarından dinlenerek, eğlenerek uzaklaşamamaları,
- Yaşama ilişkin düzensizliklerin en az 3 ay devam etmesi,
- İşe ilişkin etkinliğin azalması,
- Bu belirtilerin belirli zaman dilimlerinde değil sürekli olarak görülmesi.

Tıbbi çerçevede rahatsızlığın “tükenmişlik” olarak adlandırılması için yukarıda ifade edilen belirtiler en az 3 aydır görülmesi gerekmele birlikte buna yol açan stres kaynağının ortadan kalkmasıyla birlikte 6 ay içinde bireyin normal haline dönmesi gerekmektedir (Schaufeli ve Enzman, 1998:68). Uyum bozuklukları başlığı altında uyum bozukluğu tepkileri çerçevesinde fiziksel şikayetler, sosyal geri çekme, iş veya akademik başarı ve performansın düşmesiyle tanımlanmaktadır. Tıp literatüründe tükenmişlik ICD-10 ve DSM IV rehberleri çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu çerçevelerde bu belirtilerin iş kaynaklı yada işle ilgili olması gerekmektedir.

1.2.3. Tükenmişliğin Teshis Edilmesi

Tükenmişlik genelde stresle karıştırılmaktadır. Burisch (2006:81) stresin tükenmişliğin temel nedeni olarak sayılamayacağını ama tükenmişlik üzerinde yadsınamayacak etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bireylerin yoğun ve uzun mesai sürelerinin olması, vardiyalı çalışma programlarının olması, iş yüklerinin yoğun ve ağır olmasından dolayı stres yaşayabilecekleri ve stresin belirtilerinin genelde duygusaldan çok fiziksel olacağı iddia edilmektedir (Burisch, 2006). Oysa tükenmişlik daha çok duygusal

belirtiler taşımaktadır. Stresin yukarıda belirtilen belirleyenlerle çalışmada ivedilik ve hiperaktivite oluşturacağı düşünülebilir. Tükenmişlik ise çaresizlik ve acizlik oluşturmaktadır.

Tükenmişlik duygudurum bozuklukları (Mood Disorders) ile benzer belirtileri gösterebilir. Duygu durum bozukluklarında depresyon yaşamın farklı alanlarında kendini gösterirken tükenmişlik genelde işle ilgili konularda belirmektedir (Maslach vd., 2001). Ayrıca post travmatik stres bozukluğu da tükenmişlikle karıştırılabilmektedir. Post travmatik stres bozukluğu korku, çaresizlik ve dehşet gibi travmalara karşı bedenin verdiği stresle tanımlanmaktadır (Mealer vd., 2009). Tükenmişlik ise iş çevresindeki kişilerarası ve duygusal sres kaynaklarına verilen farklı tepkilerle özdeşleştirilmektedir.

1.2.4. Tükenmişliğin Sonuçları

Halbesleben ve Buckley (2004:864) tükenmişliğin en önemli sonuçlarından bir tanesinin iş performansındaki düşüş olduğunu iddia etmektedirler. Tükenmişlik yaşayan bireylerin etkin ve verimli çalışmadıkları gözlenmektedir. Bakker vd. (2004:54) tükenmiş bireylerin örgüt lehine hareket edeceği ortamlardan kaçtıklarını ve örgütte diğer çalışanlara yardım etmekten kaçındıklarını iddia etmektedirler. Beklentilerini karşılamayan bir örgütte çalışmak zorunda kalan tükenmiş bireylerin dolayısıyla düşük iş memnuniyetine ve yüksek işten ayrılma niyetine sahip olacağı da düşünülmektedir. Ayrıca daha da kötüsü bazı olumsuz duygular gibi tükenmişlik duygusunun da bulaşıcı olduğu düşünülmektedir (Halbesleben ve Buckley, 2004:866). Tükenmiş bireyler diğer çalışanlardan ve örgütten kendilerini çekecekleri için diğer çalışanlar ve bireylerle de çatışma yaşayabilirler. Tükenmiş bireylerin psikolojik olarak kendilerini işten çekmeleriyle fiziksel olarak da iş devamları azalmaktadır (Maslach ve Leiter, 1997). İşten uzaklaşmak için mümkün olan her fırsatı kullanma eğiliminde olan tükenmiş bireylerin uzun sağlık raporlarıyla işe devam etmedikleri gözlenmektedir. Bireylerdeki duygusal tükenmişliğin yaşam memnuniyetini azaltmasıyla mutluluklarında da düşüşler yaşanabilir.

1.3. İş Performansı

İş performansı çalışanların görev tanımlarında ifade edilen beklentileri karşılama düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Charles, 2014:261). Örneğin bir öğretmen için derse hazırlık, ders anlatma, değerlendirme, geri besleme ve tekrar anlatma gibi öğretim görevlerini tanımlayan iş tanımlarına uygun bir şekilde yerine getirebilme derecesi onun performansını ortaya koymaktadır. Çalışanların işle ilgili görev tanımları örgütün amaçlarına uygun bir şekilde belirlendiği için çalışanların iş performansı örgütün genel performansını etkilemektedir (Motowildo vd., 1997:74). İş performansı alanyazında genellikle iş memnuniyetinin sonucunda oluşan bir sonuç olarak kabul edilmektedir.

2. Tükenmişliğin Aracılık Etkisi

Tükenmişlik duygusu duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve bireysel becerilerdeki düşüşle özdeşleştirilmektedir. Bireyde tükenmişlik duygusunun oluşması için yukarıda sayılan belirleyenlerin oluşması gerekirken bunun bir süreç sonunda olacağı varsayılır. Bireyin aşamalar halinde fiziksel, duygusal ve zihinsel tükenmişliği yaşadığı yaşırdktan sonra genel tükenmişlik duygusunu yaşadığı iddia edilmektedir (Schaufeli ve Greenglass, 2001). Çalışma alanlarında bilgisayarı sık kullanan çalışanların yukarıda ifade edildiği gibi kaynaklarını aşan iş yoğunluğuna sahip olması bireyin bir süre sonra fiziksel tükenmişliği

yaşamına neden olabilir. Bilgisayarla yoğun bir şekilde çalışan bireyin teknolojinin getirmiş olduğu artan iş yükü, iş sınırlarının muğlaklaşması, iş tanımının değişmesi vb. nedenlerle yaşamın diğer alanlarında kendini işinden soyutlayamamasına yol açabilir. Bireyin kaynaklarını aşan iş yükünün altından kalkmak için yaşamının diğer alanlarına ayırdığı zaman ve enerjiyi de kullanması yeterli olmadığında bireyin herşeyin iyiye gideceğine ilişkin olumlu duyguları ve umutları da azalmaya başlar. Duygusal tükenmişliği yaşayan birey işlerin iyiye gitmesi için gösterdiği performansın işe yaramadığını düşünmeye başlar. İş yükünün altından kalkmak için yaşamının diğer alanlarından feragat etmesinin ve gereğinden fazla performans göstermesinin etkisinin olmadığını gören birey işine ve iş çevresine karşı olumsuz duygular beslemeye başlar. Oluşan bu sinik duygularla bireyin iş çevresinde işlerin olumlu olacağına ilişkin inancı kaybolur. İş çevresinde herşeyi anlamsız görür. Sinik duyguları yaşayan birey aynı zamanda yaşamın diğer alanlarındaki görev ve sorumluluklarını da zaman ve enerji ihtiyacından dolayı yerine getiremediğinde özyeterlilik algısında da düşüşler yaşanabilir. Bireyde özyeterlilik algısının da düşmesiyle bireyin genel olarak tükenmişliği yaşadığı varsayılır. Bu süreç teknostresin tükenmişliğe geçişini anlatırken özellikle son aşamada hem sinik duygulardan hem de düşen özyeterlilik algısından dolayı motivasyonun ve dolayısıyla iş performansının azalacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın dayandırıldığı kaynakların korunması kuramı çerçevesinde bireyin stres sürecinde bireysel kaynaklarının büyük bir çoğunu işinde kullanacağı düşünülürken yaşamın diğer alanlarındaki sorumluluklarını yerine getiremeyeceği öngörülmektedir. Bireyin kaynaklarının tüketilmesine yol açan bu etkiler kaynakların korunması kuramı (Hobfoll, 1989) çerçevesinde bireyde stres oluşturabilir. Bireyin bu stresi yoğun ve sürekli yaşaması stresi kronikleştirerek tükenmişlik algısına yol açabilir. Birey yaşadığı yoğun iş yükü, nesneleşen iş ilişkileri ve iş alanında kullandığı kaynakları nedeniyle yaşamın diğer alanlarındaki becerilerinin düşmesiyle tükenmişliği yaşayabilir. Bu çerçevede teknostresin tükenmişliğe yol açarak tükenmişliğin bireyin performansını düşürebileceği öngörülmektedir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma gün geçtikçe hayatımıza daha çok giren ve sağladığı kolaylıklarla bağımlı olduğumuz teknolojinin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden bir tanesi olan teknostresin tükenmişlik yoluyla çalışanların performansı üzerinde oluşturabileceği etkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın dolaylı amaçlarından bir tanesi genellikle hizmet sektöründe yapılan araştırmalara konu olan tükenmişlik duygusunun ofis çalışanlarında da yaşanıp yaşanmayacağını ortaya koymaktır. Bunun yanında bir diğer dolaylı amaç olarak ulusal alanyazında çok fazla irdelenmemiş olan teknostres duygusunun farkındalık oluşturması gösterilebilir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın teknolojinin sadece olumlu sonuçlarının olmadığını ortaya koyması açısından alanyazına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çalışma alanlarındaki yoğun teknoloji kullanımının uzun vadede tükenmiş çalışanlar oluşturabileceği düşünülmektedir. Tükenmişlik duygusuyla öncelikle çalışanların performansı düşerken uzun dönemde de onarılamayacak toplumsal hasarlar oluşabilir. Teknolojinin bağımlılık oluşturabileceği de gözönüne alınırsa bu araştırma teknolojinin farklı bir olumsuz etkisini ortaya koyması

açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırma sonuçları konuya dikkat çekerek yasal ve diğer liderlik uygulamalarıyla tedbir alınmasını sağlayabilir. Araştırma da ayrıca genelde iyi oluş ve yaşam memnuniyeti gibi olumlu duygularla ilişkisi araştırılan teknostres duygusunun tükenmişlik duygusuyla ilişkisinin araştırılması önem arz eden bir diğer boyuttur.

4. Araştırmanın Yöntemi

Kolayda örneklem yoluyla Sinop il ve ilçelerinde özel sektörde faaliyet gösteren muhasebe, çağrı merkezi, özel banka vb. iş kollarında sık bilgisayar kullanan çalışanlardan oluşan 224 kişilik örneklem grubuna ulaşılarak uygulanan anketlerden elde edilen veriler SPSS 21 uygulamasına entegre şekilde kullanılan Process 3.0 adlı bir makroyla analiz edilmiştir.

4.1. Örneklem

Sinop il ve ilçelerinde bilgisayarla yoğun olarak çalışan 224 ofis çalışanı araştırmanın örneklemini oluştururken 131 katılımcının (% 58,5) 33-41 yaş, 32 katılımcının (% 14,3) 42-49 yaş gurubunda, 31 katılımcının (% 13,8) 50 ve üzeri yaş gurubunda olduğu gözlenmiştir. 119 katılımcının (% 53,1) kadın, 105 katılımcının (% 46,9) erkek olduğu gözlenmiştir. 161 katılımcının (%71,9) Lise-MYO, 32 tanesinin (% 14,3) lisans mezunu, 31 tanesinin ((% 13,9) lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür. 146 katılımcının (% 65,2) evli, 78 katılımcının (% 34,8) bekar olduğu gözlenmiştir.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada bağlamsal performansın ölçümü için Jawahar ve Carr'ın geliştirmiş olduğu 7 maddelik bağlamsal performans ölçeği kullanılırken tükenmişlik algısını ölçmek için Maslach vd.'nin (2001) 22 maddelik Tükenmişlik ölçeği, Ufuk vd.'nin (2015) teknostres ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin güvenilirlik ve geçerlik sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Ölçme araçlarına ilişkin güvenilirlik ve geçerlik sonuçları

	Teknostres	Tükenmişlik Sendromu	Performans
KMO and Barlett	,872 (p < 0,001)	,923 (p < 0,001)	,940 (p < 0,001)
Faktör Sayıları ve Açıklama Oranları	4 Faktör 51 %	3 Faktör % 53	1 Faktör 48 %
Chi-Square	851,638	336,851	1327,150
Bartlett's Küresellik Testi df	38	23	93
Güvenirlik Sonuçları	$\alpha=0,87$	$\alpha=0,83$	$\alpha=0,93$

5. Bulgular ve Tartışma

5.1 Doğrulayıcı Faktör Analizi (Model Uyum Göstergeleri)

Araştırma modeline ilişkin ilk olarak doğrulayıcı faktör analizi yapılarak model uyum göstergelerine bakılmıştır. Model uyum sonuçları ve karşısındaki kabul edilebilir

sınırlara bakıldığında doğrulayıcı faktör analiz sonuçlarının korelasyon ve regresyon testi yapmak için uygun olduğu düşünülmüştür.

Aşağıda model uyum kısaltmalarının tanımları parantez içinde verilmiştir ;

- APC (Ortalama İlişki Katsayısı), Ortalama Belirleme Katsayısı
- ARS (determinasyon katsayısı, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama katsayısı),
- AFVIF (Ortalama Tam Doğrusallık, Örtük değişken göstergesi),
- GoF (Tenenhaus Goodness of Fitness, Modelin açıklama gücü),
- SPR (Simpson Paradoksu Oranı) ,
- SSR (Statistical Suppression Ratio, Nedensellik Problemi Göstergesi),
- RSCR (Olumsuz R kare etkisi oranı),
- NLBCDR (İki değişkenli doğrusal olmayan katsayıların ortalama R² oranı) modelde eğer örtük (latent) değişken varsa artacak bu ise APC (Average Path Coefficient, Ortalama İlişki Katsayısı) oranını azaltacaktır (Realyvásquez vd., 2016).

AVIF (Ortalama Doğrudaşlık, Doğrusallık) indeksi modelde örtük değişken olduğu zaman artmaktadır. Bu indeks modele dikey doğrusallık katmaktadır. AFVIF indeksi ise modelin tam doğrusallık (Çoklu Doğrudaşlık, Multi Collinearity) oranını göstermektedir. Yüksek AVIF ve AFVIF oranları modelde yeni örtük değişkenlerin modeldeki örtük değişkenlerin anlamlarını bastırıldığını göstermektedir (Williams, 2015). Bu ise araştırmanın halihazırdaki tahmin edici veya açıklayıcı gücüne yeni bir model sunmayı gerektirmektedir. Bu değerlerin 5 veya 5'ten küçük olması bağımlı değişkeni açıklayan bir tane bağımsız değişken olduğunu göstererek araştırma modelinin uygun olduğunu teyit etmektedir. (Kock ve Lynn,2012). Araştırma modelinde çoklu doğrusal ilişki ihtimali çoklu değişkenin yer aldığı tüm modellerde karşılaşılabilecek bir sorundur. Çoklu doğrusal ilişki ihtimalini ortaya koymak için doğrusallığa (collinearity) bakılmaktadır. Test sonuçlarında verilen aralıklarda çıkan sonuçlar araştırmada değişkenler arasındaki çoklu doğrusal ilişki olmadığını göstermiştir (VIF değerleri).

Tenenhaus vd. (2005) GoF (Goodness of Fit) indeksini modelin açıklayıcı gücü olarak tanımlamaktadır. GoF değeri Ortalama Oransal Etken Değişkeni (Communalıty İdex) indeksi ve Ortalama R² ilişkisinin karekökü olarak tanımlanmıştır. Araştırmada Etken Değişken (Communalıty) İndeksi örtük değişkenlerin yüklemelerinin karelerinin (squared loadings) toplamı olarak hesaplanır. Ortalama Oransal Etken Değişken indeksinde ise bütün örtük değişkenlerin modele etkileri hesaplanır. Bu değer 0,5 ten büyükse modelin açıklayıcı gücünün çok iyi, ve modelin uygun olduğunu göstermekle beraber 0.1 den küçükse kabul seviyesinin altında olduğunu göstermektedir. Yani 0.1 değerinden daha küçük bir GoF değerine sahip bir model araştırma için uygun değildir.

SPR indeksi ise araştırma modelinin Simpson paradoksundan ne kadar etkilendiğini göstermektedir (Pearl, 2013). Simpson Paradoksu belirlenen değişkenlerin dışında değişkenler arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek olası değişken varlığını ifade eder. Simpson paradoksunun yaşandığı durumlarda değişkenler arasındaki ilişki dikkate alınmayan bir başka değişken nedeniyle farklılaşabilir. Simpson paradoksundan kaçınmak için örneklemin uygun şekilde tabakalandırılarak anketlerin uygulanması gerekmektedir. Örneklem tabakalandırıldığında örneklem sayısının birbirine yakın rakamlar olması gerekmektedir.

Araştırmada modelin uygun görülmesi için SPR indeksinin 0,7 den büyük olması gerekmektedir. En uygun değeri ise 1'dir (Kock,2013)

RSCR (R Squared Contributions Ratio,) Modelin Simpson Paradoksunun etkisinde kaldığı durumlarda bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki oranı düşürdüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Araştırmada örtük bağımsız değişken diğer örtük değişkenin R² oranına olumsuz etki yaptığında RSCR indeksi araştırma modelinin uygun olmadığını göstermektedir. RSCR indeksi SPR (Simpson Paradoksu Oranı) indeksine benzemekle beraber RSCR indeksi bir modeldeki olumlu R² etkisine sahip ilişkilerin modeldeki tüm ilişkilerdeki R² etki toplamına bölünmesiyle ortaya çıkar. Uygun olan RSCR oranı ise 1'dir (Gupta vd., 2015).

Tablo 2. Model uyum indeksi sonuçları

Average path coefficient (APC)=	0.264, P<0,001	
Average R-squared (ARS)=	0.173, P=0,002	
Average adjusted R-squared (AARS)=	0.167, P=0,003	
Average block VIF (AVIF)=	1,170,	Tolerans Değeri Eğer <= 5, ideally <= 3,3
Average full collinearity VIF (AFVIF)=	2,791,	Tolerans Değeri Eğer <= 5, ideally <= 3,3
Tenenhaus GoF (GoF)=0,310, small >= 0,1, >= 0,36		Tolerans Değeri Eğer medium >= 0,25, large >= 0,36
Sympson's paradox ratio (SPR)=	1,000,	Tolerans Değeri Eğer >= 0,7, ideally = 1
R-squared contribution ratio (RSCR)=	1,000,	Tolerans Değeri Eğer >= 0,9, ideally = 1
Statistical suppression ratio (SSR)=	1,000,	Tolerans Değeri Eğer >= 0,7
Nonlinear bivariate causality (NLBCDR)=1,000,		Tolerans Değeri Eğer >= 0,7

5.2. Korelasyon Test Sonuçları

Araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon değerlerine bakıldığında anlamlı ilişkiler gözlenmiş olup sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon sonuçları

Korelasyonlar		Teknostres	Tükenmişlik	Performans
Teknostres	Pearson Korelasyon	1	0,31**	-0,23**
	Sig. (2-tailed)		0,000	0,000
	N	224	224	224
Tükenmişlik Sendromu	Pearson Korelasyon	0,31**	1	-,46**
	Sig. (2-tailed)	0,000		0,000
	N	224	326	326
Performans	Pearson Correlation	-,23**	-0,46**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	
	N	224	224	224

** . Anlamlı korelasyon düzeyi 0.01 level (2-kuyruklu).

5.3. Regresyon Sonuçları

Tablo 4. Araştırma modeline ilişkin aracılık test sonuçları

Aracılık Modeli (Baron ve Kenny, 1986; HayesProcess 2.15)					
Doğrudan Etkiler	Katsayı	SH	t	p	Model R ²
Tükenmişlik Sendromu BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN					
Sabit	1,9218	0,1944	9,8870	0,000	
Teknostres BZD	0,3046	0,0631	4,8282	0,000	0,0950***
Performans BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN					
Sabit	4,5899	0,2643	17,3686	0,0000	
Teknostres BZD	-0,0786	0,0751	-1,0457	0,2968	
Tükenmişlik Sendromu AD	-0,5306	0,0760	-6,9782	0,0000	0,21***
Sobel Testi					
	Etki		z		
	0,0293	0,0138	2,124	0,0336	
Dolaylı Etki					
	Etki	Bootst SH	Bootst AltGA		Bootst ÜstGA
	-0,1616	0,0513	-0,2739		-0,0730
Toplam Etki					
	Etki	SH	t	p	
	Teknostresin Performansa Etkisi	-0,2402	0,0788	-3,0489	0,0026
*** p < .001; n=224 bootstrap yöntemi için örneklem büyüklüğü 5000					
BD=Bağımlı Değişken; BZD=Bağımsız Değişken; AD=Aracı Değişken; SH=Standart Hata; Bootst SH=Bootstrap Standart Hatası; GA= Güven Aralığı; Etki büyüklükleri standardize olmayan katsayılardan oluşmaktadır					

Araştırma modelinin test edilmesi için SPSS 21' e entegre olarak kullanılan Process 3.0 kullanılırken Baron ve Kenny'nin (1986) 4 aşamalı aracı değişkenli modeller için önerdiği test uygulanmıştır. Öncelikle bağımsız değişken olan teknostresin tükenmişlik sendromu üzerindeki etkisine bakılmıştır ($R^2= 0,095$, $\beta=0,304$ ve $p < 0,001$). Teknostresin tükenmişlik sendromunu olumlu ve anlamlı olarak arttırdığı görülmüştür. İkinci aşamada bağımsız değişken olan teknostresin aracı değişken olan tükenmişlik sendromu üzerinden performans üzerindeki etkisine bakılmıştır. Daha sonra aracı değişken olan tükenmişlik sendromu ilişkiden çekildiğinde yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında ($\beta=-0,24$ ve $p < 0,001$) aracı değişken ilişkiye dahil edildiğinde teknostresin performans üzerindeki etkisi düşmüştür ($R^2= 0,21$, $\beta=-0,07$ ve $p > 0,001$). Buradan hareketle tükenmişlik sendromunun teknostres ve performans arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bilgisayarları yoğun olarak kullanan 224 ofis çalışanının teknostres algılarının tükenmişlik üzerinden performanslarının ölçülmesine yönelik yapılan bu çalışma kaynakların korunması kuramı çerçevesinde modellenmiştir. Tükenmişlik üzerine geçmişte yapılan çalışmalar genelde bankacılık, eğitim ve sağlık sektörlerinde birebir bireylerle etkileşim kuran örneklerle yapılmış olmasına rağmen Maslach vd. (2001) tükenmişliğin bunların dışındaki sektörlerde de iş kaynaklı stresten kaynaklanabileceğini iddia etmiştir. Bundan yola çıkarak bireylerle birebir etkileşim gereksinimi duyulmayan ofis işlerinde çalışanlar üzerinde bu çalışma uygulanmış ve tükenmişlik sendromunun teknostresin performans üzerindeki etkisini üzerine aldığı (aracılık etkisi) gözlemlenmiştir.

Tarafdar vd.'nin (2015) internet üzerinden satış yapan personel üzerinde yaptıkları çalışmada teknolojik özyeterliliğin teknostres üzerindeki etkileri, teknostresin iş ve genel performansı incelenmiş olup teknolojik özyeterlilik algısının teknostresi olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte bu çalışmanın da desteklediği bir diğer sonuç olan teknostresin iş performansına olumsuz etkisi de gözlenmiştir. Bu çalışmada tükenmişliğin aracılık etkisinin gözlenmesi Tarafdar vd.'nin (2015) yapmış olduğu çalışmayı desteklemiştir. Tarafdar vd. (2015) teknolojik özyeterliliğin teknostresi olumsuz etkilediğini ifade ederlerken bu çalışmada teknostresin sürekli yaşanması sonucu oluşan tükenmişlikle özyeterlilik algısının da düşebileceği vurgulanmıştır. Araştırma aynı zamanda Arnetz ve Berg'in (1993) yetersiz bilgisayar altyapısının teknostresi olumlu etkilediğine ilişkin gözlemleri de desteklemektedir. Bireyin artan iş yüküne katkı sağlayan nedenlerden bir tanesi de yetersiz bilgisayar altyapısıdır. İşverenlere bir öneri olarak iş yükünün azaltılması için bilgisayar altyapısının iyileştirilmesi sunulabilir. Aynı zamanda Ayyagari vd.'nin (2011) araştırmalarında gözlemlendiği teknostresin iş performansı üzerindeki olumsuz etkisi de bu çalışmada gözlemlenen sonuçlarla desteklenmiştir. Alanyazında yukarıda da ifade edildiği gibi en sıradışı sonuç teknolojik özyeterliliğin hem belirleyen hem de sonuç olarak teknostresi etkilemesidir.

Teknolojinin işletmelere verimi ve etkinliği artırma yoluyla sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamanın yanında olumsuz etkilerinin de olduğunu da kabul edilmesi gerekmektedir. Bireylerin teknoloji sayesinde birim zamanda yaptığı iş artarken bu yönde beklentilerin artmasıyla iş yükü de artmaktadır. Bilgisayarla çalışan bireyler daha fazla iş yüküyle daha hızlı ve zamana karşı çalışmaya zorlanmaktadırlar (Ragu- Nathan vd., 2008). Bu bireyler beklentilerin etkisiyle psikolojik olarak da baskı hissedebilirler. İşlerin yürütülmesinde kişilerarası ilişkiler ve yüzyüze etkileşim azaldığı için "iş" kavramı da bilgisayar veya sanal çerçevede değerlendirilip nesneleşmektedir. Bu ise bireylerin duyarsızlaşmasına neden olmaktadır. Teknostresin artan iş yükü, beklentiler, duyarsızlaşma vb. etkilerle zamanla kronik bir hal almasıyla çalışanlar tükenmişlik yaşayabilir. Duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve kişisel becerilerin düşmesiyle özdeşleşen tükenmişliğin çalışan performansını düşürebileceği düşünülmektedir.

Teknostres belirleyeni olarak bilgisayar kullanıcısı çalışanların örneklem olarak alındığı bu çalışmanın yanında özellikle akıllı telefon ve tabletlerle çalışmak zorunda olan satış mümessilleri, stok kontrolcülerini veya saha görevlileri teknostres çalışmaları için uygun bir çalışma sahası olabilir. Çünkü bilgisayarla çalışan ofis çalışanlarının mesai saatleri içinde bilgisayarla çalıştığı düşünülürken yukarıda sayılan çalışanların mesai saatlerinin dışında da kullanmış olduğu cihazlar nedeniyle işiyle uğraşabileceği düşünüldüğünden teknostrese ve zamanla tükenmişliğe yol açabilir. Ayrıca bu cihazların kullanımının iş ve yaşamın diğer alanlarının sınırlarını muğlaklaştıracağı için de bireyin yaşamın farklı alanlarındaki sorumluluk ve becerilerini de olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir.

Teknostresin bireylerin yaşam alanlarının sınırlarını muğlaklaştırması gözönüne alındığında kadın çalışanların rol stresiyle birlikte daha olumsuz etkiler ortaya çıkarabileceği düşünülebilir. Kadınların erkeklere nazaran hayatın farklı alanlarında birbiriyle çakışan rollerinin olması stres oluşturacak faktörleri artırabilir. Gelecekte teknostresin özellikle kadın çalışanlar üzerindeki etkilerine farklı değişkenlerle bakılabilir.

Kaynakça

- Arnetz, B. ve Berg, M. (1993). "Techno-Stress. Psycho-physiological consequences of poor man-machine interface", (In Michael J. Smith & Gavriel Salvendy ,Eds.) *Human-Computer Interaction: applications and case studies*. Amsterdam: Elsevier.
- Ayyagari, R., Grover, V. & Purvis, R., (2011). "Technostress: technological antecedents and implications", *MIS Quarterly*, 35(4), 831–858
- Burisch, M. (2006). *The Burnout- Syndrome: A Theory of inner Exhaustion*. Heidelberg: Springer Medizin Verlag.
- Charles, P. A. (2014). "ICT Competence and Lecturers' Job Efficacy in Universities in Cross River State, Nigeria". *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(10): 259-266.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. & Schaufeli, W. B. (2007). "The job demandsresources model of burnout". *Journal of Applied Psychology*, 86: 499-512.
- Ennis, Lisa A. (2005). "The evolution of technostress". *Computers in Libraries*. 25 (8): 10-12.
- Frankenhauser, M. (1979). Psychoendocrine approaches to the study of emotion as related to stress and coping. In H. E. How & R. A. D. Dienstbier (Eds.), *Nebraska Symposium on Motivation 1978* :123-161. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Halbesleben, J. R. B. & Buckley, M. R. (2004). "Burnout in organizational life". *Journal of Management*, 30: 859-879.
- Hobfoll, S. E. (1989). "Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress". *American Psychologist*, 44: 513–524
- Jawahar, I.M. ve Carr D. (2007). "Conscientiousness And Contextual Performance The Compensatory Effects of Perceived Organizational Support And Leader-Member Exchange", *Journal of Managerial Psychology*, 22: 330-349.
- Kaila M. (2005). "Assessing the economic impact of stress- The modern day hidden epidemic". *Metabolism*. 51(6): 49-53.
- Keller, A., Litzelman, K., Wisk, L. E., Maddox, T., Cheng, E. R., Creswell, P. D., & Witt, W. P. (2012). "Does the perception that stress affects health matter? the association with health and mortality". *Health Psychology*, 31(5): 677-684.
- Kock, N. (2013). *WarpPLS 4.0 User Manual*. Laredo, TX: ScriptWarp Systems.
- Kock, N., ve Lynn, G.S. (2012). Lateral Collinearity and Misleading Results in Variance-based SEM: An illustration and Recommendations. *Journal of the Association for Information Systems*, 13(7):546-580.
- Lazarus, Richard S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.
- Lazarus, Richard S. (1993). Why we should think of stress as a subset of emotion. In Leo Goldberger & Shlomo Breznitz (Eds.) *Handbook of Stress: theoretical and clinical aspects*. New York: Free Press.
- Lazarus, R. S. & Folkman, Susan, (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Maslach, C. & Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout*. San Francisco: Jossey Bass.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. & Leiter, M. P. (2001). "Job burnout". In S. T. Fiske, D. L. Schachter & C. Zahn-Waxer (Eds.), *Annual Review of Psychology*, 53:397-422.
- Maslach, C. (1982). *Burnout-The cost of caring*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Motowildo, S. J., Borman, W. C. and Schmit, M. J. (1997). "A Theory of Individual Differences in Task and Contextual Performance". *Human Performance*, 10(2): 71- 83.

- Muter, Paul, Furedy, John J., Vincent, Alex, & Pelcowitz, Ted (1993). "User-hostile systems and patterns of psychophysiological activity". *Computers in Human Behavior*, 9:105-111.
- Pearl, J. (2013). *Understanding Simpson's Paradox*. The American Statistician, 2014, Technical Report.
- Peeters, M. C. W., Montgomery, A. J., Bakker, A. B. & Schaufeli, W. B. (2005). "Balancing work and home: How job and home demands are related to burnout". *International Journal of Stress Management*, 12: 43-61.
- Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S., & Qiang, T., (2008). "The Consequences of Technostress for End Users in Organizations: Conceptual Development and Empirical Validation," *Information Systems Research*, (19:4):417-433.
- Realyvásquez, A. Maldonado-Macías, A. A. García-Alcaraz, J. Cortés-Robles, G. ve Blanco-Fernández, J. (2016). "Structural Model for the Effects of Environmental Elements on the Psychological Characteristics and Performance of the Employees of Manufacturing Systems". *Int. J. Environ. Res. Public Health*,13(1): 104.
- Salanova, M., Liorens, S. ve Cifre, E. (2013). "The Dark side of technologies,: Technostress among users of information and communication technologies", *International Journal of Psychology*, 48(3): 422-436.
- Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. & Maslach, C. (2009). "Burnout: 35 years of research and practice". *Career Development International*, 14:204-220.
- Schaufeli, W. B. & Enzman, D. (1998). *The burnout companion to study & practice*. London: Taylor & Francis.
- Selye, H. (1991). History and present status of the stress concept. In A. Monat & R.S. Lazarus (Eds.) *Stress and Coping* (3rd Ed.) New York: Columbia University Press,
- Tarafdar M, Ragu-Nathan TS, Ragu-Nathan B, Tu Q. (2007). "The impact of technostress on productivity". *Journal of Management Information Systems Summer*; 24 (1): 301-328.
- Tarafdar, M., Pullins, E. ve Ragu-Nathan, T.S. (2015). "Technostress: Negative Effect of performance and possible mitigations". *Information Systems Journal*, 25.
- Taris, T. W., Le Blanc, P. M., Schaufeli, W. B. & Schreurs, P. J. G. (2005). "Are there causal relationships between the dimensions of the Maslach Burnout Inventory? A review and two longitudinal tests". *Work & Stress*, 19: 238 – 255.
- Wang, K., Shu, Q., ve Tu, Q., (2008). "Technostress under different organizational environments: An empirical investigation". *Computers in Human Behavior*, 24 (6): 3002–3013.
- Wolever R. Q., Bobinet K. J., McCabe K., Mackenzie E. R., Fekete E., Kusnick C.A., & Baime M. (2012). Effective and viable mind-body stress reduction in the workplace: a randomized controlled trial," *Journal of Occupational Health Psychology*. 17 (2): 246-258.
- Weil M, ve Rosen L. (1997). *Technostress: Coping with technology @ work @ home @ play*. New York, NY: John Wiley & Sons.

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Nisan/April-2018 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2018

Müzelerdeki Hizmet Kalitesinin Memnuniyet Algısı ve Tavsiye Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Örneği

The Impact Of Service Quality On Perception of Satisfaction and Intention To Recommend: The Museum of Anatolian Civilizations Case

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nevin SERT¹, Arş. Gör. Dr. Sıla KARACAOĞLU²

Özet

Yüksek hizmet kalitesinin ve algılanan ziyaretçi memnuniyet seviyesinin müşteri sadakatini ve tavsiye etme niyetini etkilediği söylenebilir. Müzelerde hizmet kalitesinin ölçülmesi bir hizmet boyutunun hangi yönlerinin sorun oluşturabileceğini ortaya koymakta ve böylece problemin giderilmesi için öneriler geliştirilmesine imkan tanımaktadır. Bu çalışmanın amacı Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne yönelik algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisini ölçmektir. Anadolu Medeniyetleri Müzesinde 449 ziyaretçiyle yapılan araştırmada hizmet kalitesi "fiziksel özellikler", "heveslilik", "iletişim", "tüketilenler" ve "empati" olmak üzere 5 boyuttan oluşmuştur. "Fiziksel özellikler" boyutunun memnuniyet ve tavsiye etme niyeti üzerinde en etkili boyut olduğu saptanmıştır. Ayrıca, çalışma sonuçları, algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Hizmet kalitesi, memnuniyet algısı, tavsiye etme niyeti, Anadolu Medeniyetleri müzesi, Ankara.

Abstract

It could be claim that high service quality and perceived visitor satisfaction level influence customer loyalty and intention to recommend. Measuring the quality of service in the museums reveals which aspects of a service dimension can pose a problem and thus allows suggestions to be developed to address the problem. The purpose of this study is to measure the perceived quality of service for the Museum of Anatolian Civilizations and the effect of the service quality on perception of satisfaction and intention to recommend. In a survey of 449 visitors in the Anatolian Civilizations Museum in Ankara, the service quality dimensions were identified as "tangibility", "responsiveness", "communication", "consumable" and "empathy". Furthermore it has been determined that the "tangibility" dimension is the most effective dimension on satisfaction and intention to recommend. As a further conclusion, the results of the study showed that the perceived service quality has a significant and positive effect on the perceived satisfaction and intention to recommend.

¹ Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, nevinert@selcuk.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-0751-9377

² Çukurova Üniversitesi, Karataş Turizm İşl.ve Otl. Y.O., skaracaoglu@cu.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0001-7724-2188

Key words: Service quality, perception of satisfaction, intention to recommend, the museum of Anatolian Civilizations, Ankara.

Giriş

Hizmet kalitesi, günümüzün rekabetçi ortamında bir kurumun başarısı için önemli belirleyici olarak kabul edilmektedir (Frost ve Kumar, 2000). Algılan yüksek hizmet kalitesi müşteri memnuniyetini oluşturmada olup memnun olmuş müşteri ise tavsiye etme eğiliminde olmaktadır (Grönroos, 1984). Dolayısıyla modern dünyada diğer hizmet sağlayıcıları gibi müzeler de daha çok ziyaretçi çekebilmek için hizmet kalitesini yükseltmeye çalışmaktadır.

Toplum yaşamında her geçen gün önemi artan müzenin sözlük anlamı, geçmiş dönemlerin sanatsal, kültürel, tarihsel ya da bilimsel ürünlerini derleyen, koruyan ve bu eserlerden koleksiyonlar meydana getirerek depolayan ve sergileyen, halka açık resmi veya özel sanat ve bilim kuruluşlarına verilen isim olarak tanımlanmıştır (Saltuk, 1993). Müzenin yaşayan bir olgu olduğunu dolayısıyla da tanımının toplumdaki gelişmelere paralel olarak değiştiğini belirten Uluslararası Müzecilik Konseyi'ne (International Council of Museums – ICOM) göre ise müze, insanoğlunun ve çevresinin somut ile somut olmayan kültürel mirasını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten, sergileyen, aynı zamanda halka açık, toplumun ve toplum gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur (ICOM, 2007).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi müzelerin geleneksel birincil fonksiyonu, nesnelere toplamak, korumak ve incelemek olmaktır (Gilmore ve Rentschler, 2002). Ancak günümüzde müzelerin sadece mevcut ve gelecek nesiller için insanlık mirasını korumakla kalmadığı; aynı zamanda yaşam kalitesine önemli katkılarda bulunduğu, eğitimi desteklediği, turistleri cezbediği ve bir destinasyonun pazarlanması ile yeni yatırımların yapılmasına katkı sağladığı görülmektedir (Mylonakis ve Kendristakis, 2006). Rekreasyon faaliyetleri değiştikçe, turizm sektöründe önemli bir pazarlama unsuru haline gelen müzelerin de daha fazla turist çektiği söylenebilir. Bu gelişmelere paralel olarak bir yandan temel bir çekicilik unsuru olarak diğer yandan yukarıdaki tanımlarda yer alan toplumsal görevlerini yerine getirmeye çalışan müzelerin hizmetlerini iyileştirme ve geliştirme konusunda göstermiş oldukları çabalar gün geçtikçe artmaktadır (Maher, Clark ve Motley, 2011). Andreasen ve Kotler (2002) müzelerin, diğer eğlence ve boş zaman etkinlikleriyle rekabet etmek zorunda olduklarını belirterek, müzelerin aile gezileri için akvaryumlarla, sanatı anlamak ve zevk almak için kitaplar ile eğitici televizyon programlarıyla, sosyalleşmek için ise filmler ve restoranlarla rekabet etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, rekabetçi ortamda hayatta kalmak için müzelerin ve kültürel organizasyonların hizmet kalitesine önem vermeleri ve doğru pazarlama stratejileri geliştirmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca Maher vd., (2011) de kaliteli bir hizmetin rekabet avantajı sağladığına ve performans ölçüme iyi bir gösterge olduğuna işaret etmişlerdir.

Müze hizmet kalitesinin ölçümü, kalite yönetimini iyileştirmek amacıyla olumlu ve olumsuz niteliklerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Çeşitli boyutların genel hizmet kalitesini nasıl etkilediğinin anlaşılması, müzelerin hizmet sunum unsurlarının ve süreçlerinin verimli bir şekilde tasarlanmasını, kaynaklarının en iyi şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Hsieh, Park ve Hitchcock, 2015). Bununla birlikte, ziyaretçilerin

gereksinimlerine uygun olarak sunulan kaliteli hizmetler müzelerin hem turizm hem de toplumsal açıdan beklenen işlevlerini yerine getirmesini olanaklı kılmaktadır (Markovic, Raspor ve Komsic, 2013). Dolayısıyla, müze yöneticileri kalite stratejilerini yönlendirmek ve hangi unsurların iyileştirilmesi gerektiğini anlamak için hizmet kalitesi boyutlarını tanımlamalarını sağlayacak güvenilir araçlara ihtiyaç duymaktadırlar (Frochot ve Hughes 2000). Bu nedenle, müze ziyaretçilerinin algıladığı hizmet kalitesini ölçmek için çeşitli modeller geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Söz konusu modellerden bazıları Frochot ve Hughes'ın (2000) geliştirmiş olduğu HISTOQUAL ile Hsieh'in (2010) geliştirmiş olduğu MUSEQUEL dir. Bununla birlikte, müzelerde hizmet kalitesinin diğer hizmet alanlarına göre daha az araştırıldığı söylenebilir.

Buradan hareketle araştırmanın amacı, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne yönelik algılanan hizmet kalitesini ölçmek bunun yanı sıra hizmet kalitesinin ve faktörlerinin memnuniyet algısı ile tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

1. Hizmet Kalitesi

Kalite, hizmet ve hizmet kalitesi kavramları çok boyutlu olup yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olup üzerinde anlaşmaya varılmış kesin bir tanımın olmadığı görülmektedir. Uluslararası Standartlar Örgütü (International Organization for Standardization- ISO) kalitenin; bir mal veya hizmetin var olan veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan özelliklerinin toplamı olduğunu belirtmiştir (ISO 9000, 2000). Kalite konusunda çalışmalar yürütmüş olan araştırmacılardan Juran (1988), konuya müşteri odaklı yaklaşarak kaliteyi, müşteri beklentilerini karşılayabilme yeteneği ya da kullanıma uygunluk olarak tanımlamıştır. Feigenbaum (1991) kalite kavramının bir mal ya da hizmetin, müşterilerin beklenti ve ihtiyaçlarını en ekonomik düzeyde karşılayabilmesi olduğunu ileri sürmüştür. Efil (1999) ise kaliteyi müşteri tatmini ve memnuniyeti olarak tanımlamıştır. Swarbrooke (2002) da kaliteyi kısaca müşterinin en az maliyetle en çok faydayı elde etmesi olarak ifade etmiştir. Söz konusu tanımlar müşteri gereksinimlerini referans alan müşteri odaklı tanımlardır. Müşteri odaklı tanımlarda kalitenin, müşterilerin tercih ve gereksinimlerinin en iyi şekilde karşılanması anlamına geldiği söylenebilir (Rowley, 1999). Hizmetin kaliteli olması ise, müşterilerin beklentilerini karşılayabilme ya da beklentilerinin ötesine geçebilmektir. Bu noktada müşteri beklentileri, hizmet sağlayıcıların neyi sağlayabileceği değil, müşterinin neyi sağlanması gerektiğini hissettiği ve düşündüğü her şey anlamına gelen talep ve arzuları ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, hizmet kalitesi müşterilerin bir hizmetten elde etmeyi bekledikleriyle elde ettikleri arasındaki farktır denebilir. (Grönroos, 1984; Spreng ve Mackoy, 1996; Zeithaml ve Bitner, 2000; Seth, Deshmukh ve Vrat, 2005; Yarimoğlu Kursunluoğlu, 2014).

Hizmet kalitesinin tam olarak kavranabilmesi için hizmetin özelliklerinin çok iyi anlaşılması gerekmektedir (Dotchin ve Oakland, 1994; Dabholkar, Shepherd ve Thorpe, 2000). Hizmetin heterojen olması, üretimin ve tüketimin eş zamanlı olması, soyut olması, stoklanamaması, önceden denenememesi gibi doğasından kaynaklanan özelliklerinden dolayı hizmet kalitesinin, diğer sektörlere göre tanımlanmasının ve ölçülmesinin daha zor ve karmaşık olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hizmet kalitesinin değerlendirilmesi yalnızca bir hizmetin sonucuyla ilgili olmayıp; aynı zamanda hizmet sunum sürecini de içermesinden dolayı malları değerlendirmekten daha zordur (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1985).

Hizmet kalitesi kavramı 1980'lerden itibaren önemli bir konu haline gelmiş olup hizmet kalitesi şemsiyesi altında bir araya getirilen temel kavramların anlaşılması, hizmet kalitesinin müşteriler tarafından nasıl algılandığının ve hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi (Grönroos, 1984; Caro ve Garcia, 2008; Hsieh, 2010; Hsieh vd., 2015) amacıyla birçok hizmet kalitesi modeli geliştirilmiştir. Söz konusu modellerde müşteri bakış açısı önemli bir yer tutmuş olup memnuniyeti belirlemek amacıyla müşteri beklentileri ve deneyimleri arasındaki farka odaklanılmıştır (Philip ve Hazlett, 1997; Rust ve Oliver, 2000). Geliştirilen modellerin önemli bir kısmının Parasuraman vd.,'nin (1985) "Hizmet Kalitesi Modeli" temel alınarak yapılandırıldığı görülmektedir (Philip ve Hazlett, 1997). Parasuraman, Zeithaml ve Berry, (1994) geliştirmiş oldukları modelin ve ölçeğin bir "iskelet" olarak kullanılarak farklı alanlara uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Buradan yola çıkarak çeşitli alanlarda yapılan çok sayıda ki çalışmada SERVQUAL modeli adapte edilmiştir (Dabholkar, 1996; Philip ve Hazlett, 1997; Frost ve Kumar, 2000; Santos, 2003; Caro ve Garcia, 2008; Huang, Lee ve Chen, 2017).

Hizmet kalitesinin ölçülmesi amacıyla en yaygın olarak kullanılan ölçek SERVQUAL'dir (Parasuraman vd., 1985, 1988; Seth vd., 2005). Bu ölçek bir temel yapı olarak kullanılarak bankacılıktan, turizm, sağlık ve eğlence sektörüne kadar çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Ölçek, hizmet kalitesini beklenen hizmet ile algılanan hizmet arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır (Frost ve Kumar, 2000). Parasuraman vd., (1985) bankacılık, kredi kartı hizmetleri, uzun mesafeli telefon hizmetleri ve tamir-bakım hizmetleri alanında faaliyet gösteren işletmeler ile odak grup görüşmeleri yürüttükleri araştırmaları sonucunda elde ettikleri veriler ışığında müşterilerin hizmet kalitesini değerlendirmede 10 temel hizmet kalitesi boyutu belirlemişlerdir. Bu boyutları; fiziksel unsurlar, güvenilirlik, heveslilik (isteklilik), yeterlilik, nezaket, inanılabilirlik, güvenlik, ulaşılabilirlik, iletişim ve müşteriye anlama olarak isimlendirilmiştir. Bununla birlikte, Parasuraman ve arkadaşları 1988 yılında yapmış oldukları çalışmayla 10 hizmet kalitesi boyutunu fiziksel özellikler, heveslilik (isteklilik), güvenilirlik, güvence ve empati olmak üzere 5 boyuta indirgemişlerdir. Söz konusu 5 boyut 22 ifadeden oluşmakta olup 7'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Fiziksel özellikler boyutunda tesisler, araç-gereç, iletişim materyalleri ve çalışanların görünüşü; heveslilik (isteklilik) boyutunda müşterilere yardımcı olma ve hizmeti hızlı bir şekilde verme konusunda istekli olma; güvenilirlik boyutunda söz verilen hizmeti doğru ve güvenilir bir şekilde yerine getirebilme yeteneği; güvence boyutunda iş görenlerin bilgisi ve nezaketi ile müşterilere güven aşılama becerisi ve son olarak empati boyutunda ise işletmelerin müşterilerine ilgi ve özen göstermesine ilişkin ifadeler yer almaktadır.

SERVQUAL ölçeği müzelerde hizmet kalitesini ölçmek amacıyla da kullanılmıştır. Bununla birlikte SERVQUAL ölçeğinden yararlanarak geliştirilmiş olan, HISTOQUAL (Frochot ve Hughes, 2000) ve MUSEQUAL (Allen, 2001; Hsieh, 2010; Hsieh vd., 2015) ölçeklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Frochot ve Hughes (2000) SERVQUAL'i temel alarak tarihi alanlarda ve müzelerde hizmet kalitesini ölçmek amacıyla yeni bir ölçek geliştirmiş ve bu ölçeği HISTOQUAL olarak adlandırmışlardır. Ölçek beş boyuttan oluşmakta olup bu boyutlar "fiziksel özellikler", "heveslilik", "iletişim", "tüketilenler" ve "empati" dir (Frochot ve Hughes, 2000). Fiziksel özellikler boyutu söz konusu yerin (tarihi ve kültürel alan, müze vb.) çevresinin ve ortamının fiziksel özelliklerini ve durumunu, heveslilik boyutu ise çoğunlukla çalışan verimliliğini ve o yerin ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ifade etmektedir. İletişim boyutu sunulan bilgilerin kalitesini ve detayını yansıtırken empati boyutu çocukların ve engellilerin ihtiyaçlarının nasıl

karşılandığıyla, tüketilenler boyutu da ziyaret edilen yerin kafeterya ve hediyelik eşya satış yeriyle ilgilidir.

SERVQUAL ve HISTOQUAL'u temel alan müzelerde hizmet kalitesini ölçmede kullanılan diğer bir ölçek de Allen'in (2001) MUSEQUAL olarak adlandırdığı ölçektir. Frochot'ta (2001) olduğu gibi, Allen'da (2001) ziyaret kavramına çeşitli etkenlerin oluşturduğu bütünsel bir deneyim olarak yaklaşmıştır. Allen, MUSEQUAL ölçeğini ortaya koyarken özellikle müze ve galerilere uygulanabilir olmasına çalışmıştır (Black, 2005). Ölçek "fiziksel özellikler", "heveslilik", "iletişim", "tüketilenler" ve "farkındalık" olmak üzere beş boyut ve 24 ifadeden oluşmaktadır.

Müzelerde hizmet kalitesini ölçmeye yönelik geliştirilen bir başka ölçek ise SERVQUAL, HISTOQUAL ve Allen'in (2001) oluşturduğu MUSEQUAL ölçeklerinden yararlanarak Hsieh (2010) ve Hsieh vd., (2015) nin geliştirdikleri ölçektir. Hsieh (2010) ve Hsieh vd., (2015) de ölçeklerini MUSEQUAL olarak adlandırmışlardır. Hsieh (2010) ve Hsieh vd., (2015) ölçeği "fiziksel özellikler", "heveslilik", "iletişim", "tüketilenler" ve "empati" olmak üzere beş boyuttan oluşmakta olup 28 ifade içermektedir. Ölçekteki boyutlara ilişkin detaylı bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

Fiziksel Özellikler: Müzenin fiziksel özellikleri ve müzede yer alan sergilerin çeşitliliği ve bu sergilerin iyi korunup korunmamasıyla ilgili ifadeleri içermektedir. Çalışanların görünümü bu boyut altında yer almaktadır. Ayrıca diğer ölçeklerde olmayan müzede sergilenen eserlerin çeşitliliği de bu boyutta sorgulanmaktadır. 6 ifadeden oluşmaktadır.

Heveslilik: Çalışanların verimliliğiyle ilgili olan heveslilik boyutu 5 ifadeden oluşmaktadır. Çalışanların ziyaretçilerle ilgilenme biçimlerine, bilgi düzeylerine ve sayılarının yeterliliğine vurgu yapılmaktadır. 5 ifadeden oluşmaktadır.

İletişim: Müzede sergilenen eserlerle ilgili bilgilerin kalitesini, eserlerin sergilenme biçimini ve müzede gezme kolaylığını ifade etmektedir. Bu boyut altında HISTOQUAL ve Allen'in (2001) MUSEQUAL ölçeğinde 4 ifade varken bu ölçekte 6 ifade yer almakta olup daha detaylıdır.

Tüketilenler: Bu boyut müzenin kafeteryası ve hediyelik eşya satış yeriyle ilgilidir. 5 ifade yer almakta olup diğer iki ölçekten de ifade sayısı fazladır. Müzede bulunan kafeterya ve dükkanların hem ürün çeşitliliğini hem de ürün kalitesini ayrı ayrı sorgulamaktadır.

Empati: Çocukların ve engelli ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması, ses ve kalabalığın kabul edilebilir düzeyde olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu boyutta yer alan ifadeler HISTOQUAL ve Allen'in (2001) geliştirmiş olduğu MUSEQUAL ölçeği ile oldukça benzerdir. 6 ifadeden oluşmaktadır.

Bahsi geçen ölçekler çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Williams (1998) yaptığı çalışmada SERVQUAL ölçeğinin İngiltere'deki boş zaman endüstrisinin hizmet kalitesini ölçmeye uygun olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmanın alan araştırması sanat galerisi, tiyatro, eğlence parkı, golf sahası, dinlenme merkezi ve müze olmak üzere altı farklı rekreasyon alanında yürütülmüştür. Williams (1998) ölçeğin kar amacı gütmeyen hizmet

sektöründen ziyade kar amacı güden hizmet sektöründe uygulanmasının daha güvenilir olduğunu öne sürmüştür. Goulding'in (2000), Birmingham Müzesi ve Sanat Galerisi'ndeki ziyaretçileri gözlememesi sonucunda, hizmet deneyiminin bir dizi sosyo-kültürel (sosyal etkileşim, uyarı çeşitliliği, temanın ve hikayenin sürekliliği), bilişsel (öz değerlendirme, hayal gücü, algılanan özgünlük) ve çevresel (kalabalık, oturma yerleri, gürültü) etkilerle oluştuğu sonucuna varmıştır. Caldwell (2002) tarafından Londra'da on bir müzede görüşme tekniğiyle gerçekleştirilmiş olan çalışma ziyaretçilerin kararlarını etkileyen faktörlerin, geleneksel ziyaretçi memnuniyet anketlerinde ölçülenden çok daha fazla olduğunu göstermiş olup müzelerde sergilenen eserlerin, ziyaretçilerin müze seçimine etki eden en önemli belirleyici olduğu bulgulanmıştır. Gilmore ve Rentschler (2002) İrlanda ve Avustralya'da sekiz müzede yapmış oldukları çalışmada ise müzelerdeki hizmet sunumunda yer alan önemli faktörleri iç ve dış etkenler olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Dış etkenleri eğitim, ulaşılabilirlik ve iletişim; iç etkenleri ise müze çalışanları ve yöneticileri arasındaki iletişim ve işbirliği, personelin bilgi ve hizmet sunma becerisi, yöneticiler, personel, gönüllüler ve ziyaretçiler arasındaki geribildirim ile iletişim olarak tespit etmişlerdir. Banka ve müzelerdeki hizmet kalitesini karşılaştıran Maher ve Clark (2005) butik müzeler ve küçük banka şubelerinde yapmış oldukları çalışmada bu iki kuruluşun hizmet kalitesini incelemişlerdir. Yazarlar, müzelerde fiziksel özelliklerin, bankalarda ise güvenilirliğin öne çıktığını bulgulamışlardır. Müzelerdeki hizmet kalitesini ele alan başka bir araştırma da Nowacki'e (2005) aittir. Nowacki (2005) SERVQUAL ölçeğini Polonya Ulusal Müzesi'nin bir uzantısı olan Rogalin Sarayı'nın turistik hizmet kalitesini ölçmek amacıyla kullanmıştır. Bu çalışmada sergilerin, içeriği, estetiği, düzenlenmesi ve sergilenen yerin ambiyansının ziyaretçi tatminini en çok etkileyen faktörler olduğu tespit edilmiştir. Hui-Ying ve Chao-Chien (2008), ise Tayvan'da bulunan Ulusal Tarih Öncesi Müzesi'nde 439 kişiyle yapmış oldukları çalışmayla hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. SERVQUAL ölçeğini kullanan araştırmacılar hizmet kalitesini; eğitsel (eğitici), eğlence, heveslilik ve güven, fiziksel özellikler, ilgi, güvenilirlik ve uygunluk olmak üzere altı boyutta incelemişlerdir. Çalışmada, en üst düzeyde ziyaretçi memnuniyeti sağlayabilmek için hizmet kalitesinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Lin (2009) Tayvan'ın başkenti Taipei'de Güzel Sanatlar Müzesi'nde yapmış olduğu çalışmada hizmet kalitesini etkileyen faktörleri; temel ürün, beklenen ürün ve zenginleştirilmiş ürün olmak üzere üç başlık altında inceleyerek farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Temel ürün başlığı altında; sergilenen eserlere ait açıklayıcı bilgileri içeren etiketler, yönlendirme işaretleri, sergilenen eserler, müze broşürlerinin kalitesi, sergileme tekniği, interaktif sergileme ve iyi iletişim becerisine sahip müze rehberleri yer almaktadır. Beklenen ürünler; konforlu bir ortam, yardımsever müze personeli, uygun giriş ücreti, atölyeler ve interaktif multimedya olanaklarıdır. Zenginleştirilmiş ürünleri ise; müzeyi bulmayı kolaylaştıran yol ve sokak işaretleri, yeterli sayıda ve temiz tuvaletler, müzenin daha uzun süre açık kalması, yeterli park yeri, çekici ürünlere sahip hediyelik eşya satış yeri ve kaliteli yiyecek-içecek işletmelerinin bulunması oluşturmaktadır.

Mey ve Mohamed (2010) hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma Malezya'daki müzelerde gerçekleştirilmiş olup SERVPERF modeli kullanılmıştır. Hizmet kalitesi altı boyut ve otuz dokuz alt boyut ile ölçülmüştür. Boyutlar müzenin ulaşılabilirliği, bilgi kaynakları, sergi kalitesi, müşteri hizmetleri, imkanlar / kolaylıklar ve fiyat olarak belirlenmiştir. Maher vd., (2011) ise SERVQUAL'in çocuk müzelerindeki boyutlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Yazarlar yürütmüş oldukları araştırmanın sonunda hizmet kalitesi boyutlarından "empati" nin öne

çıkıldığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte Cheng ve Wan (2012) ise HISTOQUAL ölçeğini kullanmış ve Çin'deki Macao Müzesi'nde hizmet kalitesini incelemiş olup ziyaretçilerin hizmet kalitesi algılarının müze türlerine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Markovic vd., de (2013) çalışmalarında, müze hizmet kalitesini ölçmek amacıyla HISTOQUAL ölçeğinden yararlanmışlardır. Hırvatistan'da Krapina Neandertal Müzesi'nde yapılan araştırmada ziyaretçi algılarının; fiziksel özellikler, erişilebilirlik, sergi düzeni, empati ve iletişiminden oluşan beş hizmet kalitesi boyutuyla açıklandığını ileri sürmüşlerdir. Wu ve Li (2015) hizmet kalitesinin boyutları ile hizmet kalitesi, memnuniyet, duygu ve davranışsal niyet arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında dört temel hizmet kalitesi boyutu ve bunlara ait on iki alt boyut ortaya koymuşlardır. Bu dört temel boyut etkileşim kalitesi, fiziksel çevre kalitesi, sonuç kalitesi ve erişim kalitesidir. Hsieh vd., (2015) ise Tayvan'da bulunan Ulusal Doğa Bilimleri Müzesinde 405 kişi ile yapmış oldukları çalışmada müzelerde hizmet kalitesini MUSEQUAL ve HISTOQUAL ölçeklerinden yararlanarak incelemişlerdir.

2. Müşteri Memnuniyeti

Zeithaml ve Bitner (2000) hizmet kalitesi ile yakın ilişki içinde olan müşteri memnuniyetini bir mal ve/veya hizmetin müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılayıp karşılamaması açısından değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle müşteri memnuniyeti, mal ve/veya hizmetin performansına bağlı bir beklentinin onaylanma ve/veya onaylanmama durumuna ilişkin kişinin tutumu olarak da ifade edilebilir (Taylor ve Cronin, 1994; Duman, 2003). Söz konusu tutum, müşterinin bilişsel ve duygusal süreçleriyle ilgili olup bu süreç müşteri tarafından memnuniyet ya da memnuniyetsizlik ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda müşteri memnuniyeti, tüketicilerin mal ve hizmetlere ilişkin vermiş olduğu tepkilerdir de denebilir (Rust ve Oliver, 2000).

Müşteri memnuniyetinin oluşumu ve memnuniyeti etkileyen değişkenler ile ilgili farklı teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar; beklentilerin onaylanmaması bilişsel ya da bilişsel uyumsuzluk, eşitlik, benzeşim, benzeşim-karşıtlık, kıyaslama düzeyi ve uyumlaştırma düzeyi kuramları olarak sıralanabilir. Bu yaklaşımlardan beklentilerin onaylanmaması kuramında, onaylanmama müşterinin hizmet performansını, beklentiyle karşılaştırması anlamına gelir. Başka bir ifade ile müşteri satın alma faaliyeti öncesinde bazı iç ve dış faktörlerin etkisi ile çeşitli beklentiler geliştirir, satın alma ve/veya tüketim esnasında ve sonrasında algıladığı performans ile satın alım öncesi beklentilerini kıyaslar (Eskiler ve Altunışık, 2015). Oliver'ın Tüketici Memnuniyeti Teorisi ve Modeli'ne göre müşteriler bu kıyaslamayı yaparken memnuniyet ve memnuniyetsizlik duygularına dolaysız neden olan üç temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; ürün kullanımı veya tecrübesi sonucu ortaya çıkan sonuçlar ile beklentilerin karşılaştırılması ile oluşan uyum/uyumsuzluk algısı, his yumağı ve ürün kullanımı veya ürün tecrübesi sonucu ortaya çıkan diğer sonuçlar (kişiler arasındaki ilişkilere yönelik sonuçlar vb.) ile diğer standartların karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan uyum ve/veya uyumsuzluklardır. His yumağının oluşmasında, uyum ve/veya uyumsuzluk algısı, sonuçlara yönelik atıfta bulunma ve diğer uyumsuzluklara dolaysız sebebiyet vermektedir (Duman, 2003).

Turizm endüstrisi ağırlıklı olarak hizmet üreten bir özelliğe sahip olduğundan turistlerin deneyimlerinden sonra edindiği duygusal durum müşteri memnuniyetini belirlemektedir (Baker ve Crompton 2000). Bu nedenle, pek çok müze işletmesinin ziyaretçi

memnuniyetini sağlamaya çalışması şaşırtıcı bir durum değildir (Falk, 2009). Günümüzde müze müdürleri ve işletmecileri, ziyaretçileri başarılarının önemli bir unsuru ve bütünleşik pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak görmektedir. Bu bağlamda ziyaretçi memnuniyetini de müze deneyiminin ve hizmet kalitesinin önemli bir parçası olarak benimsemektedirler (McLean, 1994; Kawashima, 1998; Hui-Ying ve Chao-Chien, 2008; Lin, 2009; Mey ve Mohamed, 2010; Wu ve Li, 2015). Dolayısıyla, özellikle müze pazarlamasıyla ilgili kişiler, müzeyi tekrar ziyaret etme ve ziyaret edenlerin müzeyi başkalarına tavsiye etme davranışını etkileyen memnuniyet olgusuna önem vermektedirler (Harrison ve Shaw, 2004).

3. Tavsiye Etme Niyeti

Alanyazında yer alan pek çok araştırma, algılanan hizmet kalitesinin müşterilerin davranışsal niyetlerini ve tavsiye etme davranışlarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Çalışmalarda müşterilerin daha önce deneyimledikleri mal ve/veya hizmetlerden tatmin olup olmama durumlarının müşteri sadakatini, marka itibarını ve davranışsal niyetlerini etkilediği görülmektedir. (Oliver, 1980; 1981; Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996; Zeithaml ve Bitner, 2000; Huang, vd., 2017). Burton ve Scott (2003) müzeyi oluşturan unsurlara (çalışanlar, olanaklar, sergiler vb.) ilişkin memnuniyetin tekrar ziyaret etme ve müzeyi başkalarına tavsiye etme niyetlerini etkilediğini savunmaktadır. Harrison ve Shaw (2004) Avustralya’da küçük bir metropolitan müzesinde 184 ziyaretçi ile yüz yüze görüşme yöntemi ile topladıkları veri sonucunda müze deneyiminden yüksek düzeyde tatmin olmuş ziyaretçilerin hem müzeyi yeniden ziyaret etme niyetlerinin hem de başkalarına tavsiye etme niyetlerinin yüksek olduğunu bulgulamıştır (Harrison ve Shaw, 2004). Hsieh (2010) çalışmasında, müze deneyiminden genel olarak memnun olan ziyaretçilerin müze sadakatlerinin daha yüksek düzeyde olduğunu ve müzeyi ziyaret eden katılımcıların müze deneyimi algılarının müzeyi tekrar ziyaret etme ile başkalarına tavsiye etme niyetleri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Huo ve Miller (2007) Samoa Adası’nda bulunan Robert Louis Stevenson Müzesi’ni ziyaret eden 112 katılımcıdan elde ettikleri veri sonucunda müze deneyiminden yüksek memnuniyet duyduğunu ifade edenlerin, müzeyi başkalarına tavsiye etme niyetlerinin de yüksek olduğunu bulgulamışlardır.

Sonuç olarak yukarıdaki bilgiler ışığında yüksek hizmet kalitesi algılanan ziyaretçi memnuniyet seviyesini ve tavsiye etme niyetini etkilediği söylenebilir. Müşteri eğer mal ve/veya hizmetin kalitesinden memnunsu fiyat artışlarına karşı daha hoşgörülü olmaktadır ve söz konusu mal ve/veya hizmeti tavsiye ederek ününün artmasına hatırı sayılır şekilde katkı sağlayabilmektedir (Baker ve Crompton, 2000). Reid ve Reid’e (1993) göre hizmet kalitesinden memnun müşteriler arkadaşlarına, yakın çevrelerine ve akrabalarına bilgi sağlayan bir kaynak olmalarından dolayı son derece önem arz etmektedir.

İncelenen alan yazın doğrultusunda Anadolu Medeniyetleri Müzesi ziyaretçilerinin hizmet kalitesi algılarına ilişkin olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H2: Algılanan hizmet kalitesinin tavsiye etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

4. Yöntem

Betimsel bir nitelik taşıyan bu çalışmanın evreni, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni 5 Aralık 2017 ile 20 Ocak 2018 tarihleri arasında ziyaret eden bireylerden oluşmaktadır. Çalışmada zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı örneklem alınma yoluna gidilmiş olup kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 449 kişi örneklem grubunu oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak 4 bölümden oluşan anket kullanılmıştır. Birinci bölümde müzelerde algılanan hizmet kalitesini ölçmeye yönelik 5 faktör (boyut) ve 25 maddeden oluşan algılanan hizmet kalitesi ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin oluşturulmasında, Hsieh'in (2010) ve Hsieh vd., (2015) ölçeklerinden yararlanılmıştır. Hsieh'in (2010) ve Hsieh vd., (2015) ölçeğinde 28 ifade yer almakta olup, bu çalışmada 3 ifade Anadolu Medeniyetleri Müzesinde rehber ve uzman bulunmadığı için çıkarılmıştır.

İkinci bölümde ise ziyaretçilerin genel memnuniyet algısını belirlemeye yönelik 1 madde yer alırken üçüncü bölüm de tavsiye etme niyetlerini belirlemeye yönelik 2 madde yer almaktadır. Genel memnuniyet algısının belirlenmesine yönelik ifade Spreng ve Mackoy'un (1996) araştırmasından adapte edilmiştir.

Tavsiye etme niyetini ölçmeye yönelik 2 madde ise Hosany vd., (2015) çalışmasından alınmıştır. Anketin dördüncü bölümünde ise ziyaretçilerin sosyo-demografik özelliklerine ait 6 soruya (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, meslek, aylık gelir) yer verilmiştir. Ölçeklerdeki her bir madde 5'li Likert tipi derecelendirmeye tabi tutulmuştur. Hizmet kalitesi ve tavsiye etme ölçeği 1-kesinlikle katılmıyorum/5-kesinlikle katılıyorum aralığında puanlandırılırken, genel memnuniyet ölçeği 1-kesinlikle memnun değilim/5-kesinlikle memnunum olarak derecelendirilmiştir.

Verilerin SPSS 18.0 for Windows paket programı kullanılarak analiz edildiği çalışmada, ziyaretçilerin sosyo-demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımları ile sunulmuş olup, her bir madde ve faktöre ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Bununla birlikte, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne ilişkin algılanan hizmet kalitesi ölçeğinin yapı geçerliğine yönelik faktör analizi uygulanmış, güvenirlik analizine yönelik iç tutarlılığı için ise Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Ayrıca, değişkenler (ölçekler) arasındaki ilişkiler için Spearman korelasyon katsayısı hesaplanırken, algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisi ise çoklu doğrusal regresyon analizi ile belirlenmiştir.

5. Bulgular

Araştırmanın örneklem grubunda yer alan toplam 449 bireyin sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, katılımcıların %57'si kadın, %70,6'sı evli, %48,1'i 40 yaşın altında ve %71,3'de en az üniversite mezunudur. Katılımcıların %37,6'sı memur, %35'i serbest meslek sahibi olup, %55,2'sinin aylık hane gelirinin de 4500 TL'nin üzerinde olduğu gözlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı

Değişken	Gruplar	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	256	57,0
	Erkek	193	43,0
Medeni durum	Evli	317	70,6
	Bekar	132	29,4
Yaş	29 ve altı	75	16,7
	30-39	141	31,4
	40-49	152	33,9
	50 ve üzeri	81	18,0
Eğitim durumu	Ortaokul ve altı	6	1,3
	Lise	123	27,4
	Üniversite	238	53,0
	Lisansüstü	82	18,3
Meslek	İşçi	22	4,9
	Memur	169	37,6
	Serbest meslek	157	35,0
	Öğrenci	40	8,9
	Ev hanımı	35	7,8
	Emekli	26	5,8
Aylık gelir	2500 TL ve altı	9	2,0
	2501-4500	192	42,8
	4501-6500	57	12,7
	6501-8500	119	26,5
	8501 ve üzeri	72	16,0
Toplam		449	100,0

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne ilişkin algılanan hizmet kalitesi ölçeğinin yapı geçerliğine yönelik faktör analizi sonuçları, madde ve faktör ortalama standart sapma değerleri ile iç tutarlığına ait Cronbach's Alpha katsayıları Tablo 2'de sunulmuştur. Buna göre, KMO (0,831) ve Bartlett's test sonuçları ($\chi^2=2237,517$; $p<0,001$) örneklem yeterli çerçevesinde faktör analizinin uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2'deki bulgulara göre, toplam 25 maddeden oluşan ölçek, özdeğeri (eigenvalue) 1'den büyük ve toplam varyansın %69,454'ünü açıklayan 5 faktör altında toplanmaktadır. Birinci faktör olan “fiziksel özellikler” toplam varyansın %24,456'sını açıklarken, bunu sırasıyla %17,527'lik oran ile “tüketilenler”, %9,992'lik oran ile “empati”, %9,786'lık oran ile “iletişim” ve %7,692'lik oran ile “heveslilik” faktörleri izlemektedir. Ölçeğin geneli için Cronbach's Alpha katsayısı 0,831 olarak hesaplanmış olup, her bir faktör için de 0,70 değerinin üzerindedir. Diğer taraftan, madde ve faktörlere ilişkin aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde, katılımcıların genel algılanan hizmet kalitesi skorlarının 5'li Likert ölçeğinde orta değer olan 3'ün üzerinde olumlu $\bar{x} \pm SS=3,71 \pm 0,23$ olduğu görülmektedir. Bu ortalamalar aktörler bazında büyükten küçüğe; 3,88 \pm 0,39 (heveslilik), 3,79 \pm 0,28 (fiziksel özellikler), 3,71 \pm 0,39 (iletişim), 3,61 \pm 0,35 (empati) ve 3,58 \pm 0,40 (tüketilenler) şeklinde sıralanmıştır. Madde ortalamaları incelendiğinde, genel olarak 3 olan orta değer üzerinde olumlu bir algı olduğu, ancak diğer konulara göre en eleştirel veya olumsuz yaklaşımın “Yeterli park yeri vardır” ($\bar{x} \pm SS=1,97 \pm 0,94$) ve “Engelli ziyaretçilerin müzeyi rahatlıkla gezebilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmıştır” ($\bar{x} \pm SS=2,43 \pm 0,98$) maddelerinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Algılanan hizmet kalitesi ölçeğine yönelik faktör analizi sonuçları, ortalama \pm s.sapma değerleri ve Cronbach's Alpha katsayıları

Faktörler/Maddeler	Faktör Yüğü	Özdeğer (%Varyans)	$\bar{X} \pm SS$	Cronbach's Alpha
Faktör 1: Fiziksel Özellikler			3,79\pm0,28	
Yeterli park yeri vardır.	0,723		1,97 \pm 0,94	
Yeterli sayıda tuvalet vardır.	0,687		3,81 \pm 0,60	
Müze görevlileri iyi giyimlidir.	0,667	3,947	3,98 \pm 0,40	0,754
Sergiler iyi korunmaktadır.	0,557	(%24,456)	3,96 \pm 0,49	
Müze temizdir.	0,548		4,48 \pm 0,55	
Müzedede oturma yerleri yeterlidir.	0,538		4,08 \pm 0,58	
Müzedede sergilenen eserler çok çeşitlidir.	0,458		4,27 \pm 0,53	
Faktör 2: Tüketilenler			3,58\pm0,40	
Kafeterya personeli iyi hizmet vermektedir.	0,733		3,78 \pm 0,48	
Kafeterya kaliteli -yiyecek-içecek sunmaktadır	0,680		3,66 \pm 0,53	0,846
Hediyelik eşya satış yerinde çeşidi çoktur.	0,615	2,829	3,41 \pm 0,70	
Kafeteryada yiyecek içecek çeşidi boldur.	0,547	(%17,527)	3,37 \pm 0,70	
Hediyelik eşya satış yeri kaliteli ürünler satmaktadır.	0,480		3,70 \pm 0,59	
Faktör 3: Empati			3,61\pm0,35	
Müze atmosferi sergilenen eserlere uymaktadır.	0,712		4,19 \pm 0,47	
Müzedeki ziyaretçi yoğunluğu rahatsız etmemektedir.	0,693		4,04 \pm 0,44	0,783
Gürültü kabul edilebilir düzeydedir.	0,616	1,613	4,01 \pm 0,50	
Engelli ziyaretçilerin müzeyi rahatlıkla gezebilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.	0,512	(%9,992)	2,43 \pm 0,98	
Çocuklar için imkânlar yeterlidir.	0,471		3,39 \pm 0,84	
Faktör 4: İletişim			3,71\pm0,39	
Yönlendirme işaretleri müzedede gezmeyi kolaylaştırmaktadır.	0,591		3,55 \pm 0,87	
Genel olarak, sergileme iyi yapılmıştır (İşaretlerin boyutu, tasarım, ışığın parlaklığı).	0,568		4,09 \pm 0,48	0,732
Yol ve sokak işaretleri müzeyi bulmayı kolaylaştırmaktadır.	0,554	1,579	3,67 \pm 0,74	
Broşürler ve web sitesi yeterli bilgi sunmaktadır.	0,454	(%9,786)	3,23 \pm 0,83	
Müze eserleri hakkındaki açıklayıcı yazılar anlaşılırdır (metinler ve grafikler).	0,411		4,01 \pm 0,64	
Faktör 5: Heveslilik			3,88\pm0,39	
Müze personeli ziyaretçilerin isteklerine anında cevap vermektedir.	0,547		3,88 \pm 0,48	0,716
Müze personeli ziyaretçilere yardımcı olma konusunda isteklidir.	0,464	1,242	3,89 \pm 0,51	
Müze personeli cana yakındır.	0,423	(%7,692)	3,86 \pm 0,50	
GENEL		(%69,454)	3,71\pm0,23	0,831

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO)=0,851 Bartlett's Test of Sphericity: Chi-Square=2237,517; df=300; p<0,001

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni ziyaret edenlerin genel memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyetlerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları ile ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre katılımcıların genel memnuniyet düzeylerinin ($\bar{X} \pm SS=4,21 \pm 0,43$) ve tavsiye etme niyetlerinin ($\bar{X} \pm SS=4,31 \pm 0,46$; $4,39 \pm 0,49$) oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yaklaşık tamamı (%98,8) “çok” ve “tam” seçenekleriyle genel bir memnuniyet algısı içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Aynı şekilde, katılımcıların hemen hemen tamamı Anadolu Medeniyetleri Müzesi hakkında olumlu şeyler söyleyeceğini ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni arkadaşlarına ve yakın çevresine tavsiye edeceğini belirtmiştir.

Tablo 3. Genel memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyetlerine ilişkin betimsel istatistikler

Maddeler		Memnuniyet/Katılım Düzeyi					\bar{X}	SS
		Hiç (1)	Az (2)	Orta (3)	Çok (4)	Tam (5)		
Genel Memnuniyet Algısı								
Müzenin tüm imkan ve hizmetleriyle ilgili genel olarak memnuniyet düzeyim...	f	0	0	5	345	99		
	%	0,0	0,0	1,1	76,8	22,0	4,21	0,43
Tavsiye Etme Niyeti								
Anadolu Medeniyetleri Müzesi hakkında olumlu şeyler söylerim.	f	0	0	1	308	139		
	%	0,0	0,0	0,2	68,8	31,0	4,31	0,46
Anadolu Medeniyetleri Müzesini arkadaşlarınıza ve yakın çevreye tavsiye ederim.	f	0	0	2	270	176		
	%	0,0	0,0	0,4	60,3	39,3	4,39	0,49

Algılanan hizmet kalitesi, memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkilere yönelik Spearman korelasyon katsayıları Tablo 4'te sunulmuş olup, değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($p < 0,01$).

Korelasyon katsayıları incelendiğinde, algılanan hizmet kalitesi ile memnuniyet algısı arasında kuvvetli ($r=0,650$; $0,60 < r < 0,80$), algılanan hizmet kalitesi ile tavsiye etme niyeti arasında orta kuvvette ($r=0,529$; $0,40 < r < 0,60$) ve memnuniyet algısı ile tavsiye etme niyeti arasında ise kuvvetli ($r=0,714$) ilişkiler gözlenmiştir.

Tablo 4. Algılanan hizmet kalitesi, memnuniyet algısı ve tavsiye etme niyeti arasındaki korelasyon katsayıları

DEĞİŞKENLER	Algılanan Hizmet Kalitesi	Memnuniyet Algısı	Tavsiye Etme Niyeti
Algılanan Hizmet Kalitesi	-	0,650	0,529
Memnuniyet Algısı	0,650	-	0,714
Tavsiye Etme Niyeti	0,529	0,714	-

Algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı (MA) ve tavsiye etme niyeti (TEN) üzerindeki etkisine ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5. Algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı (MA) üzerindeki etkisine ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Katsayı	β_j	SH	t	p	Anlamlılık
Sabit	1,264	0,223	5,658	0,000*	
Fiziksel Özellikler (FÖ)	0,343	0,073	4,784	0,000*	
Heveslilik (H)	0,185	0,051	3,632	0,000*	F=81,944;
İletişim (İ)	0,121	0,050	2,422	0,016*	p=0,000*
Tüketilenler (T)	0,255	0,051	4,035	0,000*	
Empati (E)	0,323	0,068	4,778	0,000*	

* $p < 0,05$; $R^2 = 0,480$

Her iki tablodaki regresyon modelleri anlamlı bulunmuş ($p < 0,05$) olup, determinasyon (belirlilik) katsayıları R^2 incelendiğinde algılanan hizmet kalitesi faktörleri, memnuniyet algısındaki değişimlerin %48'ini, tavsiye etme niyetindeki değişimlerin ise %32,3'ünü açıklamaktadır. Tablo 5'e göre memnuniyet algısı üzerinde en etkili hizmet kalitesi faktörleri “fiziksel özellikler”, “empati” ve “tüketilenler” olurken, “heveslilik” ve “iletişim” faktörleri diğer faktörlerden daha az etkili bulunmuştur. Bu çerçevede, çoklu doğrusal regresyon modeli;

$$MA = 1,264 + 0,343.SÖ + 0,185.H + 0,121.İ + 0,255.T + 0,323.E$$

şeklinde oluşmuştur. Modele göre, “fiziksel özellikler” boyutundaki 1 birimlik artış memnuniyet algısında 0,343'lük bir artış yaratmaktadır. “Empati” boyutundaki 1 birimlik artış ise memnuniyet algısında 0,323'lük bir artışa neden olacaktır.

Tablo 6'ya göre tavsiye etme niyeti üzerinde en etkili hizmet kalitesi faktörleri “fiziksel özellikler” ve “tüketilenler” olmuştur. Regresyon modeli;

$$TEN = 1,866 + 0,458.SÖ + 0,189.H + 0,138.İ + 0,308.T + 0,124.E$$

şeklinde kurulmuştur. Bu model, “fiziksel özellikler” boyutundaki 1 birimlik artışın tavsiye etme nedeninde 0,458'lik; “tüketilenler” boyutundaki 1 birimlik artışın ise tavsiye etme niyetinde 0,308'lik bir artışa neden olacağını ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Algılanan hizmet kalitesinin tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisine ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Katsayı	β_j	SH	t	p	Anlamlılık
Sabit	1,866	0,272	6,874	0,000*	
Fiziksel Özellikler (FÖ)	0,458	0,088	5,181	0,000*	
Heveslilik (H)	0,189	0,062	3,054	0,002*	F=42,267;
İletişim (İ)	0,138	0,061	2,273	0,023*	p=0,000*
Tüketilenler (T)	0,308	0,062	4,996	0,000*	
Empati (E)	0,124	0,082	2,222	0,033*	

* $p < 0,05$; $R^2 = 0,323$

Yukarıdaki bulgular çerçevesinde, araştırmanın; “algılanan hizmet kalitesinin memnuniyet algısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır” ve “algılanan hizmet

kalitesinin tavsiye etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır” şeklindeki temel hipotezlerinin gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Günümüzde işletmeler, hızla değişen bir çevrede faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla işletmelerin yoğun rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi ve büyümesi büyük ölçüde, hedef pazarın beklediği kalitede ürün ve/veya hizmet sunmasına bağlıdır. Müzeler de ticari işletmeler gibi ziyaretçi çekmek için birbiriyle yarışan kurumlardır. Bu nedenle, müzelerin ziyaretçilerine sunduğu hizmet kalitesinin önemli bir pazarlama ve rekabet aracı haline geldiği söylenebilir. Müzelerde hizmet kalitesinin ölçülmesi bir hizmet boyutunun hangi yönlerinin sorun oluşturabileceğini ortaya koymakta ve böylece problemin giderilmesi için öneriler geliştirilmesine imkan tanımaktadır. Ayrıca hizmeti iyileştirmek amacıyla uygulanan bu önerilerin başarılı olma durumları da uygulamanın öncesinin ve sonrasının ölçülüp karşılaştırılmasıyla izlenebilmektedir (Frochot, 2001; Frochot ve Hughes, 2000). Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1997 yılında İsviçre'nin Lozan kentinde 68 Müze arasında birinci seçilerek “Avrupa'da Yılın Müzesi” unvanını kazanmıştır (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 2018). Buradan yola çıkarak araştırmada, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni ziyaret eden kişilerin algıladığı hizmet kalitesi ve hizmet kalitesi algısının memnuniyet algısı ile tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, “fiziksel özellikler”, “heveslilik”, “iletişim”, “tüketilenler” ve “empati” olmak üzere 5 boyutta incelenen algılanan hizmet kalitesi ölçeği, daha önce Allen, (2001), Frochot, (2001), Hsieh (2010), Cheng ve Wan (2012) ve Hsieh vd., (2015) tarafından yapılan çalışmalarda müzelerdeki hizmet kalitesini ölçmek amacıyla kullanılan ölçeklere boyutlar bakımından benzerlik göstermektedir. Bu doğrultuda, ilgili kurumlar, kuruluşlar ve özellikle müze yöneticileri, beş boyuttan oluşan bu ölçeği kullanarak müzelerde iyileştirilmesi gereken hizmet kalitesi alanlarını belirleyebilir ve gerekli önemleri alabilirler. Ayrıca, daha sonra bu hizmet alanlarında herhangi bir gelişme olup olmadığını, aldıkları önlemlerin yeterliliğini yine bu ölçeği kullanarak izleyebilirler.

Araştırmayla elde edilen bulgular, ziyaretçilerin Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin hizmet kalitesine ilişkin genel olarak olumlu bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Hizmet kalitesi açısından ziyaretçiler tarafından en olumlu bulunan boyutun müze personelinin tutumuyla ve hizmet sunuş şekliyle ilgili olan “heveslilik” boyutu olduğu saptanmıştır. Ziyaretçilerin olumlu olarak algıladığı diğer boyutlar sırasıyla “fiziksel özellikler”, “iletişim”, “empati” ve son olarak “tüketilenler” olarak tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde araştırma sonucunun, ziyaretçiler tarafından algılanan en olumlu boyut bağlamında diğer çalışmalarla farklılıklar içerdiği görülmektedir. Cheng ve Wan (2012) ve Hsieh vd.'nin (2015) çalışmalarında “fiziksel özellikler”in ziyaretçiler tarafından algılanan en olumlu boyut olduğu bildirilmiştir. Bu araştırmada ise fiziksel özellikler boyutu en olumlu ikinci boyut olarak tespit edilmiştir. Bunun nedeni bu boyut altında yer alan “yeterli park yeri vardır” ifadesine verilen olumsuz cevaplar olduğu düşünülmektedir. Ziyaretçilerin büyük bir kısmı Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yeterli park yerinin olmadığını düşünmekte olup en olumsuz yaklaşım bu ifadeyle ilgilidir. Toplu taşıma araçlarıyla müzeye direkt ulaşımın olmaması ve müze etrafında park yerinin yetersiz olmasından dolayı özel araçlarıyla gelen ziyaretçilerin park yeri sıkıntısı yaşamalarının hizmet kalitesi açısından fiziksel özellikler boyutuna olan olumlu algıyı ikinci plana düşürdüğü söylenebilir. Bu

noktada, müze yönetiminin hizmet kalitesini arttırmak için ziyaretçilerin araçlarını rahatlıkla park edebilecekleri bir park yeri yapmaları önerilebilir.

Öte yandan, çalışmanın diğer bir sonucuna göre algılanan hizmet kalitesini en çok etkileyen boyut ise “fiziksel özellikler” boyutu olarak bulgulanmıştır. Bunu sırasıyla; “tüketilenler”, “empati”, “iletişim” ve son olarak “heveslilik” boyutu izlemektedir. Söz konusu bulgu Frochot’un (2001), çalışmasıyla örtüşmekte olup HISTOQUAL ölçeğinde de “fiziksel özellikler” in hizmet kalitesini en çok etkileyen boyut olduğu belirlenmiştir. Ancak farklı olarak Frochot’un (2001) çalışmasında hizmet kalitesini en az etkileyen boyut “empati” olarak saptanmıştır. Araştırma sonuçları, “fiziksel özellikler” boyutunda Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenen eserlerin çok çeşitli olmasının ve müzenin temiz olmasının hizmet kalitesinin olumlu algılanmasında önemli unsurlar olduğunu göstermektedir. Söz konusu bulgular, Nowacki’nin (2005) , Yücelt’in (2000), Frochot’un (2001) ve Maher ve Clark’ın (2005), Hui-Ying ve Chao-Chien’in (2008), Lin’in (2009), Wu ve Li’nin (2015), Hsieh ve arkadaşlarının (2015) çalışmasıyla örtüşmektedir.

Araştırma sonuçları, müze ziyaretçilerinin “tüketilenler” boyutunda hediyelik eşya satış yeri ve kafeteryada satılan yiyecek içecek çeşidinin çok olduğuna ilişkin ifadelerle diğer ifadelerle göre daha olumsuz yaklaşım gösterdiklerini işaret etmektedir. Öte yandan, kafeterya çalışanlarının iyi hizmet verdiği ve hediyelik eşyaların kaliteli olduğuna ilişkin ifadelerle ise daha olumlu yaklaşım gösterildiği saptanmıştır. Söz konusu bulgular ışığında, hediyelik eşya satış yeri ile kafeteryanın büyütülmesinin ve özellikle de burada sunulan ürün çeşidinin artırılmasının müzeyle ilgili hizmet kalitesi algısını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan ziyaretçilerin “empati” boyutunda yer alan müze atmosferinin sergilenen eserlere uyduğuna ilişkin ifadeye olumlu görüş bildirdiği görülmektedir. Öte yandan, engelli ziyaretçilerin müzeyi rahatlıkla gezebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapıldığı ifadesine ve çocuklar için imkânlar yeterlidir ifadesine olumsuz yaklaşıldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, araştırmaya katılanların müzede engelli ziyaretçilerin rahatça gezmelerini sağlayacak düzenlemelerin yeterince yapılmadığını, çocukların ilgisinin yeterince çekilmediğini düşündüğünü, göstermektedir. Müzelerle ilgili diğer çalışmalarda da (Frochot ve Hughes, 2000; Frocht, 2001; Mylonakis ve Kendristakis, 2006) belirtildiği üzere engelli ziyaretçilerin müzede rahatça dolaşabilmelerini sağlayacak düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda müze yönetiminin engelli ziyaretçilerin ihtiyaç ve beklentilerine uygun düzenlemeler ile iyileştirmeler yapmasının, ve çocukların daha çok ilgisini çekebilmek için simülasyon görüntülerinin artırılmasının Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin hizmet kalitesini arttıracığı öngörülmektedir. Farklı yaş gruplarından öğrenciler için ücretli ve/veya ücretsiz eğitim programlarıyla kültür-sanat etkinlikleri düzenlenebilir. Çocukların ve gençlerin tarih ve arkeolojiye olan ilgi ve bilgilerini arttırmaya yönelik uygulamalı eğitimler ile eğlenceli etkinlikler yapılabilir. Müze atmosferini daha çekici kılmak amacıyla müze ortamına uygun hafif bir müziğin çalınması sağlanabilir.

Bir diğer boyut olan “iletişim” boyutunda tasarım, sergileme ve işaretlerin boyutu, ışığın parlaklığı gibi ifadelerle ilişkin olumlu yaklaşımın yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan broşürler ve web sitesinin yeterli bilgi sunduğuna ilişkin ifadeye olan katılım ise en az olmuştur. Söz konusu bulgudan hareketle Anadolu Medeniyetleri Müzesi yönetiminin sergilenen eserlerle ilgili broşür ve kitapçıklar hazırlamaları ve bunları müze girişinde ziyaretçilere sunmalarının ve rehberli turların düzenlenmesinin algılanan hizmet kalitesine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda haftanın belirli günleri (özellikle

ziyaretçilerin yoğun olduğu hafta sonları) sözkonusu turlar müzede görevli rehberlerle yapılabileceği gibi müze yönetiminin üniversitelerle yapacağı işbirliği doğrultusunda turist rehberliği, arkeoloji, sanat tarihi, tarih vb. bölümlerde eğitim almış öğrencilerin eşliğinde gerçekleştirilebilir. Son olarak, “heveslilik” boyutunda müze personelinin anında ve iyi hizmet verdiği ayrıca cana yakın olduğuna ilişkin ifadelere katılımın birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Çalışmada, mevcut alan yazından hareketle, iki adet hipotez geliştirilmiş ve test edilmiştir. İlk hipotez testi sonucunda, ziyaretçilerin algıladığı hizmet kalitesinin memnuniyet algısını anlamlı ve pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Bu durum, mevcut alan yazından Hui-Ying ve Chao-Chien (2008), Lin (2009), Mey ve Mohamed (2010), Wu ve Li'nin (2015) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Memnuniyet algısını en çok etkileyen hizmet kalitesi boyutunun yeterli park yerinin olması, tuvaletlerin durumu, müze görevlilerinin giyimi, sergilerin korunması, müzenin temiz olması, müzede oturma yerlerinin yeterli olması ve müzede sergilenen eserlerin çeşitliliği gibi ifadeleri içeren “fiziksel özellikler” olduğu ve bunu takiben “heveslilik”, “iletişim”, “tüketilenler” ve son olarak da “empati” boyutunun geldiği görülmüştür. Söz konusu bulgunun, bir müzenin fiziksel özelliklerinin ziyaretçilerin memnuniyetini etkilediğine ilişkin atıfta bulunan çalışmaların sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir (Goulding, 2000; Lehn, 2005; Nowacki, 2005; Chen ve Wan, 2012).

Araştırmada test edilen ikinci hipotezin sonucu, algılanan hizmet kalitesinin tavsiye etme niyetini etkilediğini, tavsiye etme niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, ilgili alan yazındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Hui-Ying ve Chao-Chien, 2008; Mey ve Mohamed, 2010; Wu ve Li, 2015). “Fiziksel özellikler”in tavsiye etme niyetini en çok etkileyen faktör olduğu bulgulanmıştır. Tavsiye etme niyetini etkileyen diğer boyutlar sırasıyla “heveslilik”, “iletişim”, “tüketilenler” ve son olarak da “empati” olarak tespit edilmiştir. Özet olarak algılanan hizmet kalitesinin ölçülmesi, müze yöneticilerinin dikkat etmesi gereken hizmet alanlarını belirleyip bu alanlara öncelik vermelerine böylece hizmet kalitesinde ve ziyaretçi memnuniyetinde iyileştirmeler sağlamasına dolayısıyla tavsiye etme niyetini olumlu etkilemelerine olanak tanıyabilir.

Yapılan alan araştırmasının bir dizi kısıtı bulunmaktadır. Kısıtlardan ilki yerli ziyaretçilerle ve kolayda örnekleme yöntemi ile sınırlı olmasıdır. Bunun temel nedeni verilerin sınırlı sürede toplanmış olmasıdır. Dolayısıyla, ileriki yıllarda yapılacak araştırmalarda verilerin daha geniş zaman aralığında toplanması, örneklem büyüklüğünün artırılması ve farklı örnekleme yöntemlerinin kullanılması yararlı olacaktır. Bu çalışmanın müze yönetimi ve pazarlaması alanlarına katkıda bulunacağı ve yol gösterici bir nitelik taşıyacağı düşünülmektedir. Ancak gerek müzelerin çeşitliliği ve bu çalışmada veri toplanılan örneklemin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın sonuçlarının tüm müzeler için genellenebilir olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Öte yandan, hizmet kalitesi, ziyaretçi memnuniyeti ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkilerin ülkemizdeki farklı müze ortamlarında da araştırılmasının ve karşılaştırılmasının ilgili alan yazının gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Allen, E. (2001). Can the neglect of defining and evaluating service quality in museums be effectively addressed by SERVQUAL? (Unpublished MA Thesis). The Nottingham Trent University.
- Andreasen A. R. ve Kotler, P. (2002). Strategic Marketing for Non Profit Organizations (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Anadolu Medeniyetleri Müzesi (2018). Anadolu Medeniyetleri Müzesi. <http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/> (Erişim Tarihi 10.02.2018).
- Baker D. A. ve Crompton J.L. (2000). Quality, Satisfaction and Behavioral Intentions. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 785-804.
- Black, G. (2005). *The engaging museum, developing museums for visitor involvement*. Londo-Rutledge.
- Burton C. ve Scott C. (2003). Challenges for the 21st Century. *International Journal of Arts Management*, 5(2), 56-68.
- Caldwell, N. (2002). (Rethinking) the measurement of service quality in museums and galleries. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 7(2), 161-171.
- Caro, L.M. ve Garcia, J.A.M. (2008). Developing a multidimensional and hierarchical service quality model for the travel agency industry. *Tourism Management*, 29(1), 706-720.
- Cheng IM. ve Wan, YKP. (2012). Service Quality of Macao Museums. *Journal of Quality Assurance in Hospitality ve Tourism*, 13(1), 37-60.
- Dabholkar, P.A. (1996). Consumer evaluations of new technology-based self-service operations: an investigation of alternative models. *International Journal of Research in Marketing*, 13(1), 29-51.
- Dabholkar, P.A., Shepherd, C.D. ve Thorpe, D.I. (2000). A comprehensive framework for service quality: an investigation of critical conceptual and measurement issues through a longitudinal study, *Journal of Retailing*, 76(2), 131-9.
- Dotchin, J.A. ve Oakland, J.S (1994). Total Quality Management in Services. *International Journal of Quality ve Reliability Management*, 11(3), 9-26.
- Duman, T. (2003), Richard L. Oliver'in Tüketici Memnuniyeti ve Tüketici Değer Algısı Kavramları Hakkındaki Görüşleri: Teorik Bir Karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 45-56.
- Efil, İ. (1999). *Toplam kalite yönetimi ve ISO 9000 Kalite Güvence Sistemi* (4. baskı.). İstanbul: Alfa.
- Eskiler, E. ve Altunışık, R. (2015). Algılanan Değer ve Müşteri Memnuniyetinin Satın Alma Eğilimleri Üzerine Etkisi. III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi, 5-7 Kasım, Eskişehir, ss. 483-493.
- Falk, J.H. (2009). *Identity and The Museum Visitor Experience*. Newyork: Routlegde.
- Feigenbaum, A. V. (1991). *Total Quality Control*, (3. ed.). New York: McGraw-Hill.
- Frost, F. A. ve Kumar, M. (2000). INTSERVQUAL—an internal adaptation of the GAPmodel in a large service organisation. *Journal of Services Marketing*, 14 (5), 358-377.
- Frochot, I. (2001). Measurement of Service Qualit, in : *Quality Issues in Heritage Visitor Attractions* (Eds: S. Drummond., ve I. Yeoman.), Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.
- Frochot, I. ve Hughes, H. (2000). HISTOQUAL: The development of a historic houses assessment scale. *Tourism Management*, 21(2), 157–167.
- Gilmore, A. ve Rentschler, R. (2002). Changes in museum management A custodial or marketing emphasis?, *Journal of Management Development*, 21(10), 745-760.

- Grönroos, C. (1984). A Service Quality Model and Its Marketing Implications. *European Journal of Marketing*, 18(4), 36-44.
- Goulding, C. (2000). The museum environment and the visitor experience. *European Journal of Marketing*, 34(3/4), 261–278.
- Harrison P. ve Shaw R. (2004). Consumer Satisfaction and Post-purchase Intentions: An Exploratory Study of Museum Visitors. *International Journal of Arts Management*, 6(2), 23-32.
- Hui-Ying, S. ve Chao-Chien, C. (2008). A Study of Service Quality and Satisfaction for Museums – Taking the National Museum of Prehistory as an Example. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 14(1), 159-170.
- Hsieh, C. M. (2010). Roles of motivations, past experience, perceptions of service quality, value and satisfaction in museum visitors' loyalty. Dissertation, Michigan State University.
- Hsieh, C.M, Park, S. H. ve Hitchcock, M. J. (2015). Examining the relationships among motivation, service quality and loyalty: The case of the National Museum of Natural Science (NMNS). *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20 (1), 1505–1526.
- Hosany, S., Prayag, G., Deesilatham, S., Caušević, S. ve Odeh, K. (2015). Measuring tourists' emotional experiences: Further validation of the destination emotion scale. *Journal of Travel Research*, 54(4), 482-495.
- Huang, P.L., Lee, B.C.Y. ve Chen C.C. (2017). The Influence of Service Quality on Customer Satisfaction and Loyalty in B2B Technology Service Industry. *Total Quality Management ve Business Excellence*, 14(1), 1-17.
- Huo Y., ve Miller D. (2007). Satisfaction Measurement of Small Tourism Sector (Museum): Samoa. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 12(2), 103-117.
- Juran, J. M. (1988). *Juran's Quality Control Handbook*, 4th Edition, Ed. By Juran and Frank M. Gryna, Mc Graw Hill. Co., New York.
- ICOM (2007). Museum Definition. <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/adresinden> 10.02.2018 tarihinde erişilmiştir.
- ISO 9000. (2000). International Standard Organisation. Quality management systems — Fundamentals and vocabulary. <https://www.iso.org/standard/29280.html> (Erişim 30.11.2017).
- Kawashima, N. (1998). Knowing the Public: A Review of Museum Marketing Literature and Research. *Museum Management and Curatorship*, 19(1), 21-39.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2018). Anadolu Medeniyetleri Müzesi. <https://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/anadolu-medeniyetleri-muzesi> (Erişim Tarihi 10.02.2018)
- Lin, Y.N. (2009). Importance-performance analysis of the Taipei Fine Arts Museum's services. *Museum Management and Curatorship*, 24(2), 105-121.
- Maher, J.K.ve Clark, J. (2005). Servqual Dimensions: A Comparison Between Retail Banking and a Museum. *Proceedings of the Annual Meeting of the Association of Collegiate Marketing Educators*, 161-162.
- Maher, J. K., Clark, J. C. ve Motley, D. G. (2011). Measuring museum service quality in relationship to visitors membership: The case of a children's museum. *International Journal of Arts Management*, 13(2), 29–42.
- Markovic, S., Raspor, S., ve Komsic, J. (2013). Museum Service Quality Measurement Using The Histoqual Model. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 201-216.

- Mey, L.P. ve Mohamed, B. (2010). Service Quality, Visitor Satisfaction and Behavioural Intentions: Pilot Study at a Museum In Malaysia. *Journal Of Global Business and Economics*, 1(1), 226-240.
- McLean, F. (1994). Services Marketing: The Case of Museums. *Services Industries Journal*, 14 (2), 190-203.
- Mylonakis, J. ve Kendristakis, E. (2006). Evaluation of museums service quality: A research study of museums and galleries visitors' satisfaction. *Tourism and Hospitality Management*, 72(2), 37-54.
- Nowacki, M.M. (2005). Evaluating a museum as a tourist product using the SERVQUAL method. *Museum Management and Curatorship*, 20(3), 235-250.
- Oliver, R. L. (1980). A Cognitive Model of the Antecedents and Consequences of Satisfaction Decisions. *Journal of Marketing Research*, 17(4), 460-469.
- Oliver, R. L. (1981). Measurement and Evaluation of Satisfaction Processes in Retail Settings. *Journal of Retailing*, 57(3), 25-48.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1988). SERVQUAL: A Multiple- Item Scale for Measuring Consumer Perception of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1994). Reassessment of Expectations as a Comparison Standard in Measuring Service Quality: Implications for Further Research. *Journal of Marketing*, 58(1), 111-124.
- Reid, L.J. ve Reid, S.D.(1993). Communicating Tourism Suppliers: Services Building Repeat Visitor Relationships. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 2(2/3), 3–20.
- Philip, G. ve Hazlett, S. A. (1997). The measurement of service quality: a new P-C-P attributes model. *International Journal of Quality ve Reliability Management*, 14(3), 260-286.
- Rowley, J. (1999). Measuring Total Customer Experience in Museums". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 11(6), 303-308.
- Rust R. ve Oliver, R.L. (2000). Should We Delight the Customer? *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 86-94.
- Saltuk, S. (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yayınevi (2. Baskı).
- Santos, J. (2003). E-service Quality: A model of virtual service quality dimensions. *Managing Service Quality*, 13(13), 233-46.
- Seth, N., Deshmukh, S.G. ve Vrat, P. (2005). Service Quality Models: a Review. *International Journal of Quality ve Reliability Management*, 22(9),913-949.
- Spreng, R. ve A. Mackoy, R.D.(1996). An Empirical Examination of a Model of Perceived Service Quality and Satisfaction. *Journal of Retailing*, 72(2), 201-214.
- Swarbrooke, J.(2002). *The Development and Management of Visitor Attractions*, 2nd ed. London: Butterworth-Heinemann.
- Taylor, S. A. ve Cronin, J.J. (1994). Modeling Patient Satisfaction and Service Quality. *Journal of Health Care Marketing*,14(1), 34-44.
- Williams, C. (1998). Is the SERVQUAL model an appropriate management tool for measuring service delivery quality in the UK leisure industry?, *Managing Leisure*, 3(2), 98-110.
- Wu, H.C. ve Li, T. (2015). An Empirical Study of the Effects of Service Quality, Visitor Satisfaction, and Emotions on Behavioral Intentions of Visitors to the Museums of Macau. *Journal of Quality Assurance in Hospitality ve Tourism*, 16(1), 80–102.

- Yarimoğlu Kursunluoğlu, M. (2014). Review on Dimensions of Service Quality Models. *Journal of Marketing Management*, 2(2), 79-93.
- Yücelt, U. (2000), Marketing Museums: An Empirical Investigation Among Museum Visitors. *Journal of Nonprofit ve Public Sector Marketing*, 8(3), 3-13.
- Zeithaml V. A. Berry L.L., ve A. Parasuraman A. (1996). The Behavioral Consequences of Service Quality. *Journal of Marketing*, 60(2), 31-46.
- Zeithaml, V. ve Bitner, M. (2000). *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*, 2d ed. Boston: Irwin/McGraw-Hill.

Öğretmen Adaylarının Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeyleri*

Prospective Teachers' Levels of Curriculum Literacy

Dr. Cahit ERDEM¹, Dr. Öğr. Üyesi Eray EĞMİR²

Özet

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin cinsiyet, yaş, öğrenim türü, bölüm ve akademik başarı gibi değişkenlere göre farklılaşma durumunu incelemek amaçlanmaktadır. Betimsel bir saha taraması olarak desenlenen bu çalışmada veriler Bolat (2017) tarafından geliştirilen 'Eğitim Programı Okuryazarlığı Ölçeği' aracılığıyla öğretmen adaylarından toplanmıştır. Çalışmanın katılımcıları bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören dördüncü sınıf öğretmen adayları ile aynı fakültede pedagojik formasyon eğitimi alan toplamda 210 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada veriler betimsel istatistikler, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Araştırmada ortaya çıkan temel bulgular şöyledir: öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyi ölçek toplamında 3,72 (oldukça katılıyorum) olarak belirlenmiştir; öğretmen adayları 'okuma' boyutunda 'yazma' boyutuna göre daha başarılıdır; öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri ölçek toplamında cinsiyet, yaş ve öğrenim türü değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmazken bölüm ve akademik başarı değişkenlerine göre farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçlarının öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerini ortaya koymanın yanı sıra alanda yeni bir kavram olan eğitim programı okuryazarlığını ön plana çıkarması önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okuryazarlık, eğitim programı okuryazarlığı, öğretmen adayları

Abstract

This study aims to identify prospective teachers' levels of curriculum literacy and examine how these levels differ by variables of gender, age, type of education, department and academic achievement. In this descriptive survey model study, the data were gathered from prospective teachers through 'Curriculum Literacy Scale', developed by Bolat (2017). The participants are 210 prospective teachers at fourth grade at the education faculty of a state university and prospective teachers registered in the pedagogic formation program of the same faculty. The data were analyzed through descriptive statistics, independent samples t test and one-way variance analysis methods. The key findings of the study include: the prospective teachers' level of curriculum literacy is 3,72 (quite agree) in the total scale; the prospective teachers are more successful in 'reading' factor than 'writing' factor; the prospective teachers' level of curriculum literacy differs significantly by department and academic achievement but does not differ significantly by gender, age and type of education in the total scale. As well as putting forth prospective teachers' levels of curriculum literacy, the study is also significant as it features curriculum literacy, which is a new concept in the field.

Keywords: Literacy, curriculum literacy, prospective teachers

* Bu çalışmanın ilk hali, 9-11 Mayıs 2018 tarihlerinde Manisa'da düzenlenen VIII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, cerdem@aku.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0001-6988-8122

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, eegmir@aku.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-3054-1011

Giriş

Geniş çeşitlilikte sosyal ve kültürel eylemler içeren okuryazarlık kavramına (Lankshear ve Knobel, 2008) yüklenen anlamlar zaman içerisinde sürekli olarak değişmiştir. Artık okuryazarlık yazılı metinleri okuyup yeni metinler üretebilmek ile sınırlandırılmamakta; özel bir alanda bilgi sahibi olmaya işaret etmektedir (Som ve Kurt, 2012). Okuryazarlık bu özel alanlarda gerekli olan beceri ve yeterliklere sahip olmayı içermekle beraber (Erişti ve Erdem, 2017) bununla sınırlı değildir; okuryazarlığı sosyal, teknolojik ve ekonomik faktörlerden bağımsız düşünmek mümkün olamaz (Kress, 2003). Sosyal ve kültürel değişimlere göre değişen ve gelişen okuryazarlık belirli türdeki metinleri ve eserleri okumak, yorumlamak ve üretmek için bilgi ve becerileri edinmeyi ve bireyin kültürüne ve toplumuna tam anlamıyla katılması için kapasitelerini geliştirmeyi içerir (Kellner ve Share, 2005). Street (2003, s.79) ise okuryazarlığı ‘kültürel bağlamlarda düşünme ve okuma-yazma yolları’ olarak tanımlamıştır.

Okuryazarlığa yüklenen anlamlar zaman içinde değişse de tarihsel süreçte yapılan okuryazarlık tanımlarının üç ortak noktası olduğu ileri sürülebilir: a) okuma ve yazmanın kendine özgü yönlerine ilişkin beceri, b) toplumun genel talepleri çerçevesinde bağlamsallaştırma, c) belirli bir düzeyde kullanılabilir yeterlilik (Cunningham, 2000). Aynı zamanda, okuryazarlık kavramı “yeterlik” veya “beceri” kavramları ile aynı anlamda kullanılma eğilimindedir (Goodfellow, 2011). Ancak okuryazarlık çeşitli ortamlardaki iletişim ile ilişkili olduğu için okuryazarlık yerine önerilen yeterlik, insan kaynağı, bilişsel beceri vb. terimler yeterli olmamıştır; çünkü bu terimler iletişime aracılık eden metinsellik ve teknolojiyi yok saymaktadırlar (Livingstone, 2003). Bu nedenle özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile medya okuryazarlığı (Erdem, 2018), dijital okuryazarlık (Bawden, 2001), ağ okuryazarlığı (Pegrum, 2010), sosyal medya okuryazarlığı (Livingstone, 2014) gibi farklı okuryazarlık türleri araştırmacıların gündemine girmiştir. Ancak okuryazarlık bakış açısı, bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili alanlarla sınırlı değildir; bilgi okuryazarlığı (Kurbanoğlu, 2010), finans okuryazarlığı (Şahin ve Barış, 2017), matematik okuryazarlığı (OECD, 2006), hukuk okuryazarlığı (Yanılmaz, 2011) gibi diğer birçok alanda ilgili konuda bilgi sahibi olmaktan ziyade okuryazarlık anlayışı hâkim olmaya başlamıştır.

Konu eğitim bilimleri açısından ele alındığında ise, eğitim programı okuryazarlığı öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının kazanması gereken önemli bir okuryazarlık türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim programı okuryazarlığı aynı zamanda program okuryazarlığı olarak da ifade edilmektedir. Bu okuryazarlık türü Keskin ve Korkmaz (2017) tarafından eğitim programları hakkında bilgi sahibi olma, onları yorumlayabilme, eleştirel bir gözle inceleyerek eğitim programlarını içinde bulunduğu şartlara uygun olarak uyarlayabilme olarak tanımlanmaktadır. Akınoğlu ve Doğan (2012) ise eğitim programlarının hayata geçirilebilmesinin en önemli koşulunun öğretmenlerin eğitim programlarının yapısı, kapsamı, ilişki ve özelliklerini anlaması ve programı hayata geçirmek için yapılması gerekenleri planlamasına bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Eğitim programı uygulanırken öğretmenlerin içinde buldukları okulun özelliklerini ve sınırlılıklarını bilmeleri, okulun önceliklerini ve öğrenci ve eğitimcilerin ihtiyaçlarını anlamaları gerekmektedir. Bu doğrultuda öğretmenin eğitim programı ile ilişkili olarak hedef ve amaçları, konu alanını, yöntem, materyal ve araçları, uygun öğrenme yaşantılarını seçme ve uygulaması ve bu süreci değerlendirmesi gerekmektedir (Ornstein ve Hunkins, 2017). Eğitim programı okuryazarlığı öğretmenin rutin planları uygulamak yerine var olan durumu

yorumlayarak uygun ve uyarlanabilir bir planlama yapmasını mümkün kılar (Nsibande ve Modiba, 2012). Eğitim programı okuyazarı olan bir öğretmen kendisinden beklenen bu gereklilikleri yerine getirebilecektir.

Ornstein ve Hunkins (2017) program geliştiricilerin çoğunlukla teori ile pratiği birleştirmede sorun yaşadıklarına ve eğitim programlarının daha çok teori ağırlıklı olduğuna; buna karşın uygulayıcıların pratiğe daha çok önem verdiklerinden teorik boyutu yok saydıklarına işaret etmişlerdir. Bu durum amaçlanan eğitim programı ile uygulanan eğitim programı arasında önemli farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, eğitim programının uygulayıcısı olan öğretmenlerin eğitim programlarını doğru bir şekilde anlamaları büyük önem taşımaktadır.

Öğrenme sürecinde kilit öneme sahip olan eğitim programı kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde tanımlanmış ve kabul edilmiştir. Süreç içerisinde eğitim programı konular listesi, ders içerikleri, ders programları olarak görülmekten çıkmış okul içinde ve dışında yaşanan deneyimler, eğitsel bir rehber ya da ulaşılmak istenen çıktılar olarak görülmüştür. Demirel (2017, s.4) eğitim programını “öğrenene, okulda ve okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneği” olarak tanımlamaktadır. Oliva (2009) ise eğitim programını öğrencilerin okulun yönlendirmesi sürecinde karşılaştıkları öğrenme yaşantıları için bir plan olarak görür ve eğitim programının bu yaşantıları yönlendirmek ve sıralamak için bir araç işlevi gördüğünü ifade etmektedir. İster okulda öğretilen dersler olarak dar bir anlamda ister bireylerin topluma katılımı için ihtiyaç duyduğu deneyimler olarak geniş anlamda bakılsın, eğitim programlarının eğitimcileri, öğrencileri ve toplumun tüm kesimlerini etkilediği açıktır (Ornstein ve Hunkins, 2017).

Eğitim programı farklı şekillerde tanımlansa da eğitim programının temel öğeleri konusunda alanyazında bir fikir birliği olduğu söylenebilir. Eğitim programının temel öğeleri amaç, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve ölçme ve değerlendirme olarak kabul edilmektedir. Bu öğeler Tyler’ın (1949) ortaya atmış olduğu, program geliştirme sürecinde cevaplanması gereken dört soruya karşılık gelmektedir. Bu sorular sırasıyla (1) Okul hangi eğitsel amaçları edindirmeye çalışmalıdır? (2) Bu amaçları edindirmek için hangi eğitsel yaşantılar sağlanmalıdır? (3) Bu eğitsel yaşantılar etkili bir şekilde nasıl düzenlenebilir ve uygulanabilir? (4) Bu amaçların edinilip edinilmediğini nasıl belirleyebiliriz? Bu öğelere ek olarak bağlam da eğitim programının temel öğeleri arasında kabul edilmeye başlanmıştır. Programın felsefi temelleri, program tasarım yaklaşımı ve modeli, program geliştirme modeli, programda yer alan öğrenme kuramları gibi hususlar bağlam ögesi içerisinde değerlendirilebilir (Demirel, 2017).

Yukarıda ifade edilen öğelerle ilişkili olarak, Demeuse ve Strauven (2016) eğitim programının bileşenlerini şöyle sıralamışlardır: gerçekleştirilecek öğrenmeler, öğrenme-öğretme stratejileri ve uygulanacak süreçler, öğretim kaynakları veya hem öğrenciler hem de öğretmenlere sağlanan eğitsel kaynaklar ve bunların kullanımına ilişkin yönergeler, ders içerikleri, gerçekte beklenen sonuçlar ve öğrenmenin ne derece gerçekleştiğini kontrol etme amacına yönelik sınama koşulları, ve eğitim programlarının uygulanmasına (yönetimine) ilişkin düzenlemeler.

Öğretmenlerin eğitim programından etkili bir şekilde faydalanabilmeleri için eğitim programının bileşenlerine hâkim olmaları gerekmektedir ve bunun için çeşitli yeterliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bolat (2017, s.129) bu yeterlikleri Tablo 1'deki gibi sıralamış ancak aynı zamanda bu yeterliklerin geliştirilebileceği ve artırılabilirliğini de vurgulamıştır. Eğitim programı okuryazarlığı yeterlikleri olarak ifade edilen bu yeterlikler eğitim programının hedef, içerik, öğrenme öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme öğelerini kapsamaktadır. Eğitim programının bağlam boyutunun ise eksik kaldığı görülmektedir.

Tablo 1: Eğitim programı okuryazarlığı yeterlikleri

<i>Hedef</i>
Hedef davranışın anlatmak istediğini anlayabilme. Verilen hedef davranışın hangi hedef boyutuna ilişkin olduğunu ayırt edebilme. Hedeflerin sınırlıklarını belirleyebilme. Hedeflerin birbiriyle olan tutarlılıklarını tespit edebilme. Öğrenci seviyesine uygun hedef yazabilme. Hedefleri beklenen öğrenci davranışına göre yazabilme. Derse/konu alanına ilişkin uygun dikey hedefler yazabilme. Derse/konu alanına ilişkin uygun yatay hedefler yazabilme.
<i>İçerik</i>
Hedefe uygun içerik seçebilme. İçeriğin hedef davranışın gerçekleşme süresine uygunluk durumunu tespit edebilme. İçeriğin öğrenci seviyesine uygunluğunu denetleyebilme. İçeriğin hedeflerle ilişkili olup olmadığını tespit edebilme. Hedefe uygun içerik yazabilme. İçeriği konu alanının hedefine göre tasarlayabilme. İçeriği hedefe uygun olarak zenginleştirebilme. Hedef davranışı kazandıracak içeriğin eksikliklerini tamamlayabilme.
<i>Öğrenme-Öğretme Süreçleri</i>
Hedefe uygun öğretim yöntemini belirleyebilme. Hedefe uygun öğretim tekniğini belirleyebilme. Öğrenme-öğretme süreçlerine uygun eğitim materyali seçebilme. Öğrenme-öğretme süreçlerinin etkililiğini değerlendirebilme. Seçilen öğretim yöntemine uygun öğrenme-öğretme süreçlerini tasarlayabilme. Seçilen öğretim tekniğine uygun öğrenme-öğretme süreçlerini tasarlayabilme. Öğrenme-öğretme süreçlerine uygun eğitim materyalini tasarlayabilme. Öğretme-öğrenme süreçlerine uygun eğitsel etkinlikler tasarlayabilme.
<i>Ölçme ve Değerlendirme</i>
Hedefe uygun ölçme yöntemini seçebilme. Hedefe uygun değerlendirme yöntemini seçebilme. Ölçme araçlarını okuyabilme. Ölçme ve değerlendirme işlemi sonuçlarını yorumlayabilme. Hedefe uygun soru yazabilme. Hedefe uygun değerlendirme ölçütü yazabilme. Hedefe uygun ölçme aracı hazırlayabilme.

Eğitim programlarının geliştirilme ve uygulanma sürecinde öğretmenler merkezi bir role sahiptirler. Öğretmenler öğretim yoluyla eğitim programını hayata geçirirler. Kullanılan öğretim yöntem ve uygulamaları öğrencilerin eğitim programı deneyimlerini şekillendirecektir (Ornstein ve Hunkins, 2017). Tablo 1'de yer alan temel yeterliklere sahip olan bir öğretmenin eğitim programını en iyi şekilde hayata geçireceği ifade edilebilir. Bu noktada eğitim programlarının uygulayıcıları olan öğretmenlerin öğretim programını nasıl anladıkları, bu konudaki bilgi düzeyleri, programa karşı tutumları ve programı uygulamaya

dönüştürebilme beceri ve yeterliklerinin ne düzeyde olduğu önemli sorun alanlarından biridir ve eğitim programı okuryazarlığı kavramı bu sorunu daha anlaşılabilir ve ölçülebilir hale getirmektedir (Akınoğlu ve Doğan, 2012).

Son yıllarda öğretmenlerin eğitim programı geliştirme çalışmalarında çok daha fazla sorumluluk almaya başlaması (Wiles, 2016) ve Türkiye’de son dönemlerde geliştirilen öğretim programlarına bakıldığında çerçeve program anlayışına doğru bir kayma olduğu gerçeği birlikte düşünüldüğünde öğretmenlere bu anlamda daha çok sorumluluk düştüğü görülmektedir. Öğretmenlerin eğitim programı okuryazarlığını kazandıkları temel kurum ise hizmet öncesi öğretmen yetiştirme programlarıdır. Bu programlarda öğretmen adayları eğitim programının kullanımına ilişkin teorik ve uygulamalı dersler almaktadır. Eğitim programı okuryazarlığı temel olarak hizmet öncesi öğretmen yetiştirme süreçlerinde öğretmen adaylarına kazandırılmalıdır (Bolat, 2017). Ancak bu eğitim sürecinin etkililiği, öğretmen adaylarının ne düzeyde eğitim programı okuryazarı olduğu gibi hususlar araştırmalarda yeterli düzeyde incelenmemiştir. Eğitim programı okuryazarlığı kavramı ise bu sorun alanını kavramsallaştırdığı ve ölçülebilir hale getirdiği için önem taşımaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle, bu çalışmada öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerini belirlemek amaçlanmaktadır. Bu amaçla cevabı aranan sorular şunlardır:

1. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri nedir?
2. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri öğrenim türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri akademik başarı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

1. Yöntem

1.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma betimsel bir saha taraması araştırmasıdır. Saha taraması araştırmaları bir evrende yer alan eğilimlerin, tutumların ya da görüşlerin nicel olarak belirlenmesi için o evreni temsil eden bir örneklemden veri toplamayı içerir (Creswell, 2014). Bu çalışmada öğretmen adaylarının kendi eğitim programı okuryazarlığı düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlandığından betimsel tarama modeli tercih edilmiştir. Bu amaçla, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğretmenlik programlarında ve pedagojik formasyon programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarından bir ölçek yardımıyla veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

1.2. Katılımcılar

Bu çalışmada veriler 2017-2018 akademik yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören dördüncü sınıf öğrencileri ile pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencileri arasından uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve

araştırmaya katılmaya gönüllük gösteren 210 öğretmen adayından toplanmıştır. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların demografik bilgileri

	Bölüm							Toplam
	Türkçe Ö.	Mat. Ö.	Sosyal B.Ö.	Tarih	Mat.	TDE	Biyoloji	
Öğretmenlik Eğitimi	35	31	26	-	-	-	-	92
Formasyon	-	-	-	31	28	39	20	118
Toplam	35	31	26	31	28	39	20	210

Tablo 2’de bölümlere göre dağılımı görüldüğü üzere 92 öğretmenlik eğitimi öğrencisi ve 118 pedagojik formasyon öğrencisinden; toplamda ise 210 öğretmen adayından veri toplanmıştır. Katılımcıların %28’i erkek (59), %72’si ise kadındır (151). Öğretmen adaylarının mezuniyet öncesi düzeylerinin belirlenmesi için öğretmenlik programında okuyan öğrencilerden sadece 4. sınıf öğrencileri örnekleme dahil edilmiş ve veriler bahar döneminin sonuna doğru toplanmıştır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler 2017/2018 akademik yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmenlik eğitimi programlarında ve pedagojik formasyon programlarında eğitim gören öğretmen adaylarından toplanmıştır. Veri toplama süreci başlamadan önce ilgili eğitim fakültesinden gerekli izinler alınmıştır. Veriler Bolat (2017) tarafından geliştirilen “Eğitim Programı Okuryazarlığı Ölçeği” aracılığı ile toplanmıştır. Ölçek sahibinden ölçeğin kullanım izni alınmıştır. “Okuma” (15) ve “yazma” (14) olarak iki faktörden oluşan ölçekte 29 madde yer almaktadır. Ölçekte yer alan maddeler ‘Hiç katılmıyorum, az katılıyorum, orta düzeyde katılıyorum, oldukça katılıyorum ve tamamen katılıyorum’ şeklinde beşli Likert olarak düzenlenmiştir. Ölçeğin Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,94’tür. Bu değer okuma faktörü için 0,88, yazma faktörü için 0,91’dir. Ölçek toplam varyansın %43,54’ünü açıklamaktadır. Bu uygulamada ölçeğinin bütünü Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,91; okuma faktörünün 0,88, yazma faktörünün ise 0,82 olarak belirlenmiştir. Bu düzeyler yüksek düzeyde güvenilirliğe işaret etmektedir (Tavşancıl, 2006).

Verilerin analizi aşamasında ilk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen normal dağılım analizlerinde, Shapiro-Wilk testi anlamlılık değeri 0,440 olarak belirlenmiştir ($p>0,05$). Ayrıca çarpıklık değeri 0,055, basıklık değeri ise 0,546 olarak belirlenmiştir. Bu değerler verilerin normal dağılım gösterdiğini ortaya koymuş ve parametrik testlerin uygun olduğuna karar verilmiştir. Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerini belirlemek için betimsel istatistiklerden, eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin cinsiyet ve öğrenim türü değişkenlerine göre farklılaşma durumunu belirlemek için bağımsız örneklem t testinden; yaş, bölüm ve akademik başarı değişkenlerine göre farklılaşma durumunu belirlemek için tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) faydalanılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Öğretmen Adaylarının Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeyleri

Birinci araştırma sorusu doğrultusunda, öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyi ve faktörlerin ortalamalarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri

Boyutlar	N	\bar{X}	ss
Okuma	210	3,81	0,55
Yazma	210	3,63	0,62
Toplam	210	3,72	0,54

Öğretmen adaylarının ölçeğin toplamından 3,72 ortalama puan aldıkları görülmektedir. Bu düzey 'oldukça katılıyorum' seçeneğine uygun düşmektedir. Boyutlar açısından bakıldığında, öğretmen adaylarının yazma boyutunda (3,63) okuma boyutuna (3,81) göre daha düşük ortalama puana sahip oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının madde bazında almış oldukları ortalama puanlar ise Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Ölçek maddelerinin ortalama puanları

Madde	\bar{X}	ss
1.Verilen hedef davranışın hangi hedef boyutuna ilişkin olduğunu ayırt edebilirim.	3,62	0,88
2.İçeriğin öğrenci seviyesine uygunluğunu denetleyebilirim.	3,92	0,73
3.Hedefe uygun içerik seçebilirim.	3,95	0,86
4.Hedeflerin birbiriyle olan tutarlılıklarını tespit edebilirim.	3,92	0,81
5.İçeriğin hedeflerle ilişki düzeyini tespit edebilirim.	3,77	0,76
6.Ölçme araçlarını okuyabilirim.	3,73	0,90
7.Hedeflerin sınırlıklarını belirleyebilirim.	3,65	0,87
8.Hedef davranışın ne istediğini anlayabilirim.	4,04	1,4
9.Öğretme-öğretme süreçlerinin etkililiğini değerlendirebilirim.	3,81	0,83
10.Ölçme-değerlendirme işlemi sonuçlarını yorumlayabilirim.	3,86	0,86
11.Hedefe uygun değerlendirme yöntemini seçebilirim.	3,77	0,77
12.Hedefe uygun öğretim tekniğini belirleyebilirim.	3,81	0,84
13.Öğrenme-öğretme süreçlerine uygun eğitim materyali seçebilirim.	3,80	0,90
14.İçeriğin hedef davranışın gerçekleşme süresine uygunluk durumunu tespit edebilirim.	3,60	0,82
15.Hedefe uygun öğretim yöntemini belirleyebilirim.	3,77	0,90
16.Öğrenme-öğretme süreçlerine uygun eğitim materyalini tasarlayabilirim.	3,54	0,94
17.Hedefe uygun ölçme aracı hazırlayabilirim.	3,52	0,91
18.Öğretme-öğrenme süreçlerine uygun eğitsel etkinlikler tasarlayabilirim.	3,64	0,88
19.Hedefe uygun uygun değerlendirme ölçütü yazabilirim.	3,44	0,86
20.Hedefleri beklenen öğrenci davranışına göre yazabilirim.	3,60	0,85
21.Öğrenci seviyesine uygun hedef yazabilirim.	3,74	0,87
22.Bir ölçme aracını hedefleri dikkate alarak analiz edebilirim.	3,62	0,85
23.Hedefe uygun soru yazabilirim.	3,91	0,84
24.Seçtiğim öğretim tekniğine uygun öğrenme-öğretme süreçlerini tasarlayabilirim.	3,63	0,83
25.Hedefe uygun içerik yazabilirim.	3,64	0,88
26.Seçtiğim öğretim yöntemine uygun öğrenme-öğretme süreçlerini tasarlayabilirim.	3,78	2,91
27.İçeriği konu alanının hedefine göre tasarlayabilirim.	3,60	0,84
28.Derse/konu alanına ilişkin uygun yatay hedefler yazabilirim.	3,36	0,81
29. İçeriği hedefe uygun olarak zenginleştirebilirim.	3,85	0,88

Tablo 4’de bütün maddeler için alınan ortalama puanlar görülmektedir. En düşük ortalama puana sahip üç maddenin 28., 19. ve 17. maddeler olduğu görülmektedir. Bu maddeler yazma boyutuna aittir ve yatay hedef yazma, değerlendirme ölçütü yazma ve ölçme aracı hazırlama gibi öğretmenlerin eğitim programı ile ilişkili olarak eyleme geçtiği yeterlikler içermektedir. En yüksek ortalama puana sahip üç madde ise 8., 3. ve 2. maddelerdir. Bu maddeler de okuma boyutuna aittir ve hedef davranışın istediğini anlama, hedefe uygun içerik seçme ve içeriğin öğrenci seviyesine uygunluğu gibi daha çok var olan eğitim programını anlamaya yönelik yeterlikler içermektedir.

2.2. Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklaşma Durumu

İkinci araştırma sorusu kapsamında öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t-testi gerçekleştirilmiştir. Analizin sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin cinsiyete göre değişimi

Boyut	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	sd	t	p
Okuma	Kadın	151	3,82	0,55	208	0,696	0,487
	Erkek	59	3,76	0,54			
Yazma	Kadın	151	3,69	0,62		1,981	0,049*
	Erkek	59	3,50	0,60			
Toplam	Kadın	151	3,75	0,54		1,457	0,146
	Erkek	59	3,63	0,53			

* $p < 0,05$

Tablo 5’te görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(208)=1,457$, $p > 0,05$. Boyutlara göre bakıldığında; okuma boyutunda da cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Yazma boyutunda ise anlamlı bir farklılık belirlenmiştir, $t(208)=1,981$, $p < 0,05$. Kadınların yazma boyutunda erkeklerden daha başarılı oldukları görülmektedir.

2.3. Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeylerinin Öğrenim Türüne Göre Farklaşma Durumu

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin öğrenim türü değişkenine göre farklılaşma durumunu içeren üçüncü araştırma sorusu kapsamında gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri öğrenim türüne göre ölçek toplamında anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(208)=1,764$, $p > 0,05$. Boyutlara göre ise; okuma boyutunda öğrenim türüne göre anlamlı bir farklılaşma yokken; yazma boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur, $t(208)=2,172$, $p < 0,05$. Öğretmenlik programı öğrencilerinin yazma boyutunda formasyon programındaki öğrencilere göre daha başarılı oldukları görülmektedir.

Tablo 6: Eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin öğrenim türüne göre değişimi

Boyut	Öğrenim Türü	N	\bar{X}	ss	sd	t	p
Okuma	Öğretmenlik P.	92	3,85	0,59	208	1,085	0,279
	Formasyon P.	118	3,77	0,50			
Yazma	Öğretmenlik P.	92	3,74	0,72		2,172	0,031*
	Formasyon P.	118	3,55	0,52			
Toplam	Öğretmenlik P.	92	3,80	0,62		1,764	0,080
	Formasyon P.	118	3,67	0,47			

* p<0,05

2.4. Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeylerinin Yaşa Göre Farklılaşma Durumu

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma durumunu içeren dördüncü araştırma sorusu ile ilişkili olarak öğretmen adaylarının yaşa göre puan ortalamaları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Öğretmen adaylarının yaşa göre puan ortalamaları

Boyut	Yaş	N	\bar{X}	ss
Okuma	20	12	3,67	0,54
	21	78	3,74	0,46
	22	56	3,81	0,54
	23 ve üstü	64	3,90	0,62
	Toplam		210	3,81
Yazma	20	12	3,49	0,59
	21	78	3,60	0,63
	22	56	3,63	0,52
	23 ve üstü	64	3,71	0,71
	Toplam		210	3,63
Toplam	20	12	3,58	0,50
	21	78	3,67	0,50
	22	56	3,73	0,50
	23 ve üstü	64	3,81	0,63
	Toplam		210	3,72

Tablo 7’de görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının ölçeğin iki faktöründe ve toplamında almış oldukları ortalama puanlar yaşa göre artmaktadır. Bu farklılığın anlamlılık düzeyini test etmek için gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin yaşa göre değişimi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	0,886	3	0,295	0,993	0,397
Gruplar içi	61,233	206	0,297		
Toplam	62,119	209			

Öğretmen adaylarının yaşları ile eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır, $F(3, 206)=0,993$, $p>0,05$. Öğretmen adaylarının yaşlarının eğitim program okuryazarlığı düzeyleri üzerinde anlamlı bir değişken olmadığı ifade edilebilir.

2.5. Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeylerinin Bölüme Göre Farklılaşma Durumu

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin bölüm değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma durumunu içeren beşinci araştırma sorusu ile ilişkili olarak öğretmen adaylarının bölümlere göre puan ortalamaları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Öğretmen adaylarının bölümlere göre puan ortalamaları

Bölüm	N	\bar{X}	ss
Türkçe Ö.	35	3,92	0,64
Matematik Ö.	31	3,59	0,56
Tarih	31	3,76	0,53
TOPLAM			
Matematik	28	3,49	0,36
Türk Dili ve Ed.	39	3,69	0,45
Biyoloji	20	3,70	0,48
Sosyal Bil. Ö.	26	3,89	0,63

En yüksek ortalama puana sahip bölümlerin Türkçe öğretmenliği ve sosyal bilgiler öğretmenliği, en düşük ortalama puana sahip bölümün ise Matematik bölümü (formasyon) olduğu görülmektedir. Matematik öğretmenliği bölümünün Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı ve Biyoloji gibi formasyon programındaki bölümlerden daha düşük ortalama puana sahip olması dikkat çekicidir. Bölümler arası farklılık anlamlılığını test etmek için gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin bölümlere göre değişimi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	4,259	6	0,710	2,491	0,024*
Gruplar içi	57,285	203	0,285		
Toplam	62,119	209			

* $p < 0,05$

Öğretmen adaylarının bölümleri ile eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır, $F(6, 203)=2,491$, $p < 0,05$. Bu anlamlı farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek için varyanslar homojen olduğundan ($p > 0,05$) Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi yapılmıştır. Bu analizin sonuçlarına göre, Türkçe öğretmenliği bölümü ($X=3,92$) ile Matematik (formasyon) bölümü ($X=3,49$) arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p=0,027$) ($p < 0,05$).

Boyutlara göre bakıldığında ise, okuma boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı ($p > 0,05$); yazma boyutunda ise anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($F(6, 203)=2,8$, $p < 0,05$). Yazma boyutuna ilişkin yapılan tek yönlü ANOVA testinin sonuçları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11'de görülen bu anlamlı farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek için varyanslar homojen olduğundan ($p > 0,05$) Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi yapılmıştır. Bu analizin sonuçlarına göre ise farklılığın Türkçe öğretmenliği bölümü

($X=3,90$) ile Matematik (formasyon) bölümü ($X=3,37$) arasında olduğu belirlenmiştir ($p=0,013$).

Tablo 11: Yazma boyutu ortalamalarının bölümlere göre değişimi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	6,295	6	1,049	2,800	0,012*
Gruplar içi	76,058	203	0,375		
Toplam	82,354	209			

* $p<0,05$

2.6. Eğitim Programı Okuryazarlığı Düzeylerinin Akademik Başarıya Göre Farklılaşma Durumu

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin akademik başarı değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma durumunu içeren altıncı araştırma sorusu ile ilişkili olarak öğretmen adaylarının bölümlere göre puan ortalamaları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo12: Öğretmen adaylarının akademik başarıya göre puan ortalamaları

	Bölüm	N	\bar{X}	ss
TOPLAM	Şartlı geçer (1.5-1.99)	12	3,54	0,36
	Geçer (2.00-2.49)	34	3,70	0,47
	Orta (2.50-2.99)	103	3,64	0,54
	İyi (3.00-3.49)	57	3,91	0,57
	Pekiyi (3.50-3.99)	4	3,90	0,57

Tablo 12 incelendiğinde, ‘orta’ düzey akademik başarı haricinde öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin akademik başarı ile paralel olarak arttığı görülmektedir ancak ‘orta’ düzey akademik başarı bir önceki düzey olan ‘geçer’in gerisinde kalmıştır. Akademik başarıya göre farklılığın anlamlılığını test etmek için gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizi sonuçları Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13: Eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin akademik başarıya göre değişimi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	3,018	4	0,755	2,618	0,036*
Gruplar içi	59,100	205	0,288		
Toplam	62,119	209			

* $p<0,05$

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri akademik başarıları açısından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(4, 205)=2,618$, $p<0,05$. Bu anlamlı farklılığın hangi başarı grupları arasında olduğunu belirlemek için varyanslar homojen olduğundan ($p>0,05$) Tukey HSD çoklu karşılaştırma analizi yapılmıştır. Bu analizin sonuçlarına göre, orta düzeyde akademik başarıya sahip öğrenciler ($X=3,64$) ile iyi düzeyde akademik başarıya sahip öğrenciler ($X=3,91$) arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p=0,032$) ($p<0,05$).

Boyutlara göre ise, okuma boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı ($p>0,05$); yazma boyutunda ise anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($F(4, 205)=2,579$, $p<0,05$). Yazma boyutuna ilişkin yapılan tek yönlü ANOVA testinin sonuçları Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14: Yazma boyutu ortalamalarının akademik başarıya göre değişimi

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	3,946	4	0,986	2,579	0,039*
Gruplar içi	78,408	205	0,82		
Toplam	82,354	209			

* $p<0,05$

Tukey HSD sonuçlarına göre ise yazma boyutunda anlamlı farklılığın orta düzey ($X=3,54$) ile iyi düzey ($X=3,85$) arasında olduğu belirlenmiştir ($p=0,024$).

Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın ilk probleminde öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerinin «oldukça katılıyorum» (3,72) düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum öğretmenlik mesleğini yürütürken eğitim programlarının kullanıcısı durumunda olan öğretmen adayları için olumlu bir durumdur. Eğitim programı, eğitimin istendik ve planlı olma yönünü niteleyen önemli unsurlardan biridir ve bir ülkede eğitimin yönünü belirleyen bir rehber özelliği taşımaktadır. Çünkü politika yapıcılar bir ülkede yetiştirmek istedikleri insan gücüne dair özellikleri eğitim programına yansıtmakta ve bu yapı aracılığıyla hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadırlar (Oliva, 2009). Bu nedenle öğretmen adaylarının programa dair okuryazarlık boyutunda kendilerini yeterli görmeleri önemli bir durumdur. Süral ve Dedebali (2018) de yaptıkları çalışmada program okuryazarlığı ölçeğinden elde edilen ortalamayı 3,99 olarak tespit etmişlerdir. Bu durum çalışmamızın bulgularıyla uyusmaktadır.

Bu sonuçlar yorumlanırken araştırmada kullanılan ölçeğin bir öz değerlendirme ölçeği olduğu unutulmamalıdır. Öğrencilerin kendi becerilerine verdiği puanlar ile gerçek performansları arasında orta veya düşük düzeyde bir ilişki vardır. Öğrenciler kendi becerilerine dönük yaptıkları değerlendirmelerde kendilerine yüksek puan verme eğilimindedirler (Dunning, Heath ve Suls, 2004). Bu noktada Sağ ve Sezer (2012) öğretmenler üzerine yaptıkları çalışmada kıdem arttıkça öğretmenlerin program okuryazarlığına ilişkin beceri gelişimine daha çok ihtiyaç duyduğunu belirlemiştir. Buna dayalı olarak öğretmen adaylarının mesleği aktif olarak yapmaya başlayana kadar ihtiyaçlarının ve buna bağlı olarak gerçek düzeylerinin farkına varamadığı ifade edilebilir. Özellikle düşük puan alınan maddeler kritik eksikliklere işaret etmekle birlikte, bu ölçek aracılığıyla elde edilen sonuçları desteklemek için öğretmen adaylarının bu konuda gerçek yeterliğini ortaya koyacak performans göstergelerine ve konu hakkında derinlemesine görüş sağlayacak nitel verilere ihtiyaç vardır.

Çalışmanın bulgularına göre öğretmen adaylarının yazma boyutunda okuma boyutuna göre daha başarısız oldukları görülmektedir. Öğretmen adayları var olan eğitim programlarını daha rahat anlayabilmekte iken eğitim materyali tasarlama, ölçme aracı hazırlama, etkinlik tasarlama, hedef yazma, içeriği zenginleştirme gibi kendilerinin eyleme geçtiği durumlarda eksiklikler yaşamaktadırlar. Bu durum öğretmenlik sürecinde çeşitli

eksikliklere neden olacaktır. Sağ ve Sezer (2012) de yaptıkları çalışmada örnekleme oluşturan öğretmenlerin %55-65'inin program okuryazarlığına ilişkin beceri gelişimine ihtiyaç duyduğunu belirlemiştir. Karakuş (2016) ise öğretmen adaylarının program okuryazarlığı becerilerine yönelik orta düzeyde bir algıya sahip olduklarını belirlemiştir.

Eğitim materyali tasarlama, ölçme aracı hazırlama, eğitsel etkinlikler tasarlama, hedef yazma, yöntem ve tekniğe uygun öğrenme-öğretme süreçleri tasarlama gibi beceriler "yazma" boyutu altında karşımıza çıkmaktadır. Yazma boyutunda genellikle eğitim programının öğelerine dönük bağlama uyarlanmış özgün ürünler oluşturmak vurgulanmaktadır. Yani yazma boyutunda öğretmen adayları eğitim programının hedef, içerik, öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme değerlendirme araçlarını kendi bağlamlarına uygun bir şekilde diğer öğeleri de göz önüne alarak tasarlayacaklardır. Diğer boyut olan "okuma" boyutunda ise eğitim programı öğelerine ilişkin yorumlama, değerlendirme ve anlamlandırma becerileri öncelenmektedir. Bu haliyle yazma boyutundaki becerilerin okuma boyutundaki becerilerden daha üst düzey olduğu söylenebilir. Bu nedenle, öğretmen adaylarının eğitim programlarını kendi içerisinde buldukları durumlara göre uyarlayarak ihtiyaç duyulan özgün ürünleri geliştirme konusunda gelişime ihtiyaç duymaktadırlar.

Bu çalışmada da öğretmen adayları branşlarına dair programı mevcut haliyle yorumlama ve anlamlandırmaya dönük yeterliliklerini, öğeleri bağlama göre yeniden tasarlamaya göre daha yüksek algılamaktadırlar. Bu nedenle öğretmen adaylarının aldıkları teorik ve uygulamalı eğitimin onların programa dair özgün ürünler oluşturabilme yetilerini desteklemekte yeteri kadar başarılı olmadığı yorumu yapılabilir. Küçüktepe (2013) de sınıf içi öğretmen ihtiyaçlarını belirlediği çalışmada, program okuryazarlığına dair becerilere duyulan ihtiyacın sekiz başlık içerisinde ikinci sırada olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenler en çok kazanımların taksomonik özelliklerini belirleme, yapılandırma ilkelerini uygulama, test geliştirme veya alternatif ölçme aracı tasarlama, bilgisayarda materyal hazırlama, yeni yaklaşımlara, düşünme becerilerine veya aktif öğrenmeye dönük etkinlik oluşturma gibi becerilerde eksik olduklarını söylemiştir. Bu bulgunun öğretmen adaylarının genelde yazma boyutu altında kendileri tarafından bir öğe tasarlanması ihtiyacı duyduklarının ifade edildiği bu çalışmayla paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Bu durumu öğretmen eğitiminin problemlerinden biri olan mesleki uygulamaların süreçteki ağırlığının az olması faktörü ortaya çıkarmış olabilir. Yani programda belirlediği herhangi bir kazanıma dönük birkaç saatlik ders tasarlama becerisini sergileme imkânı bulamayan öğrenciler haliyle bu yetilerini de geliştirememekte ve de teorik ağırlığa paralel olarak sadece programın mevcut teorik hali üzerinde yorumlamalar yapabilmektedir. Sağ (2010) yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının doğrudan yaşantıya dayalı etkinliklerle zenginleştirilen programla aldıkları eğitim sonucunda program okuryazarlığına ilişkin özgüvenlerinin kontrol grubuna göre anlamlı şekilde arttığını belirlemiştir. Yine Karakuş (2016) öğretmen adaylarına çalışacakları ortamla ilgili gezi-gözlem etkinliklerine katılmalarının program okuryazarlığı özyeterlik algılarını anlamlı biçimde arttırdığını belirlemiştir. Bu bulgu öğretmen adaylarının ileride çalışacakları ortama ilişkin ön keşifler yapmalarının ve yaşantılar geçirmelerinin program okuryazarlığı algısına olumlu etkisini destekleyen bir durumu betimlemektedir. Bu durum program okuryazarlığına özellikle de yazma boyutuna ilişkin becerilerin uygulama ile gelişebileceği görüşünü desteklemektedir.

Ölçeğin genelinde cinsiyete göre anlamlı bir fark çıkmamıştır ancak yazma boyutunda kadınların daha başarılı oldukları görülmüştür. Sağ ve Sezer (2012) ve Karakuş (2016) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin program okuryazarlığına ilişkin beceri gelişimine ihtiyaçlarının cinsiyet değişkenine göre değişmediğini belirlemiştir. Karakuş (2016) ayrıca kadın öğretmen adaylarının program okuryazarlığı özyeterlik algılarının erkek adaylardan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmayla paralellik gösteren bu bulgunun öğretmenlik mesleğinin cinsiyet değişkenine bağlı olmadan gerçekleştirilebilen bir meslek olması ve bu mesleği yaparken geleneksel cinsiyet rollerinin mesleğe ilişkin süreçlerde belirgin rol oynamaması gösterilebilir (Karakuş ve Tümkaya, 2015; Tümkaya, Bal ve Karaçoban, 2014).

Ölçeğin genelinde öğretmenlik programı öğrencileri ile formasyon öğrencileri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sadece yazma boyutunda öğretmenlik programı öğrencilerinin daha başarılı oldukları görülmüştür. Bu oldukça düşündürücü bir bulgudur. Çünkü uzun bir sürece yayılmış öğretmenlik eğitimi ile kısa bir süreçte tamamlanan pedagojik formasyon eğitiminin ölçeğin tamamında yeterlilik düzeyleri arasında bir farklılaşma oluşturmadığına dair bulgu özellikle öğretmenlik eğitiminin niteliğini sorgulatacak bir durumdur. Buna karşın program okuryazarlığına dair daha üst düzey becerilere atıf yapan yazma boyutunun eğitim fakültesi mezunlarında daha yüksek çıkması özgün ürünler oluşturmak noktasında daha çok fırsatla karşılaşan eğitim fakültesi öğrencileri için beklenen bir bulgudur. Öğretmenlik eğitimi mezunları ile pedagojik formasyon mezunlarının öğretmenlik formasyonu açısından hemen hemen aynı dersleri almalarına rağmen öğretmenlik eğitimi öğrencileri sürece yayılmış, başarı ölçütleri daha yüksek, önbilgileri daha kapsamlı, becerilerini gösterme fırsatına daha çok sahip olduklarından yazma boyutundaki becerilerin de daha çok gelişmesi mümkün olmaktadır.

Öğretmen adaylarının eğitim programları okuryazarlığı düzeylerinde yaş anlamlı bir değişken değildir. Süral ve Dedebali (2018), 3. ve 4. sınıf eğitim fakültesi öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada sınıf düzeyinin program okuryazarlığı ve her iki alt boyutu için de 4. sınıflar lehine anlamlı farklılık oluşturduğunu belirlemiştir. Bu çalışmada ise yalnızca son sınıf öğrencileri üzerine çalışılmış ve öğrencilerin yaşı bir değişken olarak alınmıştır. Çalışmada yaş anlamlı bir değişken değildir fakat yaş arttıkça ölçekten elde edilen puanlar artmaktadır.

Bölüm açısından bakıldığında, sadece Türkçe öğretmenliği ile Matematik (formasyon) bölümü arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlik programı öğrencilerinin formasyon programı öğrencilerinden daha başarılı bulunmaları beklentisi karşılık bulunmamıştır. Akademik başarı açısından, orta düzey ile iyi düzey grupları arasında iyi düzey lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında, orta düzey haricinde başarı arttıkça okuryazarlık düzeyinin arttığı görülmüştür. Bu durumdan hareketle öğretmen adaylarının öğretmenlik formasyonu ders içeriklerinin bu yetileri geliştirmeye dönük hazırlandığı sonucuna varılabilir.

Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeylerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, öğretmen adaylarının meslek sürecinde en çok ihtiyaç duyacakları alanlardan biri olan eğitim programı okuryazarlığının araştırma gündemine alınması bakımından önem taşımaktadır. Eğitim programı okuryazarlığı kavramı öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bu konuda yetkinliklerini ölçülebilir hale getirdiği için üzerinde

önemle durulması gereken bir kavramdır. Bu araştırmada kullanılan ölçek geliştirilerek daha kapsayıcı hale getirilebilir. Benzer çalışmalar farklı öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilerek öğretmen yetiştirme programlarının bu anlamda değerlendirilmesi mümkün kılınabilir ve öğretmen yetiştiren programlara eksiklik alanları konusunda dönüt sağlanmış olur. Özellikle öğretmen adaylarının yazma boyutunda daha başarısız olmalarından hareketle öğretmen yetiştirme programlarında eğitim programının yazma boyutuna ilişkin yeterliklere daha fazla ağırlık verilmelidir. Ayrıca öğretmenler ile yapılacak uygulamalar da bu konuda düzenlenecek hizmet içi eğitim programları için ihtiyaç analizi çalışması olarak işlev görebilir. Ancak bu tür çalışmaların nitel veriler ile desteklenmesi daha geçerli sonuçlara ulaşmak açısından önemli görülmektedir.

Kaynakça

- Akınoğlu, O. ve Doğan, S. (2012). Eğitimde Program Geliştirme Alanına Yeni bir Kavram Önerisi: Program Okuryazarlığı. *21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 12-14 Eylül 2012, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bawden, D. (2001). "Information and Digital literacies: A review of concepts", *Journal Documentation*, 57(2): 218-259.
- Bolat, Y. (2017). "Eğitim Programı Okuryazarlığı Kavramı ve Eğitim Programı Okuryazarlığı Ölçeği", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(18): 121-138.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*, Los Angeles: Sage Publications.
- Cunningham, J. W. (2000). "How Will Literacy be Defined in the New Millenium?", *Reading Research Quarterly*, 35(1): 64-71.
- Demeuse, M. ve Strauven, C. (2016). *Eğitimde Program Geliştirme: Politik Kararlardan Uygulamaya* (Çev: Y. Budak), Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Pegem Akademi.
- Dunning, D., Heath, C. ve Suls, M. (2004). "Flawed Self-assessment: Implications for Health, Education and Workplace", *Psychol Sci Public Interest*, 5(3): 69-106.
- Erdem, C. (2018). *Medya Okuryazarlığı ve Öğretmen Eğitimi: Öğretmen Adayları için bir Öğretim Programı Tasarısı*, Ankara: Pegem Akademi.
- Erişti, B. ve Erdem, C. (2017). "Development of a Media Literacy Skills Scale", *Contemporary Educational Technology*, 8(3): 249-267.
- Goodfellow, R. (2011). "Literacy, Literacies and the Digital in Higher Education", *Teaching in Higher Education*, 16(1): 131-144.
- Karakuş, F. (2016). "Öğretmen Adaylarının Birleştirilmiş Sınıf Öğretmeni Olmaya Yönelik Yeterlik Algıları", *Turkish Studies*, 11(19), 491-510.
- Karakuş F. ve Tümkaya S. (2015). "Sınıf Öğretmenlerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Sosyodemografik Değişkenlere ve Tercih Ettikleri Disiplin Türlerine göre İncelenmesi", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5: 375-396.
- Kellner, D. ve Share, J. (2005). "Toward Critical Media Literacy: Core Concepts, Debates, Organizations and Policy", *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 26 (3): 369-386.
- Keskin, A. & Korkmaz, H. (2017). Öğretmenlerin "Program Okuryazarlığı" Kavramına Yükledikleri Anlam. *5. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi*. 26-28 Ekim 2017, Muğla, Türkiye.

- Kress, G. (2003). *Literacy in the New Media Age*, Londra: Routledge.
- Kurbanoğlu, S. S. (2010). “Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal bir Analiz”, *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4): 723-747.
- Küçüktepe, C. (2013). “Sınıf Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının Öğretmen Görüşlerine göre Belirlenmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2): 26-43.
- Lankshear, C. J., ve Knobel, M. (2008) “Introduction: Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices”, İçinde: *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* (Ed: C. Lankshear ve M. Knobel), New York: Peter Lang Publishing.
- Livingstone, S. (2003). “The Changing Nature and Uses of Media Literacy”. *MEDIA@LSE Electronic Working Papers*, 4.
- Livingstone, S. (2014). “Developing Social Media Literacy: How Children Learn to Interpret Risky Opportunities on Social Network Sites”, *Communications*, 39(3): 283-303.
- Nsiband, R. N. ve Modiba, M. M. (2012) “‘I Just Do As Expected’. Teachers’ implementation of Continuous Assessment and Challenges to Curriculum Literacy”, *Research Papers in Education*, 27(5): 629-645
- OECD. (2006). *Assessing Scientific, Reading and Mathematical Literacy. A Framework for PISA 2006*, Paris: OECD Publishing.
- Oliva, P. F. (2009). *Developing the Curriculum*, Boston: Ally and Bacon.
- Ornstein, A. C. ve Hunkins, F. P. (2017). *Curriculum: Foundations, Principles and Issues*, Vitar: Pearson Education.
- Pegrum, M. (2010). “‘I Link, Therefore I am’: Network Literacy As a Core Digital Literacy”, *E-Learning and Digital Media*, 7(4): 346-354.
- Sağ, R. (2010). “Etkinlik Teorisine Göre Zenginleştirilmiş Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim Uygulamalarının Adayların Özyeterlik Algularına Etkisi”, *Eğitim ve Bilim*, 35(158): 44-57.
- Sağ, R. ve Sezer, R. (2012). “Birleştirilmiş Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Eğitim İhtiyaçları”, *İlköğretim Online*, 11(2): 491-503.
- Süral, S. ve Dedebali, N. C. (2018). “Study of Curriculum Literacy and Information Literacy Levels of Teacher Candidates in Department of Social Sciences Education”, *European Journal of Educational Research*, 7(2): 303-317.
- Som, S. ve Kurt, A. A. (2012). “Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Medya Okuryazarlık Düzeyleri”, *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(1): 104-119.
- Street, B. (2003). “Autonomous and Ideological Models of Literacy: Approaches from New Literacy Studies”, *Current Issues in Comparative Education*, 5(2): 1-15.
- Şahin, M. ve Barış, S. (2017). “Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine bir İnceleme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(2): 77-103.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Nobel.
- Tümkaya S., Bal L. ve Karaçoban F. (2014). “Öğretmen Adaylarının Eğitime-Öğretme Özyeterlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İlköğretim Online*, 13(2): 412-424.
- Tyler, R. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Chicago: University of Chicago.
- Wiles, J. (2016). *Eğitim Program Liderliği* (Çev. Ed.: M.B. Acat), Ankara: Nobel.
- Yanılmaz, M. (2011). *Hukuk Okuryazarlığı*, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Mayıs/May-2018 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2018

Narsist Kişiliğin Makyavelist Davranışlara Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik Öğrencileri Örneği

Narsist Personal Effect on Machiavelistic Behavior: Kocaeli University of Private Security Student Case

Doç. Dr. C. Gazi UÇKUN¹, Dr. Burcu ÜZÜM,² Dr. Öğr. Üyesi Seher UÇKUN³

Özet

Her insanın kişilik özellikleri farklıdır. Bireylerin karakterleri değişik faktörlere göre oluşmaktadır. Bu faktörlerden bazıları kişilik bozukluklarına neden olabilmektedir. Narsist kişilik her şeyin odağında kendisini görür. Bu kişilik yapısına sahip bireyler, iş yaşamında makyavelist davranışlara yatkınlık göstermektedirler. Bu çalışmanın amacı; narsist kişiliğin makyavelist davranışlara etkisini incelemektir. Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik ve Koruma programında öğrenim gören öğrenciler araştırma evrenini oluşturmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada 198 katılımcıya yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Ölçeklere geçerlilik ve güvenilirlik testi yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik cronbach alfa kat sayısı 0,84 olarak bulunmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiler, kolerasyon, regresyon, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi yapılarak incelenmiştir. Narsistik kişiliğin hayranlık ve rekabet boyutları, makyavelist davranışın ahlaki yoksunluk, diğerlerine güvensizlik, statü arzusu ve kontrol arzusu alt boyutları ile ilişkisi analiz edilmiştir. Narsistik kişilik ile makyavelist davranışlar arasında ilişki vardır. Bu ilişki sonucunda narsistik kişiliğin makyavelist davranışları etkilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel güvenlik, narsisizm, narsist kişilik, Makyavelizm, Makyavelist davranış.

Abstract

Each individual's personality traits are different. Individual characters are made up of different factors. Some of these factors can cause personality disorders. The narcissist personality sees itself in the center of everything. Individuals with this personality structure are also predisposed to machiavelistic behavior in business life. The aim of study; the influence of the narcissistic person on the machiavelistic behavior is researched. Students studying in the Kocaeli University Private Security and Guard program constitute the research universe. Quantitative research method was used in the study. Face to face survey method was applied to 198 participants in the survey.. Scales were tested for validity and reliability. The reliability of the scales was found to be cronbach alpha fold 0.84. Relationships between variables were examined by performing correlation, regression, Kruskal Wallis and Mann Whitney U test. The admiration and competition dimensions of the narcissistic personality, the moral deprivation of machiavelistic behavior, the distrust of others, the desire for status and the desire for control were analyzed. There is a relationship between narcissistic personality and machiavelistic behavior. As a result of this relationship, narcissistic personality appears to influence machiavelistic behavior.

Keywords: Private security, narcissism, narcissist personality, Machiavellianism, Machiavelistic behavior.

¹ Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ö.İ.U. MYO, guckun@gmail.com Orcid ID: orcid.org/ 0000-0002-0169-5401

² Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli MYO, burcugokay@gmail.com, Orcid ID: orcid.org/ 0000-0001-8675-8952

³ Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli MYO, seher.uckun@gmail.com, Orcid ID: orcid.org/ 0000-0002-7840-2363

Giriş

Bireyi diğerlerinden ayıran, doğuştan veya sonradan kazanılan özelliklerin toplamı kişilik olarak ifade edilebilir. Kişilik, bireyin geçmişini, bugününü ve geleceğini kapsar. Genetik faktörlerin yanı sıra sosyo-kültürel çevre, aile, iklim de kişiliğin oluşumunda önemli yere sahiptir. Kişiliğin gelişimi çocukluk dönemiyle başlar, ergenlik dönemiyle tamamlanır. Yetişkinlik döneminde ise küçük değişimler ve gelişmeler gösterir.

Bireyler; aile, okul, kişinin üyesi olduğu gruplar, iş yeri gibi farklı ortamlarda bulunurlar. Yetişkinlik döneminin büyük bir kısmını iş yerinde geçiren bireyler, farklı insanlarla iletişim halindedirler. Kişiliğin, bireylerin sosyal etkileşim düzeylerine yansımalarıyla, işgörenlerin çalışma arkadaşlarına ve müşterilere karşı sergiledikleri tutum ve davranışları etkilemesi beklenmektedir (Aydoğan ve Serbest, 2016:98). İşgörenlerin sahip olduğu nitelikler örgütlerin başarısı üzerinde önem taşımaktadır (Kanten, 2014:161).

Bu araştırmanın amacını, narsist kişilik ile makyavelizm arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılması oluşturmaktadır. Ayrıca; narsist hayranlık ve rekabet ölçeği ile makyavelizm ölçeği kullanılarak, demografik özelliklerin bu ilişkiyi etkileyip etkilemediği de ölçülmüştür. Bu araştırma, gelecekte çalışma hayatına atılacak olan üniversitede eğitim gören özel güvenlik öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Narsisizm ve Narsistik Kişilik

Narsisizm, bireyin hayatta kalma ve hayatını devam ettirebilme duygusudur. Literatürde narsisizm, toplumsal ilişkilerde bireyin hayatta kalma çabasını abartmasından dolayı bir psikolojik bozukluk olarak ifade edilmektedir. Bireyin üyesi olarak bulunduğu aile, eğitim, iş gibi ortamlarda narsistik kişilik yapısı diğer bireyler için sorun yaratabileceği düşünülmektedir.

Narsisizm, mitolojiden gelen bir kavram olup; suda gördüğü kendi hayaline aşık olan genç adam Narkissos'dan gelmektedir. Terim olarak duyarsızlık anlamına gelmektedir (Gençtan, 2010, akt. Yeniçeri vd. 2017:74). Narsisizmin Türk Dil Kurumu sözlüğündeki karşılığı ise özseverliktir (www.tdk.gov.tr).

Narsisizmin başka tanımları da şu şekildedir; kişinin kendi vücuduna karşı cinsel arzu ve haz duyması (Özaydın, 1984); kendine aşık olma, kişide cinsel hazzın kendi vücuduna yönelik oluşu ile belirgin, cinsel sapıklık hali adlandırılabilir (Kocatürk, 1994; akt. Timuroğlu ve İşcan, 2008:240).

Narsisizm kelime olarak ilk kez 1898 yılında psikanalitik kuramcı Ellis tarafından psikolojik bir kavramı açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Ellis, narsisizmi özellikle kadınlarda görülen ve cinsel dürtüleri bireyin kendisine hayranlıkla yöneltmesini içeren duygular olarak açıklamıştır (Rozenblatt, 2002; akt. Karaziz ve Atak, 2013:46).

Freud 1910'da, Narsisizmi, Cinsellik Üzerine Üç Makale'de bir dipnot olarak ilk kez kullanmış ve dört yıl sonra psikanalitik teoriye büyük katkıda bulunan "On Narcissism:

An Introduction” yazısında yayımlamıştır. Bir kişilik tipi olarak Freud, narsisizmden ilk kez 1931’de söz etmektedir (Kartopu, 2013:628).

Rozenblatt (2002)’a göre, normal narsisizm, bireyin kendisi, yakın çevresi ve çevresindeki diğer bireylerle uyumu ve çevresinin beklentilerini karşılayabileceği duygusunu ifade etmektedir (Karaaziz ve Atak, 2013:46). Normal düzeyde narsisizm; bir insanın hayatta kalması, çalışması ve sağlam bir kimliği devam ettirmesi için zorunludur (Kartopu, 2013:627).

Her insan beğeni toplamak ve yaptığı işler nedeniyle takdir kazanmak ister. Ancak narsistik kişiler bu takdiri kazanmak için sürekli çaba gösterirler ve karşılığını alamazsa hayal kırıklığı yaşarlar. Bu hayal kırıklığı “Narsistik Yaralanma” olarak isimlendirilir (Bolat vd., 2016:484). Narsistik yaralanma, bireyi normal narsisizmden uzaklaştırır, patolojik bir sorun yaratan narsistik kişilik yapısına doğru kaymasına neden olur. Bu noktada, normal (birincil) narsisizm çocuğun normal gelişim sürecinin bir parçasını oluştururken, patolojik (ikincil) narsisizm ise kişinin kendi bedenini bir nesne olarak seçip sevgisini kendisine yönelttiği ve narsistik kişilik bozukluğunu temsil etmektedir (Alanka ve Cezik, 2016:552).

Rozenblatt (2002), patolojik narsisizmdeki en önemli noktayı bireyin tamamen dıştan gelen yorumlarla beslenmeye açık ve muhtaç olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Bolat vd., 2016: 484). Bu açıdan patolojik narsisizm; üstünlük duygusu, yüksek öz beğeni ve bunu diğerlerinden bekleme, ayrıca empati eksikliği ve hak iddiasında bulunmayı ifade eder (Güngör ve Ekşi Arıca, 2012:1272). Narsistik kişilik özelliklerine sahip olan bireyler bu tür özellikler taşıdıklarının farkında değildirler. Narsistik eğilimi olan bireyler, büyüklenmeci ve bencil davranışların ödüllendirildiğini gördüklerinde narsist davranışlarını daha rahat göstermeye başlamaktadır. (Lubit, 2002; akt. Atay, 2009:185). Aynı zamanda ebeveynlik stilleri, anne bebek etkileşimi ve özellikle narsistik kişilik bozukluğunun oluşumunda genetik faktörlerin de % 45-% 80 oranında rol oynadığı ifade edilmektedir (Eldoğan, 2016:6).

Narsistik kişilik, insanların belirli şekilde uzmanlaşmaya gitmesiyle, bireyselliğin ön plana çıkması ile kendini daha çok belli etmektedir. Çağımıza egemen olan narsistik kişiliğin belirtilerine, toplumsal amaçların ve başkalarına duyulan ilginin körelerek, bunun yerini ben merkezliliğin alması örnek gösterilebilir (Timuroğlu ve İşcan, 2008:239).

Narsistik kişinin, diğer insanlarla bağları çok zayıftır. Narsist kişi, sevme kapasitesini yitirmiş olmanın boşluğunu yaşar. Bu tür bir benlik, yok olma tehlikesiyle karşılaştığı koşullarda yaşayabilmek için kendine saygıyı sürdürme ve sevginin olmadığı yerde, en azından beğeni toplayarak bu boşluğu kapatmaya çalışma çabalarını simgelemektedir. Dolayısıyla narsisizm kendini sevmeyi değil, kendine yabancılaşmayı simgeler (Güngör vd. 2012:1272-1273).

Masterson (2006) ise, narsisizmin önemli özelliklerini görkemlilik, onaylanma ve beğenilme ihtiyacı, başkalarına karşı ilgisizlik ve empati yoksunluğu olarak belirtmektedir (İnan, 2015:2).

Narsist kişilik bozukluğu için aşağıda verilen kişilik özelliklerin en az beşinin bulunması gerekmektedir (Bolat vd. 2016:490, Eldoğan, 2016:2):

- Kendisinin çok önemli olduğu duygusunu taşır,
- Sınırsız başarı, güç, zeka, güzellik ya da kusursuz aşk üzerine kafa yorar,
- Kendilerinin özel-biricik bir birey olduğuna ve sadece özel ya da toplumsal durumu üstün kişilerce (ya da kurumlar) anlaşılabilceğine, sadece onlarla ilişki kurması gerektiğine inanır,
- Çok beğenilmek ister,
- Hak kazandığı duygusu vardır,
- Kişilerarası ilişkileri kendi çıkarı için kullanırlar,
- Empati yapamazlar bu nedenle başkalarının duygularını ve ihtiyaçlarını fark etme isteksizlikleri vardır,
- Kıskanma ve kıskançlık duygularını yaşarlar. Çoğu zaman başkalarını kıskanır ya da başkalarının kendisini kıskandığına inanır,
- Toplumda içinde kibirli, kendini beğenmiş davranış ya da tutumlar sergiler.

Özetle, narsisizm, kişinin kendisinin (dış dünyada var olan diğer nesnelere ayrı olarak yaşanan, algılanan ruhsal ve fiziksel, bütün bir bireyi kapsar-benlik) abartılı bir biçimde öne çıkarılmasıyla başkalarına duyulan ilginin azalmasıdır (Timuroğlu ve İşcan, 2008:240).

1.2. Makyavelizm ve Makyavelist Davranış

Siyaset felsefesi tarihinde Niccoló Machiavelli, parçalanmış durumda bulunan İtalya'yı ulusal birlik ve bütünlüğe kavuşturacak lidere devlet siyasetinde başarılı olmanın yollarını göstermek amacıyla yazılan bu kitap ile siyasi düşünce tarihine yepyeni bir görüş getirmiştir (Altuntaş, 2012:10). Bu görüşün temelinde "Hedef, aracı geçerli kılar." (Niccoló Machiavelli) felsefesi yatmaktadır.

Machiavelli daha çok sonuçları ön planda tutan faydacı, siyasi bir ahlaktan söz eder. Burada çıkarlar, ahlaki kriter olarak kabul edilmiştir, ancak ifade edilen çıkarlar hükümdarın bireysel çıkarları olmayıp, devletin çıkarlarıdır (a.g.e., 2012:12). Yine Machiavelli'ye göre genellikle iyi olarak değerlendirilen bütün niteliklere bir hükümdar sahip olmak zorunda değildir ama bunlara sahipmiş gibi görünmesi zorunludur. Hoşgörülü olarak değerlendirilmek iyidir; merhametli görünmek mantıklıdır; ve büyük bir erdem sahibi biri olarak düşünülme oldukça önemlidir. Fakat aslında öyle olmamalı, büyük bir taklitçi ve ikiyüzlü olmalıdır (Kesgin, 2015:110).

Machiavelli'ye "Şeytanın Çömezi" ismi takılmış ve Fransızlar'ın, İtalya'dan kaynaklanan her şeye karşı duydukları tepkiyle, rezillik anlamında "Makyavelizm" kavramını türetmişlerdir (Kara, 2016:127).

Makyavelizm, duygusal olarak kopuk ilişkileri, kişilerarası manipülatif bir tarzı, başkalarını istismar etme isteğini karakterize etmektedir (Brewer ve Abell, 2017:491). Makyavelizm, kişilerin istedikleri amaçlara ulaşması için diğer kişiler üzerinde yönlendirici etki oluşturan etik olmayan davranışlar bütünüdür. Makyavelizmin temelinde, bireylerin geleneksel ahlak anlayışına sahip olmadıkları söylenebilir (Güney ve Mandacı, 2009; akt. Ayan, 2017:54). Makyavelist düşünceyi benimseyen kişiler için, insanlara çektirebileceği acı ne olursa olsun, amaçlar araçları meşru kılmaktadır (Aydoğan ve Serbest, 2016:102).

Makyavelistler, bireylerarası ilişkilerde genellikle iki yüzlü tutum ve davranışlar sergileyen, samimi olmayan ve dışa dönük özelliğe sahiptirler. Bu bireyler, yaşamlarında toplumsal değerleri küçümsemeleri sebebiyle çevresindekileri kendi çıkarları için kullanabilmekte ve ahlaka aykırı davranış sergileyebilmektedir (a.g.e. 2016: 102).

Makyavelist kişilik özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Diğer insanların hislerini, haklarını ve ihtiyaçlarını dikkate almadan hedeflere ulaşmak için saldırgan, manipülatif, sömürücü ve sapkın yöntemleri kullanan bir kişidir (Tang, Chen ve Sutarso, 2008:248).
- İnsanlardan ve toplumdan kaçan, empati eksikliği bulunan, anti-sosyal eğilimleri olan, güç ve para ile motive olan, etkili ve sonuç veren kuralları bulunan bireylerdir (Ayan, 2017:54-55).
- Duygusal olarak soğuk, alaycı, aldatıcı, bencil, yalan ve yanılsa dayalı, çıkarıcı, vicdansız, aşırı rekabetçi, egosentrik pragmatik ve ahlaksız düşünce ve davranışlar ile stratejik olarak uzun vadeli planlama yapan bireylerdir (Rauthmann ve Kolar 2012:884, Ináncsi, Láng ve Bereczkei, 2015:140).

Makyavelistin, narsisten farkı; kendisi ve başkaları konusunda, narsiste kıyasla çok daha gerçekçidir; ne aşırı iddialarda bulunur, ne de iyi izlenim bırakmak için çaba gösterir (Paulhus vd., 2001; akt. Aydoğan ve Serbest, 2016:102). Türkiye'deki narsisizm ve makyavelizm ile ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde her iki kavramın ele alındığı çalışmalar olsa bile yeterli sayıda olmadığı düşünülmektedir.

1.3. Narsisizm ve Makyavelizm İle İlgili Literatür Taraması

Atay (2009: 193)' a göre, uluslararası yazında geniş yer bulan narsisizm kavramı, ulusal literatüre bakıldığında daha çok klinik açıdan ele alınmış ve işletme hedefli araştırmaların oldukça kısıtlı ve yetersiz kaldığı görülmüştür.

Penney (2002)'e göre narsisizm ile işyerindeki şiddet arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Karaaziz ve Atak, 2013:52). İşin niteliği ile kendini beğenme ve üstünlük arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Narsisizmle liderlik, narsistik kişilik özellikleri ile devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (a.g.e. 53-55).

Atay (2009:193)'a göre, narsist kişilik yapısına sahip bireyler, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet, performans, motivasyon gibi kavramlarla ilişkilendirilebilir.

Kanten, (2014) araştırmasında, narsist kişilik özelliğinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisinde örgüt ikliminin düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Narsistik kişilik özelliğinin iş görenlerin tutum ve davranışlarını hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilediği ileri sürmektedir. Narsisizm CEO'lardaki etik dışı davranış ve güç ihtiyacı ile ilişkili olduğu da görülmüştür (Aydoğan ve Serbest, 2016:99).

Narsisizm aynı zamanda takım performansı üzerinde de etkili olabilmektedir. Narsisizmin birçok özelliği narsistlerin iyi bir takım oyuncusu olamayacağını göstermektedir (Atay, 2009:186).

Timuroğlu ve İşcan, (2008:258) araştırmalarında yöneticilerin, narsistik eğilimlere büyük ölçüde sahip olduklarını, narsisizm ve iş tatmini boyutları arasında güçlü ve ters yönlü ilişkilerin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Güngör vd. (2012:1278), yaş ile “geleneksellik”, “uyum” (değerler alt boyutları) ve “hak iddia etme” (narsisizm) arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. İnce (2017:91)’nin çalışmasında kadın ve erkek katılımcıların örgütsel narsisizm algısı birbirinden farklılık göstermektedir ve bu farklılık kadınlar lehine yüksek bulunmuştur.

Kolektif narsisizm kavramını ilk defa Türkiye’den bir örneklem kullanarak ve hem bireysel hem de gruba yönelik değişkenler üzerinden inceleyen bu çalışma göstermiştir ki dünyayı iyiler ve kötüler olarak keskin çizgilerle ayrılmış kategorilerden ibaret algılamak, gruplar arası tehdit algısı, karşı gruba yönelik olumsuz tutumlar, ayrımcılık ve şiddet eğilimi gibi kritik değişkenler ile ilişkili olduğu bilinen kolektif narsisizm (Golec de Zavala vd., 2009) için önemli bir risk faktörüdür. Bu risk özellikle kendi içinde sıkı olan gruplar ve “Başarıya giden her yol mübahtır” anlayışına sahip kişiler için daha yüksek olabilir (Sakman ve Alper, 2016:23).

Örgütsel davranış yazınında makyavelizmle ilgili yapılan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca Makyavelizm yaklaşımıyla pazarlama ve yönetim ilişkisini tartışan çalışmalarda bulunmaktadır (Kara, 2016:126-128). Makyavelizm konusunda yapılan çalışmalar; muhasebe (Wakefield, 2008), iş etiği (Winter vd., 2004) ve sosyal psikoloji (Bańka and Orłowski, 2012) alanlarında olduğu görülmektedir (Demirtaş ve Biçkes, 2014:102). Makyavelizm düzeyi arttıkça olumsuz durumları ifşa etme niyeti (Whistleblowing) hem birinci kişi hem de üçüncü kişi kapsamında azalmaktadır (a.g.e.,105).

Bununla birlikte, son çalışmalar düşük makyavelist özellikler gösteren bireylerin yüksek makyavelist özellikler gösteren bireylere göre uzun vadede kişiler arası becerilerinin daha iyi olduğunu göstermektedir (Bereczkei, 2015:26).

Makyavelist kişiler değişen sosyal çevreye uyum sağlamak konusunda esnek davranabilirler, diğerlerinin davranışlarına cevap vermede bilişsel beceriler açısından manipülasyon yaratabilme konusunda üstündürler ve karar verme süreçlerine belirli beyin bölgelerinin etkili olduğunu tespit etmiştir (Bereczkei, 2015:30).

Makyavelist değerler ile öğrencilerin cinsiyet ve sınıf değişkeni açısından da anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır (Kara, 2016:137).

O’Fallon ve Butterfield (2005)’ e göre makyavelizmin çalma, yalan söyleme, sabotaj ve hile ile ilgili olarak etik kararlar tutarlı ve olumsuz bir şekilde bağlantılı olduğu görülmüştür (Dahling vd., 2014:184).

Ali ve Chamorro-Premuzic (2010), araştırmalarında makyavelist eğilim düzeyi ile yaşam doyumu arasında ters yönlü anlamlı bir korelasyon olduğunu bulmuşlardır (Ayan, 2017:67).

Rauthmann ve Kolar (2012: 887)'ın bulgularına göre, narsisizmin insan algılarında makyavelizme ve psikopatiye göre çekici olarak değerlendirildiği yönündedir.

Aydoğan ve Serbest (2013:115) narsisizmin cinsiyete göre farklılık göstermediği; yaşa, medeni duruma ve çalışma süresiyle ilgili demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiğini bulmuşlardır. Makyavelizm düzeyinin ise, demografik değişkenlere göre hiç farklılaşmadığını tespit etmişlerdir. Her iki kavramda kişilik özellikleriyle ilgilidir. Bu çalışmada, narsist kişilik yapısı klinik bir olgu olarak değerlendirilmiş ve klinik bir olgu olmayan makyavelist davranışları etkileyip etkilemediği araştırılmak istenmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

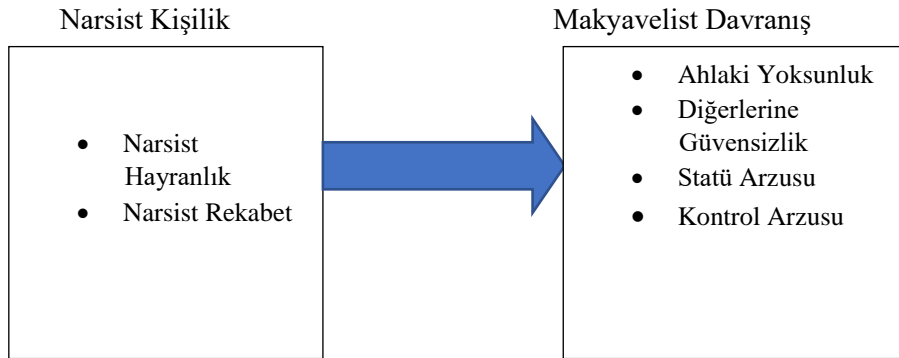
Araştırmanın amacı, narsist kişilik ile Makyavelizm arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda narsist hayranlık ve rekabet ölçeği ile makyavelizm ölçeği kullanılmış olup, bu ilişkinin demografik özelliklerden etkilenip etkilenmediği de ölçülmüştür. Bu araştırma, kişiliğin oluşumunda etkili olan eğitim sürecinin gerçekleştiği aynı zamanda işletmelerin potansiyel çalışanı olacak üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Zaman ve maliyet etkenleri açısından tek bir üniversitede uygulanmış olması araştırmanın kısıtı olarak belirtilebilir.

Araştırma, narsist kişiliğin makyavelist davranışlara etkisinin olup olmadığının ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Araştırmanın problemleri şu şekildedir:

- Narsist hayranlık ve rekabetin makyavelist davranışlara etkisi var mıdır?
- Demografik değişkenlerin narsist hayranlık ve rekabete etkisi var mıdır?
- Demografik değişkenlerin makyavelist davranışlara etkisi var mıdır?

2.1. Araştırmanın Modeli

Narsist kişilik ve alt boyutları ile makyavelist davranış ve alt boyutlarının ilişkinin araştırıldığı araştırmanın modeli, aşağıdaki gibi gösterilmiştir:



2.2. Veri Toplama Süreci ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik ve Koruma programında öğrenim gören 300 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 198 öğrenci örnekleme oluşturmaktadır. Araştırma örneği seçiminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Özel güvenlik ve koruma programı meslek olarak üniforma giyme, silah, cop taşıma, kendini haklı görme, güçlü olma duygusunu hissettirebileceğinden narsist kişilik özelliklerini taşıyabileceği düşünülerek konuya ilişkin örneklem olarak uygun görülmüştür.

Araştırmanın amacına uygun olarak veriler anket formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada narsistik kişiliği ölçmek amaçlı narsistik hayranlık ve rekabet ölçeği kullanılmıştır. İlgili ölçek Back ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilmiş olup ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Demirci ve Ekşi (2017) tarafından yapılmıştır. Makyavelist davranışları ölçmek amacıyla kullanılan makyavelizm ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Ülbeği (2016) tarafından yapılmış olup ölçeğin orijinali Dahling, Whitaker ve Levy (2009) tarafından geliştirilmiştir.

Araştırmanın ilk bölümü 5'li Likert ölçeğine göre oluşturulan narsistik hayranlık ve rekabet boyutlarına ait 18 soru, ikinci bölümde ise Makyavelizm ve boyutlarına ait 16 soru son olarak demografik değişkenlere ait 9 soru sorulmuştur.

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma verileri SPSS 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde anlamlılık değeri olan 0,05 kabul edilmiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Yapılan faktör analizi sonucuna göre narsistik hayranlık ve rekabet ölçeğine ait “ne kadar özel biri olduğumu diğerlerine gösteririm”, “eleştirildiğimde sıklıkla rahatsız olurum” ve “bir başkasının ilgi odağı olmasına hiç tahammül edemem” maddelerinin değerleri, birden çok faktöre dağıldığından dolayı analizden çıkartılmıştır.

Ters kodlama yapıp, tekrarlanan faktör analizinde narsistik hayranlık ve rekabet ölçeğine ait KMO değeri 0,837, Barlett's değeri 0,000 olduğundan, örnek hacminin yeterli olduğu ve faktörler arasında yeterli korelasyon olduğu görülmektedir. Maddeler çıkarıldıktan sonra faktör analizi tekrarlandığında toplam varyans açıklama oranı 43,967'den 49,781'e yükselmiştir. Makyavelizm ölçeğinin KMO değeri 0,830, Barlett's değeri 0,000 olduğundan, örnek hacminin yeterli olduğu ve faktörler arasında yeterli korelasyon olduğu görülmektedir. İlgili ölçeğin toplam varyans açıklama oranı 57,000'den 57,062'ye yükselmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere ilişkin güvenilirlik değerleri

Değişkenler	Güvenirlik Cronbach's Alpha
Narsistik hayranlık ve rekabet	0,84
Makyavelist	0,84

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, makyavelizm değişkenine ait “gruplara katılmaktan hoşlanmam çünkü diğerlerine güvenmem” ifadesi güvenilirliği düşürdüğünden analizden çıkarılmıştır. Ölçek güvenilirliklerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Değişkenlere ait çarpıklık-basıklık değerleri

	n	Ort.	Std.Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
					Std.Hata		Std.Hata
<i>Cinsiyet</i>	198	1,44	0,49	0,20	0,17	-1,97	0,34
<i>Aile gelir</i>	198	1,99	0,90	1,40	0,17	3,00	0,34
<i>Anne eğitim durumu</i>	198	1,19	0,60	4,27	0,17	20,63	0,34
<i>Baba eğitim durumu</i>	198	1,43	0,76	2,13	0,17	4,84	0,34
<i>Anne hayatta mı</i>	198	1,03	0,18	5,07	0,17	23,95	0,34
<i>Baba hayatta mı</i>	198	1,11	0,32	2,41	0,17	3,86	0,34
<i>Anne iş durumu</i>	198	3,93	1,63	-1,05	0,17	-0,71	0,34
<i>Baba iş durumu</i>	198	2,28	1,52	0,68	0,17	-1,11	0,34
<i>Kardeş sayısı</i>	198	2,79	0,99	-0,31	0,17	-0,86	0,34

Çarpıklık ve basıklık değerleri - 1,5/+1,5 arasında olan verilerin normal dağılımı sağladığı, bu değerler arasında olmayan verilerin normal dağılım göstermediği kabul edilmektedir. Yapılan normallik testi sonucuna göre normal dağılım göstermediği tespit edilen veriler için nonparametrik testler yapılmıştır. Verilere Kruskal Wallis, Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Yılmaz ve Yılmaz (2005:196)'ın “parametrik olmayan testlerin pazarlama alanındaki araştırmalarda kullanımı: 1995-2002 arası yazın taraması” çalışmalarında, parametrik olmayan analizlerin çoğunlukla parametrik analizlerle birlikte ve bazen birkaç parametrik olmayan testin aynı çalışmada birlikte kullanılabilirdiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Demografik değişkenlere ait bilgiler

Değişkenler		n	%	Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Erkek	109	55,1	Aile gelir düzeyi	1499 TL den az	56	28,3
	Kadın	89	44,9		1500-2999 TL	106	53,5
Anne eğitim durumu	İlköğretim	172	86,9		3000-4499 TL	23	11,6
	Lise	21	10,6		4500-5999 TL	8	4
	Önlisans	0	0		6000-7499 TL	4	2
	Lisans	3	1,5		7500-8999 TL	1	0,5
	Lisansüstü	2	1,0	9000 TL ve üzeri	0	0	
Baba eğitim durumu	İlköğretim	135	68,2	Annenin iş durumu	Serbest meslek	39	19,7
	Lise	49	24,7		Kamu kadrolu	9	4,5
	Önlisans	6	3		Özel kadrolu	10	5,1
	Lisans	7	3,5		Taşeron çalışanı	7	3,5
	Lisansüstü	1	0,5	Çalışmıyor	133	67,2	
Anne hayatta mı	Sağ	191	96,5	Babanın iş durumu	Serbest meslek	101	51,0
	Vefat	7	3,5		Kamu kadrolu	20	10,1
Baba hayatta mı	Sağ	175	88,4		Özel kadrolu	24	12,1
	Vefat	23	11,6		Taşeron çalışanı	25	12,6
				Çalışmıyor	28	14,1	
Kardeş sayısı	1	25	12,6				
	2	48	24,2				
	3	71	35,9				
	4 ve üzeri	54	27,3				

3.1. Demografik Değişkenlere Göre Ölçek ve Boyutlarının Analizi

Demografik değişkenlerle ilgili olarak yapılan analiz sonuçlarına göre aralarında ilişki bulunan değişkenler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyet değişkenine göre ile narsistik hayranlık düzeyinin farklılaşması (Mann Whitney U Testi)

		n	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Narsist hayranlık	Erkek	109	106,44	1160,50	4094,50	,049
	Kadın	89	91,01	8099,50		

Cinsiyet ile narsistik hayranlık

Tablo 4 incelendiğinde erkek öğrencilerin (sıra ort.= 106,44) narsist hayranlık düzeylerinin, kadın öğrencilere (sıra ort. =91,01) göre (p=0,04<0,05 anlamlılık seviyesinde) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Babanın İş durumu değişkeni ile narsistik rekabet düzeyinin farklılaşması (Kruskal Wallis)

	Babanın iş durumu	n	Sıra ort.	X ²	p
Narsistik rekabet	Serbest meslek	101	110,52	11,63	,02
	Kamu kadrolu	20	75,35		
	Özel kadrolu	24	83,85		
	Taşeron çalışanı	25	83,68		
	Çalışmıyor	28	105,25		

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin babalarının iş durumları ile narsistik rekabet boyutuna ($p=0,02<0,05$) ilişkin analiz sonuçları görülmektedir. En yüksek narsistik rekabet düzeyinin babalarının serbest meslek sahibi olan öğrencilerde olduğu, en düşük narsistik rekabet düzeyinin kamu çalışanı babalara sahip olan öğrencilerde olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Anne eğitim durumu değişkeni ile narsistik hayranlık düzeyinin farklılaşması (Kruskal Wallis)

	Anne eğitim durumu	n	Sıra ort.	X ²	p
Narsistik hayranlık	İlköğretim	172	95,87	9,78	,02
	Lise	21	120,69		
	Önlisans	0	0		
	Lisans	3	178,50		
	Lisansüstü	2	71,00		

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin anne eğitim durumları ile narsistik hayranlık boyutuna ($p=0,02<0,05$) ilişkin analiz sonuçları görülmektedir. En yüksek narsistik hayranlık düzeyinin lisans mezunu olan anneye sahip öğrencilerde olduğu, en düşük narsistik hayranlık düzeyinin ise lisansüstü mezunu olan anneye sahip öğrencilerde olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Anne eğitim durumu değişkeni ile makyavelist ahlaki yoksunluk düzeyinin farklılaşması (Kruskal Wallis)

	Anne eğitim durumu	n	Sıra ort.	X ²	p
Makyavelist Ahlaki Yoksunluk	İlköğretim	172	95,03	10,22	,01
	Lise	21	127,07		
	Önlisans	0	0		
	Lisans	3	167,67		
	Lisansüstü	2	92,00		

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin anne eğitim durumları ile makyavelist ahlaki yoksunluk boyutuna ($p=0,01<0,05$) ilişkin analiz sonuçları görülmektedir. En yüksek makyavelist ahlaki yoksunluk düzeyinin lisans mezunu anneye sahip öğrencilerde olduğu, en düşük makyavelist ahlaki yoksunluk düzeyinin lisansüstü mezunu anneye sahip öğrencilerde olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Babanın hayatta olup olmaması durumu değişkeni ile narsistik rekabet düzeyinin farklılaşması (Mann Whitney U Testi)

		<i>n</i>	<i>Sıra ort.</i>	<i>Sıra top.</i>	<i>U</i>	<i>p</i>
<i>Narsist rekabet</i>	Sağ	175	102,83	17995,00	1430,00	,02
	Vefat	23	74,17	1706,00		

Tablo 8 incelendiğinde babası sağ olan öğrencilerin (sıra ort.= 102,83) narsist rekabet düzeylerinin, babası vefat eden öğrencilere (sıra ort. =74,17) göre ($p=0,02<0,05$ anlamlılık seviyesinde) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Kardeş sayısı değişkeni ile makyavelist diğerlerine güvensizlik düzeyinin farklılaşması (Kruskal Wallis)

	<i>Kardeş sayısı</i>	<i>n</i>	<i>Sıra ort.</i>	χ^2	<i>p</i>
<i>Makyavelist Diğerlerine Güvensizlik</i>	1	25	2,72	2,72	,02
	2	48	4,29		
	3	71	3,42		
	4 ve üzeri	54	4,37		

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin makyavelist diğerlerine güvensizlik ($p=0,02<0,05$) düzeylerinde kardeş sayısına göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. En yüksek makyavelist diğerlerine güvensizlik düzeyinin dört kardeşe sahip öğrencilerde olduğu, en düşük makyavelist diğerlerine güvensizlik düzeyinin ise bir kardeşe sahip öğrencilerde olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 10' de narsistik rekabet ve hayranlık ve makyavelizm ölçeklerinin alt boyutlarıyla birlikte kolerasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 10. Değişkenlere ait kolerasyon katsayıları

Değişkenler	N	R	H	M	A	S	D	K
<i>NARSİST (N)</i>	1	,76**	,84**	,62**	,50**	,30**	,23**	,03
<i>Rekabet (R)</i>		1	,39**	,47**	,28**	,40**	,17*	,18**
<i>Hayranlık (H)</i>			1	,55**	,53**	,12	,25**	-,43
<i>MAKYAVELİST (M)</i>				1	,78**	,56**	,43**	,29**
<i>Ahlaki yoksunluk (A)</i>					1	,24**	,32**	,54
<i>Statü arzusu (S)</i>						1	,45	,26**
<i>Diğerlerine güvensiz</i>							1	,19**
<i>Kontrol arzusu (K)</i>								1

** $p<0,01$ * $p<0,05$

Sıfıra yakın bir kolerasyon katsayısı zayıf bir ilişkiyi, bire yakın bir kolerasyon katsayısı güçlü bir ilişkiyi göstermektedir (Tekin, 2014: 102). Bu ifadeye göre, r değeri 0-.29 arası düşük, .30-.69 arası orta, .70-1.00 arası yüksek düzeyde ilişkiyi gösterir şekilde yorumlanabilmektedir.

Tablo 11. Narsistik hayranlık ve rekabetin makyavelist davranışa etkisine ait regresyon analizleri

<i>Bağımsız değişken</i>	R	R²	β	B	t	F	p
<i>Narsistik</i>	,62	,38	,70	,62	11,07	122,70	,00
Bağımlı değişken “makyavelist” p<0,05							
<i>Narsistik</i>	,50	,25	,22	,50	8,16	66,57	,00
Bağımlı değişken “makyavelist ahlaki yoksunluk” p<0,05							
<i>Narsistik</i>	,30	,09	,09	,30	4,51	20,34	,00
Bağımlı değişken “makyavelist statü arzusu” p<0,05							
<i>Narsistik</i>	,23	,05	,05	,23	3,42	11,74	,00
Bağımlı değişken “makyavelist diğerlerine güvensiz” p<0,05							
<i>Narsistik</i>	,03	,00	,03	,03	,49	,24	,35
Bağımlı değişken “makyavelist kontrol arzusu” p<0,05							
<i>Narsistik rekabet</i>	,47	,22	,13	,47	7,60	57,77	,00
Bağımlı değişken “makyavelist ” p<0,05							
<i>Narsistik rekabet</i>	,28	,07	,23	,28	4,08	16,65	,00
Bağımlı değişken “makyavelist ahlaki yoksunluk ” p<0,05							
<i>Narsistik rekabet</i>	,40	,16	,22	,40	6,24	39,02	,00
Bağımlı değişken “makyavelist statü arzusu” p<0,05							
<i>Narsistik rekabet</i>	,17	,03	,08	,17	2,52	6,38	,01
Bağımlı değişken “makyavelist diğerlerine güvensiz” p<0,05							
<i>Narsistik rekabet</i>	,18	,03	,05	,18	2,66	7,07	,00
Bağımlı değişken “makyavelist kontrol arzusu” p<0,05							
<i>Narsistik hayranlık</i>	,55	,31	1,20	,55	9,42	88,85	,00
Bağımlı değişken “makyavelist” p<0,05							
<i>Narsistik hayranlık</i>	,53	,29	,45	,05	8,96	80,32	,00
Bağımlı değişken “makyavelist ahlaki yoksunluk” p<0,05							
<i>Narsistik hayranlık</i>	,12	,01	,06	,12	1,74	3,04	,08
Bağımlı değişken “makyavelist statü arzusu” p<0,05							
<i>Narsistik hayranlık</i>	,25	,06	,11	,25	3,71	13,802	,00
Bağımlı değişken “makyavelist diğerlerine güvensiz” p<0,05							
<i>Narsistik hayranlık</i>	,04	,00	-,01	,02	-,59	,35	,55
Bağımlı değişken “makyavelist kontrol arzusu ” p<0,05							

Regresyon analizi sonuçlarına göre p>0,05’ten değerine sahip narsistik kişilik ile makyavelist kontrol alt boyutu, narsistik hayranlık alt boyutu ile makyavelist statü ve narsistik hayranlık ile makyavelist kontrol alt boyutu arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir. Narsist kişilik ölçeği ve alt boyutlarıyla, makyavelist kişilik ölçeği ve makyavelist alt boyutlarıyla istatistiki olarak anlamlılık taşıyan tüm alt boyutlar arasında

pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Narsist kişilik ile makyavelist davranışlar gösteren kişilerin çalışılan ortamda, eğitim kurumlarında, aile içerisinde toplumsal düzen açısından sorun yaratabileceği araştırmalar sonucunda görülmüştür. Toplumsal yapı içerisinde özel güvenlik ve koruma programı öğrencilerinin mesleki özellikleri açısından değerlendirildiğinde konu ile ilgili olarak uygun bir örneklem olduğu düşünülmüştür. Narsist kişilik ile makyavelist kişilik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Narsist kişiliğin makyavelist davranışlara etkisinin araştırıldığı çalışma sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

Demografik değişkenlerden cinsiyet ile narsist hayranlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Erkek öğrencilerin narsist hayranlık düzeylerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Serbest meslek sahibi olan babaya sahip öğrencilerin narsistik rekabet düzeylerinin kamu çalışanı babaya sahip öğrencilerin narsistik rekabet düzeyinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Serbest meslek sahipleri kendi işini sürdürdüğünden dolayı sadece kendine karşı sorumluluğu vardır ve karar alıcı, uygulayıcı kendisidir. Bu açıdan serbest meslek sahiplerinin daha yüksek narsist kişilik özelliği gösterdiği söylenebilir.

Narsistik hayranlık ve makyavelist ahlaki yoksunluk düzeyi yüksek olan öğrencilerin annelerinin eğitiminin lisans olduğu, narsistik hayranlık ve makyavelist ahlaki yoksunluk düzeyi düşük olan öğrencilerin annelerinin eğitiminin lisansüstü olduğu görülmüştür. Anlamlılık seviyesine göre annenin eğitim seviyesi arttıkça narsistik hayranlık ve makyavelist ahlaki yoksunluk seviyesinin düştüğü söylenebilir.

Babası sağ olan öğrencilerin narsist rekabet düzeylerinin babası vefat etmiş öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Babası sağ olan öğrencilerin narsist kişilik düzeylerinin yüksek olması babanın varlığı güven unsuru olarak değerlendirilebilir.

Dört ve üzeri kardeşe sahip öğrencilerin makyavelist değerlerine güvensizlik düzeylerinin bir kardeşe sahip öğrencilere daha yüksek olduğu görülmüştür. Sahip olunan kardeş sayısı arttıkça makyavelist değerlerine güvensizliğin de arttığını belirtmek mümkündür.

Narsistik hayranlık ve rekabet ile makyavelist davranışlar arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu, narsistik kişiliğin makyavelist davranışları etkilediği görülmektedir. Özel güvenlik ve koruma programı öğrencilerinin narsist kişilik düzeyi arttıkça makyavelist kişilik düzeyinin de arttığı söylenebilir.

Bu araştırmanın benzerlerinin kamuya açık alanlarda çalışılan mesleklerde, güvenlik kuvvetlerinde uygulanmasıyla farklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Güvenlik birimlerine eleman seçiminde narsisizme, makyavelizme yatkınlıklarını ölçmek amacıyla kişilik testlerinin uygulanması önerilmektedir. Bu tarzda kişilik yapısına sahip bireyler iş ortamında huzursuzluk yaşanmasına, verimsizliğin artmasına, iş tatmininin düşmesine neden olabilecektir. Ayrıca rekabet odaklı kraliçe arı sendromu, mobbing, cam

tavan gibi konularında her iki kavramla birlikte ya da ayrı ayrı incelenmesinin uygun olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alanka, Ö. ve Cezik, A. (2016). “Dijital Kibir: Sosyal Medyadaki Narsistik Ritüellere İlişkin Bir İnceleme”, *TRT Akademi*, 1(2): 548-569.
- Altuntaş, H. İ. H. (2012). “Niccolò Machiavelli Prens’in Açıklanmış Sırları ile İktidar”. <https://ismailhakkialtuntas.files.wordpress.com/2012/02/siyaset.pdf>, (01.04.2018).
- Ayan, A. (2017). “Makyavelist Kişilik Eğilimi Algılarının Yaşamın Anlamı ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 24(1): 53-72.
- Aydoğan, E. ve Serbest, S. (2016). “İş Yerinde Karanlık Üçlü: Bir Kamu Kuruluşunun İç Denetim Biriminde Araştırma”. *Sayıştay Dergisi*, Nisan-Haziran, 101: 97-121.
- Atay, S. (2009). “Narsistik Kişilik Envanteri’nin Türkçe’ye Standardizasyonu”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1): 181-196.
- Bolat, Y., Ülker, M. ve Göloğlu Demir, C. (2016). “Kavramsal Açından Narsisizm ve Eğitimde Narsistik Kişilik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46): 482-492.
- Bereczkei, T. (2015). “The Manipulative Skill: Cognitive Devices and Their Neural Correlates Underlying Machiavellian’s Decision Making”, *Brain and Cognition*, 99: 24–31.
- Brewer, Gayle ve Loren Abel (2017). “Machiavellianism, Relationship Satisfaction, and Romantic Relationship Quality”, *Eur J Psychol*. 13(3): 491–502.
- Dahling, J. J., Kuyumcu, D. ve Librizzi, E. H. (2014). “Machiavellianism, Unethical Behavior, and Well-Being in Organizational Life”, (Ed.) R.A. Giacalone ve M. D. Promislo 183-194. *Handbook of Unethical Work Behavior: Implications for Individual Well-Being*.
- Demirci, İ. ve Ekşi, F. (2017). “Büyükleme Narsisizmin İki Farklı Yüzü: Narsistik Hayranlık ve Rekabetin Mutlulukla İlişkisi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46: 37-58.
- Demirtaş, Ö. ve Biçkes, M. (2014). “Makyavelizm’in Olumsuz Durumları İfşa Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(2): 98-112.
- Eldoğan, D. (2016). “Hangi Narsizm? Büyükleme ve Kırılgan Narsizmin Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Gözden Geçirme”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(37): 1-10.
- Ekşi, F. (2012). “Narsistik Kişilik Özelliklerinin İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalığı Yordama Düzeyinin Yol Analizi ile İncelenmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3): 1683-1706.
- Güngör, İ. H., Ekşi, H. ve Arıca, O. T. (2012). “Genç Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Kişilik Özellikleri Yordaması”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2): 1271-1290.
- Ináncsi, T., Láng, A. ve Bereczkei, T. (2015). “Machiavellianism and Adult Attachment in General Interpersonal Relationships and Close Relationships”, *Europe's Journal of Psychology*, 11(1): 139-154.
- İnan, E. (2015). “Narsistik Kişilik Örgütlenmesinin Bağlanma Kuramı Çerçevesinde Ele Alınması: Vaka Örneği”, *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(1): 1-12.
- İnce, F. (2017). “Sağlık Çalışanlarında Kişilik ve Örgütsel Narsisizm”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(56): 86-93.

- Tang, T.L., Chen, Y.J., ve Sutarso, T . (2008). “Bad Apples in Bad (Business) Barrels: The Love of Money, Machiavellianism, Risk Tolerance, and Unethical Behavior”, *Management Decision*, 46(2): 243-263.
- Kanten, P. (2014). “Narsistik Kişilik Özelliğinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgüt İkliminin Düzenleyici Rolü, Yönetim”, *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 76: 160-184.
- Kara, H. (2016). “Makyavelist Değerlerin Yönetici Olmak İsteyen Öğrenciler Üzerindeki Etkisinin Araştırılması”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29): 125-139.
- Karaaziz, M. ve Atak, İ. E. (2013). “Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme”, *Nesne*, 1(2): 44-59.
- Kartopu, S. (2013). “Narsisizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6): 625-649.
- Kesgin, A. (2015). “Machiavelli ve Makyavelizm, Beytulhikme”, *An International Journal of Philosophy*, 5(1): 105-139.
- Kürşat T. ve İşcan, Ö. F. (2008). “İşyerinde Narsisizm ve İş Tatmini İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2): 239-264.
- Sakman, E. ve Alper, S. (2016). “Gruplar Arası İlişkiler için Kritik Bir Değişkenin Bireysel Yordayıcıları: Kolektif Narsisizm ve Bölme Savunma Mekanizması”, *I. Sosyal Psikoloji Kongresi*, 17-18-19 Kasım 2016, Ankara.
- Rauthmann, J. F. ve Kolar, G. (2012). “How “Dark” Are The Dark Triad Traits? Examining The Perceived Darkness of Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy”, *Personality and Individual Differences*, 53: 884-889.
- Tekin, V. N. (2014). “SPPS Uygulamalı İstatistik Teknikleri” Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Tekin, Z. (2017). “Pazarlama Etiğinde Makyavelizm”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 814-821.
- Türk Dil Kurumu,
http://www.tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=N, 01.04.2018.
- Ülbeği, İ. D. (2016). “Makyavelizm Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2): 89-100.
- Yeniçeri Alemdar, M., İşbilen, D., Demirel, K. ve Günel Telli, N. (2017). “Özçekim Davranışı Narsisizm Göstergesi Olabilir mi? Özçekim ve Narsisizm Arasındaki İlişkiyi Tanımlamaya Yönelik Nitel bir Araştırma”, *Global Media Journal TR Edition*, 8(15): 71-97.
- Yılmaz, Y. ve Yılmaz, Y. (2005). “Parametrik Olmayan Testlerin Pazarlama alanındaki araştırmalarda kullanımı: 1995-2002 Arası Yazın Taraması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3): 177-199.

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Mayıs/May-2018 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2018

Bir Değer Yargısı Olarak ‘Vakar’ ve ‘Kibir’ Bağlamında Güray Süngü’nün ‘Kibir’ Adlı Öyküsünün Göstergebilimsel Çözümlemesi

As Elements of Value Judgement ‘Solemnity and Arrogance’; The Contextual Semiotic Analysis of Güray Süngü’s Story ‘Kibir’ (Arrogance)

Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN¹

Özet

Göstergebilim, anlatı çözümlemelerinde çözümleme araçlarını açıklayan, kendi yöntemini ortaya koyan bir çözümleme önerisidir. Klasik öykülerin göstergebilimsel çözümlemeleri belli bir yöntem içinde abartısız, övgüden ve yergiden uzak bir şekilde yapılabilir. Ne var ki çağımızda anlatı teknikleri çok değişmiştir. Kimi anlatıların öykü mü, günlük mü olduğu bile tartışılır duruma gelmiştir. Sözelimi Cahit Zarifoğlu’nun *Yaşamak* adlı anlatıları için günlük denilebileceği gibi deneme de denilebilir. Bu anlatılarda şiir de vardır. Güray Süngü’nün *Vicdan Sızlar* adlı kitabında yer alan öyküler de kendini kolay ele veren klasik öyküler değildir. Bu öykülerde çizgisel bir anlatı yoktur. Öykülerdeki zaman ne çizgisel ne dairesel bir şekilde açıklanabilir. Zaman kullanımı çok farklıdır. İronik bir dille zaman kavramı askıya alınır. Yeni evlenen bir kişinin 1 yıl içinde 2 kızı olur; ertesini yıl kızını evlendirir; bir çocuk babasının ölümünden 6 yıl sonra doğar... *Evvel Ahir Batın Zahir*’deki Kokik 100 yıl sevgilisini bekler. Yine ironik bir dille bürokrasi, aile, toplum eleştirilir. Bu kitaptaki öyküler okuyucuya daha çok *Derin Düzey*’de bir anlam üretme fırsatı vermektedir. Bu yazıda bir tür hastalık olarak kabul edilebilecek ‘kibir’ ve bir değer olarak ‘vakar’ kavramı açıklanacaktır. Bu çerçevede Güray Süngü’nün adını andığımız kitabında yer alan *Kibir* adlı öyküsünün göstergebilimsel bir çözümlemesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Göstergebilim, anlatı, kibir, Güray Süngü

Abstract

Semiotics is somewhat an analysis proposal which suggests means of text analysis. It has a peculiar methodology to avail in practicing any analysis on narratives. The semiotic analysis of the classical stories can be applied in a modest form without yielding to any extreme ends of bitter criticism and praise. Literally speaking, there are now narratives which cannot be agreed upon as to whether they are stories or diaries. Cahit Zarifoğlu’s narratives titled ‘Yaşamak’ (rendering life) can be interpreted as either diary or an essay. These narratives embraces poems as well. In Güray Süngü’s work, *Vicdan Sızlar* (Mind Suffers) The stories are not typical classical ones that can release respective forms. These stories do not bear a linear narration. Time in stories can be depicted in neither linear nor circular forms. Use of Time, concept is quite a different issue. The concept of time is somewhat is elusive in an ironic language. A newly-wed person has two daughters in a year; her daughter gets married just the following year; a child is born into the world six years after his father death The Kokik character in the story ‘Evvel Ahir, Batın Zahir’ (first, last, in and out) looks forward to seeing his/her sweetheart for a hundred years. The concept of bureaucracy and family, society are all under criticism in an ironic language. In this book readers are allowed to produce meaning making

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ucan@aku.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/ 0000-0001-7370-172X

rather at deep level. In this study 'arrogance', somewhat a disorder and as a value judgement 'solemnity' will be dealt with. Within this frame, Günay Süngü's story 'arrogance' will be studied in terms of semiotic analysis.

Key Words: semiotics, narration, arrogance, Güray Süngü

Giriş

Sözcüklerin kökenbilimsel anlamlarını bilmek, hissetmek, düşüncenin yaslandığı en önemli dayanak, en önemli ve sağlam duvardır. Sözcüklerin duygu değeri bilinirse, insan daha iyi düşünebilir, daha iyi 'felsefe' yapabilir. İnsan sözcüklerle düşünür. Sonuçta felsefe, sözcükler üzerinde düşündür. *Gösterilen* olarak kafamızda var olmayan bir nesne, bir varlık hakkında düşünce üretme, anlamlandırma olanağı yoktur. Özellikle, gündelik yaşamımızda yer alan soyut kavramlar üzerinde düşünmek ayrı bir çalışmayı gerektirir.

'**Vakar**' sözcüğünün anlamları arasında 'ağırbaşlılık, deneyim sahibi olmanın verdiği heybet, saygınlık, yumuşaklık...' anlamları var. Vakar sahibi olmak, kendi konumunun gereğini yapmak, yerine getirmek demektir. Vakar sahibi insan 'büyük'tür, ama somut olarak, sözlük anlamıyla 'büyük' anlamına gelen kibir onda yoktur; kibirli değildir.

Kibir sözcüğü ise 'büyüklük, irilik, ululuk anlamlarının yanında aynı kökten bir başka anlamı 'büyük günah' (kebair) anlamını da içerir. 'Aşırı olmak', 'kendini büyük görmek' anlamları da var. 'Ekabir'dendir sözü, Türkçede ironik bir şekilde 'kendini büyük görür' anlamında da kullanılır.

Hayat paradokslarla doludur. Denge sağlanamazsa, insan ya ifratta ya da tefritte gezinir durur ve hakikati gözden geçirir, kendini tanıyamaz. 'İfrat' kavramında aşırılık vardır. Sözelimi 'havuzu taşınca kadar doldurmak' bu felle (افرط) ifade edilir. 'Tefrit' ise bir şeyi 'acizden dolayı mahvetmek, kaybetmek' demektir. İfratta bir fazlalık, 'tefrit'te bir noksanlık, eksiklik, kusur, 'bilerek terk etmek' vardır; ortalamanın çok altında kalma anlamı vardır. Kutsal kitapta şöyle buyrulur: "Eyvah! Allah yanında yaptığım **eksiklik**lerden dolayı hasretime bak! Doğrusu ben eğlenenlerden idim" (Yazır, 1979: 4132). Bir başka ayette de aynı fiil '**noksanlık, kusur**' anlamında kullanılmıştır: "Onlar vazifelerinde **noksanlık** yapmazlar (Yazır, 1979: 1945). Vakar sahibi olan kişi olabildiğince kusurdan, noksanlıktan, eksiklik ve fazlalık gibi aşırılıklardan, çelişkilerden uzaktır; konumunun gereğini yapar.

Mensubiyet, mesuliyeti beraberinde getirir. Mensup olmak, mesul olmak demektir. Bir insan, İslam'a veya insani bir ideolojiye mensup ise sorumluluğu da vardır; gereğini yapmak durumundadır. Gereğini yaparken, üzülebilir, yenilebilir, kazanabilir. Güray Süngü, bu bağlamda, yenen ve yenileni farklı anlamlandırıyor. Kaybeden ve sürekli yenilenin, aslında kazanan ve yenen kişiler olabileceğini düşünüyor: "İki kişi aynı kapıya doğru yürürken, birisi daha önce o kapıdan geçmek için omuzunu kullanırsa ve diğeri bu düşkünlüğe muhatap olmamak için gönül kırıklığıyla bir saniyelik durursa kazanan, kapıdan ilk geçendir der insanlar. İnsanlar bilmiyorlar" (Süngü, Söyleşi: 31.12.2017). Yenilgi gibi görünen onurlu duruşlar vardır; aslında kazananlar böyle bir duruş sergileyenlerdir; vakarlı, onurlu bir duruşa sahip olanlardır. 'Kibir' değil 'vakar' sahibi olan, başka bir deyişle bulunduğu konumun, mensubiyetinin gereğini yapan insan huzurludur.

Çağımız insanının ‘iç’i hastadır. İçeride hastalıklar vardır. İnsanimız, dışarı ile daha çok ilgileniyor. Ne var ki Yaratıcı insanların ‘dış’larına, kalıplarına bakmıyor; ‘iç’lerine, kalplerine bakıyor. İnsanlık da burada yatıyor olsa gerek. Çocuk veya yaşlı, sanatçı veya değil, insan için ‘iç’ önemlidir. Gülten Dayıoğlu *Cambaz Parası* adlı öyküsünde ‘iç rahatlığı ne güzelmiş anneciğim’ der. Güray Süngü, öykülerinde bir ‘kahraman’, bir ‘tip’ yaratmaya çalışmıyor. Öykülerinde silik kişiler vardır; büyük, ‘ne güçlü oyuncu’ dedirten kişiler yoktur. Daha çok ‘iç’ini gözleyen, ‘iç’ hastalıklarını görmeye, bulmaya çalışan karakterler var. Süngü, abartma olmadan gerçeğimsi olanı yakalamak düşüncesindedir. Büyük konuşmak istemiyor. Yazısı ‘ak’, dili güzel. ‘Vicdan’ sözcüğü de soyut bir kavram. Bu kavram üzerinde de düşünmek gerekiyor. Güray Süngü’nün 17 öyküsünü içeren kitabın adı da bu sözcüğü içeriyor: *Vicdan Sızlar*.

Vicdan Sızlar adlı kitapta 17 öykü yer alıyor: *Vicdan Sızlar, Açılım, Hasarla Beslenen, Unutursam..., Lan, Cana Kıymık, Evvel Ahir Batın Zahir, Küle Dön..., Mahalleden Sesler, Dil Yarası, Maalesef Yasemin Çok Güzeldi, Alışılmadık Bir Mülteci Hikâyesi, Kibir, Yağmacılar, Mahallede..., Kasaba, Dünyanın En Orta Yeri*.

Bu öykülerden **Kibir** adlı öykü, insanın ‘iç’ini ortaya koyan ironik bir öykü. Süngü, bu öyküde okuyucuyu bir özeleştiriyeye götürüyor, belki kendisi bir özeleştiriyeyi yapıyor. Süngü, yazarken ‘havalanmamayı’ öneriyor. Havalananların “tavana çarpıp yere düşmelerini tavsiye” (Süngü, Söyleşi: 2017) ediyor. Öykülerinde İnsanı zahirde mutlu, kendi içinde, ‘vicdan’ında mutsuz eden ‘iç’ hastalıklarını doğal bir dille, iç monologlar şeklinde dile getiriyor.

1. Anlatı Düzeyi

Kibir adlı öykü klasik bir anlatının sınırlarını aşan bir öyküdür. Bu nedenle öyküyü sınırları belli bir şekilde kesitlere ayırmak kolay değildir. Diğer öyküler için de aynı durum söz konusudur. Bunun nedeni de şudur: Güray Süngü’nün öykülerinde kronolojik bir zaman kullanımı ve olay örgüsü yoktur. Tam tersine zaman kullanımı akıl dışıdır. Süngü ve onun öyküleri sadece ‘zaman’ kullanımıyla bile diğer öykücülerden/öykülerden ayrılır. Bu öyküde eyleyenler var, ama ‘oyuncu’dan söz etmek zor. Başka bir deyişle yaşayan, hayatın içinde var olan, ama etiyile kemiğiyle, canlı, kanlı duruşuyla belleklerde kalan bir kişi yok. Öykülerde hasta, cansız, sıradan insanlar var.

Göstergebilimsel bir çözümleme yapılacak olsa, ne *Anlatı Düzeyi*’nde ne de *Söylem Düzeyi*’nde, öyküyle ilgili söylenecek çok fazla söz yok. Sözelimi okuyucu, ‘öyküde Özne kim?’ ‘Özne’nin Nesne’si nedir?’, ‘Yardım ediciler kim?’ veya ‘Engelleyiciler kimler?’ sorusunu yanıtlamakta zorluk çekiyor. Öykünün bir *başlangıç durumu*, bir *sonuç durumu* yok. Bir *eyleyenler şeması* çıkarılmak istendiğinde okuyucu zorlanıyor. Öyle ki bir anlatı grameri oluşturmak adına öyküde ‘ne?’, ‘nerede?’, ‘ne zaman?’, ‘niçin?’ soruları sorulsa, bu soruların yanıtı yok. Öykünün tamamı göz önünde bulundurulduğunda Özne’nin nesnesi bile açıkça belirtilmiyor. Amaçsız, rasgele, ilkesiz, sadece haz ve çıkarı için yaşayan birçok çağdaş insan gibidir Özne. Okuyucu, ‘Özne ne yapmak istiyor?’ sorusunu da yanıtlamıyor.

Her anlatıda en az 2, en çok 6 eyleyen vardır. Bu öyküde Gönderici, Özne, Nesne, Yardım Edici üzerinden bir eyleyenler şeması ortaya konulabilir. Yüzeysel Düzey’de değil, *Derin Düzey*’de söylenebilecek çok söz var. Öyle ki *Derin Düzey*’de birçok cümlenin

üzerinde çalışılabilir, düşünülebilir, her cümle ayrı ayrı yorumlanabilir. Sözcüklerin duygu değeri düşünülse, yeni sözler söylenebilecek, farklı yorumlar yapılabilecek bir anlatı söz konusu. Başka bir deyişle Güray Süngü 'ben yazdım, okuyucu düşünsün' diyor, yorum yapmak okuyucuya ait. **Kibir** adlı öykü de kısa, ama çarpıcı bir öykü. Öyküde abartı yok, derin bir ironi var.

2. Başlık ve Kapak

R. Barthes, "başlık aperitifdir" (Barthes, *Sémiotique du Titre*: 2018) iştah açıcıdır der. Kapak da başlık da okuyucuyu okumaya iteleyen ya da okumaktan vazgeçiren önemli biçimsel özelliklerdir. Nice kitaplar vardır ki kapağı ve başlığı ile kendine bir piyasa bulur.

Kitabın adı *Vicdan Sızlar*. 'Vicdan' sözcüğünün kökeninde 'bulmak' anlamına gelen 've-ce-de' fiili vardır. 'Vicdan, bu fiilin mastarıdır. Vicdan 'iç' ile ilgilidir. Gizlediğimiz, içimizden geçirdiğimiz nice duygular vardır ki çirkindir. Bu duyguları 'vicdan'ımızla kovarız. Kötüyü iyiden, çirkini güzelden, haramı helalden aslında bu kavramla, 'iç'imizle ayırırız. Hatta değerimizi, kıymetimizi, kimse bilmese de biz 'iç'imizle değerimizi biliriz. Türkçede değil ama Arapçada kalple ilgili, 'kalbî fiiller' vardır: 'Bilmek', 'zannetmek', 'bulmak', 'görmek' bu fiillerdendir. Bu fiiller 'iç' ile, 'kalp' ile ilgilidir. 'Ve-ce-de' fiili (وجد) de 'kalp' ile ilgili fiillerdendir. Bu fiiller aynı zamanda farklı bağlamlarda 'anlamak', 'zannetmek', 'şüphe etmek', 'sorumlu tutmak', 'hatırlamak'... anlamlarına geliyor. Başka bir deyişle bu fiiller kalbi ilgilendirir, insanın içinden geçenleri dışa vurur. 'Seni iyi bir insan **bilirdim**'; 'kitabım yırtılmış, ben seni **bilirim**'; 'bunu senden bilirim'; 'doğrusu sizi bilemedim', 'seni üzüntülü **gördüm**'... Bu tür cümleler bizim içimizi, sevgimizi veya nefretimizi, duygularımızı dışa vurur:

'Okçuluğun, hat sanatı için faydalı olduğunu gördüm' demek 'okçuluğun faydalı olduğunu anladım, kalbimden buna inandım' demektir. 'Gördüm ki bu hayat kolay değil' demek, 'anladım, kalbimden inandım ki hayat zor' anlamındadır. Kutsal Kitap'ta "O senin yetim olduğunu **bilip** de seni barındırmadı mı? Seni, çocukluğunda gaaib olmuş **bulup** da yolunu doğrultmadı mı? Seni, bir fakir olduğunu **bilip** de, zenginleştirmede mi?" (Çantay, 1969: 1191-1192) denilir. 'Vicdan', *bulmak* anlamındadır. Vicdan hakikatin, doğru olanın arayarak bulunduğu yerin adıdır. 'Vicdan sahibi olmak', kalbiyle doğru olanı bulmak ve teslim olmak demektir. Bu tür farklı anlamlarının yanında bu 'kalple ilgili fiiller', Arapçada farklı yazım kurallarına uymak zorundadırlar.

Kitabın adı okuyucuyu kendi içine döndürüyor; okuyucudan düşünmesini bekliyor; vicdanın sızlaması gerek dedirtiyor. 'Vicdan Sızlar' deniliyor başlıkta. Ama neden? Okuyucu meraklanıyor. Bu sorunun yanıtı da öyküler okunduktan sonra ortaya çıkacaktır.

Kapakta bir kayığın üzerinde Özgürlük Heykeli, Eyfel Kulesi ve Pisa Kulesi var. Bunlar çağdaş dünyanın simgeleridir. Tevhitten, tek Tanrı inancından uzak uygarlıklarda simgeleştirilen, resme ve yapıya dönüştürülen bir yükseklik, büyüklük duygusu vardır. İnsanlıktaki yükseklik duygusunun, kibrin, kendini büyük görmenin simgeleri, sembolleri bu tür göstergelerdir. Firavun da kendini büyük gördüğü için ehramları yapmıştır. Yükseklere çıkıp 'ben sizin Rabbinizim' demiştir. Eyfel Kulesi, sanayi devrimiyle gelen kibrin, yükseklik duygusunun demir yığını şeklinde dile getirilişidir. Bu kule aklın, demirin, tekniğin her şeyi çözebileceğinin simgesi ve iddiasıdır. Özgürlük heykeli deyledir:

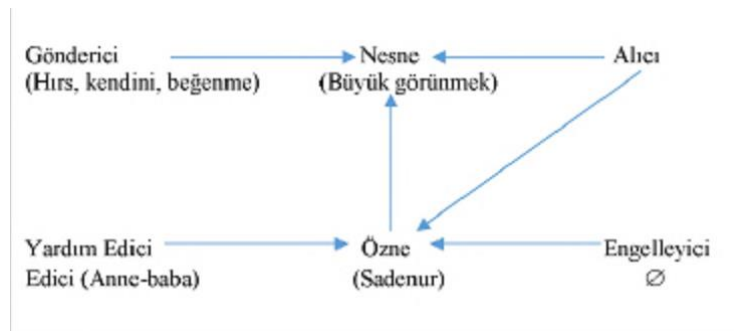
Amerika en büyüktür; tacın üzerinde 7 kıtanın 7 denizin simgesi olarak 7 çubuk vardır. Heykelin elinde ise bir meşale vardır. Bu meşale, başka bir deyişle Amerika bütün dünyayı aydınlatacaktır.

Ne var ki kitabın kapağındaki kayık kâğıttandır. Bu büyük yapılar kayığa ağır gelmektedir. Okuyucu kulelerin büyüklüğünü, kayığın küçüklüğünü hemen görüyor, hissediyor; bu kuleler her an kayığı yırtabilir, suya batırabilir. Bu büyüklüğü bu kayık, bu beden çekmez’ diyor okuyucu. Kendini büyük görmek, kibirlenmek insanı batırır... Kitabın adı ve kapağı da bu açıdan baktığımızda anlamlıdır. İnsan bu dünyada gurbettedir. Gurbette olana hüznün yakışır. Zira o, hasreti ta yüreğinin derinliklerinde duyar. Hüznün sahibi olmak, dertli olmak, derdi olmak insan olmanın belki de ilk şartlarından. Gurbetteki insan kendini büyük görmez, haddini bilir. Kitabın adı okuyucuda ‘gör, içinden anla, bil, hakikati bul, bu bedene bu kadar büyüklük sığmaz, kalbini çalıştır, vicdanınla düşün, vicdanın sızlasın...’ anlamlarını çağırıyor.

Öyküye epigraf olarak konulan cümleler, ‘öykünün başkişisi’ olduğu söylenen Sadenur’un sözleridir. Bu sözler, başarı odaklı bir yaşamdan alınacak hazı vurguluyor; ‘ben’ duygusunu yüceltiyor: “Yaptım, söyledim, not aldım, takla attım, büyüdüm.” Öykünün ‘başkişisi’ olarak bildirilen Özne (Sadenur Kocaoğlu) ‘resim’ yapıyor, ‘şarkı’ söylüyor, ‘misafirlerin önünde takla’ atıyor; herkes gülüyor, o da büyüyor. Anlatıcı kendini dev aynasında görüyor; aynaya sığmıyor. Hatta aynada kendini görebilmek için biraz eğiliyor, ‘kambur’ bakıyor kendini görmek için. Bir de kendisi hakkında şöyle bir kaniya sahiptir: “O kadar iri ve güzeldim ki!” Dahası kendisinin ‘dört kişi kadar’, dört insan büyüklüğünde olduğunu düşünüyor cisim olarak, madde olarak. Yürüyüşü de gururludur, kasıtlıdır, ‘lambır lumbur’ yürür. Kişisel gelişim kitaplarını çok okuyan çağdaş bir insan gibi. Öyküde var olan ironiye ayrı bir tat katan iki güzel sıfat: ‘İri ve güzel’. Aslında, ‘küçük güzel’dir. Öyküde ironik bir dille yanlış olan vurgulanıyor. Sonuçta Özne yere düşüyor ve kalkamıyor. Okuyucu ‘insanda ne kadar da büyük bir ‘ben’ var; Allah, ‘insanı bu ‘ben’ ile sınava alıyor’ diyor.

Anlatıda eyleyenler şemasında sadece Özne ve onun nesnesinden söz edilebilir: Özne herkesi küçümser, başkasını küçük görmekten hoşlanır; yaşamdan anladığı başkasını küçük, kendini büyük görmektir. Başka bir deyişle nesnesi kendi iç dünyasındadır: “Galiba bu kitabı benim gibi harika birisi yazmamıştı”; “harikayım ben” der. “Dev gibi bir cüssesi” olduğunu düşünür. Arkadaşı için “acıdım ona” der. “Sırtır”. Olay örgüsü diyebileceğimiz bir ‘örgü’ – şayet denilebilirse- sadece öznenin iç monologlarıdır. Anlatıda şöyle bir Eyleyenler şeması kurulabilir:

Tablo 1. Eyleyenler Şeması.



Öyküde bir Başlangıç Durumu, bir Sonuç Durumu söz konusu değil. *Eyletim* aşaması olarak sadece Özne'nin 'iç dünyası', 'hırs'ı, 'kendini beğenmesi' var. *Edinç* aşamasında Özne'ye gerekli gücü sağlayan, ona yardım eden anne ve baba, aile ve toplum var. *Edim* aşamasında ise Özne nesnesine kavuşuyor. Ne var ki küçük bir 'ittirme' ile yıkılıyor ve ayağa kalkamıyor. *Yaptırım* aşamasında Özne, Nesne'sinden ayrılır: Kibirli olmanın cezasını çeker.

3. Söylem Düzeyi

Göstergebilimin temel olarak kabul ettiği bir kural vardır: Anlam, karşıtlıklardan, zıtlıklardan doğar. *Anlatı Düzeyi*'nde ortaya konulan Eyleyenler Şeması'nda sadece eyleyenler gün yüzüne çıkarılırken, *Söylem Düzeyi*'nde dikkatler "birbirine karşıt olan figüratif özellikler üzerinde yoğunlaştırılır" (Everaert-Desmedt, 1988: 65). Metindeki 'oyuncular' ortaya konulur. Bu işlem yapılırken karşıtlıklardan, zıtlıklardan hareket edilir. Bundan sonra da varsa imgeler, bakış açısı ve izleksel roller üzerinde durulur.

Kibir adlı öyküde Yüksek/Alçak; Büyük/Küçük; İyi/Kötü zıtlıkları ilk dikkati çeken zıtlıklardır. *Söylem Düzeyi*'nde bir 'kahraman' oyuncu yoktur. Öykü kişisi olarak Nurbanu var, Celal var, Sadenur var, Başak var. Bir de öykünün sonunda Anlatıcıyı ittirip yere düşüren 'minicik' cüsesiyle Hulusi var. Ama hepsi de silik kişiler. İzleksel rolleri yok. Bu oyuncular etiyle kemiğiyle, öfkesiyle canlı, civelek, cesur... değildirler. Bu kişiler öykü içinde yok gibiler, ama varlar. Çünkü okuyucuyu gülümsetiyorlar; öyküyü okurken gizlice gülüyor, gülümsüyor okuyucu. Annenin ve babanın söylediklerine gülümsüyor. Baba'nın oğlu için söyledikleri şunlar: 'Akıllı oğlum benim; tatlı oğlum benim; çalışkan, yakışıklı.. oğlum benim'. Kusur, yanlış yok oğulda. Anne de Baba'dan geri kalmıyor oğlunu övmekte: 'Güzel oğlum gelmiiiiş' der eve gelince. Koşar boynuna sarılır oğlunun. Öyküde baştan sona ironik bir söylem biçimi var. Öyküde annenin, babanın bir adı yok; kilosuna, göz ve saç rengine vb. karakteristik çizgilere hiç girilmiyor.

Annesi, oğlunun başını okşar hep. Babası uzaktan bakar. Her ikisi de oğulları hakkında sadece övgü cümleleri kurar. Oğul da büyüklerinin kendisi için kullandığı sıfatları (büyük, yakışıklı, çalışkan, tatlı, akıllı...) alır kabul eder, başka bir deyişle kendini bu sıfatlarla özdeşleştirir, öyle olduğuna inanır. Kırılmaz, sarsılmaz bir benlik, bir kibir oluşur anlatıcıda.

Yetişkinlerden bir de öğretmen var. Bu öğretmenin kişiliğinde eğitim sistemi de ironik bir şekilde masaya yatırılıyor. Öğretmenin anlattıkları da mizah konusu ediliyor: Öğretmen Amazon nehrinin en uzun nehir olduğunu söylüyor. Bu bilgi aktarımında çağın hastalığı olan nicelik söz konusudur; nitelik değil, nicelik önemli, önceliklidir. Nehrin niteliğinden değil niceliğinden söz ediliyor; insanı hayrette bırakan, şaşırtan, Yaratıcı'yı düşündüren 'debi'sinden, güzelliğinden söz edilmiyor. İnsana eğitim içinde, Amazon nehrinin uzunluğunu, Himalaya dağının yüksekliğini ezberlemek yetiyor. Sınavlarda da bu sorulacaktır. Anlatıcı da 'en uzun nehir' tamlamasını, 'en uzun zehir' olarak anlıyor. Öğretmen 'öyle değildir' diyor. Öğrenci 'kibirli' bir karaktere sahiptir, şöyle yanıtlıyor: 'Ben öyle anladysam artık öyledir.' Öğretmen çok kızıyor, ama bir şey diyemiyor, söyleyemiyor, 'kursüsüne oturup ağlıyor.' Öğretmenin saygınlığı, kendisine saygı duyulan 'öğretmen'

nerede? Bu yanıtı veren öğrenci ise kibirlidir, bir kere daha kendisiyle gurur duyuyor. Çünkü herkes ona bakmaktadır. Herkes, bir şeyleri göstermek, dikkat çekmek, ben buradayım demek, şöhrete ulaşmak istiyor. Öğrenci de dikkat çekmek istiyor. Yapılan her eylemin sonucunda insan, kendisini daha büyük gösterecek bir durumu gözetiyor. Alçakgönüllülük, kendini tanımak değil kibir ve çıkar öne alınıyor.

4. Bakış Açısı

Öyküler okuyucuya akıl vermiyor; akıl vermeye çalışmıyor. Öyküde ironik bir söylem biçimiyle okuyucu düşündürülüyor. Toplum içinden sıradan bir kişinin tavrı olarak bir benlik ve bir kişilik betimlemesi yapılıyor. Öykülerde kendi içini ve dışını gözlemleyen, kendini büyük gören, büyük olduğuna inandırılmış bir anlatıcı, bir iç gözlem söz konusudur. Sınırlı bir bakış açısı vardır. Anlatıcı, kendi dünyasından bildiklerini, gözlediklerini bildiği kadar, anladığı kadar, sezebildiği kadar dile getiriyor. Öykülerde çoğu zaman geçmiş zaman kipi kullanılmaktadır. Bu seçim de öyküye bir kesinlik kazandırıyor.

Halk ozanlarının söyleşisinde olduğu gibi bir biçim de var: ‘Dedim başkana bu ne? Dedi sana ne?’ Birbirini yanlış anlayan, Karagöz/Hacivat diyaloglarını da anımsatan bir söylem biçimi söz konusudur. ‘Bisikletin nerde dedi bana. Sana ne ki dedim ben de ona. Kinle baktı bana.’ ‘Az gittim uz gittim, dereyi kim içmiş, tepeyi kim ezmiş, düz gittim’ diyen masalımsı bir atmosfer de var. Bu özellikler ve bu söylem biçimi öyküdeki ironiyi güçlendiriyor.

5. İzleksel Roller

Anlatıdaki oyuncuların hemen hemen hepsi de siliktir. Yalnızca Sadenur için yoğun bir sıfat kullanımından söz edilebilir. Kullanılan sıfatlar da fizyolojik özellikleri açıklayan sıfatlar değil anlatıcının iç dünyasını, karakterini ortaya koyan sıfatlar.

Anlatıdaki oyuncuların izleksel rollerini şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Tablo 2. İzleksel roller

Kişiler	İzleksel Roller
Anlatıcı (Sadenur)	Akıllı, tatlı, çalışkan, yakışıklı, kafası biraz büyük, parmakları büyük, sesi gür, alaycı, iri, güzel, dev gibi, kusursuz, harika, muhteşem, kibirli, hep doğruları söylediğine inanan, merhametli olduğunu düşünen, tepeden bakan, kindar
Anne	Şefkatli, oğlunu çok öven.
Baba	Oğlunu seven, öven, zengin olmayan.
Nurbanu	Küçük, aptal, silik.
Celal	Aptal, silik.
Hulusi	Salak, silik.
Başak	Silik.
Öğretmen	Zayıf, aciz.

Öyküde **uzam** olarak ev, evin salonu, okul, sınıf, bakkal, mahalle, ‘dışarı’, ‘içeri’ gibi açık ve kapalı uzamlar var.

Doğum ve ölüm insanın içinde ‘ömür’ tükettiği bir gerçeklik çizgisidir. İnsan doğar, büyür, ölür. Hiçbir canlı bundan kurtulamaz. Doğum, aynı zamanda esenlikli bir durumdur. Ölüm ise üzer, esenliksiz bir durumdur. Öykü, doğum noktasından (A₁) başlar. Anlatıcı, başlangıç durumunda esenlikli bir durumdadır. Bir ailesi, annesi, babası, bir evi vardır. Ne var ki annesi ve babasından aldığı yeterli, iyi bir terbiye yoktur, şımartılır. Sürekli övgülere boğulur. Her zaman başı okşanır. ‘Akıllı’dır, ‘harika’dır, ‘muhteşem’dir, ‘çalışkan’dır, ‘yakışıklı’dır, ‘iri’dir, ‘tatlı’dır... Böyle davranılınca anlatıcı da kendisi hakkında bir karar verir: ‘Mademki bu kadar çokum, niye kendimi az hissedeyim’ der. Kendini ‘büyük’ görür; kibir onun en önemli karakteri hâline gelir.

Bu kötü gen kalınlaşarak, güçlenerek büyür. Herkesi küçümsemeye başlar. Herkes ‘aptal’dır, sadece kendisi akıllıdır. Öyle ki anne ve babası dâhil herkes ‘küçük’tür. Nesnelere bile onun gözüne küçük görünür. Ev de küçüktür; evi de beğenmez, daha büyük bir ev ister. Bu durum, esenlikli olmayan bir durumdur. ‘Doğum olmayan’, esenlikli olmayan bir duruma (Ã₁) geçer. Arkadaşının ‘cüssesi’ küçüktür, kendisi ise ‘dev’ gibidir; her şeye layık olan kendisidir. ‘Salak’ der arkadaşı için. Anlatıcı güler, sırtır. Küçümsendiğini anlayan arkadaşı ‘minik eliyle’ onu hafifçe itiverir. ‘dengesiz’ yakalanır, düşer. Şimdi geldiği nokta ‘Ölüm’ noktası (A₂) dır. Kalkıp onu ‘sinek gibi’ ezmek ister. Ama kalkamaz. Yıllar geçse de bir türlü doğrulup ayağa kalkamayacaktır. Anlatıcı her şeyi yapmış ama bir şey yapamamış birisidir. Her şeyi yaşadığından dolayı, hep övüldüğü için esenlikli bir duruma ulaşamamıştır. Vakarı sahibi olamamıştır; kibir onu yıkar, yere düşürür. Bu eksen, aslında bir ‘yalan’ın yaşandığı eksendir: Büyük olmadığı hâlde kendini büyük gören bir karakter söz konusudur.

Sonuç

Yaşam içinde insan üzülür, sevinir, nefes alır, boğulur. Yazmak, düşünmek bir bakıma teskin olmak, sükûn bulmak, rahatlamak demektir. Süngü de öykünün kendini teskin ettiğini, yatıştırdığını düşünüyor. Bu yatışmanın meyveleri de daha çok *Hece, Hece Öykü* dergilerinde verilmiştir.

Güray Süngü kendisine acı veren, kendi deyişiyle ‘ağrıtan’ şeyler hakkında cümle kurar, ama akıl vermek için cümle kurmaz. Bu ‘ağrı’, bu dile getiriş “olsa olsa bir sezgi hâlidir” (Süngü, Söyleşi: 2015), sezer, hisseder, dile getirir. Bütün öykülerinde yorumu okuyucuya bırakır. Ona göre, bakarak değil, görerek, yaşayarak öykü yazılır: “İçimizi delen şeyden çıkar hikâye, bakıp da gördüğümüz şeyden değil”(Süngü, Söyleşi: 2015).

Yazınsal çözümlemelerde dikkate alınması gereken ‘metin’dir, dildir. R.Barthes bir diğer uç noktada ‘yazar’ı öldürür, yazarı aradan çıkararak metne, dile öncelik vermeyi önerir. *Yazar Tatili* (L’écrivain en Vacances) (Barthes, 1957: 30-33) adlı yazısında metne, yazınsal değere dikkat çekmek adına, yazarın bir tür kral, bir tür üstün insan, bir tür XIV.Louis olmaması gerektiğini söyler. Yazarın reklamından hoşlanmaz. Ne var ki insanın doğasında böyle bir iç hastalığı vardır: Görünmek ve göstermek ister. Reklamlarla bu durum abartılır. Yazarın giydiği mavi pijamadan, yediği peynirden, sevdiği lavanta çiçeği balından söz etmek yazarı biraz daha yıldızlaştırır; onu sadece hayranlıkla izlenen bir konuma yerleştirir ve biraz daha bu topraklardan uzaklaştırır. Böyle bir tavır yazınsal ürünleri de kutsallaştırır.

Güray Süngü için yazı, yaşamdan ayrı düşünülemez bir etkinliğin adıdır. Şöyle diyor: “Yazmak hayatın dışında, başarmak için uğraşılacak bir şey değil, hayatın tam da kendisidir. (...) Dergiciler çok konuşmamalı. Dikkati eserden çekecek her şey sanata, edebiyata ihanet. (...) Eser kendisi bir çığlık değil mi zaten?” (Süngü, Söyleşi: 2017). İnsan kendi elleriyle kendisini çirkinleştirir ya da güzelleştirir. Bir söyleşisinde şöyle diyor: “İnsanın eline bir fırça verirler, insan onunla ya kendini boyar çirkinleştirir ya bir duvarı boyar güzelleştirir” (Süngü, Söyleşi: 2015).

Öyküde gizli gizli, ironik bir söylem biçimiyle aile, okul ve toplum eleştirilir. İfrat; taşıncaya kadar havuzu su ile doldurmaktır; tefrit ise havuza yeterince su koymamaktır. Her ikisi de bir dengesizliktir. Kişisel olgunluk için ‘ifrat’ ve ‘tefrit’ten uzak bir dengenin sağlanması gerekir. Kibir, insana acziyetini, zayıflıklarını unutturur; insanlığından çıkarır, havuzu taşırır, insanı öldürür. Özgüven kaybı da bunun tersidir. İnsan haddini, şerefini, gücünü, aczini bilmelidir. Bu denge kibir veya aşağılık duygusu ile sağlanamaz; ancak vakar ile sağlanır.

Bir sanatçı ‘ben’i vardır. Sanatçının çoğu zaman beğenisi yüksektir; kolay beğenmez, özeleştiriden uzaklaşabilir. Bir sanatçı ödül sahibi olabilir ama ‘havalı’ olamaz. Güray Süngü de ‘havalı’ olmamayı, ‘havalanmamayı’, kibirlenmemeyi önerir; eksikleri olabileceğini düşünür. Böyle bir bakış yazıda ve sanatta önemli bir incelik olsa gerektir.

Bu öykülerdeki ‘oyuncular hüzünlü ve sıra dışıdır. Süngü, kendisi de ‘üzgün’ olduğunu söylüyor. Kitaplarındaki kişiler için “birbirimize benziyoruz” (Süngü, Söyleşi: 2017) diyor. *Kibir* adlı öykü aslında ironik bir hicivdir, sanatçının bir özeleştirisi öyküsüdür: Öyküde anlatıcı şöyle diyor: “Galiba bu kitabı benim gibi harika birisi yazmamış.”

Okuyucu ya da yazar, sanatçı, kısacası insan kendini hesaba çekmeli, bir özeleştirisi yapmalıdır. Yabancılar tarafından, “sınırları cetvelle çizilmiş bir ülkede” vakar sahibi olmak edinilmesi gereken bir ‘değer’dir. *Kibir* lise düzeyinde, karakter ve değerler eğitiminde de okutulabilecek bir öyküdür.

Kaynakça

- Barthes, R. (1957). *Mythologies*, Paris: Ed. du Seuil.
Barthes, R. (2018) (Aktaran.R.MARTY),
<http://perso.numericable.fr/robert.marty/semiotique/s081.htm> 14.02.2018.
Çantay, H. B. (1969). *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.
Everaert-Desmedt, N. (1988). *Sémiotique du Récit*, Bruxelles: De Boeck.
Süngü, G. (2017). <http://www.izdiham.com/guray-sungu-ile-roportaj-yaptik/> (Erişim tarihi: 31.12.2017)
Süngü, G. (2015). <http://www.guraysungu.com/index.php/2015/03/01/oyku-kalbimi-teskin-ediyor>. (Erişim tarihi: 31.12.2017)
Süngü, G. (2016). *Vicdan Sızlar*, İstanbul: İz Yay.
Yazır, H. (Elmalılı). (1979). *Hak Dini Kur’an Dili*, (3.Cilt: *En’am Suresi*) İstanbul: Eser Neşriyat.
Yazır, H. (Elmalılı). (1979), *Hak Dini Kur’an Dili*, (6.Cilt: *Zümer Suresi*) İstanbul: Eser Neşriyat.

Pozitif Ses Çıkartma Davranışının Öncülü Olarak İletişim Doyumu *

Communication Satisfaction As a Predictor of Positive Voice Behaviour

Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞENER¹, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ferhat ÇETİNKAYA², Arş. Gör. Ayşe Nurefşan YÜKSEL³, Arş. Gör. Yusuf AKKOCA⁴

Özet

İletişim doyumunu kavramı, iletişim ile memnuniyet arasındaki ilişki üzerine yapılan çok çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış bir kavram olup; artması çalışanların örgütsel düzeyde pozitif tutum sergilemesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, iletişim doyumunun pozitif ses çıkartma davranışının bir öncülü olup olmadığını belirlemek ve bununla birlikte pozitif örgütsel davranış literatürüne katkı sağlamaktır. Bu çalışma açıklayıcı bir araştırma olup anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışanların iletişim doyum düzeylerini tespit etmek amacıyla Downs ve Hazen'in geliştirdiği "İletişim Doyumu Ölçeği" ve pozitif ses çıkartma düzeylerini belirlemek amacıyla, Maynes ve Podsakoff'un geliştirdiği ve Çankır tarafından Türkçe uyarlaması yapılan "Pozitif Ses Çıkartma Ölçeği" kullanılmıştır. Uygulanan anketler sonucunda elde edilen veriler SPSS ile analiz edilmiştir. Pozitif ses çıkartma davranışının öncülü olarak nitelendirdiğimiz iletişim doyumunu ile yapılan regresyon analizi sonucunda iletişim doyumunun, katılımcıların pozitif ses çıkartma davranışındaki %79'luk değişimi açıkladığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, yoğun ve karmaşık bir örgüt yapısına sahip hastanelerde, örgütün çalışanlardan yüksek düzeyde fayda sağlamanın bir yolu olarak düşünülen pozitif ses çıkartma davranışının, bir örgüt kültürü haline getirilmesinin öncülü olarak; olumlu iletişim ikliminin yaratılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pozitif ses çıkartma davranışı, iletişim doyumunu, örgütsel iletişim, hastane çalışanları, hastane iletişimi

Abstract

The concept of communication satisfaction is emerged as a result of various researches on the relation between communication and satisfaction and increases of it contributes to the positive attitude of employees at the organizational level. The purpose of this study is to determine whether communication satisfaction is the antecedent of positive voice behaviour and to contribute to the positive organizational behavior literature. This study was a descriptive study and was conducted using questionnaire method. In order to determine the level of communication satisfaction, "Communication Satisfaction Scale" developed by Downs and Hazen was used and to determine levels of positive voice behaviour, "Positive Voice Behaviour Scale" developed by Maynes and

* Bu çalışma, 1. Uluslararası 11. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresinde sunulan "Pozitif Ses Çıkartma Davranışının Öncülü Olarak İletişim Doyumu: Bir Kamu Hastanesi Örneği" isimli özeti genişletilmiş hali olup, Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: IIB.A4.17.003.

1 Ahi Evran Üniversitesi, İİB Fakültesi, esener@ahievran.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-8903-1684

2 Ahi Evran Üniversitesi, İİB Fakültesi, ffcetinkaya40@gmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-2263-0479

3 Ahi Evran Üniversitesi, İİB Fakültesi, ayse.bali@ahievran.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-3107-9519

4 Ahi Evran Üniversitesi, İİB Fakültesi, yakkoca38@gmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-8772-6896

Podsakoff adapted to Turkish by Cankir was used. The data analyzed with SPSS. As a result of the regression analysis with the communication satisfaction that we defined as the predecessor of the positive voice behavior, it was found that the communication satisfaction explained 79% of change in the positive voice behavior. To conclude, for the case of hospitals that have intensive and complex organizational structure, the creation of a positive communication climate is recommended as a premise for making the positive voice behaviour, which is considered as a way of achieving a high level of benefits from the employees.

Keywords: Positive voice behaviour, communication satisfaction, organizational communication, hospital employees, communication in hospitals

Giriş

Örgütlerin amaçlarına ve yönetsel başarıya ulaşmalarında örgüt içi ve örgüt dışı iletişim faaliyetleri önemli rol oynamakta; örgütsel iletişim, günümüz yenilikçi örgütlerinde örgütsel işleyişin önemli bir parçası olarak önemini giderek artırmaktadır (Bal, 2013: 110; Bitmiş vd., 2014: 58; Steele ve Plenty, 2015: 294). Akkirman ve Harris (2005: 398)'e göre, örgüt içerisinde sık ve yüksek kaliteli bir iletişimin sağlanması, çalışanlar arasında güven ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Bu noktada, iş görenlerin örgüt içerisinde mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürmeleri amacından yola çıkan, özellikle, iş görenlerin örgütte olumlu davranışlarının gelişimini hedefleyen bir anlayış içerisinde olan pozitif örgütsel davranış akımından bahsetmek yerinde olacaktır. Pozitif örgütsel davranış, pozitif psikoloji yaklaşımına bağlı olarak gelişmiştir ve iş yerinde pozitif psikoloji kapasitesinin kullanılmasını; buna bağlı olarak, iyi olma, memnuniyet ve tatmin gibi anlamlı kişisel duyguları kapsamaktadır (Çalışkan, 2014: 364-365).

Dolayısıyla bu çalışmada ele alınan iletişim doyumu kavramı pozitif bir örgütsel davranış olarak değerlendirilebilecektir. Doyum, bir kimsenin beklentileri karşılandığında ya da daha fazlası elde edildiğinde ortaya çıkan memnuniyet duygusu şeklinde tanımlandığı gibi, genellikle huzurla ilişkili bir kavramdır (Gülner, 2009: 63-64). Bundan dolayı iletişim doyumu, örgüt içi iletişimin sağlıklı olmasına bağlı olarak çalışanlarda oluşan memnuniyet duygusu anlamına gelmektedir (Demirkıran vd., 2013: 324).

Araştırmanın bir diğer ilgi alanını oluşturan çalışan sesliliği (ses çıkartma davranışı) kavramı, Hirschman (1994)'ın çıkış-ses-sadakat modeline dayanmaktadır. Hirschman sesi, memnuniyetsizliğe karşı bir tepki olarak nitelendirmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı yazınında ise ses çıkartma davranışı, çalışanların değişiklik için yapıcı önerilerini belirtmek istediklerinde ortaya çıkan bir davranış olarak tanımlanmıştır (Cheng vd., 2013: 83). Ses çıkartma davranışı daha genel ve destekleyici bir ifadeyle örgütün yararına olmak üzere yapılan öneriler olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla ses çıkartma davranışı esasında bir iletişim biçimidir (Botero ve Van Dyne, 2009: 87). Ancak ses çıkartma davranışının yalnızca bir iletişim biçimi değil de mevcut olan durumu iyileştirmeyi amaçlayan değişim odaklı bir iletişim biçimi olması istenmektedir (Nikolaou vd., 2008: 667). Bu kapsamda, çalışanların işle ilgili değerli gördüğü politikalar, programlar, hedefler için destek vermeleri ve/veya kurumun gelişimi ve yapılan işlerin daha etkin ve verimli yapılabilmesi için yapıcı öneriler geliştirmeleri ve bunu çeşitli iletişim kanallarıyla; çalışma arkadaşları ve yöneticileriyle gönüllü paylaşımları pozitif ses çıkartma davranışı olarak adlandırılmaktadır (Çankır, 2016: 3). Ses çıkartma davranışı çeşitli boyutlardan oluşmakla birlikte; bu davranışın, olumlu

boyutlarının ele alınması ile şekillenen pozitif yönü, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. İletişim Doymu

İletişim doymu kavramı, örgütlerin saadeti ve işleyişi açısından önemli bir gösterge olarak ele alınmaktadır. Genel olarak araştırmacılar tarafından etkili ve memnuniyet verici iletişimin; üretkenlik, performans ve müşterilerle uyum açısından örgüte olumlu katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Zwijze-Koning ve Jong, 2007: 263). İletişim doymu kavramı, iletişim ile memnuniyet arasındaki ilişki üzerine yapılan çok çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış ve literatürde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Downs ve Hazen, 1977 yılına kadar iletişim doymu kavramının genel olarak, bir çalışanın toplam iletişim çevresinden algıladığı tek boyutlu genel bir duygu olarak ele alındığını belirtmişlerdir. Ancak, farklı çalışmalarda iletişim doymunun farklı yönleri olduğu ortaya çıkmıştır (Downs ve Hazen, 1977: 63-64). Dolayısıyla, Downs ve Hazen (1977) çeşitli sorulara cevap vermek ve özellikle iletişim doymunun tek boyutlu değil de çok boyutlu bir kavram olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla kapsamlı bir çalışma yaparak; iletişim doymu ölçeğini geliştirmişlerdir. Aynı zamanda iletişim doymunun sekiz temel boyutunu şu şekilde belirlemişlerdir (Downs ve Hazen, 1977: 66-68):

- **İletişim İklimi:** Bu genel boyut, örgütsel ve bireysel düzeydeki iletişimi yansıtmaktadır. Bu boyut, çalışanların örgütsel amaçlara ulaşmaları için örgütteki iletişimin çalışanları motive edici ve teşvik edici düzeyi ile sağlıklı olarak algıladıkları iletişim anlayışlarının düzeyi gibi öğeleri içermektedir. Genel olarak, örgütteki iletişimden memnuniyetin geniş çaplı bir ölçümünü bu boyut sağlamaktadır.
- **Üstlerle İletişim:** Bu boyut çalışanların üstleriyle hem yukarı hem aşağı yönlü iletişiminin boyutlarını içermektedir.
- **Örgütsel Bütünleşme:** Bu boyut, bireylerin örgütle ve çalışma çevreleriyle ilgili edindikleri bilgilerden memnuniyet düzeylerini kapsamaktadır.
- **Araç Kalitesi:** Çalışanların, örgütün iletişim kanallarının etkin işleyip işlemediğine yönelik algı düzeylerini yansıtmaktadır. Yani, toplantıların iyi organize edilip edilmediği, örgüt yayınlarının kullanışlı olup olmadığı gibi konularla ilgilenmektedir.
- **Yatay ve Biçimsel Olmayan İletişim:** Hem yatay hem de biçimsel olmayan (enformel) iletişimle ilgili öğeleri içermektedir. Örgütteki dedikodunun aktiflik düzeyi ile yatay iletişimin doğruluk düzeyi de bu boyutta ölçülmektedir.
- **Genel Örgütsel Algı:** Bu boyuttaki öğeler, örgütün genel işleyişiyle ilişkili bilgileri yansıtmaktadır. Çalışanların, örgütteki değişimlerle, örgütün finansal durumuyla ve hükümetin örgütü etkileyen faaliyetleriyle ilgili bilgi edinip edinmediği hakkında fikir vermektedir.
- **Astlarla İletişim:** Bu boyut astlarla hem yukarı hem aşağı yönlü iletişiminin boyutlarını içermektedir.
- **Bireysel Geribildirim:** Çalışanların bireysel başarıları ve performanslarıyla ilgili iletişim düzeyini yansıtmaktadır.

Örgütlerdeki iletişim uygulamaları ve iyi kurulmuş karşılıklı iletişimler, bireysel doyum ve iletişim doyumunun öncülleridir (Engin ve Eker Akgöz, 2013: 110-111; Chan ve Lai, 2017: 215). Birçok çalışmada, isteğe bağlı ve olumlu yönelimli sözlü iletişimin ise çalışan ses çıkartma davranışını tanımladığı belirtilmektedir (Morrison vd., 2011: 183; Ward vd., 2016: 1499). Dolayısıyla bu çalışmada iletişim doyumunu pozitif ses çıkartma davranışının öncülü olarak ele alınacaktır.

2. Pozitif Ses Çıkartma Davranışı

Bilgi paylaşma, serbestçe konuşma ve geribildirim sağlama gibi konulardaki gönülsüzlük çalışanların güven ve motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyebilen durumlardır. Aynı zamanda, bilgi ve fikirlerin esirgenmesi; örgütsel karar alma, gelişim ve inovasyon süreçlerini baltalamakta, tüm örgütü olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla pozitif yönde ses çıkartma davranışı bir çok örgüt tarafından olumlu bir davranış olarak kabul edilmekte, özellikle çalışanlarının fikirlerine ihtiyaç duyan örgütler için çok önemli bir davranış haline gelmektedir (Nikolaou vd., 2008: 667). Çünkü örgütlerin, çalışanların örgütün süreç, ürün ve hizmetleri iyileştirmek için üst yönetime sundukları fikir ve görüşler sayesinde rekabetçi avantaj kazanabildikleri anlaşılmıştır (Botero ve Van Dyne, 2009: 84). Bu sebeple, son zamanlarda ses çıkartma davranışı ile ilgili yapılan araştırmaların büyük bir kısmı, ses çıkartma davranışının destekleyici yönlerine odaklanmıştır (Liang vd., 2012: 71).

Van Dyne ve LePine (1998: 109) ses çıkartma davranışını, yalnızca eleştirmekten ziyade iyileştirme amaçlı yapılan, yapıcı bir meydan okuma ifadesi şeklinde ortaya çıkan, destekleyici bir davranış olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanıma benzer şekilde Morrison ve diğerleri (2011: 5) de ses çıkartma davranışını, örgütün veya birimin işleyişini iyileştirmek amacıyla fikirlerin, önerilerin ve görüşlerin isteğe bağlı olarak ifade edilmesi olarak açıklamışlardır.

Çalışanların iş süreçlerini iyileştirmek amacıyla ses çıkartma davranışı gerçekleştirmesi, grup öğrenme, iyileşmiş iş süreçleri ve inovasyon ve krizlerin önlenmesi gibi pozitif örgütsel sonuçlar doğurmaktadır. Ses çıkartma davranışının örgütsel etkinlik üzerindeki kritik rolünün anlaşılması, araştırmacıların hem kavramsal hem de deneysel olarak ses çıkartma davranışını destekleyen veya engelleyen faktörleri ele almalarına sebep olmaktadır (Liang vd., 2012: 71).

Çalışan ses çıkartma davranışı kavramı ilk olarak Hirschman'ın çıkış-ses-sadakat modelinde ele alınmıştır. Burada, "birey işten kaçınma ve işi terk etme yerine, mevcut sorunun çözümü için mücadeleye girmeli midir?" sorusunun cevabı aranmaktadır (Hirschman, 1994: 272). Daha sonra ses çıkartma davranışı, ekstra rol davranışı veya örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında incelenmiştir (Van Dyne ve LePine, 1998: 109). Kavramı genişleten çalışma ise Maynes ve Podsakoff (2014: 87) tarafından yapılmış; bu çalışmada ses çıkartma davranışının destekleyici, yapıcı, korumacı ve yıkıcı olmak üzere dört farklı türü tanımlanmış ve ölçek geliştirilmiştir. Bu türlerden destekleyici ve yapıcı ses çıkartma davranışları pozitif ses çıkartma davranışlarının boyutu olarak ele alınmakta ve aşağıdaki gibi tanımlanabilmektedir (Maynes ve Podsakoff, 2014: 91-92):

- **Destekleyici Ses Çıkartma:** Destekleyici ses çıkartma, işle ilgili değerli görülen politikalar, programlar ve amaçlar gibi faktörlerin desteklendiğinin gönüllü olarak

ifade edilmesi veya aynı faktörler haksız bir şekilde eleştirildiğinde bunların savunulması için konuşulması olarak tanımlanmaktadır.

- **Yapıcı Ses Çıkartma:** Yapıcı ses çıkartma, iş ortamındaki organizasyonel işlevsel değişikliği gerçekleştirmeye odaklanmış olan düşüncelerin, bilgilerin veya görüşlerin gönüllü olarak ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu davranış şeklinde çalışan, işlerin yapılmasıyla ilgili yeni veya iyileştirilmiş yöntemlerin önerisini, var olan çalışma tarzlarıyla sorunları düzeltmenin önerisini veya sorunlar için daha önce tanımlanmış çözümlerin önerisini sunmaktadır.

3. İletişim Doyumu ve Pozitif Ses Çıkartma Davranışı İlişkisi

Bugünün karmaşık iş çevresi içerisinde örgütler, çalışanlarının fikirlerine ve inovasyonu hızlandıracak düşüncelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle yönetim literatüründe, örgüt içerisinde ses çıkartma davranışının ve iletişim kanallarının gerekliliği sıklıkla vurgulanmaktadır. Yöneticiler her ne kadar fikirlere açık olduklarını belirtse de, çalışanlar iletişim konusunda cesaretli olamamaktadırlar. Bu da güven ortamı konusunda sıkıntılar olduğunu düşündürmektedir (Nikolaou vd., 2008: 667; Hsiung, 2012: 349).

Ses çıkartma davranışı literatürde, hem olumlu hem olumsuz yönleriyle son yıllarda sıklıkla çalışılan konulardan biri haline gelmiştir. Ses çıkartma davranışının, lider-üye etkileşimi ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişkili olduğu (Botero ve Van Dyne, 2009; Cheng vd., 2013; Palalar Alkan ve Çankır, 2016); otantik liderlik ile ses çıkartma davranışının bir arada incelendiği bir çalışmada, adalet iklimi, pozitif ruh hali ve lider-üye etkileşiminin aracılık rolünün ses çıkartma davranışı ile güçlü bir bağ oluşturduğu (Hsiung, 2012), yöneticiye güvenin ses çıkartma davranışını olumlu yönde etkilediği (Gao vd., 2011) ve bu ilişkide psikolojik rahatlığın aracılık rolü olduğu (Derin, 2017); yine pozitif psikoloji alanında önemli bir başlık olarak kabul edilen psikolojik rahatlık algısı ile ilgili yapılan bir çalışmada, psikolojik rahatlık algısının ses çıkartma davranışı ile takım işbirliği arasında aracı değişken rolüne sahip olduğu (Yener, 2017) ortaya çıkarılmıştır. Ses çıkartma davranışının özellikle pozitif boyutunu ele alan çalışmalardan Çankır (2016)'ın çalışmasında ise, pozitif ses çıkartma davranışı, lider-üye etkileşimi ve örgütsel güven değişkenleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmaların genellikle çalışanların ses çıkartma davranışları ve liderleriyle ilgili algılarını ele aldığı görülmektedir. Liderlerin çalışanlarıyla gerçekte nasıl iletişim kurdukları konusu, bir başka deyişle somut iletişim süreçleri konusunda literatürde boşluk bulunmaktadır. İletişimin, lider-üye etkileşimini şekillendiren ve böylece çalışanların kendilerini lidere emanet edip etmeyeceklerini ve ses çıkartma davranışı gösterip göstermeyeceklerini belirleyen en önemli faktör olduğu düşünüldüğünde bu konu, ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir (Weiss vd., 2017: 3).

İletişim doyumu ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda iletişim doyumunun, iş tatmini (Downs ve Hazen, 1977; Steele ve Plenty, 2015; Yalım, 2015), örgüt kültürü (Eroğlu ve Özkan, 2009), örgütsel bağlılık (Engin ve Eker Akgöz, 2013; Kant ve Balcı Akpınar, 2017), örgütsel özdeşleşme (Derin ve Tuna, 2017), algılanan adalet ve örgütsel vatandaşlık davranışı (Chan ve Lai, 2017) gibi birçok farklı değişkenle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, ilişkili kavramlar olmalarına rağmen pozitif ses çıkartma davranışı ile iletişim doyumu ilişkisini inceleyen araştırmalara rastlanılmamıştır.

Hem lider-üye etkileşimi kavramı içerisinde bir iletişim boyutu bulunduğu (Fairhurst, 1993; Fix ve Sias, 2006), hem de örgüt içerisindeki kaliteli bir iletişimin güven ortamı oluşturduğu anlaşılmaktadır (Akkirman ve Harris, 2005). Aynı zamanda lider-üye etkileşiminin aracılık rolünün ses çıkarma davranışı ile güçlü bir bağ oluşturduğu (Hsiung, 2012) ve yöneticiye duyulan güvenin ses çıkarma davranışını olumlu yönde etkilediği (Gao vd., 2011; Derin, 2017) de bilinmektedir. Buradan yola çıkıldığında, iletişim güven ortamı oluşturmakta, güven de ses çıkartma davranışını olumlu yönde etkilemektedir. O halde iletişim doyumunun, pozitif ses çıkartma davranışının öncülü olduğu öngörülmekte, bu sebeple pozitif ses çıkartma davranışını olumlu yönde etkileyeceği beklenmektedir. Bu çalışmada, iletişim doyumunu ve pozitif ses çıkartma davranışı ele alınarak, literatürdeki boşluğu doldurmak amacıyla aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H1: İletişim doyumunu, pozitif ses çıkartma davranışını olumlu yönde etkiler.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma betimsel nitelikte, kesitsel bir alan araştırması olarak planlanmıştır. Araştırmanın amacı, iletişim doyumunun pozitif ses çıkartma davranışının bir öncülü olup olmadığını belirlemek ve bununla birlikte pozitif örgütsel davranış literatürüne katkı sağlamaktır. Bu amaçla, araştırmanın evrenini, Kırşehir merkezde hizmet veren Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma hastanesindeki 1100 çalışan oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca bir örneklem seçimi yapılmamış olup, araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 223 çalışana anket uygulanmıştır.

Katılımcıların örgütsel düzeyde sergilediği tutumların belirlenmesi amacıyla geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış ölçekler kullanılmıştır. Çalışanların iletişim doyum düzeylerini tespit etmek amacıyla Downs ve Hazen (1977) tarafından geliştirilen ve Bal (2013) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan "İletişim Doyum Ölçeği" (The Communication Satisfaction Questionnaire) kullanılmış, ölçeğin bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı 0,981 olarak bulunmuştur. Çalışmada kullanılan iletişim doyumunu ölçeği, 5'li likert tipi ölçek olup, beş alt boyuttan ve her bir boyuta ait 5 sorudan oluşmaktadır.

Pozitif ses çıkartma düzeylerini belirlemek amacıyla, Maynes ve Podsakoff (2014) tarafından geliştirilen ve Çankır (2016) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan "Pozitif Ses Çıkartma Ölçeği" kullanılmış, ölçeğin bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı 0,920 olarak bulunmuştur. Araştırmada elde edilen nicel verilerin analizi için ayrı bilgisayar destekli analiz programı (SPSS) kullanılmış, araştırma hipotezleri test edilmiştir.

5. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, araştırma grubuna ait verilerin analizlerine ilişkin istatistikler verilerek tartışılmıştır. Araştırmaya katılanların sosyo-demografik özellikleri, kurum içi motivasyonu yeterli bulma durumları ve yöneticilik görevlerinin olup olmadığı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma grubuna ait bazı özelliklere ilişkin dağılım

Değişkenler	f	%	Değişkenler	f	%
-------------	---	---	-------------	---	---

Cinsiyet			Kurum İçi Motivasyonu Yeterli		
Kadın	123	55,2	Bulma	102	45,7
Erkek	100	44,8	Evet	121	54,3
TOPLAM	223	100,0	Hayır	223	100,0
			TOPLAM		

Yaş			Yöneticilik Görevi Olup Olmadığı		
25 yaş ve altı	48	21,5	Var	60	26,9
26-30	63	28,2	Yok	163	73,1
31-35	48	21,5	TOPLAM	223	100,0
36-40	30	13,5			
41-45	4	1,8			
46-50	10	4,5			
51 ve üzeri	20	9,0			
TOPLAM	223	100,0			

Araştırmaya katılanlardan, %55,2'si kadın, %44,8'i ise erkektir. %28,3'lük oranla 26-30 yaş aralığındaki işgörenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcılardan %73,1'nin herhangi bir yönetim görevi bulunmamakla beraber, %54,3'ü kurum içi motivasyonu yeterli bulmadığını belirtmiştir (Tablo 1).

Araştırma grubunun iletişim doyumu ve pozitif ses çıkarma puanlarına ait ortalamalar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma grubuna ait iletişim doyumu ve pozitif ses çıkartma puanlarına ilişkin dağılım

	x	ss	n
İletişim İklimi	15,0090	5,91531	223
Yatay İletişim	15,4215	6,12644	223
Üstlerle İletişim	15,3946	6,44774	223
Kurumsal Bütünleşme	15,6682	6,38320	223
Kurumsal Geribildirim	15,1480	5,80622	223
Pozitif Ses Çıkartma Puanı	31,1973	11,99086	223

Araştırma grubunun iletişim doyum alt boyutları ve pozitif ses çıkartma davranışı puanlarının dağılımının verildiği Tablo 2'ye göre katılımcıların en fazla doyum sağladığı iletişim doyumu boyutu kurumsal bütünleşme ($\chi= 15,6682$) iken, bunu sırasıyla yatay iletişim ($\chi= 15,4215$), üstlerle iletişim ($\chi= 15,3946$) ve kurumsal geribildirim ($\chi= 15,1480$) izlemektedir. İletişim iklimi ($\chi= 15,0090$) diğerlerine göre daha düşük düzeydedir.

Korelasyon analizi, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ifade etmekle beraber; değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve bu ilişkinin kuvvetini de belirlemeye yardımcı olur (Gürbüz ve Şahin, 2016: 264-265). Yapılan korelasyon analizleri sonucunda, iletişim doyumunun boyutları olan; iletişim iklimi, yatay iletişim, üstlerle iletişim, kurumsal bütünleşme ve kurumsal geribildirim ile pozitif ses çıkartma davranışı arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Pozitif ses çıkartma ile iletişim doyumu ilişkisine yönelik korelasyon analizi

	İletişim İklimi	Yatay İletişim	Üstlerle İletişim	Kurumsal Bütünleşme	Kurumsal Geribildirim	Pozitif Ses Çıkartma Davranışı
İletişim İklimi	1					
Yatay İletişim	0,892**	1				
Üstlerle İletişim	0,835**	0,828**	1			
Kurumsal Bütünleşme	0,850**	0,879**	0,864**	1		
Kurumsal Geribildirim	0,840**	0,841**	0,847**	0,858**	1	
Pozitif Ses Çıkartma Davranışı	0,863**	0,858**	0,785**	0,840**	0,854**	1

** Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed).
(p=0,000)

Korelasyon katsayısı 0,7 ile 1 arasında değerler aldığına, değişkenler arasında kuvvetli bir ilişki olduğu söylenebilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 264-265). Buna göre, Tablo 3'te verilen analiz sonuçlarından, iletişim iklimi, yatay iletişim, üstlerle iletişim, kurumsal bütünleşme ve kurumsal geribildirim ile pozitif ses çıkartma davranışı arasında anlamlı ve yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

İyi bir örgüt iklimi oluşturmanın çalışan ses çıkartma davranışını iyileştirecek önemli bir etken olduğu daha önceki çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Tang, 2015: 402). İletişim iklimi, örgüt ikliminin bir boyutu olup çalışmamız daha önceki çalışmaları desteklemektedir. Hsiung (2012) ise çok boyutlu bir çalışma yapmış ve usul adaleti ikliminin düzenleyici rolü doğrultusunda, pozitif ruh hali ve lider üye etkileşimi kalitesinin ses çıkartma davranışı ile güçlü bir bağ kurduğunu tespit etmiştir. Lider üye etkileşimin kalitesini belirleyici unsurlardan biri olarak üstlerle iletişim düşünüldüğünde, önceki çalışmaların bu çalışmada ortaya çıkan korelasyon analizi sonuçlarını teyit ettiği görülmektedir.

Tablo 4. Pozitif ses çıkartmanın iletişim doymuna etkisine ait regresyon analizi sonuçları

r	r ²	Düzeltilmiş r ²	Standart Hata	f	Sig.
0,893 ^a	0,798	0,797	5,40708	870,763	0,000 ^b
Model 1	Standardize edilmemiş katsayılar	Standardize edilmiş katsayılar			
	b	Standart Hata	Beta	t	p
Constant	2,726	1,031		2,645	0,009
İletişim Doymu	0,371	0,013	0,893	29,509	0,000

(Bağımlı Değişken: Pozitif Ses Çıkartma; Durbin-Watson: 1,998)

Pozitif ses çıkartma davranışının öncülü olarak nitelendirdiğimiz iletişim doymu ile yapılan regresyon analizi sonucunda iletişim doymunun, katılımcıların pozitif ses çıkartma

davranışındaki %79'luk değişimi açıkladığı tespit edilmiştir ($r^2= 0,798$; $f=870,763$, $p=0,000$) (Tablo 4). Yapılan analizde f ($f= 870,763$, $p: 0,000$) değeri anlamlı bulunduğu için pozitif ses çıkartma davranışını iletişim doyumu ile açıklamaya çalıştığımız modelimiz anlamlı bir model olup, iletişim doyumundaki bir birimlik artış pozitif ses çıkartma davranışını 0,371 birim artıracaktır. Ayrıca t değeri de anlamlı bulunduğu için ($p=0.000$) iletişim doyumuna ait katsayı anlamlıdır. Modelin tahmini sonucu ise;

[*Pozitif Ses Çıkartma Davranışı* = $2,726+0,371 \times \text{İletişim Doyumu}$] şeklinde olacaktır.

Tablodan, değişkenler arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($r= 0,89$). Analiz sonuçlarına göre, iletişim doyumunun pozitif ses çıkartma davranışını olumlu yönde etkilediği, bu sebeple pozitif ses çıkartma davranışının öncülü olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre H1 hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma iletişim doyumu ile pozitif ses çıkartma davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından ulaşılan literatür içerisindeki ilk araştırma olup, literatürdeki boşluğu doldurması açısından önem arz etmektedir. Weiss ve diğerlerine (2017) göre, iletişim, lider-üye etkileşimini şekillendiren ve böylece çalışanların kendilerini lidere emanet edip etmeyeceklerini ve ses çıkartma davranışı gösterip göstermeyeceklerini belirleyen en önemli faktördür ve bu konu, ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, sonuçları itibariyle bundan sonra gelecek olan çalışmalara yol gösterici olması açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmaya göre iletişim doyumu ses çıkartma davranışının bir öncülü olarak ortaya çıkmaktadır ve örgütlerde iletişim doyumuna önem verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte araştırma sonucunda, yoğun ve karmaşık bir örgüt yapısına sahip hastanelerde, örgütün çalışanlardan yüksek düzeyde fayda sağlamanın bir yolu olarak düşünülen pozitif ses çıkartma davranışının, bir örgüt kültürü haline getirilmesinin öncülü olarak; olumlu iletişim ikliminin yaratılması önerilmektedir. Yatay ve dikey iletişim düzeylerinde açıklık ve yalınlık, kurumsal bütünleşme ve geribildirim düzeyinde artış sağlanması önerilen diğer hususlardır. Aynı zamanda güven konusu ele alınan iki değişken açısından da önem arz etmektedir. Bir sonraki çalışmada, iletişim doyumu ve pozitif ses çıkarma ilişkisinde güvenin aracı rolünün ele alınması önerilmektedir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bir takım kısıtlar bulunmaktadır. Araştırmanın evrenini zaman ve maliyet gibi sebeplerle, Kırşehir merkezde hizmet veren Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ndeki çalışanlar oluşturmakla birlikte; örneklemimiz araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 223 çalışanla sınırlıdır. Bu durum araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini güçleştirmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda, farklı hizmet sektörlerinin ve farklı illerin hedef alınması konuyla ilgili sonuçların genellenebilmesi bakımından daha faydalı olacaktır.

Kaynakça

Akkirman, A.D. ve Harris, D.L. (2005). "Organizational Communication Satisfaction in The Virtual Workplace", *Journal of Management Development*, 24(5): 397-409.

- Bal, C.G. (2013). “Sağlık Kurumlarında İletişim Doyumu Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25): 107-125.
- Bitmiş, M.G., Güney, S. ve Demirel, H. (2014). “İletişim Doyumu Verimlilik İlişkisinde Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmininin Rolü: Çoklu Aracılı Bir Model Testi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2): 57-74.
- Botero, I.C. ve Van Dyne, L. (2009). “Employee Voice Behaviour: Interactive Effects of LMX and Power Distance in the United States and Colombia”, *Management Communication Quarterly*, 23(1): 84-104.
- Chan, S.H.J. ve Lai, H.Y.I. (2017). “Understanding The Link Between Communication Satisfaction, Perceived Justice and Organizational Citizenship Behavior”, *Journal of Business Research*, 70: 214-223.
- Cheng, J., Lu, K., Chang, Y. ve Johnstone, S. (2013). “Voice Behavior and Work Engagement: The Moderating Role of Supervisor-Attributed Motives”, *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 51: 81-102.
- Çalışkan, S. C. (2014). “Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenleri ile Yeni Araştırma Modelleri Geliştirme Arayışları: Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenlerinin İşe Adanmışlık, Tükenmişlik ve Sinizm Üzerine Etkileri ve Bu Etkileşimde Örgütsel Adalet Algısının Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3): 363-382.
- Çankır, B. (2016). “Çalışanlarda Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Nasıl Oluşur? Örgütsel Güven, Psikolojik Sözleşme İhlali, Lider-Üye Etkileşimi ile Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 1-12.
- Demirkıran, M., Dikmetaş Yardan, E. ve Yorulmaz, M. (2013). “İl Sağlık Müdürlüğü Çalışanlarının Örgütsel Adalet Algılamalarının İletişim Doyumlarına Olan Etkisi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2): 322-334.
- Derin, N. (2017). “İşyerinde Kişiler Arası Güven ile İşgören Sessizliği Arasındaki İlişkide Psikolojik Rahatlığın Aracılık Rolü”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30): 51-68.
- Derin, N. ve Tuna, H. (2017). “Akademik Bir Örgütte İletişim Doyumunun Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi”, *Selçuk İletişim*, 9(4): 119-128.
- Downs, C.W. ve Hazen, M.D. (1977). “A Factor Analytic Study of Communication Satisfaction”, *The Journal Of Business Communication*, 14(3): 63-73.
- Engin, E. ve Eker Akgöz, B. (2013). “The Effect of Communication Satisfaction on Organizational Commitment, British Journal of Arts and Social Sciences”, 14(II): 109-124.
- Eroğlu, E. ve Özkan, G. (2009). “‘Örgüt Kültürü’ ve ‘İletişim Doyumu’ ile Bireysel Özellikler Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Bir Uygulama Örneği”, *Selçuk İletişim*, 5(4):50-61.
- Fairhurst, G. T. (1993). “The Leader-Member Exchange Patterns of Women Leaders in Industry: A Discourse Analysis”, *Communication Monographs*, 60(4): 321-351.
- Fix, B. ve Sias, P. M. (2006). “Person-Centered Communication, Leader-Member Exchange, and Employee Job Satisfaction”, *Communication Research Reports*, 23(1): 35-44.
- Gao, L., Janssen, O. ve Shi, K. (2011). “Leader Trust and Employee Voice: The Moderating Role of Empowering Leader Behaviors”, *The Leadership Quarterly*, 22: 787-798.
- Gülınar, B. (2009). “İletişim Doyumu Boyutları ile Örgütlenme Yapısı İlişkisi: Selçuk Üniversitesi Akademisyenleri Örneği”, *Selçuk İletişim*, 5(4): 62-82.

- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hirschman, A.O. (1994). "Excerpt from Chapter Eight; Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States", *The Social Contract Press*, 4(4): 272-275.
- Hsiung, H. (2012). "Authentic Leadership and Employee Voice Behavior: A Multi-Level Psychological Process", *Journal of Business Ethics*, 107: 349-361.
- Kant, E. ve Balcı Akpınar, R. (2017). "Hemşirelerin İletişim Doyumu ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki", *Atatürk İletişim Dergisi*, 14: 203-215.
- Liang, J., Farh, C.I.C. ve Farh, J. (2012). "Psychological Antecedents of Promotive and Prohibitive Voice: A Two-Wave Examination", *Academy of Management Journal*, 55(1): 71-92.
- Maynes, T.D. ve Podsakoff, P.M. (2014). "Speaking More Broadly: An Examination of the Nature, Antecedents, and Consequences of an Expanded Set of Employee Voice Behaviors", *Journal of Applied Psychology*, 99(1): 87-112.
- Morrison, E.W., Wheeler-Smith, S.L. ve Kamdar, D. (2011). "Speaking Up in Groups: A Cross-Level Study of Group Voice Climate and Voice", *Journal of Applied Psychology*, 96(1): 183-191.
- Nikolaou, I., Vakola, M. ve Bourantas, D. (2008). "Who speaks up at work? Dispositional Influences on Employees' Voice Behavior", *Personnel Review*, 37(6): 666-679.
- Palalar Alkan, D. ve Çankır, B. (2016). "Lider Üye Etkileşiminin Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Dağıtım Adaletinin Aracılık Etkisi", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8(32): 472-481.
- Steele, G.A. ve Plenty, D. (2015). "Supervisor-Subordinate Communication Competence and Job and Communication Satisfaction", *International Journal of Business Communication*, 52(3): 294-318.
- Tang, M. (2015). "How to Enhance Employee Voice Behavior Based on Game Theory", *Modern Economy*, 6: 398-403.
- Van Dyne, L. ve LePine, J.A. (1998). "Helping and Voice Extra-Role Behaviors: Evidence of Construct and Predictive Validity", *Academy of Management Journal*, 41(1): 108-119.
- Ward, A., Ravlin, E. C., Klaas, B. S., Ployhart, R. E. ve Buchan, N. R. (2016). "When Do High Context Communicators Speak Up? Exploring Contextual Communication Orientation and Employee Voice", *American Psychological Association*, 101(10): 1498-1511.
- Weiss, M., Kolbe, M., Grote, G., Spahn, D.R. ve Grande, B. (2017). "We Can Do It! Inclusive Leader Language Promotes Voice Behavior In Multiprofessional Teams", *The Leadership Quarterly*, Article in press.
- Yalım, F. (2015). "Mavi Yakalı Çalışanlarda İletişim Doyumu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Esaktif Tekstil Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 4(2): 124-140.
- Yener, S. (2017). "Psikolojik Rahatlık Algısının İşgören Sessizliği ve Takım İşbirliği Arasındaki İlişkide Aracı Değişken Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2): 187-204.
- Zwijze-Koning, K. ve Jong, M.D. (2007). "Evaluating the Communication Satisfaction Questionnaire as a Communication Audit Tool", *Management Communication Quarterly*, 20(3): 261-282.

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Şubat/February-2018 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Eylül/September-2018

Yönetim Kurulu ve Sahiplik Yapısının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: BIST İmalat Sanayi Sektöründe Bir Alan Araştırması*

Impact of the Board of Directors and Ownership Structure on Financial Performance: A Field Study in BIST Manufacturing Industry

Dr. Meltem KILIÇ¹, Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY²

Özet

Yönetim kurulu ve sahiplik yapısının finansal performans üzerindeki etkisi, finans literatüründe önemli bir araştırma konusu olmuş ve dikkatle incelenmiştir. Bu çalışmada, BIST İmalat Sanayi Sektöründe yer alan firmaların yönetim kurulu ve sahiplik yapılarının finansal performans üzerindeki etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Analizlerde, BIST İmalat Sanayi Sektörü'nde faaliyet gösteren 78 aile firmasının 2003-2014 yılları arasındaki yıllık verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Regresyon modellerinde bağımlı değişken olarak firmaların aktif karlılığı, özsermaye karlılığı, satışların karlılığı, Tobin-Q ve piyasa değeri logaritması; bağımsız değişken olarak en büyük pay sahibinin pay oranı, halka açıklık oranı, yönetim kurulu büyüklüğü ve CEO ikiliği kullanılmıştır. Ayrıca, çalışmada modelin anlamlılığını ve güvenilirliğini artırmak için kaldıraç oranı ve satışların logaritması kontrol değişkenlerine yer verilmiştir. Analiz sonuçlarında genel olarak, yönetim kurulu ve sahiplik yapısı ile finansal performans arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Yönetim kurulu yapısı, sahiplik yapısı, finansal performans, panel veri analizi

Abstract

The relationship between the board of directors and ownership structure on the financial performance has been an important research topic in finance literature and has been carefully examined. In this perspective, it is aimed to measure the impact of the board of directors and ownership structure of firms in the BIST Manufacturing Sector on financial performance. In the analysis, 78 family companies operating in the BIST Manufacturing Sector benefited from the annual data for 2003-2014. Panel data analysis is used in the study. In the regression models, return on assets, return on equity, return of sales, Tobin-Q and market value logarithm are used as dependent variables; the share of the largest shareholder, the free float ratio, the size of the board of directors and the CEO duality are used as independent variables. In addition, the leverage ratio and the logarithm of the sales control variables are used to increase the significance and reliability of the model in the study. In the analysis results, it has been determined that there is generally a relationship between the board of directors, ownership structure and financial performance.

Key Word: Board of directors structure, ownership structure, financial performance, panel data analysis

* Bu çalışma, "Kurumsal Yönetim, Sahiplik Yapısı ve Finansal Performans İlişkisi: BIST'de Bir Alan Araştırması" konulu Doktora tezinden üretilmiştir.

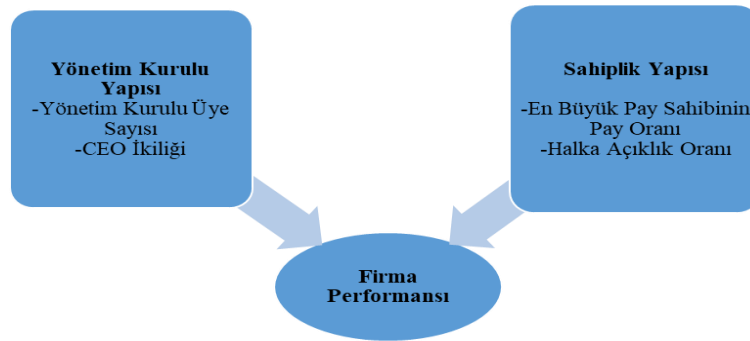
¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, meltem.kilic@hotmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0001-8978-9076

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, yucelayricay@hotmail.com, Orcid ID: orcid.org/000-0001-5148-39

Giriş

Bir firmanın temel amacı olan firma değerinin maksimizasyonunun gerçekleştirilebilmesi için önemli unsurlardan biri de finansal performansının yüksek olmasıdır. Finansal performansın yükseltilmesinde etkili olan süreçlerden birisi kurumsal yönetim sürecidir. Kurumsal yönetim süreciyle birlikte firmalar OECD tarafından yayınlanan kurumsal yönetim ilkelerine uyararak, kurumsal yönetim mekanizmaları ve teorileri üzerinden finansal performanslarını artırmaktadırlar. Özellikle kurumsal yönetim mekanizmaları finansal performansın önemli bir belirleyicisi olarak ifade edilmekte, bu mekanizmalardan yönetim kurulu ve sahiplik yapısının kurumsal yönetim uygulamalarını ve finansal performansı artıracağı konusunda tartışmalar bulunmaktadır (Ho ve Williams, 2003:466). Firmaların kurumsal yönetime geçiş sürecindeki rolü büyük olan yönetim kurulu, pay sahiplerini temsil eden kişiler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle pay sahiplerinin çok fazla olduğu firmalarda, pay sahiplerinin vekalet verdikleri kişiler yönetim kurulunda yer almaktadır (Ülgen ve Mirze, 2013:468). Pay sahipleri tarafından oluşturulan yönetim kurulunun yapısının doğru belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü, kurumsal yönetim için yönetim kurulu yapısı ile birlikte, kuruldaki üye sayısı, yönetim kurulu başkanının CEO olup olmadığı ve üyelerinin bağımsız olup olmadığı belirlenmektedir (Kula, 2006:35). Yönetim kurulu, hem yapısı hem de belirlediği stratejiler ile firmaların finansal performansı üzerinde etkili oldukları görülmektedir (Okan, vd. 2014:40).

Yönetim kurulu yapısı ile birlikte kurumsal yönetim anlayışının belirleyen önemli ölçütlerden biri de sahiplik yapısıdır. Sahiplik yapısı, firmanın pay sahipleri ve yöneticileri arasındaki menfaat çatışmalarını çözmek için kullanılan içsel kurumsal yönetim mekanizmasıdır (Hu ve Izumida, 2008:72). Firmanın sahiplik yapısı, o firmanın kurumsal yönetim uygulamalarını biçimlendirmekte ve karar alma sürecinde kurumsal yönetim uygulamalarının önem derecesini belirlemektedir. Kurumsal yönetim ve sahiplik yapısı arasındaki ilişki ise firmanın kurumsal yönetim uygulamalarında pay sahiplerinin kontrolünün önemi ve sahiplik yapısının merkezi rolünü belirtmektedir (Gürbüz ve Yakup, 2004:15). Bir firmanın sahiplik yapısının şekillenmesinde o firmanın çevresinden ve kendi iç işleyişinden kaynaklanan faktörlerin etkili olduğu görülmektedir (Yıldır ve Yücel, 2012:43). Bu nedenle sahiplik yapısı; aile sahipliği, yabancı sahipliği, devlet sahipliği gibi farklı sahiplik yapıları ile anılmaktadır. Firmaların temelindeki bu farklı sahiplik yapıları, farklı finansal performansların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Genel anlamda, kurumsal yönetim mekanizmalarından yönetim kurulu ve sahiplik yapısının firma performansını etkilediği ifade edilebilir. Bu sonuç aşağıdaki şekilde özetlenebilir:



Bu çalışmada, BIST İmalat Sanayi Sektöründe faaliyet gösteren ve firmanın pay senetlerinin büyük bir çoğunluğunun bir aile tarafından yönetildiği yani sahiplik yoğunluğunun fazla olduğu firmaların yönetim kurulu ve sahiplik yapılarının finansal performans üzerindeki etkisini ölçmek amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılan en büyük pay sahibinin pay oranı, halka açıklık oranı, yönetim kurulu üye sayısı, CEO ikiliğinin ve kaldıraç ve satışların logaritması kontrol değişkenlerinin finansal performans göstergeleri olan aktif karlılık, özsermaye karlılığı, satışların karlılığı, Tobin-Q ve piyasa değeri logaritması üzerindeki etkisi panel veri regresyon analizi kullanılarak ortaya konulmak istenmiştir.

1. Literatür Taraması

Literatürde yönetim kurulu ve sahiplik yapısının firmaların finansal performansı üzerindeki etkisi farklı açılardan incelenmiştir. Yönetim kurulu ve sahiplik yapısı farklı finansal performans göstergeleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarla ilgili literatür özeti aşağıda sunulmuştur.

Sahiplik yapısı ve finansal performans arasındaki ilişkiyi araştıran ilk çalışma 1932 yılında Berle ve Means tarafından kaleme alınmıştır. Berle ve Means (1932), sahiplik yapısı ve firma performansı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çalışmaya göre, sahiplik yüzdesi arttıkça profesyonel yöneticilerin kontrolü azalmakta, bu durum finansal performansı olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşın Demsetz ve Lehn (1985) firmaların sahiplik seviyesinin içsel faktörler ile belirlendiğini, birbirinden bağımsız olduğunu ve aralarında bir ilişkinin olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca yazarlar, sahiplik yapısının içsel faktörler tarafından belirlendiğini ifade etmişlerdir. McConnel ve Servaes (1990), 1976 yılındaki 1.173 ve 1986 yılındaki 1.093 firmadan bir örneklem oluşturarak sahiplik yapısı ve Tobin-Q oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Firmanın içindekilere ait pay senetleri ile Tobin-Q arasında eğrisel (curvilinear) anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. İçsel sahipliğin düşük seviyede olduğu firmalarda ilişki kuvvetli bir şekilde pozitifdir. İçsel sahipliğin yüksek seviyede olduğu firmalarda Tobin-Q ve içsel sahiplik ilişkisi negatiftir. Genel olarak çalışmalarında, sahiplik yapısı ve finansal performans arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Xu ve Wang (1999), Çin’de faaliyet gösteren halka açık firmaların sahiplik yapısı ile finansal performans arasındaki ilişkiyi çalışmalarında incelemişlerdir. Sahiplik yapısı olarak yoğunlaşmış sahiplik yapısının alındığı çalışmada, finansal performans belirlemek için PD/DD, özsermaye karlılığı ve aktif karlılık oranı kullanılmıştır. Araştırma bulgularında pay senedi sahiplik yoğunluğu ile finansal performans arasında ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışma gibi genel anlamda firmaların sahiplik yoğunluğu ile finansal performansı göstergeleri arasında negatif veya pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu Gürsoy ve Aydoğan (1999), Thomsen ve Pedersen (2000), Mitton (2002), Gönenç (2006), Kapopoulos ve Lazeretou (2007), Cheng (2008), Tanrıöver ve Aksoy (2010), Şamiloğlu ve Ünlü (2010), Mandacı ve Gümüş (2010), Fazlzadeh vd. (2011), Riewsthiratham vd. (2011), Işık ve Soykan (2013), Aytekin ve İbiş (2014), Tükenmez vd. (2016) çalışmaları ile desteklenmiştir.

Yurtoğlu’nun (2000) Türkiye’deki 305 halka açık firmayı incelediği çalışmada aile sahipliği ile firmanın finansal performansı arasında bir ilişkinin olduğunu bulgulamıştır.

Türkiye ve farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda aile sahiplik yapısı ile finansal performans arasında bir ilişkinin olduğu ve olmadığı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar, Xu ve Wang (1999), Andres (2008), Akman vd. (2015) çalışmalarıdır.

Gündüz ve Tatoğlu (2003), çalışmalarında yabancı sahiplik yapısı ile finansal performans arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmaları sonucunda, yabancı sahiplik yapısının finansal performansı etkilediğine ulaşılmıştır. Bu sonuç ile aynı sonucu elde eden veya ilişkinin olmadığını ifade eden çalışmalar, Aydın vd. (2007), Dwivedi ve Jain (2007), Arouri vd. (2011) ve Akman vd. (2015) tarafından yapılmıştır.

Thomsen ve Pedersen (2000) çalışmalarında sahiplik yapısı devlet olan firmaların finansal performans üzerinde etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Devlet sahipliği ile finansal performans ilişkisi Estrin ve Rosevar (1999), Daqing vd. (2000), Gençtürk ve Usul (2003), Şamiloğlu ve Ünlü (2010), Erdoğan (2017) tarafından da araştırılmıştır.

McConnel ve Serveas (1990) çalışmalarında yönetici sahipliğinin finansal performans üzerindeki etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Yönetici sahipliği ile finansal performans arasındaki ilişki Jensen ve Mecking (1976), Morck vd. (1988), Damanpaur ve Chaganti ve (1991), Demsetz ve Villalango (2001), Lemmon ve Lins (2003), Hiraki vd. (2003), Bulut vd. (2009), Aydın vd. (2007), Ünlü vd. (2011) tarafından incelenmiştir.

Arora ve Sharma (2016), çalışmalarında yönetim kurulu yapısının belirlenmesinde kullanılan yönetim kurulu üye sayısı ve CEO ikiliğinin firma performansı üzerinde etkisinin olduğunu bulgulamışlardır. Yönetim kurulu üye sayısı ve CEO ikiliğinin firma performansı üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu Rouf (2012), Lappalainen ve Niskaen (2012), Kılıç (2014), Acaravcı (2015), Doğan ve Topal (2015), Le ve Thi (2016), Karoğlu (2016) tarafından da tespit edilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı Ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacı, 2003-2014 yılları arasında BIST İmalat Sanayi Sektöründe yer alan ve pay senetlerinin çoğunluğunun bir aileye ait olduğu firmaların yönetim kurulu ve sahiplik yapısının finansal performans göstergeleri üzerindeki etkisini ölçmektir. Firmaların finansal performansını muhasebe ve piyasa temelli performans göstergeleri ile ölçülmüştür. Firmaların yönetim kurulu ve sahiplik yapısı çeşitli performans oranları ile karşılaştırılarak istatistiksel olarak ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın analizinde 2003-2014 yılları arasında BIST’de faaliyet gösteren ve verilerine kesintisiz ulaşılan pay senetlerinin çoğunun aileye ait olduğu 78 imalat firmalarının yıllık verileri kullanılmıştır. Veriler Eviews 8 paket programı ile analiz edilmiştir.

Araştırmadaki 78 aile firmasının 11 adedinin Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi Sektöründe, 12 adedinin Gıda, İçki ve Tütün sektöründe, 7 adedinin Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayın Sanayi Sektöründe, 10 adedinin Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik Ürünler Sanayi Sektöründe, 21 adedinin Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapım Sanayi Sektöründe ve 17 adedinin Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi Sektöründe faaliyet gösterdiği bilgisine ulaşılmıştır.

Tespit edilen bu firmaların 2008 ve öncesi mali tablolarına ve faaliyet raporlarına BIST'in resmi web sayfasından (www.borsaistanbul.com), 2009 ve sonrasına ise Kamu Aydınlatma Platformu resmi web sayfasından (www.kap.gov.tr) yararlanılmış, ayrıca, firmaların kendi web sayfalarında yayınladıkları faaliyet raporlarından gerekli verilere ulaşılmıştır.

Analizde kullanılan bağımsız değişkenler; en büyük pay sahibinin pay oranı, halka açıklık oranı, yönetim kurulu üye sayısı ve CEO ikiliğinden oluşurken; bağımlı değişkenler muhasebe temelli performans göstergesi aktif karlılık, özsermaye karlılığı ve satışların karlılığından ve piyasa temelli performans göstergesi Tobin-Q ve piyasa değerinden oluşmaktadır. Analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler ve hesaplanma yöntemleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve hesaplanma yöntemleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Hesaplanma Yöntemi</i>	<i>Sembolü</i>
Bağımlı Değişkenler		
Aktif Karlılık	Net Kar/Toplam Aktif	ROA
Özsermaye Karlılığı	Net Kar/Özsermaye	ROE
Satışların Karlılığı	Net Kar/Toplam Net Satışlar	ROS
Tobin Q	Piyasa değeri/Aktif Büyüklüğü	TOBINQ
Piyasa Değeri	Piyasa Değerinin Logaritması	LPIYASA
Bağımsız Değişkenler		
En Büyük Pay Sahibinin Pay oranı	En Büyük Pay Sahibinin Sermaye Tutarı/Toplam Özsermaye	EBH
Halka Açıklık Oranı	Halka Açık Sermaye Tutarı/Toplam Özsermaye	HAO
Yönetim kurulu Büyüklüğü	Yönetim kurulunda bulunan üye sayısının logaritması	LYKS
CEO İkiliği	Genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olması durumunda 1, dışarıdan bir CEO olması 0 ile ifade edilmektedir. (Dummy Değişkeni)	CEOD
Kontrol Değişkenleri		
Satışların Büyüklüğü	Net Satışların Logaritması	LSATIS
Kaldıraç Oranı	Toplam borç/Toplam Aktif	LEV

3. Yöntem Ve Bulgular

Yönetim kurulu yapısı ve sahiplik yapısının firma performansı üzerindeki etkisini ortaya koymak için panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel veri analizi, aynı yatay kesit (N) için iki ya da daha fazla zaman dönemindeki (T) gözlemlerden oluşmaktadır (Stock ve Watson, 2011:352). Kısacası panel veri analizi Green (2003) tarafından zaman serileri ve yatay kesit verilerinin bir arada kullanıldığı analizler şeklinde tanımlanmıştır.

Panel veri regresyon yönteminde, havuzlanmış EKK modeli, sabit etki modeli ve rassal etki modeli olmak üzere üç model bulunmaktadır. Bu modellerden havuzlanmış EKK modelinde, hem sabit hem de eğim katsayılarının yatay kesite ve zamana göre sabit olduğu

varsayılmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu modelde bütün gözlemlerin homojen olduğu düşünülmektedir. Bu varsayım altında oluşan panel veri regresyon modeli (Tatoğlu, 2012:40);

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it}$$

şeklinde ifade edilmektedir. Sabit etki modeli, panel veriden dışlanan değişkenlerin yatay kesit boyutunun değiştiği, zaman boyutunun değişmediği durumlarda kullanılan bir yöntemdir. Sabit etkiler regresyon modeli, her mevcut yatay kesit için bir tane olmak üzere n tane farklı kesit katsayısına sahiptir. Bu kesit katsayıları bir ikili değişken setiyle temsil edilmektedir. Bu ikili değişkenlerden biri yatay kesitler arasında değişenlerin; diğer değişken ise zaman içinde sabit olan dışlanan bütün değişkenlerin etkilerini içine almaktadır (Stock ve Watson, 2011:358). Bu çerçevede sabit etki regresyon modeli aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \beta_2 \mu_i + u_{it}$$

Bu modelde μ_i , yatay kesitten yatay kesite değişen ancak zamana bağlı olarak değişmeyen sabit etki değişkenini ifade etmektedir. Y_{it} bağımlı değişkeni, X_{it} bağımsız değişkeni, β_1 parametre tahminini ve u_{it} hata terimini göstermektedir.

Rassal etki modelinde, birim etkiler sabit olmadığından dolayı sabit parametre içerisinde değildir ve tesadüfidir. Model tesadüfi olduğu içinde hata payı içerisinde yer almaktadır. Havuzlanmış EKK gibi, Rassal Etki modelinde hata terimi için u_{it} değişkeni modele dahil edilmektedir (Wooldridge, 2002:257). Ayrıca, modele birim hata eklenmektedir. Bu nedenle, hata terimi $u_{it} + \mu_{it}$ den oluşmakta ve modelde u_{it} artık hataları ve μ_{it} birim hatayı göstermektedir (Tatoğlu, 2012:104). Bu çerçevede oluşan rassal etki regresyon modeli:

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_{ki} X_{kit} + (u_{it} + \mu_{it})$$

şeklinde kurulmaktadır. Bu üç regresyon modelinden hangisinin kullanılmasını gerektiğini tahmin etmek için ise F testi, Breush Pagan LM testi ve Hausman testi yapılmaktadır.

F testi, analizde havuzlanmış EKK modelinin mi yoksa sabit etki modelinin mi yapılmasına karar vermek için yapılan bir testtir. Baltagi'nin (2014), F testi hipotez sınaması;

$$H_0: \beta_i = \beta \text{ (Havuzlanmış EKK modeli Etkindir)}$$

şeklinde dir. Breush Pagan LM testi, havuzlanmış EKK modeli ve rassal etki modelinden hangisinin uygun bir yöntem olduğunu belirlemek için yapılmaktadır. LM testi ile modelin bireysel heterojenliğinin varlığını sınamış ve kalıntılara dayanarak

geliştirilmiştir. Bu test aynı zamanda 1 serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına uygundur (Tatoğlu, 2012:172-173). Bu testin hipotez sınaması;

$$H_0: \sigma_{\mu}^2 = 0, \text{ (Havuzlanmış EKK modeli uygundur)}$$

şeklinindedir. Eğer F testi ve Breush Pagan LM testi sonuçlarına göre havuzlanmış EKK'nın model için uygun olmayan bir test olduğuna karar verilirse Hausman testi yapılmaktadır. Hausman testi ile sabit etki ve rassal etki modelinden hangisinin tercih edileceği belirlenmektedir. Bu test ile sabit etki modelinin tutarlı ve yansız olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır (Baltagi, 2005:66). Rassal etkiler tahmincisinin geçerli olduğu şeklinde kurulan hipotezi, k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik ile test etmektedir (Tatoğlu, 2012:180). Bu çerçevede kurulan Hausman hipotez sınaması aşağıdaki gibidir:

$$H_0: \text{Açıklayıcı değişken ve birim etkileri arasında korelasyon yoktur.}$$

Çalışmamızda kurulan modeller ise aşağıdaki gibidir:

$$ROA_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ASO_{it} + \beta_2 HAO_{it} + \beta_3 LYKS_{it} + \beta_4 CEOD_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 LSATIS_{it} + \varepsilon_{it}$$

$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$

(1)

$$ROE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ASO_{it} + \beta_2 HAO_{it} + \beta_3 LYKS_{it} + \beta_4 CEOD_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 LSATIS_{it} + \varepsilon_{it}$$

$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$

(2)

$$ROS_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ASO_{it} + \beta_2 HAO_{it} + \beta_3 LYKS_{it} + \beta_4 CEOD_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 LSATIS_{it} + \varepsilon_{it}$$

$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$

(3)

$$Tobin - Q_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ASO_{it} + \beta_2 HAO_{it} + \beta_3 LYKS_{it} + \beta_4 CEOD_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 LSATIS_{it} + \varepsilon_{it}$$

$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$

(4)

$$LPİYASA_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ASO_{it} + \beta_2 HAO_{it} + \beta_3 LYKS_{it} + \beta_4 CEOD_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 LSATIS_{it} + \varepsilon_{it}$$

$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$

(5)

Kurulan bu modellerde görüldüğü gibi finansal performans için toplu bir model değil her bir bağımsız değişken için ayrı ayrı model kurulmuştur. Bunun nedeni, daha önce yapılan bazı çalışmalarda görülen çoklu doğrusallık problemi (Aytekin ve İbiş, 2014; Konak ve Kendirli, 2013:18). Çoklu doğrusallık problemi yaşanmasının nedeni ise araştırmada kullanılan firmaların sahiplik yapılarının ve yönetim kurullarının bazı dönemlerde değişmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, analizin açıklanma gücünü artırmak için

finansal performans değişkenlerinin her biri ile regresyon modeli kurulmaktadır (Konak ve Kendirli, 2015:128).

Çalışmada regresyon analizlerinden önce 78 aile firmasının 12 yıllık verileri içeren temel istatistik sonuçları tanımlayıcı istatistik ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen tanımlayıcı istatistik sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistik

<i>Değişkenler</i>	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Std. Sapma</i>
ROA	936	-0,60	0,47	0,04	0,09
ROE	936	-16,55	4,24	0,02	0,68
ROS	936	-1,52	0,53	0,03	0,13
LPIYASA	936	-4,47	82,84	14,93	4,81
TOBİNQ	936	-57,59	141,73	1,76	12,40
LEV	936	0,02	1,88	0,45	0,27
LSATIS	936	12,78	23,13	18,71	1,52
ASO	936	-3,10	13,71	0,23	0,61
HAO	936	-2,07	7,25	0,16	0,42
YKB	936	3,000	17,00	6,72	2,21
CEOD	936	0,000	1,000	0,57	0,49

Tablo 2’ye göre, 2003-2014 yılları arasında BIST İmalat Sanayi Sektörü’ne kayıtlı 78 aile firmasının 936 gözlemden en düşük ortalamaya sahip olan değişkenin ROE, en yüksek ortalamaya sahip değişkenin satışların logaritması olduğu görülmüştür. En düşük standart sapmaya sahip olan değişkenin ROA, en yüksek standart sapmaya sahip olan değişkenin ise Tobin-Q oranı olduğuna ulaşılmıştır. Minimum ve maksimum değere bakıldığında aralarında en yüksek farka sahip olan değişkenin Tobin-Q olduğu saptanmıştır.

Tanımlayıcı istatistiklerden sonra hangi panel veri regresyon modelinin kurulan modeller için uygun olduğuna karar veren testlere geçilmiştir. İlk olarak kurulan beş modelin F testi istatistik değerleri sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. F testi sonuçları

Model 1				
Test	F İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
F	4,801*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Etkindir.	Red
Model 2				
Test	F İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
F	1,5908*	0,0015	Havuzlanmış EKK Modeli Etkindir.	Red
Model 3				
Test	F İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
F	2,9823*	0,000	Havuzlanmış EKK Modeli Etkindir.	Red
Model4				
Test	F İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
F	7,1521*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Etkindir.	Red
Model 5				
Test	F İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
F	10,0997*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Etkindir.	Red

Not: Olasılık değerine göre *, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

F testi istatistik sonuçlarına göre, “Havuzlanmış EKK modeli etkindir” sıfır hipotezi tüm modellerde reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle, çalışmada kurulan modellerin havuzlanmış EKK yöntemi için uygun olmadığını buna karşın sabit etki modelinin analiz edilmesinin daha uygun olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

F testinden sonra yapılması gereken bir diğer test Breush-Pagan LM testidir. Bu testin sonuçları aşağıdaki Tablo 4’de açıklanmıştır.

Tablo 4. Breusch Pagan LM testi sonuçları

Model 1				
Test	χ^2 İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
LM	245,717*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Uygundur	Red
Model 2				
Test	χ^2 İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
LM	4,617**	0,0316	Havuzlanmış EKK Modeli Uygundur	Red
Model 3				
Test	χ^2 İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
LM	68,6268*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Uygundur	Red
Model 4				
Test	χ^2 İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
LM	559,7019*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Uygundur	Red
Model 5				
Test	χ^2 İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
LM	647,761*	0,0000	Havuzlanmış EKK Modeli Uygundur	Red

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 katsayı anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4 sonuçlarına göre modellerin katsayı anlamlılık düzeyi %5’ten küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle, havuzlanmış EKK modeli çalışmamızda kurulan modeller için uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, kurulan modellerde zaman ve/veya yatay kesit etkilerinin olduğu görülmektedir.

Bütün modeller için yapılan iki test sonucuna göre havuzlanmış EKK testi kurulan modeller için uygun bir analiz değildir. Bundan dolayı, sabit etki ve rassal etki modellerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğini belirleyen Hausman testi yapılmıştır. Tablo 5’de kurulan beş modelin Hausman testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Hausman testi sonuçları

Model 1				
Test	Hausman İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
Hausman	19,6426*	0,0032	Açıklayıcı Değişken ve Birim Etkileri Arasında Korelasyon yoktur.	Red
Model 2				
Test	Hausman İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
Hausman	60,2486*	0,0000	Açıklayıcı Değişken ve Birim Etkileri Arasında Korelasyon yoktur.	Red
Model 3				
Test	Hausman İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar

Hausman	26,8188*	0,0002	Açıklayıcı Değişken ve Birim Etkileri Arasında Korelasyon yoktur.	Red
Model4				
Test	Hausman İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
Hausman	15,8832*	0,0315	Açıklayıcı Değişken ve Birim Etkileri Arasında Korelasyon yoktur.	Red
Model 5				
Test	Hausman İstatistiği	Olasılık	Sıfır Hipotezi	Karar
Hausman	27,3180*	0,0001	Açıklayıcı Değişken ve Birim Etkileri Arasında Korelasyon yoktur.	Red

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 katsayı anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 5'deki Hausman testi sonuçlarına göre, kurulan beş model için en uygun yöntem sabit etki regresyon modeli olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede yapılan sabit etki regresyon modeli sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Sabit etki regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	ROA	ROE	ROS	Tobin-Q	Piyasa Değeri
EBH	-0,0287* 0,0007	-0,1953* 0,0000	-0,0156** 0,0141	0,0847* 0,0000	0,6106* 0,0063
HAO	0,0512* 0,0002	0,0195** 0,0422	0,0121** 0,0479	-0,0301** 0,0215	-0,5716*** 0,0847
LYKS	0,0164** 0,0394	0,0270 0,1995	0,0185*** 0,0847	0,1968* 0,0019	0,8692** 0,0233
CEOD	-0,0247** 0,0296	-0,0023*** 0,0662	-0,0136* 0,0135	-0,0347*** 0,0657	-0,6224* 0,0129
LEV	-0,1589* 0,0000	-0,1117* 0,0000	-0,1842* 0,0000	-0,1373* 0,0000	-1,4064* 0,0020
LSATIS	0,0119** 0,0384	0,0207* 0,0000	0,0211* 0,0050	-0,0334* 0,0001	0,5194* 0,0000
SABİT	-0,0738 0,5013	-0,2794* 0,0000	-0,2341*** 0,0893	-0,8540* 0,0001	6,0101* 0,0063
R²	0,5308	0,2528	0,5925	0,4755	0,9062
Düzeltilmiş R²	0,4794	0,2475	0,5479	0,4170	0,8952
F Testi	10,3315* 0,0000	47,1014* 0,0000	13,2798* 0,0000	8,1375* 0,0000	82,9245* 0,0000
Durbin-Watson	1,8246	1,8838	1,7521	1,5645	1,6040

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 katsayı anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'da oluşturulan panel regresyon modelleri bağımsız değişkenler EBH, HAO, LYKS ve CEOD ile kontrol değişkenleri LEV ve LSATIS'ın sırayla bağımsız değişkenler olan ROA, ROE, ROS, Tobin-Q ve LPIYASA ile analiz sonuçları gösterilmiştir. Bu tabloda yer alan regresyon tahminlerinde F değerinin beş model için istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Birinci modelde, aktif karlılık (ROA) ile en büyük pay sahibinin pay oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde), CEO ikiliği (0.05 anlamlılık düzeyinde) ve kaldıraç oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde), arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. Ancak, halka açıklık oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde), yönetim kurulu üye sayısı logaritması (0.05 anlamlılık düzeyi) ve satışların logaritması (0.05 anlamlılık düzeyinde) ile anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur.

İkinci modelde, özsermaye karlılığı ile halka açıklık oranı (0.05 anlamlılık düzeyinde) ve satışların logaritması (0.01 anlamlılık düzeyinde) arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En büyük pay sahibinin pay oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde), CEO ikiliği (0.10 anlamlılık düzeyinde) ve kaldıraç oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde) ile özsermaye karlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır. Ancak yönetim kurulu üye sayısı ile özsermaye karlılığı arasında istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Üçüncü modelde, en büyük pay sahibinin pay oranı (0.05 anlamlılık düzeyinde), CEO ikiliği (0.01 anlamlılık düzeyinde) ve kaldıraç oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde) ile satışların karlılığı arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak, satışların karlılığı ile halka açıklık oranı (0.05 anlamlılık düzeyinde), CEO ikiliği (0.01 anlamlılık düzeyinde) ve kaldıraç oranı (0.01 anlamlılık düzeyinde) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Piyasa temelli performans göstergesi olan Tobin-Q ile kurulan dördüncü modelde, Tobin-Q ile EBH (0.01 anlamlılık düzeyinde) ve LYKS (0.01 anlamlılık düzeyinde) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğuna ulaşılmıştır. HAO (0.05 anlamlılık düzeyinde), CEOD (0.10 anlamlılık düzeyinde), LEV (0.01 anlamlılık düzeyinde) ve LSATIS (0.01 anlamlılık düzeyinde) negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğuna ulaşılmıştır.

Beşinci modelde ise piyasa değeri ile EBH (0.01 anlamlılık düzeyinde), LYKS (0.10 anlamlılık düzeyinde) ve LSATIS (0.01 anlamlılık düzeyinde), arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Piyasa değeri ile HAO (0.10 anlamlılık düzeyinde), CEOD (0.01 anlamlılık düzeyinde), LEV (0.01 anlamlılık düzeyinde), arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Elde edilen sonuçlar göre, en büyük pay sahibinin pay oranındaki artış olmasının muhasebe temelli performans göstergelerini azaltacağı, piyasa temelli performans göstergelerini artıracak olanı öne sürdüğü çalışmaları (Gürsoy ve Aydoğan (1998), Yıldırım (2007), Bayramoğlu (2010), Önem ve Demir'in (2015)) doğrulamaktadır. Halka açıklık oranının ise muhasebe temelli performans göstergelerini pozitif; piyasa temelli performans göstergelerini negatif etkilediği Önem ve Demir'in (2015), Yıldırım (2007), Bayrakdaroğlu (2010) tarafından desteklenmektedir.

Yönetim kurulu üye sayısının artmasıyla finansal performansın artacağı önem sürüldüğü çalışmaların (Tanrıöver ve Aksoy (2010), Manaseer (2012), Acaravcı (2015)) sonuçları ile örtüşmektedir. Yönetim kurulu başkanı ile CEO'nun aynı kişi olması halinde finansal performansı azalacağı öne sürüldüğü çalışmaları (Kula (2006), Önem ve Demir (2015), Acaravcı vd. (2015), Arora ve Sharma (2016)) doğrulamaktadır.

Sonuç

Yönetim kurulu ve sahiplik yapısı, firmaların en önemli iki kurumsal yönetim mekanizmalarındandır. Bu iki kurumsal yönetim mekanizmasının firmalar tarafından uygulanması performanslarını etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı da, BIST imalat sektöründe 2003-2014 yılları arasında faaliyet gösteren ve pay senetlerinin çoğunun bir ailenin elinde olduğu 78 firmanın sahiplik ve yönetim kurulu yapısının finansal performansına olan etkisini incelemektir. Çalışma kapsamında; yönetim kurulu yapısını yönetim kurulu üye sayısı logaritması (LYKS) ve CEO ikiliği (CEOD), sahiplik yapısını en büyük pay sahibinin pay oranı (EBH) ve halka açıklık oranı (HAO) bağımsız değişkenleri temsil ederken, bağımlı değişken olarak muhasebe temelli performans göstergesi olan aktif karlılık (ROA), özsermaye karlılığı (ROE), satışların karlılığı (ROS) ve piyasa temelli performans göstergeleri olan Tobin-Q oranı ve piyasa değeri logaritması (LPIYASA) kullanılmıştır. Modelin açıklama gücünü artırmak için ise kaldıraç oranı (LEV) ve satışların doğal logaritması (LSATIS) kontrol değişkeni olarak analize dahil edilmiştir.

Panel regresyon analizi sonucunda, en büyük pay sahibinin pay oranı muhasebe temelli performans göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilerken; piyasa temelli performans göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediğine ulaşılmıştır. Halka açıklık oranının ise muhasebe temelli performans göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilerken; piyasa temelli performans göstergeleri istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir.

Yönetim kurulu üye sayısı ile aktif karlılık, satışların karlılığı, Tobin-Q oranı ve piyasa değeri logaritması arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif iken, özsermaye karlılığına etkisi anlamsızdır. Yönetim kurulu üye sayısının finansal performans göstergelerini pozitif yönde etkilemesi kurumsal yönetim teorilerinden kaynak bağımlılığı teorisine açıklanabilir. Bu teoriye göre, kurul üye sayısının fazla olmasının daha fazla bilgi, daha yoğun tecrübe ve daha iyi tavsiye şeklinde bir takım avantajları olacaktır. Kaynak bağımlılığı teorisine göre elde edilen bu avantajlar firmaların finansal performansını artırmaktadır.

Bir firmada CEO ikiliğinin olması ise firmanın finansal performansı istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif yönde etkilemektedir. Elde edilen bu sonuç, kurumsal yönetim teorilerinden vekalet teorisi ile açıklanabilir. Vekalet teorine göre, bir firmada CEO ikiliğinin olması finansal performansı negatif yönde etkilemektedir. Yapılan regresyon analizi ile elde ettiğimiz bu sonucun en büyük nedenlerinden birisi olarak analizi yapılan firmaların aile firması olması ve CEO görevinin genellikle yönetim kurulu başkanı tarafından yürütülmesi olarak gösterilebilir.

Modelin açıklama gücünü gösteren kaldıraç oranı, finansal performans göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir. Bir diğer kontrol değişkeni olan satışların logaritması ise aktif karlılık hariç diğer finansal performans göstergeleri anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

Genel olarak ele alındığında, sahiplik yapısı ve yönetim kurulu yapısının finansal performans üzerindeki etkili olduğunu ifade edilebilir. Dolayısıyla firmalar finansal

performanslarını artırırken sahiplik ve yönetim kurulu yapısını dikkate almaları gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Acaravcı, Kakilli S., Kandır, S., Y. ve Zelka, A. (2015). “Kurumsal Yönetimin BIST Şirketlerinin Performanslarına Etkisinin Araştırılması”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1):171-183.
- Akman, Hoşal, N., Mugan, S. C. ve Akışık, O. (2015). “Ownership Concentration Effect on Firm Performance in Turkey”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 17(1):33-56.
- Andres, C. (2008). “Large Shareholders and Firm Performance-An Empirical Examination of Founding-Family Ownership”, Journal of Corporate Finance, 14:431-445.
- Ho, C.-A. ve Williams, M. S. (2003). “International Comparative Analysis of the Association Between Board Structure and The Efficiency of Value Added by a Firm From its Physical Capital and Intellectual Capital Resources”, The International Journal of Accounting, 38:465-491.
- Arora, A. ve Sharma, C. (2016). “Corporate Governance and Firm Performance in Developing Countries: Evidence From India”, Corporate Governance: The International Journal of Business in Society, 16(2):420-436
- Aydın, N.; Sayim, M. ve Yalama, A. (2007). “Foreign Ownership and Firm Performance: Evidence From Turkey”, International Research Journal of Finance and Economics, 11:103-111.
- Aytekin, S. ve İbiş, A. (2014). “Mülkiyet Yapısının İşletmelerin Finansal Performansı Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: BIST Metal Eşya, Makine Endeksi (XMESY) Üzerinde Bir Uygulama”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40:119-130.
- Baltagi, B., H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, United Kingdom:John Wiley & Sons.
- Baltagi, B. H., (2014). *Econometric Analysis of Panel Data*, Fifth Edition, United Kingdom:John Wiley & Sons.
- Bayraktaroğlu, A. (2010). “Mülkiyet Yapısı ve Finansal Performans: İMKB Örneği”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(2):11-20.
- Berle, A., A. ve Means, G. C. (1932). *The Modern Corporate and Private Property*, New York:Harcourt, Brace &World.
- Bulut, H. İ., Çankaya, F. ve Bünyamin, E. (2009). “Yönetici-Sahiplik Düzeyinin Halka Arz Sonrası Faaliyet Performansı ve Düşük Fiyatlandırma Üzerine Etkisi: İMKB Örneği”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(1):101-120.
- Cheng, S. (2008). “Board Size and The Variability of Corporate Performance”, Journal of Financial Economics, 87(1):1-26.
- Damanpour, F. ve Ghanganti, R., (1991). “Institutional Ownership, Capital Structure and Firm Performance”, Strategic Management Journal, 12:479-491.
- Demsetz, H. ve Lehn, K. (1985). “The Structure of Corporate Ownership: Causes and Consequences” Journal of Political Economy, 93(6):1155-1177.
- Demsetz, H. ve Villalonga, B. (2001). “Ownership Structure and Corporate Performance” Journal of Corporate Finance, 7:209-233.
- Daqing, Q., Woody, W. ve Zhang H. (2000). “Shareholding Structure and Corporate Performance of Partially Privatized Firms: Evidence From Listed Chinese Companies”, Pacific-Basin Financial journal, 8(5):587-610.

- Doğan, M. ve Topal, Y. (2015). “Sahiplik Yapısının Firma Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(4):165-177
- Dwivedi, N. ve Jian, A. K. (2002). “Corporate Governance and Performance of Indian Firms: The Effect of Board Size and Ownership”, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 17(3):161-172.
- Estrin, S. ve Rosevear, A. (1999). “Enterprise Performance and Corporate Governance in Ukraine”, *Journal of Comparative Economics*, 27(3):442-458.
- Fazlzadeh, A., Hendı, A. T. ve Mahboubi, K. (2011). “The Examination of the Effect of Ownership Structure on Firm Performance in Listed Firms of Tehran Stock Exchange”, *International Journal of Business and Management*, 6(3):249-266.
- Gençtürk, M. ve Usul, H. (2003). “Finansal Krizlerin Hisse Yoğunluğu Açısından Şirket Performansına Etkileri ve Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme”, *G.Ü. İİBF. Dergisi*, 3:125-132.
- Goneç, H. (2006). “Ownership Concentration and Corporate Governance: A Simultaneous Equation Framework For Turkish Companies”, İnternet Adresi: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=498263, Erişim Tarihi: 10.12.2013.
- Greene, W., H. (2003). *Econometric Analysis*, Fifth Edition, New York: Prentice-Hall International, Inc.,
- Gündüz, L. ve Tatoğlu E. (2003). “A Comparison of the Financial Characteristics of Group Affiliated and Independent Firms in Turkey”, *European Business Review*, 15(1):48-54.
- Gürbüz, A. O. ve Yakup, E. (2004). *Kurumsal Yönetim: Türkiye’deki Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*, 1. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gürsoy, G. ve Aydoğan, K. (1999). “Equity Ownership Structure, Risk Taking and Performance: An Empirical Investigation in Turkish Companies”, *ERC/METU International Conference in Economics*, Ankara, Turkey.
- Hiraki, T., Inoue H. Ito A. Kuroki F. ve Asuda H. (2003). “Corporate Governance and Firm Value in Japan: Evidence From 1985 to 1998”, *Pasific-Basin Finance Journal*, 11(3):239-265.
- Hu, Y. ve Izumida, S. (2008), “The Relationship Between Ownership and Performance: A Review of Theory and Evidence”, *International Business Research*, 1(4):72-81.
- Işık, O. ve Soykan, M. E. (2013). “Large Shareholders and Firm Performance: Evidence From Turkey” *European Scientific Journal*, 9(25):23-37.
- Jensen, M. C. ve Mecking, W. H. (1976). “Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure” <http://papers.ssrn.com/abstract=94043>.
- Kapopoulos, P. ve Lazaretou, S. (2007). “Corporate Ownership Structure and Firm Performance: Evidence from Greek Firms”, *Corporate Governance: An International Review*, 15(2):144-158.
- Karoğlu, E. (2016). “Vekalet Kuramı Perspektifinden Yönetim Kurulu Kompozisyonunun Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: BIST İmalat Sektörü Örneği” *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1):65-77.
- Kılıç, M. (2014). “Yönetim Kurulu Yapısının İşletme Performansına Etkisi: Türkiye’de Bir Uygulama”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16(3):33-56.
- Konak, F. ve Kendirli, S. (2013). “Sermaye Yoğunlaşmasının Firma Performansı Üzerine Etkisi: BIST Gıda ve İçecek Endeksi Uygulaması”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 8(15):123-133.
- Kula, V. (2006). *Kurumsal Yönetim Hissedarların Korunması Uygulamaları ve Türkiye Örneği*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

- Lappalainen, J. ve Niskanen, M. (2012). "Financial Performance of SMEs: Impact of Ownership Structure and Board Composition", *Management Research Review*, 35(11): 1088-1108.
- Le, N. N. D. ve Thi, N. N. D., (2016). "An Examination of the Relationship of Corporate Governance to Firm Performance: Empirical Evidence From Vietnamese Listed Companies", *International Journal Of Financial Research*, 7(4):190-197.
- Lemmon, M. L. ve Lns, K. V. (2003). "Ownership Structure, Corporate Governance and Firma Value: Evidence From The Esat Asian Financial Crisis", *The Journal of Finance*, LVIII(4):1445-1468.
- Mandacı, P.E. ve Gümüş, G.K. (2010). "Ownership Concentration Managerial Ownership and Firm Performance: Evidence From Turkey", *South East European Journal of Economics and Business*, 5(1):57-67.
- Mitton, T. (2002). "A Cross-Firm Analysis of the Impact of Corporate Governance on the East Asian Financial Crisis", *Journal of Financial Economics*, 64:215-241.
- Morck, R., Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1988). "Management Ownership and Market Valuation: An Empirical Analysis", *Journal of Financial Economics*, 20:293-315.
- Mcconnell, J. J. ve Servaes, H. (1990), "Additional Evidence on Ewuity Ownership and Corporate Value", *Journal of Financial Economics*, 27:595-612.
- Okan, T., Sarı, S. ve İlhan N. T. (2014). "Yönetim Kurulu Yapısı ile Finansal Performans Arasındaki İlişkide Uluslararası Çeşitlenmenin Aracılık Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(77):39-78.
- Önem, H. B. ve Demir, Y. (2015). "Mülkiyet Yapısının Firma Performansına Etkisi: BIST İmalat Sektörü Üzerine Bir Uygulama", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13):31-43
- Riewstathirathorn, P., Jumroenvong, S. ve Jiraporn, P. (2011). "The Impact of Ownership Concentration on Bank Performance and Risk-taking: Evidence from East Asia, Working Paper. Thammasat University, Bangkok, Thailand.
- Rouf, A. (2012). "The Relationship Between Corporate Governance and Value of The Firm in Deveelopment Countries: Evidence From Bangladesh" *Journal of Economics and Business Research*, XVIII(1):73-85.
- Stock, J.H. ve Watson, M.W. (2011). *Ekonometriye Giriş*, (Çev: Bedriye Saraçoğlu), 1. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi.
- Şamiloğlu, F. ve Ünlü, U. (2010). "Sahiplik Yapısı ve Firma Performansı Arasındaki İlişki: İMKB 100 Endeksi Firmaları Üzerine Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, 46:66-73.
- Tatoğlu, Yerdelen, F. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tanrıöver, C. ve Aksoy, E. E. (2010). "İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Ortaklık Yoğunlaşmasının Firma Performansı Üzerine Etkileri", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46:216-231.
- Thomsen, S. ve Pedersen, T. (2000). "Ownership Structure and Economic Performance in the Largest European Companies", *Strategic Management Journal*, 21:689-705.
- Tükenmez, N. M., Gençtürk, A. G ve Kabakçı, C. Ç. (2016). "Türk Bankacılık Sektöründe Sahiplik Yoğunlaşması ile Finansal Performans İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(3):625-644.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 6. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Ünlü, U., Bayraktaroğlu, A. ve Şamiloğlu, F. (2011). “Yönetici Sahipliği ve Firma Değeri: İMKB için Ampirik Bir Uygulama”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(2): 201-214.
- Wooldridge, J.M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The MIT Press Cambridge, London, England.
- Xu, X. ve Wang, Y. (1999). “Ownership Structure, Corporate Governance and Firm Performance: The Case of Chinese Stock Companies”, World Bank Policy Research Working Paper ; 1-54.
- Yıldırım, M. (2007). Türkiye’de Kurumsal Yönetim ve Şirketlerin Finansal Performansları Üzerine Etkileri, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, A. G. ve Yücel, E. (2012). “İşletmelerin Sahiplik Yapısının İncelenmesi: Sahiplik ve Kontrol Ayrımı Konusunda Çıkarımlar”, Uluslararası Yönetim ve İktisat ve İşletme Dergisi, 8(16):41-58.
- Yurtoğlu, B. B. (2000). “Ownership, Control and Performance of Turkish Listed Firms”, *Empirical*, 27:193-22.

Tüketicilerin Online Alışverişlerindeki Sanal Kart Kullanımlarının Teknoloji Kabul Modeli İle İncelenmesi

Investigation of Consumers' Virtual Card Use in their Online Shopping with Technology Acceptance Model

Dr. Öğr. Üyesi Selma KALYONCUOĞLU¹

Özet

1980'li yıllarla başlayan ve halen devam eden küreselleşmenin dördüncü dönemi ile bilgi ve iletişim alanındaki teknolojik ilerlemeler bilgisayar ve internet kullanımı üzerinde de kayda değer etkiler oluşturmuştur. Tüketicilerin internet üzerinden mal ve hizmet satın alma eğilimindeki artış, online alışverişlerde güvenli ödeme sistemi oluşturulması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, tüketicilerin online alışverişleri için güvenilir bir bankacılık ürünü olan sanal kart uygulamasının önemi ortaya çıkmış ve sanal karta yönelik tüketici algılarının, araştırma konusu olarak ele alınması gerekliliği öne çıkmıştır. Tüketicilerin online alışverişlerinde ödeme işlemlerinin güvenilirliği için sanal kart kullanımlarının kabulünü etkileyen faktörler Teknoloji Kabul Modeli ile incelenmiştir. Online alışverişlerinde sanal kart kullanan 490 tüketiciye ulaşılan çalışmada, sanal kart kullanımının kabulünü açıklamada Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, gerçekleşen davranış (online alışverişlerinde sanal kart kullanımı) açısından; tüketicinin algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, tutum ve davranışsal niyet düzeyinin önemli belirleyici etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji kabul modeli, sanal kart, yapısal eşitlik modeli

Abstract

Technological advances in the field of information and communications have created a significant impact on the use of computers and internet within the fourth period of globalization which started in 1980s and still continues to progress. The increase in consumers' tendencies towards buying goods and services on internet has required the establishment of secure payment systems in online shopping. Within this regards, the importance of Virtual Card which is a reliable banking product for consumers in online shopping has emerged, and it has become a necessity to address consumers' perception towards Virtual Card as a research topic. Factors which affect the acceptance of consumers' use of Virtual Card in their online shopping with the intent of security of payment procedures have been investigated within the framework of Technology Acceptance Model. 490 consumers who use Virtual Card in their online shopping were reached in the study, and Structural Equation Modelling has been applied to explain the acceptance of Virtual Card use. The results of the study reveal that perceived usefulness, perceived ease of use, and attitude and behavioural intention levels of consumers have determining effects in terms of actual system use (use of Virtual Card in online shopping).

Keywords: Technology acceptance model, virtual card, structural equation modelling

¹ Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, selmakalyoncuoglu@gmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-4745-7836

Giriş

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı gelişmeler ve değişimler teknoloji uygulamalarındaki çeşitliliği beraberinde getirmiştir. İtici güç niteliğinde bulunan bilgisayar ve internet teknolojilerindeki değişimler, birçok faaliyetin dijital olarak yapılmasına ve sürdürülmesine imkân sağlamış; böylelikle fiziksel olarak gerçekleştirilen birçok faaliyet online mecralara da taşınmıştır. Bu kapsamda alıcı ile satıcı fiziksel olarak bir araya gelmeden de mallar/hizmetler alınıp satılabilir hale gelmiş ve elektronik pazarlar ortaya çıkmıştır. Böylelikle internet üzerinden yapılan alışverişler, bireyler için vazgeçilmez bir nitelik kazanmıştır.

2017 yılı dördüncü üç aylık dönem (Ekim-Kasım-Aralık) sonu itibariyle Türkiye’de internet abone kullanıcı sayısının 68,9 milyona ulaştığı (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), 2017 Pazar Verileri Raporu) göz önünde bulundurulduğunda; tüketicilerin alışveriş yapma kalıplarının değiştiği ve internetten alışverişin kabul görme hızının ve yaygınlığının tüketicilerin hayatlarını kolaylaştırması nedeniyle arttığı ifade edilebilir. Tüketicilerin internetten mal ve hizmet satın almışlarındaki bu artış, online alışverişlerde güvenli ödeme yapabilme gereksinimini ortaya çıkarmış ve güvenilir bir bankacılık ürünü olan sanal kartların kullanımının yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Sanal kartlar; tüketicilerin internet üzerinden güvenle alışveriş yapabilmeleri için asıl kredi kartı bilgilerini paylaşmadan, ihtiyacı kadar olan limiti, asıl kredi kartlarından sanal kartlara aktararak risksiz bir şekilde ödeme yapılmasını sağlayan bir üründür. Son yıllarda tüketicilerin bilinçlendiği ve internetten güvenli alışveriş yapabilmek için bir ileri teknoloji ürünü olan sanal kart kullanımlarının ciddi düzeylerde ivmelendiği göz önünde bulundurulduğunda; tüketicilerin sanal kart kullanma davranışını etkileyen faktörlerin belirlenerek; hem kart çıkaran kuruluşlara hem de üye iş yerlerine yol gösterici olmak büyük önem taşımaktadır.

Bilgi teknolojilerinin bireyler tarafından kullanımlarına ilişkin alan yazında birçok teori olmakla birlikte yetkinliğini ve geçerliliğini teorik ve deneysel şekilde kanıtlamış olması (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 983) hasebiyle; teknolojiyi kullanma ve benimseme davranışlarını içeren ve Davis (1985) tarafından geliştirilen Teknoloji Kabul Modeli (TKM), en çok kullanılan teorilerden birisi olmuştur. İnsanların teknoloji kullanımına olan direncini belirlemek, teknoloji kabulünün nedenlerini anlamak, kullanıcıların yenilik ve değişikliklere verecekleri cevapları tahmin etmek ve sistemdeki değişimle gerçek kullanımdaki gelişmeyi incelemek amacıyla kullanılan TKM, teknolojinin kullanıldığı çoğu vakada, teknoloji ile uyumu açıklamada yeterli kabul edilmektedir (Vijayarathy, 2004: 748; Davis, 1989: 333-334; Adams, Nelson ve Tood, 1992: 245).

Teknoloji Kabul Modeli’nin bilgi teknolojileri açısından kabulü, alan yazında birçok farklı çalışmayla ele alınmıştır. Öyle ki; muhasebede bilgi teknolojisi kullanımı (Özer, Özcan ve Aktaş, 2010), internet bankacılığı kullanımı (Munoz-Leiva, Climent-Climent ve Liebana-Cabanillas, 2017; Ceylan, Genç ve Erem, 2013; Ustasüleyman ve Eyüboğlu, 2010; Lee, 2009), mobil internet kullanımı (Şıklar, Tunalı ve Gülcan, 2015), elektronik ve mobil kütüphane hizmetlerinin kullanımı (Yoon, 2016; Jeong, 2011; Kurulgan ve Özata, 2010), insan kaynakları bilgi sistemlerinin kullanımı (Aras, Özdemir ve Bayraktaroğlu, 2015),

karekodların kullanımı (Kim ve Woo, 2016; Tüfekci, 2014), internet üzerinden alışveriş yapma (Wu ve Liao, 2011; Ha ve Stoel, 2009; Yılmaz ve Tümtürk, 2015; Çelik, Yılmaz ve Pazarlıoğlu, 2010; Turan, 2008), e-açık eksiltme teknolojisinin kullanımı (Gümüşsoy ve Çalışır, 2009) ile mobil uygulamaların kullanımına (Uğur ve Turan, 2016) mesnet olan birçok çalışmada bireylerin ilgili teknolojileri kullanma ve benimseme niyetleri TKM ekseninden değerlendirilmiştir. Ancak tüketicilerin online alışverişlerini güvenle yapabilmelerine imkan sağlayan bir ödeme sistemi olan sanal kartı kabul etme ve kullanma davranışını TKM ile açıklayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak çalışmanın amacı, internetten güvenli alışveriş yapabilmek için geliştirilmiş bir uygulama olan sanal kartın kabulüne ve benimsenmesine yönelik gerçekleşen davranışı etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışma kapsamında; algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının tüketicilerin sanal kart kullanımlarına ilişkin tutumlarına, tutumlarının sanal kartı kullanıma devam etme niyetlerine ve niyetlerinin de sanal kartı kullanma davranışlarına olan etkisi, oluşturulan araştırma modeli dâhilinde incelenmektedir. Tüketicilerin online alışverişlerini güvenle yapmalarına destek verecek bir bilgi sistemi olan sanal kartların kullanımlarını etkileyen faktörleri incelemek üzere kurulan araştırma modeline dayanılarak oluşturulan hipotezlerin test edilmesiyle kavramlar arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde çalışmanın hem literatüre hem de sektör uygulayıcılarına katkı vermesi amaçlanmaktadır. Ayrıca sunulacak önerilerin de gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

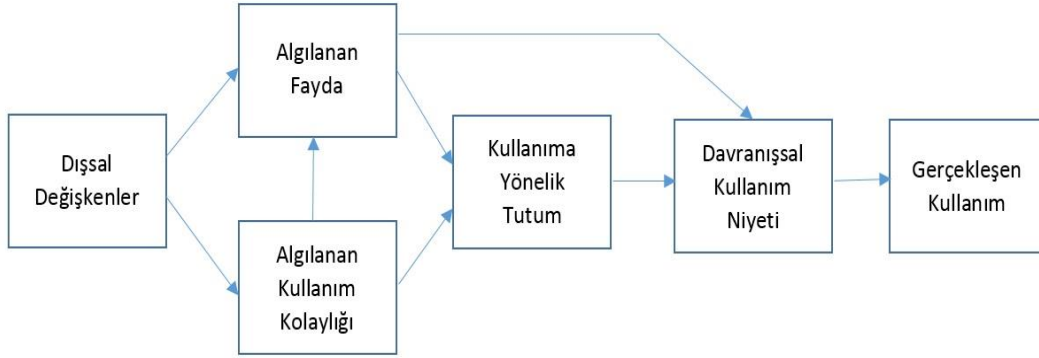
1.1. Teknoloji Kabul Modeli

Bilgi sistemlerinin kullanımını ve kabulünü açıklayan *Teknoloji Kabul Modeli* (TKM), Davis (1985) tarafından geliştirilmiştir. Akademi dünyasındaki araştırmacılar tarafından en sık kullanılan model olan TKM (Venkatesh, 2000: 343), Fishbein ve Ajzen tarafından 1975 yılında geliştirilmiş olan *Sebepli Eylem Teorisi* (SET) üzerine temellenmiştir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985; King ve He, 2006: 740).

Bilinçli olarak istenilen davranışların belirleyicileriyle ilgilenen sosyal psikoloji alanında SET kullanılarak yapılan çokça çalışma mevcuttur. Sebepli Eylem Teorisi'ne göre bir kişinin belirli bir davranıştaki performansı, davranışını gerçekleştirmeye yönelik davranışsal niyetiyle belirlenirken; davranışsal niyet de kişinin tutum ve öznel normu tarafından ortaklaşa belirlenmektedir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 983). Her ne kadar SET modelinde öznel normlar yer alsa da, belirsiz teorik ve psikometrik durumu nedeniyle öznel normlar, SET modelinden uyarlanan TKM'ye dâhil edilmemiştir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 986).

Kişilerin bilgi sistemlerini kabul etme ve kullanma niyetlerini tahmin etmek amacıyla yaygın bir şekilde kullanılan Teknoloji Kabul Modeli; dışsal değişkenler, algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, kullanıma yönelik tutum, davranışsal kullanım niyeti ve gerçekleşen kullanım arasındaki nedensel ilişkilere dayanarak bilgi teknolojileri kullanıcılarının hareketlerini açıklayan bir model olarak Şekil 1'de gösterilmektedir:

Şekil 1. Teknoloji Kabul Modeli (TKM)



Kaynak: Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985.

Teknoloji kullanımının gerçekleşmesini altı temel unsura dayandırarak ölçmeyi amaçlayan Teknoloji Kabul Modelinin söz konusu temel unsurları aşağıda açıklanmaktadır:

Dışsal Değişkenler; kullanıcıların, sistemi kullanma derecelerini etkileyen faktörlerdir. Bu faktörler, bireyin demografik veya kişilik özellikleri ile sistemin özelliklerini içermektedir. Sistemin özellikleri, sistemi kullanan bireylerin sistemleri nasıl kullanacaklarını etkilemektedir (Davis, 1985: 21).

Algılanan Fayda, bir bireyin belirli bir sistemi kullanmasının iş performansını geliştireceğine inanma derecesi olarak ifade edilmektedir (Davis, 1985: 26; Davis, 1989: 320). Bir kullanıcının herhangi bir teknolojiyi kullanmasının belli görevleri yaparken ve sorunları çözerken kendisine sağlayacağı performans artışı olarak (Keller, 2005: 302) literatürde yerini almaktadır. Sistemin, “avantajlı olarak kullanılmaya uygunluğunu” ifade eden fayda (yarar) kavramı; teknoloji kullanımı neticesinde bireylerin işlerindeki performans artışlarına ilişkin sahip oldukları olumlu düşünceleri olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, sistem kullanıcıları tarafından faydası yüksek algılanan bir sistem, olumlu bir kullanım-performans ilişkisinin varlığına inandığı bir sistem olmaktadır (Davis, 1989: 320).

Algılanan Kullanım Kolaylığı, bir bireyin belirli bir sistemi kullanmasının fiziksel ve zihinsel çaba gerektirmeyeceğine inandığı derece olarak ifade edilmektedir (Davis, 1985: 26). “Sistemin kullanımında zorluk yaşanmamasını ve kullanımının fazla çaba gerektirmemesini” ifade eden kolaylık (rahatlık) kavramı; kişinin belli bir teknolojiyi kullanmayı kolay bulması ve ilgili teknolojinin kullanımının kolayca öğrenilmesi olarak tanımlanmaktadır (Davis, 1989: 320).

Kullanıma Yönelik Tutum, bireyin hedef davranışa yönelik değerlendirme etkisinin derecesini ifade etmektedir (Davis, 1985: 16). Kullanıma yönelik tutum, iki ana inanç olan algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının fonksiyonudur. Bir sistemin kullanımına ilişkin bireyin olumlu ya da olumsuz biçimde tepkide bulunma eğilimi olarak ifade edilen tutum (Özer, Özcan ve Aktaş, 2010: 3282) üzerinde algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının nedensel bir etkisi vardır (Davis, 1985: 24).

Davranışsal Kullanım Niyeti, bireyin belirli bir davranışı gerçekleştireceği öznel bir olasılık olarak tanımlanmıştır (Davis, 1985: 16). Dolayısıyla bir kişinin belirli bir davranışı göstermeye yönelik olan şiddetinin ölçüsü olan niyet, bireyin bir davranışı sergilemeye hazır bulunması olarak da açıklanmaktadır. Teknoloji Kabul Modeli, bir bireyin bilişim teknolojilerini kullanmayı kabul etmesinde veya reddetmesinde birincil faktörün, bireyin niyeti olduğunu ileri sürmektedir (Çivici ve Kale, 2007: 121). Tutumdan sonra ve gerçekleşen davranıştan önce gelen niyetin, bireyin davranışının asıl belirleyicisi olduğu, Davis, Bagozzi ve Warshaw'ın (1989) modeli ile ortaya konmuştur.

Gerçekleşen Kullanım, tutumun ve niyetin davranış üzerindeki etkisini gösteren bir değişken olarak TKM'nin davranışsal cevabı olmaktadır (Davis, 1985: 24). Sisteme ilişkin olumlu bir tutuma ve niyete sahip olan bireyden, ilgili sistemi benimseyip fiilen kullanma davranışı göstereceği beklenmektedir.

Teknoloji Kabul Modeli temel olarak, kişilerin teknoloji tercihlerini belirlemek, değişime nasıl tepki verebileceklerini ortaya koyabilmek, insanların bilgi teknolojilerini kullanmaya direnç göstermelerinin nedenlerini açıklamak ve değişime verecekleri cevapları öngörebilmek amacıyla geliştirilmiştir (Uğur ve Turan, 2016: 103). Model; iki özel inanç olan algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının, sistemin kabul davranışlarıyla birincil düzeyde ilişkili olduğunu önermektedir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985; Agarwal ve Prasad, 1999: 381). Bu iki ana belirleyiciye ek olarak; TKM, dışsal faktörlerin de kullanıcıların sistemi benimsemeleri üzerinde önemli etkileri olacağını öne sürmektedir (Park vd., 2009: 197). Modele göre algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda, bir bilgi teknolojisine karşı bireylerin geliştireceği davranışları etkilemektedir. Bu davranış ise bireyin teknolojik bir sistemi kullanma isteğine yön vererek, onu kabul etmesini sağlamaktadır (Adams, Nelson ve Todd, 1992: 229; Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985-986). Bu kapsamda algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır (Kwok ve Yang, 2017: 10; Venkatesh ve Davis, 2000: 197; Jeong, 2011: 54; Yoon, 2016: 692; Lee, 2009: 137). Algılanan faydanın, davranışsal niyet üzerinde anlamlı etkisi olduğunu gösteren ampirik çalışmalar da mevcuttur (Wu ve Wang, 2005: 725; Agarwal ve Prasad, 1999: 377-378; Moon ve Kim, 2001: 226). Algılanan faydanın ve algılanan kullanım kolaylığının tutum üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğuna ilişkin çalışmaların (Cheng, Sheen ve Lou, 2006: 861; Agarwal ve Prasad, 1999: 377-378; Kim ve Woo, 2016: 271; Yoon, 2016: 692) fazlalığı; sistemin kullanımının kolay olmasının ve iş performansını iyileştirmeye yardımcı olmasının, bireyin sisteme ilişkin olumlu değerlendirmeler oluşturduğunu göstermektedir. Sistem kullanımına ilişkin davranışın gerçekleştirilmesi için kullanıcının istemlerinin ve çabalarının göstergesi olan niyetin (Özer, Özcan ve Aktaş, 2010: 3282) oluşumunda, tutumun yadsınamaz bir etkisi olduğu yapılan çalışmalarla da kanıtlanmıştır (Moon ve Kim, 2001: 226; Hung ve Chang, 2005: 367; Al-Somali, Gholami ve Clegg, 2009: 139; Munoz-Leiva, Climent-Climent ve Liebana-Cabanillas, 2017: 32; Kim ve Woo, 2016: 271; Wu ve Liao, 2011: 389; Lee, 2009: 137). Bireylerin, sistem kullanımına yönelik davranışlarının oluşmasında da niyetin, davranışı şekillendirici etkisi görülmektedir. Genel olarak bireylerin niyetleri doğrultusunda hareket etmeleri nedeniyle de kullanıcıların, sistemi kullanmaya devam etme doğrultusundaki çabalarının tutarlılık göstererek davranışa dönüştüğü görülmektedir (Venkatesh ve Davis, 2000: 195; Wu ve Wang, 2005: 725; Turan ve Haşit, 2014: 116).

1.2. Sanal Kart

Sanal kart; basılı olmayan ve fiziki bir varlığı bulunmayan, bireylerin asıl kredi kartlarına veya banka hesaplarına bağlı olarak oluşturabilecekleri ve limitlerini kendilerinin belirleyebilecekleri bir karttır. İnternet üzerinden güvenli bir şekilde alışveriş yapma imkânı sunan sanal kartlardan yıllık üyelik ücreti, sanal kart oluşturma ve kullanma ücreti alınmamaktadır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2018). Kartın fiziksel olarak işlem anında bulunmadığı işlemler için hem kartı çıkaran kuruluşlar olan bankaların, müşterilerine sanal kart hizmeti sunmaları hem de üye işyerlerinin sanal kart ile ödemeye destek vermesi gerekmektedir (BDDK Tebliğ Taslağı, 2016).

İnternette güvenli bir şekilde alışveriş yapmak isteyen tüketicilerin, kredi kartı bilgilerini (kart numarası, son kullanma tarihi, güvenlik kodu gibi) online mecralarda paylaşmaktan çekinmeleri nedeniyle popüleritesi artmış bir uygulama olan sanal kart; fiziksel varlığı olmayan sanal bir üründür. Fiziksel bir kart olmadığı için de sanal kartın online alışverişler dışında kullanılması mümkün değildir. Bankalar tarafından müşterilerine tamamen ücretsiz olarak sunulan sanal kartın kullanılabilmesi için müşterilerin internet bankacılığını kullanarak asıl kredi kartlarından veya banka hesaplarından sanal kartlarına limit aktarımında bulunmaları gerekmektedir. Limiti, müşterilerin yüklediği kadar olan sanal kartta; online alışveriş sonrası kalan para hesaba geri aktarılarak sanal kartın limiti sıfırlanabilmektedir. Kullanılan sanal kartların kart numarasının, son kullanma tarihinin ve güvenlik kodunun, tüketicinin asıl kredi kartından farklı olması, tüketicilerin internet kanalını kullanarak alışverişlerine ilişkin risksiz bir şekilde ödeme yapabilmesini sağlamaktadır.

2. Araştırma Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklem Süreci

Çalışmanın temel amacı, internet üzerinden online alışveriş yapan müşterilerin, ödeme işlemlerinde sanal kart kullanımlarının kabulünü Teknoloji Kabul Modeline (TKM) dayanarak incelemektir. Bu kapsamda araştırmada; algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının, kullanıma yönelik tutum, davranışsal niyet (kullanıma devam etme niyeti) ve gerçekleşen davranış (sanal kart kullanımı) üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu amaca ulaşmak için oluşturulan araştırma modeli kapsamında veri toplama tekniği olarak çevrimiçi anket yönteminden (Malhotra, 2010: 219) yararlanılmıştır.

Anket çalışmasıyla toplanan verilerin, kuramsal bilgiye bağlı olarak geliştirilmiş olan model ile desteklenip desteklenmediğinin ortaya konulduğu çalışmada; araştırmaya konu olan örneklem, online alışverişlere ilişkin ödemelerini sanal kart kullanarak gerçekleştiren bireyler olarak belirlenmiştir. İnternet üzerinden alışveriş ve ödeme yapmış olan kişilerin elektronik mecralara yatkın olacağı düşüncesinden hareketle, verinin toplandığı anket formu çevrimiçi anket olarak tasarlanmış ve cevaplayıcıların çevrimiçi anket formuna, bir internet bağlantı linki ile ulaşması sağlanmıştır. Anket linki, bir yandan araştırmacının sosyal medya uygulamaları olan LinkedIn ve Instagram üzerinden paylaşılmış, diğer yandan da araştırmacının mail listesinde bulunan ve internette güvenli alışveriş yapabilmek için sanal kart kullandığı düşünülen kişilere ilgili link gönderilmiş ve mail gönderilen kişilerin de

kendi mail listelerindeki ilgili kişilere linki göndermeleri istenmiştir. Araştırmanın sorunsalına uygun geldiği düşünülen belirli özellikleri taşıyan deneklerden verinin toplanmasını temel alan *yargısal (amaçlı) örnekleme* ve öncesinde araştırmanın kıstaslarına uygun bir veya birkaç deneğin tespiti ile sonrasında da bu deneklerden elde edilen bilgiler ve/veya tavsiyelerle aynı özellikleri taşıyan başka deneklere ulaşılarak *kartopu örnekleme*sinin (Gürbüz ve Şahin, 2016: 134-135) araştırmada kullanılması benimsenmiştir. Araştırmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesi kapsamında $n = \pi (1-\pi) / (e/Z)^2$ formülü kullanılarak % 5 hata payı ve % 95 güven aralığında ulaşılması gerekli alt sınırın 384 olduğu tespit edilmiştir (Kurtuluş, 2010: 67).

Anket çalışması 16.11.2017 - 16.01.2018 tarihleri arasında yapılmıştır. İlk olarak ön test kapsamında 50 cevaplayıcıya anket formu uygulanmış, veri kalitesinde iyileşme sağlayacak herhangi bir düzeltmeye ve sadeleştirmeye gerek duyulmaması nedeniyle aynı anket formuyla çalışmanın bütün verileri toplanmıştır. Okumadan yapılmış olması ihtimali nedeniyle cevaplama süresi 3 dakikanın altında kalan cevaplamalar değerlendirme dışında bırakılarak ulaşılan ve analize elverişli olan 490 nihai anket analize tabi tutulmuştur.

2.2. Hipotezler ve Araştırma Modeli

Araştırma modelinin oluşturulmasında Davis, Bagozzi ve Warshaw'ın (1989) Teknoloji Kabul Modelinden hareket edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar, tüketicinin sisteme ilişkin inançları olan algıladığı faydanın ve algılanan kullanım kolaylığının tutumu etkilediğini, tutumun niyeti şekillendirdiğini ve niyetin de gerçekleşen davranışı belirleyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Moon ve Kim, 2001: 225; Cheng, Sheen ve Lou, 2006: 861; Lemay vd., 2018: 34). Söz konusu bulgulardan hareketle, araştırma kapsamında tüketicilerin sanal kart kullanımına ilişkin kabullerinin açıklanması için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: *Online alışverişlerde sanal karta yönelik algılanan kullanım kolaylığının algılanan fayda üzerinde pozitif etkisi vardır.*

H2: *Online alışverişlerde sanal karta yönelik algılanan faydanın tutum üzerinde pozitif etkisi vardır.*

H3: *Online alışverişlerde sanal karta yönelik algılanan kullanım kolaylığının tutum üzerinde pozitif etkisi vardır.*

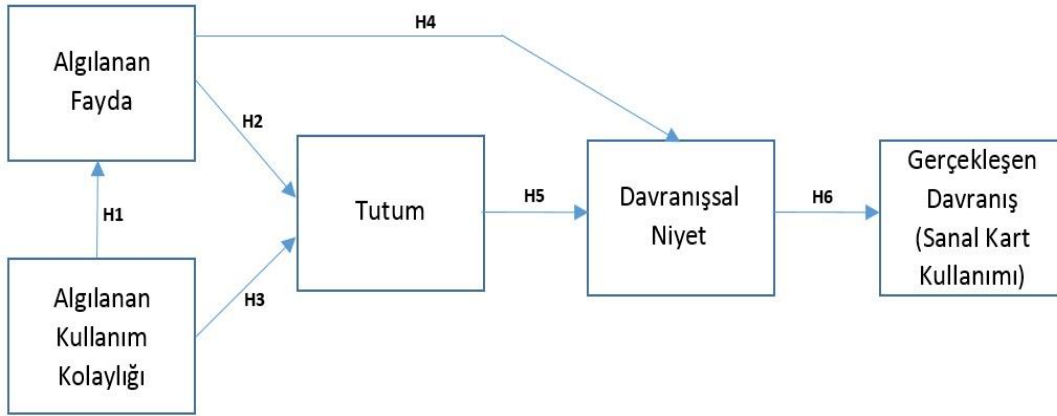
H4: *Online alışverişlerde sanal karta yönelik algılanan faydanın sanal kart kullanım niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.*

H5: *Online alışverişlerde sanal kart kullanımına yönelik tutumun niyet üzerinde pozitif etkisi vardır.*

H6: *Online alışverişlerde sanal karta yönelik davranışsal niyetin, sanal kart kullanımı üzerinde pozitif etkisi vardır.*

Oluşturulan hipotezler kapsamında, araştırma modelinin şematik gösterimi Şekil 2'de sunulmaktadır:

Şekil 2. Araştırma Modeli



2.3. Anket Formunun Oluşturulması ve Kullanılan Ölçekler

Üç bölüm olarak tasarlanan anket formunun ilk bölümünde, cevaplayıcıların online alışverişlerinde güvenli şekilde ödeme yapabilmek için geliştirilmiş olan sanal kart uygulamasını kullanıp kullanmadıkları sorulmuş ve kullanmayanlar için anket otomatik olarak sonlandırılmıştır. İkinci bölümde, çalışma kapsamında test edilen değişkenler olan algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, tutum, davranışsal niyet ve gerçekleşen davranış ölçmeye yönelik geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçek ifadelerine yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin hepsi daha önceden yapılmış çalışmaların geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan mevcut ölçekleri olup, bu ölçekler değişkenleri test etmek amacıyla ankette sorulan sorulardan oluşmuş ve alan yazının derinlemesine incelenmesi sonucunda alınıp çalışmaya adapte edilmiştir. Ölçeklerin geçerliliği tercüme ve yeniden tercüme süreci izlenerek test edilmiştir. Araştırmada kullanılan tüm ölçekler tek boyuttan oluşmaktadır. Algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenlerini ölçmek için Venkatesh ve Davis (2000: 201) tarafından geliştirilen ve dörder sorudan oluşan ölçekler kullanılmıştır. Tutum değişkeni için kullanılan ölçek Alharbi ve Drew'in (2014: 149) çalışmasından alınmıştır ve değişken üç ifade ile ölçülmektedir. Davranışsal niyet değişkeni için kullanılan ve üç sorudan oluşan ölçek de Cronin, Brady ve Hult (2000: 213)'ün çalışmasından uyarlanmıştır. Gerçekleşen davranış değişkenini ölçmek üzere de Özer, Özcan ve Aktaş (2010: 3288) tarafından geliştirilen ve iki ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. İfadeler 5'li Likert tipi ölçekle [(1) Hiç Katılmıyorum...(5) Tam Katılıyorum] cevaplayıcılara sorulmuştur. Anketin son bölümü olan üçüncü bölümde de cevaplayıcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik eğitim düzeyi, aylık kişisel gelir, medeni durum, çalışma durumu, cinsiyet ve yaş aralığı gibi ifadelerle yer verilmiştir.

2.4. Verilerin Analiz Yöntemi

Çalışmanın istatistiksel analiz kısmında modelin test edilmesi için üç aşamalı yaklaşım benimsenmiştir. Öncelikli olarak ölçeklerin yapısal geçerliliğini ve tek boyutluluğunu tespit etmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılırken; ölçek maddelerinin kendi aralarındaki içsel tutarlılıklarını tespit etmek için de Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ardından, ölçüm modelinin test edilmesi bağlamında

kullanılan ölçeklerin araştırma kapsamında toplanan verilerle doğrulandığını gösterebilmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi aşamasında test edilen ölçüm modelinin güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmıştır. Ölçme modelinin doğrulanmasından sonra da, araştırma kapsamında sunulan hipotezler test edilmiş; bu bağlamda yapısal modelde yer alan doğrudan ilişkilerin test edilmesinde Yol Analizi uygulanmıştır. Çalışmada verilerin analizi SPSS 23 ve AMOS 24 paket programları ile yapılmıştır.

3. Analiz ve Bulgular

3.1. Örneklemin Demografik Özellikleri ve Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma neticesinde elde edilen bulguların değerlendirilmesi amacıyla öncelikle anketi cevaplayan 490 kişiyle ilgili demografik veriler Tablo 1’de sunulmaktadır. İlgili tablo incelendiğinde, ankete katılan cevaplayıcıların medeni durum açısından eşit dağılımda olduğu görülmekle beraber, en son aldıkları derece açısından eğitim düzeylerinin yüksek olduğu (% 62’si lisans derecesine sahipken % 22,9’u da lisansüstü dereceye sahiptir) ve kadınların oranının erkeklere göre daha fazla olduğu söylenebilir (% 56,3 kadın, % 43,7 erkek).

Araştırmaya konu olan örneklemin yaş aralığı çeşitlilik göstermekle birlikte, bireylerin beşte dördü (% 84,9) 18-37 yaş aralığındadır. Bu oranın % 24,7’sini 23-27 yaş aralığındaki, % 23,7’sini 33-37 yaş aralığındaki, % 21’ini 28-32 yaş aralığındaki ve % 15,5’ini de 18-22 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır. Nispeten genç bir örneklem çoğunluğu oluştursa da 38-42 yaş aralığındakilerin oranının da azımsanamayacak düzeyde (% 8,4) olduğu görülmektedir.

Öte yandan anketi cevaplayan bireylerin aylık kişisel gelirleri çeşitlilik göstermekle birlikte çoğunluğunun alt orta ve üst orta gelir grubu aralığında olduğu söylenebilir. Bununla beraber, çalışma durumu açısından cevaplayıcıların kamu ve özel sektör çalışanı olarak eşit dağılıma sahip olduğu ve onları sırasıyla öğrencilerin ve serbest meslek erbabının izlediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırma modeli, Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanılarak test edilmiş ve YEM çalışmalarında temel olarak kullanılan kestirim yöntemi olarak da Maksimum Olabilirlik Tahmin Yöntemi (Maximum Likelihood Estimation) kullanılmıştır (Şimşek, 2007: 55). Bu yöntemin kullanılabilmesi için verilerin sürekli değişken olması ve normallik koşulunu karşılaması gerekmektedir (Gürbüz & Şahin, 2016: 333).

Yapısal Eşitlik Modellemesi analizlerinde, normal dağılmış bir veri için genel olarak 100 sayısının asgari, 200 sayısının da kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu ifade edilmekle birlikte; gözlenen değişken sayısının on katı civarında bir örneklem sayısı, verinin normal dağıldığı ve değişkenler arasındaki ilişkilerin göreceli olarak yüksek olduğu modellerde yeterli olarak kabul edilmektedir (Şimşek, 2007: 55). Bu noktadan hareketle, araştırma kapsamında toplanan ve analize elverişli olan 490 kişiye ait verinin analiz için yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Anketi Cevaplayan Bireylerin Demografik Değişkenlere İlişkin Dağılımları

	n (490)	%		n (490)	%
Eğitim Düzeyi			Cinsiyet		
Lise ve altı	59	12,0	Kadın	276	56,3
Ön lisans	15	3,1	Erkek	214	43,7
Lisans	304	62,0	Medeni Durum		
Lisansüstü	112	22,9	Evli	244	49,8
Gelir Düzeyi			Bekâr	246	50,2
1500 TL ve altı	81	16,5	Yaş		
1501 TL - 3000 TL arası	35	7,2	18-22	76	15,5
3001 TL - 4500 TL arası	155	31,6	23-27	121	24,7
4501 TL - 6000 TL arası	118	24,1	28-32	103	21,0
6501 TL ve üstü	101	20,6	33-37	116	23,7
Çalışma Durumu			38-42	41	8,4
Kamu Çalışanı	153	31,3	43-47	16	3,3
Özel Sektör Çalışanı	154	31,4	48-52	10	2,0
Serbest Meslek Erbabı	70	14,3	53 ve üstü	7	1,4
Emekli	8	1,6			
Ev Hanımı	8	1,6			
Öğrenci	89	18,2			
İşsiz	8	1,6			

Öte yandan araştırma kapsamında yer alan örtük değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin normallik dağılımlarını ortaya çıkarmak ve dağılım yapısının anlaşılmasını sağlamak için çarpıklık ve basıklık değerleri de kontrol edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 216). Bu kapsamda araştırmada test edilen modelin gözlenen değişkenlerinin ortalaması, standart sapması, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2'de sunulmaktadır. Çalışmada test edilen ölçeklere ilişkin veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin istenilen sınırlar arasında olduğu görülmüştür. Araştırma modelindeki değişkenlerin çarpıklık değerinin 2'den basıklık değerinin de 7'den düşük olması (Hong vd., 2003: 642, West vd., 1995 aktaran Dölarıslan ve Özer, 2014: 44) nedeniyle verinin normal dağılım özelliğini gösterdiği söylenebilir.

Tablo 2. Araştırma Modelindeki Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler
(n= 490)

Ölçekler	Ort.	S.S.	Çarpıklık	Basıklık	
Algılanan Fayda (AF)	4,097	0,712	-0,812	0,627	
AF1	Güvenilir bir bankacılık ürünü olan sanal kartı kullanmak online alışveriş performansımı artırır.	4,09	0,837	-0,699	0,043
AF2	Sanal kart kullanmak online alışverişlerde endişemi azaltarak güvenli ve hızlı alışveriş yapma deneyimi sağlar.	4,09	0,804	-0,677	0,447
AF3	Sanal kart, online alışverişlerimde yaptığım ödeme işlemlerinin güvenliğini sağlar.	4,12	0,843	-0,815	0,365
AF4	Online alışverişlerde, ödeme işlemlerinin güvenliğinin artırılması için sanal kart kullanmayı faydalı buluyorum.	4,09	0,847	-0,753	0,154
Algılanan Kullanım Kolaylığı (AKK)	4,269	0,611	-1,129	1,592	
AKK1	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmak oldukça açık ve anlaşılırdır.	4,25	0,747	-0,732	0,088
AKK2	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmak çok fazla zihinsel çaba gerektirmez.	4,21	0,752	-0,794	0,648
AKK3	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmak kolaydır.	4,40	0,736	-1,087	0,750
AKK4	Online alışverişlerimin güvenliğini, sanal kart kullanarak kolayca sağlayabilirim.	4,23	0,737	-0,693	0,137
Tutum (T)	3,884	0,729	-0,650	0,364	
T1	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmanın doğru bir düşünce olduğuna inanıyorum.	3,87	0,795	-0,453	0,163
T2	Ödeme güvenliği sağladığı için online alışverişlerde sanal kart kullanma fikrini seviyorum.	3,92	0,819	-0,458	-0,129
T3	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmanın gerekli bir seçim olduğunu düşünüyorum.	3,86	0,868	-0,575	0,238
Davranışsal Niyet (DN)	3,845	0,806	-0,746	0,377	
DN1	Online alışverişlerimde sanal kartı, büyük ihtimalle kullanmaya devam edeceğim.	3,91	0,854	-0,588	0,143
DN2	Online alışverişlerine ilişkin güvenli ödeme yapabilmeleri için sanal kart kullanmalarını arkadaşlarıma tavsiye edeceğim.	3,78	0,952	-0,678	0,316
DN3	Online alışverişlerimdeki ödeme işlemlerimin güvenliğine ilişkin bir seçim yapmak zorunda kalırsam yine sanal kart kullanmayı tercih ederim.	3,84	0,953	-0,598	-0,017
Gerçekleşen Davranış (GD)	3,912	0,900	-0,861	0,457	
GD1	Online alışverişlerimi güvenle yapabilmek için sanal kartı sık kullanırım.	3,87	1,019	-0,831	0,302
GD2	Online alışverişlerimi güvenle yapabilmek için sanal kartı çok sık kullanırım.	3,96	0,952	-0,867	0,556

3.2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Araştırma kapsamındaki ölçeklere, Temel Bileşenler Analizi ve Varimax eksen döndürmesi tekniği kullanılarak AFA uygulanmıştır. Her bir değişken için Bartlett Küresellik Testinin anlamlı olması (p-değeri: 0,000) maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğuna işaret ederken; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerleri (kabul edilebilir en alt sınır 0,50) de örneklemin büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2013: 80). Araştırmaya konu olan değişkenlerin tümünün %50'den büyük açıklanan varyans değerlerine ve 1'den büyük özdeğere sahip olması (Tablo 3) sebebiyle her bir değişkenin tek bir boyutta (Dölerslan ve Özer, 2014: 45) açıklandığı sonucu elde edilmiştir. Öyle ki, tek boyutlu yapıda olan Algılanan Fayda (AF) değişkeninin % 73,169, Algılanan Kullanım Kolaylığı (AKK) değişkeninin % 67,689, Tutum (T) değişkeninin % 77,831, Davranışsal Niyet (DN) değişkeninin % 76,670 ve Gerçekleşen Davranış (GD) değişkeninin % 83,331 oranında açıklanan varyans değerine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçeklerde yer alan

ifadelerin iç tutarlılık güvenilirliğini belirlemek amacıyla da her bir ölçeğin Cronbach Alpha (α) katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere araştırmada kullanılan her bir ölçeğin 0,80 ve üzerinde olması nedeniyle yüksek derecede güvenilirliğe (Kayış, 2006: 405) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla AFA ile açıklanan değişkenlerin, kuramsal yapısının doğrulanması için DFA'ya geçilmiştir.

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (n= 490)

Örtük Değişken	Gözlenen Değişkenler	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)	Cronbach's Alpha (α)
AF	AF1	2,927	73,169	73,169	0,877
	AF2	0,431	10,769	83,938	
	AF3	0,369	9,224	93,162	
	AF4	0,274	6,838	100,000	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,827 Bartlett Küresellik Testi: [$\chi^2(6)=1003,756, p<0,001$]					
AKK	AKK1	2,708	67,689	67,689	0,841
	AKK2	0,534	13,361	81,050	
	AKK3	0,416	10,410	91,459	
	AKK4	0,342	8,541	100,000	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,797 Bartlett Küresellik Testi: [$\chi^2(6)=769,532, p<0,001$]					
T	T1	2,335	77,831	77,831	0,856
	T2	0,402	13,405	91,236	
	T3	0,263	8,764	100,000	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,719 Bartlett Küresellik Testi: [$\chi^2(3)=681,464, p<0,001$]					
DN	DN1	2,300	76,670	76,670	0,847
	DN2	0,402	13,395	90,066	
	DN3	0,298	9,934	100,000	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,722 Bartlett Küresellik Testi: [$\chi^2(3)=628,085, p<0,001$]					
GD	GD1	1,667	83,331	83,331	0,799
	GD2	0,333	16,669	100,000	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,500 Bartlett Küresellik Testi: [$\chi^2(1)=286,485, p<0,001$]					

3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi: Ölçüm Modeli

Çalışmada; daha önceden geliştirilmiş, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş, önceki araştırmalarda kullanılmış ve kuramsal dayanağı bulunan ölçekler kullanıldığı için söz konusu ölçeklerin çalışmanın veri seti ile doğrulanması amacıyla DFA tercih edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 309). Tek boyutlulukları AFA ile belirlenen değişkenlerin, DFA ile ölçüm modeli test edilmiştir. Bu kapsamda, tüm ölçüm modelini oluşturan değişkenler DFA ile analize alınmıştır. Araştırma modeli kapsamında 5 örtük değişkeni yordayan 16 gözlenen

değişkene ait elde edilen DFA sonuçları ile ölçüm modeline ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (n= 490)

Örtük Değişkenler	Gözlenen Değişkenler	Standardize Edilmiş Parametre Değerleri (β)	Standart Hata	t	p
AF	AF1	0,764			
	AF2	0,775	0,046	21,117	0,000**
	AF3	0,826	0,060	18,012	0,000**
	AF4	0,777	0,061	16,959	0,000**
AKK	AKK1	0,765			
	AKK2	0,772	0,059	17,168	0,000**
	AKK3	0,776	0,060	16,536	0,000**
	AKK4	0,753	0,061	15,991	0,000**
T	T1	0,826			
	T2	0,860	0,050	21,495	0,000**
	T3	0,773	0,054	18,833	0,000**
DN	DN1	0,778			
	DN2	0,847	0,064	19,019	0,000**
	DN3	0,798	0,064	17,951	0,000**
GD	GD1	0,811			
	GD2	0,822	0,055	17,112	0,000**

* Uyum iyiliği değerleri: $p < 0,001$, $\chi^2 = 180,543$, Serbestlik Derecesi (sd)= 92, $\chi^2/sd = 1,962$, RMSEA= 0,044, CFI= 0,981, GFI= 0,957, IFI= 0,981, TLI= 0,975.

** $p < 0,001$

DFA sonuçları neticesinde, ölçüm modeline ait uyum iyiliği değerlerinin ($p < 0,001$, $\chi^2 = 180,543$, Serbestlik Derecesi (sd)= 92, $\chi^2/sd = 1,962$, RMSEA= 0,044, CFI= 0,981, GFI= 0,957, IFI= 0,981, TLI= 0,975) genel olarak literatürdeki kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003: 52; Gürbüz ve Şahin, 2016: 337, Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014: 271-272), dolayısıyla toplanan verilerin araştırmada kullanılan ölçüklerin kuramsal yapısına uyum sağladığı tespit edilmiştir.

Ölçüm modeli, örtük değişkenlere ilişkin standardize edilmiş parametre değerleri açısından incelendiğinde de, standardize edilmiş parametre değerlerinin zorunlu koşul olan 0,50'den ve ideal değer olan 0,70'den yüksek olduğu ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu (Malhotra, 2010: 734; Hair vd., 2006: 777) ($p < 0,001$) görülmektedir. Bu aşamadan sonra, ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Ölçüm modelinin güvenilirliğinin ortaya konulması açısından yapı güvenilirliği (Composite Reliability-CR) değerlerinin, Malhotra (2010: 734)'nın da önerdiği gibi kabul edilebilir alt sınır olan 0,70'den yüksek olması önemli bir gösterge olmaktadır. Araştırma modeli açısından değerlendirildiğinde; yapı güvenilirliği değerlerinin önerilen 0,70'lik düzeyin üzerinde olması, ölçüm modelinin güvenilirliği sağlaması açısından kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Ölçüm modelinin geçerliliği için ise, değişkenlere ilişkin ifadelerin birbirleriyle ve oluşturdukları faktör ile yüksek düzeyde ilişkili olması (yakınsak geçerlilik) ve değişkenlere ilişkin ifadelerin ait olduğu faktörün; diğer faktörlerle, kendi buldukları faktörden daha az düzeyde ilişkili olması (ıraksak geçerlilik) gerekmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 82). Yakınsak geçerlilik için ölçüklere ilişkin tüm yapı güvenilirliği değerlerinin ortalama açıklanan varyans (Average Variance Extracted-AVE) değerlerinden büyük olması ve AVE değerlerinin de 0,50'den büyük olması beklenmektedir (Bagozzi ve Yi, 1988: 82; Yaşlıoğlu, 2017: 82). Bu doğrultuda DFA kapsamında analiz edilen ölçüm modelinin, her bir yapıyı (örtük değişkeni) oluşturan gözlenen değişkenlerin, ortalama açıklanan varyans değerlerinin önerilen sınır değer olan 0,50'den yüksek olması hasebiyle yakınsak geçerliliğe sahip olduğu ifade edilebilir. İraksak geçerliliğin test edilmesinde ise örtük değişkenler arasındaki korelasyonların karelerinin (paylaşılan varyans değerlerinin) her bir yapı için ortalama açıklanan varyans değerinden düşük olması koşulunun sağlanması aranmaktadır (Fornell ve Larcker, 1981 aktaran Dölarlan ve Özer, 2014: 48; Arıkan ve Telci, 2014: 97). Araştırma kapsamında elde edilen değerlere göre ölçüm modelini oluşturan örtük değişkenler arasındaki ıraksak geçerliliğin sağlandığı ifade edilebilir. Dolayısıyla ölçüm modelinin güvenilirliğine, yakınsak ve ıraksak geçerliliğine ilişkin elde edilen değerler Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Ölçüm Modelinin Güvenilirliği, Yakınsak ve İraksak Geçerliliği (n= 490)

	Yapı Güvenilirliği	AF	AKK	T	DN	GD
AF	0,87	0,62				
AKK	0,85	0,56 (0,75 ²)	0,59			
T	0,86	0,54 (0,74 ²)	0,40 (0,62 ²)	0,67		
DN	0,85	0,41 (0,64 ²)	0,38 (0,61 ²)	0,59 (0,77 ²)	0,65	
GD	0,80	0,41 (0,64 ²)	0,44 (0,66 ²)	0,50 (0,71 ²)	0,54 (0,73 ²)	0,67

* Diagonal sütunda yer alan değerler yapıların Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerleridir. Diğer değerler ise değişkenler arasındaki korelasyonların karesinin hesaplanması ile elde edilen paylaşılan varyans değerlerini göstermektedir.

** p< 0,001

3.4. Yapısal Modelin Test Edilmesi

Ölçüm modelinin doğrulanmasından sonra araştırma modelinin içerdiği doğrudan ilişkilere ilişkin örtük yapısal model test edilmiştir ve elde edilen veriler Tablo 6'da sunulmaktadır. Yol analizi sonucunda elde edilen uyum indekslerinin ($p < 0,001$, $\chi^2 = 218,082$, Serbestlik Derecesi (sd)= 94, $\chi^2/sd = 2,320$, RMSEA= 0,052, CFI= 0,973, GFI= 0,950, IFI= 0,973, TLI= 0,966) eşik değerlerin üzerinde olması, modelin veri ile iyi seviyede uyumlu olduğuna işaret etmektedir (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003: 52; Gürbüz ve Şahin, 2016: 337, Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014: 271-272).

Tablo 6. Yapısal Modelin Hipotez Testi Sonuçları (n= 490)

Hipotezler	Doğrudan Etkiler	Standardize Edilmiş Parametre Değerleri (β)	Standart Hata	t	p	Sonuçlar
H1	AKK → AF	0,767	0,072	12,584	0,000**	Desteklendi
H2	AF → T	0,548	0,077	6,800	0,000**	Desteklendi
H3	AKK → T	0,268	0,086	3,515	0,000**	Desteklendi
H4	AF → DN	0,119	0,075	1,649	0,099	Desteklenmedi
H5	T → DN	0,752	0,092	8,777	0,000**	Desteklendi
H6	DN → GD	0,782	0,070	13,793	0,000**	Desteklendi
Açıklanma Değeri (R^2)		R ² AF= 0,59 R ² T= 0,60 R ² DN= 0,71 R ² GD= 0,61				

*Uyum iyiliği değerleri: $p < 0,001$, $\chi^2 = 218,082$, $sd = 94$, $\chi^2/sd = 2,320$, $RMSEA = 0,052$, $CFI = 0,973$, $GFI = 0,950$, $IFI = 0,973$, $TLI = 0,966$.

** $p < 0,001$

Yapılan yol analizi sonucunda, araştırma modeli kapsamında etkisi sorgulanan altı ilişkiden beşinin anlamlı olduğu görülmektedir. Sonuçlar özellikle algılanan kullanım kolaylığının önemini ortaya koymaktadır. Algılanan kullanım kolaylığının hem algılanan fayda ($\beta = 0,767$, $p < 0,001$) hem de tutum ($\beta = 0,268$, $p < 0,001$) üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Böylece H1 ve H3 hipotezleri desteklenmektedir. Diğer taraftan algılanan faydanın tutumu ($\beta = 0,548$, $p < 0,001$) anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği ancak davranışsal niyet üzerinde ($\beta = 0,119$, $p > 0,001$) anlamlı bir etkisi olmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle H2 hipotezi desteklenirken, eldeki veriler ışığında H4 hipotezi reddedilmektedir. Son olarak; bulgular, tutumun davranışsal niyet ($\beta = 0,752$, $p < 0,001$) ve davranışsal niyetin gerçekleşen davranış ($\beta = 0,782$, $p < 0,001$) üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisini ortaya koyarak H5 ve H6 hipotezlerini desteklemektedir. Dolayısıyla model kapsamında sunulan doğrudan etkileri içeren beş hipotezin desteklendiği, birinin ise desteklenmediği söylenebilir.

Analiz sonucunda model tarafından üretilen değerler arasında AF, T, DN ve GD açıklanma değerleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda, araştırma modelinin 0,61 düzeyinde tüketicilerin gerçekleştirdikleri davranış olan online alışverişlerinde sanal kart kullanımını açıkladığı görülmektedir (R^2 GD= 0,61).

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, TKM'ye dayalı olarak tüketicilerin sanal kart kullanımlarının gerçekleşmesinde; algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, tutum ve niyet faktörlerinin etkileri ortaya konulmaya çalışılarak internette güvenle alışveriş yapılmasını sağlayacak sanal kart ödeme yöntemine ilişkin tüketicinin kabulü ve benimseme modeli ele alınmıştır. "Gerçekleşen davranış" olarak "tüketicilerin online alışverişlerinde sanal kart kullanımları", çalışmanın ulaşılmak istenen temel noktası olmuştur. Bu doğrultuda ele alınan çalışmada tüketicilerin sanal kart kullanımına direnç göstermeyip sistemi benimsemesi üzerinde etkili olacağı öngörülen faktörler incelenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, tüketicilerin sanal kart kullanımına ilişkin algıladığı kullanım kolaylığının algıladığı fayda üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespitine ulaşılmaktadır. Sanal kart kullanımının kolay/anlaşılır olması ve fazla çaba gerektirmemesi, online alışverişlerindeki ödeme işlemlerini tüketicilerin güvenle yapmasını sağladığını ve online alışveriş performansını arttırdığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle; sanal kart kullanımını kolay bulan tüketicilerin, sanal kart kullanımından daha fazla fayda elde ettiği sonucuna ulaşabilmektedir. Öte yandan, algılanan kullanım kolaylığının ve algılanan faydanın, tüketicinin sanal kart kullanma isteğini ortaya çıkaran etkiler oluşturduğu görülmektedir. Öyle ki, sanal kart kullanımına ilişkin algılanan faydanın ve algılanan kullanım kolaylığının tutum üzerinde doğrudan ve olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tüketiciler hem online alışverişlerinin güvenliğini sanal kart kullanarak kolayca sağlayabildikçe hem de ödeme işlemlerinin güvenliğini arttırmak için sanal kart kullanmayı faydalı buldukça, sanal kart kullanmanın gerekli ve doğru bir seçim olduğunu düşünmektedir. Özellikle tüketicilerin, sanal kart kullanımına (gerçekleşen davranış) kendilerini hazırladıkları bir eğilim sergilemelerinde algıladıkları faydanın, kullanım kolaylığına oranla daha yüksek derecede etkili olduğu da söylenebilmektedir.

Sanal kart kullanımının kolay ve faydalı olduğuna inanan tüketicinin, sanal kart kullanımına ilişkin pozitif bir tutum sergilediği görülürken; söz konusu tutumun da niyet üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespitine ulaşılmaktadır. Böylelikle araştırmaya katılan tüketicilerin online alışverişlerinde sanal kart kullanımlarından dolayı memnuniyet duydukları ifade edilebilir. Tüketicilerin, sanal kart kullanımlarına ilişkin olumlu tepkilerinin, sanal kartı kullanma niyetleri üzerinde önemli ve yadsınamayacak düzeyde güçlü bir etki oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla tüketicinin sanal kart kullanma çabasının ve isteminin şekillenmesi için tüketicide sanal karta ilişkin olumlu bir değerlendirme oluşması gerekmektedir. Bu noktada işletmelerin sanal kart kullanımını özendirme çabalarının yadsınamaz olduğu ifade edilebilir. Ancak algılanan faydanın sanal kart kullanımına devam etme niyeti üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisine rastlanmamaktadır. Bu durum; tüketicilerin sanal kart kullanımlarının online alışveriş performanslarını arttırdığına ilişkin algılarının, sanal kartı kullanmak için sarf ettikleri çaba üzerinde doğrudan etkili olmadığını göstermektedir. Ancak öte yandan; sanal kart kullanımının kabulü için davranış niyeti üzerinde etkiye sahip olan tutuma ilişkin algılanan faydanın, yüksek bir tesir gücü olduğu da görülmektedir.

Sürecin, varılmak istenen son basamağı olan sanal kart kullanma davranışının (gerçekleşen davranış) kabulünde niyetin önemli bir öncül olduğu görülmektedir. Öyle ki, niyetin gerçekleşen davranış olan sanal kart kullanımı üzerinde doğrudan ve olumlu etkileri olduğunu çalışmanın bulguları ortaya koymaktadır. Dolayısıyla online alışverişlerinde sanal karta ilişkin tüketicilerde bir niyet oluştuysa, bunun sanal kartı kullanma davranışını oluşturacağı söylenebilmektedir. Dolayısıyla, online alışverişin güvenle yapılması konusunda kendilerine kullanım kolaylığı, açıklığı sağlayan ve alışveriş performansını yükselten sanal kart kullanımına ilişkin tüketicilerin pozitif değerlendirmelerinin ve kullanıma devam etme niyetlerinin, sanal kart kullanımlarının kabulünde etki oluşturan faktörler olarak değerlendirilebileceği ifade edilebilir.

Sanal kartı çıkaran kuruluşlar olan bankaların, sanal kartları kullanıcı dostu olacak şekilde sunmaları; online alışverişlerine ilişkin ödemelerini güvenli bir şekilde yapmak isteyen tüketicilerin, müşterisi oldukları bankanın sanal kart kullanımına sıklıkla

başvuracağını göstermektedir. Öte yandan online mağazaları üzerinden müşterilerinin güvenli bir şekilde alışveriş yapabilmeleri için üye işyerlerinin sanal kart ödeme yöntemine destek vermesinin gerektiği de açıktır. Bankalar ve üye işyerleri tarafından sanal kart ödeme yöntemine yapılacak yatırımlar, sistemi geliştirerek ve iyileştirerek müşteri memnuniyetini sağlayacak önemli stratejik bir unsur haline gelmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin sanal kart kullanma davranışında bulunurken nelerden etkilendiğinin farkında olunması, endişelerinin bertaraf edilmesi ve beklentilerinin karşılanması, sektör için kaldiraç etkisi yaratacaktır. Böylelikle de günümüz iş dünyasında yaşanan yoğun rekabet karşısında sanal kart ödeme yöntemine yatırım yapan işletmelerin rakiplerine karşı üstünlük sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu sebeptir ki; hem bankaların hem de üye iş yerlerinin tüketicilerde sanal karta ilişkin farkındalık sağlamaları ve sanal kart kullanımını özendirmeleri teşvik edilebilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı üzerinde etkili olan dışsal değişkenlerin de araştırma modeline dâhil edilmesi ile sanal kart kullanımı üzerinde tüketicilere, sisteme ve işletmelere ilişkin dışsal değişkenlerin etkisi belirlenmeye çalışılarak hem literatüre hem de sektör uygulayıcılarına daha detaylı bilgiler sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca sonraki çalışmaların, mevcut çalışmanın daha da üzerinde yüksek örneklem düzeyine ulaşmasının sağlanması; sonuçların daha da genellenebilir hale gelmesine imkân sağlayacak bir öneri olarak değerlendirilebilir. Son olarak, tüketicilerin sanal kart kullanımına ilişkin kabullerini etkileyen faktörlerin nitel olarak ele alınmasının daha derin ve zengin sonuçlara ulaşmak açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adams, D. A., Nelson, R. R. ve Todd, P. A. (1992). Perceived Usefulness, Ease of Use, and Usage of Information Technology: A Replication. *MIS Quarterly*, 16 (2): 227-247.
- Agarwal, R. ve Prasad, J. (1999). Are Individual Differences Germane to the Acceptance of New Information Technologies? *Decision Sciences*, 30 (2), 361-391.
- Al-Somali, S. A., Gholami, R. ve Clegg, B. (2009). An Investigation into the Acceptance of Online Banking in Saudi Arabia. *Technovation*, 29 (2): 130-141.
- Alharbi, S., & Drew, S. (2014). Using the Technology Acceptance Model in Understanding Academics' Behavioural Intention to Use Learning Management Systems. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 5(1), 143-155.
- Aras, M., Özdemir, Y. ve Bayraktaroğlu, S. (2015). İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerine Yönelik Algıların Teknoloji Kabul Modeli İle İncelenmesi. *Ege Akademik Bakış*, 15 (3): 343-351.
- Arıkan, E., & Telci, E. E. (2014). Marka Özgünlüğü ve Boyutlarının Müşteri Tutum ve Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 87-106.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the Evaluation of Structural Equation Models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) (2018). https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/kurum_bilgileri/SSS/16853sanal_kredi_karti_nedir_guvenli_midir.pdf (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2018).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) Tebliğ Taslağı (2016). https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/mevzuat/duzenleme_taslaklari/13479karttebliği.pdf (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018).

- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) Pazar Verileri Raporu (2017). <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/2017-q4.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mart 2018).
- Ceylan, H. H., Genç, E. ve Erem, I. (2013). Tüketicilerin İnternet Bankacılığını Benimsemesini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Araştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (3): 143-154.
- Cheng, J. M. S., Sheen, G. J. ve Lou, G. C. (2006). Consumer Acceptance of the Internet as a Channel of Distribution in Taiwan - A Channel Function Perspective. *Technovation*, 26 (7): 856-864.
- Cronin, J. J., Brady, M. K. ve Hult, G. T. M. (2000). Assessing the Effects of Quality, Value, and Customer Satisfaction on Consumer Behavioral Intentions in Service Environments. *Journal of Retailing*, 76 (2): 193-218.
- Çelik, H. E., Yılmaz, V. ve Pazarlıoğlu, V. (2010). Teknoloji Kabul Modeli ve Bir Uygulama. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 47 (540): 35-44.
- Çivici, T. ve Kale, S. (2007). Mimari Tasarım Bürolarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Faktörler: Bir Yapısal Denklem Modeli. *4. İnşaat Yönetimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul, Türkiye: 119-128.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Davis, F. D. (1985). A Technology Acceptance Model for Empirically Testing New End-User Information Systems: Theory and Results. *Massachusetts Institute of Technology, PhD Dissertation, MIT Sloan School of Management, Cambridge, MA*.
- Davis, F. D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13 (3): 319-340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P. ve Warshaw, P. R. (1989). User Acceptance of Computer Technology: A Comparison of Two Theoretical Models. *Management Science*, 35 (8): 982-1003.
- Dölarslan, E. Ş. ve Özer, A. (2014). Hizmet Kalitesi, Tatmin ve Güvenin Daha Fazla Ödeme Eğilimi Üzerindeki Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1): 31-58.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi* (5.Baskı). İstanbul: Beta.
- Fishbein, M. A. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behaviour: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Gümüşsoy, Ç. A. ve Çalışır, F. (2009). E- Açık Eksiltme Teknolojisinin Kabulünü Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *İTÜ Dergisi/D Mühendislik*, 8 (4): 107-118.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*. 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ha, S. ve Stoel, L. (2009). Consumer E-Shopping Acceptance: Antecedents in a Technology Acceptance Model. *Journal of Business Research*, 62 (5): 565-571.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. ve Tatham, R.L. (2006). *Multivariate Data Analysis*, 6th Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Hung, S. Y. ve Chang, C. M. (2005). User Acceptance of WAP Services: Test of Competing Theories. *Computer Standards & Interfaces*, 27 (4): 359-370.
- Jeong, H. (2011). An Investigation of User Perceptions and Behavioral Intentions towards the E-Library. *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 35 (2-3): 45-60.
- Kayış, A. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 2. Baskı, Ed. Kalaycı, Ş., Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Keller, C. (2005). Virtual Learning Environments: Three Implementation Perspectives. *Learning, Media and Technology*, 30 (3): 299-311.

- Kim, Y. G. ve Woo, E. (2016). Consumer Acceptance of a Quick Response (QR) Code for the Food Traceability System: Application of an Extended Technology Acceptance Model (TAM). *Food Research International*, 85: 266-272.
- King, W. R. ve He, J. (2006). A Meta-Analysis of the Technology Acceptance Model. *Information & Management*, 43 (6): 740-755.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kurulgan, M. ve Özata, F. Z. (2010). Elektronik Kütüphane Hizmetlerinin Öğretim Elemanları Tarafından Benimsenmesinde Etkili Olan Faktörler: Anadolu Üniversitesi Öğretim Elemanları Üzerinde Bir Araştırma. *Bilgi Dünyası*, 11 (2): 243-262.
- Kwok, D. ve Yang, S. (2017). Evaluating the Intention to Use ICT Collaborative Tools in a Social Constructivist Environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 14 (1): 1-14.
- Lee, M. C. (2009). Factors Influencing the Adoption of Internet Banking: An Integration of TAM and TPB with Perceived Risk and Perceived Benefit. *Electronic Commerce Research and Applications*, 8 (3): 130-141.
- Lemay, D. J., Morin, M. M., Bazalais, P. ve Doleck, T. (2018). Modeling Students' Perceptions of Simulation-Based Learning Using the Technology Acceptance Model. *Clinical Simulation in Nursing*, 20: 28-37.
- Malhotra, N. K. (2010). *Marketing Research: An Applied Orientation*. 6th Edition, New Jersey: Pearson Education Inc.
- Moon, J. W. ve Kim, Y. G. (2001). Extending the TAM for a World-Wide-Web Context. *Information & Management*, 38 (4): 217-230.
- Munoz-Leiva, F., Climent-Climent, S. ve Liebana-Cabanillas. (2017). Determinants of Intention to use the Mobile Banking Apps: An Extension of the Classic TAM Model. *Spanish Journal of Marketing*, 21 (1): 25-38.
- Özer, G., Özcan, M. ve Aktaş, S. (2010). Muhasebecilerin Bilgi Teknolojisi Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli (TKM) İle İncelenmesi. *Journal of Yaşar University*, 5 (19): 3278-3293.
- Park, N., Roman, R., Lee, S. ve Chung, J. E. (2009). User Acceptance of a Digital Library System in Developing Countries: An Application of the Technology Acceptance Model. *International Journal of Information Management*, 29 (3): 196-209.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2): 23-74.
- Şıklar, E., Tunalı, D. ve Gülcan, B. (2015). Mobil İnternet Kullanımının Benimsenmesinde Yakınsama Faktörüyle Teknoloji Kabul Modeli. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2): 99-110.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*, Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Turan, A. H. (2008). İnternet Alışverişi Tüketici Davranışını Belirleyen Etmenler: Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli (E-TAM) ile Bir Model Önerisi. *Akademik Bilişim 2008 Konferansı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye, 30 Ocak-01 Şubat 2018: 723-731.
- Turan, B. ve Haşit, G. (2014). Teknoloji Kabul Modeli ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (1): 109-119.
- Tüfekçi, Ö. K. (2014). Karekodların Pazarlama İletişimi Rolünü Teknoloji Kabul Modeli ile Açıklamaya Yönelik Bir Araştırma. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 1 (1): 36-52.

- Uğur, N. G. ve Turan, A. H. (2016). Mobil Uygulama Kabul Modeli: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34 (4): 97-126.
- Ustasüleyman, T. ve Eyüboğlu, K. (2010). Bireylerin İnternet Bankacılığını Benimsemesini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Belirlenmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 4 (2): 11-38.
- Venkatesh, V. (2000). Determinants of Perceived Ease of Use: Integrating Control, Intrinsic Motivation, and Emotion into the Technology Acceptance Model. *Information Systems Research*, 11 (4): 342-365.
- Venkatesh V. ve Davis, F. D. (2000). A Theoretical Extension of the Technology Acceptance Model: Four Longitudinal Field Studies. *Management Science*, 46 (2), 186-204.
- Vijayasarathy, L. R. (2004). Predicting Consumer Intentions to Use On-Line Shopping: The Case for an Augmented Technology Acceptance Model. *Information & Management*, 41 (6): 747-762.
- Wu, M. Y. ve Liao, S. C. (2011). Consumers' Behavioral Intention to Use Internet Shopping: An Integrated Model of TAM and TRA. *Journal of Statistics and Management Systems*, 14 (2): 375-392.
- Wu, J. H. ve Wang, S. C. (2005). What Drives Mobile Commerce? An Empirical Evaluation of the Revised Technology Acceptance Model. *Information & Management*, 42 (5), 719-729.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46 (Özel Sayı), 74-85.
- Yılmaz, C. ve Tümtürk, A. (2015). İnternet Üzerinden Alışveriş Niyetini Etkileyen Faktörlerin Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli Kullanarak İncelenmesi ve Bir Model Önerisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 22 (2): 355-384.
- Yoon, H. Y. (2016). User Acceptance of Mobile Library Applications in Academic Libraries: An Application of the Technology Acceptance Model. *The Journal of Academic Librarianship*, 42 (6): 687-693.

Ek: Ölçekler

Faktör	İfadeler	Kısaltmalar	Ölçek Tipi
Algılanan Fayda (AF)	Güvenilir bir bankacılık ürünü olan sanal kartı kullanmak online alışveriş performansımı artırır.	AF1	1= Kesinlikle Katılmıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum
	Sanal kart kullanmak online alışverişlerde endişemi azaltarak güvenli ve hızlı alışveriş yapma deneyimi sağlar.	AF2	
	Sanal kart, online alışverişlerimde yaptığım ödeme işlemlerinin güvenliğini sağlar.	AF3	
	Online alışverişlerde, ödeme işlemlerinin güvenliğinin artırılması için sanal kart kullanmayı faydalı buluyorum.	AF4	
Algılanan Kullanım Kolaylığı (AKK)	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmak oldukça açık ve anlaşılırdır.	AKK1	1= Kesinlikle Katılmıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum
	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmak çok fazla zihinsel çaba gerektirmez.	AKK2	
	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmak kolaydır.	AKK3	
	Online alışverişlerimin güvenliğini, sanal kart kullanarak kolayca sağlayabilirim.	AKK4	
Tutum (T)	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmanın doğru bir düşünce olduğuna inanıyorum.	T1	1= Kesinlikle Katılmıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum
	Ödeme güvenliği sağladığı için online alışverişlerde sanal kart kullanma fikrini seviyorum.	T2	
	Online alışverişlerimde sanal kart kullanmanın gerekli bir seçim olduğunu düşünüyorum.	T3	
Davranışsal Niyet (DN)	Online alışverişlerimde sanal kartı, büyük ihtimalle kullanmaya devam edeceğim.	DN1	1= Kesinlikle Katılmıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum
	Online alışverişlerine ilişkin güvenli ödeme yapabilmeleri için sanal kart kullanmalarını arkadaşlarıma tavsiye edeceğim.	DN2	
	Online alışverişlerimdeki ödeme işlemlerimin güvenliğine ilişkin bir seçim yapmak zorunda kalırsam yine sanal kart kullanmayı tercih ederim.	DN3	
Gerçekleşen Davranış (GD)	Online alışverişlerimi güvenle yapabilmek için sanal kartı sık kullanırım.	GD1	1= Kesinlikle Katılmıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum
	Online alışverişlerimi güvenle yapabilmek için sanal kartı çok sık kullanırım.	GD2	

Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu

The Cyprus Issue During Democrat Party Rule

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KAYA¹, Yüksek Lisans Öğrencisi Bülent YETER²

Özet

Kıbrıs sorunu on yıllardır Türk dış politikasının temel problematik alanlarından birisini teşkil etmektedir. Lozan Barış Antlaşması'na göre Kıbrıs, İngiltere'nin hâkimiyetinde kalmış ve bu nedenle Türkiye daha sonraki vetirede Kıbrıs'a müdahale etmeyi düşünmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'nin politikasını değiştirip hâkimiyetindeki topraklardan yavaş yavaş çekilmeye başlaması üzerine, Kıbrıs'ta Türkiye ve Yunanistan'ın da yer aldığı bir nüfuz mücadelesi başlamıştır. İngiltere'nin Adayı tahliye planı gündeme gelince Türkiye tarihsel, kültürel, demografik, coğrafi ve stratejik unsurların etkisi çerçevesinde Kıbrıs sorunuyla daha yakından ilgilenir hale gelmiştir. Demokrat Parti döneminin en önemli dış politika konularından birisi kuşkusuz Kıbrıs sorunudur. Söz konusu dönemde, Kıbrıs'ta iki toplumlu devlet yapısının temelleri atılmıştır. Türkiye öncelikle statükoyu devam ettirmek istemiştir. Bu olmazsa adanın tamamının kendisine verilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. 1955'ten sonra da Adanın taksimi tezi ön plana çıkmıştır. Özellikle Londra Konferansı sonrasında Türkiye Kıbrıs sorununda resmen taraf haline gelmiştir. Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakmak zorunda kalan Türkiye'nin, Demokrat Parti'nin izlediği dış politika ile Kıbrıs'ta tekrar hak sahibi haline geldiği görülmüştür. Makalede dönemin gazete arşivinden ve dönemle ilgili belli başlı telif ve tetkik eserlerden yararlanarak Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs politikası incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Demokrat Parti, Türk Dış Politikası, Londra Konferansı, 6-7 Eylül Olayları.

Abstract

Cyprus dispute remains to be one of the crucial issues in Turkey's foreign policy. According to Lausanne Peace Treaty, Cyprus remained under British rule and Turkey has limited its interventions over the island during the following developments. After the WWII, when Britain launched decolonization and abandoned former colonies, a dispute over the status of Cyprus between Turkey and Greece has been prompted. After Britain announced its intention to leave the island, Turkey became more interested in island due to its historical, cultural, demographic, geographical and strategic ties. Cyprus Dispute took the lion's share of Democrat Party's agenda-setting process. In the given period, the fundamentals of a bi-national administrative system in Cyprus are established. At first, Turkey was in favor of status quo. If not possible, she proclaimed that the entire island must be ceded to its government. After 1955, the claims proposing the division of the island are articulated. Turkey which was bound to surrender Cyprus to Britain with the Lausanne Peace Treaty turned out to be one of the guarantees of the island. The article aims at investigating the Cyprus policy of Democrat

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, ykaya@konya.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-9951-2844

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, bulentyeter@hotmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-3827-9679

Party through contemporary newspapers, along with leading studies over the issue and the secondary sources.

Keywords: Cyprus Dispute, Democrat Party, Turkish Foreign Policy, London Conference, 6-7 September Incidents.

Giriş

1950'den itibaren kamuoyunda yer edinmeye başlayan Kıbrıs sorunu, başlangıçta Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde Demokrat Parti Hükümetlerince ikinci planda tutulmaya çalışılmış, ancak Türkiye'nin soruna resmen taraf olmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini belirlemiştir (Oran, 2009: 593). Bu sebeple tarihi sürecin iyi bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi gereklidir. Bu meyanda Kıbrıs'ın tarihi arka planına kısaca değinmek, konunun daha iyi kavranması açısından fayda sağlayacaktır (Sakin, Dokuyan, 2013: 13).

16. Yüzyılda Venedik hâkimiyetinde bulunan Kıbrıs, stratejik ve ticari konumundan dolayı Osmanlı Devleti'nin yakından ilgilendiği bir yer olmuştur. Gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra harekete geçen Osmanlı Devleti, 1571 yılında Kıbrıs'ı fethetmiştir (Alasya, 1988: 10-15). 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti egemenliğinde kalan Kıbrıs, 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan Kıbrıs Antlaşması ile İngiltere'ye idari olarak devredilmiştir (Zia, 1975: 38-40). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine İngiltere, Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmiştir (Cam, 1966: 55-60). Sadece protesto etmekle yetinebilse de Osmanlı Devleti bu ilhakı, Lozan Antlaşması'na kadar tanımamıştır. Kıbrıs, Lozan Antlaşması ile artık tamamen İngiltere'ye bırakılmıştır (Meray, 2001: 6-7).

Kıbrıs İngiltere'ye devredildikten sonra Türkiye, Kıbrıs konusunda herhangi bir girişimde bulunmayı düşünmemiştir. Kıbrıs toprağına İngiltere'nin hâkimiyetinde bulunan bir yer olarak bakılmış ve İngiltere'nin bu hakkını başka bir güce devretmek niyetinde olmadığı takdirde Türkiye'nin bir Kıbrıs sorunu olmadığı dile getirilmiştir (Bağcı, 2007: 103). Şunu ifade etmek gerekir ki 1928'den itibaren Yunanistan, Kıbrıs'ı ilhak projesini (Enosis) bir devlet politikası haline getirmesine rağmen Türkiye, Kıbrıs ile ilgili gelişmeleri İngiltere'nin bir iç sorunu olarak görmüştür. Başka bir deyişle Kıbrıs, Türkiye için henüz bir dava haline gelmemiştir (Dikerdem, 1977: 122-123).

1950'li yıllarda dünya yeniden biçimlenmiştir. Bu biçimlenme içinde İngiliz İmparatorluğu da çoktan geri çekilme hareketlerini başlatmıştır. İngiltere, eski imparatorluk topraklarını gerçek sahiplerine, yani yerel halklara bırakırken sıra Kıbrıs'a da gelecektir (Manisalı, 2012: 12). İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgelerinden çekilmeye başlamış olmasını fırsat bilen Kıbrıs Rumları adanın bağımsızlığı için harekete geçmişlerdir. Esas hedef, adanın Yunanistan'a ilhakıdır. Yunan Kralı Naibi Damaskinos, 12 Ada ile birlikte Kıbrıs'ın da kendilerine verilmesi gerektiği görüşünü 1945 yılında İngiltere'ye yaptığı ziyarette basın yolu ile kamuoyuna duyurmuştur. 1931 yılında çıkardıkları isyan sebebiyle Kıbrıs dışına sürülmüş olan papazların Kıbrıs'a dönüşüne 1947'de adaya vali olarak atanan Lord Winster'in izin vermesi, bu yeni dönemin habercisi olarak algılanabilir. Valinin öncülüğünde, Başyargıç Sir Edward Jackson başkanlığında oluşturulan bir Danışma Meclisi vasıtasıyla, İngiltere'nin adaya özerklik verme çalışmalarına başladığı görülmektedir (Kapıcı, Sakin, 2015: 239).

Rumların Enosis çabaları adadaki Türkleri rahatsız etmiştir. 28 Kasım 1949'da birincisi, daha geniş katılım sağlanmak suretiyle 11 Aralık 1949'da ikincisi düzenlenen miting, Lefkoşa'da bulunan Ayasofya Meydanı'nda gerçekleştirilmiştir. 12 Ocak 1950'de Atina Üniversitesi öğrencilerinin Enosis için tertip ettikleri bir mitingle Yunan halkının Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması hususundaki tavrı dünyaya ilan edilmiş, 15-22 Ocak 1950'de Rum Kilisesi, Adayı Yunanistan'a bağlamak amacıyla bir halk oylaması (plebisit) düzenlemiştir. Bu oylamada halka Enosis'i istiyoruz ya da istemiyoruz cevaplarını içeren iki seçenek sunulmuştur. Plebisitin sonunda Adada bulunan 224.757 kişiden ibaret Rum ahalinin % 95,7'sini oluşturan 215.108 kişi istiyoruz cevabını vermiştir (Kapıcı, Sakin, 2015:139).

1. Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Sorununa Bakışı (1950-1955)

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara geldikten sonra Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkilerine devam etmek için, Kıbrıs konusunda iki ülke arasında herhangi bir sorun olmadığını dile getirmiştir. Kıbrıs hala İngiltere'nin egemenliği altında olduğundan, Demokrat Parti hükümeti bu sorunu gündeme getirmekten en azından o an için kaçınmıştır. Ancak koşullar değiştiğinde tavrını da değiştireceğini belirtmekten de geri durmamıştır. Demokrat Parti Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'nün şu açıklamaları bunu göstermektedir: *“Hiç yokken ortaya bir Kıbrıs sorunu çıkarmaktan vazgeçin. Çıkarırsanız bizi karşınızda bulacaksınız. Kıbrıs'ta nedenlerini bizim anlayamadığımız yahut da anlamak istemediğimiz emellerinizi nasıl olsa gerçekleştiremeyeceksiniz. Türkiye bu izni size asla vermeyecektir. Resmi beyanlarımızda Türkiye için Kıbrıs diye bir dava yoktur diyeceğiz. Fakat ister istemez bu sabrın da bir sonu olacaktır.”* (Bağcı, 2007: 103).

Türkiye'nin böyle bir politika izlemesinde, Sovyet yayılması ve baskısına karşı kendi varlığının ve güvenliğinin sürekliliğini sağlama güdüsü önemli bir rol oynamıştır. Yine Türkiye 1952-1954 yılları arasında NATO'ya girmekle elde edilen güvenliğin daha da genişletilmesi ve güçlendirilmesi hamlesine yönelmiştir. Yunanistan'ın İngiltere'ye başvurarak aday resmen istemesine karşı, Türkiye'nin Yunanistan ile Balkan İttifakını gerçekleştirmeye çok daha önem vermesi, Kıbrıs sorununda başlangıçta pasif kalmasına ve mesafe kaybetmesine neden olmuştur (Uçarol, 1995: 742-743).

Kıbrıs sorunu 16 Ağustos 1954 tarihinde, Yunanistan tarafından bir şikâyet konusu olarak ilk defa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önüne taşınca uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Yunanistan, bu başvurusunda Kıbrıs Adası halkının kendi geleceğini kendilerinin tayin etmesi (self determinasyon) ilkesinin uygulanmasını istemiştir. Birleşmiş Milletler, sorunun görüşülmesini gündeme almasına rağmen Yunanistan'ın isteğini reddetmiştir (Uçarol, 1995: 741). Bu karar Başbakan Adnan Menderes'i oldukça memnun etmiştir ki 18 Aralık 1954 tarihinde Menderes verdiği bir demeçte, *“Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor”* (Armaoğlu, 2000: 531) değerlendirmesinde bulunmuştur.

Menderes, olayı bu minvalde değerlendirse de Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki istekleri resmi bir politika olarak ortaya çıkıp sorun uluslararası bir şekil alınca ve ardından İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliğinden vazgeçebileceği ihtimali belirince Demokrat Parti, Kıbrıs'la ilgilenmeye başlamıştır (Sakin, Dokuyan, 2013: 44). Bu doğrultuda yapılan

ilk hareket ise, Fatin Rüştü Zorlu'nun hükümet tarafından Kıbrıs sorunu ile ilgilenmesi için görevlendirilmesi olmuştur (Tuna, 2010: 173).

Zorlu görevlendirildikten hemen sonra Dış İşleri Bakanlığı'nda bir Kıbrıs Komisyonu kurmuştur. Zorlu başkanlığındaki bu komisyon, Genelkurmay İkinci Başkanı Rüştü Erdelhun, Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İlksel, Dış İşleri Bakanlığı Müsteşarı Orhan Eralp ve Büyükelçi Mahmut Dikerdem'den meydana gelmiştir. Bu komisyonun görevi, Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki resmi düşüncesini ve Demokrat Parti'nin Kıbrıs stratejisini ve taktiğini geliştirmek olarak tespit edilmiştir. Komisyon, DP'nin Kıbrıs stratejisinin kesin olarak ortaya çıkarılmasına kadar iki temel prensip belirlemiştir. Buna göre birincisi, dünya kamuoyu dokümanlar aracılığıyla Türkiye'nin de Kıbrıs'ta aynı Yunanistan gibi haklara sahip olduğuna ikna edilmelidir. İkincisi ise, Kıbrıs sorununun kesin olarak çözümüne kadar Kıbrıslı Türklerin Yunanistan'ın baskılarına karşı koyabilmek için desteklenmeleri sağlanmalıdır. Ardından komisyon, İngilizce ve Fransızca tercümelerini yaptırdığı ve Kıbrıs'ın Türkiye için önemini tarihsel, coğrafi, etnolojik, kültürel, siyasi ve askeri açılarından ele aldığı bir 'Beyaz Kitap' hazırlayarak Türkiye'nin dış temsilciliklerine göndermiştir (Bağcı, 2007: 109).

Kıbrıs konusunda bir başka gelişme de bu konuda özel olarak görevlendirilen Fatin Rüştü Zorlu'nun 27 Temmuz 1954 tarihinde bizzat Başbakan Adnan Menderes tarafından Dış İşleri bakanlığına getirilmesi olmuştur. Fuat Köprülü ise Başbakan yardımcılığına atanmıştır. Zorlu bu konuda verdiği demeçte, Kıbrıs'ın durumunun Türkiye'yi çok yakından ilgilendirdiğini ve Adanın hukuki statüsü değişecekse Türkiye'nin düşüncesinin alınmadan bunun gerçekleştirilemeyeceğini açıklamıştır (Sakin, Dokuyan, 2013: 44).

1.1. Londra Konferansı

Birleşmiş Milletler'in yukarıda bahsedilen ret kararı Kıbrıs uyuşmazlığını sona erdirememiştir. Aksine Yunan isteğinin reddedilmesi üzerine Rumlar 1 Nisan 1955'te Kıbrıs'ta EOKA (Ellonikos Organismos Kypriakan Aganista) isimli yeraltı örgütünü kurarak önce İngilizler sonra da Türklere karşı tedhiş hareketlerine başlamışlardır. Kıbrıs Rum Milli Mücadele Örgütü anlamına gelen EOKA'nın amacı önce İngilizleri Ada'dan atmak sonra da topyekûn bir imha hareketi ile Türk halkını yok ederek Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamaktır (Koç, 2006: 76-77). Kıbrıs'ta olayların böylece bir bunalım haline dönüşmesi üzerine İngiltere (Uçarol, 1995: 743). 'Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Sorununu' görüşmek amacıyla 30 Haziran 1955 tarihinde Türk ve Yunan hükümetlerine resmen çağrıda bulunarak Kıbrıs konusunu çözümlenmek üzere Londra'da bir konferans toplamaya karar vermiştir. Üç hükümetin ortak kararıyla konferans tarihi 29 Ağustos 1955 olarak kabul edilmiştir (Sakin, Dokuyan, 2013: 54-55).

İngiltere bu konferans aracılığıyla sorunun Birleşmiş Milletlere taşınmasını engellemenin yanı sıra, Adada yaşayan halkların birbirlerine zarar vermesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Konferansın İngiltere açısından diğer bir amacı da, Türkiye'yi kendi yanına çekerek Rumlar tarafından İngilizlere isnat edilen sömürgecilik yaftasından kurtulmaktır. Aslında İngiltere, iki devleti birbirine karşı kullanarak hem zaman kazanmak hem de daha fazla ödün koparmak amacındaydı. Türkiye, taraf olduğunu kabul ettirmek için iyi bir fırsat kabul ettiği bu konferans davetini derhal, Yunanistan ise Türkiye'nin taraf olmasından korktuğu için tereddütle kabul etmiştir (Sakin, Dokuyan, 2013: 55)

Kıbrıs Sorunu milli bir dava haline dönüşmüştür. Türkiye'nin hemen hemen tüm bölgelerindeki çeşitli gençlik dernekleri gösteriler düzenlenmesi için başvurular yapmaya başlamışlardır. Basın, bilhassa da Hürriyet Gazetesi, bu milli sorunun sözcülüğünü üstlenmiştir (Bağcı, 2007: 109).

Nihayet Londra Konferansı 29 Ağustos 1955'te toplanmıştır. İngiltere, Yunanistan'a bir ödün olmak üzere Adaya özerklik vermeyi teklif etmiş; Yunanistan ise self determinasyon talebini dile getirmiş ve bu yolla da adanın kendisine katılmasını hedeflemiştir (Uçarol, 1995: 744).

Fatin Rüştü Zorlu ise konferans esnasında Türk tezini şu delillerle savunmuştur: Türkiye gerçi Lozan Antlaşması ile adadaki haklarından vazgeçmiştir (16. madde) ancak aynı antlaşmanın 20. ve 21. Maddeleri Kıbrıs'a özel bir statü tanımıştır. Buna göre 20. Madde ile Türkiye hükümlerini İngiltere'ye devretmiştir. 21. Madde ise Kıbrıs'ta yaşayan toplulukların Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki iki yıl içerisinde İngiliz ya da Türk vatandaşlığını kabul etme hakkını tanımıştır. Türk tezine göre Türkiye'nin Adanın geleceğiyle ilgilenmesinin temelinde tarihsel, coğrafi, etnik ve stratejik faktörler yatmaktaydı. Kıbrıs adası yaklaşık 400 yıl Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında (1571-1914) bulunmuş ve tarihte hiçbir zaman Yunan egemenliği altına girmemiştir. Adanın Türkiye'nin güney kıyılarına uzaklığı 70 km iken, Yunanistan'a olan uzaklığı 1000 kilometreyi bulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Türkler Adadaki nüfusun çoğunluğunu teşkil etmişlerdir. Kıbrıs her şeyden önce stratejik nedenlerden ötürü Türkiye için vazgeçilemez bir konuma sahiptir. Türk tezine göre İngiltere Adanın hükümlerinden vazgeçme niyetinde ise, Kıbrıs Adasının asıl sahibine (yani Türkiye'ye) devredilmesi gerekmektedir. Yunanistan Kıbrıs sorununda Türkiye'nin müzakere ortağı olarak görülmemiştir (Bağcı, 2007: 111-112).

3 Eylül'de Londra'da bir basın toplantısı yapan Dış İşleri Bakanı Zorlu, "*Hala muayyen emellere ulaşmak için teşebbüse geçecek olanlar, bunun bütün mesuliyetini üzerine alarak hareket edebilirler*" ifadeleriyle Yunanistan'a bir nevi ihtar vermiştir. Konferans devam ederken 6 Eylül'de İngiltere Dış İşleri Bakanı Harold Macmillan kendi planını öne sürmüştür. Bu plana göre Kıbrıs'ta bir anayasa uygulanacak ve bu anayasa Kıbrıs'ın muhtariyetini ve otonomisini sağlayacaktır (Koç, 2006: 79).

Görülüyor ki üç devletin görüşlerinin bağdaştırılması mümkün değildir. Yani konferansın sonuçsuz kalacağı aşikârdır. Tam da bu sırada Türkiye'de 6 Eylül 1955 gecesi meydana gelen olaylar Yunan temsilcisinin konferansı derhal terk etmesine ve görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Konferansın tek olumlu yanı, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda söz sahibi bir konuma gelmesi ve kuvvetli bir tezi olan taraf olarak dünya kamuoyuna açıklanmış olmasıdır. Üstelik Yunanistan, bu konferansta Türkiye'nin karşısına oturmakla bu gerçeği ister istemez kabul etmiştir. Konferans ayrıca Kıbrıs sorununun Türkiye olmadan çözülemeyeceğini ortaya koymuştur (Sakin, Dokuyan, 2013: 68-69).

1.2. 6-7 Eylül Olayları

Kıbrıs Sorununun Türkiye basınında sürekli gündeme getirildiği bir ortamda o zamana kadar Enosis taleplerinde bulunan Rumların bu defa 28 Ağustos 1955 tarihinde, yani Londra Konferansı toplanmadan bir gün önce, Kıbrıs'ta yaşayan Türkleri tamamen

katledecekleri haberleri dilden dile dolaşmaya başlamıştır. Doğal olarak bu söylentiler Türk halkını patlamaya hazır bir bomba haline getirmiştir. Ayrıca 5 Eylül gecesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'teki evine ve aynı bahçe içerisinde bulunan Türk konsolosluğuna bomba atılması da olayların fitilini ateşlemiştir. Bomba haberi ilk olarak 6 Eylül günü radyoda 13.00 haberlerinde verilmiştir (Demirer, 2006: 76).

Ardından bu haber İstanbul Ekspres gazetesinin ikinci baskısında 'Atamızın evi bomba ile hasara uğradı' manşetiyle yer almış ve sabaha karşı meydana gelen bu menfur bomba olayının infiale yol açtığı ifade edilmiştir. Yine gece yarısını 4 dakika geçe meydana gelen olay sonrasında evde büyük bir hasarın olduğu, olaydan sonra Yunan polisinin derhal harekete geçerek 5 şüpheli şahsı nezaret altına aldığı yazılmıştır (*İstanbul Ekspres*, 1955: 1). Aynı gazetede bir de Yunan Resmî Tebliği yayınlanmıştır. Tebliğ aynen şöyledir: “*Yunan Hükümeti husule gelen zararı tazmin edecektir. Hadisenin müsebbiplerinin aranmasına başlanmıştır. Bu işi yapan muhakkak ki hakiki bir Yunanlı değildir.*” Diğer taraftan Atina çevreleri bu hadisede bir komünist parmağı olması ihtimalinden de ehemmiyetle bahsetmektedirler. Yunan polisi şüpheli şahısları aramaya başlamış ve ilk olarak beş kişiyi tevkif etmiştir. Bunun bir komplo olması ihtimali üzerinde de ayrıca durulmuştur. Hadisenin en mühim bir cephesi de Kıbrıs'ta tedhiş hareketlerine girişmiş kimselere daha fazla cesaret vererek işi büyütmelerine sebep olacağı noktasıdır. Hatta bu işi yapanların EOKA teşkilatına mensup ve Makarios'un hizmetindeki kimselerden olması ihtimali de mevcuttur (*İstanbul Ekspres*, 1955: 1).

İstanbul Ekspres gazetesindeki haber ile ilgili olarak da Menderes şu ifadeleri kullanmıştır: “*İstanbul Valisi acele odama geldi, yanında İstanbul Emniyet Müdürü de vardı. İstanbul Ekspres adındaki gazeteyi bana uzattılar. Okuyunca kan beynime çıktı. Selanik'te Atatürk'ün evine Yunanlılar bomba atmışlardı. Emniyet, istihbarat kaynaklarına göre bazı kuruluşların bu olayı protesto etmek üzere hazırlık yaptığı haberini almıştı. Benden talimat bekliyorlardı. Dikkatli olalım, polis alarma geçsin, bu aşamada tam olarak sessiz kalmak iyi olmaz. Ancak gençlik galeyana gelebilir, kontrolü elden çıkarmayın*” (Tuna, 2010: 204).

Menderes sözlerinde haklı çıkmıştır. Zira gazetenin İstanbul sokaklarında dağıtılması ile İstanbul büyük bir duyarlılık içerisine girmiştir. Hemen akabinde gençleri örgütleyen 'Kıbrıs Türktür Cemiyeti', bomba olayını protesto etmek amacıyla Taksim'de miting düzenlemeye koyulmuştur. Bu gelişmeler 6 Eylül gecesi patlak verecek olayların önünü açan bir nitelik almıştır (*Milliyet*, 1955: 3). Bu andan itibaren şehrin hemen her yerinde 200-300 kişilik gruplar halinde yürüyüşler yapılmaya başlanmıştır. Sokaklardaki dükkân ve mağazaların cam ve çerçeveleri kırılmıştır. Beyoğlu'nda Rumlara ait iş yerleri ve dükkanlar hedefe alınarak buralara zarar verilmiştir. Saat 23.00'ten sonra 1. Ordu'ya bağlı birlikler harekete geçerek olaylara müdahale etmişlerdir. Olaylar ancak gece yarısından sonra 02.30 sıralarında kontrol altına alınmıştır (Karakuş, 1977: 277-278). Olaylarla ilgisi olduğu düşüncesi ile 8 Eylül'de Kıbrıs Türktür Cemiyeti kapatılmıştır. 10 Eylül'de de Menderes, İç İşleri Bakanı Namık Gedik'in istifasını istemiş o da istifa etmeyi sessizce kabul etmiştir (Tuna, 2010: 206).

Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın “*Hükümetçe İstanbul, İzmir ve Ankara vilayetlerinde Örfî İdare ilan edilmiş olduğundan Teşkilatı Esasiye Kanununun 86. Maddesine tevfikân TBMM'yi 12 Eylül 1955 Pazartesi günü saat 15.00'da içtima davet ettim*” sözlerinin yazılı olduğu 7 Eylül 1955 tarihli

Cumhurbaşkanlığı tezkeresi üzerine (TBMM Zabıt Ceridesi, X: 668) 12 Eylül’de olağanüstü olarak toplanmıştır.

Görüşmeler sırasında Menderes rahatsız olduğunu belirterek kendisi adına Fuat Köprülü’nün konuşmasını istemiştir. Sözlerine “*Bunun hakikaten tasviri çok zordur. Hadise hakikaten feci bir felakettir*” (Tan, 1955: 7) diye başlayan Köprülü, şöyle devam etmiştir: “*Arkadaşlar şundan bundan, emniyet kuvvetlerinin zafiyetinden, vaktinde haberdar olamadığından bahsettiler. Şunu söyleyeyim ki bu hadiseden hükümet evvelce haberdardı. Ona göre bazı tertibat da almıştı. Fakat bu hadisenin günü ve saati muayyen değildi ve bu bütün gayretlere rağmen adeta bir baskın şeklinde her tarafta birden tecelli etmiştir. Hatırlarsınız tarihte buna benzer hadiseler çok olmuştur. Bunun en yakın misali Pearl Harbour’da Amerikan Donanmasının maruz kaldığı felakettir. Bütün istihbarat vasıtalarının envaına malik olan maddi ve manevi her şeye malik bulunan büyük bir devlet, adaya gelip baskın yapmaya kadar Japon donanmasının hareketinden haberdar olamamıştır. Binaenaleyh tarihte emsali çok olan bu gibi gafletlere tesadüf edildiğini unutmamak lazımdır. Sonra bunda elbette birtakım mesuller de vardır. Tahkikat başlamıştır. Tahkikatın neticesinde bu mesuller, hadisenin faileri teker teker en ufağından en büyüğüne kadar meydana çıkarılacaktır...*” (TBMM Zabıt Ceridesi, X: 684).

Köprülü’nün ifadeleri üzerine söz almak zorunda kalan Menderes, Kıbrıs sorunu dolayısıyla kışkırtılan halkın olaylara neden olduğunu, Türklerin Kıbrıs’ta katledileceği haberlerinin de kışkırtıcı rol oynadığını, Selanik’teki bomba olayının ardından ise halkı galeyana getiren kötü niyetli kişilerin aracılığıyla olayların istenmeyen boyutlara taşındığını belirtmiştir (Akin, 2006: 180-181). Olayların bir anda artması karşısında polisin silah kullanmakta tereddüt ettiğini, olaylarla ilgili tahkikatın detaylıca yapılacağını, suçluların bulunacağını ve zarar görenlerin zararlarının karşılanacağını da sözlerine eklemiştir (Güven, 2009: 47).

Yukarıdaki Meclis konuşmasıyla ilgili olarak Köprülü, Yassıada duruşmalarında İstanbul’daki gergin havayı bildiğini, bu yüzden tedbirlerin önceden alınarak poliste izinlerin kaldırıldığını, hükümetin haberi vardı derken de kendi adına değil, Başbakan adına konuştuğunu ve onun bilgisi olduğunu, kendisinin olaylarla hiçbir alakasının bulunmadığını söylemiştir (Milliyet, 1960: 5). Aynı duruşmalarda Menderes, Köprülü’nün “*Bu hadiselerden hükümet haberdardı*” sözlerinin gerçeği anlattığını zira 26 Ağustos tarihinden itibaren ordu birliklerinden yardım istendiğini, izinlerin kaldırıldığını belirtmiş, haberimiz vardı denmesinden anlaşılması gerekenin bu olduğunu söylemiştir (Milliyet, 1960: 1).

Köprülü olaylarla ilgili olarak sonraki dönemlerde yaptığı konuşmalarında 1955 Eylül ayında İstanbul’a bir iş için tesadüfen geldiğini, hadiselerin başladığı sırada Anadolu yakasında olduğunu söylemiştir (Milliyet, 1960: 5).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile olayları görmüş olmalarına rağmen Haydarpaşa’ya geçtiklerini, hatta saat 20.00’de Menderes’in Londra’da bulunan Dış İşleri Bakanı Zorlu ile telefonda bu konuyla ilgili konuştuklarını ifade etmiştir (Milliyet, 1960: 6). Köprülü olayları İstanbul Ekspres gazetesinden öğrendiğini, İzmit’e geldikleri sırada Mükerrerem Sarol’dan olaylar hakkındaki telgrafın alındığını belirterek bundan sonraki gelişmeleri Yassıada duruşmalarında tanık sıfatıyla şu şekilde anlatmıştır:

“Ben kendilerine bunları görmediniz mi deyince talebe nümayişleri şeklinde dediler. Sinirlendim. Geri dönülmesi icap ettiğini bildirdim. Teklifim kabul edildi ve geri döndük. Hatta İstanbul hudutlarında birkaç çapulcu grubu biz dağıttık. Türkiye'nin itibarı kırılmıştı. Mal ve gayrimenkule önceden tasarlanmış ve tedarik edilmiş muayyen vasıtalarla hücum edilmiş ve buna milli nümayiş havası verilmişti. Bu muayyen vasıtaların kullanılması bende bunun bir tahrik neticesi olduğu kanaatini uyandırdı. Gayrimenkule yapılan hücumlarda daha önceden tespit edilmiş bir durum vardı. Bunun bir anda yapılmasına imkân yoktu” (Milliyet, 1960: 5).

Böyle bir kargaşa gecesinin ardından Demokrat Parti, zarar görenlerin zararlarının telafisinin çarelerini aramaya başlamıştır ve suçluların peşine düşmüştür. Ancak hükümetin yaptırdığı yargılamalar sonrasında bir suçlu bulunamamıştır (Sakin, Dokuyan, 2013: 219).

2. 6-7 Eylül Olayları Sonrasında Demokrat Parti'nin Kıbrıs Politikası

Londra Konferansı'ndan istediği sonucu alamayan İngiltere, kendi görüşüne dayanarak Adaya muhtariyet vermek üzere hazırlıklara başlamıştır (Koç, 2006: 79).

Kıbrıs'a vali olarak Eylül 1955 sonunda sabık Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir John Harding'i atamıştır. Atamayı takip eden süreçte İngiltere'nin yürüttüğü politika, İngiliz Büyükelçiliği'nin 1956 yılı raporundan anlaşılmalıdır. Raporda İngiliz Hükümetinin Adadaki Türk ve Rum toplumlarına eşit olarak self determinasyon uygulamasının prensiplerini içeren politik duruşu yansıtılmıştır. Taksim ise olası nihai bir çözüm olarak kabul edilmiştir (Yüksel, 2011: 121).

Bu sıralarda ise Kıbrıs'taki Rum tedhiş hareketleri yoğunlaşmıştır. Amaçları, Kıbrıs sorununu uluslararası bir konu haline getirmek ve İngiliz kamuoyunu etkileyerek İngiliz hükümetine isteklerini zorla kabul ettirmektir. Diğer yandan da Türklerin İngiliz güvenlik kuvvetleri içinde görev almalarını önlemek ve daha sonra da Türk toplumunu yıldırarak Kıbrıs'tan ayrılmasını sağlamaktır. Rumların böylece Türk köylerine saldırmaya ve Türkleri öldürmeye başlamaları üzerine Kıbrıs'taki uyuşmazlık toplumlar arasında bir iç savaş haline dönüşmüştür. Bu da Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak birbirlerini suçlamalarına neden olmuştur (Uçarol, 1995 : 744).

Böyle bir ortamda geline 1956 yılı olaylarla dolu bir yıl olarak Kıbrıs anlaşmazlığının tarihine geçmiştir (Bağcı, 2007 : 116). Harding, Kıbrıs'a geldikten sonra 1956 Ocak ayından itibaren Kıbrıs Rum halkının temsilcisi sayılan Başpiskopos III. Makarios (Michael Christodoulos Moskous) ile görüşmelere başlamıştır (Göktepe, 2002: 946). Görüşmelerde, İngiltere self determinasyon prensibini tanımaya eğilim göstermiştir. İngiltere tarafından Kıbrıs'a bir muhtariyet anayasası verilmesi amacını güden bu müzakerelerde, Kıbrıs Valisi Mareşal Harding, Makarios'u böyle bir muhtariyet anayasasının hazırlanması için işbirliğine davet etmiştir. Ancak Demokrat Parti hükümeti böyle bir gelişme karşısında endişelenmiş ve derhal harekete geçerek Makarios'un Kıbrıs halkının temsilcisi olamayacağını belirtmiş ve Harding ile resmen müzakerelere girişmesine itiraz etmiştir. Ardından uygulanacak politika konusundaki şartlar şöyle dile getirilmiştir: *“Hükümetimiz self determinasyon prensibini milletlerarası bir prensip olarak kabul etmektedir. Fakat bu prensibin Kıbrıs'ta tatbikine cevaz verilemeyeceği kanaatindedir. Hükümetimizin kanaatince Kıbrıs'ta idari muhtariyet gidilebilmesi için, her şeyden evvel,*

oradaki tedhişçiliğin bertaraf edilmesi, asayiş ve nizamın avdet etmesi ve muhtelif cemaatler arasındaki nefret havasının zail olması lazımdır” (Armaoğlu, 1963: 214).

DP'nin bu tavrına rağmen Makarios ile görüşmelerini sürdüren İngiltere, bu görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağını anladığı anda Makarios ve üç arkadaşını EOKA'nın yöneticisi oldukları ve tedhiş eylemleri planladıkları gerekçesiyle Lefkoşa Uluslararası Havaalanında 9 Mart 1956'da tutuklamış ve Seychelles Adalarına sürgün etmiştir (Keser, 2007: 91-93). Ancak bu sürgünü müteakip EOKA'nın tedhiş hareketleri giderek daha da artmıştır. Nitekim Lefkoşa yakınlarındaki iki Türk köyüne Rumlar saldırarak köyde yangınlar çıkarmışlar ve bir Türk'ü de öldürmüşlerdir. Bunun arkasından yine Rum tedhişçiler Baf'ta bir Türk polisini katletmişlerdir (Koç, 2006: 80).

Olayların böyle bir hal alması üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, 11-13 Mart 1956 tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret edip, Türk devlet adamları ile görüşmelerde bulunmuştur. Ziyarete Türkiye'yi teskin etmek amacı güdülmüştür. Çünkü hem Kıbrıs hem de Orta-Doğu sorunlarında İngiltere, Türk Hükümetinin işbirliğinin önemini düşünmeye başlamıştır (Kapıcı, Sakin, 2015: 145). İngiltere bunlara rağmen Kıbrıs'a özerklik verilmesi yolundaki çalışmalarını sürdürmüştür. Statükonun devamında ısrar eden Türkiye, İngiltere'nin özerklik konusunda kararının kesinleşmesi üzerine bu oldubittiyi kabul ederek özerkliğe eğilim göstermeye başlamıştır. Çok geçmeden Kıbrıs Türklerinin yaşama ve özgürlük haklarını güvence altına alacak olan kendi özerklik önerilerini İngiltere'ye bildirmiştir. İngiltere de özerklik çalışmalarını hızlandırarak Temmuz 1956'da Lord Radcliffe'i bir anayasa hazırlamakla görevlendirmiştir (Uçarol, 1995: 745). Lord Radcliffe liberal bir anayasa hazırlamak üzere Kıbrıs'a gelerek yüksek hükümet memurları ve Türk cemaati liderleri ile görüşmeler yapmıştır (Koç, 2006 : 81). Fakat hiçbir Rum muhatap bulamamıştır. Makarios'un sürgüne gidişinden sonra Rum toplumunun liderliği EOKA'nın eline geçmiş ve EOKA da Makarios sürgünden dönünceye kadar İngiliz yönetimiyle görüşmeyi reddetmiştir (Fırat, 2002: 603).

Demokrat Parti hükümeti de Kıbrıs konusunda yeni bir isme yönelmiş ve Menderes, İsmet İnönü'nün yakın çalışma arkadaşı Nihat Erim'i sorumlu temsilci olarak görevlendirmiştir. Ardından Erim'e Kıbrıs konusunda beş farklı alternatif sunulmuştur. Bunlar: 1. İngilizler Kıbrıs'ta kalsın. 2. Onlar çıkacaksa Ada bize verilsin. 3. Bu olmazsa Ada taksim edilsin. 4. Self determinasyon (özerklik) ve 5. Hiç arzu etmediğimiz şekil Adanın Yunanistan'a verilmesidir. Bu isteklerden ikincisi zaten o ana kadar savunulan bir tezdır. Ancak üçüncü istek yeni söylenen bir şeydi. Başbakan Menderes, Kıbrıs politikasını Adanın taksimi şeklinde değiştirmiş bulunmaktaydı (Bağcı, 2007: 59-60). Taksim yani adanın Türkiye ile Yunanistan arasında bölünmesi düşüncesini Ankara'da çıkan Forum Dergisi Temmuz 1955'te ortaya atmıştır. Türkiye başlangıçta uzak durduğu bu düşünceye 1956 yılının sonlarından itibaren daha sıcak bakmaya başlamıştır (Fırat, 2002: 604).

Nihayet Lord Radcliffe hazırladığı muhtariyet anayasasını 12 Kasım 1956 tarihinde İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na sunmuştur (Koç, 2006 : 81). Radcliffe tarafından Kıbrıs için hazırlanan anayasa ikili salahiyyet sistemini kabul etmiş ve adaya bazı sahalarda muhtariyet vermiştir. Buna göre İngiltere, savunma, dış ve iç emniyetle ilgili işlerin idaresini elinde bulunduracaktır. Vali ve Başkumandan, Kraliçe tarafından tayin edilecek ve Valinin savunma, dış ve iç emniyet konularında kanun yapma yetkisi bulunacaktır. Diğer konularda kararlar 36 üyeli bir parlamento tarafından alınacaktır. Meclisin 6 üyesi Türk cemaati

arasından, 24'ü de çoğunluk tarafından seçilecektir. (Bunların Rum olacakları anlaşılmaktadır) 6 milletvekili de Vali tarafından tayin olunacaktır. Bu milletvekillerinden biri İngiliz biri de Mauri olacaktır. Türk azınlığı ilgilendiren eğitim ve diğer meselelerdeki kanunlar, Türk mebusların üçte ikisinin oyu olmaksızın çıkarılamayacaktır. Kıbrıs Türkleri bundan sonra din, eğitim, hayrat ve kültürel müesseselerle ilgili kanunları doğrudan doğruya yapamayacaklardır. Her yıl bir başkan, bir de başkan yardımcısı seçilecektir. Başkan Rum olduğu takdirde başkan yardımcısı Türk olacaktır. Başkan ve yardımcısı oy kullanamayacaktır. Adadaki radyo, televizyon ve mümasil yayın vasıtaları tarafsız bir korporasyon idaresine verilecektir (*Milliyet*, 1956: 1).

İngiliz hükümeti tarafından olduğu gibi kabul edilen ve 19 Aralık 1956'da resmen açıklanan bu tasarıya göre Kıbrıs'a özerklik verilecektir. Ancak özerkliğin uygulanması Adadaki olağanüstü durumun yani tedhişçilik ve düzensizliğin sona ermesine bağlı olacaktır. Ayrıca bu özerklik dışişleri, savunma ve iç güvenlik alanlarının dışında kalacaktır. Bu üç alanda İngiltere'nin ada üzerindeki egemenliği sürecek ve atayacağı vali kesin yetkilere sahip olacaktır. İngiltere bu suretle Kıbrıs'a özerklik vermeyi kabul etmiştir (Uçarol, 1995: 745). Fakat aynı gün İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, Kıbrıs Sorununun çözümünde taksimin de bir çözüm yolu olduğunu beyan etmiştir (Değerli, 2012: 95).

Görüldüğü gibi İngiltere hükümeti özerkliği geçici bir dönem ele almıştır. Ayrıca Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığını kabul ederek self determinasyon hakkının her iki toplum için de ayrı ayrı tanınması gerektiğini yani adanın taksiminin de bir çözüm yolu olarak ele alınabileceğini belirtmiştir (Uçarol, 1995: 745-746) Böyle bir politika değişikliğinde Süveyş harekâtının İngiltere açısından başarısız olması etkili olmuştur. İngiltere bu harekâttan sonra bölgedeki etkin güç olma konumunu yitirmiş ve 1957 Eisenhower Doktrini ile bölgede Batının çıkarlarını koruma ve kollama görevini ABD'ye devretmiştir. Artık Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik değeri azalmıştır. Adada İngiliz üslerinin bulunması askeri açıdan yeterli hale gelmiştir (Fırat, 2002: 604).

Bu sıralarda uluslararası ilişkilerde sömürgeciliğe karşı güçlenmiş olan akımdan yararlanmak ve tarafsız devletlerin oylarıyla sorunu kendi lehine çözümlenmek amacıyla Yunanistan, Kıbrıs sorununu Şubat ve Aralık 1957'de olmak üzere Birleşmiş Milletlere götürmüştür (Uçarol, 1995: 746). Yunanistan'ın bu adımına karşı DP hükümeti bir tedbir düşünmüş ve bu amaçla öncelikle ABD'nin tutumuna önem vermiştir. Bunun sonucunda Fatin Rüştü Zorlu 9 Şubat 1957 tarihinde ABD Dış İşleri Bakanı Mr. Foster Dulles'i evinde ziyaret etmiştir. Zorlu, Dulles'e Türk görüşünü anlatmış, Dulles ise Yunanistan'da komünistlerin iş başına geleceği korkusuyla Yunan hükümetinin üzerine çok varmak istemediklerini söylemiştir. Zorlu da kendisine asla Yunanistan'da komünist bir hükümetin iş başına gelemeyeceği şeklinde karşılık vermiştir. Bu görüşmede Birleşmiş Milletlerde, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda bir taraf olduğu formülünün ABD tarafından benimsenmesinin önemi vurgulanmış ve ABD Dış İşleri Bakanına konunun hassasiyeti aktarılmıştır (Koç, 2006: 84).

18 Şubat 1957'de tartışılmaya başlanan sorun üzerinde Hindistan'ın karar tasarısı Birleşmiş Milletlerde kabul edilmiştir. Buna göre Genel Kurul, Kıbrıs sorununun çözümünün bir barış ve ifade serbestisi ortamının bulunmasını gerektirdiği kanısına vararak, çözümün ilgili taraflar arasında barışçı, adil ve demokratik yollarla bulunmasını arzu eden bir tavsiye kararını kabul etmiştir. Bu kararı Türkiye son derece olumlu karşılamıştır. Ankara'ya göre

BM, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda taraf bir ülke ve Kıbrıs Türk toplumunun eşit hak sahibi bir birim olduğunu resmen tanımış ve Enosis tezini reddetmiştir (Fırat, 2002: 605). Birleşmiş Milletlerde Aralık 1957'de yapılan görüşmeler sonunda ise Yunanistan'ın self determinasyon prensibinin Kıbrıs halkına uygulanması isteği 20'ye karşı 33 oyla kabul edilmiştir. Fakat bu karar üçte iki oy çoğunluğunu sağlayamadığı için geçerli olmamıştır. Dolayısıyla Şubat ayında kabul edilen karar yürürlükte kalmıştır (Uçarol, 1995: 747).

Bu sıralarda NATO Genel sekreteri Lord Ismag, İngiltere'ye müracaat ederek Kıbrıs sorununda NATO'nun aracılığını teklif etmiştir. Aynı teklif Türkiye ve Yunanistan'a da yapılmıştır. Türkiye ve İngiltere'nin teklife olumlu cevap vermesine karşılık Yunanistan yapılan teklifi reddetmiştir. Bu teklifin olgunlaştığı sıralarda Kıbrıs'ta tedhiş hareketleri hız kazanmaya başlamıştır. EOKA'ya karşı büyük bir askeri operasyona girişen İngiltere başarılı olmuş, EOKA liderlerinin birçoğu ya öldürülmüş ya da yakalanmıştır. Bunun üzerine 14 Mart 1957'de EOKA, ateşkes ilan ederek Makarios serbest bırakılırsa Adada tedhiş hareketlerinin durdurulacağını bildirmiştir (Koç, 2006: 84). Süveyş başarısızlığından sonra istifa eden İngiltere Başbakanı Anthony Eden'in yerine gelen Macmillan Hükümeti liberal bir anlayış benimsemiş, 21 Ekim 1957'de üst düzey sömürgeler idarecisi ve liberal yönüyle tanınan Sir Hugh Foot, Harding'in yerine Kıbrıs'a vali olarak atanmıştır. Bu yeni politik anlayış çerçevesinde Makarios'un da sürgün edildiği Seychelles Adası'ndan Atina'ya gelmesine müsaade edilmiştir (Göktepe, 2002: 946) Kısacası Kıbrıs'ta ortamı yumuşattıktan sonra NATO çerçevesinde üçlü görüşmelerin başlatılması için adım atılmıştır (Fırat, 2002: 605). Aralık 1957'de yeni NATO Genel Sekreteri Paul Henri Spaak'ın ısrarlarıyla Türkiye ve Yunanistan başbakanları ile İngiltere Dış İşleri Bakanı arasında Kıbrıs konusu ele alınmış, fakat yine bir uzlaşma sağlanamamıştır (Uçarol, 1995: 747).

1958 yılı Ada'da tedhişçiliğin giderek hızlandığı yıl olarak Kıbrıs'ta durumun adamakıllı kötüleşmesine paralel şekilde Türk-Yunan ve Türk-İngiliz ilişkilerinin gerginleştiği bir dönem olmuştur (Koç, 2006: 84). EOKA, Rumları Türklere karşı hücumla çağırmış, Türk kadınları tecavüze uğramış ve Kıbrıs Türkleri Türkiye'den yardım istemişlerdir (*Hürriyet*, 1958: 1).

İngiltere, 19 Haziran 1958 tarihinde yeni bir planı, Macmillan Planı'nı öne sürmüştür (Fırat, 2002: 606). Yeni plan, taksimi benimseyerek Ada'da 7 yıllık bir muhtariyet prensibini kabul etmiştir. Plan İngiltere tarafından NATO Konseyine getirilip bazı değişikliklere uğramış ve ortaklık yerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantörlük verilmiştir (Hakkı, 2006: 31).

Başpiskopos Makarios, 22 Eylül 1958'de Kıbrıs'a öngörülen zamandan önce bağımsızlık verilmesini önermiş ve doğal olarak bu öneri DP hükümeti tarafından bir son dakika denemesi olarak yorumlanmış ve reddedilmiştir. DP, temel hakları İngiliz hükümeti tarafından önerilmesi gereken bir üçlü konferansın toplanması taraftarı olduğunu bildirmiştir (Bağcı, 2007: 124).

1958 yılında Türk kamuoyunda işlenen tez ise "Ya taksim Ya Ölüm" olmuştur. Yurdun çeşitli yerlerinde bu amacı belirtmek üzere mitingler yapılmış ve Türk kamuoyunun heyecanı yükselmiştir. Kıbrıs'ta da Rum tedhişçiliği had safhasına çıkmıştır. Bu durum Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştirince NATO'nun Doğu Akdeniz'deki sağ kanadı sarsılmıştır. Bundan dolayı bir yandan ABD'nin, diğer yandan da NATO'nun baskısı ve

aracılığı ile Türkiye ve Yunanistan arasında ikili görüşmelere girişilmiştir (Armaoğlu, 2000: 533).

2. 1. Zürih ve Londra Antlaşmaları

Yunanistan, 1958 yılı sonlarında Kıbrıs Sorununu yeniden Birleşmiş Milletler'e götürmüştür. Fakat Birleşmiş Milletler, 5 Aralık 1958'de anlaşmazlığın taraflar arasında görüşmelerle çözümlenmesini tavsiye etmeye karar vermiştir (Uçarol, 1995: 747). NATO'nun da etkisiyle bütün yıl boyunca soğuk kalan Türk-Yunan atmosferi de ısınmaya başlamıştır. Üç ülkenin dışişleri bakanları 18 Aralık 1958 tarihinde bir araya gelerek Kıbrıs'ın bağımsızlığı temeli üzerine oturacak, Taksim ve Enosis'e karşı garantiler sunacak olan bir üçlü konferansın yapılmasına karar vermişlerdir. Bu karar üzerine Fatin Rüştü Zorlu ile Yunan Dış İşleri Bakanı Avangelos Averof, NATO toplantısı için Paris'te buldukları bir sırada bir araya gelerek Zürih ve Londra Antlaşmalarının hazırlıklarını yapmışlardır. Antlaşmanın kabataslağında anlaşan Türk ve Yunan delegasyonlarının birlikte yedikleri öğle yemeğinde Averof bardağını kaldırarak '*Müşterek gayretlerimizin başarısına*' derken Zorlu'nun buna cevabı '*Türk-Yunan Dostluğuna*' şeklinde olmuştur. Averof ise '*Bütün kalbimle katılıyorum*' şeklinde Zorlu'ya karşılık vermiştir (Bağcı, 2007: 125)

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Başbakan Menderes, Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, Zorlu ve Averof 6 Şubat 1959'da Zürih'te bir araya gelmişlerdir. 11 Şubat'ta da ortak bir bildiri yayınlarak Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, yönetimin anayasal çerçevesini ortaya koyan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısına ilişkin şartlarda Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşacağı duyurulmuştur (Fırat, 2002: 609). Zürih Antlaşması ile ilgili olarak Menderes günlüğüne, "*Kıbrıs için artık garantör bir devlet olduk. Anlaşma hükümlerine göre Kıbrıs'ta bir Rum Cumhurbaşkanı bir de Türk yardımcısı olacak. Kıbrıs bağımsız bir devlet haline geliyor*" (Tuna, 2010: 253) ifadelerini not düşmüştür.

Ardından bu anlaşma metinlerinin İngiltere ve Kıbrıs'taki iki toplum tarafından imzalanması aşamasına geçilmiştir. Bu aşama ise Londra Konferansı'nda gerçekleştirilecektir. Ancak Makarios, başlangıçta Zürih Antlaşmasını itirazsız kabul etmesine rağmen yalnızca Enosis taraftarı olan EOKA'nın baskısından dolayı Londra Konferansı'nın toplandığı 17 Şubat'tan bir gün önce Averof'a Rum temsilcileri ikna edemediğini ve Zürih'te kabul edilen metinler değiştirilmediği takdirde imzalamayacağını söylemiştir. Bu tavra karşı Karamanlis, kendisinin antlaşma metinlerini imzalayacağını, Kıbrıslı Rumların bundan sonra Yunanistan olmadan mücadelelerini sürdürebileceklerini belirtmiştir. Makarios, 18 Şubat'ta antlaşma metinlerini imzalamak için değil de görüşmek için Londra'ya geldiğini söyleyince İngiltere Dış İşleri Bakanı Lloyd ertesi gün saat 09.45'e kadar kesin kararını bildirmesi için ona süre tanımıştır. Kendi deyimiyle hayatının en zor ve en uzun gecesini geçiren Makarios, 19 Şubat'ta olumlu yanıt verince imza işlemleri tamamlanmıştır. Londra'ya giderken uçağı düştüğü için hastanede bulunan Menderes'e gidilerek imzası alınmıştır (Fırat, 2002: 609-610). Üçlü Londra Konferansı sürecinde yaşanan gelişmeler İstanbul'daki bir kısım basın tarafından da yakından takip edilmiştir (*Yeni İstanbul*, 1959: 1).

Zürih ve Londra Antlaşmalarına göre Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacaktır. Bakanlar Kurulu 7 Rum, 3 Türk üyeden, Temsilciler Meclisi 35 Rum, 15 Türk üyeden oluşacaktır (Koç, 2006: 102). Zürih ve Londra Antlaşmaları bağımsız Kıbrıs ile

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında organik münasebetler ve bağlar kurmuştur. Bu bağlardan biri olan Garanti Antlaşmasına göre Kıbrıs Cumhuriyeti, anayasal düzeni bütün ayrıntıları ile korumayı taahhüt etmiştir. Yine Anayasanın ayrılmaz parçasını teşkil eden İttifak Antlaşması'na göre Yunanistan Kıbrıs'ta 950 kişilik Türkiye de 650 kişilik bir askeri kuvvet bulundurmaya hakkına sahip olmuşlardır. Anlaşmalarla Enosis ve taksim yasaklanmıştır. Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Kıbrıs Anayasası 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girerek Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur (Armaoğlu, 2000: 533-534). İngiltere, Batı dünyası için gerekli olan üslerine sahip kalırken Türk ve Yunan veto hakkı üzerine kurulan anayasal denge, komünizm tehlikesine karşı en sağlam çifte garanti olarak addedilmiştir (Hakkı, 2006: 31).

Kıbrıs'ta ilk Cumhurbaşkanlığı seçimi 13 Aralık 1959 Pazar günü yapılmıştır. 265 bin Rum oyunun 144 binini alan (Koç, 2006: 105). Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Cumhurbaşkanı olmuştur (*Son Posta*, 1959: 1). Cumhurbaşkanı Yardımcısı ise Dr. Fazıl Küçük olmuştur (Koç, 2006: 106).

Sonuç

Türk siyasi tarihinde bir döneme damgasını vuran Demokrat Parti'nin Kıbrıs politikası iktidarda kaldığı 10 yıllık dönemde dört kez değişmiştir. Bu değişikliklerin bir gerekçe ile yapıldığı görülmüştür. DP'nin uyguladığı ilk politika, İngiltere'nin egemenliğinin Kıbrıs'ta devam ettirilmesi yani mevcut durumun devamı olmuştur. Bu minvalde DP, Kıbrıs'ın Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere'ye devredilen bir toprak parçası olması gerçeğinden hareketle, Adada her hangi bir statüko değişikliğini öngörmemiştir. İkinci olarak 6-7 Eylül Olaylarından sonra, İngiltere Kıbrıs'tan çekilebileceği düşüncesini ortaya atınca DP, İngiltere'nin Kıbrıs'tan ayrılması durumunda Adanın tekrar Türkiye'ye kazandırılması tezini benimsemiş ve bu doğrultuda adımlar atmaya başlamıştır. Bu politika 1956'ya, daha doğrusu Radcliffe Anayasası'nın gündeme getirilmesine kadar devam etmiştir. Radcliffe Anayasası ile İngiltere, self determinasyon hakkının her iki Kıbrıs halkına da tanınabileceğini belirtince DP, politikasını üçüncü kez değiştirip bu sefer taksim tezini benimsemiştir. DP, dördüncü ve son olarak da Zürih ve Londra Antlaşmaları ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul etmiştir. Genel olarak bakıldığında DP, Yunanistan'ın Enosis tezini çürüterek ortadan kaldırmış, Kıbrıs Rumlarının tek başlarına Adada bağımsız bir devlet kurmalarına engel olmuştur. Londra ve Zürih Antlaşmalarında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan bir anlamda Adada barışın tesisi noktasında inisiyatif sahibi garantör devletler konumuna gelmiştir. Yine bu antlaşmalarda Adada iki toplumun nüfus oranına göre bir yönetim paylaşımı planlanmış ve aynı minvalde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanı bir Rum olurken, yardımcısı da bir Türk olarak belirlenmiştir. Yine bakanların ve milletvekillerinin yönetimdeki dağılımları da iki toplumun nüfus oranına göre teşkil edilmiştir. Ancak yönetimin bu şekilde düzenlenmiş olması, bazı araştırmacıların Rum tarafının Adadaki hakimiyetini pekiştirdiği iddiası ile eleştirilmiştir. Londra ve Zürih Antlaşmaları çerçevesindeki bu olumlu ve olumsuz eleştiriler göz önüne alındığında, son tahlilde DP'nin Kıbrıs'ta Enosis planını bertaraf edip iki toplumlu yönetimin sağlanmasında gösterdiği çaba, başarılı bir politika olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, Cilt I, İçtima: 1, 80. Birleşim.

Gazeteler

Hürriyet, 13 Haziran 1958.

İstanbul Ekspres, 6 Eylül 1955, İkinci Baskı.

Milliyet, 19 Ekim 1960.

Milliyet, 20 Aralık 1956.

Milliyet, 20 Ekim 1960.

Milliyet, 22 Ekim 1960.

Milliyet, 7 Eylül 1955, İkinci Baskı.

Son Posta, 15 Aralık 1959.

Tan, 13 Eylül 1955.

Yeni İstanbul, 18 Şubat 1959.

Kitaplar

Akın, F. (2006). *Türkiye’de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Alasya, H. F. (1988). *Tarihte Kıbrıs*, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları.

Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi 1954–1959*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Armaoğlu, F. (2000). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, C.I-II, 12. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınları.

Bağcı, H. (2007). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.

Cam, Ö. (1966). *Anadolu Kokan Kıbrıs*, Ankara: Ankara Yayınları.

Demirer, M. A. (2006). *6 Eylül 1955 Olaylarına 50. Yılda Yeni Bakış*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.

Dikerdem, M. (1977). *Ortadoğu’da Devrim Yılları*, İstanbul.

Dosdoğru, M. H. (1993). *6/7 Eylül Olayları*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Güven, D. (2009). *6/7 Eylül Olayları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hakkı, M. M. (2006). *Kıbrıs Çıkmazı*, İstanbul: Emre Yayınları.

Karakuş, E. (1977). *İşte Ankara*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Keser, U. (2007). *Kıbrıs Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Koç, R. (2006). *Kıbrıs Basınında Kıbrıs Olayları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Manisalı, E. (2012). *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Ankara: Gençlik Cephesi Yayınları.

Meray, S. L. (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, C. 8, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sakin, S., Dokuyan, S. (2013). *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları (Menderes ve Zorlu’nun Tarihi Sınavı)*, 2. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Tuna, T. (2010). *Adnan Menderes’in Günlüğü Siyasete Karışan Kan*, 5. Baskı, İstanbul: Şûle Yayınları.

Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Zia, N. (1975). *Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara: *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*.

Kitap Bölümü

Fırat, M. (2002). “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, C. I, (Editör: Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

Değerli, E. S. (2012). “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)”, *Gazi Akademik Bakış*, 6(11): 85-101.

Kapıcı, H. Z., Sakin, S. (2015). “Cumhuriyet Arşivi Işığında Yabancıların Bakış Açısıyla Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1955-1959)”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 34(2): 137-153.

Yüksel, D. Y. (2011). “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye’de Demokrat Parti (1954-1957)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII (79): 161-184.

Ansiklopedi Maddesi

Göktepe, C. (2002). “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk İngiliz İlişkileri (1955-1959)”, *Türkler*, C. 16: 943-951.

Determination of Customer Requirements for Thermal Accommodation Facility Designs

Termal Tesis Tasarımları İçin Müşteri Gereksinimlerinin Belirlenmesi

Arş. Gör. Fatma KÜRÜM VAROLGÜNEŞ¹, Dr. Öğr. Üyesi Fatih CANAN²

Abstract

In order to provide quality in service in thermal accommodation facilities, the design of the facilities must be properly made. For this reason, the inclusion of customers' expectations and satisfaction in existing facilities into the design of new facilities will increase the quality of building and service. The sustainable development of tourism will be ensured through the transfer of knowledge and experiences of different disciplines connected with tourism. With this consciousness, this architecture-based research was supported by a field study. Surveys were conducted with a focus group on the facilities located in the Ihlara region, which is considered to be the gate of Cappadocia. Some of the questions asked in the questionnaire studies were adapted from previous studies. With the field study, the thermal plant design parameters have been tried to be determined in line with the demands and expectations of the customers. When the findings of the survey are examined, it is seen that the customers coming to the thermal accommodation facilities mostly come to health and stay in the facilities for a long time. For this reason, customers prefer thermal accommodation facility designs to be compatible with nature. Accommodation facilities with densely populated residential areas in the immediate vicinity are not preferred. In addition, it is observed that customers prefer social facilities such as natural nutrition, sports activities, social activities and shopping in the facility. After the health criterion, the "service" criterion was the most important item. Conspicuous expectations, such as "environmental awareness", "use of natural resources", "consideration of natural environment data", "preparation of action plans", have shown the sensitivity of energy conservation and productivity of thermal accommodation facility users. "Physical appearance", "originality" and "harmony with the natural environment" have also become important topics. Extensive evaluations of findings are described in detail in the third chapter. While the main areas that play a big role in the country's economies are opening to tourism, determining the conditions of the region and the physical, psychological and sociological expectations of the customers and taking the correct steps will be an important step in sustainable development.

Keywords: Thermal tourism, thermal accommodation facility, architecture design, customer requirements, Ihlara, Cappadocia.

Özet

Termal tesislerde sağlıklı hizmet verilebilmesi için tesis tasarımlarının doğru kurgulanması gerekmektedir. Bu nedenle mevcut tesisleri kullanan müşterilerin beklenti ve memnuniyetleri değerlendirilerek yeni tesis tasarımlarına dâhil edilmesi yapı ve hizmet kalitesini arttıracaktır. Turizmin sürdürülebilir gelişimi, turizmle bağlantılı farklı disiplinlerin bilgi ve tecrübelerini turizm

¹ Bingöl University, Department of Architecture, e-mail: fkvarolgunes@bingol.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-3214-4274.

² Selçuk University, Department of Architecture, fcanan423@hotmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0003-4469-1993

sektörüne aktarmasıyla sağlanacaktır. Bu bilinçle mimarlık disiplinini kapsayan bu araştırma bir alan çalışmasıyla desteklenmiştir. Kapadokya'nın giriş kapısı olarak kabul edilen Ihlara bölgesinde bulunan tesislerde odak bir grupta anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmalarında belirlenen soruların bazıları daha önce yapılmış olan çalışmalardan uyarlanmıştır. Örnek alan çalışmasıyla termal tesis tasarım parametreleri, müşterilerin ihtiyaç ve gereksinimleri doğrultusunda geliştirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde termal tesislere gelen müşterilerin çoğunlukla sağlık amaçlı geldikleri ve tesislerde uzun süre kaldıkları görülmektedir. Bu nedenle müşteriler termal tesis tasarımlarının doğayla uyumlu olmasını tercih etmektedirler. Tesis yakınlarında nüfus yoğunluğu olan yerleşim alanları çok tercih edilmemektedir. Ayrıca müşterilerin tesis içerisinde doğal beslenme, spor aktiviteleri, sosyal aktiviteler, alışveriş gibi sosyal donatıları tercih ettikleri görülmektedir. Sağlık kriterinden sonra "hizmet" kriteri en çok önem verilen kalem olmuştur. "Çevresel duyarlılık", "doğal kaynak kullanımı", "doğal çevre verilerinin dikkate alınması", "eylem planlarının hazırlanması" gibi başlıklar altında toparlanmış beklentiler sanılanın aksine termal tesis kullanıcıların enerji korunumu ve verimliliği konusunda duyarlılıklarını ortaya koymuştur. "Fiziki görünüm", "özgünlük", "doğal çevreye uyum" yine önem verilen başlıklar olmuştur. Bulgularla ilgili geniş değerlendirmeler üçüncü bölümde detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Ülke ekonomilerinde büyük rol oynayan bakir alanlar turizme açılırken bölge şartları ve müşterilerin fiziksel, psikolojik ve sosyolojik beklentilerine yönelik unsurlar tespit edilerek doğru adımların atılması sürdürülebilir gelişimin önemli bir hamlesi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Termal Turizm, termal konaklama faaliyetleri, tasarım; müşteri gereklilikleri; ihlara, Kapadokya.

Introduction

Tourism plays a significant role in the economies of many countries. It is constantly developing and diversifying in order to increase life quality of man. As a result new tourism sectors emerged (Domínguez-Gómez and González-Gómez 2017) such as health tourism, thermal tourism, rural tourism, ecotourism, etc. It is necessary to increase the study of related disciplines to develop these types of tourism. Studies on health tourism in particular will contribute significantly to the literature. Because a literature search shows that research exploring the relationship between health and tourism is limited (Hunter-Jones 2005, Connell 2006).

Because of rapid urbanization and industrialization, environmental conditions have begun to affect human health negatively. This condition has strengthened the basic criteria of life quality such as natural resources, natural foods, ecological medicine and alternative treatments. So, Thermal tourism is currently one of the fastest growing subsectors in health tourism and leisure sector (McNeil and Ragins 2005). Thermal tourism, rapidly developing in the world, also has a great importance for Turkey. Turkey ranks 1st in Europe in terms of thermal sources. The water characteristics of different thermal sources differ widely and each are known to cure various and differing diseases (Pasvanoğlu, Güner et al. 2012). Our country, which is so lucky in terms of resources, cannot succeed in terms of facility production and operation in order to evaluate these resources. According to the Turkish Healthcare Travel Council, there are more than 1800 thermal accommodation facilities (TAFs) in Turkey and only 6% of these are used for touristic purposes (THTDC 2018).

In order to increase the success of the design process and ensure the sustainability of the facilities, the quality philosophy must be adopted throughout the life cycle of buildings.

The realization of this can be achieved by determining customer demands and requirements and spreading them to the whole process. With this study, it is argued that the most important criterion showing the competitive power of tourism structures with thermal resources is customer demands, and it will be investigated how customer needs and expectations are combined with technical requirements and reflected in the architecture designs in the most effective manner.

1. Theoretical Background

Tourism offers products and services designed to improve the life quality through satisfying the needs related to health (Chen, Prebensen et al. 2008). The recent increase in health awareness has led to a more proactive approach to the use of natural thermal springs (Dimitrovski and Todorović 2015). Healing waters have not only been a source of healing for people throughout history, but also a source of life and beauty. Bathing in hot and mineral springs and drinking mineral spring water is part of this holistic approach to health and wellness, and the literature on this (Altman 2000, Leavy and Bergel 2003, Bullard 2004, Cohen and Bodeker 2008, Erfurt-Cooper and Cooper 2009). Thus complements and supports research into the human use of natural springs for health and wellness tourism (Erfurt-Cooper and Cooper 2009). The human need for places that offer healing and rehabilitation through natural, thermal and mineral springs has been present for a long time. In the field of complementary and alternative medicine balneotherapy or balneology is a term used for healing by bath as well as consumption of both hot and cold water (Serbulea and Payyappallimana 2012).

Accordingly, throughout history, Anatolia has witnessed the use of spas and people's healing waters. In the twenty-first century, health and wellness tourism is a more global phenomenon. Those visitors choosing thermal tourism do so primarily to try enhance both physical and spiritual wellbeing or to receive a few days of cossetting and pampering (Hsieh, Lin et al. 2008). In response to increasing demand, traditional, small spa towns are upgrading or constructing modern TAFs (Alén, De Carlos et al. 2014). How to provide diversified hot spring-related products to attract tourists has become more and more important (Hsieh, Lin et al. 2008). After undergoing constant development and merging with other activities, these facilities have come to be known as hot spring hotels (Sayili, Akca et al. 2007), and this transformation is testament to the importance of the discipline of architecture for the sustainable development of Thermal tourism. In studies focusing on developing structural qualities throughout the lifetime of architectural projects, the necessary factors for meeting the physical, psychological, sociological (Voigt 2010) etc. expectations of customers must be analysed and the current status of the location and the available resources must be understood.

The tourism hotel industry is one of the markets in which strategic quality planning is of utmost importance, where changes are constantly and rapidly experienced. Quality is regarded as the capacity to satisfy the stated and implied requirements of customers (Lin and Su 2003, Chen 2014). In order to maintain superiority in international competition, "customer-oriented" approaches need to be adopted. In the discipline of architecture, there have been only limited studies of customer requirements related to the design of TAFs, and the present study will contribute greatly to literature by filling this gap.

The study is supplemented by a fieldwork aimed at determining the contributions of thermal tourism to regional development and quality parameters, for which an on-site examination was conducted at the study site, and the customers of the facility were surveyed.

2. Methodology

The question of how the principles of architectural design can be maintained while increasing quality in line with the demands of the customers in the thermal accommodation facilities are addressed in this research, based on the study of a developing tourism area. A review of literature was made to identify the concepts that would provide a basis for application, and a qualitative method was used, with which the observations and interviews would be carried out to determine the requirements of customers. The tools used to identify customer demands and expectations are given below: Surveys, face to face interview, focus group, go to Gemba (Imai 2007, Toussaint 2009).

2.1. Questionnaire Design

Some of the questions in the questionnaire were adapted from previous studies, while some open ended questions were also asked to learn about the expectations and the use habits of TAFs in recent years. The first part of the questionnaire, which is compiled in three parts, gathers such personal information as age, gender and level of education so as to determine a customer profile (Deng 2007, Lee, Ou et al. 2009, Dimitrovski and Todorović 2015). Following this, general questions are asked to determine the level of knowledge of the respondent in regards to the hot springs, their purpose of use, their reasons for choosing the facility in the area, the length of stay, how often they visit, their satisfaction levels and their expectations (Pesonen, Laukkanen et al. 2011, Suresh and Ravichandran 2011). The questions asked in the second and third parts aim to determine user satisfaction levels and priorities when designing a hot spring by way of a five-point Likert scale (Fakere, Arayela et al. 2017). Independent variables were used to identify the levels of agreement with the stated question via the "Strongly disagree", "Disagree", "Neutral", "Agree" and "Strongly agree" options, their frequencies and the percentages of these frequencies.

2.2. Data Analysis Methods

Mean and standard deviation values were utilized in the summary of numerical data, while frequencies and percentages were used to summarize categorical data. While preparing the questions in the questionnaire survey, it is possible that the customer sometimes may not be able to predict his/her actual expectation. The Gemba Analysis method is commonly used to circumvent this problem in the questionnaire survey, in which "Gemba" is a Japanese word that means the actual place in which the customer uses the product. Accordingly, a Gemba analysis can be defined as the observation made at the location the product is actually used, in order to understand the requirements of the customer. This method is utilized to reveal the needs that the customers may not be aware of through the observation of the use of the product.

Revealed through the questionnaire survey, these needs take the form of a great amount of disorganized data composed of many items and expressions from different contexts, and this data must be downsized based on a limited set of criteria. Affinity (Shafer, Smith et al. 2005) and hierarchy diagrams are often used in the organization of this list of requirements and expectations. The data is organized into groups in affinity diagrams in the first stage, and is then re-organized horizontally via a hierarchy (tree) diagram (Guri-Rozenblit 1989) and analytically in a hierarchy. In this way, through the collective, systematic representation of grouped needs, design parameters that are based on customer requirements are presented in a comprehensive and complete form.

2.3. Site Description (Ihlara hot springs, Cappadocia)

The location of the study is the Ihlara thermal region in the rural Cappadocia region of Turkey, which is listed on the World Cultural Heritage list (Ulusay, Gokceoglu et al. 2006). Small businesses in this region are especially preferred. Small businesses are well recognised and acknowledged worldwide as vital and significant contributors to economic development, job creation, innovation, income generation and the general health and welfare of both national and international economies (Morris and Brennan 2000, Morrison, Breen et al. 2003, Ayyagari, Beck et al. 2007, Bengtson, Pahlberg et al. 2009, Akbaba 2012). The Ihlara valley, located in this region, is somewhat of a paradise, hidden in the middle of a deserted, vast steppe.

The valley was formed by the flow of lava from Hasan mountain and the corrosion of Melendiz creek over thousands of years, and is regarded as the gateway to the Cappadocia region. Nature, history and religious values come together in this region, which has grown into a significant tourism destination, contributing greatly to the economic development of Turkey. Various alternative tourism types can be easily integrated in this region, and studies conducted to date in the region, which is rich in hot spring resources, have been of profound value for the development of tourism in the region. Where the comparative advantage of a tourism destination depends on the resources availability, its competitive advantage in the tourism destination market depends on its ability to use these resources effectively (Crouch and Ritchie 1999) and generate an added value (Crouch 2006, Cuccia, Guccio et al. 2016).

The natural hot spring is located in the village of Yaprakhisar in the Güzelyurt District, which is close to the Ihlara valley. The site of the thermal hot spring and its surroundings has been declared a protected area, and consequently, there are restrictions on building. The natural environment and the climate of the region have positive effects on mental health (Fig.1).

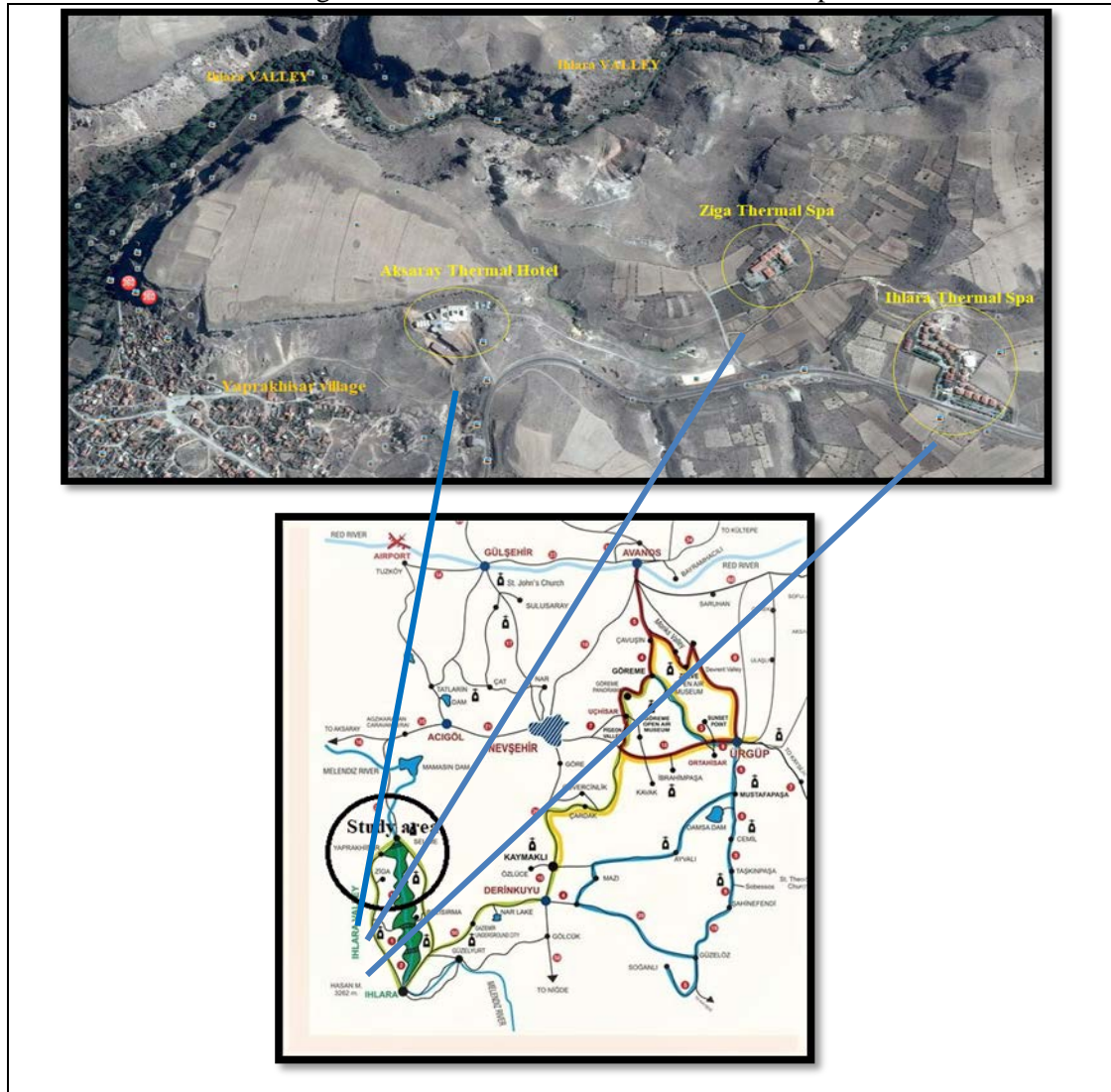
Figure 1. General view of Ihlara Valley in Cappadocia



Table 1. General characteristics of Ziga thermal sources

Characteristics of Thermal water	Diseases treated	Alternative tourism types in the region
Temperature: 47 °C Flow rate: 150 lt / sec Mineral: 7609 mg/l	Rheumatic diseases, Nervous system impairment, body imbalance, metabolic disorders, muscular problems, skin problems (acne, eczema, dermatitis, urologic disorders and orthopaedic disorder.	Cultural tourism, Nature tourism, Historical tourism, Ecological tourism Winter tourism

Figure 2. General view of site area on the map



There are three small-scale facilities located around the thermal hot spring, and three hot springs close to the Ihlara Valley that make use of the "Ziga" thermal waters (Table 2).

Table 2. Schematic of the thermal accommodation facilities located near of the Ziga thermal springs

	Ihlara thermal facilities (A)	Ziga thermal facilities (B)	Aksaray Thermal Hotel (C)
Locations of TAFs			

Assessing whether or not these thermal accommodation facilities, which have been mostly built using traditional methods, meet customer needs them to be subjected to screening and analysis, and to this end, a study visit was made between March and May 2017, after which all the garnered data was archived. The general characteristics of the Ziga thermal waters found in the Ihlara region are shown in Table 1. A questionnaire was made involving a focus group of 60 people in August 2017, during which attempts were made to empathize with the users by spending time with them in different parts of the facilities. TAFs tend to feature complex system and data related to various disciplines is encountered as input, and in this regard, determination on customer requirements by sharing their experiences of the facility can be considered a more appropriate.

3. Results

3.1. Socio-demographic characteristics of customers

The socio-demographic characteristics of the thermal tourists visiting TAFs Ihlara region of Cappadocia are presented in Table 3. Among the respondents, 58,3% were male and 41,7% were female; and 33,9% were in the 36-45 age range, followed by 25,4% who were above 56+, 22% who were 26-35, 11,9% who were 16-25, and 6,8% who were 46-55. An analysis of the frequency and percentage distribution of the customers shows that people of all ages make use of the facilities, contradicting the popular belief that only the elderly use such facilities. Much of the broad age distribution can be attributed to the fact that people come to such facilities together with their entire families. In terms of the education levels of the customers, 32,1% of the customers of the facilities in which the study was conducted had an undergraduate degree, 26,8% had an associate degree, 21,4% had a high school diploma, 10% had primary education and 1,8% had a graduate degree. The frequency and percentage distribution in the analysis indicates that the ratios of the education levels of the customers are quite close, although holders of undergraduate degrees use the facilities the most.

Table 3. Socio-demographic profile of customers (n=60)

Demographics	Frequency (n)	Percentage of total (%)
Gender	Female	25
	Male	35
Age	16-25	7
	26-35	13
	36-45	20
	46-55	4
	56+	15
Education	Elementary school	10
	High school	12
	Associate's degree	15
	Bachelor's degree	18
	Master PhD	1

3.2. Findings and Evaluations on the Utilization of Thermal Accommodation Facilities

The aim in this section is to determine how much the customers who actively use hot spring facilities know about them, their reasons for using these facilities and whether they are interested in studies aimed at increasing the quality of thermal accommodation facilities. To this end, the customers were asked the first thing that comes to their mind upon hearing the term "thermal spring", their reasons for choosing the facility at which they were staying, when they prefer to use the facilities, where they come from, what form of transportation they used to get there, how long they stayed or planned to stay, which activities in the facility they benefited from, which characteristics of the facilities did they find distinctive, with which classification they should be included in the tourism industry and what quality means to them. When these questions were analysed, the following findings were obtained. In answer to the question "What is the first thing that comes to your mind upon hearing the term hot spring?", 71,7% said it's an important place for health, 56,7% said it's a soothing place, 41,7% said it's a place where various diseases can be treated under medical supervision, 16,7% said the weather and climate were pleasant, and 8,3% said it's a place for year round vacationing.

Table 1. What do customers think of when asked about the thermal baths (max. three preferences) (n=60)

	Frequency (n)	Percentage of total (%)
It is a place beneficial for health	43	71,7
Being treated under the control of a physician	25	41,7
It is a relaxing place	34	56,7
It has natural environment and scenic beauty	10	16,7
It offers holiday opportunities during all seasons of the year	5	8,3

In reply to the question, "When do you prefer to use the facilities the most?" 40% of customers said in the summer, 30% said all the year round, and 15% said in winter and spring. While it is apparent that most customers prefer to use such facilities in the summer, the number of people who prefer to visit all the year round is also considerable. An enclosed tunnel was built in the Ihlara hot spring to connect the residential units to the therapy units to facilitate their use during winter, and although it was functionally necessary, the building disturbs the aesthetic appearance of the environment. During the design of hot spring projects, it should be considered that the facilities will be in use all the year round, and that additions to the facilities not only distort the image of the building, but also affect functionality. When asked where they came from, 63,3% of the customers said that they were from Cappadocia or its surroundings, 28,3% came from other regions in Turkey and 8,3% came from abroad. The findings indicate that the vast majority of customers come from Cappadocia and its surroundings, and it was observed that the customers who stated that they had come from abroad were actually from the local community, in that they often visit the facility during the summer and stay for long periods. The facilities in this region are not well known, but it is considered that improving the quality of the hot spring facilities to be built in this region will increase the number of customers, given the great number of tourists that visit Cappadocia, especially in the summer. Interviews conducted with tourists indicated that most are unaware of the thermal tourism aspect of the region. Visitors to the TAFs often

complained about the shortcomings of the facilities. As most of the visitors are from the region, they use their own cars as a means of transportation. When asked about how they had arrived at the facility, 81,7% said they used their own car, 13,3% said by bus and 5% said by airplane. When asked how long they planned to stay, 75% of the customers said 1-5 days, 23,3% said 6-10 days and 1,7% said 11-21 days. Since the facilities are used mostly by locals, they prefer to stay for short periods, but more frequently. New facilities must be built incorporating new functions in the region. In order to undergo therapy in a facility with a physical therapy unit 21 day (Karagülle and Dönmez 2002) stay is necessary, and customers need to be able to meet all of their needs, and to be satisfied both physically and psychologically, when spending such a time in the facility.

Table 2. The use of TAFs in the Ihlara region, Cappadocia

		Frequency (n)	Percentage of total (%)
What time of the year do users prefer to visit?	Summer	24	40
	Winter	9	15
	Spring	9	15
	Every time of the year	18	30
Where do TAF users come from?	From the Cappadocia	38	63,3
	From outside the region	17	28,3
	From abroad	5	8,3
How do TAF users come?	By plane	3	5
	By bus	8	13,3
	By car	49	81,7
How long do the users stay?	1-5 days	45	75
	6-10 days	14	23,3
	11-21days	1	1,7

When asked about the factors affecting their preference, 86,7% of the customers said the features of the thermal waters, 51,7% said the quality of service, 45% said the natural environment and climate, 15% said the architecture of the facility and 11,7% said the activities available at the facility. The fundamental aspect of a hot spring facility, thermal water, was the most important factor for the vast majority of the customers, although they also considered the quality of service, proximity to the natural environment and the architecture of the facility to be of great importance. These expectations of the customers should be taken into account during the planning of a facility, and should be reflected in the design. Decisions related to the expectations, needs and desires of employers/users should be taken at the stage in which quality planning is carried out as part of the planning process, and based on these decisions, scales need to be developed in order to ensure a certain level of quality.

Table 3 Reason for preferring this TAFs (max. three preferences) (n=60)

	Frequency (n)	Percentage of total (%)
Features of thermal waters	52	86,7
Architecture of the hot spring (TAFs)	9	15,0
Utilizing the natural landscape and climate	27	45,0
Service quality	31	51,7
Holiday opportunities	7	11,7

When asked about the most distinctive feature of their chosen facility, 73,3% said the quality of the thermal water, 40% said the natural environment, 26,7% said accessibility, 18,3% said variety and quality in the therapy and treatment services, 16,7% said the location in Cappadocia and 10% said the variety of social activities. Most of the customers stated that

they preferred the facility due to the characteristics of the thermal water and the fact that it was in a natural environment. In parallel with the findings attained from the first question, the customers' stated preferences were generally health-related, based on its siting in a natural environment, as well as the good climate.

Table 4. What is the most important characteristic that distinguishes from the other TAFs (max. three preferences) (n=60)

	Frequency (n)	Percentage of total (%)
Quality of thermal water	44	73,3
The diversity and quality of cure / treatment services	11	18,3
The diversity of social activities	6	10,0
Being with the natural environment	24	40,0
Accessibility	16	26,7
Location in the Cappadocia region	10	16,7

When asked: "Do TAFs, like tourism hotels, need to be classified? If so, what should be the criteria?", 80% of the customers said quality, 40% said area of service, 23,3% said that they should be classified according to a certification system and 10% said that they should be classified based on whether or not it is in a touristic area. The findings of the analysis indicate that most customers consider quality to be an important factor. If such facilities are to be classified, first, quality criteria must be determined. Moreover, another point customer consider important is that TAFs should be classified based on their area of service, given the different and more complex nature of TAFs when compared to other tourism facilities. Thus, different and more specific criteria must be determined for hot springs if they are to be classified.

Table 5. How should be TAFs classified (max. three preferences) (n=60)

	Frequency (n)	Percentage of total (%)
According to the quality	48	80,0
According to the holiday opportunities	6	10,0
According to the nature of the thermal springs	14	23,3
According to the service fields	24	40,0

3.3. Efficiency of Facility Use and Customer Satisfaction For Quality Assessment

It is vital in studies assessing the quality of thermal spa designs to understand what needs to be done to increase customer satisfaction. In this regard, it is necessary to determine the most common user demands and to identify which are most significant in increasing quality. Organizing customer requirements will aid in the analysis of what is needed to increase user satisfaction and can help in transforming the demands into quality characteristics. To this end, the responses to the questionnaire are ranked from the most to least positive using the mean scores method. A reliability analysis was needed for the answers ranked from 1 to 5 on the Likert scale. In order to assess the reliability of the questions asked with the same purpose, Cronbach's alpha values were evaluated. A "Cronbach's alpha" analysis measures correlations between questions, and the result indicates the total reliability level of the questions.

The questions asked in the Fig.3,4,5 were, in general, aimed at determining the customer requirements and expectations from the design of the TAFs. These questions were prepared after conducting a literature review and interviews with facility managers and designers, and following discussions with potential customers of TAFs making use of open-ended questions. The answers to these questions needed a reliability analysis. For this reason, Cronbach alpha values were calculated to evaluate the reliability of the questions asked for the same purpose. The Cronbach alpha value for the question items in Figure 3 was calculated as 0,919. The Cronbach alpha value for the question items in Figure 4-5 is calculated as 0,944.

Table 6. Reliability Statistics

Reliability Statistics (Fig.3)		Reliability Statistics (Fig.4,5)	
Cronbach's Alpha	N of Items	Cronbach's Alpha	N of Items
0,919	20	0,944	39

Figure 3. User evaluations of TAFs in Cappadocia Ihlara Region

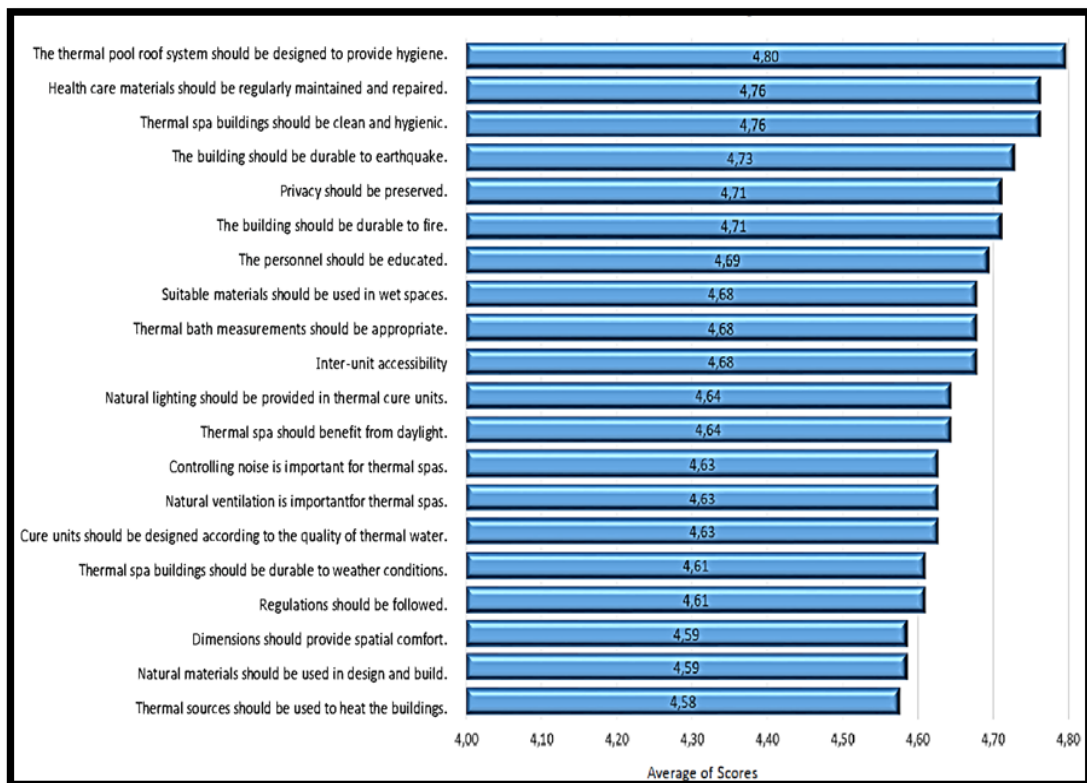


Figure 1. User evaluations of TAFs in Cappadocia Ihlara Region

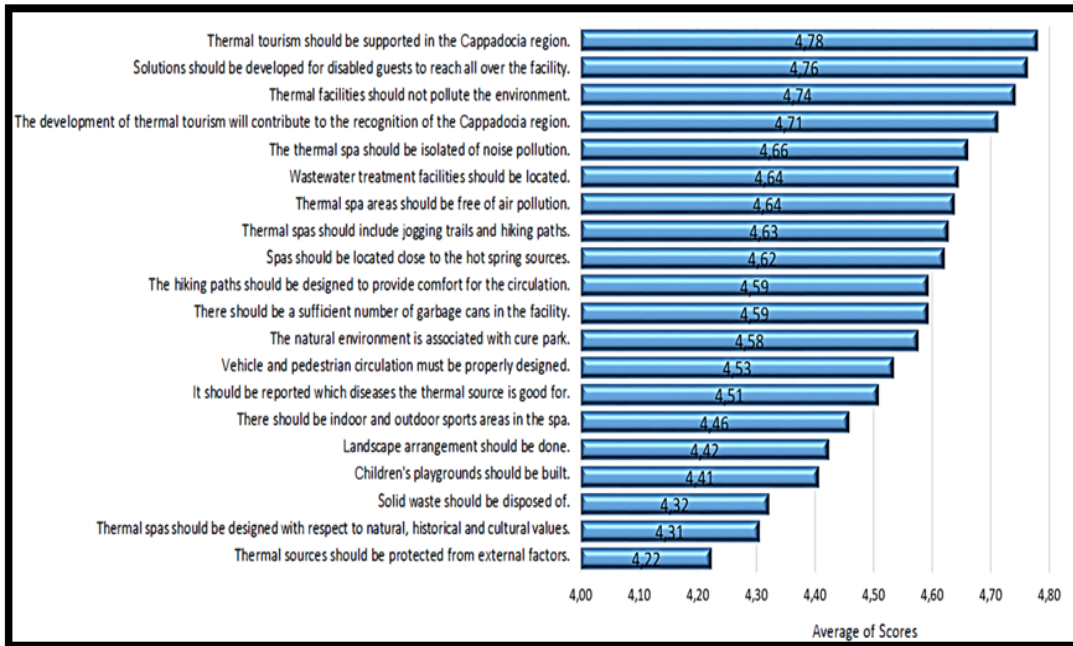
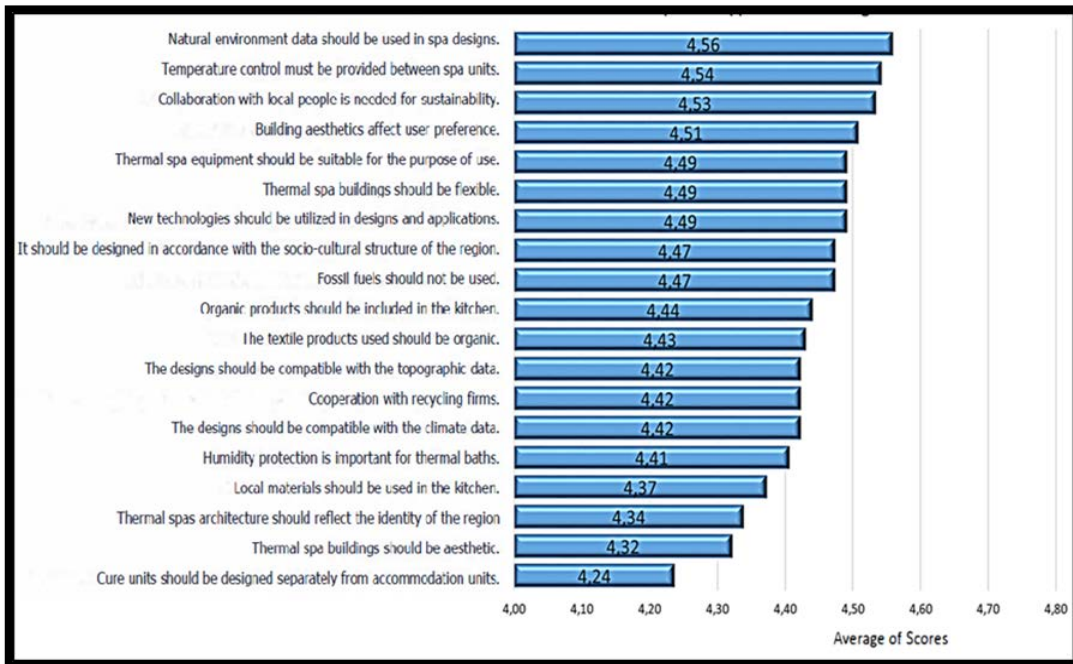


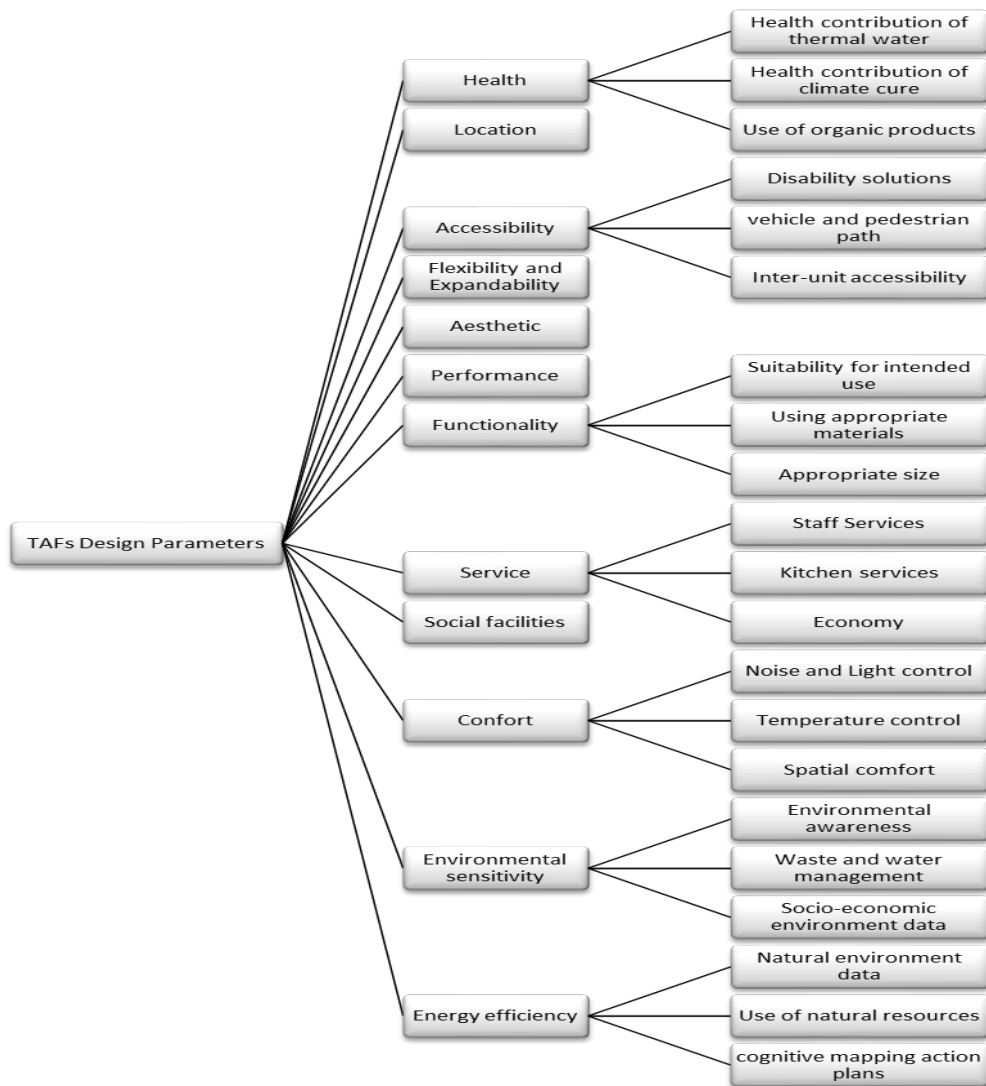
Figure 5. User evaluations of TAFs in Cappadocia Ihlara Region



The number of questions was preferred to be high. Similar answers are grouped in an affinity diagram and the answers that receive the most attention are sorted according to a specific hierarchy. An affinity diagram is used to organize the information garnered from focus groups, allowing opinions to be organized as a hierarchical list. Creating such a

diagram requires the grouping of similar opinions under a specific title, with the aim being to create a hierarchy of the 5-10 main ideas. The affinity diagram method (or the KJ Method, after Kawakita Jiro, who devised it) is used to create data sets based on natural relationships through an analysis of verbal data outputs collected via brainstorming, surveys, interviews and feedback. By grouping sub-categories under main categories, the number of created parameters is smaller. Focus is on answers that are capable of increasing customer requirements, especially in hot spring designs. To this end, the mean score method was used on the answers to the questions (Fig 3,4,5), and standard deviations were calculated. The mean score was used to determine with which points they agree the most, while the standard deviations were used to test the reliability of the results. Demands with an average of above 4 were considered and grouped through an affinity diagram, and after this grouping, the main categories were determined. It was found that certain answers under sub-categories were similar, and these answers were combined to represent common items of data.

Figure 6. Hierarchy (tree) diagram of Customer requirements for Quality of TAFs in the Ihlara Region



An affinity diagram was used to divide the data first among the main categories, and then the sub-categories, based on the identified similarities. In order to ensure that the obtained data is healthy, the groups were analytically reorganized into a hierarchy (tree) diagram.

The purpose of a hierarchy diagram is to present categorized data systematically (Fig. 6). A hierarchy diagram is a tool for determining the order in which tasks should be fulfilled so as to present the subject of interest in the best way possible way, and/or to identify all factors that contribute to the main problem (Akbaba 2003).

The categorization of the demands of the customers that visit the region under certain groups constitutes a significant input in terms of the creation and assessment of parameters for thermal spa design. The building of new facilities in the region based on this input would contribute greatly to increasing the quality of the thermal tourism.

Conclusion

An analysis of these findings reveals that most customers visit thermal accommodation facilities for health purposes, although when the general distribution is considered, these facilities, which are used for health purposes, are deemed to necessarily provide in the light of worsening environmental and climatic conditions, the presence of problems that are detrimental to human health, and the desire to eliminate stress a relaxing and soothing environment where there is clean air. Clean air, organic foods and natural treatments are emerging as preferred vacation criteria among people, despite the rapid development of technology. Environmental data is of great importance in the design of TAFs, and it is necessary to eliminate environmental problems (traffic, noise and air pollution etc.) around facilities that are used primarily for health purposes (Kürüm Varolgüneş 2014). Considering the services provided by the TAFs, high quality of service is very important in terms of customer satisfaction. In addition, the provision of hygiene of the treatment units in the facility is one of the most important demands. Considering the services provided by the TAFs, high quality of service is very important in terms of customer satisfaction. The extra services offered in TAFs all over the world, are now being demanded by the users of thermal accommodation facilities in Turkey.

One of the leading weaknesses of architecture in terms of quality is that it is too hard to identify customer requirements, and as customer demands are the primary information source in a building project, their input is crucial for the successful planning and implementation of such projects. With this in mind, the first stage in the design of a building should be to effectively integrate customer requirements into the formation (design and building) process of the building, in other words, the final product. The reason why customer requirements should be integrated in the early design stage is that there may also be other potential requirements within the context of the project. The construction of a specific purpose building is a process involving immense uncertainties. In this regard, there is a serious need for taking the decisions in the early phase of a building project's life cycle, and for methods and tools to help the management come up with better solutions during the decision making process. Accordingly, a plan that involves the actions to be taken for improving quality throughout the entire process (design and building), and the relations between these actions will be one of the most important tools addressing this need.

TAFs, as part of the tourism industry that involves tough competition, have started to attach greater importance to high quality designs, services and customer satisfaction. Creating projects that take into account customer requirements is crucial for attaining these goals. With this perspective, proper actions must be taken in increasing the contribution of the Cappadocia region, referred to as Turkey's open air museum, to the country's tourism industry. For a smooth and fast implementation of the project regarding the establishment of a hot spring facility in Ihlara, known as the door to Cappadocia, customer requirements must be taken into consideration beginning from the preliminary preparation and planning processes.

As the perception of vacationing has transformed and people are again in need of spiritual cleansing like in the past, tourism customers are now seeking out water-based facilities that also offer recreational, sportive and social activities. Armed with this greater awareness, tourists are now demanding hot spring facilities that are designed in line with the settlement characteristics of the region, landscape and climatic conditions. In addition to geographical conditions, they also would like to see facilities that respect and maintain the traditional characteristics of the area.

That is why in this study, a newly developing rural region was analysed with a view to identifying the healthiest options, following a comparison of design parameters regarding TAFs with customer requirements through a sample field study. The most appropriate action when targeting sustainable development is to make the right decisions when opening untouched areas to tourism, which will play an important role in the country economy, and this requires the proper identification of the conditions of the region and the profile of the users.

Acknowledge

This article has derived from first author's PhD thesis entitled "Termal Tesis Tasarım Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi: Kalite Fonksiyon Yayılımı (KFY)", completed in the Department of Architecture of Selçuk University, Konya.

References

- Akbaba, A. (2003). *Konaklama İşletmelerinde Kalite Fonksiyon Göçerimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Akbaba, A. (2012). "Understanding small tourism businesses: A perspective from Turkey", *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 19(1): 31-47.
- Alén, E., P. De Carlos and T. Domínguez (2014). "An analysis of differentiation strategies for Galician thermal centres", *Current Issues in Tourism*, 17(6): 499-517.
- Altman, N. (2000). *Healing springs: The ultimate guide to taking the waters*, Canada: Inner Traditions, Bear & Co.
- Ayyagari, M., T. Beck and A. Demircuc-Kunt (2007). "Small and medium enterprises across the globe," *Small business economics*, 29(4): 415-434.
- Bengtson, A., C. Pahlberg and F. Pourmand (2009). "Small firms' interaction with political organizations in the European Union", *Industrial Marketing Management*, 38(6): 687-697.

- Bullard, L. (2004). *Healing waters: Missouri's historic mineral springs and spas*, USA:University of Missouri Press.
- Chen, J. S., N. Prebensen and T. Huan (2008). "Determining the motivation of wellness travelers", *Anatolia*, 19(1): 103-115.
- Chen, K.-Y. (2014). "Improving importance-performance analysis: The role of the zone of tolerance and competitor performance. The case of Taiwan's hot spring hotels", *Tourism Management*, 40: 260-272.
- Cohen, M. and G. Bodeker (2008). *Understanding the global spa industry: Spa management*, Routledge.
- Connell, J. (2006). "Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery", *Tourism management* 27(6): 1093-1100.
- Crouch, G. (2006). "Destination competitiveness: Insights into attribute importance", *In International conference of trends, impacts and policies on tourism development*, Crete, June 15–18.
- Crouch, G. I. and J. B. Ritchie (1999). "Tourism, competitiveness, and societal prosperity", *Journal of business research* 44(3): 137-152.
- Cuccia, T., C. Guccio and I. Rizzo (2016). "The effects of UNESCO World Heritage List inscription on tourism destinations performance in Italian regions", *Economic Modelling*, 53: 494-508.
- Deng, W. (2007). "Using a revised importance–performance analysis approach: The case of Taiwanese hot springs tourism", *Tourism Management* 28(5): 1274-1284.
- Dimitrovski, D. and A. Todorović (2015). "Clustering wellness tourists in spa environment", *Tourism Management Perspectives*, 16: 259-265.
- Domínguez-Gómez, J. A. and T. González-Gómez (2017). "Analysing stakeholders' perceptions of golf-course-based tourism: A proposal for developing sustainable tourism projects", *Tourism Management*, 63: 135-143.
- Erfurt-Cooper, P. and M. Cooper (2009). *Health and wellness tourism: Spas and hot springs*. Bristol U.K., Channel View Publications.
- Fakere, A. A., O. Arayela and C. O. Folorunso (2017). "Nexus between the participation of residents in house design and residential satisfaction in Akure, Nigeria", *Frontiers of Architectural Research*, 6(2): 137-148.
- Guri-Rozenblit, S. (1989). "Effects of a tree diagram on students' comprehension of main ideas in an expository text with multiple themes." *Reading Research Quarterly*, 11: 236-247.
- Hsieh, L.-F., L.-H. Lin and Y.-Y. Lin (2008). "A service quality measurement architecture for hot spring hotels in Taiwan", *Tourism Management*, 29(3): 429-438.
- Hunter-Jones, P. (2005). "Cancer and tourism", *Annals of Tourism Research*, 32(1): 70-92.
- Imai, M. (2007). "Gemba Kaizen. A commonsense, low-cost approach to management", *Das Summa Summarum des Management*: 7-15.
- Karagülle, Z. and A. Dönmez (2002). "Balneotherapy for fibromyalgia at the Dead Sea", *Rheumatology international*, 21(5): 210-211.
- Kürüm Varolğüneş, F. (2014). Termal tesislerin ekolojik mimarlık tasarım ölçütlerine göre incelenmesi (Bingöl ve yakın çevresi örneği), Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Leavy, H. R. and R. R. Bergel (2003). *The Spa Encyclopedia: A Guide to Treatments and Their Benefits for Health and Healing*, USA: Cengage Learning.

- Lee, C.-F., W.-M. Ou and H.-I. Huang (2009). "A study of destination attractiveness through domestic visitors' perspectives: The case of Taiwan's hot springs tourism sector", *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 14(1): 17-38.
- Lin, Y. and H.-Y. Su (2003). "Strategic analysis of customer relationship management a field study on hotel enterprises", *Total Quality Management & Business Excellence*, 14(6): 715-731.
- McNeil, K. R. and E. J. Ragins (2005). "Staying in the spa marketing game: Trends, challenges, strategies and techniques", *Journal of Vacation Marketing*, 11(1): 31-39.
- Morris, R. and G. Brennan (2000). Creating a seamless local government and small business interface for better regional economic development outcomes. *ICSB World Conference*.
- Morrison, A., J. Breen and S. Ali (2003). "Small business growth: intention, ability, and opportunity", *Journal of small business management*, 41(4): 417-425.
- Pasvanoğlu, S., A. Güner and F. Gültekin (2012). "Environmental problems at the Nevşehir (Kozaklı) geothermal field, central Turkey", *Environmental Earth Sciences*, 66(2): 549-560.
- Pesonen, J., T. Laukkanen and R. Komppula (2011). "Benefit segmentation of potential wellbeing tourists", *Journal of Vacation Marketing*, 17(4): 303-314.
- Sayili, M., H. Akca, T. Duman and K. Esengun (2007). "Psoriasis treatment via doctor fishes as part of health tourism: A case study of Kangal Fish Spring, Turkey". *Tourism Management*, 28(2): 625-629.
- Serbulea, M. and U. Payyappallimana (2012). "Onsen (hot springs) in Japan transforming terrain into healing landscapes", *Health & place*, 18(6): 1366-1373.
- Shafer, S. M., H. J. Smith and J. C. Linder (2005). "The power of business models". *Business horizons*, 48(3): 199-207.
- Suresh, S. and S. Ravichandran (2011). "Understanding wellness center loyalty through lifestyle analysis". *Health marketing quarterly*, 28(1): 16-37.
- Turkish Healthcare Travel Council. (2018). "Turkish Healthcare Travel Council, <https://thtcdc.org/>" (date of access 10.01.2018).
- Toussaint, J. (2009). "Why Are We Still Underperforming?" *Frontiers of health services management*, 26(1): 27-32.
- Ulusay, R., C. Gokceoglu, T. Topal, H. Sonmez, E. Tuncay, Z. A. Erguler and O. Kasmer (2006). "Assessment of environmental and engineering geological problems for the possible re-use of an abandoned rock-hewn settlement in Urgüp (Cappadocia), Turkey", *Environmental Geology*, 50(4): 473-494.
- Voigt, C. (2010). Understanding wellness tourism: An analysis of benefits sought, health-promoting behaviours and positive psychological well-being, University of South Australia Adelaide.

İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti*

Ismet Pasha's Visit to Soviet Russia in 1932

Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU¹

Özet

Bu araştırmanın konusu İsmet Paşa'nın Mayıs 1932'de gerçekleştirdiği Sovyet Rusya ziyaretidir. Araştırmada ziyaretin nedenleri, ziyaret programı ve görüşmeler, ziyaretin sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu kritik ziyaretin görüşmeler yönüyle perde arkasının ve mevcut literatürde sonuçları arasında belirlenmeyen hususlarının ortaya konulması araştırmanın başlıca amacıdır. Ayrıca Türk tarafının ziyaretin sonucu olarak ilişkilerin yoğunlaşmasına nasıl bir anlam yüklediğinin ortaya konulması da çalışmanın bir diğer amacıdır. Araştırma ile ilgili verilerin büyük kısmı ziyaretin günü gününe takip edilerek paylaşıldığı Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri sayılarından elde edilmiştir. Bunun yanında konu hakkında yazılmış telif-tetkik ve hatırat türü eserlerle sınırlı da olsa Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki belgelerden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, ziyaret sırasında Türkiye'nin Balkan Paktı Projesi ve Milletler Cemiyetine üye olma çabaları hakkında Sovyetlere daha önce verdiği taahhütlere bağlı kalacağı ve dostane ilişkilerin sürdürüleceği mesajını ve teminatını verdiği, bunları yaparken Avrupalı devletlerle sorunlarını büyük ölçüde geride bırakmanın avantajıyla Sovyetlere karşı daha müstakil ve kararlı bir dış politika takip etmeye başladığı tespit edilmiştir. Ayrıca iktisadi iş birliğinin geliştirildiği ve siyasi ilişkilerin büyük ölçüde yolunda olduğunun anlaşıldığı bu ziyaret sonucunda, Türk yetkililerin taraflar arasındaki bu yakınlaşmaya başka anlamlar yüklenmemesi için özellikle iki ülke arasındaki rejim ve anlayış farkına dikkat çektiği de ulaşılan bir başka sonuç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsmet Paşa, Milletler Cemiyeti, Sovyet Rusya, Türkiye, 1932 ziyareti

Abstract

The subject of the article is the visit of Soviet Russia, which was made by Ismet Pasha in May 1932. The reasons for the visit, the visit schedule and the negotiations, the results of the visit are the points discussed in the article. The main objective of the article is to reveal the issues behind the scene in terms of negotiations and the points which were not mentioned among the results of negotiations in the current literature of this critical visit. Detecting what intensification of relations meant for Turkish part is also another purpose of the article. Most of the data related to the article has been obtained from the Akşam and Cumhuriyet newspaper publications which followed and shared the visit on daily basis. In addition, the Republican Archives of the Prime Ministry documents though limited to the works of copyright-examination and memorabilia have been used. That during the negotiations, Turkey guaranteed to adhere to its earlier given commitments about its efforts to become a member of the Balkan Pact Nations Project and League of Nations and to keep ally relations, and that it began to follow a more independent and decisive foreign policy towards the Soviets with the advantage of having left the problems with the European states behind to a great extent have been detected as a

* Bu makale, 22-23 Aralık 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen 1. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan "İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti Üzerine Bazı Tespitler" başlıklı bildiri özetinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0001-7095-7869

result of the research. In addition, it has been detected that the Turkish authorities paid particular attention to the difference in regime and understanding between the two countries to avoid any other meaning imposition on this rapprochement between the parties at the end of the visit, in which the economic business union was developed and the political relations were found to be in a largely smooth path.

Keywords: Ismet Pasha, the League of Nations, Soviet Russia, Turkey, 1932 visit

Giriş

Nisan 1932'de, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmasının birkaç ay öncesinde Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet Paşa'nın Sovyet Rusya ziyareti, ziyaretten beklentiler ve sonuçları itibarıyla üzerinde durulmaya değer bir gelişmedir. Ziyaretin zamanlaması ve kalabalık bir heyetle gerçekleştirilmesi, Türk heyetinin oldukça şaşaalı bir şekilde karşılanması, yabancı gazetelerin ziyarete yoğun ilgisi ve bu bağlamda ziyaretin amacı ile ilgili çeşitli spekülasyonlar, bu ziyaretin Gürün'ün ifadesiyle “*münhasıran protokoler bir gezi*”yle ilgilisi olmadığını göstermektedir (Gürün, 2010: 128). Bu çalışma söz konusu ziyaretin nedenlerini, görüşmelerin perde arkasını ve sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamış, özellikle mevcut literatürde ziyaretle ilgili yer verilmeyen birtakım bilgileri paylaşmayı önclemiştir. Yakın tarihe ait çalışmalarda Türkiye'nin diğer devletlerle münasebetleri çoğunlukla detaylara girilmeksizin genel bilgilerle ele alınmıştır. Oysa bu çalışmada biraz daha özele inilerek 1932 ziyaretine detaylarıyla bakılmaya çalışılmıştır.

1. Ziyaret Öncesi İlişkilere Genel Bir Bakış

Her şeyden evvel ziyaret 1932'ye kadar sürdürülen dostane ilişkilerin bir sonucudur. Türk-Sovyet ilişkilerinde 1930'lara kadar Türk millî mücadelesi döneminde başlatılan iyi ilişkiler, kısa süreli ve tali bazı gerginlikler hariç, esas olarak bu doğrultuda devam ettirilmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde çeşitli saiklerle Türkiye'ye müzahir olan Sovyet Rusya özellikle Türkiye'nin yüzyılların sorunlarını çözmeye çalıştığı; bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini[†] uluslararası bir antlaşma ile teminat altına almaya çalıştığı Lozan Konferansı sırasında da Türkiye'nin yanında yer almıştır. Ancak belirtmeli ki Lozan Konferansı'nda boğazlar meselesi görüşülürken Türkiye, Batılı devletlere karşı kayıtsız şartsız Sovyet Rusya'nın yanında yer almak istemediğini de bir şekilde göstermiştir (Tunçay, 1992: 15). Lozan'dan sonra Türk-Sovyet ilişkilerine üç kuvvetli unsurun etkisi söz konusu olmuştur. Bunlar komünizm meselesi, ticari münasebetler, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini yoluna koyması ve geliştirmesidir (Armaoğlu, 2012: 406). Lozan sürecinden sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde kilometre taşı olarak görülebilecek gelişme, 1925 sonlarında Musul Meselesi ve Locarno Düzenlemeleri gibi gelişmelerden ortak hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak biraz daha yakınlaşma ve tepki olarak sıkı bir antlaşma ile karşılıklı birtakım yeni taahhütler içeren 17 Aralık Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalanmasıdır. ‡ Antlaşma üç maddelik bir antlaşma metni ile üç protokolü ihtiva etmekteydi. Antlaşmanın Türkiye ve Sovyet Rusya arasında devam eden ilişkilerin ve samimi dostluğun takviyesine

[†] Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikasında güvenlik arayışlarını teorik bir çerçevede ele alan başarılı bir çalışma için bkz. (Pınar, L., 2017: 11-56).

[‡] Antlaşma ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Şahin ve Müezzinoğlu, 2016: 641-676).

katkıda bulunacağı antlaşmanın takdim kısmından anlaşılmaktaydı. Antlaşma ile her iki devlet mukabil birtakım yükümlülükleri üstlenmekteydi. Taraflar birbirleri aleyhine hiçbir düşmanca eyleme katılmayacaklar, birbirlerine karşı her türlü saldırıdan uzak duracaklar ve birbirlerine yönelen bir ittifaka veya siyasal antlaşmaya dahil olmayacaklar, taraflardan birine askeri bir eylemde bulunulduğunda diğer taraf tarafsızlığını devam ettirecekti. Antlaşmanın bir parçası olan protokollere göre ise tarafsızlık ve saldırmazlık hükümlerinin dışında taraflar üçüncü devletlerle her türlü ilişkilerinde serbestliğe sahip olacaklardı. Taraflar birbirlerine karşı yukarıda sözü edilen siyasal antlaşmalar gibi parasal ve ekonomik antlaşmalara da katılmayacaklardı. Taraflar arasında çıkan meseleler normal diplomasi yollarıyla çözülemese görüşmelerle çözüme gidilmesi karşılıklı taahhüt edilmişti (Resmî Ceride, 24 Şubat 1926; Soysal, 2000: 272-273; Şahin ve Müezzinoğlu, 2016: 663).

1927'lerde ticari temsilcilikler ve bunların faaliyetleri üzerinde kısa süreli gerginlikler yaşanmıştır. Bu noktada ikili ticari ilişkilerin esas konusu Sovyet Rusya'nın ticari ve ekonomik ilişkiler vasıtasıyla Türkiye'yi nüfuzu altında tutmak istemesidir. Buna karşı Türkiye ise dış ticaretinde sadece Sovyet Rusya'ya bağlı kalmaktan özenle kaçınarak Batıya da açılmıştır. Sovyet Rusya Türkiye'de birçok yerde ticari temsilcilikler açarak buraları komünist propagandanın bir aracı haline getirmişse de Türkiye bu oyuna gelmemiştir. Ticari ilişkilerde olduğu gibi siyasi ilişkilerde de zaman zaman sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye'nin Batılılarla ilişkilerini düzeltme çabaları ve bunun sonucu olarak dış politikasını Sovyet Rusya tekelinden kurtarma siyaseti de Moskova yönetiminde hoşnutsuzluk yaratmıştır (Armaoğlu, 2012: 407). Bu istisnalar dışında ilişkilerin genel seyri dostane bir çizgi takip etmiştir. Bu meyanda Türkiye ve Sovyet Rusya, savaşın ulusal politika aracı olarak kullanılmasına karşı çıkan Briand-Kellog-Paktına katıldıkları gibi; Sovyet Rusya'nın önyak olduğu benzer içerikli Litvinov Protokolü'ne de Türkiye iştirak etmiştir (TDP 50 Yıl, 1974: 33). Yine 1929 yılında, Troçki'nin İstanbul'da sürgün olarak bir nevi zorunlu misafirliğine Türkiye'nin muvafakat vermesi, Uluslararası Silahsızlanma Konferansı antlaşmalarında ortak hareket edilmesi, 1925 Antlaşmasını uzatan protokollerin imzalanması gibi gelişmeler Türkiye ile Sovyet Rusya dostluğunun parlak bir dönem geçirdiğini göstermektedir (Tunçay, 1992: 67). 1945'de Sovyet Rusya feshedinceye kadar uzun süre yürürlükte kalan bu protokollerle taraflar 1925 Antlaşmasına ilave olarak karadan veya denizden komşu buldukları devletlerle birbirlerine danışmaksızın herhangi bir siyasal antlaşmayı yapmamayı taahhüt etmişlerdir (Armaoğlu, 2012: 409). Yine Mart 1931'de 1925 Antlaşmasının bir parçası olarak yeni bir protokol yapılmış ve bununla iki taraf birbirlerine altı ay öncesinde bildirmeden Karadeniz'deki veya Karadeniz'e bitişik denizlerdeki donanmalarını güçlendirecek bir savaş gemisi tezgâha koymamayı veya sipariş etmemeyi üstlenmişlerdir. Anlaşılacağı üzere Karadeniz'e bitişik deniz Marmara Denizi olduğundan protokol daha ziyade Türkiye'yi taahhüde sokmuştur. 1931 yılının ilişkilerdeki bir başka gelişmesi 1925 Antlaşmasını beş yıl süreyle uzatan yeni bir protokolün yapılması olmuştur (Gürün, 2010: 126). Ayrıca 1932'ye kadar bakan veya bakan yardımcısı düzeyinde karşılıklı ziyaretler eksik olmamıştır. Bu ziyaretler, Türk Hariciye Vekili (Bakan) Tevfik Rüştü Beyin Kasım 1926 ziyareti, Sovyet Hariciye Komiser (Bakan) Vekili Karahan'ın Aralık 1929 ziyareti, Tevfik Rüştü Bey'in Eylül 1930 ziyareti, Sovyet Hariciye Komiseri Litvinov'un Ekim 1931 ziyareti olarak sıralanabilir. Özellikle sonuncusu gerek hariciye komiseri düzeyinde bir ziyaret olması gerekse de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin en çok çok gündemde olduğu bir dönemde gerçekleşmesi yönüyle İngiliz hükümeti tarafından da yakından takip edilmiştir (Alantar, 2004: 114).

Belirtilmeli ki siyasi ve iktisadi ilişkilerde ara sıra yaşanan gelgitlerin dışında iki ülke arasında daimî bir sorun Türkiye Cumhuriyeti'nin komünist faaliyetleri yakından takip etmesi ve zaman zaman kovuşturma ve tutuklama yoluna gitmesi olmuştur. Özellikle ilk büyük komünist davalarının görülmesiyle neticelenen 1927 tutuklamaları ile yine aynı yıl Milletlerarası Çalışma Örgütü'nün düzenlediği bir konferansa Türkiye'nin gözlemci göndermesi ve Türk basınında hükümete yakın siyasi kalemlerin bu gelişmeyle ilgili sınıf mücadelelerini ve Sovyet rejimini sorun gören bazı söylemlerde bulunmaları[§], Sovyet Rusya'da ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. Ancak bu devlet ideolojik temelli bu meselelerin siyasi ve iktisadi ilişkileri zehirlemesine müsaade etmemiştir (Tunçay, 1992: 15, 46).

2. Manidar Bir Zamanlama: 1932 Sovyet Rusya Ziyareti

İsmet Paşa'nın, 1931 Kasımında Türkiye'ye gelen Sovyet Rusya Dış İşleri Bakanı Litvinov'un yaptığı davet üzerine (Tunçay, 1992: 95), kendisinin de ikinci kez yurtdışına çıkışı olan 24 Nisan 1932'de kalabalık bir heyetle gerçekleştirdiği ve yaklaşık onbeş gün süren Sovyet Rusya ziyaretinin nedenleri ile ilgili literatürde çeşitli görüşler yer almaktadır. Hatıralarında İsmet Paşa ziyarete kadar iki devletin ilişkilerini ve işbirliği örneklerini sıralamış, ardından Türkiye'nin Batılı ülkelerle ilişkilerinin 1926'dan sonra gelişmeye başlamasının yanı sıra Balkanlardaki teşebbüslerinin Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinde dikkatini yoğunlaştırdığını ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini düzeltme yolundaki çabalarından bu devletin kuşku duyduğunu ve bu şartlar altında Rusya'ya davet edildiğini yazmıştır (İnönü, 2009: 506). Bu genel tespitin dışında Türkiye bakımından ziyaretin sebepleri ile ilgili en çok üzerinde durulan hususlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Sovyet Rusya ileri gelenlerini şahsen tanımak ve müşterek menfaat ve karşılıklı emniyet temelinde dostluğu ve ilişkileri geliştirmek,
- 2- Geçmişe dayanan ikili iyi ilişkilerin ve 1925 Antlaşmasındaki taahhüdün gereği Milletler Cemiyetine girme noktasında Sovyet Rusya'nın tasvibini almak ve bu konuda oluşan veya oluşması muhtemel kuşkuları gidermek,
- 3- Balkan Paketi teşebbüsü ile ilgili Sovyet Rusya'ya bilgi vermek ve bu konuda oluşan veya oluşması muhtemel kuşkuların önüne geçmek,
- 4- Temel sanayisini henüz kuramamış ve bu konuda dışa bağımlı olan, 1929 Bunalımının yıkıcı tesirlerine de maruz kalan Türkiye'nin bu durumuna son vermek ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için girişilecek atılımlarda Sovyet Rusya ile ekonomik iş birliği koşullarını araştırmak,
- 5- Savaşa giden yolun taşlarının döşendiği bir süreçte Sovyet Rusya yönetiminin Türkiye'ye yönelik stratejisinin ne olacağına dair saptamalarda bulunmak ve buna göre Türkiye'nin politikasını şekillendirmek (Cumhuriyet, 29 Nisan 1932; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 10 Mayıs 1932; Bilge, 1992: 106; Yüceer, 2011: 90).

Ziyarete katılan kalabalık Türk heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Halk Fırkası Umumi Katibi Recep, Afyon Mebusu Ali, Hakkı Tarık, Ruşen Eşref, Nadi Bey ve refikası, Mahmut (Soydan), Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Tahsin (Yozgat), Himaye-i Etfal Reisi Fuat,

[§] Pravda'nın Türkiye'nin komünizme yönelik politikası ve Türkiye'deki komünistlerle ilgili yazılarına Türk basınında verilen cevaplar için bkz. (TDP 50 Yıl, 1974: 17-18).

Alaeddin Cemil, Diyarbakır Mebusu Kazım Paşa, Uşak Şeker Fabrikası Müdürü Remzi, Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İhsan, Kumaş Fabrikası Müdürü Şevket Turgut, İktisat Vekâleti Müşavirlerinden Kamil İbrahim, Hariciye Üçüncü Daire Müdürü Vasıf, Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürü Vedit, Hariciye Kalem-i Mahsus Müdürü Kemal Aziz, Akşam gazetesinden Vâlâ Nureddin, gazetecilerden Ziya Matlâaddin, Yervant, Hacı Minas, Sava Beyler (Akşam, 24 Nisan 1932). Ayrıca Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Suriç ile Türkiye'nin Moskova'daki Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Beyler de heyette yer alan isimler arasındadırlar. **

Türk Heyetinin ziyaret programı şu şekilde belirlenmiştir (Akşam, 24 Nisan 1932):

- 1- 26 Nisan sabahı Odesa'ya varış, şehirde gezinti ve temsil, akşam hareket,
- 2- 27 Nisan Kiev'e varış şehirde 3,5 saat gezinti,
- 3- 28 Nisan saat 10'da Moskova'ya varış, ziyaretler akşam resmî ziyafet,
- 4- 29 Nisan Ziraat Akademisini ziyaret, öğle vakti Kızılordu Evinde Harbiye Komiserinin ziyafeti, öğleden sonra at koşuları ve Dinamo Spor Kulübünde spor oyunları akşamı resmî ziyafet,
- 5- 30 Nisan sabahleyin Moskova'da bir fabrikayı ziyaret, öğle ziyafeti, öğleden sonra Moskova Şehremanetinde resmî kabul, fırka teşkilatı tetkikatı, akşamı sefirimiz ziyafeti,
- 6- 1 Mayıs sabahleyin resm-i geçitte bulunacak, öğleden sonra istirahat, İtalya sefaretinde çay ziyafeti, akşam Leningrad'a hareket,
- 7- 2 ve 3 Mayıs Leningrad'ı ziyaret akşamı Moskova'ya hareket,
- 8- 4 Mayıs Sabah Moskova'ya varış, akşamı hareket,
- 9- 5 Mayıs Harkof'a varış, 3 saatlik bekleme,
- 10- 6 Mayıs mühim bir sanayi merkezi olan Dneprosvki şehrine varış, fabrikaları ziyaret, akşamı hareket,
- 11- 7 Mayıs Sivastopol'a varış, Kırım'da gezinti, 8 Mayıs İstanbul'a hareket,
- 12- 9 Mayıs İstanbul'a varış.

Sovyet Rusya yetkilileri Türk heyetini oldukça iyi, tabir yerindeyse abartılı muamelelerle karşılamıştır denebilir. Henüz İstanbul'dan çıkmadan evvel İsmet Paşa'nın mihmandarlığını yapmak üzere bir Sovyet kolordu komutanı ve maiyetindeki zabıtlar İstanbul'a gelmişler (Akşam, 24 Nisan 1932), yolculuğun başında safra kesesi iltihabı yaşayan İsmet Paşa'nın eşinin İstanbul'a dönünceye kadar sağlığı ile özel doktorlar görevlendirilmek suretiyle yakından ilgilenilmiş (İnönü, 2009: 506-507), Türk heyeti ziyaret programına uygun olarak dolaştıkları şehirlerde halk tarafından ateşli şekilde karşılanmış, sokaklar Türkçe hoş geldiniz levhaları ve Türk bayrakları ile donatılmış (Akşam, 28 Nisan 1932; Akşam, 29 Nisan 1932), Moskova Büyük Tiyatrosunda heyet şerefine bir konser verilmiş, heyetin konsere gelişinde İstiklal Marşı çalınmış (Akşam, 30 Nisan 1932), Moskova Dinamo Stadında heyet şerefine bir spor şenliği tertip edilmiş ve burada İsmet Paşa adına bir at yarışı düzenlenerek birinciliği elde eden Rüzgar adlı at hemen orada İsmet Paşa'ya hediye edilmiştir (Akşam, 4 Mayıs 1932). Basına yansıdığı kadarıyla İsmet Paşa ve

** Ankara Hükümetini Sovyet Rusya nezdinde 1925-1932 döneminde, Büyükelçi Zekai (Apaydın) 1925-1927, Büyükelçi Tevfik (Bıyıkhoğlu) 1927-1928, Maslahatgüzar Talat Rauf (Tokçınar) 1928, Büyükelçi Vasıf (Çınar) 1928-1929, Büyükelçi Hüseyin Ragıp (Baydur) 1929-1934 temsil ederken; Sovyet Rusya'yı Suriç 1923-1934 temsil etmiştir (Tunçay, 1992:18).

Tevfik Rüştü Beyler eski dönemlerde olduğu gibi bir imparatorun karşılanması gibi karşılanmışlar ve şaheser olarak nitelenen bir malikaneye yerleştirilmişler, onların dışında kalan heyet National Otel adı verilen çok iyi bir otelde ağırlanmıştır. Ziyaret neredeyse ziyafete dönüşmüştür denilebilir. Heyete ilgi ve ikramları bir nevi ziyafetten ziyafete sürüklenilmeyi Akşam gazetesine izlenimlerini aktaran Vala Nureddin şu ifadeleriyle anlatmıştır (Akşam 9 Mayıs 1932):

“Aradaki kahvaltıları da hesaba katacak olursanız ve eğer ziyafetlerin bir buçuk iki saat sürdüğünü nazarı itibare alırsanız, günümüzün büyük bir kısmı sofrada geçiyor denebilir...Cigarimaza[sigaramıza] kadar her şeyi ikram ediyorlar! Doğrusu biz kendi hesabımıza sosyalizm cennetinde yaşıyoruz”.

İsmet Paşa da henüz ziyaretin ilk günlerinde kendilerine gösterilen ilgi ve yapılan ikramlara dikkat çekmiş, bütün bu muamelelerin resmî merasimin çerçevesini çok aştığına değinmiştir (Cumhuriyet, 30 Nisan 1932). Ziyarete katılan dönemin ünlü gazetecisi Yunus Nadi de her anı yeni ve yüksek bir dostluğun tecellisine sahne olan bu ziyaret için, yakın tarih de dahil olmak üzere hiçbir başvekilin başka bir ülkede bu kadar yüksek samimiyet göstergesi ile karşılanması ve hürmet görmesinin hafızalarda yer almadığını söylemiştir (Cumhuriyet, 11 Mayıs 1932).

Ziyaret zamanlama olarak Sovyet Rusya'daki 1 Mayıs kutlamalarına denk gelmiştir. Sovyet Rusya'nın milli bir bayram gibi gördüğü bu kutlamalarda, sabahdan akşama kadar süren 1-1,5 milyon insanın yer aldığı büyük geçit resmi, semalarda uçan yüzlerce uçak, yapılan ateşli konuşmalar da Türk heyetini oldukça etkilemiştir. Sovyet Rusya'nın askeri kuvvetlerini ve güçlerini, inkılaplarına olan bağlılıklarını Türk heyetine özellikle göstermek istedikleri de gözden kaçırılmamalıdır. Törende yapılan konuşmalarda Milletler Cemiyetine yönelik eleştirilerin de yapıldığını belirtmek gerekir (Akşam, 10 Mayıs 1932)

İsmet Paşa'nın 7 Mayıs 1932'de Moskova Büyükelçiliğinden Hariciye Vekaletine gönderdiği oradan da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e ve hükümete arz edilen telgraf bilgi notunda, 5 Mayıs 1932'deki temas ve görüşmelerde neticeye ulaşıldığı aktarılmıştır. Uzun telgrafta görüşmelere dair detaylar ve izlenimler paylaşılmıştır. İsmet Paşa, Stalin'in de hazır bulunduğu her biri beş altı saat süren üç görüşmenin yapıldığını, kendisini ve Rusya'yı idare edenleri bu vesile ile yakından tekrar tanımış olduklarını, itibarlarının müspet olduğunu burada Türkiye için gösterilen parlak ve açık muhabbet ve itibarın memnuniyet verici olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa, dış emniyet meselesinde herhangi yeni bir belge imzalanması fikrinin ortaya çıkmadığını, Moskova yönetiminin Milletler Cemiyeti meselesinden hiç bahsetmek istemediğini, ancak kendisinin böylece işin söylenmeden geçilmesine engel olmak amacıyla, önce birkaç kez zimni olarak sonra da Sovyet Başvekili ve Hariciye Vekiline iki kez açıkça Milletler Cemiyetine girmek ihtimalinden söz ettiğini belirtmiş ve bu meselenin Sovyet Rusya açısından bitirilmiş olduğunu ilave etmiştir. İsmet Paşa Molotof'la iç güvenlik meselesini konuştuğunu ve bu noktada her türlü sorumluluk ihtimalini ciddi olarak reddettikten sonra bu derece samimi ve ciddi muhabbetin ortaya konulmasının bütün fesatçılara ihtar olacağı fikrini açığa vurduğunu ifade etmiştir. Görüşmelerde Sovyet Rusya İcra Komiserleri Reisi Kalinin ticaret işinin düzgün işlemesi konusunu dile getirmiş ve evvelki noksan muamelelerden şikayet etmiştir. İsmet Paşa'nın aktardığına göre Sovyet Rusya iktisadi alanda somut ve fiili teklif beklemişler ve bir kardeş gibi her yardımcı yapmak istemişlerdir. Ancak Stalin imkânlarının bugün geniş olmadığını

söylemiş ve dostluğa başlangıç olsun diye fabrikaların üretiminden birer örnek olarak beş tanket, iki tank, iki kamyon, bir otobüs ve on traktör ve bir ziraat grubu hediye etmiş sonra da ne yapabileceklerini sormuştur. Buna karşı İsmet Paşa savaş malzemesi, dokuma ve diğer ihtiyaçlar için fabrika makinesi alınacağını söylemiş, detayı sonradan belirlenmek üzere toplamda sekiz milyon dolarlık kredi isteyerek bunun faizsiz olmasını ve yirmi senede senelik taksitlerle mal ile geri ödenmesini teklif etmiştir. Moskova yönetimi bu teklife karşı ancak bu kadar yapabileceklerini söylemişler ve derhal evet demişlerdir. Yine Stalin para bakımından yardım edecek halde olmadıklarını söyleyerek üç sene sonra daha zengin olacaklarını ilave etmiştir. İsmet Paşa telgraf bilgi notunda son olarak gerek Stalin gerekse Molotof, Vorosilof ve diğerlerinin her fırsatta Türk milletine ve “Büyük Gazi”ye devamlı muhabbet ve saygılarını açıkladıklarını aktarmıştır (BCA, Yer No:248.677.8, 8 Mayıs 1932)

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey 8 Mayıs 1932’de Moskova’da, onu yerli kırkı yabancı olmak üzere, elli gazeteciye Türk-Sovyet görüşmeleri ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle Fransız muhabirler Hariciye Vekiline birçok sorular yöneltmişlerdir. Tevfik Rüştü Bey’in kısa ancak birçok konuya temas ettiği beyanatı şöyledir (Akşam, 8 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932):

“Her şey, başvekilimizin bilhassa Leningrad’da irad ettikleri nutukta mevcuttur. Sovyet ricalile vuku bulan temas ve mütalaamızda gizli hiçbir şey konuşmadık. Direkt temaslara devam edeceğiz. Cemiyeti akvama karşı vaziyetimiz, beyannamemizdeki gibidir. Rusların bize açtıkları sekiz milyon dolarlık krediyi biz tayin ettik. Sovyetler fazlasını da verebilirlerdi. Yunanistan ve Bulgaristan ile bir blok teşkil edileceği haberleri yalandır”.

Cumhuriyet gazetesinde yer verilen Tevfik Rüştü Bey’in açıklamalarında Sovyet Rusya ile Türkiye’nin birbirlerine gizli muahedelerle bağlı olmadıkları, Türkiye’nin Milletler Cemiyetinde kürsü pazarlığına girişmediği, on iki seneden beri istikraz yapılmadığı bundan sonra da yapılmamağa çalışılacağı bilgileri de paylaşılmıştır (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932). Vandov’un Cumhuriyet gazetesinden daha detaylı bir şekilde aktardığına göre Tevfik Rüştü Bey Türk heyetinin Sovyet Rusya ile gizli görüşmeler yapmadığını ve Sovyet Rusya ile Türkiye’nin birbirlerine gizli antlaşmalarla bağlı olmadıklarını da açıklamıştır (Vandov, 2014: 135).

İsmet Paşa’nın Sovyet Rusya ziyareti hakkında TASS Ajansının tebliğinde; görüşmelerin oldukça samimi ve dostane geçtiği, iki tarafın doğrudan ilişkilerin yanında iki ülkeyi alakadar eden birçok uluslararası meselelerin de geniş şekilde incelendiği, bu görüşmelerin umumi barışın genişlemesini sağlayacağı, görüşmelerde özellikle iktisadi ve fikri/kültürel ilişkilere yoğunlaşıldığı, ziyaretin Türk heyetine Sovyet Rusya’nın iktisat, bayındırlık ve ilim sahalarındaki ihya faaliyetlerini yakından öğrenme imkanı yarattığı, iki ülkenin karşı karşıya olduğu meseleler karşısında benzer durumda olduklarını ve bu yolda daha sıkı ve verimli bir temasın mümkün olduğunu gösterdiği, bu emelleri gerçekleştirmek için alınacak tedbirler üzerinde bir prensip antlaşmasına varılarak Sovyet üretimi çağdaş cihazlar alınmak üzere Sovyet hükümeti tarafından sekiz milyon dolarlık uzun vadeli bir kredi açıldığı, bu kredinin yıllık eşya olarak ödeneceği, iki ülke arasında kültürel bağların güçlendirilmesi ve özellikle ilim müesseseleri arasında daha canlı ve doğrudan değişimler yapılmasının yararlı görüldüğü hususları yer almıştır (Akşam, 9 Mayıs 1932).

Türkiye’nin Milletler Cemiyetine girişi öncesinde gerçekleştirdiği bu ziyaretle Sovyet Rusya ile siyasi, kültürel ve iktisadi ilişkilerini daha da geliştirmesi dışında ideolojik

bir yakınlaşmanın^{††} da söz konusu olup olmayacağı etrafında birtakım görüşler ortaya konulmuştur. Örneğin *Tan* gazetesi ziyaret sırasında yayınladığı bir makalede, İsmet Paşa'ya refakat eden mütehassısların Sovyet Rusya'da Bolşevik rejimini tetkik edeceklerini ve Türk hükümetinin de bu tetkiklere göre kendisinin bu rejime intibak edip edemeyeceğini mütalaa edeceği üzerinde durmuştur. Yunus Nadi Sovyet Rusya ziyareti ve neticelerini ele aldığı bir yazıda “bir efsaneye kat'i butlan hattını çekelim” başlığıyla yukarıdaki iddialara yer vermiş ve söz konusu gazetenin fikir karışıklığı yarattığını, Nasyonalist Türkiye'nin kendi rejimi haricinde bir rejime girmeyeceğini, Sovyet Rusya'nın rejimi ile değil kendisi ile uluslararası anlamıyla dost olduğunu, *Tan* gazetesinin iddialarının tezvirden ibaret olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1932). Hemen belirtmeli ki Türk Heyetinin henüz Sovyet Rusya'da ayak basmadan evvel hem Türk gazetelerinin hem de İsmet Paşa ve Tefik Rüştü Bey'in böyle bir görüntü vermektan özellikle kaçındıkları, her vesile ile aradaki ideoloji farkına işaret edip, bunun ilişkileri geliştirmekle alakasının olmadığını üzerinde durdukları görülür. Örneğin Türk heyetinin İstanbul'dan ayrılmasından bir gün sonra Akşam gazetesinde “başvekilin ziyareti milliyetperver Türkiye ile Bolşevik Rusya arasındaki dostluğun ifadesinden ibarettir” şeklinde bir alt manşetle haber yapılmış ziyarete ayrı manalar aramanın yanlış olduğu, bu ziyaretin iki komşu ve dost memleket arasındaki dostluğun tezahüründen başka bir şey olmadığı belirtilerek, şu düşünceler okuyucuyla paylaşılmıştır (Akşam, 25 Nisan 1932):

“İki hükümet arasındaki rejim farkının dostlukla hiçbir alakası yoktur. Rusya'nın rejimi komünizm, Türkiye'nin ise koyu milliyetperverliktir. İki rejim arasında hiçbir münasebet yoktur. Mamefih bu hal istiklal mücadelesi senelerinde başlayan dostluğun her gün bir kat daha kuvvet bulmasına mani olmamıştır. Türk Rus dostluğunun esasları iki tarafın da birbirlerinin rejimine hürmet etmesidir. Senelerden beri bu esasa iki taraf da riayet ediyor”

Aynı haberde heyetin kalabalığının Sovyet Rusya'nın sanayi alanında tatbik ettiği programının incelenmek istenmesi ve bunun için bazı uzmanların başvekilin refakat etmesinden kaynaklandığı üzerinde durulmuş, İsmet Paşanın hareketinden önce Anadolu Ajansına verdiği aşağıdaki beyanatın yanlış yorumlamalara kesin şekilde set çekecek mahiyette olduğuna dikkat çekilmiştir (Akşam, 25 Nisan 1932):

“Rusya'ya seyahatte dost Sovyetlere milli Türkiye'nin muhabbetli selamlarını götüreceğim. Senelerden beri ciddi tecrübelerden geçmiş olan iki memleket dostluğunu esasları Bolşevik Rusya ile milliyetçi Türkiye'nin yüksek menfaatleri arasında ahenk ve muvazenetin ve büyük inkılaplar geçirmiş memleket evlatlarında birbirinin sözüne ve niyetine itimadın mevcudiyetidir. Dostlarımız ile yakından temas ve tanışmak fırsatından ben ve arkadaşlarımız çok memnun olacağız. Sürur ve memnuniyetle yola çıkıyoruz”.

Buradan anlaşılacağı üzere İsmet Paşa “milli Türkiye” ve “milliyetçi Türkiye” ifadelerini bilinçli olarak kullanmıştır. İsmet Paşa 27 Nisan'da Odesa'daki temasları sırasında yaptığı konuşmada yine, size “milliyetperver Türkiye'nin derin ve samimi hislerini getiriyorum, Karedeniz bizi ayırmıyor, tam aksine iki milleti birleştiriyor”, demiştir (Akşam, 28 Nisan 1932). Bir gün sonra bu kez TASS ajansına yaptığı bir açıklamada, iki ülke arasındaki dostluğun müşterek menfaat ve iki milletin arzusundan doğduğunu, Türkiye'nin “kendi inkılabının çizmiş olduğu prensipler çerçevesi” içerisinde gelişmeye devam

^{††} Ziyaret sonrasında Türkiye'de Bolşeviklik ilan edileceği yolunda söylentiler çıkmıştır (Tacibayev, 2004:96)

edeceğini belirtmiştir (Akşam, 29 Nisan 1932). İsmet Paşa 3 Mayıs'ta Rus Ticaret Odasında yaptığı konuşmada ise "Türk milliyetperverleri", milletlerimiz arasındaki dostluğun başlangıcında neyseler bugün de öyle olduklarını ifade etmiştir (Akşam, 4 Mayıs 1932). İsmet Paşa 7 Mayıs'ta Leningrad'a yaptığı ziyaret esnasında yine "milliyetperver Türkiye" ile Sovyet Rusya arasındaki güvene dayalı dostluktan söz etmiştir (Akşam, 8 Mayıs 1932). Rejim farkına işaret eden ve Türkiye'nin bu bakımdan ayrı yolları takip ettiğini vurgulayan, bu şekilde oluşabilecek bir takım kuşku ve istifhamları da gidermek isteyen İsmet Paşa Türkiye'ye dönüşünde bu vurgulamayı daha üst bir seviyeye çıkarmıştır. Halk Fırkası grubunda ziyareti hakkında bilgi veren İsmet Paşa, heyetin Sovyet Rusya'da büyük bir samimiyetle karşılandığını, hiçbir devlet aleyhinde konuşulmadığını belirtmiş, ardından sözü Sovyet Rusya'daki rejime getirerek, orada büyük bir insan kitlesinin büyük zorluklarla mücadele ederek yeni bir cemiyet meydana getirmeye istediğine değinmiş ve bunun takdirle karşılanacak bir şey olduğunu ifade ederek Türkiye'nin durumunu ve tuttuğu yolu şöyle açıklamıştır: "*Mamañih oradaki içtimai akideler bizim bünyemize muvafik değildir. Bizim için halk fırkasının milliyetçi, halkçı, devletli ve inkılapçı siyaseti en muvafiktir*" (Akşam, 16 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 17 Mayıs 1932). İngiliz Diplomat Clerk de Türk Heyetinin gördüklerinden etkilenmekle birlikte, Başvekil İsmet Paşa'nın her vesileyle Türkiye'nin milliyetçi özelliğini vurguladığını, yine Türk basınının komünizmin Sovyet Rusya'ya uygun bir rejim olduğunu ancak Türk insanının zihniyetine uygun olmadığını belirttiğini ve komünizm propagandasının Türkiye'de kesinlikle yasak olduğuna dikkat çektiğini İngiliz hükümetine rapor etmiştir (Alantar, 2004:114).

Heyette yer alan gerek İsmet paşa gerekse izlenimlerini haber ve makale şeklinde gazetelerinde paylaşan gazeteciler ziyaretin özellikle iktisadi boyutuna sıkça atıfta bulunmuşlardır. Zaten ziyaret programında iktisadi teşekküllerin ve sanayi müesseselerinin gezilmesinin öne çıkmasından da konunun bu boyutunun ağırlığı anlaşılır. İsmet Paşa henüz ziyaretinin ilk günlerinde yaptığı bir açıklamada, "Türkiye kendi inkılabatının çizmiş olduğu prensiplerin çerçevesi dahilinde inkişafına devam etmektedir. Memleketim bir köylü ekseriyetinden müteşekkildir. Yarının ihyayı iktisadisi bunların ihtiyaç ve arzularından mühlhem olarak inşa edilecektir" sözleriyle durumu özetlemiştir. Sovyet yarı resmî gazetesi İzvestiya da Türk-Sovyet ilişkilerinin dönüm başlarıyla gelişimini anlattığı bir yazıda ziyaretin dostluğu güçlendirdiği gibi iktisadi teşriki mesai imkânını da yaratacağını yazmıştır (Cumhuriyet, 27 Nisan 1932). Yine aynı gazete Sovyet Rusya'nın ikinci beş yıllık sanayi devresine girmeğe hazırlandığı sırada Türkiye'nin iç-dış birtakım taarruzları def ettikten sonra şimdilerde kendi kaynaklarına dayanarak milli iktisadını geliştirmeğe muvaffak olduğu üzerinde durmuştur (Cumhuriyet, 29 Nisan 1932). Ziyarete yapılan iktisadi anlaşmada, Sovyet Rusya hükümeti Türkiye'ye onaltı milyon liralık mensucat makineleri vermeyi, bu makinelerin bedelini yirmi senede taksitler halinde ve mal olarak ödeme almayı ve bu konuda faiz almamayı (Akşam, 8 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 8 Mayıs 1932), bunun dışında üç küçük tank, iki büyük tank, on traktör, iki kamyon, bir otobüs vermeyi kabul etmişlerdir. Ayrıca İsmet Paşa'ya olduğu gibi, Gazi Mustafa Kemal'e de bir at hediye edilmiştir (Akşam, 8 Mayıs 1932).

Gazetelerde yer verilen bilgilere göre Türkiye'ye açılan ve sekiz milyon dolara tekabül eden kredi ile Türkiye makineler alacaktır. Kredinin iki milyonu ile şeker fabrikaları için alet-edevat alınacak, geri kalan kısmı da mensucat aletine tahsis edilecektir (Akşam, 11 Mayıs 1932). Büyük ölçüde pamuklu mensucat sanayisi için lazım olan makineler için verilen kredi noktasında makinelerin seçimi ve tespiti Türkiye'ye ait olacak, fiyat konusu da

dünya fiyatları ile kontrollü şekilde belirlenecekti (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1932). Heyetin tamamı Türkiye'ye dönmemiş, Türk mütehassıslar heyeti Sovyet millî iktisadiyatını detaylarıyla incelemek için Sovyet Rusya'da kalmışlardır (Akşam, 9 Mayıs 1932). Sovyetlerin gerek Türkiye'ye verdikleri önemi göstermek ve kendilerine yakınlaştırmak gerekse güçlü olduklarını bir şekilde göstermek istemelerinden dolayı Türkiye'ye cazip koşullarda iktisadi yardımda bulunmalarına rağmen Sovyet Rusya'nın bu dönemde iktisaden büyük sıkıntı içinde olduğu başta İsmet Paşa olmak üzere Türk heyetinin de gözünden kaçmamıştır (İnönü, 2009:508).

Ziyaretle ilgili değerlendirmelere bakıldığında Ertan, ziyaretin siyasal içerikli görünmesine rağmen siyasal ilişkilerin daha da geliştirildiğinin söylenemeyeceği, doğurduğu sonuçlar itibariyle ziyaretin ekonomik yönünün daha ağır bastığı ve ekonomik açıdan iş birliği için uygun bir ortam yaratıldığı ve bunun en tipik yansımasının Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır (Ertan, 2011: 220-222). Ziyarete katılan Yunus Nadi dönüşünde kaleme aldığı Sovyet Rusya intibaları ile ilgili yazı dizisinin birini beş senelik plana ayırmıştır. Nadi, Sovyet Rusya için planın gayesini Rus ülkesini ve milletinin kendi dahilinde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim vasıtalarıyla donatmak olarak açıklamakta, Sovyet Rusya'da bu planın ortaya çıkışı ve hayata geçirilişi ile sonuçlar/sanayideki gelişmeler üzerinde durmaktadır (Cumhuriyet, 18 Mayıs 1932). Yine Nadi'nin gözlemlerine göre Sovyet Rusya iki şeye önem vermektedir. Bunlardan biri Beş Senelik Planla ülkenin sanayileşmesi diğeri ise Kızıl Ordu'dur (Cumhuriyet, 19 Mayıs 1932).

Bilge'nin çalışmasına göre ziyarette iki siyasi konu görüşülmüştür. Birinci olarak Türkiye, Balkan Paketi projesinin bölgenin barış ve güvenliğini sağlamaya yönelik olduğunu, paktın Sovyetler aleyhine kullanılması ihtimalini ortadan kaldırmak için Türkiye'nin çekince koyacağını anlatmıştır. Bazı Sovyet adamlarının mesafeli tutumuna karşın Stalin, İsmet Paşa'nın bu açıklama ve taahhüdünü yeterli bulmuştur. İkinci olarak Türk heyeti Milletler Cemiyetine girmek için daha fazla beklemek istemediğini, bu konuda kesin bir karara sahip olduğunu Sovyet yöneticilerine aktarmış, Cemiyete girişi ortak karar dışına çıkarmıştır (Bilge, 1992: 108)** Tacibayev'in büyük ölçüde Rusça kaynaklara dayanan çalışmasına göre İsmet Paşa'nın ziyareti birçok batı ülkesini endişelendirmiştir. Ziyaret sırasında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi, "yeni Türkiye'yi Sovyet boyunduruğuna sokacak ikinci bir 'Hünkar İskelesi Antlaşması'nın hazırlanmakta olabileceği" mütalaasını kendi hükümetine bildirmiştir. Fransızları tedirginliğe sevk eden Türkiye'nin komünizm etkisi altına girme olasılığıdır. İngilizler ise Türkiye'ye sekiz milyon dolar faizsiz kredi verilmesini "müstesna bir şey" diyerek hayretle karşılamışlardır. Büyük devletlerin yanında komşu Yunanistan da endişeye düşen ülkeler arasında yer almış ve Türkiye diplomatik yollardan bilgi paylaşımıyla Yunanistan'ı yatıştırmaya çalışmıştır. Ayrıca Avrupa'daki Sovyet kökenli mülteci aydınların da ziyareti ilgiyle takip ederek ziyaretin sonuçlarıyla ilgili bazı endişeler paylaştıkları görülür (Tacibayev, 20004: 89-91). Yine Rusça kaynakları sıklıkla kullanan Vandov'a göre kendisinin de ziyaretle ilgili bilgi aktarmada sıkça müracaat ettiği gazeteler ile Anadolu

** Sovyet Rusya Milletler Cemiyetine iki ülkenin birlikte girmesini tercih ediyordu. Sovyetler muhtemelen, Türkiye Cemiyete girince batı ülkeleriyle artıracığı iş birliğinin kendileri aleyhine dönmesinden çekiniyorlardı. Türkiye bu endişeleri gidermek adına, Temmuz 1932'de Cemiyet'e katılırken, Sovyet Rusya'ya verdiği bir notada, Milletler Cemiyeti Misakının 16. Maddesine dayanarak alınan herhangi bir tedbire katılmaya mecbur olmadığını taahhüt etmiştir (Gürün, 2010: 129; TDP 50 Yıl, 1974: 220-221).

Ajansı gibi Türkiye'deki kitle haberleşme araçları oldukça faydalı iş görerek, Sovyet gerçeğinin Türk halkına tanıtılmasına katkıda bulunmuşlardır (Vandov, 2014: 151).

Ziyaretin bir etkisi de basına yansıdığı kadarıyla Başvekilin Moskova Ziyareti dolayısıyla İstanbul'daki Beyaz Rusların hudut haricine çıkarılacağı şayialarının ortaya çıkışı olmuştur. Bunun üzerine İstanbul Valiliğinden bir yetkili böyle bir ihraç kararı bulunmadığını, polisin söz konusu eşhasın eski ikametgâhlarında olup olmadıklarını tespit ve tetkik ettiğini açıklamıştır (Cumhuriyet, 17 Mayıs 1932).

Sonuç

Türk heyeti Sovyet Rusya'da oldukça içten ve şaşaalı şekilde karşılanmış, ilgi ve ikram bakımından beklentilerin çok üstünde bir karşılanma görmüştür. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesinden kısa süre önce gerçekleşen bu ziyarette Sovyet Rusya mesafeli veya karşı olsa da Türkiye'nin Cemiyete girme noktasında kararlı olduğu aktarılmış ve Sovyet Rusya'da oluşan ve oluşması muhtemel kuşku giderilmeye çalışılmıştır. Yine benzer şekilde Balkan Paktı projesine sempatik bakmayan Sovyet Rusya'ya bu girişimin amacı ve Sovyetlere karşı yönelen bir hareket olmadığı noktasında teminat verilmiştir. Taraflar siyasi meselelerde dostluğun ve iyi ilişkilerin altını çizerek birbirlerine niyet ve eylemleri bakımından teminat vermişlerdir. Türkiye, Avrupalı devletlerle sorunlarını büyük ölçüde geride bırakmanın avantajını elinde tutarak Sovyetlere karşı daha müstakil ve kararlı bir dış politika takip etmeye başlamıştır denebilir. İkinci olarak ziyarete mütehasısların da yer aldığı kalabalık bir heyetle iştirak edilmesi, ziyaret programında sanayi müesseselerinin gezilmesinin geniş şekilde yer alması, verilen beyanatlarda özellikle iktisadi işbirliğine daha ziyade vurguda bulunulması, Sovyetlerden bu noktadan Türkiye'nin yararlanacağını ifade edilmesi, önemli bir kredi antlaşmasının yapılması ve Türkiye'ye Sovyet üretimi birtakım askeri ve zirai araçların hediyesi, ziyaretin iktisadi bakımdan önemli görüldüğü ve bu noktada ciddi sonuçlar elde edildiği söylenebilir. Bu bahiste ayrıca ziyarete katılan uzmanların bir süre daha Sovyet Rusya'da kalarak incelemelerini sürdürdüklerini, Türkiye'nin girişeceği planlı sanayileşme için tecrübe, alet-edevat ve kredi bakımından ciddi Sovyet desteği alındığını da kaydetmek gerekir.

Ziyaretin yerli yabancı basın tarafından büyük bir ilgiyle takip edildiği, iki ülke arasında ideolojik bir yaklaşma olup olmadığı noktasında birtakım şayialar çıktığı, başta heyetin başında bulunan İsmet Paşa olmak üzere kafiye yer alan gazeteci/yazarların bu tür söylentileri ortadan kaldırmak yönünde açıklamalarda buldukları anlaşılmaktadır. Yine bununla ilintili olarak İsmet Paşa hem ziyarete çıkmadan önce hem ziyareti sırasında hem de ziyareti bitirip Türkiye'ye döndüğünde rejim ve anlayış farkına bir başka deyişle Türkiye'nin takip ettiği yolun başka olduğuna özellikle dikkat çekmiştir. Bu cümleden olarak "Milliyetperver Türkiye", "Türkiye'nin koyu milliyetperverliği", "Milliyetçi Türkiye", "Milli Türkiye", "Türk milliyetperverleri" ifadelerini ziyareti esnasında yapmış olduğu farklı konuşmalarında kullanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye döndüğünde ziyaret hakkında Halk Fırkasını bilgilendirirken söylediği şu sözler, oldukça dikkat çekicidir: "*Mamañih oradaki içtimai akideler bizim bünyemize muvafik değildir. Bizim için halk fırkasının milliyetçi, halkçı, devletli ve inkılapçı siyaseti en muvafiktir.*"

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 248.677.8, Belge Tarihi: 08.05.1932.

Gazeteler

Akşam

24 Nisan 1932, 25 Nisan 1932, 28 Nisan 1932, 29 Nisan 1932, 30 Nisan 1932, 4 Mayıs 1932, 8 Mayıs 1932, 9 Mayıs 1932, 10 Mayıs 1932, 11 Mayıs 1932, 16 Mayıs 1932.

Cumhuriyet

27 Nisan 1932, 29 Nisan 1932, 30 Nisan 1932, 8 Mayıs 1932, 9 Mayıs 1932, 10 Mayıs 1932, 11 Mayıs 1932, 16 Mayıs 1932, 17 Mayıs 1932, 18 Mayıs 1932, 19 Mayıs 1932.

Resmî Ceride

24 Şubat 1926

Kitap ve Makaleler

Alantar, Ö.Z. (2004), "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", Türk Dış Politikasının Analizi, (Der: F. Sönmezoğlu), İstanbul: Der Yayınları, s. 99-129.

Armaoğlu, F. (2012), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul: Alkım Yayınları.

Bilge, S. (1992). Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ertan, T.F., (2011), "İsmet İnönü'nün Rusya Gezisi", Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I: Çalıştay Bildirileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 211-222.

Gürün, K. (2010), Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnönü, İ. (2009). Hatıralar, (Yay.Haz. S. Selek), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Pınar, L. (2017), "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları: İdealizm-Realizm Kıskacında Türkiye", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası I, (Ed: İ.Şahin), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 11-56.

Soysal, İ. (2000). Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şahin, İ-Müezzinoğlu, E. (2016), "Lokarno Musul Kıskacında Türk-Sovyet İlişkileri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(4), s. 641-676.

Tacibayev, R. (2004). Kızıl Meydan'dan Taksim'e Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri 1925-1945, İstanbul: Truva Yayınları.

Tunçay, M. (1992), Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936), İstanbul: BDS Yayınları.

"Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı", (1974). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

Vandov, D. (2014), Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Yüceer, S. (2011), "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu" Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I Çalıştay Bildirileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 61-106.

Ergenlerin Sosyal Kaygı Düzeyleri ile Güvengenlik ve Özsaygıları Arasındaki İlişki

The Relationship between Assertiveness Self-Esteem and Social Anxiety of Adolescent

Doç. Dr. Özlem TAGAY¹, Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÖNEN², İbrahim CANPOLAT³

Özet

Bireyler ihtiyaçlarını karşılarken sürekli iletişim ve etkileşim halindedir. Sağlıklı sosyal ilişkiler oluşturmanın önünde ciddi bir engel olan sosyal kaygı ise en basit şekilde bireyin olumsuz değerlendirilme korkusundan dolayı toplumsal ilişkilerinde sıkıntı yaşamasıdır. Sosyal kaygı özellikle ergenlik döneminin özelliklerinden dolayı ergenler arasında daha yaygın olabilmektedir. Güvengen ergenler kendilerini daha rahat ifade edebilirken çekingen olan ergenler kendilerini ifade edebilme konusunda sıkıntı yaşayabilmektedirler. Bu çalışmanın amacı ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri ile güvengenlik ve öz-saygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu yaşları 14 ile 18 arasında değişen 229 kadın (%62) ve 140 erkek (%38) olmak üzere toplam 369 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Ergenler için Sosyal Kaygı Ölçeği, Kendini Belirleme (Güvengenlik) Ölçeği ve Coopersmith Öz-Saygı Envanteri ile elde edilmiştir. Araştırmanın yordanan değişkeni sosyal kaygı ve yordayan değişkenleri güvengenlik ve öz-saygı olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerin analizi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon tekniği ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Güvengenlik ve öz-saygı ergenlerin sosyal kaygılarının toplam varyansının %42'ini açıklamaktadır. Araştırma sonuçları incelendiğinde çekingenliğin ergenlerin sosyal kaygı düzeylerini pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığı ve öz-saygının ise ergenlerin sosyal kaygı düzeylerini negatif düzeyde anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Bununla birlikte güvengenlik ergenlerin sosyal kaygılarını anlamlı düzeyde yordamamaktadır.

Anahtar sözcükler: *Sosyal kaygı, güvengenlik, çekingenlik, öz-saygı, ergenler*

Abstract

People get in social contact with each other all the time while satisfying their needs. Social anxiety, which is an important psychological barrier in social relations, by its simplest definition is having problem in social relations by the fear of experiencing negative evaluation of others. Social anxiety can be seen among adolescents more frequently because of the characteristics of the developmental period. At this period, assertive adolescents can express themselves better when compared by their shy counterparts. In this study, it was aimed to explain if adolescents' self-esteem, and assertiveness are the significant predictors of the social anxiety. Study group consists of 229 female (62%) and 140 male (38%) adolescents, in total 369 adolescents having secondary school education. Data was gathered by Social Anxiety Inventory for Adolescents, Assertiveness Inventory and Coopersmith

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozlemtagay@gmail.com, Orcid ID: orcid.org /0000-0002-9821-5960

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozguronen@mehmetakif.edu.tr , Orcid ID: orcid.org/0000-0002-3715-7488

³ Cumhuriyet Andolu Lisesi, ibrahimcanp@hotmail.com, Orcid ID: orcid.org/ 0000-0001-8346-1758

Self-esteem Inventory. Criterion variable of the study is determined as social anxiety and predictor variables are determined as assertiveness and self-esteem. Data was analyzed by Pearson product moment correlation and linear regression methods. Assertiveness and self-esteem predicts the 42 per cent of the variance on social anxiety of the adolescents. Results indicate that shyness is a significant positive predictor of social anxiety while self-esteem is a significant negative predictor of social anxiety. However, it is found that assertiveness is not a significant predictor of social anxiety

Key words: *Social anxiety, assertiveness, shyness, self-esteem, adolescents*

Giriş

Ergenler günlük yaşamlarında sürekli iletişim ve etkileşim içerisindedirler ve bu durum onlar için aynı zamanda sosyal bir ihtiyaçtır (Lee, 2009). Ayrıca ergenler özellikle ergenlik döneminin özelliklerinden dolayı eleştirilmekten, küçük düşmekten ve hata yapmaktan da korkabilmektedirler (Mehtalia, & Vankar, 2004). Bu durumda sosyal kaygı sorunu ile karşı karşıya kalınabilir ve sosyal kaygı ergenler arasında daha sık rastlanabilen bir sorun olmaktadır (Tassin, Reynaert, Jacques & Zdanowicz, 2014). Kashdan (2007) sosyal kaygıyı toplumsal bir davranışın gözlenmesine, incelenmesine ve değerlendirilmesine yönelik bir korku olarak tanımlamaktadır. Sosyal kaygı düzeyi yüksek bireyler sosyal ortamlardan uzaklaşmaya başlarlar ve sosyal ilişkileri bozulur (La Greca & Lopezen, 1998; Stopa & Clark, 2000).

Ergenlik dönemi sosyal kaygının görülme olasılığının yüksek olduğu dönemdir (Hamarta, 2009). Bu dönemde ergenler başkaları tarafından değerlendirilmekten korkarlar (Kashdan, 2007). Sosyal kaygı oldukça inatçı bir seyirde olabilmekte ve başka sorunlarla bir arada görülebilmekle beraber yapılan çalışmalar hem kadın hem erkek ergenlerde sosyal kaygının %20 ve %30 arasında en çok gözlenen problem olduğuna işaret etmektedir (Tassin ve D. 2014). Ergenlerde sosyal kaygı ile birlikte alkol kullanımının, düşük akademik başarının, depresyon gibi ruh sağlığı problemlerinin, davranış problemlerinin ve psikotik semptomların görüldüğünü ortaya koyan araştırmalara rastlanmaktadır (Chhabra, Bhatia, Gupta, Kumar & Srivastava, 2009; Cruz, Martins & Diniz, 2017; Mehtalia & Vankar, 2004; Pontillo, Guerrero, Ornella, Tata, Averna, Vicari & Armando, 2017). Erkan, Güçray ve Çam (2002) çalışmasında koruyucu-istekçi ve otoriter ana-baba tutumuna sahip ergenlerin daha çok olumsuz değerlendirilmekten korktukları ve sosyal kaçınma düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Sosyal kaygı düzeyi yüksek olan bireyler iletişimi başlatmaktan, devam ettirmekten, sosyal ortamlarda bulunmaktan kaçınırlar. Sosyal ortamlarda daha önce benzer bir durum yaşamamış olsalar bile sürekli diğerlerinin kendilerini değerlendireceklerini düşünürler ve bu durum endişelerini daha da artırır. Sosyal kaygısı yüksek kişiler utangaç tavırlarının yanı sıra ketum ve tedbirli davranırlar (Leary & Hoyle, 2009). Ergenlerin özellikleri düşünüldüğünde içinde buldukları dönemin etkisiyle olumsuz değerlendirilmekten daha çok çekinecekleri ve sosyal ortamlarda daha utangaç davranacakları söylenebilir.

Bireyin kendini değerlendirme biçimine göre ortaya çıkan öz-saygı da sosyal kaygı ile ilişkili bir durumdur. Alan yazın incelendiğinde öz-saygı kavramının ‘benlik tasarımı’, ‘benlik saygısı’, ‘öz kavram’ olarak isimlendirildiği görülmektedir. Eser’e (2005) göre öz-saygı kişinin istekleri ile elde ettikleri arasındaki dengeyi ifade etmektedir. Kahrıman’a (2002) göre ergenlerin arkadaş ortamında kabul görmesi, onaylanması onların öz-

saygılarının artmasına neden olmaktadır. Yiğit'e (2010) göre öz-saygı düzeyi düşük olan ergenler kendilerine güven duymak konusunda sıkıntı yaşadıklarından sosyal ilişkiye girmekten de kaçınılmaktadırlar. Ayrıca sosyal ortamdan çabuk etkilenip görüş ve inançlarını da çok çabuk değiştirebilmektedirler. Eriş ve İkiz (2013) çalışmalarında ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri ile benlik saygıları arasında orta düzeyde negatif bir ilişki olduğunu ve cinsiyete göre sosyal kaygı ve benlik saygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını belirlemişlerdir. Alan yazın incelendiğinde sosyal kaygı düzeyi yüksek bireylerin öz-saygı düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koyan çalışmalara rastlanmaktadır (Eren-Gümüş, 2006; Erözkan, 2004; Gruber & Heimberg, 1997; Leary, 2001). Bu çalışmalar göz önüne alındığında kendisini olumsuz şekilde değerlendiren öz-saygı düzeyi düşük ergenlerin sosyal ortamlarda olumsuz olarak eleştirilmekten korktukları ve kaygı yaşadıkları söylenebilir. Ayrıca ergenler sosyal ortamlarda kendilerini akranlarıyla kıyaslayarak değerlendirmektedirler.

Wolpe ve Lazarus'a göre bireyin kendi duygularını, düşüncelerini ve haklarını uygun şekilde ifade edebilmesi güvengenlik –assertiveness- olarak tanımlanmaktadır. Alan yazın incelendiğinde “assertiveness” kavramının önceleri atılganlık olarak kullanıldığı çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak 1980'li yıllardan itibaren güvengen kavramının daha uygun olduğu belirtilmiş (Voltan-Acar, 1995) ve bu çalışmada da güvengenlik kavramı kullanılmıştır. Voltan-Acar'a (2007) göre güvengen bireyler başkalarının haklarına saygı duyarak kendi düşüncelerini ifade edebilen bireylerdir. Bu bireyler her ortamda olumlu ve olumsuz kendi düşüncelerini ve duygularını belirtmekten kaçınmazlar. Güvengenlik saldırganlık anlamına gelmez, etkili iletişim kurmanın bir şeklidir. Voltan-Acar, Arıcıoğlu, Gültekin ve Gençtanırım (2008) çalışmalarında güvengenliğin cinsiyet açısından anlamlı farklılık göstermediğini ve demokratik anne-baba tutumuna sahip bireylerin daha güvengen olduklarını belirlemişlerdir. Çalışmalar incelendiğinde güvengenliğin ayrılık anksiyetesi (Aslan, 2013); psikolojik iyi oluş ve benlik saygısı (Sarkova, Sleskova, Orosova, Geckova, Katreniakova, Klein Heuvel & Dijk, 2013); öz-yeterlik (Parto, 2011) ile anlamlı ilişkisinin olduğunu belirten araştırmalar bulunmaktadır. Alan yazında güvengenlik konusundaki çalışmaların özellikle ergenler üzerinde yoğunlaştığı fark edilmektedir. Sosyal kaygı düzeyi düşük ve öz-saygı düzeyi yüksek olan ergenler daha bağımsız davranarak daha güvengen davranışlar sergilemektedirler. Shanmugam ve Kathyayini'ye (2017) göre güvengenlik ve benlik saygısı herhangi bir psikolojik rahatsızlık duymadan ergenlerin farklı ortamlarda kendilerini ifade etmeleri için önemli araçlardır. Ayrıca benlik saygısı ve güvengen olma gibi özellikler ergenlerin sosyal ilişkilerini de desteklemektedir.

Ergenlik dönemi yetişkinliğe hazırlık dönemi olduğu gibi önemli gelişimsel deneyimlerin de yaşandığı bir dönemdir. Ergenler bu dönemde fiziksel ve cinsel açıdan olgunlaşmaya başladıkları gibi kişisel bağımsızlıklarını kazanmaya ve yetişkin rolleri kazanmak adına gerekli beceriler edinmeye çalışırlar. Bununla birlikte bu dönemde ergenler yetersiz olma duygularıyla başa çıkmaya çalışırlar ancak olumsuz düşüncelerden de çok kolay etkilenirler (Bhende, 1994; Townsend, 2012). Çalışmalar ergenlik döneminde sosyal kaygının çok sık rastlanan bir durum olduğunu ve sosyal kaygıya pek çok sorunun eşlik ettiğini göstermektedir (Tassin, Reynaert, Jacques & Zdanowicz, 2014). Ayrıca ergenlerin sağlıklı iletişim kurabilmeleri için yüksek öz-saygının ve güvengenliğin de (Shanmugam & Kathyayini, 2017) önemli özellikler olduğu vurgulanmaktadır. Bu araştırmanın amacı ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri ile benlik saygıları ve güvengenlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ergen sağlığının oldukça vurgulandığı ve önemsendiği bu dönemde

bu çalışmanın sonuçlarının eğitimcilere, alanda çalışan psikolojik danışmanlara, ebeveynlere ve araştırmacılara ergenlik dönemini ve ergenlerin özelliklerini anlamada, sınıfta istenmeyen davranışların yönetiminde ve sebeplerinin -analizinde katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma ergenlerin sosyal kaygılarını öz-saygı ve güvengenlik açısından yordamaya yönelik ilişkisel modelde bir çalışmadır. İlişkisel modelde değişkenler arasındaki ilişkileri sebep sonuç bağı kurmaksızın, belirlemek amaçlanmaktadır (Fraenkel & Wallen, 2006).

1.1 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu yaşları 14 ile 18 arasında değişen 229 kadın (%62) ve 140 erkek (%38) olmak üzere toplam 369 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan öğrenciler Türkiye'nin doğu bölgesinde yer alan liselere devam eden öğrencilerdir. Bu öğrencilerin 123'ü 9. sınıfa, 125'i 10. sınıfa ve 120'si 11. sınıfa devam etmektedir. Lise son sınıf öğrencileri üniversite sınavına hazırlanmalarından dolayı kaygı düzeyi yüksek olacağından araştırma kapsamına alınmamıştır.

1.2 Veri Toplama Araçları

1.2.1. Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği (ESKÖ)

Greca (1999) tarafından geliştirilen ölçek Aydın ve Sütçü (2007) tarafından Türk Kültürüne uyarlanmıştır. Ölçek, 18 maddeden ve “olumsuz değerlendirilme korkusu (ODK)”, “genel durumlarda sosyal kaçınma-huzursuzluk duyma (G-SKHD)” ve “yeni durumlardan sosyal kaçınma-huzursuzluk duyma (Y-SKHD)” olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam puanı ile ODK alt ölçeği arasında .89; G-SKHD alt ölçeği arasında .75 ve Y-SKDH alt ölçeği arasında .85 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ergen Sosyal Kaygı Ölçeğinin (ESKÖ) güvenilirlik çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .88 ve iki yarım güvenilirlik katsayısı .85 bulunmuştur. Ölçeğin geçerlik çalışması için Çapa Çocuk ve Ergenler için Sosyal Fobi Ölçeği ile .77 ve Çocuklar için Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri ile .66 düzeyinde ilişki olduğu belirlenmiştir.

1.2.2. Coopersmith Öz-Saygı Envanteri Kısa Formu

Öğrencilerin öz-saygı düzeyleri, orijinali 1967 yılında Coopersmith tarafından geliştirilen 25 maddelik “Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri” kısa formu ile elde edilmiştir. Ölçeğin Türkiye de bir çok defa geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir (Aksoy, 1992; Pişkin 1996). Coopersmith tarafından geliştirilen bu ölçek, öz-saygı ile ilgili kendini küçümseme, liderlik popülerlik, anne-baba-aile, atılganlık ve kaygı faktörlerini ölçmeye yönelik 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .86, benzer ölçekler geçerliği ise .60 olarak bulunmuştur (Pişkin, 1996). Güvenirlik çalışmasında Coopersmith aracın test-tekrar test güvenilirlik katsayısını beş hafta arayla uygulaması sonucunda .88, üç yıl arayla uygulaması sonucunda

ise .70 bulmuştur. Türkiye de yapılan güvenilirlik çalışmalarında Pişkin (1996), envanterin kısa formunun KR-20 sonucunda elde edilen güvenilirlik katsayısını .76 olarak bulmuştur. Aksoy (1992) tarafından “benzer ölçek geçerliği” yöntemiyle yapılan geçerlik çalışması sonucunda Baymur’ un geliştirdiği “Benlik Tasarımı Envanteri” arasında yüksek ilişki ($r=.65, p<.05$) bulmuştur.

1.2.3. Kendini Belirleme Ölçeği

Bireylerin güvengenlik düzeylerinin ölçülmesi için Voltan-Acar ve Öğretmen (2007) tarafından geliştirilmiş olan Kendini Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte güvengenlik alt boyutu için 11 ve çekingenlik alt boyutu için 17 olmak üzere 28 madde bulunmaktadır. Altılı likert şeklinde dizayn edilmiştir. Ölçekten alınan puanlar 28-168 aralığındadır ve puanlar arttıkça güvengenlik düzeyi artmaktadır. İç tutarlılık katsayısı çekingenlik alt boyutu için .83 ve güvengenlik alt boyutu için .78 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .78 olarak belirlenmiştir.

1.3 Veri Analizleri

Araştırmanın bağımlı değişkeni sosyal kaygı, bağımsız değişkeni öz-saygı ve güvengenliktir. Veri analizi öncesi eksik girildiği fark edilen sekiz veri ile anlamlı Z tablo değerleri kontrol edilerek +3 ve -3 ‘ü geçen yedi veri, veri setinden çıkarılmıştır. Ardından değişkenler arasında doğrusal ilişki olup olmadığı saçılma diyagramı ile incelenmiştir. Verilerin normal dağıldığı anlaşıldıktan sonra modelde otokorelasyonu test etmek için Durbin Watson değerine bakılmıştır. Durbin Watson değerinin 1.91 olduğu ve bu değer 1.5 ile 2.5 arasında olduğundan istenilen düzeyde olduğu (Kalaycı, 2006) belirlenmiştir. Çalışmada öncelikle Pearson korelasyon katsayıları ve ardından çoklu standart regresyon analizi tekniği sonuçları belirlenmiştir. Araştırmada anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

2. Bulgular

Ergenlerin sosyal kaygı, öz-saygı ve güvengenlik puanlarının betimleyici istatistikleri ve korelasyon katsayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları ve Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	1	2	3	4	Güvenirlik (α)	M	SD
1.Sosyal Kaygı		.	.	.	82	58.2	13.01
2.Çekingen	.637*		.	.	80	58.57	15.62
3.Güvengen	-.222*	-.348*		.	71	42.99	9.04
4.Öz-Saygı	-.433*	-.525*	.301*		79	15.00	4.71

** $p<0.01$

Tablo 1 incelendiğinde bağımsız değişkenlerin birbiriyle ve bağımlı değişkenle .22 ve .64 arasında korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Korelasyon değerleri çoklu bağlantı riski açısından .90'ı geçmemektedir (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2012). Bu nedenle çoklu bağlantı problemi olmadığından regresyon analizine devam edilmiştir. Çekingenlik, güvengenlik ve öz-saygının lise öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerini yordayıp yordamadığını belirlemek için yapılan standart çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çekingenlik Güvengenlik ve Öz-Saygının Sosyal Kaygıyı Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Sh	β	t	P
Sosyal Kaygı					
Çekingenlik	.473	.040	.571	11.840	.00
Güvengenlik	.026	.062	.018	.422	.67
Öz-Saygı	-.379	.131	-.138	-2.902	.04

R= .648 R²= .420 F (3,365)= 87.788

Tablo 2'ye göre, çekingenlik, güvengenlik, ve öz-saygı sosyal kaygının toplam varyansının %42'sini ($R=.648$, $R^2=.420$ $F(3-365) = 87.788$ $p<.01$) açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları ise çekingenliğin ($t=11.840$, $p<.00$) sosyal kaygıyı pozitif yönde; öz-saygının ($t=-2.902$, $p<.05$) sosyal kaygıyı negatif yönde anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Ayrıca güvengenlik ($t =,422$) sosyal kaygıyı anlamlı olarak yordamamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre, sosyal kaygının anlamlı yordayıcıları önem sırasına göre: çekingenlik ($\beta =.578$) ve öz-saygı ($\beta =-.138$)'dir. Elde edilen bulguları özetlemek gerekirse çekingen olmak sosyal kaygıyı pozitif yönde, öz-saygı sosyal kaygıyı negatif yönde anlamlı olarak yordarken, güvengenlik olmak sosyal kaygıyı anlamlı olarak yordamamaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulgularına bakıldığında ilk olarak, öz-saygı düzeyi yüksek olan ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Öz-saygı düzeyi yüksek olan ergenlerin sosyal ilişkilerinde daha rahat ve güvenli olduğu bilinmektedir (Kuzgun, 2002). Ergenlerde sosyal kaygı özellikle sosyal işlevsellikte bozulma ve olumsuz benlik algısı gibi birçok probleme eşlik etmektedir. Farklı kültürlerde ve farklı popülasyonlarla yapılan çalışmalar ergenlikte benlik saygısının önemini vurgular. Benlik saygısı yüksek olan ergenler daha bağımsız sosyal yaşamın baskısı ile daha rahat başa çıkmaktadır. Sonuç olarak düşük ergenlerde benlik saygısının düşük olması daha zayıf kişilerarası ilişkilere ve sosyal durumlarda güven eksikliğine sebep olmaktadır (Ahmad, Bano, Ahmad & Khanam, 2013; La Greca & Lopezen, 1998). Alan yazın incelendiğinde sosyal kaygısı yüksek olan ergenlerin benlik saygılarının düşük olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Eren-Gümüş, 2006; Eriş & İkiz, 2013; Gruber & Heimberg, 1997; Yousaf, 2015). Bu nedenlerden dolayı öz-

saygısı düşük olan ergenlerin eleştirilme korkusu ile beraber sosyal ortamlarda daha kaygılı olmaları kaçınılmaz bir durum haline gelmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre çekingen olan ergenlerin sosyal kaygısının da arttığı görülmektedir. Çekingen bireyler haklarını aramakta güçlük çekerler, hayır diyemezler, duygularını rahatlıkla ifade edemezler, etkili iletişim kurmakta güçlük çekerler ve genel anlamda kaygılıdırlar, ayrıca bu bireylerin sosyal beceri açısından da kendilerini yetersiz olarak algıladıkları görülmektedir (Mc Whirter & Voltan-Acar, 2005; Voltan-Acar & Öğretmen, 2007). Ergenlerdeki akran baskısı göz önüne alındığında güvengen olmak önemli bir sosyal beceridir. Sosyal kaygı kendini ifade edebilme becerisindeki yetersizliği içerir ve çekingen kişilerde sosyal kaygı artar. Çekingen olan kişiler konuşkan değildir ve başkaları tarafından samimi olarak algılanmayabilirler. Bununla birlikte çekingen kişilerin daha yalnız algılandıkları da söylenebilir (Mofrad & Mefradi, 2015). Çekingen kişilerin sosyal ilişkilerinde daha çok sosyal kaygı yaşadığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Delamater & Mcnamara, 2001). Bu durumda sosyal kaygının azaltılmasında evde ebeveynlere ve sınıf içinde öğretmenlere daha demokratik yönetim stilleri benimsemeleri, tavsiye edilebilir, neticede çekingenlik ile anne babaların demokratik tutumları arasında ilişkinin söz konusu olduğu çalışmalara rastlanmaktadır (Voltan-Acar ve D., 2008).

Bu çalışma sadece araştırma verilerinin elde edildiği lise öğrencileri ile sınırlıdır. Benzer çalışmalar farklı öğretim kademelerinden öğrenciler ile gerçekleştirilebilir. Çalışmanın sonucuna göre çekingen olmak ergenlerin sosyal kaygı düzeylerini artırırken öz-saygının yüksek olması sosyal kaygı düzeyini azaltmaktadır. Bundan dolayı ergenlerle çalışan okul psikolojik danışmanlarına sosyal kaygısı yüksek öğrencilerin çekingenliğini azaltacak ve öz-saygı düzeylerini artıracak eğitimler vermeleri önerilebilir. Bu konuda benzer şekilde ailelere ve öğretmenlere yönelik konsültasyon programlarının hazırlanması da uygun olacaktır. Özellikle öğretmenlere sınıf içerisinde öğrencilerin öğretim sürecine katılmalarının ve kendilerini başarılı hissetmelerinin sosyal kaygılarını azaltmak açısından da önemli olduğu vurgulanabilir, bu doğrultuda öğrencilerin başarı duygularını arttıracak nitelikte ve düzeyde etkinlikler düzenlemeleri tavsiye edilebilir.

Kaynaklar

- Aslan, S. (2013). Separation-individuation and assertiveness in late adolescents, Romanian Journal of Applied Psychology, 15(1), 27-32.
- Ahmad, Z., R., Bano, N., Ahmad, R. & Khanam, S., J. (2013). Social anxiety in adolescents: Does self-esteem matter?, Asian Journal of Social Sciences and Humanities, 2(2), 91-98.
- Bhende, A.A. (1994) A study of sexuality of adolescent girls and boys in under privileged groups in Bombay. *The Indian Journal of Social Work*. LV (4), 557-571.
- Chhabra, V., Bhatia, M.S., Gupta, S., Kumar, P. & Srivastava, S. (2009). Prevalence of social phobia in school-going adolescents in an urban area. *Delhi Psychiatry Journal*, 12(1), 18-25.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi: Ankara
- Cruz, E.L., Martins, P.D. & Diniz, P.R. (2017). Factors related to the association of social anxiety disorder and alcohol use among adolescents: A systematic review. *Journal de Pediatria*, 93, 442-451.

- Eren-Gümüş, A. (2006). Sosyal kaygının benlik saygısına ve işlevsel olmayan tutumlara göre yordanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 26, 63-75.
- Eriş, Y. & İkiz, F.,E. (2013). Ergenlerin benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki ve kişisel değişkenlerin etkileri, *Turkish Studies*, 8(6), 179-193.
- Erkan, Z., Güçray, S. & Çam, S. (2002) Ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin ana baba tutumları ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(10), 64-75.
- Erozkan, A. (2004). *Üniversite öğrencilerinin reddedilme duyarlılıkları ile sosyal kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Fraenkel, J.R., & Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6th ed.). Boston, MA: The McGraw-Hill Companies.
- Gruber, K. & Heimberg, R.G. (1997). A cognitive-behavioral treatment package for social anxiety. (Ed: Yalom, I.D. & Walton, T.R.), *Treating anxiety disorders*. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- Hamarta, E. (2009). Ergenlerin sosyal kaygılarının kişilerarası problem çözme ve mükemmeliyetçilik açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3).
- Kahriman, G. (2002). *Adölesanlarda aile ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek ile benlik saygısı ilişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kashdan, T., B. (2007). Social anxiety spectrum and diminished positive experiences: Theoretical synthesis and meta-analysis, *Clinical Psychological Review*, 27, 348-365
- La Greca, A. M, & Lopezen. (1998). Social anxiety among adolescent, Linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Psychology*, 26, 83-94.
- Leary, M.R (2001). Social anxiety as an early earning system: A refinement and extention of the self presentational theory. (Ed: Hofmann, S.G. & DiBartolo, P.M.), *From social anxiety to social phobia, multiple perspectives*, (321-334) Boston: Allyn and Bacon.
- Leary, M., R. & Hoyle, R., H. (2009). *Handbook of individual differences in social behaviour*. London: The Guilford Press.
- Lee, S. J. (2009). Online communication and adolescent social ties: Who benefits more from Internet use?. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(3), 509-531.
- McWhirter, J. & Voltan-Acar, N. (2005). *Çocukla iletişim*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Mehtalia, K. & Vankar, G., K. (2004). Social anxiety in adolescents, *Indian Journal of Psychiatry*, 46(3), 221-227.
- Mofrad, S., K. & Mehrabi, T. (2015). The role of self-efficacy and assertiveness in aggression among high-school students in Isfahan. *Journal of Medicine and Life*, 8 (4), 225-231.
- Parto, M. (2011). Problem solving, self efficacy and mental health in adolescents: Assessing the mediating role of assertiveness. *Social and Behavioral Sciences*, 30, 644-648.
- Pontillo, M., Guerrera, S., Ornella, S. Tata, M., C., Averna, R., Vicari, S. & Armando, M. (2017). An overview of recent findings on social anxiety disorder in adolescents and young adults at clinical high risk for psychosis. *Brain Sciences*, 7(127), 2-9.
- Sarkova, M., Sleskova, M., B., Orosova, O., Geckova, A., M., Katreniakova, Z., Klein D., Heuvel, W. & Dijk, J., P. (2013). Associations between assertiveness, psychological well-being and self-esteem in adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 43, 147-154.
- Shanmugam, V. & Kathyayini, B., V. (2017). Assertiveness and self-esteem in Indian adolescents. *Galore Interantional Journal of Health Sciences and Research*, 2(4), 8-13.

- Stopa, L., & Clark, D. M. (2000). Social phobia and interpretation of social events. *Behaviour research and therapy*, 38(3), 273-283.
- Tassin, C., Reynaert, C., Jacques, D. & Zdanowicz, N. (2014). Anxiety disorders in adolescence. *Psychiatria Danubina*, 26(1), 27-30.
- Townsend, M., C. (2012). *Psychiatry mental health nursing*. Seventh edition: Jaypee publications, 43-46).
- Voltan-Acar, N.(1995). Psikolojik danışmada çeviri sorunu. *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 14, 28-29.
- Voltan-Acar, N. & Öğretmen, T.(2007). Kendini belirleme(güvengenlik) ölçeği geliştirme çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(27), 67-78.
- Voltan-Acar, N., Arıcıoğlu, A., Gültekin, F. & Gençtanırım, D. (2008). Üniversite öğrencilerinin güvengenlik düzeylerinin incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 342-350.
- Yiğit, H. (2010). Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yousaf, S. (2015). The relation between self-esteem, parenting style and social anxiety in girls. *Journal of Education and Practice*, 6(1), 140-142.

Hizmet Güven Endeksi İle Hizmet Sektör Alt Endeksleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi*

Testing Relationship between Services Confidence Index and Borsa Istanbul Services Sub-Indices

Dr.Öğr.Üyesi Sinem EYÜBOĞLU¹, Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU²

Özet

Türkiye’de hizmet sektörü hem GSYİH’nin hem de istihdamın %50’den fazlasını tek başına karşılamaktadır. Bu açıdan sektördeki herhangi bir olumlu veya olumsuz beklenti kendisine bağlı alt sektörleri ve şirketleri etkileyebilecektir. Bu çalışmada Ocak 2011-Aralık 2017 dönemi için hizmet güven endeksi (HGE) ile BIST Hizmetler sektörü alt endeksleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Çalışmada BIST Elektrik, BIST Ulaştırma, BIST Turizm, BIST Ticaret, BIST İletişim endekslerine ilişkin aylık fiyat verileri kullanılmıştır. Yapılan Sınır testi sonucunda, HGE ile sadece BIST Turizm endeksi arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kısa dönemde Turizm endeksi ile HGE’nin ilişkili olduğu ve güvendedeki artışın Turizm endeksini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Son olarak Toda-Yamamoto testi ile seriler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmış ve HGE ile BIST Turizm endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Güven Endeksi, Hisse senedi piyasaları, Sınır Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

Abstract

It could be claim that high service quality and perceived visitor satisfaction level influence customer In Turkey, services sector meets more than 50% of GDP and as well as employment. In this respect, any positive or negative expectation in the sector will affect the sub-sectors and companies related to it. In this study, the existence of cointegration relationship between service confidence index (SCI) and BIST Services sub-indices is investigated for the period of January 2011 to December 2017. Monthly price data related to BIST Electricity, BIST Transportation, BIST Tourism, BIST Trade and BIST Communication indices are used in the study. Bound test results indicated that there is cointegration relationship between SCI and BIST Tourism index. Furthermore, it is determined that there is a short-run relationship between the SCI and the BIST Tourism index and it is found that an increase in the SCI affects BIST tourism index positively. Finally, Toda-Yamamoto test results revealed that there is bidirectional causality relationship between SCI and BIST Tourism index.

Keywords: Confidence Index, Stock markets, Bound Test, Toda-Yamamoto Causality Test.

* Bu çalışmanın özeti 6. Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulmuştur

¹ Avrasya Üniversitesi İİB Fakültesi, sinemyilmaz17@hotmail.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-3525-9173

² Karadeniz Teknik Üniversitesi İİB Fakültesi, keyuboglu@msn.com, Orcid ID: orcid.org/0000-0002-2108-9732

Giriş

Bir ülkenin büyümesi ve kalkınması açısından bazı sektörler diğer sektörlerle oranla daha büyük önem arz etmektedir. Bu sektörlerin başında hizmet sektörü gelmektedir. Son 50 yılda hizmet sektörü, gelişmiş ülkelerde tarım ve sanayi sektörlerini geride bırakarak ekonomide başı çeken sektör konuma yükselmiştir. İlerleyen yıllarda ise gelişmekte olan ülkelerde de hizmet sektörü önemini arttırmış ve ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerin, hizmet sektöründen elde edecekleri getirileri arttırmak amacıyla bu sektöre olan yatırımları teşvik ettiği görülmüştür. Çünkü hizmet sektörü ülkelerin refah düzeyini ve gelişmişlik düzeyini arttıran bir üstünlüğe sahiptir (Özsağır ve Akın, 2012: 312).

Türkiye’de de hizmet sektörü tüm sektörler içerisinde çok önemli bir paya sahip, aynı zamanda GSYİH’ye katkısı %60 dolaylarında olan önemli bir sektördür. Türkiye’de istihdam açısından en çok çalışanın yer aldığı sektör de hizmet sektörüdür. Dolayısıyla, gerek istihdam gerekse ekonomik katkı açısından hizmet sektörü ülke ekonomisinin temelini meydana getirmektedir (Taşkesenlioğlu, 2009: 5). Ayrıca sektörün cari açığın azaltılmasında da turizmin etkisiyle önemli bir payı bulunmaktadır (Bozgeyik ve Yaloğlu, 2015: 627; Kara vd., 2012: 79).

Hizmet sektörüne ilişkin beklentiler ise hizmet güven endeksi (HGE) ile ölçülebilmektedir. Endeks 0-200 arasında değer alabilmekte, endeksin 100’den büyük olması sektörün mevcut ve gelecek döneme ilişkin iyimserliğini, 100’den küçük olması ise kötümserliğini göstermektedir. Bu açıdan sektördeki herhangi bir olumlu veya olumsuz beklenti kendisine bağlı alt sektörleri ve şirketleri etkileyebilecektir. Bu açıdan borsa getirileri ile hizmet sektörü beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemek, yatırımcıların HGE’yi hisse senetlerinin gelecekteki getirilerinin bir tahmincisi olarak kullanıp kullanamayacaklarını öğrenmek açısından faydalı olacaktır. Dolayısıyla çalışmada Borsa İstanbul (BIST)’da işlem gören hizmet sektörü alt sektörleri ile HGE arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla literatürde yer alan çalışmalar özetlenmiş, çalışmada kullanılan veri seti ile yöntem açıklanmış ve son olarak bulgular sunulmuştur.

1. Literatür Taraması

Literatürde güven endeksleri ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların birçoğunda güven endeksi olarak tüketici güveni (TGE) dikkate alınmıştır. Örneğin Otoo (1999) EKK yöntemi ile ABD’de hisse senetleri ile tüketici güveni arasındaki ilişkiyi 1980-1999 dönemi için incelemiş ve değişkenler arasında pozitif ilişki olduğunu ifade etmiştir. Fisher ve Statman (2003) 1989-2002 dönemi için EKK yöntemini kullanmışlar ve ABD’de Otoo (1999) ile benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Jansen ve Nahuis (2003) ise panel veri analizi ile 11 farklı ülkeyi ele alarak tüketici güveni ve hisse senetleri arasındaki incelemişlerdir. Çalışma sonucunda 9 ülkede TGE ve hisse senedi getirileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Schmeling (2009) 1985-2005 dönemi için panel veri analizi kullanarak 18 ülkede iki değişken arasındaki ilişkiyi test etmiş ve tüketici güveni arttıkça hisse senedi getirilerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Hsu vd. (2011) 1999-2007 dönemini ele alarak 21 ülkede panel veri analizi ile TGE ve hisse senetleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda hisse senedi

getirileri ile TGE arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Ayuningtyas ve Koesrindartoto (2014) ise EKK ile Endonezya’da iki değişken arasındaki ilişkiyi araştırmış ve TGE ile getiriler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığını sonucuna ulaşımlardır. Chen (2015) Tayvan’da regresyon analizi yardımıyla 2001-2012 dönemi için TGE ile hisse senetleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Al-Barghouthi vd. (2017) 1992-2016 dönemi için Wavelet yöntemi kullanarak Çin’de TGE ile 15 sektör getirisi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda Metal ana, kimya, mali, hava-uzay savunması, perakendecilik ve teknoloji sektörlerinin TGE’nin nedeni olduğu belirlenmiştir.

Türkiye’de ise Kandır (2006) EKK ile 2002-2005 yılları arasında ele alarak TGE ile BIST Mali sektörde faaliyet gösteren 28 şirketin hisse senetlerinin getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda TGE’nin mali sektör hisse senetlerinin çoğu için önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Topuz (2011) 2004-2009 tarihleri arasında için Granger nedensellik analizi kullanarak BIST-100 endeksi ile TGE arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir ve analiz sonucunda hisse senetlerinden tüketici güven endeksinde doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu saptamıştır. Bolaman ve Mandacı (2014) 2003-2012 dönemi için TGE ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanarak incelemiştir ve çalışma sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ifade etmiştir. Mermer (2014) 2004-2012 yılları arasında ele alarak Engle-Granger eşbütünleşme testi ile TGE ve hisse senedi getirileri arasındaki nedensellik ilişkisini test etmiş ve hisse senedi getirilerinden TGE’ye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmiştir. Köse ve Akkaya (2016) 2007-2016 dönemi için EKK ve VAR analizi kullanarak tüketici güven endeksi ile BIST-100 endeksi getirisi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, TGE ile hisse senedi getirileri arasında bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Canöz (2018) 2004-2017 dönemi için BIST-100 endeksi ile TGE arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanarak incelemiştir. Sonuç olarak hisse senedi getirilerinden tüketici güvenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bazı çalışmalarda ise sektör bazlı güven endeksleri kullanılmıştır. Bu çalışmalardan; Çetin ve Doğaner (2017) 2011:01-2017:03 dönemi için inşaat sektörü güven endeksi ve konut fiyat endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda inşaat sektörü güven endeksinin konut fiyatlarının nedeni olduğu belirlenmiştir. İskenderoğlu ve Akdağ (2017) 2015:05-2017:08 dönemi için finansal hizmetler güven endeksi ile BIST-100 endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını Granger ve Breitung-Candelon frekans nedensellik testleri yardımıyla araştırmışlardır. Yapılan analizler sonucunda finansal hizmetler güven endeksi ile BIST-100 arasında uzun dönem, kalıcı ve karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir.

2. Veri Seti ve Yöntem

2011:01-2017:12 dönemi için Borsa İstanbul Hizmet Sektörü alt endeksleri ile HGE arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmada aylık veriler kullanılmıştır. Fiyat endeks verileri Borsa İstanbul’dan, HGE’ye ilişkin veriler ise TÜİK’ten elde edilmiştir. HGE hesaplanırken sektördeki yöneticilere aşağıdaki konuları kapsayan bir eğilim anketi yapılmaktadır.

- İş durumu

- Talep (iş hacmi)
- Çalışan sayısı
- Satış fiyatları
- Mevcut kaynaklarda bir değişiklik yapılmadan faaliyeti arttırabilme durumu
- Faaliyeti kısıtlayan faktörler
- Sabit sermaye yatırımı

Tüm seriler mevsimsellikten arındırılmış³ ve doğal logaritmaları alınmıştır. Çalışmada yer alan Borsa İstanbul Hizmet sektörü alt endeksleri ise Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan Hizmet Sektörü Alt Endeksleri

BIST Kodu	Endeks Adı
XELKT	BIST Elektrik
XULAS	BIST Ulaştırma
XTRZM	BIST Turizm
XTCRT	BIST Ticaret
XILTM	BIST İletişim

Çalışmada seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmadan önce serilerin durağan oldukları seviyeler ADF (1979), (1981) ve PP (1988) birim kök testleri ile tespit edilmiştir. Birim kök testleri sonucunda değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olduğu belirlenmiş ve bu nedenle değişkenler arasında ilişkinin varlığı Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi yöntemi ile incelenmiştir. Sınır testi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada Sınır Testi ile değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı test edilmektedir. Uzun dönemin varlığı durumunda ise bir sonraki aşamaya geçilmektedir. İkinci aşamada ise uzun ve kısa döneme ait parametreler üretilmekte ve tahmin edilmektedir (Saçık ve Karaçayır, 2015: 161). ARDL yaklaşımı ile eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmeye çalışılırken öncelikli olarak

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta X_{t-i} + \alpha_4 Y_{t-1} + \alpha_5 X_{t-1} + \mu \quad (1)$$

³ Değişkenler Census Bureau’s X11 yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.

şeklinde tanımlanan kısıtsız bir hata düzeltme modeli tahmin edilmekte ve F istatistiği hesaplanmaktadır. Burada y; ilgili Borsa İstanbul Hizmet alt endeksini, x; hizmet güven endeksini, α_0 ; sabit terimi, t; trend değişkenini, $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ ve α_5 ; katsayıları, μ ; hata terimini göstermektedir. Eğer hesaplanan F istatistiği değerinin Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenen tablo üst değerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilir veya diğer bir ifadeyle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra ARDL modelleri tahmin edilir. Burada öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikme uzunlukları AIC (Akaike) veya SHC (Schwartz) bilgi kriteri yardımıyla tespit edilir. Ardından değişkenler arasında kısa dönemli ilişkilerin belirlenmesinde ARDL yaklaşımına dayanan hata düzeltme modeli kullanılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{4i} \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (2)$$

Hata düzeltme modeli ile kısa dönemde oluşan dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceği belirlenmektedir. Hata düzeltme modelinin kararlılığının sağlanması için hata düzeltme değişkeninin katsayısının işaretinin negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olması gerekmektedir (Çağlayan, 2006: 427). Çalışmada son olarak borsa endeksleri ile güven endeksi arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Seriler farklı seviyelerde durağan olduğundan çalışmada Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılmıştır. İlgili yonteme göre seriler durağan olmasalar da serilerin seviye değerlerini içeren VAR sistemi kurulur ve görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) yöntemi kullanılarak sistem tahmin edilir. Ardından standart WALD testi uygulanır. Toda ve Yamamoto yaklaşımına göre nedenselliğin araştırılacağı Y ve X değişkenlerine ait verilerin seviye değerlerinin yer aldığı iki değişkenli model aşağıdaki gibidir.

$$Y_t = \lambda_1 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \alpha_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \beta_{2j} X_{t-j} + e_{1t} \quad (3)$$

$$X_t = \lambda_2 + \sum_{i=1}^k \alpha_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \alpha_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_{2i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \beta_{2j} X_{t-j} + e_{2t} \quad (4)$$

(3) numaralı denkleme göre X değişkeninden Y değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu söyleyebilmek için β_{1i} 'lerin bir bütün olarak sıfırdan farklı olması gerekir. Benzer şekilde (4) numaralı denkleme göre ise Y değişkeninden X değişkenine

doğru bir nedensellik ilişkisi α_{2i} 'lerin birlikte sıfırdan farklı olması ile mümkündür (Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018: 15).

3. Bulgular

Tablo 2'de çalışmada kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler gösterilmiştir. Buna göre, en yüksek oynaklığa sahip olan seri BIST Ulaştırma; en düşük oynaklığa sahip olan seri ise hizmet güven endeksidir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Maksimum	Minimum	St. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
LHGE	4,62	4,73	4,46	0,05	-0,28	2,98
LXELKT	7,96	8,35	7,56	0,18	0,45	2,82
LXULAS	10,98	11,96	9,94	0,46	-0,64	2,44
LXTRZM	8,74	9,14	8,47	0,19	0,79	2,47
LXTCRT	11,74	12,27	11,24	0,24	-0,25	2,72
LXILTM	10,95	11,81	10,50	0,33	0,91	3,39

Tablo 3'te çalışmada yer alan değişkenlere ait birim kök sonuçları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde Borsa İstanbul Hizmet sektörü alt endekslerinin 1. farkında, hizmet güven endeksinin ise seviyesinde durağan olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada hizmet güven endeksi ile Borsa İstanbul Hizmet sektörü alt endeksleri arasındaki ilişkilerin varlığı Sınır Testi ile incelenmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	I (0)				I (1)			
	ADF		PP		ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
LHGE	-2.750 ^c	-3.712 ^b	-2.566	-3.614 ^b				
LXELKT	-2.287	-2.012	-2.348	-1.912	-8.347 ^a	-8.522 ^a	-8.314 ^a	-8.614 ^a
LXULAS	0.157	-1.077	-0.316	-1.5103	-7.269 ^a	-7.295 ^a	-7.370 ^a	-7.403 ^a
LXTRZM	-1.976	-2.180	-2.038	-1.844	-6.368 ^a	-7.196 ^a	-7.487 ^a	-10.94 ^a
LXTCRT	-0.097	-2.065	-0.077	-2.166	-9.006 ^a	-8.990 ^a	-9.006 ^a	-8.990 ^a
LXILTM	-1.413	-1.767	-1.313	-1.738	-8.726 ^a	-8.719 ^a	-8.719 ^a	-8.713 ^a

a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.1. Eşbütünleşme Testi

Tablo 4'te değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisine ait Sınır testi sonuçları sunulmuştur. Buna göre sadece BIST Turizm endeksi ile hizmet güven endeksi arasındaki ilişki için hesaplanan F istatistiği değeri Pesaran vd.'nin tablo üst sınır değerinden yüksektir. Bu durum hizmet güven endeksinin uzun dönemde sadece Turizm endeksi ile birlikte hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Sınır Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken: LHGE	
Bağımlı Değişken	F istatistiği Değeri
LXELKT	1.865974
LXULAS	0.970751
LXTRZM	6.872664 ^a
LXTCRT	1.406776
LXILTM	0.970751

^a%1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Buradan Turizm endeksi ile güven endeksi arasındaki kısa ve uzun dönemli dinamikleri tespit etmek amacıyla ARDL modeli tahminine geçilmiştir. Modelde gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiştir. Tablo 5'te seriler için hesaplanan ARDL Modeli tahmin sonuçları gösterilmiştir. Buna göre tahmin edilen ARDL (4,0) modelinde herhangi bir otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Seriler için Hesaplanan ARDL Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model	Katsayı	t istatistiği
LXTRZM(-1)		1.061696	9.132358 ^a
LXTRZM(-2)		-0.300380	-1.673296
LXTRZM(-3)		0.016899	0.094085
LXTRZM(-4)	ARDL (4,0)	0.176782	1.506765
LHGE		0.510460	3.039486 ^a
C		2.745500	3.546115 ^a
R ² = 0.802		White = 1.0656	LM(1) = 0.042
			LM(8) = 0.912

^a%1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.1.1. Uzun Dönemli İlişki

ARDL modellerinin tahmin sonuçlarına göre hesaplanan uzun dönem katsayıları ise Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6'ya göre hizmet güven endeksinin uzun dönem katsayısı istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur.

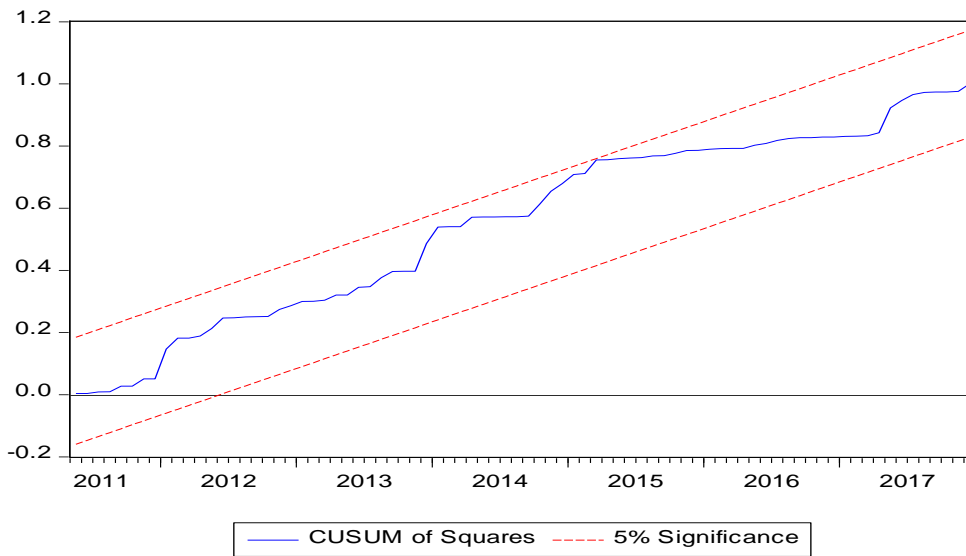
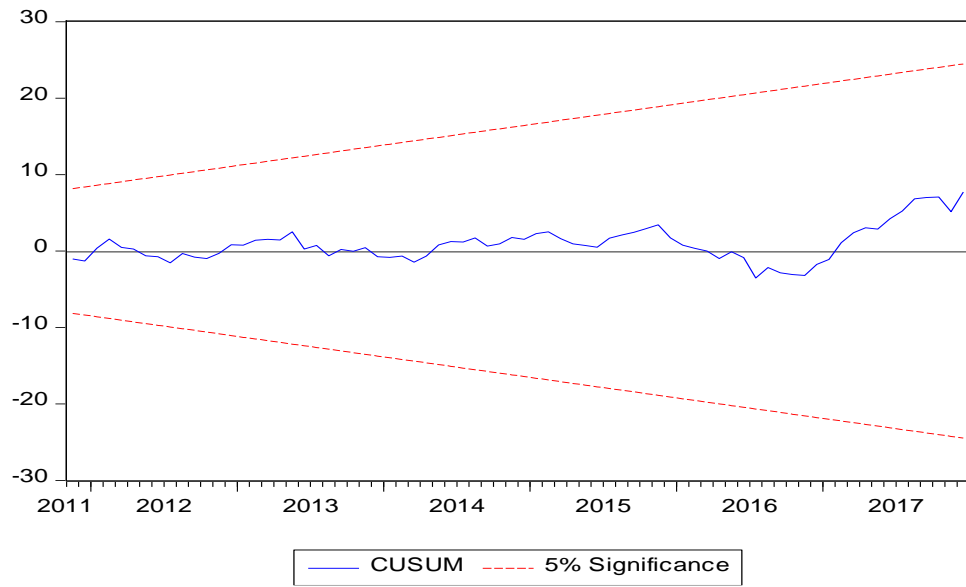
Tablo 6. ARDL Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayısı

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LHGE	11.342875	0.816439
C	61.007431	0.952582

^a, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tahmin edilen ARDL modelinin katsayılarının istikrarlı olup olmadığını görebilmek için CUSUM ve CUSUMSQ grafiklerinden yararlanılmıştır. Uzun dönem modeline ilişkin CUSUM ve CUSUMSQ istatistikleri %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde yer alması ARDL modelindeki katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. CUSUM ve CUSUMSQ Grafikleri



3.1.2. Kısa Dönemli İlişki

Uzun dönem ilişkisi incelendikten sonra değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi incelemek üzere ARDL modeline dayalı hata düzeltme modeli tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. ARDL Modellerine Dayalı Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Model	Katsayı	t istatistiği
$\Delta XTRZM(-1)$		0.059433	0.501
$\Delta XTRZM(-2)$	ARDL(4,0)	-0.188887	-1.666 ^c
$\Delta XTRZM(-3)$		-0.201447	-1.758 ^c
$\Delta LHGE$		0.197984	2.216 ^b
ECM(-1)		-0.049219	-3.758 ^a

^{a, b, c} sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tabloya göre BIST Turizm endeksi ile hizmet güven endeksi arasındaki kısa dönem ilişkisi gösteren hata düzeltme katsayısı negatif, 1’den küçük ve aynı zamanda istatistiksel açıdan %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bu durum BIST Turizm endeksi ile hizmet güven endeksi arasında kısa dönemli ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca hizmet güven endeksindeki artışın BIST Turizm endeksinde pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Tablo 9. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F istatistiği
XELKT \rightarrow LHGE	0.708686
LHGE \rightarrow XELKT	1.179180
XULAS \rightarrow LHGE	0.003500
LHGE \rightarrow XULAS	0.779761
XTRZM \rightarrow LHGE	7.359061 ^b
LHGE \rightarrow XTRZM	6.844578 ^b
XCRT \rightarrow LHGE	0.361540
LHGE \rightarrow XCRT	0.133608
XILTM \rightarrow LHGE	0.530867
LHGE \rightarrow XILTM	0.604408

^b %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 9’da Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları gösterilmiştir. Tabloya göre sadece hizmet güven endeksi ile BIST Turizm endeksi arasında nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Buna göre hizmet güven endeksi ile BIST Turizm arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer hizmet sektörü alt endeksleri ile hizmet güven endeksi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde hizmet sektörünün, ülke ekonomilerine yapmış olduğu katkı giderek artmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, hizmet sektörü, tarım ve sanayi sektörlerini geride bırakmaya başlamıştır. Türkiye’de hizmet sektörü hem GSYİH’nın hem de istihdamın %50’den fazlasını tek başına karşılamaktadır. Dolayısıyla sektördeki beklentiler hem sektörün hem de ülkenin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Çalışmada 2001:01-2017:12 dönemi için HGE ile BIST Hizmetler sektörü alt endeksleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada HGE ile borsa endeksleri farklı seviyelerden durağan oldukları için eşbütünleşme analizi, Sınır testi yaklaşımı ile yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda çalışmada sadece BIST Turizm endeksinin HGE ile uzun dönemde birlikte hareket ettiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular güven endeksleri ile hisse senetleri arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir (Otoo, 1999; Jansen ve Nahuis, 2003; Bolaman ve Mandacı, 2014; Chen, 2015; Köse ve Akkaya, 2016).

İlaveten hizmet güven endeksinin BIST Elektrik, BIST Ulaştırma, BIST Ticaret ve BIST İletişim endeksleri üzerinde uzun dönemde herhangi bir etkisi olmadığını da belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle yatırımcıların bu endekslere yatırım yaparken hizmet güven endeksini dikkate almamaları gerektiği de söylenebilir.

Ardından BIST Turizm endeksi ile hizmet güven endeksi arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin araştırılması amacıyla ARDL modeli tahmin edilmiş ve uzun dönem katsayısı anlamsız bulunmuştur. Sonrasında hata düzeltme modelleri yardımıyla değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler araştırılmış ve BIST Turizm endeksinin HGE ile kısa dönemde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. İlaveten kısa dönemde HGE’deki artışın BIST Turizm endeksini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar HGE’nin sadece BIST Turizm endeksi üzerinde etkisini olduğunu ve Turizm endeksi hisse senetlerine yatırım yaparken bu faktördeki değişimleri dikkate almaları gerektiğini ortaya koymuştur.

Aynı zamanda nedensellik testi sonuçları dikkate alındığında BIST Turizm endeksinin de hizmet sektöründeki beklentilerin şekillenmesinde önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Nedensellik sonuçları ise güven endeksleri ile hisse senetleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit eden Hsu vd. (2011) ile İskenderoğlu ve Akdağ (2017)’in çalışmaları ile örtüşmektedir.

Bu sonuçlar ışığında, turizm sektöründeki gelişmeler ile hizmet sektörüne ilişkin geleceğe yönelik beklentilerin birbirine paralel olarak hareket ettiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile sektördeki yöneticilerin geleceğe yönelik beklentilerinin (iş durumu, talep, satış fiyatı gibi) turizm sektörünün durumuna bağlı olarak şekillendiği ifade edilebilir. Bilindiği üzere turizm sektörü ülkeye döviz girdisi, istihdam sağlayan önemli sektörlerin başında gelmektedir.

Sektör yapısı itibariyle siyasi ve sosyal faktörlere karşı ise hassastır. Uluslararası ilişkilerde yaşanan çatışmalar turizm sektörünü etkileyebilmektedir. Dolayısıyla turizm sektöründe olumsuzlukların oluşmaması için önlemlerin alınması gerekmektedir. Turizmde yaşanan hareketlilik hizmet sektöründe canlanmayı sağlamaktadır. Yaşanan canlanma ise özellikle kısa dönemde turizm şirketlerine olumlu şekilde yansımaktadır. İlerleyen

çalışmalarda farklı sektör endeksleri veya farklı güven endeksleri ele alınarak literatüre katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Al Barghouthi, S., Qureshi, S., Ur Rehman, I., Shahzad, F. ve Qureshi, F. (2017). “Consumer Confidence and Sectoral Stock Returns in China: Evidence from Multiresolutions Wavelet and Granger Coherence Analyses”, *International Journal of Business & Society*, 18(3):479-502.
- Ayuningtyas, R. ve Koesrindartoto, D. P. (2014). “The Relationship between Business Confidence, Consumer Confidence, and Indexes Return: Empirical Evidence in Indonesia Stock Exchange”, *International Conference on Trends in Economics, Humanities and Management*, 21-25.
- Bolaman, Ö. ve Mandacı, P. E. (2014). “Effect of Investor Sentiment on Stock Markets”, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11): 51-64.
- Bozgeyik, Y. ve Yoloğlu, Y. (2015). “Türkiye’de Turizm Gelirleri İle GSYH Arasındaki İlişki: 2002-2014 Dönemi”, *Journal of International Social Research*, 8(40): 627-640.
- Canöz, İ. (2018). “Borsa İstanbul 100 Endeksi ile Tüketici Güven Endeksleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Fiscaoeconomia*, 2(1): 136-153.
- Chen, M. (2015). “Understanding the Impact of Changes in Consumer Confidence on Hotel Stock Performance in Taiwan”, *International Journal of Hospitality Management*, 50: 55-65.
- Çağlayan, E. (2006). “Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1): 423-438.
- Çetin, G. ve Doğaner, A. (2017). “İnşaat Sektörü Güven Endeksi Ve Konut Fiyat Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Analiz”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 155-165.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366): 427-431.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1981). “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49(4): 1057-1072.
- Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2018). “Borsa İstanbul Sektör Endeksleri İle Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: ARDL Modeli”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1): 8-28.
- Fisher, K. L. ve Statman, M. (2003). “Consumer Confidence and Stock Returns”, *The Journal of Portfolio Management*, 30(1): 115-127.
- Hsu, C. C., Lin, H. Y., ve Wu, J. Y. (2011). “Consumer Confidence and Stock Markets: The Panel Causality Evidence”, *International Journal of Economics and Finance*, 3(6): 91-98.
- İskenderoğlu, Ö. ve Akdağ, S. (2017). “Finansal Hizmetler Güven Endeksinin Geçerliliğinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4): 625-633.
- Jansen, W. J. ve Nahuis, N. J. (2003). “The Stock Market and Consumer Confidence: European Evidence”, *Economics Letters*, 79(1): 89-98.
- Kandır, S. Y. (2006). “Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: İMKB Mali Sektör Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 217-230.

- Kara, O., Çömlekçi, İ. ve Kaya, V. (2012). “Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler İle İlişkisi: Türkiye Örneği (1992-2011)”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(8): 75-100.
- Köse, A. K. ve Akkaya, M. (2016). “Beklenti ve Güven Anketlerinin Finansal Piyasalara Etkisi: BIST 100 Üzerine Bir Uygulama”, *Bankacılar Dergisi*, 99, 3-15.
- Mermer, İ. (2014). *Tüketici Güven Endeksi ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: BIST Üzerine Bir Uygulama*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 88s.
- Otoo, M. W. (1999). “Consumer Sentiment and the Stock Market”, Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs, Federal Reserve Board.
- Özsağır, A., ve Akın A. (2012). “Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 41: 311-331.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289-326.
- Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, *Biometrika*, 75(2): 335-346.
- Saçık, S. ve Karaçayır, E. (2015). “Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Finansmanı: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33: 155-166.
- Schmeling, M. (2009). “Investor Sentiment and Stock Returns: Some International Evidence”, *Journal of Empirical Finance*, 16(3): 394-408.
- Taşkesenlioğlu, Z. (2009). *Hizmet Sektör Raporu 2009. MÜSİAD Araştırma Raporları* 63, 49s.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Process”, *Journal of Econometrics*, 66: 225-250.
- Topuz, Y. V. (2010). “Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(7): 53-65.

Kriz Yönetimi ve Hermeneutik*

Crisis Management and Hermeneutics

Öğr. Gör. Erkam TEMİR¹

Özet

Kriz yönetimi dahilinde yapılan bazı basın açıklamalarının, basın toplantılarının, sosyal medya üzerinden yapılan açıklamaların vb. krizi avantaja çevirmenin aksine kriz sürecini uzattığı ve etkisini arttırdığını gözlemlemek mümkündür. Makalenin ana konusu kriz yönetimi sürecinin iyi planlanamamasının ve iyi yürütülememesinin temelinde yatan büyük gerçekliklerden birinin yanlış kurgulanmış iletişim stratejileri olduğu ve bununla birlikte ortaya çıkan entropinin ve yanlış algının nedeninin hermeneutik problemler olduğu varsayımdır. Anlatılmak istenen “gerçek” ve verilmek istenen mesajla birlikte, algılanan gerçek ve alınan mesaj arasındaki temel farklılık; kolektif paradigmanın ve algının dönüşmesinde, krizin büyümesinde ve yaygınlaşarak yapılaşmasındaki en temel etki ve dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Henüz kriz başlangıç sürecinde iken yapılan basın açıklamaları, basın toplantıları vb. uygulamalarda yanlış kurgulanan cümleler, objeler vb. unsurlar temel hermeneutik problemlerin doğmasına ve algının yönetilememesine neden olmakta ve krizi ölümlü bir süreç haline dönüştürmektedir. Sonuç olarak hermeneutik algı, birçok krizin temelinde bulunan, arzu edilmeyen bir şekilde anlamlandırmaya bağlı olarak gelişip büyüyen krizin yarattığı etkinin temel sebeplerinden birisi ve en önemlisi olarak açıklanabilir. Bu nedenle ilk bölümde hermeneutik kavramı üzerinde durulmuş ve ikinci bölümde hermeneutik ve kriz yönetimi olgusu yaşanmış örnekler ile değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Halkla ilişkiler, kriz yönetimi, hermeneutik, algı, yorum

Abstract

It is possible to observe crisis periods during which public statements, press conferences and statements that are made on the social media make the crises period longer and increase its effects instead of turning it into an opportunity throughout the management of the crisis. The main idea of the article is the assumption that one of the biggest realities as an underlying reason of not planning and conducting the crisis management in a better way is the wrongly fictionalized communication strategy and the reason behind the entropy and misperception coming as a result of it is the hermeneutic problems. The main difference between what is presented and what is perceived as reality and a message seems to be the basic effect and a dynamic that plays a role on the transformation of the collective paradigm, growing of the crisis and becoming a more common and structuralized concept. Sentences or objects that are wrongly made in the public statements and press conferences at the very beginning of the crisis management period cause hermeneutic problems and prevent the perception leading so that it transforms the crisis into an inevitable process. Hermeneutic perception can be explained as the most important and basic reason of the effects that the crisis creates which can be found on the basis of many crises and undesirably grows based on the meaning attached. For this reason; in the first section it is focused on hermeneutic and in the second section both hermeneutic and crisis management are evaluated by real life examples.

Key words: Public relations, crisis management, hermeneutics, perception, review

* Bu makale, yazarın “Kriz Yönetimi ve Hermeneutik” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, erkamtemir@erciyes.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-4387-2728)

Giriş

Kriz yönetiminde sosyoloji, psikoloji, ekonomi hatta antropolojinin sunduğu olanakları kriz yönetimine entegre ederek “neo-proaktif” yöntemler inşa etmeye çalışmak, bu yöntemlerin yaşam gerçekliği ile uyumunu denetlemek bir gereklilik olarak görülmektedir. Sunulan mesajların arzu edilmeyen bir biçimde algılanışı ve bu algı üzerinden işlenmeye başlanması kuruluşların veya mesaj sunanların korkulu rüyası olmaktadır. Sunulan mesajların hedef kitleler tarafından nasıl algılanabileceği ayrı bir çalışma alanı olmalıdır.

Arzu edilmeyen biçimde anlaşılacak ve yorumsanabilecek mesajların yorumsaması kurumun rakipleri, basın mensupları, sivil toplum örgütleri, siyasiler, hedef kitle ve/veya diğer şahıslar tarafından yapılabilir. Arzu edilmeyen yorumsama gayri ihtiyari olabileceği gibi bilinçli de yapılmış olabilir. Gayri ihtiyari yorumsama kolektif şurardan kaynaklanabilmektedir. Kurum mesajını iletenlerin mesajın alıcılarının anlamlandırma sürecini bilmemeleri veya önemsememeleri böyle bir durum meydana getirebilmektedir. Bununla birlikte kurumun krizle karşı karşıya kalması, hatta yok olmasından çıkar elde edebilecek rakip kuruluşlar, siyasiler, kurumun bir eylemine veya tüm varlığına karşı çıkan sivil toplum örgütleri ve/veya basın kuruluşları bilinçli bir şekilde arzu edilmeyen yorumsama yoluna gidebilmektedirler.

Gelişen ve teknolojiye bağımlı organizasyonlar dünyasında, kurumlar an be an hedef kitleleriyle karşılıklı iletişim ve etkileşim halindedirler. Bu yakınlık ve karşılıklı etkileşimi sağlayan olanaklar nedeniyle kurumlar sıklıkla hermeneutik problemler ile yüz yüze gelebilmektedirler.

Kurum ve hedef kitle ya da kamu ve kurum arasında iletişim eksikliğinin giderilmesi amaçlanırken, algının yönetilmesi temel amaçtır. Bu açıdan hermeneutik problemlerin giderilmesi, yanlış algıya dayalı açmazların oluşmasındaki temel problemlerin (hermeneutik problemlerin) tespit edilmesi ve kaçınılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, alanların farklı disiplinlerden yararlanarak kendini geliştirmesi ve gerçekleştirmesi gerekliliğine dayanarak, halkla ilişkilerin önemli uygulama alanlarından olan kriz yönetimine, “sosyal bilimlerin doğasına çeşitli şekillerde uygun anlam arayışları toplamı” (Saygın, 2009: 110) olarak nitelendirilebilecek hermeneutik gelenekten yararlanılarak algı temelli farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Kriz yönetimi açısından hermeneutik imkanların bilinmesi, algı açısından “anlaşılması güç” olguları, anlaşılabilir hale getirebilme imkanı sunabilmekte, hermeneutik problemler ise “anlaşılması kolay” olguları neredeyse anlaşılabilir hale getirebilmektedir. Bu nedenle, algı mefhumunun özellikle önem kazandığı kriz yönetimi konusuna hermeneutiğin entegrasyonu proaktif bir kriz yönetimi açısından oldukça faydalı olacaktır. Bu çalışmada, kriz yönetimi konusuna hermeneutiğin entegrasyonu açısından verilecek örneklerle konunun daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

1. Hermeneutik

1.1. Hermeneutik Kavramı

Hermeneutik (yorumsama, yorum sanatı, yorumbilim, yorumcu yaklaşım, yorum bilgisi) kelimesi Türkçede “hermenötik” ve “hermenoytik” olarak da kullanılmıştır. Hermeneutik Grekçe “hermeneuein” yani ifade etmek/bildirmek, açıklamak, tercüme etmek/çevirmek fiilinden türemiştir (Gadamer, 2003: 13). Latinceye “hermeneutica” olarak çevrilmiş ve Grekçe anlamlarının içeriği nedeniyle “yorum sanatı”, “yorum tekniği” olarak anlaşılmıştır. Hermeneutiğin “yorum bilimi” şeklindeki ifadesine bilimin kendisine özgü objesinin ve yönteminin olması gerektiği, hermeneutiğin ise özel bir obje ve yönteminin olmadığı, anlam yüklenebilecek her şeyin hermeneutiğin konusu olabileceğini öne sürerek

karşı çıkanlar olmuştur (Özcan, 2000: 10). Ancak Barnes, “diğer realistler gibi, her türlü bilimsel araştırmanın, hatta doğa bilimlerindeki araştırmaların bile yorumu gerektirdiği ve bu yüzden de “hermeneutik” oldukları tezine dayanan bir “post-empirist” bilim anlayışı benimser. O, bu yeni bilimsel araştırma tanımını, genelde sosyal bilimlerin özelde de bilgi sosyolojisinin “bilimsel” olmadığını iddia edenleri çürütmek için kullanır” ve realistler yaptıkları çıkarımlar sonucu hem doğa hem de sosyal bilimlerin yorumu gerektirdikleri ve bu nedenle hermeneutik kategori altında sınıflandırılmaları gerektiği çıkarımında bulunmuşlardır (Hekman, 2012: 63-68).

Etimolojik olarak kavram Yunan mitolojisinde Tanrı Zeus ve Maia'nın oğlu olarak geçen Hermes'e dayanmaktadır. Hermes Yunan mitolojisinde Tanrılar ve insanlar arasındaki iletişimi sağlamaktadır (Dellaloğlu, 1998: 43 ve Erhat, 1989: 15). Bazı İslami kaynaklara göre ise Hermes İdris (a.s.)'dir ve yazının kaşifidir (İbn Hacer, 1990: 375). Hermes söz yoluyla ilişkiler kurmada, ses ile ikna etmede ve kandırma sanatında oldukça hünerlidir (Özcan, 2000: 14). “Hermes bir yorumcu veya bir haberci veya bir hırsız veya bir yalancı veya bir pazarlık yapan kişidir; bu türlerin büyük ölçüde sahip buldukları her şey dille ilişkilidir” ve “doğal dilin “ustası olmayı” öğrendiğimiz ölçüde kazandığımız bir “yeteneğe/beceriye” atıfta bulunur: lengüistik olarak komünike edilebilir/iletilebilir anlamı anlama ve onu çarpık/tahrif edilmiş iletişim durumlarında kavranabilir hale getirme sanatı” olarak tanımlanır (Gadamer, 2002: 13-231).

İletişim, söylem, anlama, yorum ve dil becerisi gibi kavramların Hermes efsanesinden meydana geldiği söylenmektedir (Kurt, 1994: 1). Hermeneutik tercüme, yorumlama ve anlamının farklılıkları uzlaştırma tecrübesinin adı olarak kullanılmıştır. Hermeneutikte içerik ne olursa olsun daima bir anlama isteğinde bulunmaktadır (aktaran Özcan, 2000: 9-15). “Hermeneutik etkinlik, bir başka dünyaya ait anlam bağlamını, o an içinde yaşanan dünyaya aktarma etkinliğidir” (Gadamer, 2003: 11).

Hermeneutik geniş ve gelişen tanımıyla “yoruma dayalı anlama teorisi”dir (Arslan, 2002: 73).

1.2. Tarihsel Olarak Hermeneutiğin Gelişimi

Antik dönemden beri var olan hermeneutik kavramının tarihsel olarak inkişafının üç ana hattı bulunmaktadır. Bunlar: 1. 18. yüzyıl kutsal kitap hermeneutiği ve teolojik hermeneutik. 2. Schleiermacher ve Wilhelm Dilthey tarafından hermeneutiğin tinsel bilimlerin evrensel bir yöntemi haline dönüştürülmesi. 3. Hermeneutiğin “çağdaş dönemi” denilebilecek Gadamer'in hermeneutiğidir. (aktaran Alioğlu, 2007: 1195).

1.2.1. 18. Yüzyıl Kutsal Kitap Hermeneutiği ve Teolojik Hermeneutik

Aristoteles'in Peri Hermenias (Yorum Üzerine) kitabında düşünce ve düşüncüyü dile getiren olgu arasındaki anlatımının birleşimi temelli çıkarımların türevleri bulunmaktadır (Ormitson ve Schrift, 2002: 14). Peri Hermenias yorumsama kavramının yazılı literatüre geçtiği ilk kaynaklardan biridir.

1.2.2. Hermeneutiğin Tinsel Bilimlerin Evrensel Bir Yöntemi Haline Dönüştürülmesi

Antik çağ sonrası orta çağda hermeneutik tarihsel bir dönüşüm geçirerek teolojik bir biçim almıştır. Bu dönüşüm bilinen ve işaret edilen anlam arasındaki ikilemin yerine Stoacı dış anlam ve iç anlam ikileminin geçmesiyle olmuştur. Teolojik hermeneutik bu Stoacı ikileme dayanır. Bu yaklaşım alegorik yöntemle dayanmaktadır. Alegorik yöntemde bir ismin veya formülün avamın bildiği bir anlamı ve sadece seçkinlerin bildiği birden çok anlamı vardır. Philon bu yöntemi tanımlamamış ancak sözlü anlamın belirsizliğe veya yanlış anlamaya sebep

olduğu durumlarda uygulamıştır. Philon'a göre kutsal kitapta lafzi anlam ve maddi olmayan sırları ortaya çıkarmak olan alegorik anlam vardır ve yorum sanatı harfin fizik yapısını aşarak üst anlamı ortaya çıkarmaktır. Bu ilişki beden ve ruh arasındaki ilişki gibidir. Bir manada bu yaklaşım metnin lafzından hareketle görülebilenin içinde görülemez fark etmek demektir. (Özcan, 2000: 25-28). Luther'in "kutsal metinleri kendilerinden hareketle yorumlama" daveti de bu dönem için önemlidir (Gadamer, 2003: 16).

Bu dönemde hermeneutik "Katolik ve Protestanlık tartışmaları sırasında İncil'in nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin yöntemsel yaklaşım önerilerinin kutsal metinlerin yorumlanması ve daha açık kılınması gerektiğine dair sorunlarla gündeme gelmiş bir kavramdır ve doğru anlama ulaşma yöntemi olarak kabul edilmiştir" (aktaran Saygın, 2009: 104). Teolojik hermeneutik "metnin ne dediğini değil ne demek istediğini" anlama yoluna gitmiştir. Bu yaklaşımın doğmasının nedeni Hıristiyanlık metinlerinin orijinallerinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır (Dartma; Demirci; Ünver vd. 2013: 242).

1.2.3. Hermeneutiğin Çağdaş Dönemi

Ortaçağın sonlarında alegorik yöntem etkinliğini yitirmiştir. Friedrich D. Schleiermacher her metnin yorumu için işe yarayabilecek bir genel hermeneutik için çalışmalar yapmıştır. Ona göre "her ifade, kendi kökeninde, dil ve düşünce bütünlüğü olmak üzere çifte bir ilişkiye sahiptir; bu durumda bütün anlamalar iki andan ibarettir, dilsel ifadelerin anlaşılması anı ve düşünürün içinde bulunduğu durumun anlaşılması anıdır" (Taşdelen, 2008: 91). Hukuki, dini veya edebi tüm metinlerin dil içerisinde oluştuğu ve anlamının olduğunu ifade etmiş ve bu anlamın bulunabilmesi için gramere ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Palmer, 1969: 121). Schleiermacher hermeneutiği cihanşümul bir anlama bilimi haline getirme gayreti içinde olmuştur (Göka, 1993: 86). Hermeneutiği dogmatik yönlerinden arındırmaya gayret etmiştir (Gadamer, 2003: 17).

"Hermeneutiğin hukuktaki rolü, hiçbir genel kuralın, hukuk tecrübesinin ve pratiğinin bütün özel/bireysel durumları asla kuşatamayacağını farkına varılmasına dayanıyordu. Bir özel durumu bir genel yasa kapsamına yerleştirmek, her durumda bir yorumlama eylemidir" (Arslan, 2002: 151). Bu farkındalığın genel geçer tüm alanlarla ilgili de böyle olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Alanı ne olursa olsun hiçbir genel kuralın bütün özel durumları kuşatması imkansızdır. Bu yüzden yoruma ihtiyaç vardır.

Schleiermacher hermeneutiği bir "anlama sanatı" olarak ifade etmiştir (Tatar, 2004: 37). Hermeneutiği özel bir disiplin çerçevesinden çıkararak herhangi bir şeyi anlama sanatı olarak değerlendirmiştir. Ona göre hermeneutik sadece yazılı metinlerin incelenmesi ile ilgilenmemekte, kişilerarası diyalogları da konu edinmektedir (Toprak, 2003: 38-41). Schleiermacher anlama ve yorumlamayı birbirinden ayırmış ve yanlış anlamamanın önemine vurgu yapmıştır (Bilen, 2001: 63 ve Cevizci, 1999: 758). O genelleşmemiş birçok özel hermeneutiği birleştirdiğini ifade etmiş ve bir metni anlamak için metnin salt kendisinin yeterli olmayacağını, yazıldığı tarihi ve yazarı çevreleyen koşulları ve yazarın ruh halini de bilmek ve idrak etmek gerektiğini söylemektedir (Alan, 2008: 26 ve Taşdelen, 2008: 101). Bu nedenle gramatik yorumlama ve psikolojik yorumlama yöntemleri meydana gelmiştir (Öztürk, 2009: 154). Gramatik yöntem dil bilgisini, tümce yapısını ve semantiği incelemektedir (Toprak, 2003: 45). Psikolojik yöntem ise yazarı çevreleyen koşulları ve yazarın ruh halini idrak etmeye çalışmayı kapsar (Taşdelen, 2008: 93). Gadamer'e göre Friedrich D. Schleiermacher hermeneutiğin "büyük babası" olmakla birlikte, hermeneutiği yardımcı bir disiplin olarak algılanmaktan kurtaramamıştır (Gadamer, 2007: 361). Zira Gadamer Schleiermacher'in hermeneutiği ile ilgili şöyle demiştir: "Schleiermacher'in geliştirdiği hermenoytik evrensel olsa da bu evrensellik algılanabilir sınırlar içinde bir hermenoytiktir" (Gadamer, 2008: 274).

İlerleyen dönemde Wilhelm Dilthey (1833-1911) hermeneutiği bir sonraki aşamaya taşımış ve anlamanın tin bilimlerinin özelliği olduğunu belirtmiştir ve tin bilimlerinin hermeneutik yöneme ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Gadamer, 2002: 151-152). Dilthey yorumun anlaşılabilmesi için öncelikle anlamanın anlaşılması gerektiğini belirtmiş ve “Duyularımıza dışarıdan verilen göstergeler aracılığıyla içerdekini tanıma sürecine anlamak diyoruz” demiştir (Özcan, 2000: 151). Dilthey’e göre “hermeneutik yazılı dokümanların yorum kuralları teorisidir” (Dilthey, 1996: 238). Schleiermacher’den farklı olarak Dilthey’in hermeneutik teorisine göre okuyucu anlamı yeniden yaratan bir dahidir (Doğan, 2006: 41-42). Max Weber bu teorisinin etkisinde kalarak sosyolojiyi “toplumsal etkinliği yorumlama yoluyla anlamak” olarak tanımlamıştır (Weber, 1995: 10). Dilthey’e göre “Anlama da bir dereceye kadar sempatiye bağlıdır. Örneğin bize hiçbir şekilde sempatik gelmeyen insanları pek öyle kolayca anlayamayız. Buna karşılık bir tiyatro sahnesi önüne oturduğumuzda, sempatinin yeniden üretici/kurucu/olusturucu anlamıyla yakınlığı kendini çok daha açık gösterir. Oyunu izlerken artık sadece tasarlamayız, sadece algılamayız; hatta oyun kahramanlarının psişik hallerini yeniden yaşarız” (Dilthey, 1999: 37). Yani “anlama bir zihin halini, onun kendisiyle ifade edildiği anlam yüklenmiş bir göstergeden tanıma işlemidir” (West, 2005: 142).

Hans George Gadamer hermeneutik ile ilgili yaptığı çalışmalar ile hermeneutik anlayışını bir adım ileri taşımıştır. Ona göre hermeneutik kendi hakiki varlığını bulması için İncil’in tebliği gibi dogmatik amaçlara hizmet etmeyi bırakması gerekiyordu (Gadamer, 2008: 247). Gadamer’e göre anlama, yorumlama ve uygulama ayrı yöntemler değildir. “Anlamadan yorum yapılamaz diyen Dilthey’in aksine, Gadamer, anlamak her zaman yorumlamaktır görüşündedir” (Kasapoğlu, 1992: 63). Anlama bu üçünü de içermektedir. Anlama ile yorumlama iç içedir. Ona göre yorum metnin ufku ile yorumcunun ufkunun (“belirli bir hakim noktadan görülebilen her şeyi içine alan görüş alanı”) (Gadamer, 2009: 56) hemdem olmasıdır (Kılıç, 2005: 98-99). Yorum öznel bir anlamadır (Taşdelen, 2008: 178). “Hermeneutik bilincin gerçek gücü, sorgulanabilir olan şeyi görebilme yetimizdir” (Arslan, 2002: 69).

Gadamer ayrıca ön-anlama kavramına vurgu yapmıştır: “Açıklayıcı yorum, açıklamanın bağlamsal, “ufuksal” olduğunu fark etmemizi sağlar. Açıklama, önceden varsayılan anlamlar ve niyetler ufkunda yapılır. Hermeneutikte, bu varsayılan anlamaya ön-anlama denir” (Richard, 1969: 24). “Gadamer modern bilimi kısıtlamalar olmaksızın hermeneutiğe dahil etme uğraşı içerisindedir (Gadamer, 2008: XLII). Felsefi hermeneutiği ortaya koyarak, hermeneutiğin dünya tecrübesinin tamamında belirleyici bir rol oynadığına vurgu yapmıştır (Gadamer, 2007: 67). Bu noktada anlama yorumlayandan bağımsız olarak değerlendirilemeyecek bir olgu haline dönüşmüştür (Bernstein, 1986: 91). “Eğer bir şekilde anlıyor isek, farklı tarzda anladığımızı söylemek kafidir” (Gadamer, 2009: 48). Bu nedenle anlama tümüyle yoruma dönüşmektedir (Toprak, 2003: 133).

“Sonuçta hermenoytik uzmanlara gerekli bir teknik kehanetleri ve mucizeleri yorumlayanların techne hermeneutike’i olarak kalamaz; hermenoytik bir genel kavrama problemini de içerir” (Ricoeur, 2009: 4).

1.3. Hermeneutik İle İlgili Kavramlar

Hermeneutiğin tarihsel inkişafı çerçevesinde değerlendirildiğinde anlama ve yorum kavramlarının hermeneutik ile bizatihi ilgili olduğu görülmektedir. Richard Bernstein “Bizler anlayan ve yorumlayan bir varlık olarak acuna atılmış durumdayız.” der (Bernstein, 2011: 113).

1.3.1. Anlama ve Hermeneutik

Rosenberg “Anlama, anlaşılması çok zor olan bir mefhumdur” (Petrot, 1981: 29) der. Roy Howard ise “Anlamayı anlama problemi” (Howard, 1982: 45) olarak ifade eder. Bilimsel

veriye ulaşmanın yöntem olarak ana şartı anlamadır (Dellaloğlu, 1998: 121) ancak “anlama potansiyel olarak hep yanlışa açıktır” (aktaran Özcan, 2000: 153).

Max Weber bu düzenliliğin “bütün olguları, anlaşılır biçimde yorumlamamıza izin verdiğini” (aktaran Özcan, 2000: 131) belirtmiştir. Dilthey “doğayı açıklarız, insani olayları ise anlarız” demiştir. (Dilthey, 1999: 76)

Hermeneutik anlama olayını derinlemesine araştırmayı mümkün kılmıştır. Anlama günümüzde insan bilimlerinin bir yöntemidir. Zira Dilthey’i müteakiben anlama “gerçekleştirilen”, “yaşanan”, “algılanan” ve “kabul edilen” olguların anlamlarını bilmeye çalışan bir yöntem olarak kabul görmüştür. Sosyolojinin anlama yönteminden beklentilerinin sonucunda beşeri hedefler ile ilgili olan her şey hermeneutiğe dahil olmuştur (Arslan, 2002: 132-133). “Eylemlerimiz her yerde, diğer insanların anlaşılmasını koşul olarak gerektirir. İnsan mutluluğunun önemli bir kısmı, diğer insanların psikik hallerine katılmaktan, bu psikik halleri kendimizde hissedip yaşamaktan kaynaklanır” (Dilthey, 1999: 91). Anlama ancak “daha önceden mevcut olan bir tasavvurun derinleştirilmesi” ile gerçekleşir. Anlamak için anlaşılması istenen olgunun muhtevası tüm ayrıntıları ile incelenmelidir (Bollnow, 1995: 105). Ayrıca her bireyin “iç tecrübesi” kendisine özgü olduğundan anlama sübjektiftir (Özcan, 2000: 142-143). “Duyularımıza dışarıdan verilen göstergeler aracılığıyla içeridekini tanıma sürecine anlamak, diyoruz” (aktaran Özcan, 2000: 151). Bu çerçevede anlama kreatif bir biçimde yeniden oluşturmaktır (Göka, 1993: 86). Yani “anlama, tamamen sahip olduğumuz ön yargılar aracılığıyla” (Vesek, 2004: 47) ve “yaşama-nesneleşme yoluyla” gerçekleşir (İnalçık, 2002: 14). “Anlama yeteneği insanın doğuştan gelen temel kabiliyeti, başkalarıyla komünal hayat destek sağlayan, daha da önemlisi, dil ve diyaloga katılım yoluyla ortaya çıkan kabiliyettir” (Gadamer, 2002: 285).

Seyyid Ahmet Arvasi “Kendini Arayan İnsan” adlı eserinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır “ ..., insan zihni, düz bir ayna gibi kendine gelen etkileri ve verileri aynen yansıtmıyor. Onları kendi belleğinde yoğuruyor ve öylece ortaya koyuyor” (Arvasi, 2009: 43).

“Dilthey’e göre anlama, bir zihnin içinde ötekinin zihinsel nesnelleştirmelerinin farkına vardığı süreçtir. Anlama Ben’in Sen’de yeniden keşfidir” (Arslan, 2002: 13). Çağdaş hermeneutikte anlama yorum ile iş birliği içerisinde olan, estetik, etik politik, dini veya pedagojik kavramaya çalışan ve müjdeleme, bildirme, yorumlama tercüme veya deşifre etme gibi olguların arasındaki ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır (Özcan, 2000: 157). “Anlama, tüm yorumlamaların temelidir” (aktaran Vesek, 2004: 44).

Hermeneutikte anlamamanın bir amacı da “yazarı bizzat kendinin anladığından daha iyi anlamaktır” (Dilthey, 1999: 113) "Felsefi yorumbilim (philosophical hermeneutics) açısından yorum, “bir metnin anlamını keşfetmek değil”, “bir metnin anlamını inşa etmektir”. Dolayısıyla felsefi yorumbilimde yorumun, kurucu (constructive) bir işlevi vardır" (aktaran Aktaş, 2011: 2)

1.3.2. Yorum ve Hermeneutik

Yorum metindeki ipuçlarından yola çıkar. Yorumcu metinde üstü kapalı bir şekilde ifade edilen, açık bir şekilde görülmeyen gizli anlam veya anlamlara ulaşmak için ipuçlarını birbirine bağlar. Yorum dış ifadeye nüfuz ederek onun iç anlamına ulaşmaya çalışır. Kesin olmamak ve bilgisiz olmak yorumcuyla harekete geçirmektedir. Yorum üzerinde arzular kültür, tarihi miras gibi birçok unsurun etkisi olabileceğinden yorum alanı peşin hükümlerden arındırılmış değildir. Yorum ön-anlama ile başlar. Ön-anlama düşünme şeklini sınırlamaktadır. Zaman zaman hayat gerçekliği ile yorum gerçekliği arasında farklılık olabilmektedir (Özcan, 2000: 195-203). “Açıklayıcı yorum, açıklamanın bağlamsal, “ufuksal”

olduğunu fark etmemizi sağlar. Açıklama, önceden varsayılan anlamlar ve niyetler ufkunda yapılır. Hermeneutikte, bu varsayılan anlamaya ön-anlama denir” (aktaran Ataman, 2007: 10).

Hermeneutiğin sistematik bir teorisi bulunmamakla (Geltsetzer, 1997: 95) birlikte hermeneutik açıdan iki farklı yorumdan bahsetmek mümkündür. Bunlar “Gramatikal Yorum” ve “Teknik Yorum”dur.

Gramatikal yorum “o, dilden hareketle ve dil yardımıyla bir söylemin kesin anlamını bulma sanatıdır” ve “her şeyden önce objektif bir açıklama söz konusu olduğunda uygulanır ve yazarın toplu düşüncesinden çok, düşüncenin ifade edildiği öğeler üzerinde yoğunlaşır.” “Gramatikal yorumun objektiflik ve negatifiğine karşıt olarak teknik yorum, sübjektif ve pozitifdir. Burada anlamının konusu konuşan kişidir” (aktaran Özcan, 2000: 227).

“Hayati önem taşıyan yapıtların yorumu ile ilgili farklı düşüncelerin savaşından ve yorum sanatının kurallarını temellendirmek için duyulan şiddetli ihtiyaçtan 'hermeneutik' bilimi doğmuştur” (Kasapoğlu, 1992: 60). Bazı kaynaklar yorumun genel itibarıyla “metnin ortaya koyduğu hakikati tecrübe etmek” olduğuna vurgu yapar. Buna karşın niyetsevcilere göre doğru yorumunun yegane temeli yazarın niyetidir. Bu anlayış, metni anlamının ölçütü olarak yazarın niyetini alır. Bu nedenle niyetsevciler olarak ifade edilmektedir. Gadamer niyetsevciler anlayışına karşı çıkar ve metnin anlamının yazarın niyetini aştığını ifade eder. Ancak metnin anlamının yazarın niyetini aşması konusu diğer taraftan hakikati kendi bakış açımıza indirgeme sorununu ortaya çıkarmaktadır ve problemin temeli yorumda görecelik ve nesnellik tartışmalarının kaynağıdır (Tatar, 2004: 9-19).

“Diğer yandan kişinin iradesinin yorumunda, o kişiye özgü duygusal ve sübjektif tercihlerin ön plana çıkması ve bunların anlaşılmasına çalışılması yorum yapılırken belirli bir kurala bağlanmayı engellemektedir” (aktaran Demir, 2013: 1153). Bu nedenle “aşırı yorumcu” yaklaşım diğer yorum ve anlama kavrayışlarını büyük ölçüde reddederek, metnin hiçbir nesnel ölçütü olmadığını ve anlamın tamamen anlamayı gerçekleştirecek kişi ile ilgili olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre doğru veya yanlış bir yorum yoktur, yorumun bir standardı bulunmamaktadır ve mühim olan yorumun ustalığıdır (aktaran Saygın, 2008: 3). Michelle de Montaigne ise çoğu yorumunun doğruyu buharlaştırarak yok ettiğini söylemektedir (Arslan, 2002: 2).

2. Kriz Yönetiminin Hermeneutik Boyutu

2.1. Kriz, Kriz Yönetimi ve Hermeneutik Problemler

“Şirketler kimi zaman teknik yönle odaklanıp algılama sorununu görmezden gelerek bir problemi yanlış sınıflandırır. Oysa çoğu zaman krize yol açan şey kamuoyundaki algılamadır” (Augustine, 2000: 24). Kimi zaman krizler kurum tarafından verilen bazı mesajların, yapılan bazı eylemlerin vb. yorumlanması (hermeneutik) sonucu oluşan algıdan kaynaklanabilmektedir. Aslında hermeneutik açıdan anlama mesaja maruz kalan kişinin mesajı daha önce edindiği bir dizi karmaşık bilgi ve duyguları yorumlamasıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle verilen her mesaj hermeneutiğe maruz kalacaktır demek yanlış olmayacaktır. Ancak kurum tarafından verilen mesaj, kurumun mesajının ulaştığı kitlelerde çeşitli nedenlerden dolayı arzu edilmeyen anlamlar oluşturuyor ise bir krizle karşı karşıya kalma ihtimali var demektir. Zira arzu edilmeyen anlamlandırma beklenmedik tepkiler doğurabilir. Burada arzu edilmeyenden kasıt kurumun kesinlikle arzu etmediği ve muhtemelen aleyhine olacak bir biçimde anlaşılmasıdır. Nitekim Hermeneutik süreç “spekülatif düşünme” ve “içkin anlamın keşfedilmesi, analizi ve daha da geliştirilmesi” gibi kavramlarla da tanımlanmıştır (Arslan, 2002: 136). Ayrıca konu bu bağlamda değerlendirilirken mitolojik anlamda Hermes’e yapılan “bir haberci veya bir hırsız veya bir yalancı veya bir pazarlık yapan” gibi yakıştırmalar da unutulmamalıdır.

Yorumsama / yorum sanatı / hermeneutik hukuki alanda genel kuralları özel/bireysel durumlara indirirken çözüm amaçlı kullanılmaktadır. Ancak hermeneutik hukuki alanda krizlere de yol açabilmektedir. Örneğin 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri esnasında eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu Anayasanın 102. Maddesine getirdiği farklı bir yorum sonucu ilk tur seçimlerinde seçilebilmek için toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiği yargısına varmıştır. Bazı akademisyenler ve muhalefet parti milletvekilleri bu yorumu desteklemiş ve bu doğrultuda bazı milletvekilleri meclis oturumuna katılmamışlardır. Bu nedenle toplantı yeter sayısına ulaşılamadığı kanaatiyle 11. Cumhurbaşkanı seçilememiş ve genel seçime gidilmek zorunda kalınmıştır. Hukuki bir maddenin yorumsanması sonucu konjonktürün de uygun olması nedeniyle bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç kamuoyuna “367 krizi” olarak yansımıştır.

Hermeneutik hukuki alanda olduğu gibi diğer tüm alanlarda da krizlere neden olabilmektedir. Kernisky krizi “bir örgütün beklentileri ile çevresinde gerçekleşenler arasındaki büyük uyumsuzluk” (aktaran Akdağ, 2005: 3) olarak tanımlanmaktadır. Hermeneutik açıdan bu uyumsuzluk, kurumun iletildiği/iletmeye çalıştığı mesaj ile alıcıların “anlam”ları arasında olan uyumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Bu uyumsuzluğun ölçüsü ile orantılı olarak kriz olasılığı artacaktır.

Hermeneutik, anlam içeren her şeyi kapsamaktadır. Bu nedenle uyumsuzluk mesajın kendisiyle ilgili olabilir ancak salt bunu kapsamamaktadır. Zira yorum ön-anlama ile başlamakta ve ön-anlama düşünme biçimini sınırlayarak kimi zaman yorum gerçekliği ve hayat gerçekliği arasında farklar oluşturabilmektedir. Bu ön-anlamda kurumun kendisi ve mesajı ile ilgili olan veya olmayan bir dizi karmaşık olgu yer alır. Ayrıca yorumsama salt mesaj ile ilgili olmayabilir. Hatta ortada verilmek istenen bir mesaj bile olmayabilir. Ancak bu yorumsanmaya maruz kalmamak anlamına gelmez. Zira “kendisi dil ögesi içermeyen şey, dilsel yoruma muktedirdir” (aktaran Ataman, 2007: 17).

Arzu edilmeyen biçimde anlaşılabilir ve yorumsanabilecek bu mesajların yorumsaması kurumun rakipleri, basın mensupları, sivil toplum örgütleri, siyasiler, hedef kitle ve/veya diğer şahıslar tarafından yapılabilir. Arzu edilmeyen yorumsama gayri ihtiyari yapılabileceği gibi bilinçli de yapılabilir. Gayri ihtiyari yorumsama kolektif şurdan kaynaklanabilir. Kurum mesajını iletenerin mesajın alıcılarının anlamlandırma sürecini bilmemeleri veya önemsememeleri böyle bir durum meydana getirebilir. Bununla birlikte kurumun krizle karşı karşıya kalması hatta yok olmasından çıkar elde edebilecek rakip kuruluşlar, siyasiler, kurumun bir eylemine veya tüm varlığına karşı çıkan sivil toplum örgütleri ve/veya basın kuruluşları bilinçli bir şekilde arzu edilmeyen yorumsama yoluna gidebilirler.

Özellikle basın kuruluşları tiraj kaygısı gütmekte; kriz etkisi oluşturabilecek olağandışı haberler dikkat çekici haberler olarak nitelendirilmekte ve tiraj kaygılarına çözüm olarak değerlendirilmektedir. Bu “sansasyon yoksa haber de yok” (Hürriyet, 2018) anlayışına sahip basın kuruluşları aşırı yorumcu bir tutum alabilir. Zira “kriz dönemlerinde kamuoyunun çoğunluğu açısından örgütle ilgili elde edilecek bilgi ve bilginin içine katılacak yorum, daha çok medya aracılığı ile sağlanmaktadır” (Pira-Sohodol, 2012: 219). Bu nedenle “Basınla ilişki içindeyken, tutulan yol ne olursa olsun, kontrolü elden bırakmamak, durumu abartmamak, kimseyi suçlamamak, argo ve mesleki terimleri mümkün olduğunca kullanmamak ve dürüst olmak gerekir. Kriz anında “yorum yok” sözü en tehlikeli mesajdır. Hedef kitleler dürüst, sempatik, şefkatli, açık, kolay anlaşılabilir, tarafsız, samimi, uygun zamanlı ve kendilerine kibarca hitap edip takdirle yaklaşan mesajlar duymak isterler. Burada amaç, hedef kitleleri ve basını anlamak ve dolayısıyla etkilemektir” (Pira-Sohodol, 2012: 227) denilmektedir. Ancak bu yeterli olmayabilir. Zira her ne kadar açık, kibar ve sempatik mesajlar iletilmeye çalışılırsa

çalışsın, insan doğası ve hermeneutik gaye gereği mesaj sahibinin kendisinin anladığından da daha iyi anlamaya çalışılabilir. Zira hermeneutikte anlamamanın bir amacı da “yazarı bizzat kendinin anladığından daha iyi anlamaktır” (Dilthey, 1999: 113). Bu nedenle arzu edilmeyen yorumsamayı yapanlar, kurumu salt mesajın sınırlarını aşarak kendinden daha iyi anlayabilir veya anladığını iddia edebilir. Açıkça dile getirilmese bile mesajın yorumsanmış haliyle sizi sizden daha iyi anladığı imasında bulunabilirler.

Bilinçli bir şekilde ve kurum aleyhine yapılabilecek yorumsamayı yapacak kişilerin (rakip kuruluşlar, siyasiler, kurumun bir eylemine veya tüm varlığına karşı çıkan sivil toplum örgütleri ve/veya basın kuruluşları), gayri ihtiyari bir şekilde olumsuz yorumsama yapabilecek kitlelere göre daha nüfuz sahibi ve görece daha profesyonel oldukları varsayımı yapılabilir. Ancak günümüzde yorumsamanın özgünlüğüne de bağlı olarak sosyal medya imkanları ile bu erk eşitsizliği görece daha azdır.

Anlama sübjektif olmakla birlikte, ortak bilgi ve kültürle beslenmiş gruplar benzer anlamlara ulaşabilir ve benzerlik gösteren tepkiler verebilirler. Kriz yönetimi açısından değerlendirilmeye tabi tutulabilecek olgu budur. Yani belirli grupların kolektif paradigmaları, ön-anlamları ve algıları. Tüm “anlama”lar yoruma dayalıdır. Bu nedenle kriz yönetiminin en önemli hedeflerinden biri olarak anlaşılacak olgusuna vurgu yapıldığı takdirde hermeneutik anlamayı, yorumsamanın nasıl ve neden gerçekleştiğini, arzu edilmeyen ve aşırı yorumsamadan kaçınmak için nelere dikkat edilmesi gerektiğini bilmek ve uygulamak kriz yönetimi açısından önemlidir. Özellikle kurumların sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaya başlamasıyla birlikte hermeneutik probleme dayalı krizler artmaktadır. Zira sosyal medya doğası gereği yüksek düzeyde serbestlik ihtiva eden bir mecradır. Sosyal medyanın bu nispeten daha rahat ortamı ve hızlı kullanım gereksinimi kurumların mesajlarını veya sundukları materyalleri geleneksel yöntemlere göre daha hazırlıksız bir şekilde sunmalarına neden olmaktadır. Hazırlıksız olma yani mesajın veya sunulan materyalin üzerinde yeterince çalışılmamış olması mesaj veya materyalin yorumsama açısından oldukça elverişli olduğu anlamına gelebilmektedir. Öyle ki çoğu zaman sosyal medya üzerinden yayınlanan mesajlar o işle görevlendirilen kişinin anlık mesajları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm krizlerin hermeneutik boyutu vardır. Krizin kaynağı iletilen bir mesaj olsun ya da olmasın her iki durumda da ön-anlama kullanılarak yapılan bir yorumsama sonucu oluşan algı söz konusudur. Hermeneutik problemler bir kriz meydana getirebileceği gibi, başka bir nedenle meydana gelen bir kriz esnasında yaşanacak bir hermeneutik problem krizin boyutunu büyütebilir.

Proaktif bir kriz yönetimi anlayışı için hermeneutik imkanlardan yararlanmak oldukça faydalı olabilir. Sorun analizi, değerlendirme ve özellikle ortak bir nokta yakalamak için ön-anlam, yorum, yorumsama gibi hermeneutik kavramları bilmek ve onlardan yararlanmak faydalı olacaktır. Bu olgular değerlendirilerek hazırlanacak kriz planları ve uygulamalar proaktif sürece katkı sağlayacak ayrıca ön-anlama, anlama yorumsama gibi kavramların algı ile ilgili kavramlar ile paralellik göstermesi nedeniyle, algı kontrolü ve algı yönetimi açısından da eşsiz materyaller sunacaktır.

2.2. Süreçsel Olarak Hermeneutik ve Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi açısından mesaj hazırlanırken ve iletilirken alıcıların dikkate alınması gerekir (Örnek-Aydın, 2007: 116). Gerek mesaj iletilirken gerekse diğer eylemler planlanırken alıcıların dikkate alınması oldukça önemlidir ve hermeneutik ile alıcıların derinlemesine dikkate alınması mümkündür.

Süreçsel olarak hermeneutik ve kriz yönetimi konusu kriz ile paralel olarak üç evrede ele alınacaktır. Bu evreler: “Kriz Yönetiminde Kriz Öncesi Dönem ve Hermeneutik”, “Kriz

Yönetiminde Kriz Dönemi ve Hermeneutik” ve “Kriz Yönetiminde Kriz Sonrası Dönem ve Hermeneutik”dir.

2.2.1. Kriz Yönetiminde Kriz Öncesi Dönem ve Hermeneutik

Kriz öncesi dönemde kriz yönetimi genel itibariyle kriz sinyallerinin alınıp değerlendirilmesi, erken uyarı sistemlerinin devreye sokulması, kriz planının oluşturulması ve kriz yönetim ekibinin belirlenmesi gereken bir süreçtir.

Hermeneutik problemlerin yaşanmaması için bu dönemde alınabilecek bazı tedbirler vardır. Öncelikle kriz yönetimi ekibi de dahil olmak üzere kurumun iletişim ve imaj çalışmalarını gerçekleştiren tüm çalışanları anlama, yorum, yorumsama kavramlarını bilmeli, anlama ve yorumsama sürecinin nasıl gerçekleştiğini idrak etmeli, özel görevlendirilmiş uzman kişiler ise ilgi gruplarının (kurumun rakipleri, basın mensupları, sivil toplum örgütleri, siyasiler, hedef kitle) ön-anlam – yorum - anlam süreçlerini yani hermeneutik süreci sürekli olarak araştırmalı ve kriz yönetimi planı bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan sonuçlar dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Zira bu araştırmaların verilecek mesajların ne şekilde olması gerektiği, hangi davranışların sergilenip sergilenmemesi gerektiği ile ipuçları vereceğini ummak yanlış olmayacaktır. Yaşanabilecek hermeneutik problemler daha önce kurum içinde veya kurum dışında benzer hermeneutik problemler ile kıyaslanarak değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Özellikle ön-anlamlandırmada meydana gelen değişimler analiz edilerek, bu değişimlerin kurumu ne şekilde etkileyebileceği araştırılmalıdır. Özgünlüğü olmayan, hedef kitlenin hermeneutiksel süreci değerlendirilmeden yapılacak basmakalıp uygulamalar krizlere neden olabilir. Özellikle kolektif yorumsamanın ne şekilde gerçekleşeceğini doğru analiz etmek krizi fırsata çevirmek için oldukça faydalı olacaktır. Zira “Hermeneutik aynı zamanda bir geleneğin, söylenmiş bir şeyin vb. doğru sayılmasının nedenlerinin incelenmesine de ilgi duyar” denilmektedir (Arslan, 2002: 92).

Hermeneutik açıdan sinyallerin alınması için kriz yönetimi ekibinin şu sorulara cevap vermesi faydalı olacaktır.

- O güne kadar yaşanan hermeneutik problemler veya krizler var mıdır? Var ise bu problemin kaynağı nedir? Problem çözülmüş ise ne şekilde çözülmüştür?
- Yapılan hermeneutik süreci değerlendirme sonuçlarına göre kurumun hali hazırdaki bir mesaj veya eyleminin arzu edilmeyen bir şekilde yorumsamaya maruz kalma ihtimali var mıdır?
- Kurumun hali hazırdaki mesajları veya eylemleri çokanlamlılığa sahip midir? Sahipse bu anlamlar nelerdir?
- Kurumun hali hazırdaki mesajları veya eylemleri özellikle yakın dönem geçmiş ile tutarlılık sergilemekte midir?

Bu ve benzeri soruların cevapları bulunmaya çalışarak olası bir hermeneutik krizin sinyalleri alınarak önlemler alınmalıdır. Kurumun kriz yönetimi kapsamında hazırlayacağı tüm materyal, yazılı veya yazılı olmayan önlemler gibi unsurların tamamı bu olgular çerçevesinde değerlendirilerek hazırlanmalıdır. Artık “Yanlış Anlaşıldık” deme dönemi kapanmıştır. Zira yeni medya algısı ve kamuoyu bunu kabul etmemektedir (Hürriyet, 2018).

Özellikle arzulanmayan biçimde yorumsanabilecek çokanlamlılıktan kaçınmak çok önemlidir. Kurumunuzun iletmediği bir mesajın veya meydana getirdiği bir icraatın böyle bir çokanlamlılık taşıması hermeneutik problemler oluşturabilir. Muhtemel krizler irdelenirken mümkün olduğunca çok kişi ile görüşmek faydalı olacaktır. Zira risk algısı kişiden kişiye değişkenlik gösterir (Luecke, 2009: 14). Bu hermeneutik açıdan da böyledir. Yorumsama ve

anlamanın sübjektifliği nedeniyle mümkün olduğu kadar çok kişiyle görüşmek, mesajları ve olayları bu kişilerin nasıl yorumladığını incelemek faydalı olacaktır.

Kriz öncesi dönemde bu veriler dikkate alınarak hazırlanacak kriz yönetim planları ve iletişim stratejileri hermeneutik bir problem ile karşılaşma ihtimalini azaltmaya yardımcı olabilir.

2.2.2. Kriz Yönetiminde Kriz Dönemi ve Hermeneutik

Kriz anında kriz yönetiminin hermeneutik boyutundan bahsetmek için öncelikle krizi oluşturan etken incelenmelidir. Kriz yönetimi açısından krizi oluşturan etkenler kurum içi ve kurum dışı etkenler ana başlıklarında toplanmaktadır. Kriz yönetimi ve hermeneutik açısından incelendiğinde ise “hermeneutik probleme bağlı olan” ve “hermeneutik probleme bağlı olmayan” etkenler olarak adlandırmak mümkündür.

İş güvenliğinin sağlanmamış olması nedeniyle ölümlerin gerçekleştiği bir olayın doğurduğu bir krize hermeneutik etkenli bir kriz demek doğru olmaz. Hermeneutik açıdan böyle bir olayda elbette yorumsanacaktır. Zira anlama yorumsama ile olmaktadır. Ancak burada krizin temeli bir hermeneutik problem değildir.

2.2.2.1. Hermeneutik Probleme Bağlı olan Kriz Döneminde Kriz Yönetimi ve Hermeneutik

Konuyla ilgili şu iki hermeneutik temelli varsayım oldukça önemlidir: “Bir metin birinin kastettiği anlamı temsil etmek zorundadır- şayet değilse, bu durumda yorumcunun” ve “Okurun kavradığı anlamlar ya yazarla birlikte paylaşılan anlamlar ya da sadece okura ait olan anlamlardır” (aktaran Tatar, 1999: 20-21).

Bu varsayımlara göre her mesaj, simge, eylem, durum bir anlamı temsil etmek zorundadır. Bu anlam ona onu oluşturan tarafından yüklenmiş olabileceği gibi yorumcu tarafından da yüklenmiş olabilir. Ayrıca okurun/mesajın muhatabının kavradığı anlamlar mesajın kaynağının paylaştığı anlamlardan farklı olabilir. Her hermeneutik form aynı zamanda bir “kuşku bilincini aşma” formudur (Arslan, 2002: 149).

Hermeneutik temelli bir kriz örneği için Adalet ve Kalkınma Partisi genel merkez binasında yer alan simge verilebilir.

Bu simge özellikle sosyal medyada Yahudiliğin ve Museviliğin simgesi olarak görülen Davut Yıldızı'na benzetilmiş, bu şekilde yorumsanmış ve bir sosyal medya krizi doğmuştur. Oysa Davut Yıldızı olarak bilinen sembol altı köşeli olmasına karşın bina üzerinde yer alan yıldızlar sekiz köşelidir. Sekiz köşeli yıldızın ise Davut Yıldızı ile hiçbir ilgisi bulunmayıp Selçukluda da kullanılan bir Türk sembolüdür. Türk Mimarisi'nde kümbetler, türbeler ve camiler başta olmak üzere birçok yerde kullanılmıştır (Büyükçanga, 2008: 1230-1234).

Sekiz köşeli yıldızın yanlış ve arzu edilmeyen şekilde yorumsanması ve buna benzer yorumsamalar krizlere yol açabilmektedir. Görüldüğü gibi bu olayda mesajın muhatabının kavradığı anlamlar mesajın kaynağının paylaştığı anlamlardan farklıdır.

Öncelikle Davut Yıldızı ve sekiz köşeli yıldız arasında benzerlik, özellikle ilk bakışta çok yüksektir. Her ne kadar bu bir Davut Yıldızı olmasa da yorumsamaya maruz kalma ihtimali değerlendirilerek kullanılmaması böyle bir krizin oluşumunu engelleyebilirdi. Zira “Elbette bazı anlam bozuklukları olabilir. Ama bunu teşvik etmenin gereği yoktur” (Pira-Sohodol, 2012: 226). Zira hermeneutik problem bir yanlış yorumsamadan kaynaklansa bile,

bunu düzeltmek vakit ve nakdi kayba neden olacaktır. Ayrıca krize neden olan hermeneutik sorunsalının ulaştığı kesimlerin tamamına ulaşmak ve yanlış yorumsamayı gidermek oldukça zordur. Nitekim “kara haber tez duyulur”. Basın, rakip kuruluşlar vb. kurumun savunmasını ve yanlış düzeltme çabalarına kriz oluşturabilecek kurum aleyhine haberleri yaymada gösterdiği çabayı göstermeyebilir. Bu nedenle bir eylem veya mesaj uygulamaya konmadan önce “haklı olmak”, “haklı olmamak”, mesaj veya eylemin “doğru” veya “yanlış” olması yeterli değildir. Söz konusu mesaj veya eylemin hermeneutik bir probleme yol açıp açmayacağı da değerlendirilmez.

Hermeneutik temelli bir diğer kriz örneği Procter and Gamble (P&G) şirketinin yaşadığı krizdir. Şirket 1981 yılında oldukça yoğun bir şekilde şirketin “şeytanla bağlantısı” konusunda bilgi isteyen mektuplar alıyordu. Şirketin şeytan ile bir ilişkisi olduğuna dair yorumsamanın sebebi şirket logosunun ayna yansımaya bakıldığında ortaya çıktığı iddia edilen 666 rakamıydı. Zira bu rakam “anti İsa” işareti olarak bilinmekte ve logonun bir şeytana tapınma ayinini sembolize ettiği söylenmekteydi. P&G şirketi bu hermeneutik problemi gidermek için yüksek çaba ve özveri harcamıştır (Narbay, 2006: 128-129).

P&G şirketinin karşılaştığı kriz, hermeneutikte yorumcunun üstü kapalı bir şekilde ifade edilen, açık bir şekilde görülmeyen gizli anlam veya anlamlara ulaşmak için ipuçlarını birbirine bağlama çabasından kaynaklanmaktadır (Özcan, 2000: 195-203).

Bir kuruma veya şirkete ait olan ve subliminal bir mesaj taşıdığı iddia edilen birçok obje aslında aşırı yorumsama ürünüdür. Zira yorumlanma riski bilmece, gizem ve kehanetle bağlantılar yaratmaktadır (Arslan, 2002: 43).

Royal Dutch/Shell firması işlevini tamamlayan Brent Spar petrol platformunu Atlantik Okyanusu’nun diplerine batırma kararı aldı. Çevreciler genel olarak bu batırma planına hoşgörülü davranmışlar ve hükümetin onayı da alınmıştı. Bu süreçte Greenpeace protestocuları bir helikopterle eylem yapmak amacıyla platforma inmeyi denemişler ve bu girişime karşı Royal Dutch/Shell firması su toplarıyla helikopteri uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu olay hermeneutik sapmanın önemine vurgu yapmak için oldukça önemlidir. Zira platformu batırma planı hemen hemen tüm çevrelerce makul bir plan olarak görülmekte iken bir anda yoruma bağlı anlama ortaya çıkan görüntüler nedeniyle değişmiştir. Nitekim olay Wall Street Journal’da şu şekilde yer aldı: “Shell stratejik bir hata yaptı. Yeni iletişim dünyasının izleyicilerinin belleğinde kalan görüntü şu oldu: Dev bir çokuluslu petrol şirketi kamuoyunda cesur ve kararlı olarak tanınan küçük bir grubu geri püskürtmek için tüm gücünü kullanıyordu” (Augustine, 2000: 25-26). İşte bu algı durumunun gerçekliğini dikkate almaksızın ön-anlamlara dayalı bir yorumsamadan kaynaklanmaktadır. Şirketin platformu batırma planı bu hareket öncesi makul algılanırken, yapılan bu hareket hermeneutik bir sapmaya yol açarak hem batırma planı hem de şirket aleyhine bir anlam üretmiştir.

Hermeneutik bir problem sonucu krizle karşı karşıya kalan şirketlerden biri de Starbucks’tır. Sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanan ve şeffaf olmaya özen gösteren şirketin www.twitter.com üzerinden paylaştığı bir açıklama hermeneutik probleme yol açarak bir kriz meydana getirmiştir. Açıklama şu şekilde idi "Elimizdeki stokların geçici olarak tükenmesine paralel olarak, bazı işletmelerimiz Arjantin'de üretilen bardakları kullanmaktadır. Özür dileriz." Bu ifadeler milliyetçiliğin giderek yükseldiği Arjantin’de Arjantin mallarının kalitesiz olduğu ve dolaylı olarak Arjantin’in küçümsendiği şeklinde yorumsandı. Devasa bir kriz ile karşı karşıya kalan şirket bir gün içerisinde 12000’i aşkın olumsuz cevap aldı ve sonuç olarak şirket özür dileyerek konunun yanlış ifade edildiğini bildirdi (DÜNYA, 2018).

İfadeler üzerinde yorumsamaya giderek şirketin söylemiyle ilgili çok farklı bir yorumsama yapılabilir. Örnek: “Elimizdeki stokların geçici olarak tükenmesine paralel olarak,

bazı işletmelerimiz Arjantin'de üretilen bardakları kullanmaktadır. Özür dileriz." Yorumsamayı yapan kişinin ön-anlam algısını lümpen olguların çevrelediğini varsayalım. Bunun dışındaki algılar; Şirket çok büyük ve uluslararası bir şirkettir. Dünya çapında standardizasyon yakalamış bir şirkettir. Öyle ki Arjantin'de şirketin bir şubesinde içtiğiniz kahveden aldığınız tadın aynısını şirketin Kayseri şubesinde içtiğiniz kahvede de alabilirsiniz. Bu olgular doğrultusunda yorumsama: Starbucks firması, orijinalitesi olmayan, yakaladığı standartlara uymayan bardakları kullanmak zorunda kaldığı için çok değer verdiği Arjantinli müşterilerinden özür dilemektedir. Bu özür aynı zamanda dünya çapında sağladığı standardizasyonun garantörü niteliğindedir.

Görüldüğü gibi hermeneutik problemin temelini oluşturan çok-anlamlılık olgusu, hermeneutiğin sübjektif oluşu, ön-anlamlar vb. birbirine taban tabana zıt anlamlar oluşturabilmekte ve krizlere neden olabilecek büyük problemler meydana getirebilmektedir. Eğer hermeneutik probleme dayalı bir krizle karşılaşmış ise kriz öncesi dönemde hermeneutik ile ilgili tedbirlerin alınmadığı, uygulanmadığı, önemsenmediği veya bu tedbirlerden bihaber olunduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu dönemde krizin kaynağını oluşturan hermeneutik problem tespit edilmelidir. Hermeneutik problemin kaynağı yani hermeneutik probleme sebep olan mesaj veya eylem tespit edildikten sonra, yorumsamanın kaynağı tespit edilmelidir. Yorumsamanın kamuoyu tarafından gayri ihtiyari olarak mı gerçekleştiği yoksa kurumun rakipleri, basın mensupları, sivil toplum örgütleri, siyasiler gibi gruplar tarafından bilinçli bir şekilde mi yapıldığı tespit edilmelidir. Yorumsamanın kaynağı olan ön-anlam veya anlamların ne olduğu tespit edilmeye çalışılmalıdır.

Bu tespitler mümkün olan en kısa süre içerisinde yapıldıktan sonra hermeneutik problemi düzeltmek için eylem veya mesaj yeniden şekillendirilmeli, çokanlamlılık giderilmelidir.

Kriz dönemlerinde kurum çalışanları yüksek stres ve baskı altında çalışırlar. Bu nedenle temkinli davranarak yeni hermeneutik problemler doğuracak mesaj ve eylemlerden kaçınmak gerekir. Özellikle kriz giderilene kadar yeni bir hermeneutik probleme yol açabilecek tüm tutumlardan uzak durmak oldukça önemlidir.

Hermeneutik probleme dayalı krizlere örnek olarak Onur Air firmasının Van depreminde yaşadığı kriz önemlidir.

Onur Air Van'da yaşanan depremin ardından 25 Ekim 2011 günü www.facebook.com sitesindeki resmi sayfasında

"Dev bir aile olmamızı sağlayan 220 bin kişilik Facebook grubumuz adına hem Van'da yaşanan depremin felaketzedelerine hem de aziz şehitlerimizin bize emanet bıraktığı ailelerine olmak üzere her bir takipçimiz adına Onur Air olarak 0,5 liralık bedelle toplam 110 bin lira yardımı bugün yapıyoruz. Amacımız, şehit ailelerimiz ve depremedelere yardım etmek isteyen sosyal medyanın duyarlı üyelerinin hassasiyetlerine aracılık etmek ve çok çabuk unutulmuş acılara dikkat çekmek. Şu andan itibaren kampanyamızı güçlendirmek adına www.facebook.com/onurair adresindeki kurumsal Facebook sayfamıza katacağınız her yeni takipçimiz için 0,5 TL'lik bir bağış daha yapacağız. Bugün yardım elini uzatma günü. Sizler, bu hassasiyete katılarak sadece duyarlılığını gösterecek kişileri bulun, biz de onlar adına bağışta bulunalım" ifadelerine yer vermiştir (BUSINESS ON AIR, 2018).

Bu ifadeler kamuoyu tarafından Onur Air firmasının Van'da yaşanan acı olaylardan çıkar sağlamaya çalıştığı (burada çıkardan kasıt Onur Air firmasının www.facebook.com internet sitesi üzerindeki resmi sayfasının takipçi sayısını arttırma isteğidir) şeklinde yorumlanmıştır. "Onur Air kampanyayı şova döktü" ve "Onur Air'den "beş kuruşluk"

kampanya!” şeklinde başlıklar atılmasına sebep olmuştur (SON SAYFA, 2018). Özellikle sosyal medya üzerinden hızla yayılan bir kriz haline dönüşmüştür. Kurum itibarını güçlendirmek ve sosyal sorumluluk iddiası ile yapılan bir çalışma hermeneutik problem nedeniyle büyük bir krize dönüşmüştür. Zira eylemin odağını oluşturan “her yeni takipçimiz için 0,5 TL’lik bir bağış daha yapacağız” ifadesi yorumsama için oldukça elverişli bir ifadedir.

Tepkiler üzerine firmanın yayınladığı düzeltme mesajı ise krizin büyümesine neden olmuştur. Firmanın düzeltme mesajı şu şekildedir:

“Amacı, şehitlerimizin ailelerine ve Van depremzedelerimize yapılacak yardımlara sosyal medyada dikkat çekmek olan kampanyamızı bunu anlamayan bazı takipçilerimiz nedeniyle sona erdirilmiştir. Sizler adına gerçekleştirdiğimiz 110.000 TL’lik yardım makbuzlarımızın ilki ekte, diğeri de gün içerisinde yayınlanacaktır. Sağduyu sahibi takipçilerimize iletmek isteriz ki sosyal medya dışında ayrıca nakdi bağış yapılması, bölgeye ücretsiz uçak tahsis edilmesi ve çalışanlarımızın toplu yardımları gibi diğer katkılarımız sürmektedir ve sürmeye devam edecektir. Yanlış anlamalar için, yanlış anlamayan takipçilerimizden özür dileriz” (Hürriyet Arşiv, 2014).

Hermeneutik problemi çözmesi gereken düzeltme mesajı problemi daha da büyütülmüştür. Bu açıklama Koca Mehmed Ragıp Paşa’nın “Merd-i kıpti şecaatin arz ederken sirkatin söyler” sözlerini hatırlatan bir açıklama olmuştur. Zira kampanyanın sona erdirildiğini bildiren cümlede “bunu anlamayan bazı takipçilerimiz” ifadesi kullanılmıştır ki bu ifade yorumsama açısından değerlendirildiğinde, firmanın takipçilerinin bir kısmını “anlama” konusunda diğerlerinden daha yeteneksiz gördüğü ve yorumsamayı yapanların “anlama” konusunda yeterli olmadıkları şeklinde yorumsanmaya oldukça açıktır. Ancak tekrar belirtmek gerekir ki anlama- yorumsama sübjektiftir. Ayrıca “Yanlış anlamalar için, yanlış anlamayan takipçilerimizden özür dileriz” ifadesi kolektif bellekte Onur Air firmasının Van’da yaşanan acı olaylardan çıkar sağlamaya çalıştığı şeklinde yorumsayan /anlayan kişilerden özür dilemediği, özrü sadece bu şekilde yorumsamayan kesimden dilediği şeklinde anlaşılmaktadır. Firma bir süre sonra “Yanlış anlamalar için, yanlış anlamayan takipçilerimizden özür dileriz” ifadesini “Yanlış anlamalar için özür dileriz” olarak değiştirmiş ancak “bunu anlamayan bazı takipçilerimiz” ifadesi değiştirilmemiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi kampanyayı ve kampanyanın mesajlarını tasarlayan Onur Air çalışanları ve kriz oluştuğu anda telafi mesajını yayınlayan Onur Air yetkilileri kamuoyunun ve kolektif belleğin ön-anlama sürecini ve yorumsama ihtimallerini bilmeden ve değerlendirmeden hareket etmişler ve sonuç olarak hermeneutik probleme dayalı bir krizle karşı karşıya kalmışlardır.

Hermeneutik mesajın kaynağının ruh halini idrak etmeyi de kapsayan bir alandır. Hermeneutik probleme dayalı krizlerde yorumsamanın bir hermeneutik probleme dönüşmesinin başlıca sebeplerinden biri de yorumsamayı yapanların mesajın kaynağının ruh haline ilişkin anlamlandırma süreçleridir.

2.2.2.2. Hermeneutik Probleme Bağlı olmayan Kriz Döneminde Kriz Yönetimi ve Hermeneutik

Hermeneutik bir problemin sebep olmadığı bir kriz durumda yine en önemli faktörlerden biri stres, gerilim, belirsizlik ve baskı altında olan kurumun mevcut krizin şiddetini arttıracak hermeneutik problemler meydana getirmemesidir. “Krizler örgütlerin algılama yeteneklerini bozmakta, örgütleri ortaya çıkan problem karşısında hiçbir şey yapmamaya ya da uygunsuz davranmaya yönelmektedir” (Haşit, 2000: 10). BP örneğinde krizin temeli hermeneutik bir probleme dayanmamakla birlikte, kriz döneminde oluşan hermeneutik problemler krizin şiddetini arttırmıştır.

BP'nin Yönetim Kurulu Başkanı Tony Hayward, BP krizinde yaptığı açıklama olan "Meksika Körfezi çok büyük bir okyanustur. Okyanusa salınan petrol ve çözücü madde toplam su hacmine göre çok az bir miktardır" (CBS NEWS, 2018) açıklaması çokanlamalı bir açıklamadır ve arzulanmayan bir şekilde yorumsamaya oldukça yatkın bir açıklamadır. Nitekim bu açıklama krizin şiddetini arttırmıştır. Tony Hayward bu açıklama ile muhtemelen "okyanusa salınan petrol ve çözücü maddenin okyanusa zarar verecek bir miktarda olmadığı"nı ifade etme amacı gütmekteydi. Ancak bu açıklama BP'nin "okyanusa verdiği zararı küçümsendiği" şeklinde yorumsanmıştır. Nitekim mesajın kendisi çokanlamalıdır ve bu şekilde bir yorumsamaya açıktır. Ancak bu yorumsamanın tek sebebinin salt bu mesaj ile ilgili olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Zira bu yorumsamanın kolektif bellekteki ön-anlamında muhtemelen BP'nin krizde yaşanan ölümler ile ilgili daha önceki tavrı vb. gibi durumlar da vardır.

Görüldüğü gibi bu krizde krizin temeli hermeneutik bir problem değildir. Ancak hermeneutik boyutları vardır. Kuruma ciddi etkileri olan, toplumun her kesimini ilgilendirebilen krizlerde buna ilaveten hermeneutik problemler yaşamak krizin şiddetini arttırmaktadır. Bu tür hermeneutik problemlere neden olan ana etkenler genellikle kriz anında hızlı hareket etme gerekliliği nedeniyle yeterince düşünülmeden yapılan açıklamalar ve krizin sebep olduğu stres ve baskı nedeniyle yapılan bazı tutarsız eylemler olarak sıralanabilir. Bu eylemler kurum tarafından alınan ve uygulanan kararlara dayalı eylemler olabileceği gibi, üst düzey yöneticilerin hal ve hareketleri de hermeneutik problemler doğurabilmektedir.

2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan krizde Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili'nin katılacağı canlı televizyon yayını öncesi cep telefonuyla konuşurken kravatını çığnediği görüntülendi. Bu görüntüler basında "Saakaşvili, kravatını yedi!" (Yeni Şafak, 2018) başlıkları ile yer aldı. Ayrıca Ukrayna'nın muhalif Bölgeler Partisi Saakaşvili'ye 365 adet kravat göndermiş ve yılın her günü çığnemesi için 365 adet kravat yolladıklarını bildirmiştir (Sol Haber, 2018). Rusya Başbakanı Vladimir Putin, Mihail Saakaşvili'nin davetli olarak Ukrayna'ya gitmesi üzerine alaycı bir şekilde "Bizim meslektaşlarımızın (Ukrayna ve Gürcistan liderleri) ne yaptıklarıyla ilgili hiçbir fikrim yok. Ama Ukrayna Cumhurbaşkanı Yuşçenko'ya, Gürcü meslektaşıyla akşam yemeğine hazırlanırken kravat takmamasını tavsiye ediyorum" (Haber Vaktim, 2018) demiştir.

Bu olay dünya kamuoyunda bir "korku" ve "aşırı stres" durumu olarak yorumsanmıştır. Daha da derin yorumsama Gürcistan Devlet Başkanı'nın dolayısıyla Gürcistan'ın Rusya'dan yüksek düzeyde korktuğu ve Rusya karşısında oldukça zayıf olduğu yorumsamasıdır. Bu yorumsama "doğru" veya "yanlış" olabilir. Ancak Gürcistan tarafından "arzu edilmeyen" bir yorumsama olduğu kesindir. Yorumsamayı yapanların tamamı şüphesiz beden dili uzmanı değildir. Ayrıca bu harekete neden olan gerçek olgunun ne olduğunu belirlemek için beden dili uzmanı olmak da yetersizdir. Zira Saakaşvili'nin bir dizi olaya ne şekilde tepki verdiği, bunların nedenleri ve kravatını çığnediği an tam olarak aklından ne geçtiğini bilmek gerekir ki bu imkansızdır. Ancak yorumsamayı yapanlar hermeneutiğin doğası gereği bir dizi ön-anlam olgusuyla hareketin sahibi olan Saakaşvili'yi kendisinden daha iyi anlama iddiasında bulunularak yapmıştır.

Bu örnekte de görüldüğü gibi kriz hermeneutik kaynaklı olmamasına rağmen hermeneutik problem, itibar kaybına ve krizin büyümesine neden olmuştur ve telafisi imkansız denilebilecek kadar zordur. Nitekim olay ile ilgili yapılan açıklamaların ve verilen cevapların hiçbiri kamuoyunun dikkatini çekememiştir. Saakaşvili'nin süreç ile ilgili canlı yayında yaptığı açıklamalar dahi basında çok az yer almasına rağmen, kravat çığneme görüntüleri defaatle dünya basınında ve sosyal medyada yer almıştır.

Yaşanan hermeneutik sorunlar nedeniyle krizde kuruma destek veren bazı diğer unsurların da bu desteği çekmesi/çekmek zorunda kalması muhtemeldir. Nitekim destek veren unsurlar hermeneutik problemler ile oluşan olumsuz algıdan etkilenmek istemezler.

2.2.3. Kriz Yönetiminde Kriz Sonrası Dönem ve Hermeneutik

Kriz sonrası dönemde kriz yönetimi açısından değerlendirmeler yapılmakta, krize kaynaklık eden olaylar tespit edilerek giderilmekte, alınan zarar hesaplanmakta, önceki dönemlerde uygulanan tekniklerde gerekli değişiklikler yapılmaktadır.

Hermeneutik açıdan bu uygulamalara paralel olarak krize neden olan veya krizin şiddetini arttıran hermeneutik problemler incelenmelidir. Yorumsama sorunlarını gidermek için kriz sonrası dönemde yapılması gereken önemli unsurlardan biri kriz neticesinde kolektif ön-anlama olgusunda bir değişikliğin olup olmadığının incelenmesidir. Eğer kriz ön-anlama sürecinde ciddi değişiklikler meydana getirmiş ise, ilerleyen dönemlerde hermeneutik problemler ile karşılaşmamak için bu değişiklikler dikkate alınarak hareket edilmelidir. Ayrıca kriz yönetimi dairesel bir döngü olduğu için kriz sonrası dönem kriz öncesi dönem uygulamalarının tamamını kapsamalıdır. Kriz öncesi ve kriz sonrası dönemde yorumsama dikkate alınarak hazırlanacak tüm materyaller muhtemel bir krizi önleyebileceği gibi algı oluşturma açısından oldukça önemli olduğu için “krizi fırsata çevirme” imkanı sunacaktır.

Asıl husus yine teolojik hermeneutikteki paradoksa dayanmaktadır. Hristiyan geleneğinde “anlaşılamayan”, “anlaşılması güç” Tanrısal metinleri (ki bu metinler “yanlış” anlaşılmalardan ve anlaşılamamadan ötürü kriz doğurabilen metinlerdir) hermeneutik ile anlaşılabilir kılınmaya çalışılmıştır. Oysa muhtemelen metinleri anlaşılma hale getiren yine yorumsamadır. Zira tüm İslami kaynaklara göre Kur’an-ı Kerim dışındaki semavi kitaplar insanlar tarafından tahrif edilmiştir. Yani orijinal olması gereken metinler yorumsamalar ile doludur.

Buradan yola çıkarak denilebilir ki anlaşılması gayet kolay ve doğal bir olgu hermeneutik problem nedeniyle “anlaşılmaz” yani kabul edilemez hale gelebilerek krizlere neden olabilmekte ve anlaşılması güç ve krize neden olabilecek bir olgu ise hermeneutik imkanların bilinmesiyle “anlaşılabilir” yani kabul edilebilir bir hale getirilebilmektedir. İşte bu nedenle hermeneutiğin derinlemesine irdelenmesi krizi fırsata çevirme açısından oldukça önemlidir.

Sonuç

Literatürde daha önce yapılmış kriz yönetimi ve hermeneutik ilişkisine vurgu yapan bir çalışma olmamakla birlikte modern hermeneutiğin iletişimin tüm alanlarını da kapsamaması gerektiğini söylemek mümkündür. Zira etkin bir iletişim için hermeneutik bilgisine sahip olmak, hermeneutik imkanlardan yararlanmak ve bu doğrultuda hareket etmek; algı konusunu idrak edebilmek, yönlendirebilmek ve uyumlu davranabilmek için faydalı olacaktır.

Günümüz, global bir dünyanın aktörleri sessiz çağın sesi olan kurumların şirketlerin ve kampanyaların kıyasıya yarıştığı halkla ilişkiler savaşlarıyla etkinliklerini gerçekleştirmeye çalıştığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Kurumsal yapılanmaların halkla ilişkiler ile can bulduğu ve hedef kitle nezdinde halkla ilişkiler faaliyetleri ile kendini gerçekleştirdiği bir dönemi yaşantılarında, kurumsal yapılanmalar bünyesinde ya da organizasyon etkinlik alanı dahilinde meydana gelen krizler, kurumların hedeflerinden sapmasına, marka değerinin düşmesine, ciddi bir imaj kaybı yaşamasına sebep olacaktır. Devletler de dahil olmak üzere, kurumların yaşadığı krizlerin temelindeki hermeneutik problem, yoruma dayalı algının

yönetiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirecektir.

Kriz yönetiminin iletişim boyutunun temelinde yatan hermeneutik tutarlılık ve strateji, krizlerin yönetimsel anlamda başarılı olması krizin proaktif olarak avantaja dönüştürülmesinin vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesajların gayet yalın ve açık seçilememesi, süslü ya da üstü kapalı anlatımların, savunucu üslupların benimsenmesi, temel iletişim stratejilerinin ve iletişim taktiklerinin dışında kendiliğinden veya reaksiyona dayalı irrasyonel ifadelerin, baskınlaşmış akılın egemenliğinde deklare edilmesi, yanlı ve gerçekliği yadsıyan açıklamaların sosyal infial yaratacak üsluplarla açıklanması, açıklanan ve anlatılmak istenen gerçekliğin hedef kitle nezdinde dönüşmesine ve algısal sorunların doğmasına neden olmaktadır. Kolektif bellekte dönüşen mesajların arzu edilmeyen bir şekilde kodlanması temel hermeneutik açıdan kriz yönetiminin stratejik bir unsuru olarak görülmektedir.

Özetle hermeneutik problemler krizlere neden olabilmekte veya krizin şiddetini arttırabilmektedir. Hermeneutik bilgisine sahip olmak halkla ilişkilerde kriz yönetimi açısından faydalar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akdağ, M. (2005). “Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14:1-20.
- Aktaş, S. (2011). “Hukukta Yorum Çabaları”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, 3-4:1-33.
- Alan, B. (2008). *Bir Felsefi Yöntem Olarak Hermeneutik*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Alioğlu, N. (2007). “Hermeneutik Açısından Anlam Üretme ve Örnek Görüntüsel Gösterge Çözümlemesi”, VIII. Uluslararası Görsel Göstergebilim Kongresi, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, 2: 1191-1203.
- Arvasi, A. (2009). *Kendini Arayan İnsan*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Ataman, I. (2007). *Bir Yorumlama Yöntemi Olarak Hermeneutik: Erol Akyavaş Üzerine İnceleme*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Augustine, Norman R. (2000), “Önemeye Çalıştığımız Krizi Yönetmek”, İçinde: *Harvard Business Review Kriz Yönetimi* (Çev: S. Atay), İstanbul: Mess Yayınları.
- Aytül Kasapoğlu, M. (1992). “Sosyolojide Hermeneutik Uygulamaları”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 5:59-70.
- Bernstein Richard, J. (1986). *From Hermeneutics to Praxis, Hermeneutics and Modern Philosophy*, Albany: State University of New York Press.
- Bernstein Richard, J. (2011). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Bilen, O. (2001). *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Bollnow, O. F. (1995). “İfade ve Anlama”, *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, 93-139.
- BP Oil Spill Crisis Management: How Not to Do it, <http://www.cbsnews.com/news/bp-oil-spill-crisis-management-how-not-to-do-it/> (Erişim: 15.06.2018).

- Büyükçanga, M. (2008). "Türk Mimarisinde Sekiz Köşeli Yıldız Motifleri", 6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde Bildiri, Celalabat, 1230 – 1234.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dartma, B., Demirci, M., Ünver, M. ve diğer. (2013). *Tefsir Tarihi ve Usulü*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Dellaloğlu, B. (1998). *Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine bir İnceleme*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demir, Ş. (2013). "Ölüme Bağlı Tasarrufların Yorumu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 14:1151-1173.
- Dilthey, W. (1996). "The Rise of Hermeneutics", In: *Selected Works-Volume IV: Hermeneutics and the Study of History*, New Jersey: Princeton University Press, 229-244.
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (Çev: D. Özlem), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Doğan, Ö. (2006). *Anlamdan Geleneğe, Kimlikten Özgürlüğe (Kavramlar ve Tarihleri II)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Erhat, A. (1989). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gadamer, H. G. (2002). *Kuşkuçu Hermeneutik, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, (Çev: H. Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gadamer, H. G. (2003). *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, (Çev: D. Özlem), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gadamer, H. G. (2007). *The Gadamer Reader: A Bouquet of the Later Writing*, (Trans: R. E. Palmer), Evanston: Northwestern University Press.
- Gadamer, H. G. (2008). *Hakikat ve Yöntem (I. Cilt)*, (Çev: H. Arslan ve İ. Yavuzcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve Yöntem (II. Cilt)*, (Çev: H. Arslan ve İ. Yavuzcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Geltsetzer, L. (1997). "Hermeneutik", (Çev: Z. Uludağ), *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10:95-101.
- Göka, E. (1993). "Hermenötik Üzerine", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 22:84-94.
- Haşit, G. (2000). *İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hekman, S. (2012). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, (Çev: H. Arslan-B. Balkız), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Howard Roy, J. (1982). *Three faces of hermeneutics: An introduction to current theories of understanding*, California: University of California Pr.
- Hürriyet, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=19093160&yazarid=350> (Erişim: 01.02.2014).
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el- Askalani. (1990). *Fethu'l Bari bi Şerhi Sahihi'l Buhari*, Beyrut: Daru'l Marife.
- İnalçık, H. (2002). "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji", *Doğu Batı Dergisi*, 20:13-39.

- Kılıç, M. (2005). *Hukuksal ve Teolojik Metinleri Anlama Sorunu: Felsefi Hermenötik Bağlamında Bir Analiz*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Kurt M. V. (1994). *The Hermeneutic Reader*, (ed. Kurt Mueller-Vollmer), New York, The Continuum Company.
- Luecke, R. (2009). *Kriz Yönetimi Felaketleri Önleme Becerinizi Geliştirin*, (Çev: Ö. Sarıkaya) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Onur Air Kampanyayı Şova Döktü, <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Ekonomi/Onur-Air-kampanyayi-sova-doktu-208792.html> (Erişim: 01.02.2018).
- Onur Air-Sosyal Sorumluluk Kampanyası, <http://www.businessonair.net/2011/10/onur-air-sosyal-sorumluluk-kampanyas.html> (Erişim: 29.06.2018)
- Ormitson, G. L. ve Schrift, A. D. (2002). *Hermeneutiğe Giriş, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* (Çev: H. Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Örnek, A. Ş. ve Aydın Ş. (2007). *Kriz ve Stres Yönetimi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özcan, Z. (2000). *Teolojik Hermenötik*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öztürk, E. (2009). "Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü", *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 1:2: 145-175.
- Özür Kabahatten Büyük Olursa, <http://www.dunya.com/ozur-kabahatten-buyuk-olursa-179748h.htm> (Erişim: 05.05.2018).
- Palmer, R. E. (1969). *Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher*, Evanston: Northwestern University Press.
- Petrot H. J. (1981). *Meaning and Understanding*, Bouveresse(ed), Berlin, Walter de Gruyter.
- Pira, A. ve Sohodol Ç. (2012). *Kriz Yönetimi Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Richard E. P. (1969). *Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer*, Evanston, Northwestern University Press.
- Ricoeur, P. (2009). *Yorumların Çatışması / Hermenoytik Üzerine Denemeler I*, (Çev: H. Arslan), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Saakaşvili ile Yemek Yerken Kravat Takma, <http://www.habervaktim.com/haber/95018/saakasvili-ile-yemek-yerken-kravat-takma.html> (Erişim: 01.06.2018).
- Saakaşvili'ye Çiğnemesi için Hediye Kravat!, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/saakasvili-ye-cignemesi-icin-hediye-kravat-haberi-5046> (Erişim: 07.06.2018).
- Sansasyon Yoksa Haber de Yok, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/24559961.asp> (Erişim: 04.02.2018).
- Saygın, T. (2008). Aşırı Yorum Sorunu ve Grünberg'de Anlamın Sınırları, ODTÜ Felsefe Bölümü 25. Yıl Etkinlikleri Anlam Kongresi, *Sözlü Bildiri*, Ankara.
- Saygın, T. (2009). "Sosyal Bilimlerin Doğası ve Hermeneutik", VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 101-111.
- Şimşek Narbay, M. (2006). *Kriz İletişimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Taşdelen, V. (2008). *Hermeneutiğin Evrimi –Kesitler*, Ankara: Hece Yayınları.
- Tatar, B. (1999). *Felsefi Hermenötik ve Yazarın Niyeti*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Tatar, B. (2004). *Hermenötik*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Toprak, M. (2003). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) ve Edebiyat*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Vesek, S. (2004). *Doğan Özlem’de Hermeneutik*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev: Ö. Ozankaya), Ankara: İmge Kitabevi.
- West, D. (2005). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Çev: A. Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Yenişafak, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/?t=18.08.2008&i=135318> (Erişim: 01.02.2014).

İllerin Yaşam Endeksi Göstergelerinin Çok Boyutlu Ölçekleme ve K-ortalamlar Kümeleme Yöntemi ile Analizi

Life Index of Provinces in Turkey Via Multidimensional Scaling and K-Means Clustering

Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem Özarı¹, Dr.Öğr.Üyesi Özge Eren²

Özet

Geçmişten günümüze toplumların refah düzeyini ölçmeye çalışan birçok farklı endeks türetilmiştir. 2011 yılında ise Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından daha iyi yaşam endeksi olarak adlandırılan bir endeks geliştirilerek, takip eden yıllarda birliğe üye olan ülkelerin endeks değerleri sıralanarak yayımlanmıştır. Çok benzer bir endeks ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2016 yılında “illerde yaşam endeksi” olarak adlandırılıp, oluşturulmuştur. Geliştirilen endeks, 11 farklı boyut ve yaklaşık 41 alt göstergedan elde edilmiştir. Bu çalışmada ise çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile iki boyutlu düzlemde noktasal olarak 41 alt gösterge dikkate alınarak görselleştirilen iller, daha sonra k-ortalamlar yöntemi ile kümelere ayrılmıştır.

Çalışma sonucunda iki içsel bağımlı teknik kullanılarak elde edilen bulguların, TÜİK tarafından elde edilen bulgularla bazı önemli noktalarda farklılaştığı gözlemlenmiştir. Bu farklılaşmadan ortaya çıkan sonuç, bu endeks için farklı sıralama teknikleri de kullanılarak, bir yıl için değil ancak yeterli zaman boyutunu da dikkate alarak daha detaylı çalışmalar sonucunda elde edilecek bulgularla desteklenmesi gerektiği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Endeksi, Çok Boyutlu Ölçekleme, K-ortalamlar Kümeleme Analizi

Abstract

Up to now, many different indices have been derived to measure the welfare level of countries. In 2011, an index called the Better Life Index was developed by the Organization for Economic Development and Cooperation (OECD); after that each year the better life index of these countries had been calculated and ranked. In 2016 Turkish Statistical Institute (TUİK) constructed similar type of index that measures the better life satisfaction level of provinces, not countries. In 2016, very similar index was constructed by TÜİK to measure the welfare level of each city in Turkey. The constructed index was obtained from 11 categories and 41 sub-categories.

In this study; in two-dimensional space, considering 41 sub categories by the help of multidimensional scaling method the cities of Turkey were visualized and then divided into clusters by the help of k-means cluster analysis. As a result of this study, it was observed that the findings obtained using two intrinsically dependent techniques differed in some critic points with the findings obtained by TUİK's report. These differences imply that different multicriteria decision techniques can be used to construct or develop an index like that.

Keywords: Better Life Index, Multidimensional Scaling, K-means Cluster

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans, cigdemozari@aydin.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5421-363X>

Orcid ID: <https://orcid.org/>

² İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği, ozgeeren@aydin.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3858-818X>

Giriş

1960’larda kişi başına düşen milli gelir tek refah göstergesi olarak kabul edilirken, 80’lerden itibaren kişi başına düşen gelire ek olarak parasal olmayan bazı faktörler de refah göstergesi olarak kullanılmıştır (Gürses, 2009: 340). Küreselleşen dünyada 90’lı yıllardan itibaren ise toplumların yapıtaşısı olan bireyin, refahı ya da yaşam kalitesinin sadece gelir ve gelir odaklı göstergelerle açıklanamayacağı hemen hemen tüm dünya ülkeleri tarafından kabul görmüştür. Dünyada birçok kurum ve kuruluş toplumların refah düzeylerini farklı göstergelerle ölçerek ülkeleri kendi aralarında mukayese etmektedir.

2011 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından, toplumların refahını daha geniş bir şekilde tanımlayan ve ölçen “Daha İyi Yaşam Endeksi” olarak adlandırılan bir ölçek geliştirmiştir. Bu endeks ülkelerin sadece ekonomik gelişmişlik düzeylerini değil çeşitli kalemleri de göz önünde bulundurmaktadır. Ülkemizde ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2015 yılında ilk defa yayımlanan illerde yaşam endeksi ile bireylerin ve hane halklarının yaşamını objektif ve subjektif göstergeler kullanarak, yaşam boyutları ayırımında il düzeyinde, böylelikle karşılaştırmaya ve zaman içerisinde izlemeye yönelik bir endeks çalışması gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2016).

1. İllerde Yaşam Endeksi

11 boyut ve 41 alt göstergedan oluşan illerde yaşam endeksi; sosyal yaşam, çalışma hayatı, sivil katılım, eğitim ve güvenlik gibi önemli boyutlardan oluşmakta ve Tablo 1’de detaylı bir şekilde alt göstergeleriyle birlikte sunulmuştur. Standardize edilen bu endeksin değeri her zaman 0 ile 1 arasında yer alıp, bire yaklaştıkça iyi bir yaşam düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 1: İllerde yaşam endeksi temel göstergeleri

Konut	Fert başına düşen oda sayısı
	Konutun içinde tuvalet mevcudiyeti oranı (%)
	Konutun kalitesinde problem yaşayanların oranı (%)
Çalışma Hayatı	İstihdam oranı (%)
	İşsizlik oranı (%)
	Ortalama günlük kazanç (TL)
	İşinden memnuniyet oranı (%)
Gelir ve Servet	Kişi başına düşen tasarruf mevduatı (TL)
	Orta ve üstü gelir grubundaki hanelerin oranı (%)
	Temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını beyan eden hanelerin oranı (%)
Sağlık	Bebek ölüm hızı (%)
	Doğuşta beklenen yaşam süresi (Yıl)
	Hekim başına düşen müracaat sayısı
	Sağlığından memnuniyet oranı (%)
Eğitim	Okul öncesi eğitimde (3-5 yaş) net okullaşma oranı (%)
	YGS puan ortalaması (puan)
	Fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı
	Kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı (%)
Çevre	PM10 istasyon değerleri ortalaması (hava kirliliği) ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)
	Km ² 'ye düşen orman alanı (%)
	Atık hizmeti verilen nüfusun oranı (%)
	Sokaktan gelen gürültü problemi yaşayanların oranı (%)
Güvenlik	Belediyenin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranı (%)
	Cinayet oranı (bir milyon kişide)
	Ölümlü ve yaralanmalı trafik kazası sayısı (bin kişide)
	Kamunun asayiş hizmetlerinden memnuniyet oranı (%)

Sivil Katılım	Mahalli idareler seçimlerine katılım oranı (%)
	Siyasi partilere üyelik oranı (%)
	Sendika/dernek faaliyetleri ile ilgili olanların oranı (%)
Altyapı Hizmetlerine Erişim	İnternet abone sayısı (yüz kişide) (%)
	Havalimanına erişim oranı
	Belediyenin toplu taşıma hizmetlerinden memnuniyet oranı
Sosyal Yaşam	Sinema ve tiyatro seyirci sayısı (yüz kişide)
	Bin kişi başına düşen alışveriş merkezi alanı (metrekare)
	Sosyal ilişkilerinden memnuniyet oranı (%)
	Sosyal hayatından memnuniyet oranı (%)

Kaynak: TÜİK, 2016.

Bu çalışmada, 11 boyut farklı olarak önce önemli bir veri indirgeme tekniği olan Çok Boyutlu Ölçekleme Tekniği (ÇBÖ) ile iki boyutlu düzlemde resmedilmiştir. Faktör analizi gibi içsel bağımlı istatistik tekniklerden biri olan ÇBÖ analizinde temel amaç kaç boyut kullanılacaksa o kadar boyutta birim ya da nesnelerin benzerlikleri ya da farklılıkları resmedilmektedir. Bunlara ek olarak ÇBÖ analizi, faktör analizi gibi bir boyut indirgeme tekniğidir. Faktör analizinde değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiler yani korelasyonları dikkate alınırken, ÇBÖ analizinde ise nesnelere ya da birimler arasındaki benzerliklerden ya da farklılıklardan yararlanılarak az sayıda boyutta nesnenin ya da birimin grafiksel olarak açıklanması amaçlanmaktadır. Boyutlar ile elde edilen indirgeme ile daha sonra da ortaya çıkan kümelenme durumuna göre K-ortalamar yöntemi ile illerin nasıl kümelenecekleri araştırılmıştır. Bu açıdan da bu çalışma ile illerin sıralanmasından ziyade nasıl kümelendikleri görülmeye hedeflenmektedir. Böylelikle hangi illerin birbirine ne kadar benzer, hangi illerin birbirlerinden ne kadar farklı oldukları ortaya konmuştur.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Min-maks yöntemi ile TÜİK tarafından oluşturulan illerde yaşam endeksini oluşturan göstergeleri dikkate alınarak illerin farklı bir açıdan da değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

İllerde yaşam endeksi aynı göstergeler kullanılarak farklı yöntemler ile oluşturulduğunda, bulguların yaklaşık olarak benzer olup olmadığını ortaya koymak da amaçlanmıştır.

Bu çalışmada illerin; illerde yaşam endeksi göstergeleri baz alınarak kendi aralarında en iyiden en kötüye sıralanmasından ziyade, kendi aralarında nasıl kümelendikleri görülmek istenmiştir. Oluşan kümeler yardımıyla, birbirine benzer yani ortak özelliklere sahip illerin bir kümede, farklılaşan illerin ise ayrı kümelere olması beklenmektedir. Bir başka ifade ile bu çalışmada tercih edilen analiz yöntemini sıralama yöntemleri ile karşılaştırsak, aynı kümede olan illerin hemen hemen aynı sırada yer alması beklenmektedir.

Çalışmanın önemi ise ilerleyen dönemlerde oluşacak veri seti yardımıyla, aynı ya da benzer yöntemler uygulanarak yıl bazlı değişimlerin gözlemlenmesi mümkün olacaktır. Bu gözlemler sayesinde, illerin aynı küme grubunda mı ya da zamanla farklı küme gruplarında mı yer aldığı ortaya çıkacaktır. Bu bilgi ise illerin bu göstergeler açısından durağan olup olmadığını ya da bir değişim yaşayıp yaşamadığını gösterecektir. Bir başka ifade ile bu bilgiler doğrultusunda, gösterge değerlerini değiştirebilecek politikaların belirlenmesine yardımcı olacak bulgular elde edilir.

3. Literatür Taraması

Bülbül ve Köse 2010 yılında yapmış oldukları çalışmada; Türkiye’de bölgelerarası göç hareketlerini, belirli bölgeler arasındaki Öklid uzaklıklarına bağlı olarak aldıkları ve iç ve dış göçlere, net göç hızlarına, toplam nüfus ve bunun gibi birçok göstergeye göre ÇBÖ analizi ile incelemişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre İstanbul ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri’nin diğer bölgelerden anlamlı olarak farklı bir konumda olduklarını ve birbirlerine en yakın bölgelerin ise Doğu Marmara, Batı Marmara ile Batı Anadolu Bölgeleri olduklarını gözlemlemişlerdir (Bülbül ve Köse, 2010: 75-94).

Akar 2014 yılında yapmış olduğu çalışmada; Türkiye’nin OECD ülkeleri arasında “Daha İyi Yaşam Endeksi” değeri en düşük ülke olduğunu göstermiştir (Akar, 2014: 1-12).

Beşel 2015 yılında yapmış olduğu çalışmada; Türkiye’nin en mutlu ve en mutsuz beş ilinin ekonomik, siyasi ve sosyal göstergelerini analiz ederek bu göstergelerin mutluluk düzeyi üzerinde etkisi olup olmadığını incelemiştir. İl düzeyinde yayınlanan ve ulaşılabilen ve belirgin sonuç veren göstergeler bağlamında, veriler görsel olarak sunulmuş ve karşılaştırmalar yapılmıştır (Beşel, 2015: 227-236).

Akış 2015 yılında yapmış olduğu çalışmada, Türkiye’de mutluluk oranlarının dağılışı ve bu dağılışı etkili olan coğrafi faktörlerin neler olduğunu, bazı değişkenler ile mutluluk oranları arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışmanın sonucunda sektöre bağlı olarak farklı yönde ilişkiler tespit edilmiştir (Akış, 2015: 69-76).

Şenaras ve Çetin (2016) ise OECD ülkelerini daha iyi yaşam endeksini gösterge olarak seçip, ÇBÖ analizi yardımıyla değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda ise birincil boyutta Amerika, Avustralya, Danimarka, İsveç, İsviçre, Kanada, Norveç ve Yeni Zelanda’nın daha iyi yaşam endeksi açısından benzer; Meksika, Şili ve Türkiye’nin ise en farklı ülkeler olduğu gözlemlenmiştir.

Uysal ve diğerleri (2017) Türkiye’de yaşam endeksi değerlerine göre farklılık veya benzerlik gösteren illerin çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biri olan k-ortalamlar kümeleme analizi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar (ayırma) diskriminant analizi ile desteklenmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de yaşam endeksi değerlerine göre illerin farklılık yarattığı gözlemlenmiştir.

4. Analiz Yöntemleri

Çok değişkenli istatistik teknikler bir açıdan değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla bağımlılık içeren ve içermeyen teknikler olmak üzere ikiye ayrılır. Bağımlı modellerde; bağımsız değişkenleri kullanarak bağımlı değişken ya da değişkenlerin tahmini gerçekleştirilirken, içsel bağımlı modellerde ise iç ilişkiler yapısının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Faktör analizi, kümeleme analizi, uyum analizi ve ÇBÖ analizleri içsel bağımlılık içeren teknikler olarak değerlendirilirler.

Bu çalışmada içsel bağımlılığı iki boyutlu düzlemde uzaklık ölçümlerine dayanarak ölçmeye çalışan iki temel yöntem kullanılmıştır. Yöntemlerden biri ÇBÖ analizi bir diğeri de özel bir kümeleme yöntemi olan K-ortalamlar yöntemidir.

4.1. Çok Boyutlu Ölçekleme

ÇBÖ analizi, n nesne arasındaki p değişkene göre belirlenen uzaklıklara dayalı olarak nesnelerin k boyutlu ($k < p$) bir uzayda gösterimini elde etmeyi amaçlayan, böylece nesneler arasındaki ilişkileri belirlemeye yarayan bir yöntemdir (Özdamar, 2004:). Bu analizi ilk olarak psikoloji de ölçme alanı olarak tanımlanan psikometri alanında Young ve Householder tarafından önerilmiş olup, daha sonra Torgerson tarafından oldukça geliştirilmiştir (Young ve Householder, 1938: 1-3), (Torgerson, 1952: 401-419). ÇBÖ, Sosyal Bilimler, Eğitim Bilimleri, Pazarlama Araştırmaları hatta Tıp, Psikiyatri, vb. birçok alanda uygulanabilen bir yöntemdir (Akoğul ve Tuna, 2016: 32).

Bu analizin en önemli amacı çeşitli birimler arasındaki benzerliği ya da farklılığı oldukça küçük boyutlu bir uzayda ortaya çıkarmaktır. ÇBÖ analizinin farklı alt yöntemleri de mevcuttur. Bu yöntemler, analize giren verileri ve analizden çıkan verileri türlerine göre farklı farklı sınıflanmaktadır. Eğer veriler bir ölçüm verisi ise tam metrik, değilse de metrik olmayan ölçekleme analiz yöntemleri uygulanır. Bu çalışmada kullanılacak veriler sayısal ölçüm verileri olduğu için Metrik ÇBÖ analizi kullanılacaktır. Metrik ölçeklemede Temel Bileşenler analizinde olduğu gibi özdeğer ayrışım tekniği kullanılır.

Adım 1: Verilerin ve değişkenlerin oluşturulması

Bu adımda veriler standart hale getirilerek, aynı ölçek türünde olurlar.

$$X_{n \times n} = [X_{ij}] = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nn} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Uzaklık matrisinin oluşturulması

Bu aşamada Öklid uzaklıklarına dayanan $D_{n \times n}$ uzaklıklar matrisi elde edilir. $D_{n \times n}$ uzaklıklar matrisinin ana köşegeni 0, eksi işaret içermeyen bir simetrik matristir (Orhunbilge, 2010: 532).

$$D_{n \times n} = [D_{ij}] = \begin{bmatrix} 0 & \dots & \dots & \dots \\ d_{21} & 0 & \text{simetrik} & \dots \\ d_{31} & d_{32} & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & d_{n(n-1)} & 0 \end{bmatrix},$$

$$\text{her } i \text{ ve } j \text{ değeri için } d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{ik} - x_{jk})^2}.$$

Adım 3: $A_{n \times n}$ matrisinin tanımlanması

$D_{n \times n}$ uzaklıklar matrisini direkt kullanılamayacağından çeşitli dönüşümler uygulanması gerekir.

$$A_{n \times n} = a_{ij} \\ a_{ij} = -\frac{1}{2} d_{ij}^2 \text{ ve } d_{ij}^2 = (x_i - x_j)^T (x_i - x_j)$$

Adım 5: A matrisinin özdeğerleri hesaplanır, ya da A matrisine eşdeğer olan B matrisi elde edilerek B matrisinin özdeğerleri bulunur.

Benzer matrislerin özdeğerleri aynı olduğundan, B özdeğerin λ olabilmesi için gerek ve yeter şart $|\lambda I_n - B| = 0$ olduğundan, bu koşulu sağlayan özdeğerler hesaplanır.

Adım 7: Bulunan özdeğerler yardımıyla boyut sayısına bağlı olarak B matrisinin öz vektörleri bulunur.

Adım 8: Öz vektörlerin aldığı değerler koordinat sistemine yerleştirilir ve grafiksel çizim elde edilir.

Bu adımlardan sonra hesaplamaların uygunluğu ve güvenirliliği test edilir. Uzaklıklar matrisi ile grafiği çizilen koordinatların uzaklıkları arasında farkın uyumu stress istatistiği ile belirlenir. Stress değerlerinin büyüklüklerine göre konfigürasyon uzaklıkların orijinal uzaklıklara uyumluluğu; stress değeri 0,20'den büyük eşitse zayıf uyum, 0,10 ile 0,20 arasında ise orta uyum; 0,05 ile 0,10 arasında ise iyi uyum; 0,025 ile 0,05 arasında ise mükemmel uyum; 0,00 ile 0,025 ise tam uyum şeklinde değerlendirilmektedir (Acar, 2013: 134).

4.2. K-ortalamlar Kümeleme Yöntemi

Kümeleme analizi, aynı ÇBÖ analizinde olduğu gibi istatistiki bir çıkarım gerektirmeyen bir yöntemdir. Kümeleme analizinde temel amaç birimlerin aynı küme içinde yüksek homojenliğin, kümeler arasında ise yüksek heterojenliğin sağlandığı kümeleri oluşturur. Eğer kümeleme işlemi başarılı ise, geometrik gösterimde küme içinde yer alan birimlerin birbirine yakın, farklı kümelerde yer alan birimlerin ise birbirinden uzakta yer alması beklenir. Bir başka açıdan ise bu analiz, gözlem kümelerinde yer alan birimlerin temel yapılarını ortaya çıkarmaya çalışan objektif bir yöntemler topluluğu olarak tanımlanabilir. K-ortalamlar kümeleme yöntemi bir açıdan bakıldığında tüm uzaylarda tam bir sonuca varılmayan devamlı geliştirilerek farklı ya da daha verimli sonuçların oluşabileceği bir algoritmadır (Garey, 1979).

Bu çalışmada önemli bir kümeleme analizi olan k-ortalamlar yöntemi kullanılmıştır. K-ortalamlar kümeleme yöntemi literatürde katı c ortalamlar olarak da bilinen bir yöntemdir. Bu açıdan yöntem tekrar ifade edilecek olursa; bu yöntem n adet vektör grubunu c adet gruba ayırmaya çalışan bir yöntemdir. MacQuenn (1967: 281-297) en yakın değerlere sahip her elemanı, kümelere ayırabilecek algoritmayı tanımlamak için k-ortalama terimini ortaya atmıştır. Bu teknikte öncelikli olarak araştırmacı kaç adet kümeye (k) ayrılacağına karar vermesi gerekir, süreç için aşağıdaki adımlar izlenir:

Adım 1: Her bir gözlem koordinat sisteminde noktasal olarak uzayda konumlanır. Gözlemlerin uzayda yer aldığı konumlar dikkate alınarak, başlangıçta ayrılması planlanan k adet merkez seçilir.

Adım 2: Merkezleri belirlenen kümelerin yarıçap ya da çapları belli olmadığından, uzayda konumlanan diğer birimlerin hangi kümeye ait olduğu bilinmemektedir. Bu adımda merkez dışında gözlemlenen değerlerin konumları hangi kümeye ait oldukları belirlenir. Birimler, genellikle Öklid uzaklık dikkate alınarak en yakın kümeye atanır.

Adım 3: Bir birimin gerçekten o kümeye ait olup olmadığını test etmek için tekrardan yeni merkezler seçilir. 2. Adım ile hiç atama yapılmayacak hale gelene kadar da bu işlemler tekrarlanır.

5. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın ilk aşamasında ÇBÖ analizi uygulanarak; 81 il, 11 boyutu temsil eden 41 göstergeye göre Öklid uzaklığına göre iki boyutlu uzayda birer nokta olarak konumlandırılmıştır. ÇBÖ analizi gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken iki temel istatistiksel değer vardır. Bunlardan biri stress istatistiği olarak adlandırılır. Bu değer düşük olması, herhangi bir boyuttaki uzayda, modeli yorumlamanın anlamlılığını gösterir. Diğer değer ise R^2 değeridir ve bu değer bire yakınlığı modelin oldukça güçlü kurulduğunu gösterir.

İki boyutlu düzlemde hesaplanan stress istatistiği değeri 0,036'dır. Bu sayı, konfigürasyon uzaklıkları ile tahmini uzaklıklar arasında "çok iyi" düzeyde bir uyum bulunduğunu gösterir. Diğer bir deyişle elde edilen sonuçların, çalışmada kullanılan veri setini yeterli ölçüde yansıttığını gösterir. Çalışmada R^2 değeri ise 0,99'dır. Bu değer de güvenilirlik açısından modelin verileri mükemmel bir şekilde temsil ettiğini göstermektedir. Tablo 2'de iterasyonlar sonucunda elde edilen stress değerleri sunulmuştur.

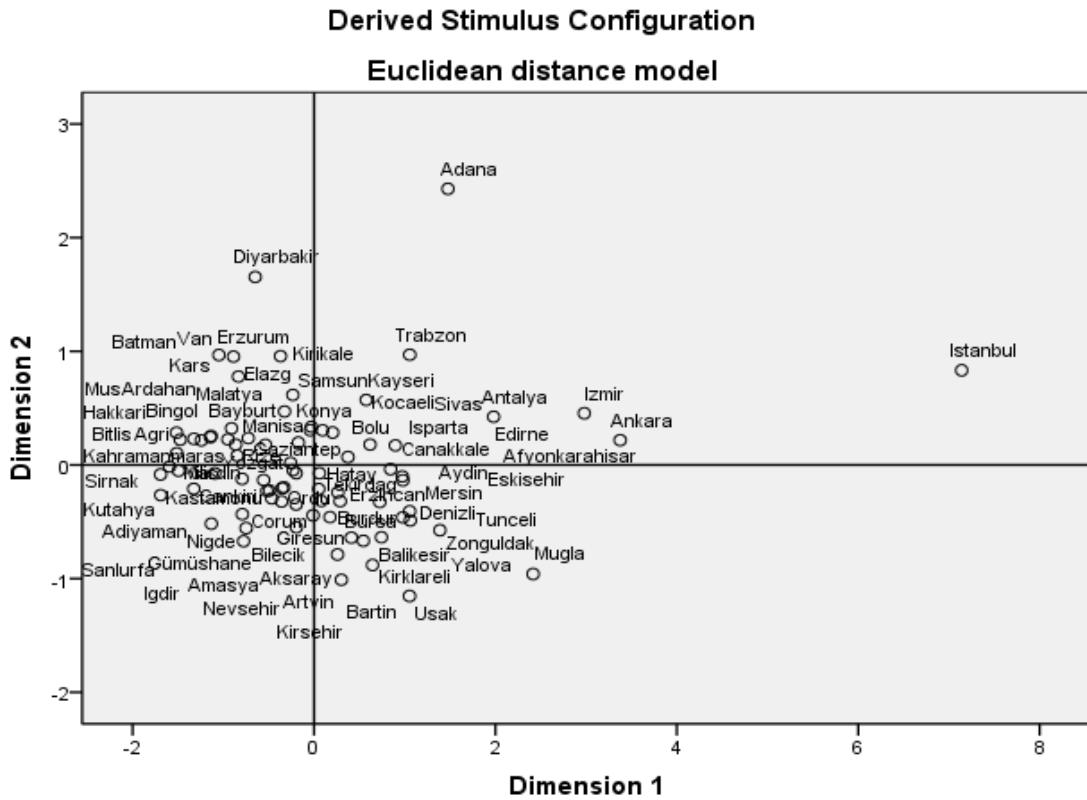
Tablo 2: Stress Değeri İterasyonları

İterasyon	Stress Değeri	Gelişme
1.	0,049	
2.	0,038	0,011
3.	0,037	0,001
4.	0,036	0,000

Tablo 2'ye göre, birinci iterasyondaki stress istatistik değeri 0,049 olarak hesaplanmış ve 0,001'den daha az bir gelişme olmadığından, hesaplamalar 4. iterasyona kadar devam etmiştir. 4. iterasyonda stress istatistik değeri 0'a yakın çıkmıştır. Bu durum konfigürasyon uzaklıklarının orijinal uzaklıklara uyumunun seviyesinin tam olduğunu göstermektedir.

Şekil 1'de iki boyutlu uzayda konumlandırılmış olan illerin görsel sunumu yer almaktadır. Şekil 1'den de görülebileceği gibi İstanbul ili, diğer illerden farklılık göstermekte ve kendi başına bir grup oluşturmaktadır.

Şekil 1: Türetilmiş Öklid Uzaklık Modeli



Şekil 1 de farklı kümeleri görebilmekten ziyade aykırı diğer noktalardan oldukça uzakta konumlanmış olan iller gözlemlenmektedir. Örneğin; İstanbul, Adana ve Diyarbakır illeri bu konumda yer almaktadır. Aynı gözlem her bir noktanın X ve Y düzlemlerindeki sayısal değerler incelenerek de görülebilir, bu sayısal değerler Tablo 3’de yer almaktadır. Tablo 3 incelenerek, hangi illerin yaklaşık aynı noktalarda bulunduğu bir açıdan da benzerlikleri gözlemlenmektedir.

Tablo 3: İllerin İki Boyutlu Uzayda Noktasal Gösterimi

Şehirler	X	Y	Şehirler	X	Y	Şehirler	X	Y
Adana	0,476	0,430	Giresun	-0,010	-0,443	Samsun	-0,028	0,336
Adıyaman	-1,326	-0,209	Gümüşhane	-0,793	-0,122	Siirt	-1,325	0,230
Afyonkarahisar	-0,197	-0,073	Hakkâri	-1,516	0,284	Sinop	-0,195	-0,549
Ağrı	-1,514	0,103	Hatay	0,052	-0,211	Sivas	0,205	0,285
Amasya	-0,777	-0,671	Isparta	0,897	0,172	Tekirdağ	0,288	-0,319
Ankara	3,376	0,219	Mersin	0,264	-0,241	Tokat	-0,864	0,179
Antalya	1,980	0,424	İstanbul	7,140	0,833	Trabzon	1,056	0,970
Artvin	-0,353	-0,205	İzmir	2,980	0,455	Tunceli	1,061	-0,488
Aydın	0,979	-0,135	Kars	-0,833	0,778	Şanlıurfa	-1,691	-0,265
Balıkesir	0,744	-0,636	Kastamonu	-0,466	-0,294	Uşak	1,053	-1,153
Bilecik	-0,749	-0,556	Kayseri	0,575	0,572	Van	-1,048	0,968
Bingöl	-1,142	0,244	Kırklareli	0,645	-0,880	Yozgat	-0,259	0,019
Bitlis	-1,476	0,223	Kırşehir	0,411	-0,639	Zonguldak	0,979	-0,461
Bolu	0,095	0,305	Kocaeli	0,618	0,179	Aksaray	0,259	-0,788
Burdur	0,176	-0,459	Konya	-0,042	0,306	Bayburt	-0,948	0,225
Bursa	0,725	-0,326	Kütahya	-0,519	-0,229	Karaman	0,080	-0,317
Çanakkale	0,375	0,070	Malatya	-0,326	0,471	Kırkkale	-0,369	0,958
Çankırı	-0,556	-0,133	Manisa	-0,173	0,197	Batman	-1,135	0,255
Corum	-0,358	-0,321	Kahraman	-0,847	0,083	Şırnak	-1,693	-0,084
Denizli	1,054	-0,408	Mardin	-1,494	-0,050	Bartın	0,301	-1,010
Diyarbakır	-0,649	1,654	Muğla	2,415	-0,960	Ardahan	-0,910	0,322
Edirne	0,844	-0,038	Muş	-1,593	-0,015	Iğdır	-1,132	-0,517
Elâzığ	-0,233	0,617	Nevşehir	0,544	-0,667	Yalova	1,388	-0,574
Erzincan	0,060	-0,072	Niğde	-0,791	-0,433	Karabük	-0,197	-0,348
Erzurum	-0,889	0,953	Ordu	-0,491	-0,225	Kilis	-1,243	0,216
Eskişehir	0,972	-0,101	Rize	-0,232	-0,045	Osmaniye	-1,095	-0,074
Gaziantep	-0,725	0,236	Sakarya	-0,332	-0,197	Düzce	-0,536	0,177

ÇBÖ analizinin sonucunda Öklid diyagramı üzerinde oldukça farklılık gösteren il İstanbul’dur. İstanbul’un tek başına bir küme elemanı gibi davrandığı bilgisi ile k-ortalamlar yöntemi uygulanarak İstanbul’un tek başına yer almasını sağlayan küme sayısı elde edilene kadar aynı yöntem tekrarlanmıştır. K-ortalamlar iterasyonları ile denediğinde 6 küme seçiliminde İstanbul tek başına bir küme olma özelliği göstermektedir. Bu durumu Hiyerarşik kümeleme analiz ile de EK1 de gösterilmiştir. Hiyerarşik kümeleme yönteminden elde edilen bulgular ile Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi kümelenebilir birbirini destekler niteliktedir. K-ortalamlar yöntemi ile elde edilen kümelerde yer alan iller Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: K-ortalamlar Bulguları

İstanbul.
Ankara, Antalya, İzmir, Muğla.
Ardahan, Diyarbakır, Düzce, Elâzığ, Erzurum, Kars, Kırıkkale, Malatya, Van.
Afyonkarahisar, Aydın, Bolu, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Eskişehir, Isparta, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Rize, Samsun, Sivas, Trabzon, Yozgat.
Adıyaman, Ağrı, Amasya, Artvin, Bayburt, Batman, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kilis, Kütahya, Mardin, Muş, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sakarya, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat.
Aksaray, Balıkesir, Bartın, Burdur, Bursa, Denizli, Giresun, Hatay, Karabük, Karaman, Kırklareli, Kırşehir, Mersin, Nevşehir, Sinop, Tekirdağ, Tunceli, Uşak, Yalova, Zonguldak.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, iki boyutlu düzlemde ÇBÖ analizinden elde edilen noktasal olarak konumlanan illerin daha sonra k-ortalamlar yöntemi uygulanarak nasıl kümelendiği gösterilmiştir. ÇBÖ analizinden elde edilen en önemli bulgu İstanbul ilinin tek başına diğer tüm illerden oldukça farklı konumlanması olmuştur. Bu durum bir açıdan İstanbul'un tek başına tüm illerden farklı bir konumda olduğunu söyler ancak daha iyi ya da daha kötü olduğu hakkında bir bilgi vermez.

Çalışmanın ikinci basamağı olan k-ortalamlar kümeleme analizinde, ayrılmak istenen küme sayısının araştırmacı tarafından girildiği olarak belirlenmesi gerekir. Çalışmada, bu girildiği sayısı ise ÇBÖ analizinden elde edilen İstanbul ilini tek başına bırakacak en küçük küme sayısı olduğu varsayılmıştır. Bunu sağlayan en küçük küme sayısı ise altıdır. İstanbul tek başına yer aldığı anda, Ankara, Antalya, İzmir ve Muğla illeri bir kümede yer alarak birbirine benzer iller olarak belirlenmiştir.

2015 yılında TÜİK tarafından yapılan yaşam endeksi hesaplamasında, ilk sırada Isparta, ikinci sırada Sakarya ve üçüncü sırada Bolu illeri yer almaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlardan birisi ise Isparta'ya benzer illerin alfabetik sıra ile "Afyonkarahisar, Aydın, Bolu, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Eskişehir, Isparta, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Rize, Samsun, Sivas, Trabzon, Yozgat" olduğu gözlemlenmiştir.

TÜİK tarafından yapılan çalışmada, üçüncü sırada yer alan Bolu, bu çalışma sonucunda Isparta ile aynı küme içerisinde yer alarak benzer iller olarak ifade edilebilir. Bu bulgu çalışmaların sonuçlarının benzerliğini gösterirken, TÜİK tarafından yapılan çalışmada ikinci sırada yer alan Sakarya ili yine TÜİK tarafından son sıralarda yer alan "Ağrı, Mardin ve Muş" illeriyle aynı küme içerisinde yer alarak birbirine benzer iller olarak gözlemlendiğinden, çalışmaların sonuçlarının bazı önemli noktalarda farklılaştığını gösterir. Bu farklılaşmadan ortaya çıkan sonuç, bu endeks için farklı sıralama teknikleri de kullanılarak, bir yıl için değil ancak yeterli zaman boyutunu da dikkate alarak daha detaylı çalışmalar sonucunda elde edilecek bulgularla desteklenmelidir.

Kaynakça

- Akar, S. (2014). "Türkiye'de İyi Yaşam İndeksi: OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma", *Journal of Life Economics*, 1(1):1-12.
- Akış, Ö. (2015). "Bir Refah Göstergesi Olarak Türkiye'de Mutluluğun Mekânsal Dağılışı", *Türk Coğrafya Dergisi*, (65):69-76.
- Akoğul, S. ve Tuna, E. (2106). "Kümeleme ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizleri ile Endüstriyel Pazar Bölümlendirmesi ve Etkili Ürünlerin Belirlenmesi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1): 29-42.
- Beşel, F. (2015). "2013 Yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması Sonuçlarının İl Bazlı Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Analizi", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2):227-236.
- Bülbül, S. ve Köse, A. (2010). "Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1):75-94.
- Garey, M.R. ve Johnson, D.S. (1979). "Computers and Intractability: A Guide to the Theory of NP-Completeness", New York: W.H. Freeman.
- Gürses, D. (2009). "İnsani Gelişme ve Türkiye", *Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute*, 12(21): 339-350.
- MacQueen J. B. (1967). "Some Methods for Classification and Analysis of Multivariate Observations", *Proceedings of 5-th Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*, Berkeley, University of California, 1: 281-297.
- Orhunbilge, A.N. (2010). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, İstanbul: İÜ Basın ve Yayınevi Müdürlüğü.
- Özdamar K. (2004). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, İstanbul: Kaan Kitabevi
- Şenaras, A. E. ve Çetin, I. (2016). "OECD Ülkelerinde Refahın Daha İyi Yaşam Endeksi İle Analizi", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12(2):31-51.
- Uysal, F. N. ve Ersöz, T. Ve Ersöz, F. (2017). "Türkiye'deki İllerin Yaşam Endeksinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 9(1), 49-65.
- Young, G. ve Householder. A. S. (1938). "Discussion of a Set of Points in Terms Of Their Mutual Distances" *Psychometrika*, 3(1):1-3.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2016). "İllerde Yaşam Endeksi", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24561>.
- Torgerson, W. S. (1952). "Multidimensional Scaling: I. Theory and Method", *Psychometrika*, 17:401-419.

